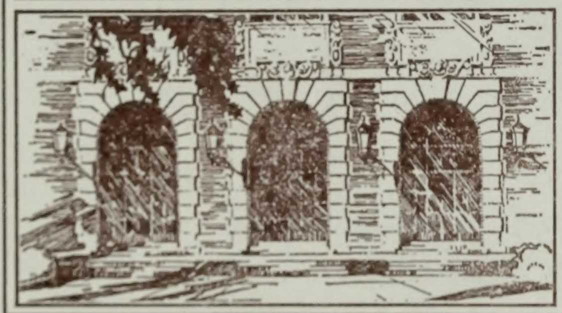
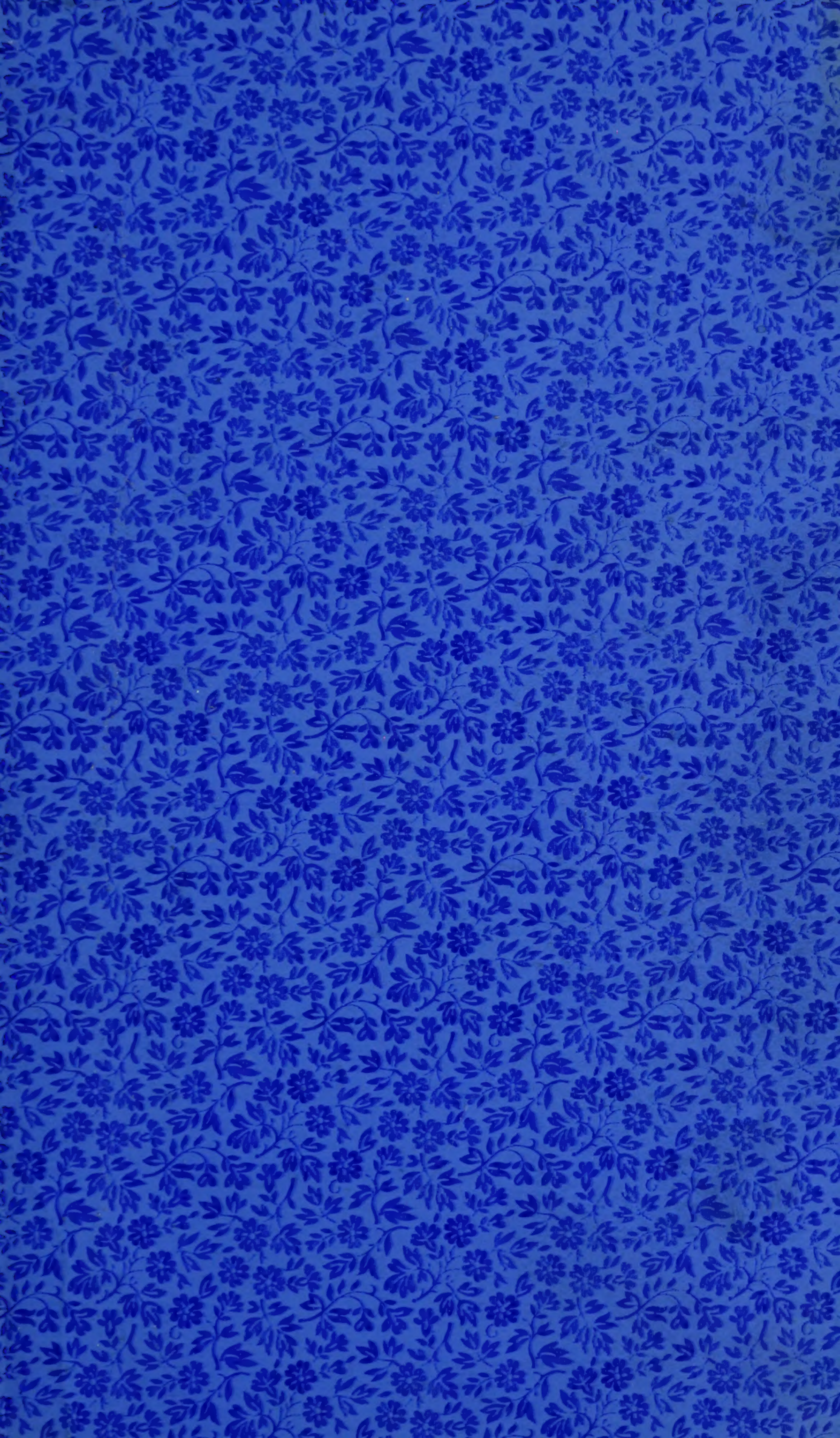
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

Kdo můžeš, přispěj občas něčím knihovně.

Knihovní výbor.

192

3.

Dítky nemohou pro sebe si knihy vypůjčovati, ani na jméno rodičů vypůjčné listy se jim vyhotovovati a půjčí se jim jen tehdy, vyzvedl-li si otec neb matka osobně vypůjčný list a pak přinesou-li lístek od rodičů se žádostí za půjčení knihy.

4.

Každý čtenář, který nevrátí knihu po uplynutí 14 dnů, neb neprodlouží-li si lhůtu, podléhá pokutě 5c. za každou knihu. — V pádu, že by čtenář knihu si zadržel, má knihovní výbor právo knihu neb cenu knihy vymáhati.

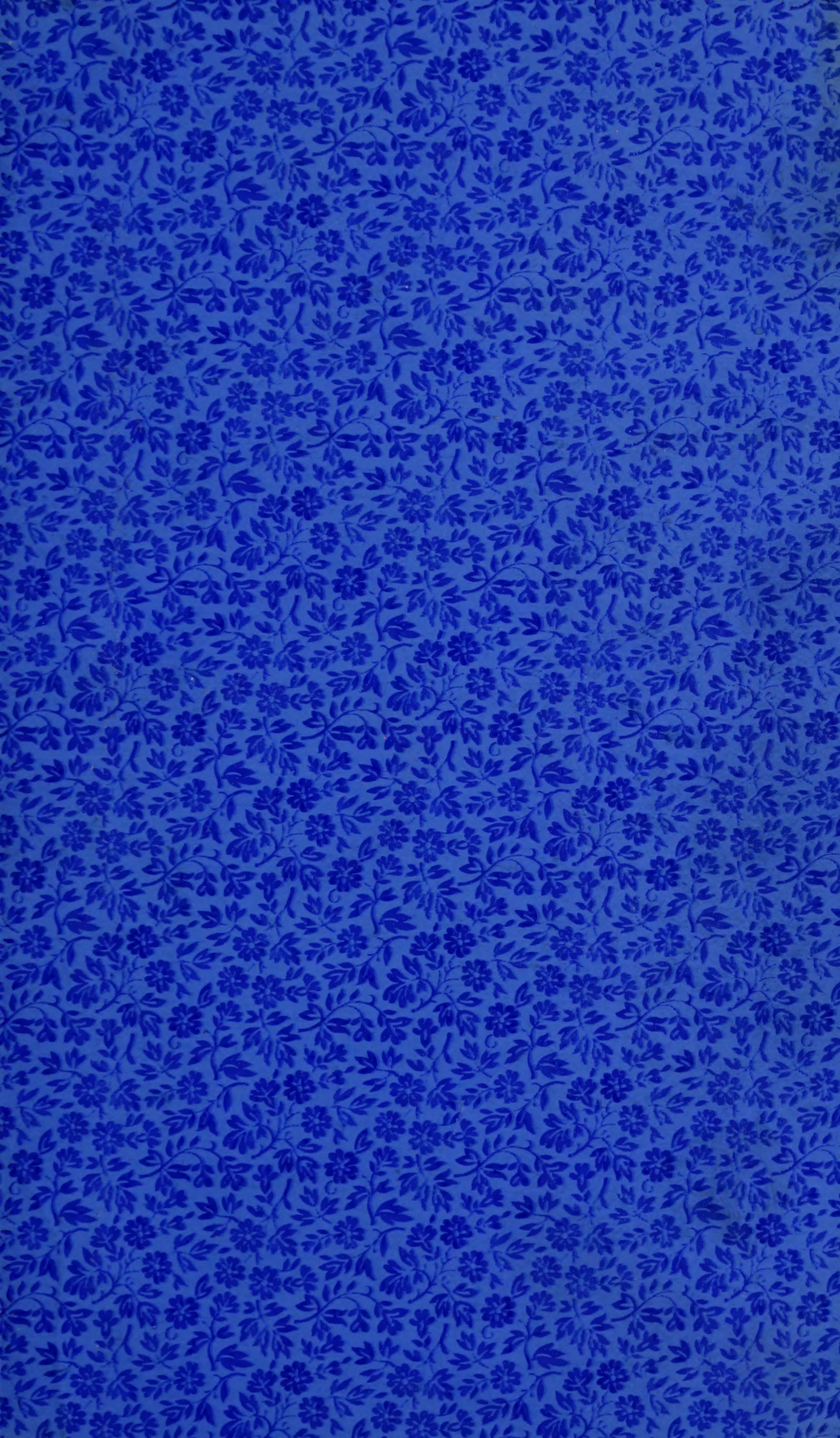
5.

Za ztracený štítek na knize neb za stržený knihovní řád uvnitř nalepený musí čtenář nahraditi po 5c.

6.

Kdo můžeš, přispěj občas něčím knihovně.

Knihovní výbor.

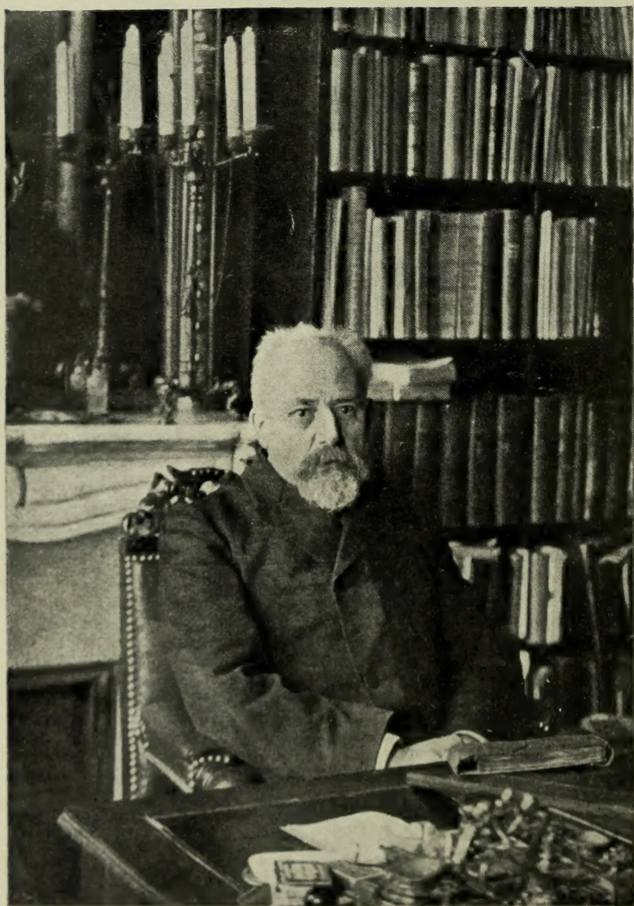

číslo ~~287~~ 192

Digitized by the Internet Archive
in 2014

http://archive.org/details/konecsamostatnos01deni

MATICE LIDU 1909.

KONEC SAMOSTATNOSTI ČESKÉ.

I.

JIŘÍ Z PODĚBRAD. JAGIELOVCI.

NAPSAL

ARNOŠT DENIS.

SE SVOLENÍM SPISOVATELOVÝM PŘELOŽIL

DR. JINDŘICH VANČURA.

DRUHÉ OPRAVENÉ VYDÁNÍ.

MATICE

LIDU

Založena r. 1866

V PRAZE
Tiskem a nákladem F. Šimáčka
1909

Věnoval Václav Kozbelík.

943.71
D41f:cz
1909
v.1

Dr. BEDŘICHU POŠÍKOVI,

nezapomenutelnému učiteli dějepisu na gymnasii Klatovském v l. 1871 a 1872, kdy v VI. a VII. třídě v posvátném tichu a ve zbožném vzrušení poslouchali jsme jeho výklady o nejslavnějších dějinách svého národa v době husitské a bratrské i o druhých světových událostech v svých následcích důležitých pro vývoj ducha lidského, vděčnou vzpomínkou budiž připsáno české vzdělání I. dílu „Konce samostatnosti české“.

PŘEDMLUVA.

Dějiny Čech pro vzdělané Francouze shrnují se krátce ve třech událostech: v mučedlnictví prvního reformátora v Kostnici, v bitvě na Bílé Hoře a v bombardování Prahy za revoluce roku 1848. Tři jména: Hus, Ferdinand II. a Palacký jsou vším, co zachovalo sobě potomstvo, a upomínky, které víže k těmto jménům, všeobecně správné, v jednotlivostech jsou neurčité a neúplné. Zdálo se mi, že nebude snad nezajímavo, pokusím-li se vyložit jasněji, kdo byli tito mužové a co chtěli, vysvětlím-li příčiny vlivu jejich a určím-li vzdálené následky díla jejich. Ukázalo se, že proto je třeba napsat úplné téměř dějiny Čech.

Země česká dospěvši záhy ke vzdělanosti velmi pokročilé, následkem vnitřních a hlubokých příčin, jichž podružnými a nahodilými okolnostmi vzbuzeno bylo hnutí, dala heslo ke vzpouře proti římskému katolictví a první protrhla západní jednotu křesťanskou. Po dvě století udržovala boj proti papežství, a několikrát osudy reformy a tím budoucnost moderního světa zdály se záviset na jejím odporu. Když konečně podlehla roku 1620, její pád málem by byl měl v zápětí zkázu všeho protestantismu.

Čechy obydleny jsouce od slovanského obyvatelstva, které Němci svírají a ohrožují se všech stran, byly bojištěm, o něž oba kmenové zápasili

s největší vzteklostí a zuřivostí, vyšehradem, jehož držení zabezpečovalo rozhodné vítězství. Němci pokládali se za pány území až do počátku XIX. století, ale tenkrát vítězný postup jejich byl náhle zaražen neočekávanou reakcí. Čechové probudili se Slovany ze snu dvěstěletého a jako někdy provolali první slova osvobození náboženského, oni první prohlásili boj za osvobození národní. Oni byli původci a jsou ještě nyní nejhorlivějšími bojovníky znovuzrození slovanského, jež zůstane zajisté jedním z největších činů naší doby.

Reforma náboženská a renaissance slovanské národnosti, tyto dvě události tak rozdílné jsou přec úzce spolu spojeny, a bedlivé pozorování ukáže jejich souvislost.

V dřívější práci vypravoval jsem o počátcích reformy husitské a o prvních bojích, které podnikla.

Chtěl bych jednou vyložit příčiny současného znovuzrození, ukázat vytrvalost a hrdinnou víru Palackého, spolupracovníků jeho a nástupců, neslýchané překážky, jež přemohli, a neočekávané úspěchy, jež získali.

Úkol, který dnes podnikám, je smutnější: reforma husitská a protestantská vedla k nezdaru a neštěstí; které byly příčiny tohoto úpadu a vzdálené pohnutky této porážky? Kterými chybami zasloužili sobě Čechové svého neštěstí? Jaká část zodpovědnosti příslušela lidem a jaká okolnostem? To právě snažil jsem se vystihnout z dějin českých XV. a XVI. století.

Málokteré dějiny jsou tak temné, protože málokteré jsou tak složité. Myslil jsem, že třeba nechat v popředí otázky náboženské, nejprve proto, že působily zajisté na události velikým vlivem, po druhé proto, že různé strany užívaly theologie,

aby stkvělými slovy a šlechetnými snahami zakryly své náruživosti nejsobečtější. Jako všudy i zde, jako ve všech dobách i v XVI. století otázky dogmatické a věroučné, theorie filosofické a mravní přiměšují se s nesvědomitým pokrytectvím ku předsudkům osobním a malicherným. Zajisté jest poněkud přehnáno, tvrdí-li se, jak to učinil veliký dějepisec český naší doby, že v Čechách za XVI. století není otázky náboženské, než pouze otázka politická. Pravdou je při nejmenším, že boje politické a řevnění sociální jsou v hloubi všech sporů náboženských. Život jest jeden. Problém, jakkoli zajímavým zdá se nám jeho řešení, neodstraňuje druhých problémů. Co dlužno napsat, aby dílo bylo zároveň přesné a správné, není historie reformy v Čechách, ale historie národa českého v době reformační a přeměny, které pod vlivem tím podléhají povahy, mravy, život sociální a literární, zkrátka všecky činné síly českého národa.

Tyto dějiny rozdělují se opět na tři doby určitě oddělené, ačkoli tytéž hlavní příčiny nepřestávají působit. Před smrtí Jiřího z Poděbrad veliký spor, počatý popravou Husovou, trvá mezi Čechy a stolicí papežskou až do doby, kdy papežství, unavené svým úsilím malomocným a znepokojené jinými starostmi, sobě samému ponechává kacířství husitské, očekávajíc od okolností neb i od únavy odbojníků podrobení se, které marně hledělo vymoci zbraní. — V naději své je zklamáno, ježto Čechové trvají v svém odporu, kterýž ostatně udržován jest ještě spíše samými upomínkami na boj nežli příchylností jich k novému učení. Ale nemajíce síly, aby z těchto nauk odvodili určité dogma, oslabení úsilím příliš prodlouženým a příliš prudkým, utrácejí konečně svou sílu životní ve vnitřních bojích a ve

shonu stavů, mezi nimiž vyvstane moc oligarchie prostřední a despotické. — Po bezvládí Jagielovců následuje pak panství Habsburků. S počátku Ferdinand I., jeho nástupci potom s menší ráznosti a obratností, pokoušejí se podniknout boj proti zmatku a nepořádku; ale bezpečnost, které nabízejí, bylo by dlužno zakoupit vzdáním se všech svobod, obětováním samostatnosti národní a poddáním se náboženství katolickému. Z toho vznikají nepřetržité spory a neustálé boje, jichž se přestává znenáhla účastnit lid, stejně nepřátelský lakotné šlechtě i cizím, fanatickým pánům a neschopný napříště všeliké jiné odvahy nežli resignace. Katastrofa tudíž byla nevyhnutelná. Národ, nemající již nadšení a víry, než jen obavu a odpor, byl vydán všem náhodám událostí. Porážka na Bílé Hoře a hrozná poroba, která byla jejím následkem, jsou jen neblahé, ale nevyhnutelné důsledky celé řady neštěstí a nedostatků.

Při předmětu tak nesnadném a rozsáhlém, zvláště když práce speciální jsou ještě velmi neúplné a nemnohé, není lze se vyhnout omylům. Ač zajisté jich drahně jest v mé knize, neznepokojuji se tím příliš. Nikdo méně nežli já nechce si stěžovat do nových požadavků vědeckých a popírat pokroky, za které historie děkuje přesným methodám vědeckým za naší doby. Svědomí historické stalo se jemnějším a úzkostlivějším. Nedůvěřuje se neopatrnému a spěšnému generalisování. Je to šťastná reakce, která by se však brzy stala výstřednou a nebezpečnou. Historie, v svém smyslu nejvznešenějším pojatá, zůstává uměním; pramen musí být vysvětlen a oživen. Jen takový jest prostředek k dosažení pravdy, a pravdy samé nabýváme jen intuicí a řekl bych skoro divinací. Jako všude tak

i zde vše záleží na slušné míře. Spisovatel, který se nezanáší dosti zkoumáním podrobností, zabíhá od věci, ale kdo se nechá jimi ovládat, zabíhá v povídavost. Vědeckost jest podmínkou historie, ale také její negací. Hypothesa bývá často užitečnější než fakt. Je-li Renan veliký historik, není to hlavně proto, že je velmi pilný badatel. Jistá škola za příkladem Němců ráda sice potlačuje pokusy generalisace, ale zapomíná, že náčelník této školy podnikl sepsání světové historie, co zajisté není myšlenkou vědce. Naše století je stoletím historie. — Proč? Zda proto, že se vytisklo na kupy nevydaných pramenů? — Nikoliv, ale proto, že o povaze ducha lidského a o rozvoji společností máme představu docela jinou, než měli naši předkové. Pro poznání a porozumění minulosti Herder víc učinil než všichni Oratoriané. To jsou ovšem veliká jména vzhledem ke skromné práci a toto není osvědčením veřejným. Zdálo se mně pouze zapotřebí, abych se ohradil proti theoriím příliš výlučným, jichž důsledky nevyhnutelné a již tak světle zjevné záleží ve zmenšení touhy po vědění a v obmezení obzoru duševního.

Ideálem nezdá se mi řád intellektuální, kdy každý z pracovníků zabývá se jen pětadvaceti léty, která zkoumá, a kdy veřejnost nebaví se zhola ničím. Kdyby se historii někdy dostalo za úděl, aby, jak si toho přejí někteří, zařazena byla do třídy věd exaktních, stalo by se to jen s podmínkou, aby se vzdala toho, co jest jejím úkolem nejvyšším, zpodobení života a vysvětlení událostí.

Nestrannost jest také velmi oblíbená — v předmluvách. Povinnost spisovatelova jest přesná: nezatajovat žádné listiny pře, kterou líčí, a vypravovat jen to, co viděl v pramenech. Ale může-li

tyto listiny a prameny vykládat jinak než svým vlastním duchem, svými náklonnostmi a předsudky? Jsem historikem dříve, než protestantem, říkal Ranke. Budiž. Znamená-li to, že jméno Lutherovo nebudilo v něm citů zcela jiných nežli v katolíku? Byli králové francouzští, kteří porušili smlouvy, a totéž neštěstí stalo se i panovníkům německým; ale podle případův a lidí porušování zákona mravního vzbuzuje spravedlivé rozhorlení nebo shovívavé politování. I když úsudek je týž, důvody bývají rozdílné. Může-li tomu být jinak, ba žádoucno-li to? Nepsal jsem ani bez lásky ani bez hněvu. Kdo věří v pokrok vzdělanosti, komu svoboda myšlení není věcí lhostejnou, nikdo zajisté nedovede se ubránit pocitu smutku a úžasu při pohledu na náhlou reakci, kteráž okolo počátku XVII. století byla by málem obnovila panství církve katolické. Každé osvobození člověčenstva vyžaduje obětí smírčích; zákon, jehož nemravnost nás vzbuřuje, k ukrutným těžkostem odsuzuje národy, kteří první světu otevřeli novou dráhu. Zda káže nestrannost, abychom nepociťovali ani vděčnosti a soustrasti k obětem, ani nenávisti ke katanům? Nezatajil jsem žádné chyby oněch nebo nějaké ctnosti těchto, ale dále jít bylo by mně bývalo nemožno, aniž jsem se pokoušel o to.

Dlouhá doba mého žití byla vyplněna přípravou k tomuto dílu, ale mé úsilí bylo by více než odměněno, kdybych dovedl přispět k lepšímu poznání a vzbudit tím lásku k šlechetnému národu českémuí, jehož osudy byly tak slavné a tak tragické a jehož synové chovají k Francii vřelou a upřímnou sympathii.

Předmluva k českému překladu.

Spis Denisův „Fin de l'indépendance bohême" přijat byl od veřejnosti naší s nelíčenou pochvalou; většina časopisů přinesla o něm sympathické zprávy i obšírnější úvahy („Nár. Listy", „Politik", „Osvěta", „Květy", „Časopis Matice Moravské", „Čas", „Čech" a j.). „Velmi by se zavděčil literatuře naší, kdo by spis Denisův do češtiny přeložil," přál sobě referent „Čas. Matice Moravské" (1891 str. 167). Přimlouval jsem se za totéž v obšírném rozboru díla Denisova podaném v „Athenaeu" (1891 str. 256) poukazuje na příklad Maďarů, kteří spis francouzského učence E. Sayousa o dějinách svého národa nemeškali přeložit sobě do své mateřštiny (1882). Vybídnut byv od nakladatelství pp. Bursíka a Kohouta, rád podnikl jsem tento úkol, jehož jsem se nelekal, ježto za universitních studií svých horlivě jsem se obíral jazykem francouzským a vyučoval jemu po pět let za svého učitelského působení na městské střední škole pražské.

Překlad český hleděl jsem podat věrný, neuchyluje se od originálu, leda tam, kde potřebí bylo přidržet se pramenů českých, užitých od francouzského autora. Pokud prameny byly mně přístupny — a to velikou většinou — kontroloval jsem jimi text francouzský, při čemž k své radosti přesvědčil jsem se o naprosté solidnosti a spolehlivosti historického

materiálu v díle Denisově. Některé řídké jen omyly v originále mínil jsem původně opravovat pod čarou a tamtéž umístit doplňky, týkající se jmen osob historických a místopisných, jichž prof. Denis často pomíjí, ježto pro čtenářstvo francouzské nemají valné důležitosti, kdežto obecenstvu českému jsou mnohdy velmi zajímavé. Od úmyslu toho jsem však z příčiny vážné upustil, nechtěje rušit celkového dojmu díla. Se svolením prof. Denise opravy příslušné učinil jsem již v textu samém. Kdo by chtěl posoudit povahu jejich, shledá je zvláště na str 337, 350, 394, 425, 429, 439, 520, 522, 536, 537, 539, 665. Poklesky chronologické a pochyby při citování pramenů, namnoze tiskovými chybami zaviněné, rovněž všudy jsou pečlivě opraveny v překladu českém. Do překladu českého pojal jsem také jména osobní a místní, pokud vypuštěna byla v originále francouzském, maje na zřeteli, aby překlad náš dojem činil původního díla českého.

Se svolením autorovým překladatel pod čarou přičinil i řadu vlastních poznámek. Učinil tak zvláště v částech o Jednotě bratrské, této ozdobě a chloubě českých dějin XV—XVII. století, této utěšené oase v mravní spoustě oné doby nešťastné, této štěpnici ušlechtilých a velikých charakterů, jichž se tolik nedostávalo národu našemu za oné doby neblahé. Jednota bratrská pokoušela se o mravní obrození národa českého, ale neprovedla svého díla. Ve spise Denisově jasně vyloženy jsou příčiny neštěstí toho. O dějinách Jednoty bratrské základní dílo sepsáno jest jazykem německým od † archiváře zemského Ant. Gindelyho (1868). Dílo to sahá jen do r. 1609. Gollovo vzdělání starších dějin bratrských uveřejněno s příslušným aparátem vědeckým v Čas. Čes. Musea (1883—1887), učeném to sborníku, širšímu obecen-

stvu málo přístupném. Rozšířený u nás spis Tomkův „Děje království českého“ v části o Jednotě bratrské jest nejslabší a až běda jednostranný a neúplný. V české literatuře historické překladem francouzského díla historického dějiny bratrské podávají se obecenstvu českému po prvé ve věrném a vábném obraze celkovém. Pokládali jsme tudíž za svou povinnost, v příhodných poznámkách doplnit obraz ten některými podrobnostmi, aby význam Jednoty bratrské znova oživl v paměti národa českého.

Kdo se dotkne dějin náboženských XV—XVI. století, každý těžce pohřeší, že nejsou posud vydány písemné památky úsilí a práce ducha českého na poli bohoslovném této doby. S bolestí pociťoval toho i překladatel díla Denisova, nemoha na příklad hojné doklady z Chelčického předvést svému čtenářstvu z pečlivého vydání tiskového než jen podle výtahů Ferd. Schulze, uveřejněných v „Osvětě‘ (1874). Po výňatku z listu Chelčického k Rokycanovi (str. 237) marně jsem se prostředkem přátel svých sháněl; v rukopisném oddělení musejní knihovny potřebného rukopisu nebylo lze dokonce nalézt. Dnes po založení akademie české bylo by opravdu hříchem déle zanedbávat dávné přání Palackého, aby tiskem vydány byly památky bohoslovné literatury XV—XVI. století. V XVI. století Dr. Kašpar z Nidburga, rada krále Ferdinanda I., vyčítal Blahoslavovi lenost národa českého, že se nepostaral o žádné řádné vydání starých spisů Husových, Jakoubka a j. Nechtějme, aby za pokročilejší a příznivější doby nynější cizina vzdělaná pronesla o nás úsudek podobný, ne-li horší!

Překládal jsem s láskou a úctou, jaké zasluhuje veliké dílo Denisovo o dějinách českých, jemuž přál bych, aby prospělo nejen historii svou podstatou

vědeckou, a formou uměleckou, ale aby i národnímu životu našemu bylo jako majákem na výstrahu od úskalí chyb, o něž se rozbil někdy koráb samostatnosti naší.

V KRÁLOVÉ HRADCI dne 18. prosince 1892.

Dr. **Jindřich Vančura.**

Předmluva k druhému vydání „KONCE SAMOSTATNOSTI ČESKÉ“.

Změny a opravy českého překladu Denisova spisu „Fin de l'indépendance bohême“ v 2. vydání péčí Matice lidu podniknutém týkají se jen stránky slohové a úpravy tiskové. Český překlad z r. 1892 byl přehlédnut znova, poopraven a vytříben. Poznámky pod čarou z příčin typografických přeloženy za jednotlivé kapitoly. Poznámky autorovy zachovány všecky, z překladatelových některé doplňující neb opravující text vloženy veň a označeny křížkem. V textu i v poznámce jedné (č. 61 na str. 390) některé citáty, jichž se překladatel nedohledal před 15 lety, takže musil je přeložit podle originálu francouzského, nahrazeny jsou v 2. vydání zněním původních pramenů. Doufáme, že v lidovém vydání Denisova „Konce samostatnosti české“ snaha naše, aby překlad český činil dojem původního díla českého, vydařila se ještě lépe, než se tak stalo při prvním vzdělání.

Dojde-li u nás k vědeckému vydání všech spisů Denisových o dějinách českých, při 3. vzdělání „Konce samostatnosti české“ bude důležito rozmnožit

dílo novými prameny historickými a novou literaturou příslušnou a na základě pokroku vědy historické doplnit a opravit výsledky badání historika francouzského o dějinách XV—XVII. století. Takový úkol měl na mysli překladatel, když za příležitosti oslavy 60tých narozenin prof. A. Denise jednal s nakladatelstvím pp. Bursíka a Kohouta o nové vydání „Konce samostatnosti české“ a získal již svolení autorovo k této práci doplňovací a opravné. Ale nakladatelství pp. Bursíka a Kohouta neodvážilo se nového vědeckého vydání českého překladu díla Denisova a svolilo jen k otištění prvního vydání v „Matici lidu“. Že v této sbírce výborného čtení lidového „Konec samostatnosti české“, druhý to díl velkolepé trilogie Denisovy z dějin českých, dostane se nejširším vrstvám českého národa, slavný historik a veliký přítel náš pokládá za jednu z nejkrásnějších odměn svého života. Kéž není rodiny české, kde by chyběl tento skvost naší literatury historické!

V Praze dne 7. května 1909.

Dr. **Jindřich Vančura.**

KNIHA PRVNÍ.

JIŘÍ Z PODĚBRAD.

KONEC DOBY HUSITSKÉ.

HLAVA PRVNÍ.

Čechy v polovici XV. století.

Úvod. — Války husitské; kompaktáta. — Povaha reformy české: nejistota, dvojsmyslnost a zatvrzelost. Rokycana. — Záměry kurie a její úspěchy. — Nebezpečenství národa. — Obnova strany podobojí. — Ptaček z Pirkšteina. — Poděbrad; jeho povaha a první úspěchy. — Dobytí Prahy (1448).

Okolo polovice XIII. století církev katolická dostoupila vrcholu své moci. Hohenštaufové se pokusili o zápas proti papežům: jejich moc byla zlomena, a Německu bylo pykat za jejich odboj staletími malomoci a bezvládí; Anglie, Portugaly, Aragonie, Sicilie, Uhry, Polsko byly lény stolice papežské, a rozsudky dvora římského se vykonávaly od břehů moře Baltického, kde řád německých rytířů si podmaňoval pohany litevské a pruské, až ku průlivu cařihradskému, kde vzniklo císařství latinské. Národové a králové se třásli před legáty papežskými, a inkvisice pokrývala svět sítí svých soudů. Církev, držíc ohromné statky a vládnouc příjmy, které neustále byly rozmnožovány zbožností věřících, zdokonalila svou organisaci a svému učení dala konečnou formu. Duchovenstvo z vázané coelibátem a těsně závislé na dvoru římském tvořilo posvěcenou společnost, která nad ostatní věřící se povznášela výlučným právem přijímati pod obojí způsobou. Nové řády mnišské, dominikáni

a františkáni, ve službu stolici papežské dávaly mladistvé své nadšení a neobmezenou svou oddanost. Velkolepé a stkvělé obřady bohoslužebné se množily; sedmerem svátostí připoután k církvi všecken život od kolébky až do hrobu; scholastika se svatým Tomášem Akvinským podřizovala vědu víře a gotické umění pokrývalo svět nádhernými katedrálami.

Jest osudným zákonem, že úpadek vždy jde hned za triumfem. Nutným následkem vítězství je zneužívání moci a tudíž nevyhnutelné klesání. Ve středověku církev představovala osvětu a pokrok; její moc se stala nebezpečnou od chvíle, kdy byla bez protiváhy. Prostřed nekonečného dělení udržela ideu jednoty, ale národnosti, které znenáhla nabývaly jasnějšího vědomí o sobě, neměly déle snášet jha, pod které chtěla je stlačit. Její dogmata duším podávala učení nejvyšší a nejčistší, jaké připouštěl stav duševní v tomto věku; ale každé tuhé pravidlo se stává brzo nesnesným rozumu lidskému, i nejosvícenější despotism nemůže mít jiného výsledku, než že se prokáže neužitečným. Půl století po svém pádu Hohenštaufové nalezli mstitele ve Filipu Sličném. Sotva sto let po Innocenci IV. na moc církevní hnáno odevšad útokem. Odpory panovníkův, odboje národů, kacířství, mysticism, satiry, vzpoura se halí všemi formami, ale ve hloubi všeho toho hnutí nalézáme tutéž nevoli k moci papežské.

Bylo však třeba dlouhých let, aby tato hluboká nespokojenost si uvědomila jasně svých vlastních žádostí, a aby opposice se obořila na podstatné zásady a základní učení církevní. S počátku dotírala jen na vedlejší a vnější formy. Při všem národové zůstávali oddáni víře katolické; také nepopírali jejích dogmat, než jen jisté důsledky

krajní a neprotivili se moci Říma než zlořádům, které přivodila nadvláda příliš na sebe samu spoléhající. Papežové ke zřízení a zachování své moci osvojili si tenkrát obvyklý způsob vlády a panovali světu, jen když přijali jeho zvyky a často chyby. Lidé jemného svědomí trpěli vždy křiklavějším odporem mezi ideálem, který kněží kázali světu, a mezi okolnostmi, za jakých se vykonávalo jejich panství; ideje, v jejichž jméně papežové založili svou vládu, odsuzovaly jejich chování. Privilegia duchovenstva se objevila nesnesnými, jakmile nebyla ospravedlněna mravní jeho převahou, a jeho chyby kárány byly s přísností tím nelítostnější, čím větší žárlivost a hněv vzbuzovala jeho moc a bohatství.

Naproti vzrůstajíc opposici církev slábla. Za „babylonského zajetí" papežové poškodili svou vážnost příliš těsným spojením své věci s věcí králů francouzských; velké schisma uvolnilo všecky svazky správy papežské, takže sama jsoucnost církve v té podobě aspoň, v jaké byla organisována od Řehoře VII. a Innocence III., zdála se ohroženou. Průběhem skoro půlstoletí bylo jakés interim ve správě křesťanství; nebezpečná zkouška, za které se zdálo, že papežové sami chtějí, aby věřící přivykli samostatnosti.

Ale ani tenkrát — a nic nedokazuje lépe pevnost stavby katolické — národové nepomýšleli vážně na revoluci. Potlačení nejpohoršlivějších zlořádů, trochu větší samostatnost pro církve národní, těmito nesmělými opravami byla vyčerpána jejich přání. Universita Pařížská tlumočila velmi přesně mínění ohromné většiny křesťanů ve svých spíše prudkých nežli smělých ohraženích, a otcové Kostničtí a Basilejští, když mínili opravit církev

v její hlavě a údech, svými snahami přestávali na některých změnách podružných, jež nedotýkaly se ani víry ani podstatných zásad hierarchie.

Však vedle této ústavní a úřední opposice vznikaly některé požadavky odvážnější, méně sice hlučné, ale vskutku nebezpečnější i plodnější. S hlediska obecných dějin pokusy velikých koncilií XV. století a jejich boje s papeži mají jen prostřední význam, srovnáme-li je s dílem prostého theologa anglického, jehož skrytý, lidu téměř neznámý život uplývá bez velikých příhod a dramatických katastrof. Wiclifem zahajuje se nová doba dějin náboženských; církev se poprvé potkává se zřejmým odpůrcem, jehož požadavky přesahují drobné změny a vyvolávají revoluci. Wiclif podkopává samý základ moci duchovenstva, zamítaje transsubstanciaci a za pravou církev uznávaje jen jednotu vyvolených; naproti autoritě papežově staví autorinî písma a překládaje bibli používá formálního principu protestantismu, tak že jméno předchůdce reformy, jímž se ku podivu plýtvá, jemu náleží plným právem.

Učení Wiclifovo, odsouzené v Oxfordě a v Anglii dosti rychle utlumené, bylo by snad mělo jen prostřední vliv na rozvoj myšlení evropského, kdyby se nebylo stalo příčinou k odboji, který na počátku XV. století popudil Čechy proti církvi římské.

Země česká od staletí byla jevištěm mocného hnutí náboženského. Protože církev byla velmi bohatá, hojně bujelo tu zlořádů, jež vzbuzovaly pohoršení tím mocnější, čím silnější byla víra. Císař Karel IV., který z Prahy učinil střed mohutné říše, pokusil se, aby v duchovenstvu znova zavedl úctu k jeho povinnostem, i doufal, že zvítězí nad lhostejností kurie, vzbudí-li hnutí lidové. Nadšení

kazatelé se domáhali návratu k církvi apoštolské, kárajíce neřesti nehodných následovníků Kristových. Nákazou jejich horlivosti brzo byly zachváceny massy lidu, a přesvědčením většiny národa bylo, že Bůh zvolil ji, aby obnovila zákon křesťanský v jeho čistotě a pravdě.

Hnutí, které s počátku řízeno bylo představiteli od církve zplnomocněnými, vymklo se brzo jejich vlivu; někteří kazatelé, nadšeni ctností a uchváceni horlivostí bojovnou, odvážili se na půdu dogmatickou. Universita Pražská, tenkrát jedna z nejsilnějších a nejčilejších v Evropě, byla opanována od novotářův, a učitelé, kteří vedli potom stranu opravnou, v spisech Wiclifových nalezli nové zbraně proti papežství, které naproti jejich požadavkům stavělo pohrdlivou odpověď odmítavou. Celkem nebyly přijaty nejsmělejší theorie anglického mistra, jejichž skutečného smyslu a konečného dosahu nebylo ani znamenáno: jejich přívrženci jmenovitě, ve velmi veliké většině aspoň, nemínili se odtrhnout od církve. Rozhořčení, jaké v celé Evropě bylo vzbuzeno zlořády moci duchovní, propuklo tu s větší prudkostí, ale zachovávalo touž povahu, dotýkajíc se méně učení než kázně, zkázy duchovenstva, jeho bohatství, ctižádostivých snah a světských choutek, které dávno nastoupily na místo ducha odříkání a obětování prvních apoštolů. S tohoto hlediska revoluce česká zůstává prostou episodou ruchu, který za této doby otřásá světem katolickým. Je však jisto, že působením knih Wiclifových opravné hnutí náboženské se stalo v Čechách dogmatičtějším a smělejším: několik důslednějších a neohroženějších mužů od posuzování lidí přešlo k posuzování řádův a své naděje v obnovu ctností apoštolských rozšířilo na obnovu

víry evangelické; lid sám, jehož myšlení bylo vždy skromnější, s větší smělostí se domáhal aspoň uskutečnění svých žádostí a přivykl myšlence, aby církev byla obnovena mimo řádnou moc i proti ní.

Otcové Kostničtí se ulekli tohoto hnutí a znepokojili touto neopatrností. Ačkoliv upřímně nenáviděli zlořádů, byli zároveň pevně odhodláni nerozloučit se s tradicí, a jestliže chtěli obmezit samovládu papežskou, nemínili tím pochybovat o autoritě církevní. Nerozpakujíce se nijak použít zákonův inkvisičních, vydali na hranici neustupné představitele reformy české, *Jana Husa* a *Jeronyma Pražského.*

Netušili prudkosti a rozsahu otřesu, jejž měl vyvolat jejich rozsudek, a lze se domnívat, že ani mistři, které trestali, nepředvídali vážnosti událostí, k nimž znamení dáno skoro bezděčnou a na polo nesvědomou jejich odvahou. Země česká, zasažená v nejšlechetnějších svých synech, odplatila urážku, chopivši se zbraně. Strnulí otcové koncilia byli svědky prudkého výbuchu ducha zkumného, který se mstil za dlouhé potlačování; bylo povrženo všemi autoritami církevními, hádáním se dotíralo na základní dogmata náboženství křesťanského, byla navrhována řešení nejméně pravověrná, a nejradikálnější učení nalézalo obhájce. V době, kdy společnost se nezbavila ještě svých počátků církevních, a kdy všecky otázky filosofické, politické a sociální se jevily ve formě náboženské, zápasy theologické byly často jen temným výrazem pokrokových potřeb a žádostí po změně, které hýbou všemi věky. Národní a politické vášně splynuly v Čechách s horlivostí opravnou a byly jí podkladem. Slované, kteříž od dávna byli ohroženi immigrací německou, ze svobody náboženské

učinili věc národní a bojovali zároveň za svobodu slova božího i za slávu jazyka českého. Snahy demokratické, které se v XIV. a XV. století skrývají tak často za záměry opravy církevní, vedly tu k pokusu o obnovu sociální. Roztržka s církevní hierarchií mnohým zdála se věštit počátek doby šťastné, ba snilo se, že na místo minulého bezpráví a hoře nastoupí řád založený na spravedlnosti a zákonu Kristově.

Po chvíli překvapení papežové na obranu popírané své všemohoucnosti se chopili obyčejných svých potlačovacích prostředků: hlásali výpravu křížovou. Vykonavatele svého rozsudku nalezli v Sigmundovi, kteréhož odbojníci nechtěli uznat za krále, a vojáky v Němcích, kteříž od dávna zápasili se Slovany o kotlinu nad horním Labem. Ale Čechové byli šťastnější než Albenští! Ku prospěchu byly jim rozbroje jejich nepřátel, hluboké nadšení náboženské a národní, snadné postavení obranné. Jak v dějinách se stává často, revolucí byli vzbuzeni v zemi výteční vůdcové vojenští. Zástupy německých křižáků byly všude rozptýleny od vojů táborských. Čechové upevnivše své panství v zemi, se své strany se dali na útok a po několik let vojíni Prokopa Holého pustóšíce probíhali největší částí Německa, aniž se Říše mohla zmužit, aby odrazila jejich vpády.

Přes tato neslýchaná vítězství dvacetiletý zápas naplnil českou zemi bídou a ssutinami; i vítězství vlastní vysilovala ji. Všecky svazky společenské byly rozpoutány; nebylo vlády: ani obchodu, ani průmyslu; rolnictví zahubeno, pole opuštěna. Národ nabaživ se slávy a boje, toužil po klidu a míru. Ke hmotným útrapám se družil rozvrat mravní. Od

počátku revoluční krise nesmiřitelné rozbroje roz rývaly zemi českou a občas propukaly v krvavé boje. Mnozí z těch, kdo se postavili proti Římu, dávno se děsili prudkosti a výstřednosti radikálů. S hlediska náboženského utraquisté naproti Táborům skoro ve všech kusech zachovávali učení víry, ústrojí a obřady církve katolické, přejíce si opětného smíru s Římem který by jediný vpádu podvratných theorií postavil nepřekročitelnou hradbu. S hlediska politického páni s nevolí snášeli vládu vojenské demokracie, podzírajíce její záměry veliké a zhoubné. Radostně uvítali povstání, jímž doufali zahubit měšťanstvo, uchvátt statky duchovní a oslabit moc královskou; když jejich snaha byla ukojena, myslili jen, aby jejich vítězství bylo slavně uznáno. Zmateni v své víře, ohroženi v svém prospěchu, v své mysli znepokojeni záměry a pokusy stran výstředních všickni, kdo zvykem, nesmělostí, vypočítavostí nebo přesvědčením se přidržovali minulosti, sjednotili se proti novotářům i podařilo se jim zničit je. Byť bitva u Lipan i nezhubila úplně strany Táborské, odňaa jí aspoň řízení událostí, vrátivši převahu pánům a mírným pod obojí. Ale i po vítězství obcházela tyto jakási hrůza a úděs pro nebezpečenství, v které se vydali, i blížili se k církvi s pocitem velmi pravdivým, že shoda s Římem je nejlepší zárukou proti návratu podobného nebezpečenství

V týž čas církev zoufala nad svým štěstím: oslabena zlořády, zmítána velikým úsilím o vnitřní opravu, pokořila se, odvolala své klatby a poprvé svolila k jednání s odbojníky. Z této vzájemné dobré vůle vzešla kompaktáta: roku 1436 se zdálo, že mír jest obnoven, a kacířství české usmířeno opět se světem katolickým.

Kompaktáta, kterými koncilium Basilejské Čechům povolovalo některé z jejich žádostí a hlavně právo přijímat pod obojí způsobou, neuzavírají skutečně krisi husitskou, než jen první její fasi. V pravdě tvoří zauzlení dramatu, zakončujíce toliko jeden jeho akt, aby zahájila novou dobu, méně hlučnou a slavnou sic, ale nikoli méně pohnutou a zajímavou. Tragoedie končí teprve bitvou na Bílé hoře a úplným vítězstvím katolictví, když byla prošla řadou zvláště spletitých a rozmanitých peripetií.

Mírní podobojí, kteří doufali, že zachovají v církvi postavení privilegované, byli ošáleni klamem, jehož lichost brzy jim dokázaly události. Již princip sám zapovídá církvi římské všeliké narovnání; pro ni schisma jest jen porážkou, jednání s odbojníky bylo by abdikací. Nejen otcům Basilejským se podařilo ohradami a výhradami téměř v niveč uvést ústupky učiněné husitům, ale i tyto v jejich myslech měly cenu jen dočasnou a odvolatelnou. Šlo jim toliko o to, aby stišili roznícení udržované dlouholetou válkou a aby naučili zvykat uzdě koně zpurného, než ho zkroceného uvedou zpět do stáje.[1])

V době, kdy podobojí počali jednat s konciliem, doléhala na ně potřeba, aby zaujali opět pravidelné postavení. Když byli šťastně uskutečnili část svého programu, zpozorovali, že blahodárné účinky, kterých očekávali od něho, byly těžce oslabeny a poškozeny bezvládím, následkem revoluce. Kněží, jejichž horlivost nebyla ochromována strachem biskupských klateb, svobodně hlásali slovo boží; ale nedostatek všeliké autority, jenž plnou zvůli ponechával osobním názorům a nápadům, vzbuzoval stálé nebezpečenství zmatku a kacířství, Svatokupectví málem docela bylo vyhlazeno, a

duchovenstvo nepřicházelo ke zkáze svým bohatstvím; ale proto, že jeho statky byly zabaveny, živořilo v nuzném, odvislém postavení, jaké málo příslušelo služebníkům božím. Hříchy veřejné byly přísně trestány, a také kázeň zavedena — v zásadě; vskutku pociťován již nedostatek kněžstva, a ti, jichž služby bylo dlužno přijímat, svým věřícím dávali často příklad dosti málo vzdělavatelný. Řád společenský nebyl méně zmaten: roty, rozmnožené dobrodruhy ze všech zemí, probíhaly království, pleníce a pustošíce i neznajíce jiných vůdců než hejtmany, kteří vodili je na plen. Soudy nezasedaly, aniž zákony měly platnost; byl to neustálý rej spolků, roztržek, jednot, jenž byl prospěšný všelikým choutkám a úchvatům. Přání, aby se vyšlo z tohoto bezvládí, bylo zcela přirozené, tím spíše, že neobyčejná vítězství Čechů dávala čáku výhodné smlouvy.

Na neštěstí utraquistům příliš škodila jejich dobrá vůle, mravní potřeba míru za každou cenu, úcta, kterou zachovali k svým protivníkům, a klam, kterému se poddávali o záměrech církve. Jen ten vyjednává s jistou vyhlídkou na úspěch, kdo jest co chvíli hotov obnovit nepřátelství. Katolíci vědouce, že husité se vzdají schismatu jen v největší nouzi, zneužili toho. Doléhali na ně tak tuze, že Čechové konečně poznali nebezpečenství a ulekli se své neopatrnosti: v posledním okamžiku před smlouvou špatně pojatou, temnou, neúplnou, plnou ohrad a dvojsmyslů, tvářili se, jako by chtěli ustoupit a přerušit vyjednávání.

Přijali kompaktáta jen neradi a s výslovnými výhradami, ale přijali je přece; nová a těžší neobratnost, která spojovala je s církví, aniž pojišťovala jim některou z potřebných záruk: příště kurie — ne bez jistého odůvodněného zdání — bude jim vy-

čítat, že nedostáli svým slibům, a vytýkat jejich křivou přísahu, aby mohla odvolat částečné svobody, které jim povolila na oko.

Koncilium Basilejské mělo proč honosit se svým dílem, kdežto Čechové byli méně obratni a šťastni v diplomatickém zápase nežli na bojišti. To se vysvětlí lehce. Vítězství Čechů nezmírnila jejich záměrův, ani nezměnila povahy jejich pozdvižení. Reforma husitská, ačkoli někteří její náčelníci vynikali smělostí, zůstávala skoro výhradně mravoučnou a nikoli dogmatickou. Theolog takový, jako byl Tomáš Ebendorf, jim vytýkal sice, že se odchýlili od pravého učení ve třech kusech podstatných a v šedesáti pěti vedlejších, spojivše v sobě jakýmsi hrozným souborem všecka kacířství předešlá.[2]) Toť byl toliko nevyhnutelný důsledek obecného vření duchů nebo přepínání některých sektářův, ale hlavní část národa v svém přání se spokojovala nejmenší měrou oprav, které dokonale se srovnávaly s učením katolickým.

Nejmenší příhoda postačí zajisté, aby zápas takto počatý vybočil s cesty, a aby k odporu proti zlořádům se přidružily nerozlučné rozdíly dogmatické. V příštím století vidíme to jasně v Německu: postupné slábnutí idejí a moci katolické, pokrok studií, povaha německá, vlivu latinskému tak velice nepřátelská, charakter vůdce, jenž lehce unáší, den ode dne rozšiřovaly rokování, splétajíce otázky zásadné s otázkami skutečnými; nové náboženství povstalo se svým ústrojím a vyznáním víry. — Nic podobného nebylo v zemi české. Čechové od první chvíle pozbyvše svého vůdce, který spíše se stkvěl ctnostmi mučedlníka nežli duchem zakladatele náboženství, nepoznali ani nepřijali nikdy logických důsledků své smělosti. Zdá se, že v bojích utratil

svou sílu. Několika smělým kazatelům, kteří se nebáli důsledků prohlášených zásad, povedlo se toliko zastrašit většinu, sociální pak a politické požadavky, které spojovali se svým programem náboženským, přispěly ještě k tomu, že národ v celku se odvrátil od nich. Tento velmi upřímně osvědčuje svou věrnost k církvi a poslušnost, podlehl příliš kvapně vnadě domnělého míru, aby si vyžádal podmínek, které jediné by jej byly učinily pevným a trvalým: jsa puzen strachem výtržností, nesmělostí, pověrečnou úctou, spokojil se nedostatečnými ústupky, opustiv kořist za stín a vydav skutečnost, aby zachránil symbol.

Hned po smlouvě Jihlavské (1436) podobojí se ocitli v položení velmi lichém. Úmluvy, které poutaly je, nebyly stejně závazné pro církev. Papežové nikdy nestvrdili úředně kompaktát.[3]) Eugenius IV. i v době, kdy obávaje se koncilia přál si smíru s Čechy, přestával jen na všeobecných prohlášeních, i hleděl ukázat, že v jeho očích ústupky otců Basilejských nemají žádné ceny diplomatické. Jeho nástupcové trvali na týchž výhradách. Ohledy, které zachovávali, mohly klamat toliko lidi, kteří chtěli šálit samy sebe. Papežové zamýšleli vysílit husitství, živíce naděje v mír, a péče, s kterou vyhýbali se všelikému závazku formálnímu, měla ukázat Čechům, že hledí jen získat čas a vyčkávají chvíle příhodné k rázným rozhodnutím. Zatím činnost kurie, byvši ochromena všelikými nesnázemi, hledala okolků: jakmile by nabyla plné svobody jednání, ukázala by, jak váží si těchto slibů, které podzírala již proto, že vycházely od koncilia.

Proti papežství koncilium bylo by velmi slabý spojenec, ale i spoléhat na upřímnou jeho dobrou vůli, bylo by bývalo nemenší neopatrností.

Po nezdaru předešlých výprav válečných koncilium, aby zachovalo zbytky katolictví českého, ohrožené úplným zánikem, neznalo jiného prostředku než vyjednávat s kacířstvím; většina prelátů v jednání s Čechy viděli především vrh, který jim zjedná vážnou přednost před papežstvím. Honosili se úspěchem tam, kde kurie se setkala s nezdarem, naopak báli se velice, aby se nezdálo, že lacině zaprodávají prospěchy víry katolické. Proto výsady propůjčené husitům tak obmezili a takřka vyvrhli doufajíce, že přivedou je dříve k odřeknutí se jich.

Zbýval Sigmund se svými závazky. Ale ten již oklamal tolik lidí a zrušil tolik přísah, že nebylo možná nejmenší váhy přikládat jeho prohlášením. Zda se nevědělo, že po jeho názoru slib učiněný kacíři není závazný? Utraquistům, zdá se, že neslušelo, když stěžovali si do jeho obojetnosti: měli být varováni.

Katolíci neztráceli ani okamžiku: jakmile Sigmund byl úředně uznán za krále, dali se do práce, velmi obratně užívajíce úmluv, aby husity znenáhla nazpět přivedli k jednotě, a zapovídajíce vše, co odporovalo smlouvě. Byl to jakýsi zdlouhavý nátisk a neustálý nátlak přemáhající znenáhla všecky překážky. Mužové, jejichž ráznost budila obavy, byli odstraňováni, a nejdůležitější místa svěřována nejnesmělejším a nejnerozhodnějším. Rokycana, jehož oddanost ke kalichu byla známa, a jehož jmenování za arcibiskupa žádali stavové, v svém úřadu administrátorském, který jeho rozkazům podřizoval všecko duchovenstvo podobojí, byl nahrazen Křišťanem z Prachatic, jedním z nejpověstnějších členů strany nejmírnější; ba byl zbaven i své fary Týnské a brzo potom přinucen k útěku z Prahy, kde jeho život více nebyl bezpečen.

Přední úřady zemské byly vyhrazeny pánům, kteří byli největšími protivníky nových idejí, a jinověrci byli pronásledováni s velikou přísností.[4]) Císař a katolíci, byvše opojeni prvními svými úspěchy, chtěli postupovat příliš rychle, čím neopatrně odkryli svůj plán. Naproti této násilné reakci i nejméně prohlédaví se zděsili, a i nejmírnější pozbyli trpělivosti; pohnutí bylo všeobecné, takže povstání se zdálo být neodvratným; část země se chopila již zbraně proti Sigmundovi, a jen smrt uchránila ho, že po druhé nebyl sehnán s trůnu.

Přívrženci papežství byli podvedeni omylem, z něhož nikdy nebyli vyléčeni úplně ani dlouhou zkušeností ani velmi těžkými nehodami. Mírnost jejich protivníků oklamala je. Příliš snadně získavše již mnoho výhod, netušili, že jest meze, za níž odpor bude nepřemožitelný. Tajemstvím zůstával jim zvláštní stav duševní těchto bezděčných kacířů, kteří se neodhodlali nikdy volit mezi poslušenstvím a vzpourou, a kteří neměli nikdy odvahy přijmout zřejmou roztržku s církví nebo se vzdát svobod, kterých tato jim odpírala; není lze se tomu divit, poněvadž podnes ještě to chápeme stěží.

Všeliké narovnání bylo nemožné mezi představiteli středověké hierarchie a mezi sektáři, kteréž urážel způsob, jak ona užila evangelia k založení své velikosti a svého bohatství: smiřujeme zájmy, nikoliv opačné zásady. Ale podobojí nechtěli toho dopustit. — Z bázlivosti či ze strachu? — Do jisté míry, a bylo by nespravedlivo kárat je proto příliš. Idea jednoty katolické v duších zapustila kořeny příliš hluboko, aby nepřekonatelná hrůza nepojala i nejsmělejší při pomyšlení na schisma. Ale hlavně proto nepřipouštěli potřebu toho, že dokonale byli přesvědčeni o mírnosti svých přání

a o skromnosti svých žádostí. Zda všickni katolíci neodsuzovali zlořádů, které se byly vloudily do církve? Zda v Kostnici a v Basileji nejctihodnější mistři nevyslovili potřebu opravy? Zda by se zbrojilo proti Čechům pro horlivější jejich zbožnost? Zda přestával člověk být křesťanem proto, že vážně pojímal blaho duše a prospěch víry?

Podobojí prohlašujíce se tvrdošíjně za věrné syny církve, jejíž nálezy zamítali, přece se ocitli v postavení velmi lichém. Nejen svým protivníkům odkrývali svou slabost, vydávajíce se výčitce z odporu a dvojakosti, ale i ztráceli všecky výhody svého postavení, nechtějíce ze svých zásad odvodit důsledků, kteréž obsahovaly. Ohromný vliv, který v světě vykonalo protestantství, mnohem méně záleží na dogmatech, které prohlásilo, nežli na tom, že skutkem, ne-li právem, dožadovalo se svobody svědomí lidského. Proč kališníky lze pokládat za předchůdce protestantství? — Proto, že přijímali pod obojí způsobou? — Skrovná to vymoženost, ale oni přes zákazy koncilia kostnického neustali podávat kalich, to jest oni práva jednotlivce postavili proti autoritě církve. Od chvíle, co zapřeli jaksi svou odvahu, ustoupivše od myšlenky odtrženi, zradili své povolání a vzdali se své síly nejpodstatnější. Byvše napříště odsouzeni k stálému váhání, budoucnost své víry obětovali snu o nemožném smíru s papežstvím; takové byly rozpaky úzkostlivého jejich svědomí, že neměli ani vyznání, ani ústrojí, ani samostatného kněžstva. Za těchto okolností porážka jejich byla nevyhnutelna. Každé kacířství, které se nerozvije, jest odsouzené kacířství. Formule nestačí na dlouho církvi ani symbol národu, nevězí-li nic za tímto symbolem a za touto formulí. Úřední utraquism

byl oslaben dvojím proudem odpadání; bázlivější nechtěli následovat ho dále v jeho odporu — neodsuzoval-li sám vzpouru a neuznával-li vyšších práv papežství? — horlivější pak se oddělili od strany, která pověrčivému strachu podřizovala práva pravdy. Takto se rozplýval znenáhla, až zmizel bez boje, bez hluku, po žalostné agonii jakožto obět dlouhého svého váhání.

Papežové znajíce tento klam těžili z něho. Naproti všem požadavkům husitů dávali odpověď odmítavou, kterou pokládali za nezvratnou a kterou potom opakovali velmi často: chcete-li být katolíky, skloňte se před rozkazy hlavy křesťanstva. Důvod byl zdánlivý, i když rozdíly utraquistů byly vážné. Papežství nejen nepodrobilo ještě věřících jednotnému a nezměnitelnému pravidlu, ale dospívalo k tomu teprve znenáhla, zdlouhavě a zvláště po vzpouře Německa a po reorganisaci, která následovala potom; o vedlejších otázkách dopouštělo jistých odchylek, přizpůsobujíc se dosti snadno povahám národů. Čechové, zdá se, že právem si stěžovali do zvláštní přísnosti stolice papežské, když jim tak tvrdošíjně odpírala jediný vážný ústupek, kterého se dožadovali, přijímání pod obojí způsobou.

Postavíme-li se na stanovisko dogmatické, dosti nesnadno chápeme urputnost, kterou v této otázce vyvinuly obě strany, protože katoličtí theologové nepopírali nijak platnost přijímání pod obojí a že s druhé strany čelní mistři utraquističtí uznávali, že tělo a krev Ježíše Krista jsou zároveň v každé z obou podstat. — Vskutku šlo o nejvážnější problémy: o obnovu mravní, o potlačení statků duchovních, o světskou jeho moc, o svobodu slova božího. Církev římská úmyslně nechávala stranou

tyto kusy, tváříc se, jako by je měla za vedlejší, ale instinktivně cítila nebezpečenství, jež, čím méně určité, tím bylo hrozivější. Kámen ze stavby vylomený poškozoval její pevnost.

Zda nebyla její bázlivost přílišná? Dnes se chýlíme dosti k takovému mínění. Kalich byl symbol, a symboly bývají nebezpečné, poněvadž nikdy se neví napřed, co obsahují, ale mívají výhodu, že samy postačí často, aby upokojily ducha.

Jsou tu formule magické, ale často lidé se spokojují jimi, aniž se pokoušejí, aby použili jich. Podobá se pravdě, že Čechové, kdyby jim bylo povoleno, čeho žádali, nijak by nebyli pomýšleli, aby zneužili dobrodiní církve, a byli by konečně snad sami se ho vzdali dobrovolně.

Později poznali papežové, že jejich politika byla nemoudrá, poněvadž přílišně bázlivá; když byli tak dlouho odsuzovali přijímání pod obojí způsobou, konečně schválili je. Na neštěstí propásli příhodnou chvíli, reformace česká byla se proměnila za vlivu protestantství. Rozhodnutí, které roku 1564 minulo skoro nepozorovaně, o století dříve bylo by nepochybně rozhodlo spor. Chybu kurie nevysvětlili bychom sobě, kdybychom neuvážili, co bezděčného a pudového bývá v chování vůdcův i nejmoudřejších. Potomstvo se diví jejich omylům a tápání, poněvadž řada událostí pravdivě osvětluje jejich skutky i myšlenkám dává všecken jejich význam; naopak vrstevníci zapleteni do sporu se potýkají v temnotě a jednají mnohem více vedeni neurčitým pudem nežli přesnou vůlí. Právě tak jako tvrdošíjnost, s kterou husité se dožadovali kalicha, vysvětlí se spíše temnou potřebou změny a pokroku, nežli jasným a přesným pojímáním důsledků, které historikové jinak velmi správně

připisovali přijímání podobojí, církev se své strany se cítila neohroženou, aniž mohla zcela jasně posoudit nebezpečenství, v které se vydává a z bezděčného pudu sebezachování urputně odmítala požadavky odbojníků.

Netušila především, že podobojí tvrdošíjně budou hájit dosti skrovných privilegií, které jim byly ponechány, a že jejich dobrá vůle, když se vrátili z tak daleka, zhrozí se kroku posledního. S tohoto hlediska její názor o smýšlení husitů byl úplně mylný. Jestliže tito tolik horlivosti jevili v jednání s církví, dělo se to proto, že nepozorovali hluboký rozdíl zásad svých a jejích, ale neměli nejmenší vůle vzdát se svého učení. Trapné bylo jim pomyšlení na odboj, ale směšnou by se jim byla zdála myšlenka o vzdání.

Taková přání sobě odporující, ale vymáhaná se stejnou horlivostí, takový nepokoj vůle, to vše se zvláštní jasností shledáváme při Janu Rokycanovi, muži, který té doby byl pravý vůdce husitské strany, a jehož vliv měl původ snad méně v jeho službách a nadání nežli v tom, že velmi přesně tlumočil střídmé mínění svých krajanů. Nebyl ani hluboký myslitel ani původní spisovatel; jeho díla ani myšlenkami ani slohem se neliší od obyčejných plodů této doby; jeho theologie je dosti chudá a jeho vývody dosti málo nové; se všech hledisk těchto je zajisté synem nezdařené revoluce, jejíž tvůrčí a plodné nadšení skoro výlučně se uchyluje ke stranám krajním; ale představuje také nezlomnou její houževnatost. Jsa prostřední postavy, dosti silný, zavalitý, širokých plecí a mocných paží, stojí nepohnutě v průlomu s onou neústupností národa, který v odvěkém svém zápase s Německem osvojil si

tvrdošíjnost a vzdorovitost. Od roku 1418, kdy jemu ještě zcela mladému se dostalo cti, že byl pohnán před koncilium Kostnické jakožto jeden z nejsmělejších osnovatelů kacířství, až do své smrti (1471), v tom dlouhém období více než půlstoletém mezi tolika změnami, katastrofami a obraty, zdá se nám vždy věrný k sobě samému, nezměnitelný: váhá někdy o nejlepším prostředku, jakým by dosáhl cíle, ale nikdy o cíli samém. S počátku připojil se k mistru Jakoubkovi, který po odchodu Husově jal se řídit hnutí a první rozdával svátost oltářní pod obojí způsobou. Přejav čistou tradici opravného, ale nikoli revolučního husitství, bděl nad ním jako nad svou zřítelnicí, jsa stejným nepřítelem i těch, kdo je poškozovali svou smělostí, i těch, kdo cítíce k němu jen vlažně nadšení, byli vždy hotovi k odpadnutí. U vyjednávání s naprostou dobrou vůlí přinášel odhodlanost neustoupit v ničem od pravd, které pokládal za potřebné ke spasení. Horečná jeho snaha o smíření se s církví a jeho věrnost ke kacířství, jeho záchvaty poslušnosti přerušované náhlými ústupy, jeho osvědčování poslušnosti a jeho výhrady, jeho pokora a jeho hrdé požadavky mátly protivníky a někdy i jeho stoupence. Na své neštěstí, které příčinou bylo všeho jeho nezdaru a zármutku, neporozuměl nikdy, že není možné shody mezi odbojem a řádnou autoritou: žádat od této, aby za zákonný uznala onen, znamená jednat proti logice věcí. Ačkoli nebyl neschopen ani vytrvalosti ani oddanosti, a žádné slabosti osobní nebylo kárano při něm, náležel přece do té třídy lidí, kteří, majíce více smělosti v srdci nežli v duchu, dovedou umřít za své zásady, ale nikoli přijmout nutné jejich důsledky. Jda za nedostižitelným cí-

lem, ovládán žádostmi sobě odpornými, spíše důsledný nežli logický, s menším rozumem nežli zbožností a s větší dobrou vůlí nežli opatrností při tvrdošíjné mírnosti obmezeného přesvědčení, byl spíše sektářem nežli reformátorem.

Ještě před zjednáním kompaktát uhodnuv taktiku biskupů, tušil malou jejich upřímnost. V posledních poradách se stavěl stranou, byv znepokojen velice smlouvou, jejíž mezery a úskoky chápal. Protože bylo již pozdě, aby se mu podařilo zamezit podepsání úmluv, hleděl aspoň oslabit následky spáchané neopatrnosti. Ve chvíli, kdy katolíci zamýšleli již jen sklízet ovoce své bystrosti, nenadále narazili na „non possumus" úzkostlivého svědomí, o něž se zlomila všecka jejich politika. V této druhé době svého života Rokycana byl více než náčelníkem odporu, byl jeho duší; na čas nahrazuje utraquismu učení a dogma, zachránil, co možná bylo ještě zachránit, zdání církve národní.

Jako někdy, když prosil koncilium, aby křesťanstvu vrátilo mír a jednotu, jeho hlasem mluvil veškeren národ český. Odpor se soustřeďoval na jednom místě, ale celý národ, než by opustil je, raději by se byl chopil nejkrajnějších prostředků. Jakmile by se kdo pokusil dotknout kalicha, bylo by všeho zapomenuto, vzpomínek na bídu, nepokojného svědomí, hmotné i mravní únavy a revoluční horečka, o níž se myslilo, že klesla, byla by vypukla s novou prudkostí. Toť bylo patrným a zřejmým znamením snah opravných. Od několika pokolení večeře Páně byla v Čechách předmětem skoro fanatického kultu; za všeobecného rozvratu obrazotvornost se vypínala k tomuto symbolu kalicha, jehož skutečný význam jevil se

jí toliko v mystickém šeru, ale tato neurčitost právě jejich víře dodávala odstínu mysteria, bez něhož není náboženství.

Papežové, zmateni fanatismem, jehož povaze nerozuměli, a popuzeni nedůvodným a pozdním odporem, neustali v jednání, urputně dokazujíce Čechům nedůslednost a lichost jejich požadavků. Jejich důvody by byly působily velice účinně na politiky, kteří měli jasnou představu o určitém významu slov a věcí; ale stáli naproti množství, to jest naproti masse svéhlavě a nejasně smýšlející, která zhruba soudíc o otázkách, málo se znepokojovala diplomatickými úskoky, a pro niž marně se splétala všecka lest. Co bylo lidu do smlouvy a výhrad, jimiž se hemžila? I kdyby je byl četl, byly by unikly jemu. Jemu kompaktáta byla právem zavazujícím všecky věřící, aby přijímali kalich, a kalich zrakům jejich představoval všecku revoluci. Co vskutku vkládal do toho slova? Zajisté věci nejrůznější, jež nejnesnadněji bylo lze rozeznat. Taková jest vlastnost revolucí, že jedinou formulí shrnují velmi četné, často sobě odporující tužby. Ku přijímání pod obojí vesnický farář, sedlák, zeman, měšťan pražský lnuli svými sny nejsladšími, svými radostmi nejsrdečnějšími: to znamenalo prodavače vyhnané z chrámu, spasitele na svém trůně znovu posazeného, svobodu slova božího a službu boží oživenou a osvěženou zpěvem a obřadem českým, ráj otevřený, zlořády napravené, úroky zmírněné, cizí měšťanstvo vypuzené, vítězství jazyka slovanského, slávu země, dědičný nepřítel Němec přemožen a vypuzen. Všecky tyto city, z jejichž směsi podle vzdělání, vychování, věku, letory, společenského postavení vycházela nekonečná kombinace, ostatně vřely tlumeně ve

hloubi srdcí, tím více, že nebyly jasně vyjádřeny, a splývaly v pevném rozhodnutí, aby se neopouštěl drahý kalich již z příčiny utrpení proň podstoupeného.

Činnost římské diplomacie nebyla věru bez výsledku: podařilo se jí zneplodnit formuli a na smrt ranit kacířství odnětím jemu všeliké vnitřní síly k rozvoji: jen že se to poznalo teprve mnohem později. Zatím husitství v plné své síle zasažené netrpělo od rány; když hotovili se pohřbít je, shledáno, že je připraveno k zoufalé obraně, a tato obrana byla tím nebezpečnější, že nebyla ani uvážena.

Italští prelátové XV. století byli zajisté příliš chytří, opatrní a duchaplní, aby porozuměli nějak tomuto upřímnému nadšení. Takto hlavní chyby spáchány jejich politikou, v podrobnostech podivuhodnou. Jako všickni lidé rozumní myslili i oni, že rozum ovládá svět, kdežto vskutku sám pojem víry odporuje pojmu rozumu, míním víru pravou, úplnou, víru, která vzdoruje hranici a vrhá se v mučedlnictví. Snadné by bylo narovnání, kdyby jediné myšlenky stály proti sobě, ale myšlenky nerozněcují lidí, nýbrž slova a za těmi slovy se neskrývají mínění, nýbrž vášně. Kurie doufala v lehké vítězství, majíc před sebou toliko předsudky, ale s předsudky samotnými nelze jednat. Husity pokořit bylo by bývalo možno jen úplným vyhubením. Kompaktáta, jakkoliv obratně redigovali je prelátové a jakkoli z nich chtěli kořistit proti Čechům, těmto se stala palladiem, kteréhož do posledních sil bránit byli odhodláni.

Tato nálada duševní tvořila budoucnost hrůzyplnou, až byl strach, aby národnost česká neutonula

v bouřích, které se hromadily na obzoru. Předně zda církev pro svůj nezdar pohněvaná nezahájí opět nepřátelství? Husité se nelekali příliš této perspektivy, a Rokycana, zoškliviv sobě chování svých protivníků, klidně očekával, až nepřátelství se obnoví: „Bůh byl a jest s námi," pravil, „doufáme, že bude také na dále." Celá strana byla by opakovala válečný jeho pokřik a novými vítězstvími zajisté překvapila svět: nade všecky výpočty jsou veliké zdroje síly, které vyvine národ, dostoupí-li jistého stupně předrážděnosti.

Nehledě k obecné důvěře, nadšení a pravděpodobným vítězstvím, naděje v konečný úspěch přece byly malé. Sotva pominula hrozná krise, která způsobila ztráty ohromné: obnovit válku dříve, než národ oddechl sobě, a než dospěla mladá generace, aby vyplnila mezery, znamenalo vydávat se krutému rozčarování. V Čechách samých všichni obyvatelé se nepřiznali k husitství; katolíci, tvoříce asi třetinu všeho obyvatelstva, drželi důležitá města Budějovice a Plzeň, o kterou se zlomila moc kacířů: hrozná opora to pro cizí vpád nepřátelský. Nejmocnější páni se vrátili ke katolictví nebo čekali na příležitost, aby se opět smířili s církví. Nejkrajnější revolucionáři, nejhroznější a nejnebezpečnější obráncové kacířství, se nezotavili ze své porážky u Lipan: ukázalo se to o něco později, když Táboři se odvážili odporu proti Poděbradovi. Zkrátka, jestliže víra Čechů byla ještě příliš opravdová a hluboká, aby raději volili válku než odvolání, velmi schvácené jejich síly vzbuzovaly nejvážnější pochybnosti o konečném výsledku druhého zápasu, a to tím spíše, že jejich vítězství byvše vždy ve skutečnosti toliko obranná, nevážila nic naproti nepříteli neschvatitelnému. Velmi vážné

nebezpečenství vycházelo pro Čechy z nepoměru mezi nezkrotitelnou tvrdošíjností, nepřipouštějící žádného narovnání, a mezi prostředky zjevně nedostatečnými.

Jak katolíci by byli použili svého vítězství, o tom hrozné ukrutnosti, které následovaly po bitvě na Bílé hoře (1620), podávají nám zajisté toliko nedokonalý obraz, a zvláště vzdálené následky reakce byly by o půl druha století dříve bývaly snad nenapravitelné. Národnost česká byla by zmizela neodvratně, jako zmizeli kmenové slovanští nad dolním Labem, vyhubení jménem křesťanského náboženství. Zdá se, že na počátku XVIII. století kmen český jest nezhojitelně nakažen: nicméně žil dále a zotavil se. To záleželo na dvou hlavních příčinách: nejprve Německo válkou třicetiletou neméně utrpělo nežli Čechy; dříve než mohlo obnovit svůj pud na východ, musilo napravit vlastní své ztráty. Když bylo znova s to, aby se ujalo opět své práce poněmčovací, bylo již příliš pozdě: všeobecné okolnosti nebyly více příznivé; vánek znovuzrození již hýbal potlačenými národnostmi, a Slované neposkytovali dále kořisti tak snadné ku pohlcení cizímu. Nad to staletí, která tvoří husitskou dobu dějin českých, dodala národnosti české takové síly, že snesla zkoušky, v kterých by byla podlehla o stopadesáte let dříve. Za této krise Slované, jsouce osamoceni od ostatního světa a hrdi svým osamocením, nabyli jasnějšího vědomí o sobě; jejich dějiny se obohatily stránkami nehynoucími; jejich jazyk, jsa pěstován od četných spisovatelů, se ustálil a rozšířil. Všecka obratnost Jesuitů nezpůsobila, aby minulost nebyla existovala, a z minulosti se rodí budoucnost. Srovnání Moravy a Čech nepopěrným způsobem ukazuje

tento svrchovaný vliv podání a upomínek na osudy národa českého. Ačkoli na Moravě obyvatelstvo slovanské poměrně je četnější než v Čechách, přec úsilí proti germanisaci bylo tu méně rázné a národní probuzení mnohem zdlouhavější. Zda by se bylo kdy podařilo bez příkladu a povzbuzení, které přišly z Prahy? Moravané právě nemají dějin tak slavných, a řekněme tak partikularistických; u nich myšlenka slovanská jest jen abstrakcí, kterou nepodpírají staleté boje, vítězství a utrpení. V XV. století národ český byl ještě mladý, ohebný: byv překvapen v plném tvoření, byl by povolil vlivům cizím a byl by ztratil svou osobitost; obnova katolictví rukou brannou byla by měla v zápětí úplné zničení národnosti slovanské v Čechách. Zda jest ideálem potlačení malých národností? Bylo-li by větší rozšíření kmene německého přálo obecnému pokroku? Odpovězme na tyto otázky jak odpovězme, jisto jest, že blaho kmene slovanského v Čechách bylo nerozlučně sloučeno s budoucností husitství.

Připustíme-li, že nezdar předešlých výprav křižových odvracel papeže od nového vyhlášení války, nebezpečenství, do kterého se vydávaly Čechy, třeba méně bezprostředné, nebylo tím méně povážlivé. Zdálo se, že v brzce upadnou v rozklad a zahynou bezvládím. Řádné moci nebylo více nebo neměla žádné důvěry. Za Albrechta Rakouského, zetě Sigmundova, jenž kraloval jen podle jména (1437—1439), zmatek je neslýchaný a ještě vzrůstá za let následujících: jedni přijímají za krále Ladislava Pohrobka, syna Albrechtova, ještě nemluvně, kterého vlastní strýc Fridrich III., král římský a náčelník domu Habsburského, nechce vydat jeho poddaným, druzí se shodnou na kandidátu polském, který je však málo povzbu-

zuje a špatně podporuje: většina stavů zádumčivě podává korunu sousedním panovníkům, marně hledajíc vládce, který by dovedl ji spravovat a chránit. Války se křižují. Rakušané proti Polákům, katolíci proti utraquistům. Strany se množí a drobí: Táboři vůči horlivým kališníkům, mírní utraquisté vedle katolíků. Ideje se matou, programy pletou; rozklad se zmáhá víc a víc a zasahuje nejen celou zemi, ale i různé skupiny. Není ani vůdce ani praporu. Rokycana na útěku, Tábor v úpadu; Praha sténá pod vládou katolických pánů. Soudy nezasedají. Není zákona, leda vůle silnějšího. Soukromé pře se pojí k veřejným rozbrojům. Obchod přestal, pole leží ladem; skoro neustálý hlad má v zápětí nakažlivé nemoci. Ale šlechta kořistíc z bezvládí, rozšiřuje svá privilegia, podrobuje své poddané tužší vládě a rozmnožuje své statky.

Jak by cit národní jednoty nebyl utrpěl tímto pořádkem věcí? — Za husitského hnutí myšlenka slovanská a myšlenka opravy náboženské byly vždy úzce sloučeny, a Němci v kališnících snad méně nenáviděli kacířů než zakladatelů státu vymaněného z vlivu německého. Podivným sdružením okolností revoluce vedla nyní k rozptýlení koruny. Nejen vzdálené provincie, kterých nikdy svazek důvěrnější nepoutal k Čechám, unikaly jejímu vlivu, ale i země, které geografií, ethnografií a historií byly opravdověji ke koruně připiaty, obojí Lužice, Slezy, ba i Morava, zachovávajíce věrnost ke katolictví, nebo méně postižené novými myšlenkami, dobývaly si znenáhla své samostatnosti. Pro některé z těchto zemí roztržka jest nenapravitelná: od té doby spojení Slez a Čech bude již jen strojené; ani reforma německá nezahladí docela starého rozkolu; ve chvíli, kdy protestanty slezské

i české ohrožuje týž nepřítel, zůstává nedůvěra kmenová, ochromujíc jejich odpor.[5])

Povážlivější nebezpečenství ohrožuje Čechy samy, kde přes to, že podmínky zeměpisné jsou jednotě tak příznivé a tradice tak mocné, jeví se zřetelné známky národního rozkladu. Nakažlivě působil příklad rozdrobeného Německa. Když království vskutku bylo potlačeno, nejmocnější páni pomýšlejí, aby sobě zřídili knížectví skoro samostatná; na jihu Oldřich z Rosenberka, držitel ohromných statků, vede si již jako mocnář, má své vyslance a pečlivě živí bezvládí, z kterého kořistí jeho ctižádost. Nebezpečí hrozí tím vážněji, že tyto choutky feudální naleznou zištnou oporu u sousedních knížat německých, kteří se těší z oslabení obávaného království. Ostatně doufají pevně, že dostane se jim účasti v lupu. Již cizí invase zdlouhavá a úkladná počala od severu Saskem, které nad Labem a podél hranice míšenské zabíralo hrad za hradem, město za městem, na jih Bavorskem. Vpády křižáků, výpravy nevázaných houfů, které pod záminkou náboženství odírají obyvatelstvo pohraničné a udržují neustálé pohnutí zápletkami nebezpečné. Mínění veřejné, zabavené rozepřemi stran, nedbá hlavních otázek; tvoří se zvláštní jednoty, geograficky se zřizují strany, a každá z nich vykonává jakési panství v kraji, kde má většinu. Jak bude odporovat výboji nebo vsákání německému země takto osamocená, odloučená od svých spojenců přirozených, sama v sobě rozdělená, zabraná do nesmiřitelných bojů? Země česká vyšla vítězně z této strašné krise, poněvadž se jí poštěstilo v Jiřím Poděbradském nalézti výtečného náčelníka. Jsa dosti mírný, aby ukojil vášně, dosti rozhodný, aby necouvl před nerovným

zápasem, politik dosti moudrý a vojín dosti chrabrý, aby slavně vyšel z něho, svým geniem a svou oddaností zachránil zem od záhuby, která se zdála nevyhnutelnou, a jejíž následky byly by nejspíše bývaly smrtelné. Čechové památku velikého vůdce utraquistického poctili jakýmsi zbožněním: pronikneme-li dobře situaci, shledáme, že jejich vděčnost nepřevyšuje jeho služeb.

Léta, která následovala po smrti Sigmundově, jasně ukázala vážnost nebezpečenství. Albrecht Rakouský zemřel r. 1439, aniž skutečně nabyl dědictví, které mu připravil jeho tchán. Podle veřejného práva českého syn jeho, Ladislav Pohrobek, dědil korunu, ale ujímal se moci jen za jistých podmínek; vskutku království České nebylo čistě dědičné: král vykonával práva, která měl po rodu, teprve, když byl přijat ode sněmu. Kališníci předložili Ladislavovi nebo spíše jeho poručníku, císaři Fridrichovi III., za podmínku jeho přijetí dvojí žádost: aby kompaktáta byla stvrzena a mladý král vychován v Čechách. Ale dostalo se jim toliko neurčitých a nedostatečných slibů. Náčelníci katoličtí, držitelé předních úřadů, které jim byly svěřeny od Sigmunda, potají pracovali o prodloužení mezivládí, které prospívalo jak jejich choutkám politickým, tak i jejich zášti náboženskému.

Ačkoli se tvářili loyálními, jejich horlivost pro moc královskou nebyla ani upřímnější ani méně zištná než oddanost k církvi, ke které se znali; zadržujíce více méně zákonně největší část statků korunních a církevních, pečovali hlavně, aby své úchvaty uchránili ode všelikého zpět požadování. Jejich náčelník, Oldřich z Rosenberka, který víc a více choval se jako svrchovaný kníže užíval všech prostředků své politiky, aby pro-

dloužil bezvládí, které prospívalo jeho záměrům; lovil v kalných vodách, a nesvědomité jeho pletichy byly podporovány obmyslnou nečinností Fridricha III. Utraquistům klesla velice mysl. Praha, jejich stolice a tvrz, sténala pod vládou Menharta z Hradce, který čekal jen na záminku, aby veřejně se vzdal reformy, kterou byl již odpřisáhl v svém srdci. Husité zajisté měli ještě vážnou většinu v obyvatelstvu, ale jejich roztržení na různé strany, které se potíraly navzájem, ochromovalo převahu jejich sil.

Čechové, unaveni sněmováním, které nerozodovalo ničeho, a jednáním, které nevedlo k cíli, a nemajíce naděje v ustavení správy ústřední, zřízením správy krajské hleděli aspoň zjednat částečnou pomoc od zla, jímž trpěla země. Sjezdy jednotlivých krajů se scházely a volily hejtmany krajské, jejichž úkolem bylo zachovávat veřejný pokoj. Čtyři kraje východních Čech, od dávna nejoddanější kalichu, spojily se v jednotu pod společným náčelníkem Ptačkem z Pirkšteina (1440). Neznáme ho dobře; zdá se, že měl znamenité vlastnosti, ale snad nedostávalo se mu onoho rozhledu duševního a zvlášť oné ráznosti a odhodlanosti, které jediné činí náčelníky stran velikými a kterých tenkrát Čechám bylo potřebí. Snad také jen času se nedostalo jemu. Když r. 1444 zemřel, Čechové neměli ještě ani krále ani vlády, ale provedeny již vážné pokroky, a Ptaček svému nástupci zanechával situaci mnohem jasnější a vzácné živly činné.

Poznav, že především je důležito znovu zřídit stranu podobojí, obětoval se tomu všecken. Na sněmě Čáslavském (1441) kraje vedené Ptačkem znovu prohlásily Rokycanu za hlavního správce

duchovenstva podobojí, a jejich příkladu záhy následovala největší část strany kališnické. Brzo potom synoda Kutnohorská, které se účastnilo do tří set kněží, ustavila víru a kázeň církve utraquistické. Strana mírná, spokojena důkazy dobré vůle od strany horlivější, jinak velmi znepokojena přechvaty katolíků se sbližovala s většinou reformě příznivou, a upřímný smír jejího nejvážnějšího náčelníka Jana z Příbramě s Rokycanou — na Mělníce roku 1442 — reakci odnímal jednu z nejlepších jejích čák. V díle soustřeďovacím se pokračovalo na sněmě Pražském (1444), který slavně odsoudil učení táborské; nejpokročilejší kněží bratrstva nechtěli sice přijmout tohoto odsudku, ale nemohli zachovat svých věřících; neustálým proudem odpadání řídla jejich strana a připravován zánik této radikální frakce ve většině utraquistické. Takto znenáhla byly napravovány nejnebezpečnější následky jednání s církví; místo strany váhavé a rozdělené stál opět naproti nepříteli národ sjednocený a zoufalý.

Na neštěstí úspěchy nabyté, byť i velmi podstatné, byly jen prozatímné; byvše získány od Ptačka, závisely na něm, a jeho smrt vše mohla uvést v pochybnost. Všecky příčiny rozbroje a slabosti trvaly, jsouce spíše zakryty nežli potlačeny. Dílo od Ptačka sotva počaté přejal a dovršil Jiří z Poděbrad.

V kraji Čáslavském na pravém břehu Labe rozkládá se město Poděbrady, v němž žije okolo pěti tisíc obyvatelů. Přední památností tohoto města jest rozsáhlý zámek, obklopený hlubokým příkopem, který se obrací k jižní straně velikého náměstí. Je to stavba velmi mohutná, v některých částech dobře zachovaná; tu ukazuje se přícho-

zím síň, kde v den svatého Jiří r. 1420 se narodil veliký král husitský.

Pánové z Kunstatu a z Poděbrad neměli statků velmi rozsáhlých, jejich vliv byl malý, ale slavné bylo jejich příbuzenstvo. Sestra matky Jiříkovy byla manželkou Oldřicha z Rosenberka; sestra jeho babičky byla matkou Menharta z Hradce. Žádná ze všech panských rodin českých reformě neprokázala větších služeb: děd Jiříkův protestoval roku 1415 proti odsouzení Husovu a jeho otec, † Viktorin Boček z Kunstatu, sloužil ve vojště, kteréž odrazilo první vpád Sigmundův. Pověst příliš zajímavá, aby nebudila podezření, jmenuje Žižku křestným otcem Jiříkovým; tolik jest jisto, že Boček zůstal až do své smrti nejdůvěrnějším přítelem hrozného vůdce bratrstev. U Lipan bojoval proti Táborům a po jeho boku Jiří poprvé tu okusil války: bylo mu tenkrát čtrnácte let. O čtyři léta později (1438) činně se účastnil boje proti Albrechtovi Rakouskému: když táhl k Táboru, aby se spojil s Ptačkem, vrazil na jedno křídlo jízdy rakouské, a ačkoli měl menší vojsko, svedl s ní bitvu a zvítězil. Jeho úspěchy, pevnost a ranná moudrost, oddanost jeho rodinou věci národní osvědčená, obrátily naň pozornost, a roku 1441 kraj Boleslavský zvolil ho za hejtmana. V tomto úřadě byl Ptačkovi bezpečnou a převzácnou oporou. Jsa malý a zavalitý, v celé své postavě měl něco pevného i vzdorného a zároveň rozvážného i klidného. Oči jiskřící se ze tváře opálené a bledé vyzrazovaly živý a pronikavý rozum. Od svého nejútlejšího mládí jsa vzděláván pro věci veřejné, ve všech stranách maje přátele a příbuzné, znal lidi a dovedl zacházet s nimi. Vliv, kterého nabyl rychle, jeho mírnost, štěstí, neúnavná činnost doporučovaly ho

všem: celá strana Ptačkova neváhajíc přijala tohoto náčelníka dvacetičtyřletého. Nikdy volby nebylo šťastnější, a národ svých osudů nesvěřil strážci bdělejšímu a bezpečnějšímu.

Za našich dnů někteří historikové se pokusili popírat jeho zásluhy. Konec konců namítali, jakých dobyl si vítězství? Při jeho smrti utraquism neměl více zákonného schválení úředního nežli na počátku jeho vlády, roztržka s církví byla nenapravitelná, papežové proti Čechám ozbrojili mocného krále, a vítězství Jiříkova neuchránila jeho země od hrozných zádav; jeho nástupce Vladislav musil vykoupit mír nešťastnou smlouvou Olomouckou, která roztrhla korunu; oč historii jde, jsou výsledky, a výsledky, kterých se domohl Poděbrad, hrubě neospravedlňují nezkaleného podivu. — Zapomíná se tu na dvě věci: nejprve Jiří znovu zřídiv Čechy, obnovil jednotu národní. Zvítězil nad bezvládím, přinutil strany k uznání řádné moci, vzbudil v srdcích cit pro společné prospěchy a povinnosti; vzpoury na konci jeho panování, částečné a skoro osobní, neuvádějí již v pochybnost existence národní; náboženské vášně, zmírněné vládou snášelivosti, nejsou již dosti prudké, aby udusily vědomí slovanské. Národu českému, takto opět sebranému a hmotně i mravně zotavenému, zabezpečil pak mír dvacetiletý; za tohoto příměří husitství v zemi zapustilo zdravé kořeny, tak že se vyvinuly mladistvé síly, které v době rozhodného boje postačily utraquistům, ne-li k vítězství, aspoň k tomu, aby nebyli přemoženi. Když Jiří zemřel, snad o několik let předčasně, reforma byla zachráněna spolu s národností českou. Čechám zasazeno bylo sice hrozných ran, ale žádná nebyla smrtelná. Všecky nesnáze nebyly odstraněny: husitství nedůsledné

a vykleštěné dále živořilo, moc královská byla špatně opatřena a popírána; bylo by právě tak dětinské zapírat to, jako nespravedlivé činit z toho Jiříka zodpovědným. Nikomu není popřáno zbavit příští pokolení jejich povinností a úkolů; jediná věc, ke které tato mají právo se hlásit, jest, aby nebyla zdržována chybami minulosti. Zásluha Poděbradova přestává na tom, že odvrátiv od svého národa pohromu nenapravitelnou, zachránil budoucnost: to postačí. Málokterý nárok na slávu je jasnější a platnější.

Znamená-li to, že dlužno vidět v něm jakéhos hrdinu revolučního? Někdy se tak tvrdilo; byl líčen jako rytíř budoucnosti, jako mučedník pokroku, jako mystický bojovník za dvě ideje, které nejvíce se dotýkají našeho srdce, za práva státu laického, která stavěl nad nároky útočné theokracie, za svobodu svědomí a za snášelivost, kterých hájil proti klatbám dotíravého dogmatismu.

Tenkrát hlavám říší se připisovaly veliké myšlenky, jasné názory o budoucnosti, žádáno po nich, aby výraz dávali neurčitým potřebám a tužbám své doby.[6]) Vkus se změnil, a naše požadavky jsou skrovnější: mnohem méně věříme v plány dávno napřed sestrojené, v pokroky na vzdálená staletí připravované, v určitou vůli, za to mnohem více v nutnou spojitost skutků, v nátlak okolností, v přijaté prostředky, v nesvědomou součinnost lidí a událostí. Po panovnících nežádáme víc, aby měli velkolepé koncepce, ale aby dobře konali své povolání, zachovávajíce pořádek uvnitř a bezpečnost naproti cizině. Tuto nejpodstatnější povinnost panovnickou cele plnil Jiří. Nebyl smělým a vášnivým náčelníkem strany, ale co více váží, velkým králem.

Takto nepůsobí již na obrazotvornost tím půvabem romantickým, který přísluší jen mystikům a sektářům. Ne že by nějaké hrdinství bylo nad jeho odvahu: byl veliký srdcem i duchem, a jestliže někdy se rozpakoval o hodnotě věci, které hájil, jeho věrnost a oddanost tím zdá se ještě podivuhodnější; ale spěje ke konci zápasu, neměl slepé důvěry a nadšení prvních odbojníků a oné jako oni blouznivé víry, pro niž historie přece zachovává tajnou něhu. Došlo se fase revoluční, která vždy jde za dobou úchvatu a útoku. Po prudkém vzmachu následuje mdlá úvaha a únava. Prostota důvěřivého srdce, veliké naděje, vášnivé nadšení prvních dnův ustupují novým činitelům: pobouřený pud ustupuje myšlence, že tolik obětí by bylo zmařeno, kdežto upomínka na nedávné boje, pýcha národní a neústupnost velí, aby nebylo zrazeno přijaté poslání. Vášně, neméně zuřivé, nejsou již tak náhlé, ubývá nadšení a prosté důvěřivosti a přibývá vypočítavosti. Tvrdošíjnost je táž, ale prudkost je menší. Fanatism slábne neb u nejbojovnějších mění svou povahu; příště méně vychází ze srdce nežli z hlavy. Sektáři jsou nahrazeni politiky a náčelníkům tento duševní stav pokolení, kterému vládnou, ukládal by mnoho opatrnosti a zdrželivosti i tenkrát, kdyby nebyli proniknuti jemným vlivem lhostejnosti, jež ochlazuje srdce nejvřelejší. Nejupřímnější jeví jakousi nevoli, slouží-li věci, jejíž slabé stránky znají a přejí si skutečně, aby opatrným jednáním a výhradami učinili ji přijatelnou i svým protivníkům. Jejich cíl je skrovný; jejich chyby, nesmělost, poněkud přílišná obratnost a choutky sobecké jsou z těch, jež se zavrhují nejméně shovívavě; i jejich ctnosti, umírněnost, bystrost, vytrvalost zdají se krajností a skoro zradou.

Jiří byl jeden z těchto dělníků druhé doby. Nikdo se méně nepodobá theoretikovi nebo fanatikovi. Vzhledem k situaci, které neutvořil a které měniti nemohl, poznav nebezpečenství, kteráž ohrožovala jeho národ, a poučiv se o jeho potřebách podstatných, vynasnažil se odvrátit ona a vyhovět těmto. Velkolepé kombinace, ke kterým se utíkal někdy, na příklad záměr veliké konfederace evropské, v jeho očích byly vždy jen podružnými a vedlejšími prostředky, jejichž důležitosti nenadsazoval a jimž nikdy neobětoval žádného bezprostředního prospěchu. Povolal k sobě muže zásad a postavil se proti papežství, byť i nerad, velmi určitě za posledních let svého panování, když byl vyčerpal všecky prostředky smírné, ač vždy byl hotov, obnovit jednání s kurií. Nezvolil za svůj úkol rozšiřovat utraquism, nýbrž osvobozením země od vnitřního bezvládí a cizího vpádu zjednat Čechám, aby svobodně rozhodovaly o svých osudech. Úkol byl dosti veliký a nesnadný a nemůžeme dost nadivit se hojným prostředkům, svěží mysli, opatrné vytrvalosti, prozíravému vlastenectví, odměřené odvaze a klidné pevnosti, které jemu dopřály přivésti jej k dobrému konci.[7])

Ptaček z Pirkšteina ukázal cíl: Jiří pokračoval v jeho politice, ale s větší rozhodností a štěstím. Čechy měly napříště náčelníka: přátelé i nepřátelé zpozorovali to brzo. Jednání s císařem a dvorem římským se vlekou; Jiří, neklamaje se o skutečných úmyslech svých protivníků, poznal, že nemá jiného prostředku k dosažení míru, než dobýt ho: papežové jednali by jen, kdyby neměli ničeho víc očekávat od bezvládí. Katolíci čeští se hýbali hlučně, chlubíce se několika skvělými přestupy: aby zamezeno bylo toto odpadání, které, byť i mnoho ne-

seslabovalo podobojích, velice je pobuřovalo, hrozíc každé chvíle vyvolat novou válku občanskou, bylo důležito zřídit pevnou a řádnou moc. — To bylo předmětem stálé péče Jiříka z Poděbrad. Povýšen byv důvěrou husitů na čestné a vůdčí místo, nemohl, ani nechtěl věc svou oddělovat od jejich, ale jeho věrnost nebyla nesnášelivá, volal k sobě všecky lidi dobré vůle, snaže se spojit všecky strany společným úsilím, aby své vlasti pojistil politický a náboženský mír, jehož potřebovala tak důtklivě.

Pro usmíření stran bylo třeba ovládnout je. U pánů katolických vášně neb osobní prospěchy udusily všecko vlastenectví. Všudy Poděbrad narážel na zlou vůli Rosenberka a jeho přátel — v Čechách, kde jejich vinou žádné předsevzetí nebylo přivedeno ke konci; při dvoře císaře Fridricha, jehož liknavost a zlou vůli povzbuzovali; v Římě, kdež usilovně žádali papeže, aby odmítl všeliký ústupek. I ti, kterým později se událo Jiřího obviňovat ze sobectví i osobní ctižádosti a s největší trpkostí vytýkat mu jeho násilné skutky, měli, jak se zdá, za lubem dohánět ho k nejhoršímu, nutíce ho jaksi k násilným rozhodnutím.

Zároveň pozbývali půdy v zemi: přílišná jejich obratnost činila je podezřelými, jejich taktika, byvši prohlédnuta, neoklamala již nikoho. Chování církve sbližovalo různé skupiny husitské; naproti neustálému dráždění i nejnesmělejší, vzdávajíce se nesplnitelných nadějí, rychle ustupovali nazad: mezi mistry a doktory, kteříž usilovali o jmenování Rokycanovo k arcibiskupství pražskému, v první řadě byli muži, na jejichž shovívavost kurie byla zvykla spoléhat, Prokop z Plzně, Jan z Příbramě a Petr z Mladenovic.

Velký proud mínění se zračil; jak by byl Jiří nehleděl užít ho, aby rozšířil a upevnil svou moc? — Cítil v sobě dosti srdce a dosti ducha, aby Čechám vrátil mír a moc: jak by nebyl odstranil překážky, které bránily plnému rozvoji jeho schopností? Bylo to jeho právo a byla to jeho povinnost. Ctižádost není vinná, leda když v zištné své péči zapomíná na prospěch obecný. V tomto smyslu kdo byl tu ctižádostiv, Oldřich z Rosenberka a šlechta katolická, kteří za osobním cílem neb i — připustíme-li nejpříznivější domněnku — v záštiplném podnikání udržovali nepořádek, šetrně zacházejíce se živly rozkladu a rozvratu,[8]) či Jiří, který měl všecku péči upřímnou, aby ukončil dobu válek občanských, obnovil pořádek a myslem vrátil opět důvěru.

V Čechách nebylo tenkrát ani žádné pochybnosti o tom pro ohromnou většinu obyvatelstva. Katolíci cítíce, že nemají půdu pod nohama, se zoufalou urputností zápasili proti mocnějšímu a mocnějšímu nátlaku národa, žádajícího pokoje, pořádku a svobody náboženské. Jejich důvěra v úspěch a jejich pýcha ustoupily malomyslnosti a rozpakům. Kynula jim již jen jedna čáka: protahovat věc, až by dočkali se chvíle, kdy Ladislav, syn Albrechtův, dojde let, aby s ním znovu se ujali plánu, smrtí Sigmundovou tak nešťastně přetrženého; nevzdávali se svých nadějí, ale odročovali je, důvěřujíce náhodě, době a chybám husitů.

Počítali však bez Jiříka; jeho mírnost byla velmi obezřelá a jeho diplomacie, byť i velmi upřímná a plná dobré vůle, byla velmi prozíravá. Vyjednával potud, pokud doufal, že získá opět své protivníky, dále potud, pokud se mu zdálo potřebným, aby vůči všem prokázal jejich zlou vůli. Ode dne, kdy pře-

svědčil se, že jsou zcela hluši ke každému důvodu, a kdy jasně to dokázal svým stoupencům, jedná s velikou rychlostí a rázností. Svolal valný sněm do Hor Kuten, kam dostavili se nejen zástupcové čtyř krajů, které spravoval, ale i všickni, kdo byli odhodláni podporovat jeho politiku: v tomto jakémsi plném shromáždění strany podobojí byla jemu svěřena nejrozsáhlejší moc; použil jí hned k rozhodnému činu. Sigmund jmenováním Menharta z Hradce k nejvyššímu purkrabství pražskému straně katolické pojistil vládu v hlavním městě království; velmi veliká většina obyvatelů, fanatičtí kališníci, snášeli zoufale tuto moc, čekajíce na příležitost, aby svrhli jařmo nenáviděné. Bylo-li dlužno nechávat déle spojence, obránce pravé víry, živořit v potupné závislosti? Či snad Jiří měl zpravit své protivníky o svých záměrech a přivodit nevyhnutelnou krvavou srážku? Jeho zbrojení vzbudilo jistý nepokoj mezi jeho protivníky: se zvláštní prostoduchostí, které nelze vysvětlit než pokleslostí jejich mysli a přesvědčením, které měli o své malomoci, přestali na neurčitých prohlášeních, nečiníce žádného opatření. Jiří použil jejich nečinnosti; z nenadání se objeviv před Prahou, vzal ji bez boje k veliké radosti Pražanů, kteří bez smlouvání přiznali mu všecka práva královská, jichž se ujal[9]) (v září 1448).

Poznámky k hlavě I.

[1]) Hojně jest důkazův o pravých záměrech koncilia. Je třeba „užíti lsti a oklamati Čechy pro jejich dobré." (Monumenta Concil. gener. saecul. XV. I., str. 123.) — Melius est sub dissimulatione procedere et generalia quaedam dicere pro amicitia partis utriusque. (Mon. I., str. 783.) Srovnej vypravování Tomkovo nestranné a podrobné v „Dějepise města Prahy" díl IV. a VI., zvláště díl IV., str. 678, 679, 684, 695 a j. [„S Čechy," dokazoval legát koncilia Jan Palomar, „musí se jednati pěkně jako s koněm nebo mezkem, když se krotí, pokud se mu nepřehodí ohlávka; nebo potom teprv přiváže se k jeslím: rovněž že se stane Čechům, kteří nyní nechtí do ovčince, až jen přijmou jednotu." Ibid. str. 603.]

[2]) Pez, Script. rer. Austriac., II., str. 846.

[3]) Palacký připouští, že kompaktáta byla stvrzena od Eugenia IV.; oba důvody, kteréž uvádí, zdají se mně dokazovat opak. List papežův ode dne 11. března 1436 není úřední potvrzení, než neurčité osvědčení přízně. Slova bully ode dne 18. září 1437 jsou ještě významnější, dokazujíce jasně, že Eugenius IV. otázku pokládal vždy za otevřenou a nikoli za rozhodnutou.

[4]) Jednoho dne (9. září 1437) padesát sedm povstalců bylo v Praze oběšeno na šibenici o trojí výšce [na níž nejvýše pověšen pan Jan Roháč z Dubé, starý přítel Žižkův, v rouchu červeném se zlatým pásem a s pouty pozlatitými, doleji ostatní obránci hradu Siona]. Byl prý velmi veliký pláč v lidu za dlouhý čas a vždycky lidé plakávali, když byla zmínka o tom. Tak píše starý pamětník. (Tomek VI., str. 40.)

[5]) O poměrech slezských viz velmi pěkný spis Grünhagenův Geschichte Schlesiens 1. svaz. Gotha 1884, zvláště str. 252 a násl. Grünhagen osvědčuje vůbec opravdovou a chvalitebnou snahu po nestrannosti.

[6]) Palacký, který se svědomím pozorným a učeností hlubokou spojoval horoucího ducha a mladistvý zápal pro všecky věci veliké, v Jiříka vložil kus sebe samého, své víry

a svého nadšení. Obraz, který nakreslil o husitském králi, jest jaksi ideální a jako idyllický. Vzbudil trpký odpor: nebylo-li urážkou kultury německé předpokládat, že Čech měl ušlechtilé myšlenky, v Slovanu vidět bojovníka za svobodu? Pravda, vypravování Palackého jistou měrou dýše hrdými a šlechetnými vášněmi, kterými plál historik, dobou, kdy psal, dobou bouře a útoku, a též theoriemi, které vládly v ten čas našeho století. V obraze Jiříkově zůstane vždy částečná neurčitost, protože prameny nedopouštějí nám proniknout v nejtajnější myšlenky a že nepřátelským svědectvím chybí nutná protiváha, výpověď přítele a spojence králova. Nejčastěji musíme tudíž ze skutku soudit o vůli, uhadovat záměr, co vždy je nebezpečno a zvláště v době krise mravní a rozumové jako v XV. století. Tím, co temného zůstává v tomto osudu a co záhadného v této povaze, vysvětluje se částečně půvab, kterým tento předmět působil na historiky. Nové práce nezměnily patrně jednotlivých rysů ve fysiognomii královë, ale celkový dojem je zcela jiný: král méně úplně vystupuje v plném světle, je rozmanitější, živější. Pozbývá něco kouzla romantického, kterým oslňoval nás, ale zajímá nás více.

[7]) Pro tuto dobu upozorňujeme na hlavní sbírky pramenů: Palacký, Urkundliche Beiträge zur Gesch. Böhm. und seiner Nachbarländer im Zeitalter G. v. Podiebrad (1450—1471) ve Fontes rer. Austriac., 2. řada, sv. XX. Vídeň 1866; — Bachmann, Urkunden und Aktenstücke zur österr. Geschichte im Zeitalter K. Friedrichs III. und K. G. von Böhmen (1440 až 1471), téže sbírky sv. XLII., 1879; — velmi krásná sbírka Fontes rer. Silesiacarum, zvláště svazek VII. (latinský text Eschenloera s výtečným úvodem kritickým) sv. VIII. a IX. (Polit. Korrespondenz von Breslau, vydaná od Markgrafa) sv. XII. (Gechichtschreiber Schlesiens des XV. Jahrh., Breslau 1883, uveřejněna od Frant. Wachtera); — sbírka nejrůznějších pramenů vydána pod názvem Archiv český, zvláště díly I., IV., V. a VI. — Staré letopisy české sv. III. Scriptorum rerum bohemicarum uveřejněné od Palackého. — Palacký první obnovil tuto velikou postavu Jiřího z Poděbrad ve IV. díle svých výborných Dějin národa českého. Saint-René Taillandier ve své knize „Bohême et Hongrie" (Čechy a Uhry), Paříž 1862, podal zajímavý a živý přehled

badání velikého spisovatele českého. Od té doby dva směry vyznačují se vždy patrněji mezi historiky velmi četnými, kteří se zabývali Jiřím. Králi přejí čeští spisovatelé vůbec a jistá část dějepisců německých, u nichž přesvědčení svobodomyslné vítězí nad předsudky plemennými. Hlavní díla, která přísluší této škole, velmi nestejné ceny, ale z různých příčin velmi zajímavá, jsou tato: Jordan, Das Königthum Georgs von Podiebrad, Lipsko 1861; — Droysen, Geschichte der preussischen Politik, sv. II.; — Tomek, Děje království českého (páté vydání, Praha 1885); — Ermisch, Studien zur Gesch. der Sachs.-Böhm. Beziehungen in den Jahren 1464 bis 1471, Drážďany 1881 a j. — Celkem Němci jsou spíše přísni ke králi husitskému a přísnost stává se nenávistí u většiny Němců českých. K této třídě druhé s tendencemi více méně žalobnými náleží G. Voigt, jehož mínění zdá se trochu kolísavé a příznivější v jeho životopise Pia II. (Enea Silvio Piccolomini, Berlín 1863) nežli ve zprávě jeho o úsudcích Palackého (Georg von Boehmen der Hussitenkönig v Syblově Historische Zeitschrift sv. IV. 1861); — Markgraf, Ueber Georgs von Podiebrad Plan eines europaeischen Fürstenbundes, Histor. Ztschr., sv. XXI.; das Verhältniss K. Georgs von Boehmen zu Papst Pius II. (1458—1462); die Bildung der katholischen Liga gegen K. Georg von Podiebrad (Hist. Zeitschr. sv. XXXVIII., 1877). — Badání obou škol, apologetické a kritické, dospěla nedávno ke dvěma spisům, jež, ač jsou směru zcela protivného a ceny velmi nerovné, přec oba celkem vynikají znamenitě: oba spisovatelé svými pracemi předběžnými výborně připraveni, badáním úplným a velmi dobře provedeným shrnují a opravují všecka studia předešlá. Bachmann má k Jiříkovi osobní nenávist; jako poctivý nepřítel upouští od každé obžaloby, která nezdá se mu odůvodněnou, ale neskrývá hněv, který mu působí nedostatek důkazů; studiu této doby věnoval dlouhá léta. Jeho monografie: Ein Jahr böhm. Gesch.; — Böhmen und seine Nachbarländer unter G. von Pod., Praha 1878, — byly velmi důkladnými obžalobami; od té doby uveřejnil v Allgemeine Deutsche Biographie velmi zajímavý životopis Jiříkův; konečně velmi podrobné vypravování o nejdůležitější části panování jeho

podal v I. svazku velikého historického díla Deutsche Reichsgesch. im Zeitalter Friedrich III. und Max I., Lipsko 1884. V tomto díle poněkud dlouhém a temném není méně učenosti nežli vášně a o svědomitosti p. spisovatelově svědčí, že přes jeho úsudky velmi tvrdé o králi dojem, který si učiníme ze čtení tohoto spisu, nijak není nepříznivý Jiříku. Tomek konci dějin husitských věnoval VI. a VII. díl svého Dějepisu Prahy (Praha 1885 a 1886). Tomek, jehož jméno by bylo slavné po vší Evropě, kdyby z vlasteneckého pocitu, hodného obdivu, nebyl psal všecka díla svá česky, svou přísností a pevností ducha, plnou znalostí událostí a upřímností zasluhuje bez odporu, aby byl vřazen do první řady historiků současných. Ačkoli bývá vždy neopatrno v dějepise mluvit o práci skončené, zdá se mi nicméně pravdě velmi málo podobným, že od nynějška na dlouho připojí se něco valného k jeho dílu o Poděbradovi.

[8]) Bachmann, vždy tak přísný ku Poděbradovi, v němž vidí jen ctižádostivce, který bez osobního přesvědčení kořistí z husitství, aby došel království, uznává přece, že na Oldřicha z Rosenberka spadá vina zmařeného jednání s Fridrichem a že pletichy jeho znemožňovaly zřízení vlády. Článek „Podiebrad" v Allgem. deutsche Biographie.

[9]) Palacký IV., str. 191.—194. Katolíci, kteří svou liknavostí a neopatrností podporovali úspěch Jiříkův, později se pokoušeli omluvit svou chybu, zahrnujíce vítěze výčitkami. Mluvili o zpronevěře, o zradě: obyčejná to nespravedlnost stran, které rády žádají od jiných jemného svědomí a přílišné úzkostlivosti, jichž samy se své strany nevážily sobě. Ku podivu, Palacký do jisté míry neschvaluje jaksi obratnost Jiříkovu a lituje, že není v něm oné velkomyslnosti rytířské, které se diví při Ptačkovi: vskutku časy se změnily a velkomyslnost nebyla vhodná. Více váhání bylo by slabostí. Na štěstí pro Čechy Jiří nebyl rytířem.

HLAVA DRUHÁ.

Jiří z Poděbrad, správce zemský.

Moc Poděbradova uznána ode všech stran. — Ladislav, král Český. — Obnova státu Českého; pokoj mravní a pokrok hmotný. — Jednání s církví. Papežové vítězí nad opposicí, jejich pyšné naděje. Mikuláš V. Legátové papežští: Jan Karvayal, Mikuláš z Kusy a Jan Kapistran. — Dobytí Cařihradu od Turků. — Eneáš Sylvius Piccolomini. — Kalixt III. (1455). — Smrt Ladislavova (1457).

Smělý útok Jiříkův byl pravý převrat státní a znamená rozhodný pokrok v práci o reorganisaci českou. Vypuzení katolických vladařů z Prahy dovršilo dílo zahájené volbou Ptačkovou a smírem obou velikých stran utraquistických. Vliv, za který Jiří děkoval svým úspěchům dřívějším a osobní své chrabrosti, vzrůstal nadále kouzlem, které se víže všudy k držení hlavního města, a které tu bylo rozmnoženo ještě obyvatelstvem a bohatstvím města, jakož i službami, jež prokázalo revoluci. Od počátku Praha byla vždy nejpevnější tvrz reformy, na čas ovládala veškeru zemi, a většina druhých měst si uvykla jít za jejím heslem.

Jiří pracoval rychle k své převaze: byv posud jenom náčelníkem strany, chtěl se stát náčelníkem národa; proto se snažil svou moc založit na zákoně a způsobit, aby byla uznána ode všech nehledě k původu náboženskému. Došel toho bez velikých

nesnází. Katolíci, zvlášť Oldřich z Rosenberka, pokusili se o odpor branný, zapsali se v jednotu Strakonickou, zahájili nepřátelství: ale veřejné mínění rozhodně nepřálo jim; sami bojovali bez horlivosti a jako k upokojení svědomí. Oldřich pozbyv mysli, sešlý, příliš starý, aby se vzdal snah, které vyplňovaly jeho život, ale již jen chabou horlivostí domáhaje se jich, trápen zbožnou úzkostlivostí, chápal se znova známých úskoků s kmetskou svéhlavostí. Jeho politika se opakovala a připravovala o důvěru: vyjednávání podnikaná bez vážné vůle smluvit se, příměří sotva zjednaná, hned porušená, výpravy tak málo opravdové jako vyjednávání, koalice plné výhrad se spojenci, kterým nebylo důvěřováno, a kteří odpadali v rozhodné chvíli. Zdálo se, že hledí odvrátit od sebe mínění veřejné, dokázat, že nemá jiného vůdce nežli ctižádost, jiné péče nežli rozmnožení svých statků nebo své moci, jiného cíle nežli bezvládí. Katolíci ostatně, byť i dosti silni, aby podstoupili boj proti nesvorným kacířům, byli v menšině příliš slabé, aby mohli pomýšlet na úspěch, jakmile tito se spojili.

Úspěchy Jiříkovy nezměnily jeho chování. Nezapomínal, že jako zástupce husitů jest povinen chránit jich. Vrátil jim Prahu, schválil rozličná přísná opatření ustanovená k očištění města od kalu papežství, ale zároveň se vzácnou pevností snažil se dokázat, že jeho politika není ani úkladná ani stranická. Přestav být náčelníkem strany, nechtěl, aby jeho vítězství bylo triumfem zvláštní skupiny. Zamýšlel ze státu učinit, čím státu dlužno být ve společnosti dobře spořádané, záruku pořádku a všeobecné svobody; měl, jak vyslovil to později, povinnosti vůči všem a rád hleděl vyplnit je stejně. Okolnosti byly příznivy této vládě smíru a upoko

jení: podobojí jsouce příliš mocní a upřímní, aby se odhodlali k odpadlictví, byli dost unaveni, aby připustili snášelivost. Kromě některých sektářů nedobré pověsti husité se uskrovnili v svých žádostech; neměli větších nároků nad kalich, nad úctu k svým obřadům a kněžím, nad náčelníka, který by jich chránil proti všemu nebezpečenství reakce. Horlivě posiloval toto smýšlení, vzdaluje zásadní otázky, které rozněcují spor a znemožňují všelikou shodu; těžil z vysílení fanatismu. Vzhledem k této umírněnosti katolíci ztráceli nejlepší své zbraně. Jak naříkat na pronásledování, když Jiří po svém boku měl katolíky neústupné, ano často jmenoval je k nejvyšším úřadům? A měli právo vymáhat víc a hrát si na mstitele ohrožené víry oni páni pravověrní, kteří se ucházeli o spolek s Tábory!

Protivníci Poděbradovi, vyčerpavše prostředky, hledali pomoci zahraničné i přivolali vévodu Saského. Těžké neopatrnosti! Pouštěli se na půdu nejkluzčí. Diplomacie Jiříkova byla moudřejší a činnější nežli jejich. Spojenci, které postavil proti nim, zmařili pomoc vévodovu a z tohoto pokusu nezdařeného jednota Strakonická měla toliko hanbu pro zradu národní, z které spravedlivě se kořistilo proti ní.[1]) Po tomto posledním nezdaru jednotníci důrazně tísnění se poddali osudu; příměří Vilšteinské (1450) znamenalo skutečný konec jejich odporu a roku 1452 Jiří ode sněmu byl zvolen za správce zemského.

Protivníci se odvážili posledního pokusu, odporu skoro čistě formálního; lehkost, s kterou tento nový odboj byl potlačen, ukázala, jak jejich strana scházela rychle. Poslední města táborská, otevřevše své brány, uznala moc Rokycanovu a učení úředního utraquismu; Oldřich z Rosenberka jakoby sám uznal svou porážku, přijal místo v radě dvanácti

členů ustanovených k tomu, aby bděli nad Jiřím a radili jemu. K šťastnému konci Poděbrad dovedl první část svého úkolu nikoliv nejsnadnější. Volený hejtman nad jedním krajem se povýšil znenáhla k důstojenství správce zemského, v němž byl uznán ode všeho království; potlačiv všecken odpor, podřídil všecky strany svému zákonu. Dal Čechům vládu a takto odňal svým protivníkům nejlepší záruku jejich zdaru, bezvládí.

Sněm svěřiv Jiříkovi nejvyšší moc, uložil mu dvojí úkol: obnovit bezpečnost a pořádek v zemi a hájit kompaktát.[2]) To byl všecken program vládní, jemuž Jiří se nezpronevěřil nikdy. Od svého povýšení až do své smrti má stále na mysli tyto žádosti stavů, které zajisté zahrnují v sobě přání ohromné většiny národa: pokoj a svobodu náboženskou. Nikdy smlouvě se nedostálo s větší věrností, a vděčnost národa byla spravedlivou odměnou panovníku, který mu sloužil tak věrně.

Zatím nejlepším prostředkem k zabezpečení veřejného pořádku bylo, aby byl za krále uznán Ladislav, syn Albrechtův, a aby mu byly uloženy podmínky, které by uspokojily utraquisty. Král katolický, který by zachovával kompaktáta, panovník, který by s právy rodu spojoval práva, jichž došel volbou sněmu, německý Habsburk, který by vládl vedením osvědčeného obhájce národa českého, jak přát sobě lepšího panovníka! Byl by podstatným, živým důkazem obecného smíru, zárukou všeho prospěchu, poutem, které by znova sloučilo všecky země korunní, nyní v plném rozkladu. Poděbrad projevil této chvíle, jako to ukázal na konci svého života, když neváhal nabídnout korunu českou králi Polskému, že, jestliže byl ctižádostiv, jeho ctižádost byla dosti vznešená, aby především se

rozněcovala prospěchy vlasti. Použil velmi obratně nesnází, v kterých vězel Fridrich III., aby přiměl ho k vydání svého svěřence Čechům, a Ladislav byl vyhlášen za krále od stavů, jakmile přijal podmínky, které byly mu uloženy a které měly znemožnit všeliký pokus o reakci (1453).

Ale jakou cenu tenkrát měly sliby, třeba tak výslovné jako tyto! Upomínka na neblahé panování Sigmundovo a Albrechtovo tkvěla ve všech myslech. Nezištnost Jiříkova nevedla až k neopatrnosti; od Ladislava dal sobě potvrdit, potom prodloužit moc správčí. Úplné odstoupení bylo by bývalo osudné a vinné; nesmyslno a zločinno by bylo nechat opět otřást dílem tak pracně vykonaným a poškodit mír ještě nedobře zabezpečený: sám prospěch Ladislavův vyžadoval, aby toto dítě bylo chráněno proti sobě samému, proti svým vášním a předsudkům; král přišel velmi předpojat proti podobojím a Čechům; a kdyby byl ponechán sám sobě, jeho neopatrnost byla by vedla rychle k odboji.

Ostatně bylo by směšno žádati po Jiřím loyalismu, kterého od dávna nebylo v Čechách: velmi upřímně přilnul k mladému panovníku, všecky skutky se zdají tomu nasvědčovat; ale jak tato nová náklonnost byla by u něho nahradila vášeň, která vždy vyplňovala jeho duši, lásku k vlasti! V přijetí Ladislavově viděl prostředek nejjistější, aby konec byl učiněn shonu stran, aby uzákoněním byla rozšířena vlastní jeho moc, a aby si takto zjednal nejpříznivější podmínky ku práci o blaho veřejné. Z důvodů politických i rozumových, z povinnosti k národu se sklonil před králem, který jednohlasně byl zvolen, a loyálně pracoval o to, aby v něm připravil Čechám osvíceného a spravedlivého panovníka. Ale nade vše se staral o budoucnost království, a bylo

by bývalo s podivením, kdyby pro liché zdání šlechetnosti byl zapomínal na tento nejvyšší cíl. V jistých případech odříkání se jest jen neobratností a velkomyslnost odpadlictvím.

Jiří se nesklamal v svých záměrech, a přijetí Ladislavovo ode sněmu bylo skoro hned odměněno. Země přivtělené, kteréž od smrti Albrechtovy byly vskutku odtrženy od koruny, vrátily se v jednotu, Morava bez nesnází Slezy po některém váhání. — Nebyl to úspěch prostřední.

Ačkoli do jisté míry byly zveličovány pokroky Němců v Čechách před XV. stoletím a ačkoli na druhé straně s jistou tendencí vítězství Slovanů po válce husitské se líčí jakožto rozhodnější a úplnější nežli bylo v skutečnosti, není pochyby, že poslední události hluboce proměnily povahu království a královské moci v Čechách. Při vší přízni prokazované Čechům od Karla IV. dvůr Pražský za Luxenburků pokládán byl, aspoň na venek, za dvůr německý. Význačné známky zajisté zjevovaly již nevoli, s kterou domácí obyvatelstvo snášelo převahu kmene nevraživého; ale toto temné vření, které jen čas od času se prozrazovalo náhlými výbuchy, hrubě neznepokojovalo zaujatých vrstevníků, kteří v něm viděli poslední záchvaty zmírající národnosti. Lid slovanský mizel pod vrstvou německou, velmi tenkou a již již se lámající, ale k uvádění v omyl přece postačující. Zvolení Luxenburků za krále římské přispělo ještě k rozšíření a upevnění domněnky, že Praha je městem německým a království České zemí říšskou.

Není tudíž podivno, že Němci slezští, kteří byli ohroženi Polskem, v jednotě s Čechy hledali záruky proti nebezpečenství slovanskému. Ale ukázalo se, že se noví jejich ochránci stali jim brzo ne-

bezpečnějšími nežli dávní jejich nepřátelé. Vítězství husitů, přeměna Prahy, kde cizí živel neměl již žádného vlivu, přerušení styků s Říší vysvětlují a do jisté míry ospravedlňují nepokoj obyvatelstva původu německého, poddaného koruně české: podmínky uložené ode sněmu Sigmundovi a jeho nástupcům potvrdily vítězství nepřátelské národnosti; království České bylo napříště královstvím nepopěrně slovanským.[3])

Slezy, kde zápas mezi živlem slovanským a německým byl vždy velmi ostrý, kde dílo poněmčovací ještě nepokročilo dost, aby vzdorovalo každé reakci, byly zemí, kde národní cit německý byl nejživější. Slezané byvše překvapeni obratem tak neočekávaným, byli jím ještě více popuzeni a bouřili se proti bezpráví osudu, který znovu je ohrožoval nenáviděným panstvím Slovanů. Přenášeli hněv, který vzbuzovali v nich Čechové, na víru, kterou tito vyznávali, a jejich horlivost katolická byla jednou z forem jejich vlastenectví německého. Na příklad měšťané Vratislavští, kteří byli nejurputnějšími nepřáteli husitů, zajisté byli by s menší krutostí bojovali proti Jiříkovi, kdyby v něm nebyli nenáviděli Slovana právě tak jako kacíře.

Ztráta země tak bohaté a lidnaté jako Slezy byla by však velice vážně oslabila moc Čech; podrobit ji mocí bylo odvážným podnikem a za okolností tehdejších nebylo lze pomýšlet na to. Ale bylo třeba stůj co stůj konec učinit situaci, která prodlením byla by znemožnila veliké nové spojení. Nastoupení Ladislavovo na trůn bylo rozhodným tahem, který Slezanům odnímal jejich záminky nejzvláštnější. Svou obratností se Jiří postaral o ostatek: hleděl, aby nebyli doháněni k nejhoršímu, zjednal přechody, propůjčil jim všeliké odklady a úlevy,

kterých si přáli. Měl méně sebelásky než pýchy: nedbal o to, aby nabyl osobního prospěchu, ale aby po všech končinách koruny pokračoval v díle obnovy, tak šťastně počatém v Čechách; především bylo třeba zachránit zásadu, obnovit tradice jednoty a posečkat, až se utvrdí. Nemyslil zrovna až na državy nejvzdálenější, na země, které byly jako přepychem, na příklad na Luxenburk, ale nejprve měl péči o zámky a města na severu Čech, které Sigmund zločinnou neopatrností zastavil vévodovi Saskému: správce zemský usiloval o vrácení jich koruně s vytrvalostí, která neochabla ani vytáčkami vévody, ani lhostejností mladého krále.

V týž čas, kdy obnovoval takto moc českou, práce vnitřní reorganisace pokračovala rychle. Spravedlnost se dála opět svým řádem, války soukromé byly zakázány, bezpečnost na cestách chráněna, loupežníci a zloději přísně trestáni. Nejpotřebnější se vyřizovalo nejdřív a v spěchu, s kterým se postupovalo, neuvažovalo se vždy dost určitě o vzdáleném dosahu nařízení. Tak předpis o obecné bezpečnosti ohlašuje, že všichni pacholci dělní nebo služební budou přinuceni mít svého pána; kdo nebudou moci dokázat, že žijí poctivě od své práce nebo že provozují řemeslo, budou pokládáni za tuláky (1453). Jiný článek zakazuje, aby žádný žádnému čeledi neodluzoval, ani lidí úročních ani služebných, leč by se řádně vyhostili a svých pánů slušně odbyli.[4]) Nálezy osudné, které se vysvětlují potřebami času, ale neospravedlňují úplně; byly přílišným ústupkem pánům, ohrožovaly osobní svobodu sedlákův a připravovaly zavedení nevolnictví.

Zatím se nikdo neznepokojoval těmito možnými účinky; každý se oddával plně radosti, že

může trochu oddechnout po tolika útrapách. „Tehdá, praví starý letopisec, země byla u velikém upokojení.“[5]) Obchod od dávna přerušený se ujímal opět, a kupci houfně přijížděli z krajin okolních. V zemích od přírody bohatých po velikých krisích, jakmile pokoj jest obnoven, následuje bezprostřední a skoro náhlá náprava; je to silné, bujné pozdravování se: činnost je všeobecná, výroby přibývá, obchod se rozmáhá; každý se má za bohatého a zdá se jím. Jiří doufal pevně, že utvrdí trvale tento blahobyt; bezvládí, kteréž odstranil, a kterým dosáhl moci, zůstavilo v něm největší ošklivost nepořádku, potřebu pravidelného položení a bezpečné budoucnosti. Nebylo jemu dosti, že konec učinil revoluci, chtěl zem uchránit od nových záchvatů.

Za tím účelem hleděl povznést království z malomoci, v kterou pokleslo, obnovoval jmění korunní, jež v státě ještě zcela feudálním bylo hlavním živlem moci panovníkovy, vykupoval některé statky a přinucoval uchvatitele, aby vrátili zboží, které drželi nezákonně. Posílen tímto jměním znovu získaným, podporován vděčností národní, oporu upřímnou maje v městech — uspokojených blahobytem hmotným a věrným šetřením náboženských jejich svobod — král bez nebezpečenství mohl vzdorovat úkladům nespokojencův a ctižádostivců. Čechy, zbavené všech starostí vnitřních, přirozenou povahou věcí nabývaly opět vlivu na venek, jaký příslušel národu lidnému, chrabrému a bohatému. Kralování *Ladislava Pohrobka* (1453—1457) počítá se zajisté mezi nejšťastnější a nejblaženější léta dějin českých; nikdy snad takového pokroku nebylo zjednáno za tak krátký čas a s tak malou námahou; tato léta mládí, jejichž obzor nezachmuřovala žádná tesklivost

jejichž jasnou důvěru nekalila žádná upomínka smutná, sluší pokládat také za nejkrásnější dobu v životě Jiříkově. Měl okamžiky větší slávy a plnější moci, rozvinul vlastnosti skvělejší a hrdinnější; jeho oddanost k Čechám nikdy nebyla lépe vzbuzena ani lépe odměněna.

Ale nicméně za všeobecného uspokojení objevil se mráček: styky Čech s církví římskou. Nebylo zjevné války, poněvadž se pokračovalo ve vyjednávání a Čechové se ohrazovali svým poslušenstvím, ale pravý mír byl mnohem vzdálenější, poněvadž papežové posud nebyli potvrdili kompaktát a poněvadž husité vskutku si nevšímali nijak nálezů kurie. Nešťastné války křižové, na něž v Německu ještě bolestněji bylo vzpomínáno, papežům doporučovaly opatrnost; ale jestliže tito na chvíli přestali proti kacířům vrhat vojska, jež nepochybně by byli sbírali těžce, neupouštěli v ničem od svých nároků. Bylo nepromĕnnou jejich vůlí — a tato v jistém smyslu byla zákonná a ve všech případech velmi pochopitelná — aby husity přivedli k poslušenství, leč nechtěli odměnit toho podrobení některými ústupky. Nic nebylo vzdálenějšího mysli utraquistů, kteříž odpovídali na všecka vyzvání: máme za pravidlo smlouvu svobodně zjednanou; žádáme, aby v jistých kusech byla přehlédnuta, ale nemíníme, aby se pochybovalo o podstatných výhodách, kterých nám podává. Protože dále měli příliš jasné důvody, aby slibům dvoru papežského důvěřovali jen opatrně, zárukou žádali osazení arcibiskupství Pražského utraquistou Rokycanou, jenž byl zvolen ode sněmu, a jehož činnost v církvi české upomínala na činnost Ptačkovu a Jiříkovu ve státu. Hrozilo nebezpečenství, že rokování se protáhne bez výsledku;

obě strany stály proti sobě, nechtíce a nemohouce téměř v ničem ustoupit od svých podmínek.

Diplomacie římská však velmi důvtipně smiřuje své prospěchy a zásady: věděla, že nesluší věc hnát, a že několikrát, kdy dala se unést netrpělivostí, bývalo jí na dlouho pykat. Byli mezi preláty mužové plní přesvědčení a nadšení, v jejichž očích všeliká smlouva s kacíři byla bezbožností a jako odpadlictvím, a na ně padá veliká část zodpovědnosti za poslední roztržku; ale nechybělo ani duchů pokojnějších a povolnějších, kteří měli jasnější představu o skutečnosti a nebyli neochotni hledět k ní. Sami papežové, Eugenius IV. (1431—1447), Mikuláš V. (1447—1455), Kalixt III. (1455—1458), ačkoli celkem dosti nepřízniví, konečně se rozhodli určitě jen o jednom kuse: dojít poslušenství Čechův; o nejlepším prostředku, jak by dosáhli jeho, nezamítali rokování, byvše chvílemi na vahách, není-li nejjistější prospěch ještě zakoupit to některými sliby. Ale nezůstávajíce při této myšlence, vrátili se k svým prvním, nezměnným rozhodnutím, postavili se určitě na stranu fanatikův, ale po rozličném kolísání, méně následkem rozhodného přesvědčení nežli nátlakem okolností. Na počátku jejich záměry nebyly tak hotové, jak se myslí obyčejně; shoda nebyla tudíž naprosto nemožná, ale toliko málo pravdě podobná a velmi nesnadná, vyžadujíc nejen mnoho dobré vůle navzájem, ale největší obratnosti, veliké vytrvalosti a téměř zvláštního sběhu příznivých okolností. Jak události dosvědčily, nejmenší náhoda mohla poškodit vše a lichý krok zmařit všecku naději v mír.

Vzrůstající nesnáze s koncilem Basilejským odvrátily trochu pozornost Eugeniovu od věcí če-

ských — ba zdálo se, že také asi zmírní jeho smýšlení. Smělá a odvážná diplomacie byla by mnoho vymohla na papeži a na konciliu, kdyby je byla strašila druha druhem: Sigmund bezděky ukazoval Čechům cestu, když žádal otců v, aby Rokycanu potvrdili za arcibiskupa, „jinak že by byl přinucen obrátit se ku papeži", nebo když psal papeži, aby obdržel od něho, čeho nedoufal vynutit na sněmě (1437). Na neštěstí bylo známo, jakou váhu mají jeho protestace, a on sám pečlivě zpravoval legáty, že jde jen o to, aby se husitům dalo zdánlivé zadostučinění.

Smrt Sigmundova přerušila vyjednávání. S kým by se byl Řím smlouval za všeobecného bezvládí? A k čemu by byla smlouva v době, kdy kacířství bylo v plném rozkladu? Postačilo již zůstavit je, aby sešlo přirozenou smrtí. — Utraquism zklamal všeliké tušení, ani dlouhá krise, kterou přežil, nedopřála mu, aby těžil z nesnází papežské stolice; schisma trvalo ještě (skončilo teprv odřeknutím se protipapeže Felixa V.), ale již od několika let podrobení se koncilia bylo toliko otázkou času. Kurie nabyla opět plné svobody svého jednání dříve, než husité se zotavili.

Papežství se pobouřilo živě, jsouc opojeno rychlým svým vítězstvím. Zvítězilo nad konciliem, zdrtilo všeliké choutky po vzpouře; národové se znenáhla pokořili jemu. Počalo se domnívat, že až posud bylo příliš bázlivé a že třeba mu jít jen směle v ústrety nesnázím, aby zmizely. Vzdorovalo nejmocnějším panovníkům, a hrstka kacířů by je držela ve strachu! Opojení z úspěchů zvítězilo nad obyčejnou jeho opatrností: velmi silné bylo pokušení, aby zneužilo svého štěstí. Stolice papežská neužila příhodné chvíle, aby se poučila přesně;

nesledovala ruchu soustřeďovacího, který se vykonal mezi husity, myslila, že stále má proti sobě strany rozdělené, slabé, a v svých nárocích i předsudcích byla posilována od svých stranníků českých, kteří nadsazovali svůj vliv.

Rok 1446 jest datum velmi důležité v dějinách husitství; značí jakousi krisi ve vnější a vnitřní politice: vnitř podobojí s pevným rozhodnutím, že se nedají podvádět od katolíků, kladou první základy k řádnému ústrojí; na venek dvůr římský, jehož chování až dosud bylo dosti kolísavé, odhaluje své záměry a z bezvýminečného poslušenství husitů činí první podmínku všelikého vyjednávání. Takto se mění náhle půda rokování, a Čechové se ocitují naproti požadavkům, jejichž možnosti netušili.

Až do té chvíle Čechové i při vší zlé vůli, s kterou se potkávali, nikdy nemyslili, že církev míní popírat kompaktáta; po jejich názoru rokování se vztahovalo jen k některým kusům vedlejším, z nichž toliko jeden byl jaksi důležit, povýšení Rokycanovo na arcibiskupskou stolici Pražskou. Vypravili do Říma posly, jimž uloženo, aby konečně přinesli odtud jmenování jejich kandidáta. Jaké bylo jejich ustrnutí, když byli vyzváni k odřeknutí se kalicha (1447)! Kardinálové nejen zamítali všeliký nový ústupek, ale chtěli dosíci od husitů poslušenství bez výhrady: jediná věc prý jest nevyhnutelně potřebna k spasení, totiž poslušenství papeže; zlíbí-li se mu učit, že Kristus je člověk a nikoli syn boží, spaseni budou, kdož uvěří jeho slovům. [6]) Řím vzpomínaje si vhodně, že se neúčastnil smlouvy Jihlavské, odmítal všelikou zodpovědnost za skutky koncilia.

S hlediska diplomatické obratnosti cítíme jakýsi podiv pro tento obrat, který jedním rázem kacířům odnímal všecky výhody tak perně vydobyté. Snad kurie byla by však více váhala dát se na tento smělý útok, kdyby byla jasněji pozorovala jeho nebezpečenství. Měníc takto pronikavě poměry obou stran, činila shodu velmi záhadnou. Nebezpečenství, pouštíme-li se daleko, záleží v tom, že potom skoro nelze couvnout: papežství zamezilo si všecken ústup, odsuzovalo se téměř k setrvání na svých požadavcích a narazilo potom na nepřemožitelný odpor národa, který se raději vydával všem bědám, nežli odpadlictví. Bylo osudno, že nový papež Mikuláš V., učený, výmluvný, jeden z prvních představitelů renaissance na stolici svatého Petra, osobně se účastnil jednání, která předcházela smlouvu Jihlavskou.[7]) Měl odtud jisté záští proti sektářům, kterých nepřesvědčili a sám sobě ospravedlňoval to povinností, aby v jeho rukou moc papežství nevzala újmy. Nad to jeho upomínky osobní jej klamaly, zakrývajíce mu pravou situaci. Myslil, že stále žije v době, kdy kališníci rozdělení a unavení zdáli se hledat jen čestného prostředku, jak by kryli svůj ústup. Domníval se, že může jen sklízet ovoce předešlého úsilí a jaksi prohlásit vítězství: nenadál se, že obnoví zase nepřátelství

Čechové se vzpírali proti návrhům, kterých jim směle podáváno; bude-li třeba, než zradit pravdu, raději se odtrhnou od církve a pokusí „o některé věci, ačkoli pravé i dobré i v písmě založené, ale neobyčejné a těchto časů nevedené“.[8]) Mikuláš V. jsa dosti dojat, poznal, že postupoval snad příliš rychle, slíbil vypravení legáta, který by prozkoumal otázku: o několik měsíců později Jan Karvayal přibyl do Prahy (1448).[9])

V Čechách pohnutí bylo živé a nadšení všeobecné: posel míru byl přijat s největší slávou. V skutečnosti dvůr římský, zůstávaje vždy nezměnným, svoloval pouze k upravení přechodů poněkud lepšímu. Karvayalovi bylo delší dobu v zemi zůstat, působit znenáhla na mysli, zastrašit bázlivé, svést nerozhodné, podněcovat nesváry; zároveň užije kompaktát na zničení kompaktát samých, bude požadovat přesného jejich plnění, odstraní všecky zvláštní obyčeje husitů, které nebyly schváleny smlouvou, přivede svobody náboženské na tak malou míru, že konečně budou se zdát nepatrnými i jejich obráncům.[10]) Mikuláš V. spoléhal velmi na svého legáta: nikdo nepřispěl více k opětnému povýšení moci papežské; on byl hlavní vyjednavatel konkordátu Vídeňského (1448), který potlačiv úmluvy Frankfurtské, vydal církev německou vykořisťování papežskému.[11]) Byl pln důvěry, netuše, že v Praze narazí na nesnáze zcela jiného rázu nežli s jakými se setkal ve Vídni. V Německu stál vůči několika knížatům, kteří nemínili hnát věc do krajnosti a za chlubnými svými zásadami špatně skrývali zištné své zámysly; v tomto případě rozhodují jisté důvody. V Čechách bylo dlužno ku poznání přivést národ cele zfanatisovaný. Shodneme se s politiky, nikoli s apoštoly. Kromě toho vyslanec byl nedobře zvolen; Karvayal byl sám příliš otevřený a náruživý: — jako diplomat v potlačení kompaktát viděl korunu svého poslání a záruku míru v Německu; jako sektář urážel se zpupností odbojníků, kteří svou vůli stavěli nad vůli otců. — Když tázali se ho, je-li či není přijímání pod obojí způsobou holé kacířství, odpověděl, že nejlépe je následovat obyčeje obecného, a jeho podivení bylo veliké, když páni, kteří se ho

tázali, odvětili, že lépe jest poslouchat Boha nežli lidí. Sám veřejně přijímal pod jednou způsobou, doufaje, že příklad knížete církevního povede ku přesvědčení: podařilo se mu toliko vzbudit všeobecné rozhořčení. „Nepotvrdíte-li nám kompaktát a Rokycany, řekl mu Petr z Mladenovic, jeden z nejmírnějších mistrů, uslyšíte divné věci o nás, dřív než dojedete zase do Říma.“ — Ba zda se tam kdy vrátí? Již se ozývaly hlasy, aby v pomstu za Husa byl usmrcen; uznal za dobré rychlým útěkem uchránit svých nepřátel od zločinu, a poslání, které vzbudilo tolik radostných nadějí, skončilo potupným útěkem. (1448.) O několik měsíců později Poděbrad se zmocnil Prahy, odňav takto katolíkům českým poslední naději v úspěch na půdě politické.

Zda by se neukázala kurie odtud povolnější? Podobojí myslili to chvíli. Rokycana, kterého všickni husité uznávali na dále za svého náčelníka náboženského, psal papeži několik listů velmi uctivých, myslil, že dojal ho nějak, i chtěl osobně se odebrat do Říma: toto skvělé osvědčení poslušnosti zajisté bylo by rádo spatřeno od stolice papežské a bylo by usnadnilo jednání (konec roku 1449). Podnik byl odvážný: Rokycana náhodou unikl biskupovi Pasovskému, který chtěl ho uvěznit; nebyli by ho nechali dojít až do Italie. Vrátil se rychle, byv vyléčen z klamu, který málem by byl draze zaplatil. Ale nicméně Řím znenáhla nabýval světla o událostech, které právě se staly v Čechách, a Mikuláš V. byl příliš prozíravý, aby nevystihl důležitost toho. Protestacím pánů katolických nedůvěřoval; v jejich horlivosti příliš dobře poznával jejich ctižádostivé snahy. Novému legátovi v Německu, Mikulášovi z Kusy, uložil, aby se ujal věcí českých (1450).

Mikuláš z Kusy[12]) s upřímnou zbožností spojoval veliké vzdělání a obsáhlé vědění, měl známost věcí státních, cit pro potřeby svého věku a za svého pobytu v Říši zasloužil sobě jméno reformátora církve německé. Ze svého poslání přinesl si přesvědčení, že není lze spoléhat na účinnou pomoc proti kacířství: každý kníže myslil jen na zvláštní své potřeby a nikdo se nemínil znepřátelit s Jiříkem. Politika i povaha kázaly legátovi, aby se vystříhal prostředků násilných. Na neštěstí, přese všecku jeho ochotu k vyjednávání, Mikuláš V., když byl pokročil tak daleko, jaksi se ostýchal couvnout; byv stržen hnutím, které vyvolal, neměl ani k tomu plné volnosti. Aby neuškodil sobě a aby ukázal, že lacině nerozprodává práv církevních, poslal do Němec zároveň s Mikulášem z Kusy fanatického mnicha ke vzbuzení záští věřících proti nepřátelům jména křesťanského.

Mnich Jan, kterýž obyčejně podle svého rodiště se nazývá Jan Kapistran[13]), byl minorita, který se proslavil zavedením přísnější kázně v svém řádu. Jeho výmluvnost a přísnost zjednaly mu v lidu velikou vážnost a pověst apoštolská přirozeně ustanovila ho k úřadu „apoštolského kommissaře a generálního inquisitora nákazy kacířské". Zvolen byv od papeže, aby procházel krajiny východní Evropy a oživoval tam víru, vydal se na cestu jsa hrd svým úkolem a jist svým úspěchem. Jeho oddanost k církvi byla vrozená a prudká, jeho důvěra v neodolatelnou činnost, kterou provozoval, úplná. Kázával latinsky; všudy, kam přišel, lid se tlačil kolem jeho kazatelny: pověst o zázracích, které konal, jeho hubenost, která svědčila o jeho zapírání se, jeho přehnané posunky, zvuk hlasu živosti italské, lebka jeho učitele Bernar-

dina, kterou vždy nosíval s sebou, živě dojímaly obrazotvornost jeho posluchačů, kteří poslouchali ho tajíce duch a popadajíce jej teprve, když řeč předával tlumočníku, jenž vykládal jeho kázaní.[14]) Pověst předcházela jej: města žádala ho, aby jim přinesl slovo boží; oživoval nenávist, rozhořčoval vášně zanechávaje za sebou takřka sled fanatismu. Jinak však uměl svou víru kázat svými činy: viděli ho dobře v Bělehradě; vždy v průlomu, nepřístupného jak bázni tak slitování, povzbuzujícího mysli; jeho výmluvnost přispěla nemálo ku porážce Turkův, a město, osvobozené z nebezpečenství, ve vděčné upomínce spravedlivě spojilo jméno Kapistránovo se jménem Hunyadovým.[15]) Zvláštní missionář pro dílo míru, dosti nešťastný spolupracovník pro Mikuláše z Kusy! Kapistran probíhal okolní krajiny Čech, získal několik přestupů, s nimiž způsobil mnoho povyku, hlučně uveřejňoval bullu, kterou papež dával mu moc rozhřešovat každého, kdo se přizná k vině kacířství, jako na příklad, že přijímal pod obojí způsobou.[16])

Psal Poděbradovi, aby tvrdošíjně nesetrvával v svém bludu, Rokycanu zahrnoval nadávkami, Čechy rozhořčoval svými pomluvami a hrubostmi. Mikuláš z Kusy, jenž byl velmi nespokojen touto zbujností, nadarmo mu doporučoval, aby se poněkud mírnil: proč užívat proti Rokycanovi hrubého slova kacíř? Není tak snadno, jak se myslí, zmást husity, jsou velmi zběhlí ve znalosti písem a mnohý text svědčí v jejich prospěch; jest nebezpečno hnát je do krajnosti.[17]) (1452.) — Kapistran odbyl ho s vysoka, a Mikuláš, ač se mrzel velice, musil se opatrně chovat vůči tomuto šílenci. Kdo věděl, netlumočí-li posléze pravé úmysly Mikuláše V.? Ostatně urputníci a sektáři mají vždy

velkou přednost před politiky a umírněnými. Pochybno jest konečně, zda i bez tohoto nešťastného zakročení Mikuláš z Kusy by byl dosáhl něčeho: kurie nebyla změnila svého ultimáta; od té doby legát nepokládal za prospěšné, aby pro úspěch velmi málo pravdě podobný se znepřátelil s Kapistranem: na sněmě v Řezně snaže se ještě olmuvit prudkou řeč mnichovu, prohlásil, že mu nelze jít do Čech, leč by Čechové slíbili bezvýminečně podrobit se církvi, a jeho posel v Praze popřel všelikou platnost kompaktát (1452). Vzhledem k neústupnosti stolice papežské, která se neodchylovala od chování přijatého od doby nastoupení Mikuláše V., utraquisté další naléhání pokládali za marné: vyjednávání bylo přerušeno na několik let.

Čechové několikrát ohrožovali kurii vážnými rozhodnutími.[18]) Když byli na chvíli se zanášeli myšlenkou o zřízení samostatné církve národní, vešli v styky s církví řeckou, a roku 1451 přibyl do Čech posel církve východní, Konstantin Angelik, aby přezvěděl o skutečné jejich víře. List, který tenkrát administrátoři podobojí psali císaři Byzantskému a patriarchovi Cařihradskému (1452) je zvláště zajímavý, poněvadž jasně ukazuje, že kalich v skutečnosti nebyl jediným kusem sporným s Římem: protestovali skutečně proti neobmezené moci, kterou si osobuje člověk smrtelný, připomínali utrpení a hoře, jež bylo jim podstoupit. Jaké bylo však jejich provinění? Opřeli se svatokupectví a hříchům smrtelným.[19]) — Na neštěstí Řekové měli naléhavější starosti, než aby pozorně sledovali věci české, a za krátko potom Cařihrad padl do rukou Turků.

Pád říše byzantské, nevyhnutelný a s dávna očekávaný, zaduněl přece velmi mocně; politice

papežské dal nový směr a do jisté míry proměnil její úmysly naproti Čechům. Zveličovalo se zajisté pohnutí způsobené v Evropě vítězstvími Mohameda II. i upřímnost manifestací proti půlměsíci; zvláště v prohlášeních papežských často prokmitá více vlastní prospěch nežli přesvědčení. Papežové hrají úlohu, kterou jim ukládá jejich název jakožto představitelův a představených křesťanstva; vskutku tyto otázky vzdálené mnohem méně mají na srdci nežli otázky, v kterých jsou zapleteny bezprostřední jejich prospěchy. Byli příliš opatrni a rozšafni, aby se slepě vrhli v podnik, jehož největších obtíží si netajili; ale sláva a vzrůst vlivu z vítězné války křižové, tradice, obrazotvornost a obyčeje politiky prozřetelné, jež nepohrdá žádnými prostředky, kázaly jim, aby se nejevili zrádci věci křesťanské, ba aby i upřímně vyhledávali prostředky k zastavení vpádu mohamedánského. Vše je pudilo k tomu: jakožto Vlachové byli již v styku s Turky, kteří po suchu i po moři ohrožovali polouostrov; jakožto náčelníci církve mohli-liž v rukou nevěřících nechat Cařihrad po Jerusalemu? Jakožto panovníci jaký lepší prostředek měli ku povznesení své vážnosti nežli aby světu nevěřícímu ukázali znovu papežství v čele ozbrojené Evropy. Konečně jejich duše jakožto učenců a neofytů renaissance překypovala trpkou hořkostí při myšlence, že posvátná půda věd a um stěná pode jhem barbarů.

Nebezpečenství turecké té chvíle bylo velmi opravdové: vysílené Uhersko bylo již zachváceno, země rakouské netvořily ještě pravého státu; byly rozdrobeny mezi rozličná knížata, kteří se nenáviděli, a zpustošeny válkou občanskou. Ani spojenci Fridrichovi se neklamali nijak o odda-

nosti a ráznosti tohoto náčelníka Habsburků.[20]) Za těchto okolností koruna česká byla povolána, aby hrála hlavní úlohu a vskutku za XV. a XVI. století jest jako zálohou vojska zdržujícího Osmany. Bez zdrojů téměř nevyčerpatelných mužstva a zvláště peněz, kterýmiž opatřila své krále, zápas Rakouska s Tureckem byl by snad skončil jinak. Okolo polovice XV. století její spojenství bylo vzácné. Měla náčelníka opatrného, obratného a váženého; chrabrost jejích vojínů byla na slovo vzatá, způsobilost jejích hejtmanů slavná.[21]) Naproti společnému nebezpečenství ohrožujícímu křesťanství, záměr až dotud kurii oblíbený, aby Čechy byly zkroceny bezvládím, na příště nejen byl velmi odvážný, ale byl by vzal na se ráz ohavného sobectví, papežství ne bez důvodu bylo by obviňováno, že povrhuje nejvyššími prospěchy Evropy, aby ukojilo své záští. Stolice papežská pochopila to a změnila svou politiku, ne co do cíle, ale co do prostředků; v Jiříkovi hledala spojence: v odměnu za podporu, které mu nabízela velmi ochotně, obětuje se jí a přinavrátí jí zemi.

Katolíci spoléhali plně na Ladislava: mladý král, byv vychován v nenávisti kacířstva, neskrýval svého smýšlení, vynášel je nerozumnou pýchou a ve svých stycích s Rokycanou rád jevil opovržení tím pohoršlivější, čím bylo malomocnější.[22]) Moc mladého panovníka na štěstí jeho byla vskutku velmi malá: způsob, jak by jí byl užíval, byl by mu velmi brzy odcizil všecky mysli. Jiří vládl jeho jménem, jsa vlastním králem; čeho by se nedostalo církvi, kdyby jí nabídl své přistoupení? Nebylo-li tudíž možná získat ho?

Roku 1451 císař Fridrich III. vypravil v poselství do Čech jednoho ze svých rádců nejvy-

školenějších, Eneáše Sylvia Piccolominiho:[33]) poprvé politika stavěla proti sobě oba velké protivníky, jejichž zápas celou Evropu uváděl v nepokoj. Eneáš Sylvius nebyl nijak fanatikem: jeho mládí dobrodružné, jeho styky se stranami nejprotivnějšími, mnohé a důležité věci státní, do nichž byl zapleten, zostřily v něm ducha od přírody bystrého a rozvily rozum sám sebou velmi chápavý. Jeho víra byla velmi vážná, aby byla příliš nesnášeliva: ne, že by byl skeptikem, ale byl synem své vlasti a své doby; i v největším nadšení pozoroval rub mínění a věcí; jeho přesvědčení bylo tak nestálé, že nemělo kdy vzrůst a zmocnit se vší jeho duše. Měl živé vášně, ale vycházely z hlavy. Při zběhlosti v starém písemnictví záliba, jakou měl pro starožitnost, byla snad nejpodstatnější a nejupřímnější jeho vlastností, ačkoli nebyl nijak prost affektace. Měl veliké úspěchy jako řečník, pyšníval se tím a zneužíval toho mnohdy. Zmítán byv ctižádostí, kteréž ani tiara neupokojila cele, více dbal o to, aby zanechal veliké jméno, nežli aby vykonal veliké věci. Jakožto pronikavý pozorovatel znal lidi, ale někdy se klamal v nich tím, že posuzoval je podle sebe: oplývaje pomůckami a prostředky věřil poněkud příliš v obratnost diplomatickou; jako všickni, jichž duch jest větší nežli srdce, neuznával jiné pohnutky než rozum; příliš byl Vlachem, aby pronikl až do hloubi oněch duší severu, tak instinktivních a tak opravdově zbožných, mučedlnictví stůj co stůj zdálo se mu hloupostí, a nekřivdil svým protivníkům, domýšleje se o nich, že po něm baží.

Od prvního setkání (1451) pocítil k Jiřímu instinktivní náklonnost.[24]) Nebylo-li již v jejich osudech několik rysů podobných? Muž, který

vyšed z nejnižších vrstev, pronikl až do rady panovníkův a neměl v úmyslu věru přestat na tom, podivoval se, jakého třeba bylo úsilí, obratnosti, vytrvalosti a nadání drobnému pánu českému, aby se povznesl na první místo. Jakožto učenec cítil snad trochu bezděčného pohrdání k náčelníku, jemuž cizími zůstaly renaissance a nauky, ale velice si vážil přirozených vlastností, velikého jeho ducha, bystrosti a výmluvnosti. A takový člověk škodil svému štěstí pošetilou věrností ke kalichu! Znal tuto dobu odboje, protože prožil ji: je to prudkost mládí; tyto bláznovské záchvaty po samostatnosti se rozptýlí, jakmile udeří hodina vážného myšlení; až se stane správcem, zapře brzo revoluční své počátky. Jeho styky s Jiřím a rozmluva s ním potvrdily jeho naděje: Poděbrad se vyhnul hádce, osvědčil svou žádost po míru, nezdál se ani zhola neochotným odtrhnout se od Rokycany, kdyby to bylo naprostou podmínkou dvoru římského. Sylvius se vrátil z Čech s pevným míněním, od něhož neupustil nikdy: Jiří byl stržen, ale přeje si jen návratu ku pravé víře; jsa podveden, ale nikoli vinen, byl zdržován toliko vedlejšími rozpaky, jež snadno lze odstranit; v obratu tom celá země česká půjde ze ním po dobrém nebo po zlém.

Na kvap oznamoval Karvayalovi své dojmy: Jiří jediný může přinavrátit kacíře,[25]) je spravedlivý a dobrý, na něho třeba soustředit vše úsilí (21. srpna 1451). — Úřední představitelé Říma, Karvayal a Kapistran, ač dosti byli znepokojeni tímto nenadálým zakročením, tenkrát nedbali mnoho jeho pozorování, ale Sylvius nepozbyl srdce. Sotva Jiřímu se podařilo uvést Ladislava do Čech, psal mu list velmi lichotný,

blahopřál mu k jeho úspěchům, jimiž řád a pokoj vráceny království. Co chybí, aby tento pokoj byl úplný a řád zabezpečen? Ať Čechové nechtí být stále moudřejší, nežli všecko ostatní křesťanstvo, ať se pokoří papeži, který přijme je s otevřenou náručí. Jiřímu přísluší, aby přiměl je k tomu, a pojistil takto jak spásu své duše tak slávu svého jména (v lednu 1454).

Zdrženlivostí Jiříkovou v otázkách náboženských byla potvrzována domněnka, že jeho horlivost pro kacířství jest vrtkavá: zvoliv za svůj úkol mírnit utraquisty, osvědčoval málo snahy v podpoře jejich požadavků; jeho vlažnost vzbudila i jistou nedůvěru mezi nejhorlivějšími kališníky.[26]) Zároveň nezanedbával ničeho, aby si získal přízeň dvoru římského; lichotě ctižádostivým snahám papežů, velice hlučně osvědčoval svou horlivost pro výpravu křižovou. Znenáhla záměr Sylviův byl vážněji pojímán: brzo skoro zobecnělo mínění, že stačí pro podrobení Čech, aby byl získán správce a že obrácení tohoto není než otázkou opatrného jednání a času.[27]) Ale nepřekročeno ještě předchozích úmluv, a uplynuly celé měsíce, než počalo jednání podrobné. Pokračováno v něm s jistou čilostí teprve po smrti Mikuláše V., když byl zvolen nový papež Kalixt III. (1455).

Kalixt III., jsa velmi příjemné povahy, velice prostý, málo nakloněný ku přísným prostředkům, přál si konečně, aby se dočkal výpravy křižové, i byl vděčen Jiřímu za jeho dobrou vůli jak upřímnou tak hlučnou. V smířlivém svém smýšlení byl zajisté potvrzován od Sylvia, kterého Fridrich III. vypravil k němu v poselství. Eneáš zůstal odtud při něm a byv jmenován brzo kardinálem, stal se jedním z nejvážnějších jeho rádců. Přinášel z Němec pře-

svědčení a strach: přesvědčením bylo, že knížata říšští jsouce cele oddáni svým řevnivostem a svým ctižádostivým snahám, chovají se docela lhostejně ke všeobecným prospěchům křesťanství a neposkytnou žádné pomoci. Fridrich byl příliš zaměstnán a jeho ctižádost byla jak příliš nepokojná tak příliš trpná, aby bylo lze očekávat od něho hrdinného rozhodnutí. Jediným mužem, jenž měl dosti moci, vřelého citu a mysli, aby se ozbrojil proti Turkům, byl Poděbrad. — Dále, ačkoliv opposice náboženská v Německu se zdála potlačenou, oheň doutnal pod popelem; Sylvius to věděl: v tomto obyvatelstvu se nalezne dosti vlažná opora proti kacířství, a bylo velmi nemoudré, dát jemu příklad revoluce snad vítězné. S každého hlediska bylo tudíž nejlépe vyhnout se roztržce s husity. Ne že by dlužno bylo něco ustoupit z práv církevních, ale nebylo třeba tupit příliš jejich nároky. Je vždy trapno se přiznat k svému omylu a couvnout; proč neosladit Čechům hořkost jejich lítosti? Co podniknuto, aby se jim urovnala cesta? Bylo-li třeba honosit se tolik přísností, na které přestáváno až posud? Vskutku pokrok byl menší než hned po smlouvě Jihlavské. Proč? — Proto, že se chtělo postupovat příliš rychle. Dnes se utraquisté mají na pozoru: kdyby se setrvalo na téže cestě, nedošlo by se leda ku povstání. Lépe jest mít strpení, vyčkat příležitost, ba proč by se nesnesl kalich aspoň na nějaký čas? Vždyť nebyl zavržen písmem. Čechové naopak nebudou žádat více jmenování Rokycanova k arcibiskupství Pražskému, ušetří se sebelásky kandidáta zatlačeného, zahrnou ho hodnostmi, povolají za kardinála do Říma, a bude zvolen arcibiskup český, však dobrý katolík, který zponáhla obnoví pravověrné učení; utišení bude pokračovat, tradice samostatnosti zmizí

a tenkrát se vyskytne věru záminka, aby odstraněno bylo přijímání pod obojí způsobou, jehož hájení nebude nikdo již chtít.[28])

Zda bylo lze provést tento plán velmi dobře pojatý, v němž patrna byla ruka jednoho z nejchytřejších diplomatů té doby? Zda by se stavové čeští byli oddělili od Rokycany? — Přáli si jeho jmenování méně ještě z úcty, kterou k němu chovala celá strana, nebo pro spravedlivé odměnění jeho služeb, nežli poněvadž uhodli, že nepostačí smlouva s dvorem římským ani jeho sliby: potřebovali záruk, a nebylo-li nejlepší ze všech, aby osvědčený utraquista stál v čele církve? Ale konečně byl to u nich toliko pud neuvážený, a byli by zajisté váhali poškodit mír přílišnou tvrdošíjností. Ostatně úloha Rokycanova velmi rychle by se byla stala dost obtížnou; od té chvíle, kdy by byl jedinou překážkou smíru, jeho kandidatura byla by měla ráz ctižádostivý a sobecký, který by mu byl odcizil mnoho sympathií. Jiří podporoval jej velmi věrně, ale z jeho jmenování nečinil podmínku sine qua non. V své rozmluvě se Sylviem rázně se ohrazuje proti žalobám, jichž předmětem byl arcibiskup podobojí, prohlásil, že zamítá-li jej určitě dvůr římský, sám se nejlépe postará o prospěch země a pokoje. Závazky uložené Ladislavovi dotýkaly se případu, kdyby nebylo lze dojít potvrzení zvoleného arcibiskupa. Styky Jiřího s Rokycanou nebyly nijak důvěrné — pochopíme to: správce zemský cítil svou moc obmezenou mravní autoritou správce kněžstva utraquistického a v tomto tajném, nepochopitelném a nebezpečném vlivu nenáviděl živel nepořádku a vzpomínku na dobu bezvládí. Téže asi doby Rokycana s neobyčejnou prudkostí byl napaden v traktátu podkomořího Vaňka Valečovského z Kněž-

mostu, který kněžím utraquistickým vytýkal jejich pýchu a nezákonné úchvaty.[29]) Jak by zlořády, do nichž si stěžoval Vaněk Valečovský, nebyly popuzovaly Jiřího? Bezděky se hněval na Rokycanu pro jeho horlivost náboženskou, pro jeho nesmířlivost, pro polemiky, do kterých se dával, pro nesnáze, které působil; nepromíjel mu, že překážkou je jednotě. Možná tudíž připustit domněnku, že by byl podporoval narovnání, navržené od Sylvia, a jeho přistoupení k němu bylo by vzbudilo vážnou naději v jeho úspěch.

Na neštěstí Sylvius neměl ruce nijak volné: proti němu se obracela nevole katolíků českých, kteří kupili své pletichy v Římě, aby dosáhli jmenování arcibiskupa; málo jim do toho, kterého, jen když drsně zmařili poslední naděje Rokycanovy. Kardinál jen stěží zabránil tomuto ukvapenému prostředku, v jehož zápětí zajisté pezprostředném bylo by přetrženo vyjednávání. Jeho úsilí uvrhlo naň podezření vší fanatické koterie Karvayala,[30]) který vinil ho téměř ze zrady; vytýkáno mu, že prospěchy církve podřídil prospěchům Říše a že svou víru zaprodal za klobouk kardinálský.[31]) Karvayal líčil žalostný obraz následků, které by všeliký ústupek kacířstvu[32]) měl pro Německo, a Sylvia činil zodpovědným za neštěstí, jež předvídal. Zmaten poněkud tímto odporem, Sylvius, který pomýšlel již na tiaru a nechtěl odcizit sobě mocnou stranu, váhal, vytáčel se, osvědčoval dobré své záměry a skláněl se před zkušeností svých odpůrců. Nicméně proklouzla mu slova hořkosti a zklamání: „Ani tvá Velebnost ani má maličkost," psal svému hlavnímu protivníku, Karvayalovi, „neuzří úplného spojení Čech se stolicí papežskou. Kéž bych v této věci mohl být špatným prorokem a kéž by se nesplnila má věštba!"[33]) Od svých

záměrů však neupouštěl, a za příležitosti sňatku Ladislava s Magdalenou, dcerou krále Francouzského, papež se rozhodl vypravit do Prahy legáta, by pokračoval u vyjednávání. Za posla byl ustanoven Karvayal. Volba byla zvláštní: Karvayal, který na svůj odjezd roku 1448 zachoval upomínku dosti málo příjemnou, přijal tento úkol čestný bez nadšení.[34]) Dlužno-li v tomto jmenování vidět zvláštní úmysl Sylviův? Zda chtěl upokojit ty, které pobouřil svou mírností, a dokázat jim, že se nemíní narovnávat s bludem? Myslil-li, že pobyt Karvayalův v Čechách rozptýlí jeho předsudky, a že nové studium situace přesvědčí jej o potřebě politiky narovnávací? Náhlá smrt Ladislavova (23. listopadu 1457) zmařila všecky jeho záměry, přerušivši vyjednávání dříve, nežli vážně bylo počato.

Poznámky k hlavě II.

[1]) V svém vyhlášení války Oldřichovi Pražané vytýkají mu, že se spojil s Němci, „těmito nepřáteli úhlavními netoliko páně správcovými, ale i všeho království Českého", Tomek IV., str. 203.

[2]) Moc daná sněmem dne 27. března 1452 Jiříkovi a jeho radě rovnala se bezmála plné moci královské. Měliť úřady a soudy obsazovat, spravovat všeliké důchody korunní, bdít nad pořádkem a bezpečností a užívat pro to branné moci stavů. Moc správce zemského měla trvat dvě léta a měla se vztahovat na všecky stavy a obyvatele království. Tomek VI., str. 223.

[3]) Tyto úzkosti jsou vylíčeny velmi živě v Grünhagenově Geschichte Schlesiens, I., str. 258., 390. a násl.

[4]) Palacký, IV., I., str. 346.

[5]) Staré letopisy české str. 163.

[6]) Viz zprávu poselstva před sněmem, Archiv český II., str. 234. Vysvítá z ní zaražení poslů vzhledem k těmto nárokům a naukám. Oni přinášeli zároveň z Říma důkaz o zradě pánů katolických, kteří se tvářili, jako by podporovali žádosti podobojích, a potají je potírali.

[7]) V. Pastora Dějiny papežův od konce středověku, v překladu francouzském díl II. 1888. Spisu Pastorova, ač je velmi pozoruhodný a psán na základě nových pramenů, nicméně lze užívat jen s velikou opatrností. Spisovatel jest velmi horlivý katolík, a jeho spis jest dithyramb ku poctě papežství.

[8]) Naráželi bezpochyby na myšlenku vzkládáním rukou nahradit svěcení kněžské, co bylo by jim dopustilo zřídit církev samostatnou. Viz Tomka VI., str. 145.

[9]) Jan z Karvayal byl jmenován kardinálem roku 1446. Mezi vynikajícími muži, kterými se obklopil Eugenius IV., byl pokládán za nejznamenitějšího. Nikdo se neúčastnil činněji obnovy moci papežské.

[10]) Obdobné situace mívají v zápětí podobné účinky. Politika, které zkoušeno proti husitům, je táž, které bylo užito na zrušení ediktu Nantského; je to princip přesného užití a těsného výkladu. Proto nebylo by třeba odsuzovat příliš přísně církev: je důsledna sama s sebou, jsouc přesvědčena, že chová pravdu, hledí ji bránit. A nejedná tak jen církev katolická, ale všecko pravověří, všecken fanatism a vůbec všecko přesvědčení. Snášelivost jest jen forma skepticismu, a zda skepticism je s to, aby založil něco? Setkáváme se tu s odporem, který je v základě všech věcí lidských: dílo víry vede k svobodě svědomí, která jest její negace, a skepticism uznává práva fanatismu.

[11]) O všeobecných dějinách říše a papežství za této doby viz Ranke, Deutsche Gesch. im Zeitalter der Reformation str. 33. a Die römischen Päpste str. 26.

[12]) Mikuláš Creps, narozen v Knesu (Trevírsko), žil v l. 1401—1464. Je to zajisté jeden z mužů nejušlechtilejšího srdce a nejkrásnějšího vzdělání v XV. století; nicméně těžko je připustit s Jansenem, že jeho poslání v Německu působilo epochálně, a v každém případě nesnáze v Čechách byly způsobu zcela různého.

[13]) O Kapistranovi viz Voigta v Historische Zeitschrift X., str. 19.

[14]) Grünhagen str. 281.

[15]) Viz dramatické vypravování o tomto oblehání (v měsíci červenci 1456) v Saint-René Taillandierově Bohême et Hongrie, str. 64. Kapistrán umřel 23. října 1456 v Iloku.

[16]) Těžká urážka pro Čechy, kteří se vždy ohražovali proti obviňování z kacířství.

[17]) Tomek VI., str. 225. a následující.

[18]) Co můžeme říkat? Církev římská sama odstrkuje nás násilně: co zbývá nám činit? Jsme mocně donucováni, abychom pomýšleli na vhodné prostředky a chápali se rázných kroků (totaliter providere). A jako nepřátel ani obránce nebude nám chybět. Capistranus triumphans, 382.

[19]) Tomek VI., str. 234.

[20]) Bachmann pokusil se opřít mínění až dotud skoro jednomyslnému, které ve Fridrichu vidělo jednoho z nejnepatrnějších panovníků XV. století a jednoho z nejšpatnějších císařů, co kdy mělo Německo. Srovn. Ranke, Deutsche Geschichte im Reformationszeitalter. Bachmann

připisuje mu cit pro spravedlnost, zbožnost jinak od nesnášelivosti velice vzdálenou, počestné a čisté mravy, vážnost k vědám a uměnám, věrnost ku přátelům. Způsobem poněkud choulostivým obyčejnou jeho liknavost vykládá hloubkou jeho myšlení politického: Poznával budoucnost a pokládal za neprospěšné příliš pozorně sledovati příhody, které nemohly změnit jistého výsledku (str. 8.) — Jeho prozřetelnost prý zpravovala ho, že nenastala ještě doba, aby výbojně se nastoupilo proti Turkům. Kojil se velikými nadějemi ve příčině domu rakouského, ale nemínil nijak své síly vyčerpávat ve válce, z které nebyl by měl žádného prospěchu bezprostředního. V panegyriku Bachmannově jest zajisté něco nadsazeno, ale nelze popřít, že přísnost, s jakou dříve se nakládalo s památkou Fridrichovou, byla nespravedliva; vynikaltě skutečnými dobrými vlastnostmi; vrátíme se k nim. (Viz v sv. II. o založení mocnářství rakouského.)

[21]) Tato fakta popíral Voigt, Georg von Böhmen, der Hussitenkönig (Sybl's Historische Zeitschrift, str. 448. až 449.); nikdo však nemůže vyvrátit, že za této doby celá střední a východní Evropa řídí se taktikou Čechův a že roty, utvořené podle vzoru vojů táborských, jsou strašnou mocí. Pokaždé, kdy vypukne válka, převaha Jiřího z Poděbrad vynikne.

[22]) Smýšlení Ladislavovo bylo známo obecně. „Kacířství velmi nepřál," praví Eschenloer, vydání německé I., 18. Neopomíjel žádné příležitosti, aby neprojevil svého opovržení ke kalichu.

[23]) Viz zajímavý obraz Eneášův u Zellera „Italie a renaissance", 2. vyd., sv. I., str. 27.—45.

[24]) Za příležitosti právě této schůze Benešovské napsal v svých dějinách císaře Fridricha III. tuto klassickou větu o Jiříku: „Hussitarum errore infectus, alioquin aequi bonique cultor; quem cum nos longo sermone de communione calicis temptavissemus, magis deceptum quam pertinacem invenimus."

[25]) „Si quis est, qui civitates ad unionem trahere possit Georgius est." Aeneae epistolae, str. 667 (vydání Hoppe, rovo, Basilej 1551).

[26]) Stížnosti Beneše Mokrovouského, starého obránce kalicha, představy (v březnu r. 1454) potkaly se s mnohým ohlasem, a Poděbradovi jen těžce se podařilo zjednat, aby odročeno bylo rokování Tomek VI., str. 251).

[27]) Viz na příklad list biskupa krakovského ke Kapistranovi ode dne 16. srpna 1454.

[28]) Sylvius měl svého kandidáta pro arcibiskupství pražské, Prokopa z Rabšteina: Aeneae epistolae 246., 247., 259. — Voigtovi přísluší zásluha, že vytkl tento záměr, kterýž unikl pozornosti Palackého (Op. cit. str. 414. Srovn. Pii secundi orationes, vyd. Mansi I., str. 352). — Zdá se mi, že Voigt tomuto záměru nepřiložil všecku váhu zasloužěnou. Listy Sylviovy ukazují, že po několik let se těšil svým snem o smíření.

[29]) Traktát Vaňkův, vydaný od Jar. Čelakovského, jest asi z r. 1457.

[30]) Viz rozhořčení Jana Kapistrana ještě před smrtí Mikuláše V. 24. března 1455, když se dovídá, že snad jde o potvrzení Rokycanovo. Wadding Annales Minor., str. 207; Aeneae epistolae 404.

[31]) Srov. list 7. Kapistranův k Sylviovi, 7. dubna 1456; Wadd. 207.

[32]) Epistolae 294. Politische Correspondenz Breslau's, str. 8.

[33]) Epistolae 294.

[34]) Id. 339, 340.

HLAVA TŘETÍ.

Pius II. a zrušení kompaktát.

Jiří z Poděbrad, král český: jeho smýšlení a politika. — První vyjednávání s Piem II. — Poselství r. 1462.: zrušení kompaktát. — Legát Fantinus de Vale. Chování katolíků českých. — Spolky a plány Poděbradovy. — Antonín Marini a záměr konfederace evropské. — Poslední opatření a smrt Pia II.

Sedmnáctiletý král ve vší svěžesti síly a zdraví náhle skoná právě před sňatkem, který nepochybně měl zabezpečit budoucnost dynastie. Po jeho boku, v stálém spojení s ním všemocný správce, jemuž královský jeho svěřenec projevil častěji, že se nabažil jeho poručnictví, a ten dědí jeho trůn. Jak nebylo by se mluvilo o jedu? Skoro bezprostředně nastalo podezřívání a obviňování, tu šeptané a potutelně šířené, tam hlučně rozšiřované.[1])

Co dokazuje toto obviňování? — Nic. Opakuje se po každé, kdy se přihodí nenadálá katastrofa. Obrazotvornost národní si libuje v romantice; málo dbá o to, je-li utrhačnou, a prospěchem mnoha nepřátel bylo rozšiřovat toto podezřívání, aby zasluhovali nějaké víry. Soudcové, Jiřímu nejnepříznivější, vytýkají s význačným politováním, že nelze nalézt nějakého důkazu proti němu.[2])

Že by Ladislav cítil velmi něžnou náklonnost k správci, zdá se mi nesnadno připustit i při pra-

menech, které se uvádějí.[3]) Všecko opatrne a mírné jednání Jiříkovo nezabraňovalo, aby moc nebyla v jeho rukou, a aby mladý panovník nebyl hrubě urážen touto podřízeností Poprava Ladislava Hunyada[4]) připravovaná s neobyčejnou lstivostí a vykonaná s nelítostnou ukrutností odhaluje nám, co se dálo v této duši temné a od mládí vražedné. Rozdíl byl veliký, namítne se, mezi Hunyadem, který na smrt urazil krále a neskrýval ani svých ctižádostivých snů, a mezi Poděbradem, jehož všecko úsilí čelilo k povznesení trůnu Ladislavova. Je-li jen zcela jisto, že ten rozdíl jasně viděl Ladislav?[5]) Situace bývají mocnější nežli vůle; styky, jaké byly právě mezi správcem a králem, zajisté tomuto zošklivily onoho. Král se pokusil střást jho, ale nepodařilo se mu. Svým nezdarem se rozjitřil ještě; od svého návratu do Prahy jevil se zlomyslnějším a zádumčivějším než dříve.

Všecky tyto podrobnosti od protivníků Poděbradových pečlivě vytýkané tvořily by těžké podezření proti Ladislavovi, kdyby Jiří byl skonal náhle; jakým logickým uměním pokusil by se kdo vyvodit z toho důvod proti Poděbradovi? Co by bylo dlužno dokázat skutkem, není, že Ladislav nenáviděl Jiřího — na čem málo záleží — ale že Jiří nemiloval Ladislava a že se hleděl zbavit jeho. Ale vše dokazuje na opak, že přese všecku nemoudrost a nevděčnost mladého krále on upřímně přilnul k tomuto dítěti. Zda neosvědčoval jemu skvěle upřímnou svou oddanost, když se snažil vystříhat jeho nezkušenost od chyb nenapravitelných, když odvracel ho od politiky, která by ho byla dovedla do války občanské a do vyhnanství? Dosti by bylo, kdyby tohoto mladého vášnivce byl ponechal sobě samému, aby záhy proti sobě pobouřil dvě třetiny

svých poddaných. Za příkoří, jimiž odměňována byla jeho věrnost, těšil se myšlenkou, že nastane čas, kdy Ladislav, až se zbaví předsudků, v kterých byl vychován, bude mu vděčen za jeho rady; vděčnost mužova bude mu náhradou za nevrlost mladíkovu. Proč by ho byl odstranil? — Aby k své moci připojil titul! — Co získal, jestliže na svou hlavu postavil korunu? Ani povýšenost jeho ducha, ani jasnost jeho rozumu, ani celé jeho chování nepřipouštějí domněnku, že by býval přístupen sprostému a všednímu pokušení. A za to co těžkostí a nebezpečenství počínalo touto smrtí? Nebyl-li Ladislav poutem vížícím jednotlivé části koruny? Zda kurie, až posud upokojená přítomností katolického krále, nebyla by zvýšila své požadavky, kdyby náhle zemřel? Všecko dílo znovuzřízení a znovuustavení bylo ohroženo Moc Jiříkova pozbývala oné povahy zákonné a řekněme onoho schválení právního, jichž si tak vážil, a skutečně jeho moc královská nebyla nikdy tak veliká, jako bývala moc správčí. Namítne se, že netušil následků této smrti, ač tak snadno bylo je předvídat. — Dlužno tudíž vinit ho nejen ze ctižádosti, ale i ze zcela zvláštní neprozřetelnosti, tvrdí-li se, že neznal ani skutečného stavu země, ani nebezpečné situace, spíše zastřené nežli zažehnané: spolu se zločinem třeba mu přičíst hloupost. Vše zdá se takto splývat, aby byla prokázána nevina Jiříkova. Žalost byla veliká, praví nám staří letopisové čeští, mezi pány, kteří kráčeli za rakví Ladislavovou, od nejmocnějšího až do nejmenšího, ale ze všech největší měl pan správce. Tento zármutek byl upřímný. Oplakával mladého panovníka, jejž smrt mu urvala dříve, než z něho učinil pravého krále, a plakal snad také sám nad sebou i nad neštěstím Čechám hrozícím.

Pro tuto bolest nezapomínal na své povinnosti. Při katastrofě, jíž si ani nepřál, aniž se jí nadál, neváhal více, jako byl neváhal, když šlo o zabezpečení vítězství husitův odnětím Prahy Menhartovi z Hradce. Počal prohlášením, že nemíní nijak vzdát se moci, jež mu byla dána od Ladislava a že se pokládá za zákonného náčelníka země, pokud potrvá úřad jemu svěřený. Potom se vší svou čilostí jal se dočasný a mimořádný svůj úřad proměňovat v stálou a pravidelnou moc.[6]) Nebylo pomyšlení, aby zachováno bylo celé dědictví Ladislavovo: jednotlivá království, jež se sblížila nahodilým děděním, nabyla opět své neodvislosti. Jiří neupíral jim svobody, které se dožadoval pro Čechy; vydal Matyáše Korvína, který tenkrát byl vězněm v Praze, a vešel s ním v těsný spolek. Téměř téže chvíle Matyáš byl zvolen za krále Uherského: příznivá přednost, jež připravovala mysli na zvolení Jiřího.

Komu by se bylo dostalo koruny české nežli jemu? Práva druhých kandidátů byla tak málo prokázána, jejich příbuzenství s posledními panovníky českými tak vzdáleno, pravidelné tradice zvláště dlouhým přerušením a občanskou válkou byly tak seslabeny, že do pozadí ustupovaly otázky o zákonnosti a pravidelném přenesení moci královské.[7]) Jedna věc byla nade vše: prospěch národní. Když Jiří vlastní rukou na trůn posadil děcko, jež doufal vychovat, a jež po dlouhá léta nemohlo mít vlastní vůle, pomýšlel především na povznesení vlasti a na zachování pokoje; měl-li národ slepě svěřit svůj osud rukám vládce neznámého, jenž málo znal situaci, byl snad zlomyslný nebo neschopný? Kdo by lépe nad Jiříka hájil jeho díla a pokračoval v něm?

Jeho oblíbenost byla taková a vůle většiny tak

zjevná, že nebylo nejmenší pochyby o jeho volbě. V té věci Jiří byl klidný, ale nechtěl, aby jeho povýšení bylo vítězstvím jedné strany a aby takto nezahájilo znovu dobu občanských sporů. Podařilo se mu to, i byl vyhlášen za krále ode všeho sněmu (2. března r. 1458). Tato volba byla tak jasně označena, tak pečlivě připravena, Poděbrad vzbuzoval důvěru tak všeobecnou, že vůbec všecky strany přijaly událost s uspokojením. Zatím co Pražané plakali děkujíce Bohu, „že vysvobodil je z moci německých králů, kteří jsou myslili zlé učiniti lidu českému a zvláště těm, kteříž přidrží se čtení svatého“, a co Rokycana blahopřál sněmu, že si získal zásluhu o zem a náboženství, Kalixt III. přijal rozhodnutí stavů velmi laskavě. Hned po smrti Ladislavově se domýšlel, ano skoro si přál tohoto výsledku.[8])

Poděbrad této dobré vůli nepopřál času, aby ochladla. Kandidátů zatlačených bylo drahně, ale nikdo z nich nebyl nebezpečný. Sokové, zmateni již novinami z Říma a zaraženi rychlostí jeho postupu, nemínili ani pustit se daleko. Země přivtělené chovaly se chladně nebo nepřátelsky, ale jejich záští stalo by se nebezpečným teprve, kdyby našly dosti silného a smělého náčelníka, který by všem choutkám odbojným dal všeobecný program a vštípil jim rázný popud. Přirozeným jejich vůdcem byl papež, a ten přešel k nepříteli. Jakým právem věřící byli by pokračovali v boji a nespokojili se tím, co postačilo svatému otci? Legát dosti hrdě připomenul to měšťanům Vratislavským, kteří kladli nejzuřivější odpor. Poděbrad s podivuhodnou obratností si vedl prostřed zápasů, které zmítaly tehdy střední a východní Evropou; nespojiv se se žádnou politikou, šetřil se; všecky strany mohly doufat v jeho zakro-

čení, dožadovaly se ho, nehledíce na cenu, které se domáhal.[9]) Jednotlivé země, které s počátku na jevo dávaly svou nevoli, pokořily se dosti rychle, jedna za druhou, nejdříve Morava, potom Horní Lužice a největší část Slez. Město Vratislav, na příště osamocené, povolilo chvějíc se a obdrželo toliko lhůtu tříletou, po jejímž uplynutí zavazovalo se učinit králi přísahu poslušenství (v lednu 1460). Většina pretendentů velmi ráda upustila od svých práv skutečných nebo domnělých, aby se nevydala do nerovného boje; císař Fridrich, zapomínaje na své nároky, udělil Poděbradovi kurfiřství české (31. července r. 1459). Řevnivost Hohenzollerův a Witelsbachův ochromovala Německo. Jiří zasnoubil svou dceru, Zdenku, se synem kurfiřta Saského, který bez výhrady se odřekl dědictví Ladislavova. Dcera Albrechta Achilla braniborského byla zaslíbena druhému synu Jiříkovu, Jindřichovi. Na sjezdu Chebském (v listopadu r. 1459). Poděbrad mezi stranami nesvornými jeví se jako vážený prostředník, jehož nepřátelství se strachují a o jehož spojenství se ucházejí všickni panovníci okolní.

Jakožto nepopěrný panovník bohatého a kvetoucího království, jenž mohl postavit veliké vojsko jakožto obratný politik a šťastný vojevůdce, spojen jsa svazky blízkého příbuzenství s několika nejmocnějšími knížaty svého věku, Poděbrad za této doby působí na okolní státy převážným vlivem; vážnost kterou vzbuzuje u cizinců, vyrovnává se oblíbenosti, kterou zahrnují ho Čechy; zraky vší Evropy jsou obráceny k němu; předešlými úspěchy se oprávňuje největší ctižádost a stkvělá budoucnost otvírá se tomuto zhýčkanému dítku štěstěny, jehož dráhu nezkalila ještě žádná nehoda.

Zda tato velikost, tak rychle získaná, byla

opravdu skutečná? Vrstevníci soudili tak: oslepoval je lesk dosažených výsledků. Z dálky zjevny jsou slabé stránky této moci, která spočívala na vrátkých toliko živlech. Vítězství získaná byla spíše skvělá než rozhodná: co den bylo potřebí nového boje a jedinou porážkou vše mohlo být poškozeno. Na to nesmíme zapomínat, chceme-li rozumět politice Poděbradově a posuzovat ji spravedlivě.

Příští léta a vůbec konec jeho panování jsou skutečně vyplněny vyjednáváním tak hojným a tak zapleteným, že stěží vystihujeme je. S neslýchanou rychlostí sledují za sebou plány velmi rozmanité, skoro si odporující, někdy dost neurčité a tak veliké, že se zdají fantastickými; nejrozmanitější kombinace se zkoušejí, zapomínají a obnovují zase; spolky se křižují za dobu velmi krátkou, v témž roce několikrát, po nejvřelejším přátelství následuje ochlad, nedůvěra neb i válka, kterou náhle zakončí nová smlouva spolková. Je to jakýsi zmatený zákrok, v němž pomocníci dnešní jsou včerejšími nebo zejtřejšími nepřáteli.

Proč tyto náhlé změny? Neprozrazují-li jistý nedostatek spojitosti v ideách a snahu poněkud nesouvislou? Snadno dali bychom se svést k myšlence, že Jiří měl více plodnosti a svižnosti duševní nežli vytrvalosti, více obrazotvornosti nežli rozumu a méně káznosti nežli odvahy. Nebyl také ušetřen výčitek. Nepokojná jeho činnost, namítalo se, vzbudila všeobecnou nedůvěru, zmatené jeho koncepce nevedly a nemohly vést nikam, jeho nestálost odcizila mu přirozené jeho spojence, jednoho po druhém, a on jest hlavně vinen žalem a hořem, jež skalily poslední léta jeho panování. — Prohloubenější studium ukazuje jasně, že Jiří hrubě nebyl s to, aby jednal jinak, nežli jednal. Podlehl dvojí nutnosti,

jakáž obsažena byla v době, kdy žil, a v okolnostech, jež byly odkazem předchozích událostí.

Století patnácté zajisté nevynalezlo diplomacii, ale bylo snad první, jež uhodlo všecky její prostředky. Střední věk jest uzavřen, čas hrdinských turnajů jest ukončen; počíná nová doba, doba vyjednávání, jednot, smluv dílčích a dědičných. Panovníci mají jako předtuchu o rozhodné důležitosti okamžiku: moderní Evropa se ustavuje; jde o to, aby se zaujalo postavení, aby se protivníkům neponechalo nenabytné výhody, aby zachráněna byla budoucnost. Každý hledí zaokrouhlit své území, rozšířit svůj vliv a v tomto předráždění choutek, v tomto vzmachu nadějí spolupůsobí všecky schopnosti a dobré jsou všecky prostředky, jež vedou k cíli.

V žádném věku snad nebylo tak neobyčejného přepychu obrazotvornosti, tak zvláštní smělosti sestav a — přirozeným ovšem následkem — tak naprosté lhostejnosti mravní. Klassickým zůstalo chování tehdejších knížat italských, ale jestliže panovníci ostatních zemí nemají vždy téže obratnosti, všickni mají tutéž prostou smělost a dobrou chuť. Nikdy smlouvy neměly menší platnosti a sliby menší hodnoty. Úskočnost a šibalství jsou více než všeobecné; marno naříkat na to a směšno divit se tomu. Mlčky se rozumí, že každý si hledí jen svého osobního prospěchu, že služby prokázané nezavazují žádné z obou stran, že spojenství přestávají, jakmile jeden ze spojenců v obnovené volnosti svého jednání nalézá nějakou výhodu. — Bylo by nespravedlivo vyčítat příliš přísně Jiřímu, že do jisté míry se účastnil těchto zvyků, jež skoro se rozpakujeme odsoudit, tak zdají se omluveny veřejným míněním: zdaž od té doby obecná mravnost učinila

opravdu skutečné pokroky? Vyžaduje snad poněkud opatrnějšího jednání, přechodů méně náhlých a záminek obratnějších.

Jiří přestával na postupu svého věku ještě málo dokonalém. Jeho politika jest politika jeho doby; srovnáme-li ji s politikou Fridricha III., Matyáše Korvina nebo markraběte Albrechta, nepomyslíme již ani, abychom vinili ji z nestálosti nebo z nesouvislosti Nic neopravňuje domněnku, že jeho chování bylo by v nejmenším uráželo jeho vrstevníky že by bylo oslabilo jeho postavení odcizením jemu vážných sympathií. Bylo by skutečně více než naivní domnívat se na příklad, že král Uherský byl by váhal vyhlásit mu válku, kdyby Jiří svou nejistotou nebyl mu dal zdánlivou záminku. Když pomýšlí na říši německou, jestliže úmluvy, které zjednává s knížaty, podobají se velice trhům, zda přísluší nám právo odsuzovat ho jménem nauk, o nichž ještě nikdo neměl představy, a přední zodpovědnost padá-li na kandidáta čili na kurfiřty?

Chybou Jiříkovou bylo prý, že dal se svést k záměrům, jichž uskutečnění bylo aspoň pravdě velmi nepodobno, jejichž úspěch byl by poskytl výhod jen pochybných a jejichž zmar přiváděl však jistou nedůvěru a jakés oslabení. Také zde, tvrdívá se, Jiří podlehl vlivu svého věku. Diplomacie XV. století se svými sobeckými a skutečnými předsudky splétá fantasii dobrodružnou a poněkud frivolní. To záleží dosti velikou měrou na okolnostech, za kterých se vykonává. Na místo rádců církevních, vždy řidších, nastoupili diplomati z povolání, kteří se nazývali právníky dvorskými, správci politickými nebo jednodušeji radami. Jako potulní rytíři političtí dávali svou obratnost do služeb panovníků, kteří se dovolávali jejich nadání; bývali najímáni

na určitou dobu, někdy pro zvláštní vyjednávání. Jako umělci diplomatičtí a theoretikové političtí měli méně praktického ducha a oddanosti nežli zchytralosti a vymýšlivosti. Jsouce velmi zběhlí v otázkách mezinárodních, výtečně zpraveni o pletichách dvorův a o povaze panovníků, méně znali národy, jejich podání i prostředky a nebyli zdržováni úzkostlivostí vlasteneckou, která se neukájí illusemi a nesvoluje než k obětem nevyhnutelným a plodným. V okolí Jiříkově se setkáváme s jistým počtem těchto odborníků, nejprve s *Martinem Maierem*, později s *Antonínem Marinim*, posléze s *Řehořem Heimburkem*,[10]) ačkoli tento upřímností svého přesvědčení a statečností svého života zasluhuje místa zvláštního. Vláda Jiříkova dosti důvtipně byla rozdělena na tři ministerstva: ministerstvo Maierovo, vyznačené plány volebními v říši německé, ministerstvo Mariniho, známé vyjednáváním o velikou jednotu evropskou, a ministerstvo Heimburkovo, které by odpovídalo zjevnému boji proti papežství.

Je-li jen plně jisto, že tito rádcové měli na Jiřího a na jeho politiku tak převážný vliv, jak se uznává všeobecně. Nejrozumnější a nejrozšafnější panovníci svými sny nahrazují svou mírnost: Jindřich IV. se zanášel záměry, které nejsou jaksi nepodobny plánům Jiříkovým; Ludvík XI., kterýž obecně se nepokládá za ducha fantastického, vyslechl návrhy Mariniho a nezamítl jednání s ním. — Omyl byl by veliký, kdybychom myslili, že tito strůjci plánů neviděli první, co málo vážného je v jejich rozsáhlých plánech. Proč bychom při Jiřím nepředpokládali téhož důvodu? Jaký prospěch skutečný zanedbal pro tuto klamnou obrazotvornost? Při všech těch pokusech nikdy se nepustil daleko, nikdy nenapadlo ho hnát se až

do války, aby uskutečnil tyto vzdálené koncepce. Byly mu vždy jen podružnými a vedlejšími prostředky, které podněcovaly jeho činnost a jimiž pohrdat bylo by konec konců nemoudré, ale vždy připisoval jim toliko důležitost, jaké zasluhovaly: skutečná a opravdová jeho pozornost se neodvrátila proto ani na okamžik od podstatných prospěchů jeho království.

A ostatně zda mohl se vymanit z událostí, jež se dály za hranicemi, a zda jeho plány byly spolu tak marnivé a sobecké, jak se tvrdívá? Co jiného jest politika nežli předvídavost, a zda byl by opravdovým panovníkem, kdo by v svém rozhledu přestal na hranicích svého území? Veliká země nemůže zůstat lhostejnou k osudům sousedních států. Bylo nejen přirozeno, ale potřebno, aby Čechám, když povznesl je, vrátil také vliv v Německu, který vykonávaly za Luxenburků, a k němuž byly oprávněny svou mocí. Do chyby byl by upadl teprve tenkrát, kdyby pro tyto podřízené otázky byl zapomínal na bezprostřední potřeby svého národa, a kdyby se byl střemhlav vrhl do sporů knížat německých. Ale když hlouběji zkoumáme stížnosti nakupené proti němu, velmi brzo poznáme z těch výtek, jak pamatoval, že Čechy nejsou zemí německou, ale že tvoří království zcela samostatné a samosprávné, a to bylo nejen jeho právem, ale i povinností. I když byl kandidátem v říši německé, byl především králem českým.

Ne že by byl neměl pro Německo smýšlení upřímně příznivé a nejopravdivější přání opravit zlořády, jimiž strádalo. Nerozpakoval se sice tržit o jistá léna, nad nimiž vrchní panství německé bylo velmi vážné, na příklad o vévodství milán-

ské, a jest nepopěrno, že se nesdílel ctižádostí a nesmířitelností pangermánů moderních, ale velmi rád byl by obnovil řád a mír na oné straně hor. Jeho chování to dokazuje a zvláště svým prospěchem byl puzen k tomu:[11]) bezvládí německé bylo skutečně pro Čechy stálou hrozbou, ježto papež pořád se kojil nadějí, že v některém z těchto knížat potřebných a lakotných, kteří vždy ve zbrani stáli druh proti druhu, nalezne náčelníka proti kacířství. Jestliže Poděbradovi se nepodařilo, aby byl zvolen, stalo se to právě proto, že byl v podezření, že svůj úkol pojme vážně. Kurfiřtové mnoho nemluvili o opravě říšské, ale postačovalo jim hovořit o tom. Jiří nebyl zajisté netečný k osobním výhodám, které byl by mu zajistil titul krále Římského, a k nové síle, kterou by byl čerpal z něho, ale jeho prospěch se splétal zde s prospěchem Německa; ohrožoval toliko knížata, kteří lovili v kalných vodách.

Poděbradovi brzo bylo se přiznat, že nemá nijaké vážné naděje v své zvolení za krále Římského (1461).[12]) Byl to nezdar, neboť nepodařilo se mu dosíci vysokého postavení, které by ho chránilo od každého útoku. Ale jeho postavení nebylo tím oslabeno vážně. Hned po svém pokuse je právě týmž, jakým byl před ním; svým záměrem nezpůsobil si hněv nesmiřitelný; knížata, kteří se protivili jeho volbě, nezachovávají dlouho nepřízeň, spíše zůstanou mu přáteli až do konce. On sám neklesaje ani nemátna se pokouší se hned o jiné kombinace. — Budívá to pohoršení, mluví se o lehkomyslnosti a nestálosti. Děje se tak proto, že neustále se pohlíží naň jako na náčelníka sekty, apoštola víry a soustavy nové. Docela mylně. Nebylo v něm nic fanatického ani doktrinářského.

Nebyl korunovaný Řehoř Heimburský, nýbrž král, který v předtuše boje, jejž rád by byl odvrátil, ale jenž zdál se mu nevyhnutelný, hleděl uchovat sobě nejlepší čáku úspěchu. Jeho diplomacie rovněž moudrá jako rozmanitá, tak málo tvrdošíjná, ale k náhlým obratům hotová, brala se toliko za jediným cílem: dosíci takové moci, aby papež váhal učinit útok na ni, a kdyby neupustil od nepřátelských svých záměrův, aby jeho záští bylo odzbrojeno. V skutečnosti představuje takto mnohem lépe obraz moderního panovníka nežli v tradicionální podobě jako bojovník za theorii a mučedlník za ideu, i kdyby tato theorie byla theorií neodvislosti panovníků naproti papežství a tato idea ideou státu laického. Politika zásad je politikou středověku, doby, kdy knížata se domnívají, že jsou povinni myslit za své poddané; moderní král má jen jednu povinnost: chránit svých poddaných v svobodě myšlení podle jejich způsobu.

A nebylo snadným úkolem bránit práv národa českého proti podnikům papeže, jakým byl Pius II.

Eneáš Sylvius Piccolomini, který po smrti Kalixta III. zvolen byv za papeže přijal jméno *Pia II.*, s uspokojením uvítal povýšení Jiřího z Poděbrad. Jsa přesvědčen, že on upřímně přeje sobě míru s církví, radoval se ze všeho, co rozmnožovalo jeho vliv a poskytovalo mu větší svobody v jednání: až bude zvolen, nebude mu již třeba šetřit utraquistův i použije své moci, aby poddané přinavrátil církvi římské. — Jaká byla nejhlubší víra a osobní přesvědčení Jiřího? Otázka taková zůstane asi pro vždy pochybnou. Ku poučení o tomto choulostivém předmětu máme toliko dvě anekdoty; na neštěstí nejen nejsou prokázány způsobem naprosto nepopěrným, — přináší je jen

Eneáš Sylvius, — nýbrž si odporují téměř. Když Jiří s Ladislavem byl ve Vratislavi (1454—1455), nějaký šašek otázal se ho, proč víře Slezanů nedává přednost před věrou Rokycanovou; přece Čechové nemohou se domýšlet, že oni jediní jsou moudřejší nežli všecko ostatní křesťanstvo. „Není na naší vůli, abychom věřili, co chceme: mysl lidská jest jímána a ovládána mocnými důvody. Já náboženství svých kněží mám za pravé; kdybych následoval tvého, snad zklamal bych lidi, na duši škodu vezma, ale Boha, který patří až do hloubi srdce, zklamat bych nemohl.“[13]) Jiří byl by tudíž býval kališníkem z přesvědčení. Význam této odpovědi značně jest oslaben tím, že povahy jest pouze úřední;[14]) kdyby byl mluvil jinak, byl by odvrátil od sebe všecky své stoupence. V své rozmluvě s Eneášem v Benešově byl již mnohem méně rozhodný. „Můj duch nepronikà těchto otázek hlubokých a bojím se zavadit; nedůvěřuji sobě sám aniž hrubě spoléhám na naše kněží“.[15]) Tato slova pronesená na konci rozmluvy, tuď pravý jejich smysl jakýkoli, zajisté důtklivě působila na ducha Sylviova. Neprozrazují li jistý odstín kolísání, kterýž upomíná na slova Jindřicha IV., když svěřoval své blaho do rukou kněží katolických [16])

Zdá se opravdu, že mezi Jindřichem IV. a Poděbradem bylo mnoho rysů podobných. Jejich víra neměla nic výlučného ani divokého: byla to víra laika vychovaného v náboženství, jenž všemi svými city a upomínkami připoután je k církvi, ale zvláštním dogmatům při všem dopřává toliko podružné důležitosti. V tomto stavu duševním přestup, zavržitelný, je-li způsoben pohnutkami sobeckými, jest velmi přirozený, ano i chvály

hodný, je li přikázán úvahami všeobecnými. Myšlenka upustit od kalicha Jiřímu zajisté namanula se častěji: zda dospěl někdy k formálnímu rozhodnutí o tom? — Předpokládáno to, ale nikdy nebylo podáno zcela jasného důkazu. Když arcibiskup Mohučský nabízel mu podporu jeho kandidatury v Říši, jednou z podmínek kurfiřtových bylo, že Jiří přinavrátí svůj lid církvi římské: ale není dokázáno, že Jiří v té věci učinil osobně určitý závazek. Důvody, kterými tento se hledí dokázat, mají cenu spornou a nenahražují pramene. Jediné úřední ohlášení Jiříkovo jest, že nemůže se odříci kompaktát. Namítá se ne bez důvodu, že již za této doby opposice Braniborska činila záměr Poděbradův pravdě velmi málo podobným, a že tomuto nezáleželo již na tom, aby se líbil arcibiskupovi, jehož pomoc mu neprospívala.

Zda by byl však arcibiskup pokládal za potřebné požadovat nového prohlášení o pravověří, kdyby byl měl tak určité sliby, jak se tvrdívá? Jednalo se také o tom, aby Pius II. byl požádán za jmenování Jiřího králem Římským a nástupcem Fridricha III. Ale zda pověstný tento záměr byl schválen jen od krále?[17]) Jak připustit, že by Jiří tak málo byl zpraven o vlastních úmyslech papežových, aby spoléhal na rozhodnou podporu kurie?[18]) Nechť se zveličí jakkoliv účast fantastického jeho ducha, nezdá se mi přece, že by byl projevil takových známek pošetilosti, aby bez průvodního důkazu mohl být obviněn z této nesmyslné hlouposti, jíž neběželo o nic menšího, než o dobytí Německa a jakými silami? Silami království nedobré pověsti a oslabeného odpadlictvím. Aby byly dokázány jeho úmysly o přestoupení, uvádějí se četní rádcové katoličtí, kteří byli v jeho okolí,

a náklonnost kterou jim prokazoval: jak bylo by jinak v době, kdy snažil se, aby zahladil upomínku na různice občanské, a aby v společné oddanosti k vlasti naučil protivníky i stoupence papežství zapomínat na své záští a na svou nenávist? A to nám vysvětlí také vliv, jímž působil na něho po nějaký čas biskup Vratislavský, Jošt z Rosenberka, jenž v srdci svém pojil Čechy s církví.

Celkem není žádného fakta přesného: jsme odkázáni k domněnkám. Podobá se pravdě, že Jiří často sebe se tázal, zda kompaktáta stojí za cenu, kterou dlužno je vykoupit, a že ochotně a velmi brzo poddal se potřebě, proti níž nesvedl ničeho. Znal příliš dobře svůj lid, aby myslil, že dobrovolně upustí od kalicha. Přinutit jej k tomu? Na to nepomyslil ani okamžik. Postupování takové bylo nejen ohavné, ale nedalo se ani provést.

Tuto věrnost k utraquismu vyčítali mu však za čin slabosti, obviňujíce ho, že neměl potřebné odvahy mravní, aby splnil svou povinnost královskou, a naproti němu stavěn za příklad Jindřich IV., jehož přestup byl pro Francii tak šťastný. Neuvažuje se, že podoba mezi oběma stranami jest čistě zevnější. Nemluvě ani o síle, kterou Jindřich IV. měl svým rodem a zákonitostí svých práv, náboženství, ke kterému se přiznával, bylo náboženstvím ohromné většiny jeho poddaných; utraquisté představovali tři čtvrtiny národa českého: bylo-li tudíž Jiřímu se znepřátelit s nimi, zradit přirozené své spojence, kteří ho vždy podporovali, a to jen proto, aby získal některé pány, jichž podpora byla vždy dvojsmyslná? Jak možná obviňovat ho, že nechtěl znova rozvinout prapor válek občanských? I když nepodzíráme ho z tvrdo-

šíjnosti dogmatické, jak za stejných okolností nebyl by raději zůstal v spojení s těmi, kteří s ním netržili ani o své životy, jejichž neústupnosti snad litoval, ale nekáral, nýbrž tajně se jí obdivoval.

Ostatně nebylo ho tajno, že jeho věrnost ke kompaktátům skoro nevyhnutelně bude mít v zápětí roztržku s církví, a nevěda, jak tomu uniknout, utíkal se k prostředkům konejšivým, od budoucnosti očekávaje nenadálé pomoci, a rád aspoň získával čas. Byl velmi znepokojen zápletkami, jež předvídal, ještě více se hrozil boje nežli za doby Ladislavovy, předně proto, že jeho dílo bylo již pokročilejší, řád ustálenější, a že hořký zármutek pociťoval při myšlence, že uzří zmar díla, o němž celý svůj život pracoval, dále proto, že pod svýma nohama necítil půdu velmi pevnou. Na venek země česká byla mocná a vážená, její síly byly znamenité: po každé, když Jiří válčí s některým svým sousedem, jest patrná jeho převaha; bez obtíží v několika dnech shromáždí veliká vojska. Ale podmínkou této moci do značné míry byla jednota stran; zjevné nepřátelství papežovo dotýkalo se jí v jejích živlech základních. Jaký vliv zůstane království rozdělenému v sobě samém a jaké prostředky, aby se čelilo napříteli? — Každým odkladem zmenšováno nebezpečenství. Vedením pevným, moudrým a spravedlivým znenáhla se tišily vášně; fanatism doutnající pod popelem jevil se čas od času některými hádkami kněžskými nebo libovolnými nálezy obcí, jimž protivit se nebylo vždy na vůli králově; nicméně zaváděl se znenáhla řád snášelivosti, vášně náboženské pozbývaly své prudkosti a otázky dogmatické neovládaly myslí tak výlučně. Před několika lety papež narážel již na tuto jednotu mravní,

obnovenou v Čechách, kde „ovce žily v klidu s vlky". Každý odklad přinášel nový pokrok a posiloval cit národní na úkor výlučnosti náboženské. Dráhu uraženou zpozorováno jasně, když papež přerušil vyjednávání. Katolíci v počtu dosti hojném na dále poslouchali krále sloužíce mu až do smrti; druzí váhali dlouhá léta, nežli se odtrhli od něho, a mezi předními byli biskup Vratislavský Jošt z Rosenberka, biskup Olomoucký Tas z Boskovic a j.

Znamenitý byl prospěch Jiřího, jestliže zadrželco možná nejdéle předehru konfliktu. Ale snad cítil to příliš důtklivě. Aby na čas odvrátil hněv církve, vzal útočiště k nebezpečným smlouvám a ku prostředkům, jež v zápětí měly osudné následky. Přílišná pokora a dvojsmyslné závazky, jimiž některý čas podařilo se mu klamat moc papežskou, vedly konečně k výsledku zcela opačnému, nežli jaký obmýšlel. Touže po míru, poškodil jej řadou prohlášení a kroků, které předráždily ctižádostivé snahy kurie a bolestnějším mu činily zklamání, jež následovalo nevyhnutelně.

Bylo-li jakého prostředku, kterým by se došlo od Pia II. potvrzení kompaktát? Tvrdit to bylo by víc než odvážné. Pius II. s velikými nadějemi ujav se moci, chtěl obnovit autoritu papežskou, vzkřísit slavné doby stolice svaté. Neměl slitování s nikým, kdo se odvážil odporovat jeho rozkazům, tuhostí svých zásad a přísností svého chování hleděl vyhladit upomínky, zůstavené svým mládím. Velké úspěchy, jichž nabyl, ticho, které v Evropě následovalo po bouřlivém zmatku předchozí doby, ochotná povolnost, s kterou Ludvík XI., král francouzský, přes odpor parlamentu a církve gallikánské zrušil pragmatickou sankci, byly ta-

kového rázu, že hluboce dojaly tuto duši výstřední a náruživou, kterouž ovládala obrazotvornost, a která neobyčejnou prudkost spojovala se zvláštní chytrostí. Za těchto okolností bylo předvídat, že Pius II. dávno si nevzpomene na rady Eneáše Sylvia, a že za jediný cíl si vytkne podrobení země, kterou někdy pokládal za nepřemožitelnou.

Není tím méně pravdivé, třeba v ničem nezveličujeme neopatrnost královu, že domnělá nejistota jeho postupu, jeho osvědčování poslušnosti, všecken ten soubor fakt, která dopouštěla mínění, že jedné chvíle vážně myslil na odpřisáhnutí, směřovaly ku potvrzení naděje papežovy a jaksi rozněcovaly jeho touhy. Od sjezdu Benešovského Pius II. nezměnil svého přesvědčení a chováním Jiříkovým, jež posuzoval duchem předpojatým, byl udržován v svých illusích. Zatím co Poděbrad osvědčováním poslušnosti a úcty mínil domoci se jistých ústupkův od něho a v každém případě se vyhnout všelikému kroku nenapravitelnému, Pius v těchto protestacích radostně spatřoval rozpaky svědomí nepokojného, kteréž očekává toliko posledního vyzvání, aby se podrobilo. Mínil, že Jiří v hloubi svého svědomí vrátil se již k učení katolickému, že zdržován jest toliko jakous ostýchavostí lidskou a že bude jemu zavázán vděčností, opatří-li mu záminku a přinutí ho k činu. Všeobecná situace a nejhlubší jeho přesvědčení byly by zajisté postačily úplně Piu II., aby se rozhodl pro zrušení kompaktát; ale nepředvídaným odrazem samo úsilí Poděbradovo o jeho zkonejšení potvrzovalo jej v domněnce, že král Český dozrál ku přestupu, a pudilo jej vždy dále na dráze přísnosti. Tiskl nepřítele těsněji a těsněji, tím víc, že doufal v brzké jeho vzdání.

Když tento se zastavil na svém ústupu, a papež poznav svůj omyl pochopil, že nastává hrozná válka, bylo již příliš pozdě k couvnutí, jeho duše byla tím zarmoucena, ale svědomí nezkaleno. Osudy papežství byly mu svěřeny: v jeho rukou nevezmou újmy. Proud reakce unášel církev: posledním svědkům nenáviděné doby, kompaktátům, bylo zajít; potlačil je, a nesnáz a hoře, které jeho nález způsobí jistě, neoslabily jeho rozhodnutí, aby cele splnil svou povinnost. Zvláštní hra osudu: z obou mužů, kteří se připravují k boji, jeden urychlí jej svým přáním, aby jemu se vyhnul, a druhý učiní jej nezbytným prostředky, od nichž očekává uspokojení. To dodává ději tomu něco mystického a tragického. Oba protivníci jsou obětí moci vyšší než jejich vůle, a ta maří všecky jejich výpočty. Pius II. nepřál si války, Jiří bál a hrozil se jí; náboženské vášně lidu samého ochladly ku podivu. Strany zrovna jako jejich náčelníci událostmi jsou spíš unášeny, nežli aby řídily je. Takto druhá generace husitská skoro proti své vůli, pohybem jaksi zrychleným, je stržena do boje bez vědomí cele jasného o jeho předmětu; plní svůj úkol v obraně dědictví, jehož ceny nechápe již jasně, ale jež bude štěstím příštích pokolení.

Prvním krokem na této dráze dvojsmyslných ustupků, jimiž Jiří uškodil sobě, byla jeho přísaha korunovační. Biskupové uherští, ke kterým se obrátil o pomazání, žádali slavného odpřisáhnutí; on odepřel. Počalo dosti dlouhé vyjednávání: shody dosaženo o jistém prostředkujícím znění. Král u přítomnosti několika osob učinil přísahu věrnosti církvi; psaný text přísahy byl svěřen biskupům a měl být chován v tajnosti. Král slibuje pro příště poslušnost a věrnost svaté církvi

římské a apoštolské, papeži a jeho nástupcům; zavazuje se zachovávat věrně zákony a učení této církve podle příkladu jiných králů katolických a žít v jednotě víry křesťanské, chránit této víry katolické a pravé a odvracet národ, který mu byl svěřen, ode všech bludů, sekt a kacířství a ode všech druhých svaté církvi římské a víře katolické protivných kusův a zavést opět a obnovit poslušenství, stejnost, jednotu, řád a způsob svaté církve římské.[19])

Při prvém čtení se zdá, že tento závazek nemůže dát příčinu k žádnému sporu: Jiří přímo a prostě se podrobuje církvi a slibuje, že své poddané přivede k témuž poslušenství. Ale zkoumáme-li text zevrubněji, shledáme lehce, že toto nakupení slov a tyto výlevy v skutečnosti zakrývají mnoho neurčitého. Přijímání pod obojí bylo hlavním předmětem sporu: proč o něm nebylo učiněno jasně zmínky? Co znamená všeobecné osvědčení poslušenství a jednoty, které husité nikdy nebyli by váhali podepsat?

Kompaktáta podle názoru Čechův i samého krále neobsahovala zajisté ani kacířství ani odtržení od církve římské.[20]) Slib tudíž, že bude věrným katolíkem, neznamenal nijak, že se vzdává výsad, ke kterým koncilium svolilo řádně.[21]) Právě tak se zdá, že Jiří neskrýval biskupům, že má v úmyslu pokračovat ve vyjednávání s kurií o kompaktátech, a že psal o tom i Karvayalovi. Sliby ústní, jež učinil biskupům uherským, neměly přesnějšího významu, a král byl úplně v právu, tvrdil-li později, že vždy zamýšlel obranu kompaktát a kalicha. Není asi pochyby, že biskupové, kteří přijali jeho přísahu, věděli, čím se spokojit a že uváživše věc, přestali na formuli, která vyhrazovala budoucnost.[22])

Nicméně Poděbrad poddávaje se této dvojsmyslnosti, dopustil se těžké neopatrnosti, které neomlouvají plně výhody, jež měl z ní bezprostředně. Uznával sám, že jeho přísaha připouští nepříznivé výklady, protože obávaje se pobouření utraquistů žádal, aby zůstala v tajnosti; ale jak mohl se domýšlet, že papež nebude ji vykládat v smyslu nejužším a neužije jí proti němu?[23]) — Budiž osobní mínění Pia II. o smyslu tohoto osvědčení jakékoli, byl by více než neobratným, kdyby nebyl užil zbraně, které mu podáváno. Každý papež byl by jednal stejně, tím spíše diplomat tak obratný, jenž dovedl kořistit ze všech chyb svého protivníka.

Hleděl nejprve uškodit ještě více Poděbradovi tváře se plně důvěřivým: na příště vše bylo zapomenuto, jednota byla úplna; v zemi zůstávali různověrci, ale vinou jen doby nešťastné, nikoli krále, jenž jest králem katolickým jako druzí, a se vší péčí se vynasnaží zvítězit nad bludem. Také zacházel s ním jako s jinými mocnáři, zval jej na sjezd, kterému hodlal předsedat v Mantově, nazýval jej svým nejmilejším synem, chválil jeho zbožnost a úctu prokazovanou náboženství. V listech k němu užíval těchže formulí, jakými se obracel ke Karlu VII., králi Francouzskému.[24]) Zároveň, aby vyhladil schisma do poslední stopy, jménem papežským ustanovil Václava z Krumlova za administrátora arcibiskupství pražského, v čem bylo zahrnuto, že jeho moc jest rozšířena na všecky Čechy a zrušeno ústrojí utraquistické.[25]) Kališníci se pobouřili a protestovali: hledě k odporu Rokycanovu a ku projevům mínění veřejného, Václav z Krumlova se vzdal provedení svého práva. Převrat se nezdařil kurii, když tehdáž

obmýšlela vzít tvrz překvapením. Jiří vrátiv se spěšně do Prahy prohlásil, že chce-li chránit všech svých poddaných a katolíkům zabezpečit plnou svobodu, nemíní v ničem ustoupit od privilegií království. Ale v týž čas, co takto upokojoval podobojí, užíval všech prostředkův, aby nepohněval papeže, obnovoval v Římě prohlášení své oddanosti a na oko aspoň dovedl vyhladit nepříjemný dojem této první šarvátky.

Aby spletl opposici a upevnil svůj trůn, velmi obratně užil dřívějších prohlášení papežových. Pius II. hleděl tudíž, aby zatím si neuškodil neopatrnou offensivou; pokládal za lepší setrvat v svém systému důvěřivém: ostatně byl snad skutečně přesvědčen o dobré vůli Jiříkově. Zůstávaje při svém optimismu hrozil i vyobcováním z církve měšťanům Vratislavským, kdyby déle odpírali podrobit se králi. Toto nenadálé zakročení stolice papežské zhatilo záměry nepřátel Čech. Na konci roku 1459 politika Jiříkova vítězila na všech stranách, a za své úspěchy král z veliké části děkoval příznivé neutralitě papežově. Přísaha korunovační nesla své ovoce a Poděbrad právem mohl si blahopřát k své obratnosti.

Na neštěstí podařilo se mu zabezpečit přítomnost pouze tím, že v zástavu dal budoucnost. Více ještě než poctivost kázala opatrnost, aby nebudil nadějí, kterých nestačil splnit, a aby nezavazoval se dluhem, kterého nemohl splatit. Chláchole dvůr římský sliby poslušnosti, odvracel jej ode všeliké ochoty k narovnání: ústupky byly by nalezly skutečně omluvu vůči papeži, jen kdyby byly jediným prostředkem k dosažení míru. Účinkem líčených závazků královských bylo také, že od prvního okamžiku zahrazena byla všeliká

cesta k smíru: Jiřímu se více nedovolí jednat svobodně o podmínkách jednoty, bude se žádat po něm, aby dostál svému slovu a poddal se. Na všecky žádosti dostane se mu odmítavé odpovědi; i nejskromnější přání budou předem odmítána.

Král přesvědčiv se o tom záhy, vším svým úsilím hleděl s jedné strany, aby všemi prostředky a pode všemi záminkami zdržel vysvětlení, jež odkrývajíc nenapravitelné rozdělení obou stran, vedlo by nevyhnutelně k roztržce, a s druhé, aby dosti pevně založil svou moc tak, aby bez velikého nebezpečenství vzdorovala kletbám církevním. Jen že bylo mu jednat s protivníkem zkušeným, který netrpělivě čekal na příležitost, aby se pomstil. Taktika Pia II. se řídila taktikou královou. Zatím co tento hleděl získat čas, onen doléhal naň, aby svou víru konečně projevil svými skutky. Nezoufal ještě nad vítězstvím, zachová-li dále svou nerozhodnost, ale nejsa ani dost prostoduchý ani dosti neobeznámený, aby mu dovolil pokojně užívat zdánlivé shody, pracoval potají, aby mu způsobil nesnáze. Takto po několik let pokračovalo se v tajném boji mezi oběma protivníky, kteří nebyli nehodni druh druha; velmi skvělý to zápas, jehož výsledek dlouho zůstával na vahách.

Pius II. zvětšoval své požadavky, slyše o úspěších Poděbradových, za něž se domáhal nějaké vděčnosti.[26]) Poznával, že hraje dost hloupou úlohu. Viděl velmi jasně, co dal: co měl za to? Slova. Od několika měsícův očekával veliké poselství, které by mu přineslo úřední poddání se Čech, a toto poselství stále se nevypravovalo. Nechybělo mu výstrah. Vratislav, nesmiřitelným hněvem planouc proti králi, kurii zaplavovala prosbami a udavačstvím: Jiří je ďábel, pohan krve křesťanské žíznivý

ukrutný Nero, dravý vlk, který se vedral do včince církve, nejhroznější lev, veliký drak atd.[27])
ius II. věděl, co třeba odčíst z těchto žalob,
e všecko v těchto obviněních nebylo tak nicotné.
akou cenu, psali mu, sluší dávat přísaze člo-
ěka, který téže chvíle odporuje jí přímo. V oka-
žiku právě, kdy odpřisáhl kacířství, slíbil ka-
řům svou ochranu. Kdyby Pražané a všecky
havné obce české nebyly jím jisty, neosvědčovaly
y mu podobné oddanosti.[28])

Zprávy, které docházely papeže s druhé strany,
rubě nelíbily se mu více: jeho legát Bessarion
pravoval ho o piklech Jiříkových v Německu;
a již velmi nespokojen malým nadšením, s kte-
ým se mezi knížaty německými potkávaly jeho sny
výpravě křižové, nepokojně střehl této snahy ná-
elníka českého, jejž největší vítězství podněcovala
enasycujíce jeho. Myslil, že dopřál dost odkladu,
řijal dost omluv, a s rozhořčeností již ani neta-
nou vyzval ostře Jiřího, aby mu zjednal konečně
dostučinění, od dávna ohlašované (1460). Král,
leknut a poněkud postrašen, utekl se opět k oby-
ejným svým prostředkům, osvědčuje svou dobrou
ůli a na výhrůžky odpovídaje listy velmi ucti-
ými: není prý vinen průtahy, do nichž si stěžuje
urie; odklad poselství je čistě nahodilý, již se
ydá na cestu. Jak tato bázlivost, toto zřejmé zalek-
utí, tyto výlevy poslušnosti nebyly by potvrdily
apeže v jeho domněnce, že trocha důrazu zví-
zí nad posledními rozpaky panovníka husitského,
nebyly by ho pudily k setrvání na svých poža-
avcích?

Náhoda zjednala mu brzo potom příležitost,
teré nepropásl. Záměry Poděbradovy v příčině
ěmecka se zmařily docela, a jestliže, jak potomní

události ukázaly, tento nezdar neměl žádné váhy, způsobil aspoň na chvíli nešťastnému kandidátu rozličné nesnáze. Jiří poznávaje, že dvůr římský rád bude kořistit z toho, pokusil se tuto bouři odvrátit některými demonstracemi, tiskna ony své poddané, kteří příliš zjevně se vzdalovali církve, a přísně zakročuje proti nové, odtud proslulé jednotě bratří Chelčických. Tato drobná opatření nedostačovala katolíkům, spíše dráždila je. Pokládali okamžik za vhodný k zaměření rány. Zatím co Pius II. nespokojenější a nespokojenější posílal do Čech bratra minoritu Gabriele z Verony, aby tu pronásledoval viklefity a husity a přinutil takto Jiřího ke zřejmému prohlášení[29]), katolíci čeští smělým útokem se odhodlali přivodit vyjasnění.[30]) Biskup Vratislavský Jošt z Rosenberka veřejně kázal proti přijímání pod obojí způsobou na hradě Pražském (na zelený čtvrtek 2. dubna 1461).

Důvěra kališníků v Jiřího byla tak přirozená, že po dlouhý čas se neznepokojovali jeho nejasným a nerozhodným chováním. Jest nesnadno se domnívat že přední mezi nimi, jestliže neznali aspoň tušili odpřisáhnutí a přísahu korunovační; vykládali ji v témž smyslu jako Jiří sám a nemyslili, že jsou na ně namířeny pohrůžky proti kacířům. Znenáhla však některá podezření vznikala a vzrůstala: přízeň králova k jistým katolíkům, vliv biskupa Vratislavského a různých jiných rádců téhož odstínu, chlubné jejich naděje, styky s knížaty německými, spojenství s arcibiskupem Mohučským byly posuzovány dosti nepříznivě. Pronásledování bratří Chelčických, proti nimž nebylo jiné stížnosti než jejich asketství, zarmoutilo každého, kdo si přál ještě opravy církevní. Smělost Joštova byla kapkou vody, kterou přetekla

nádoba již plná. Pohnutí bylo takové, že bylo se obávat vzpoury.[31]) Tlustý biskup musil na kvap opustit město, Jiří se vrátil spěšně a k upokojení myslí stvrdil slavně svobody a privilegia zemská spolu s kompaktáty (15. května 1461).

Pokus katolíkův se obrátil na jejich škodu; jejich úsilí vzbudilo jen dávný fanatism: utišené vášně se rozpoutaly znova. O božím těle dvě procesí se ubírala městem; král s královnou šli v průvodě utraquistickém, páni katoličtí v druhém; obáváno se srážky, a katolíci pod svým šatem uschovali nože dlouhé. Byli přijati s povykem a div, že se nerozpředl boj krvavý.[32]) Nálezy, podle kterých v Praze práva měšťanská a politická se přiznávala jen těm, kdo přijímali pod obojí způsobou, a kterých dosud ani neprováděno přísně, znova byly uvedeny v platnost.[33]) Všecka dvojsmyslnost byla na příště nemožná,[34]) Jiří neměl žádné naděje o zachování illusí, kterými se těšil; zbývalo mu jen jedno rozhodnutí: učinit poslední pokus, aby přesvědčil papeže, že potvrzení kompaktát jest jediný prostředek, kterým lze se vyhnout hrozné válce. Měl příznivou situaci k jednání: nové úspěchy válečné a diplomatické vyhladily paměť předešlého jeho nezdaru. Slavné poselství vypraveno do Říma, aby Piu II. učinilo přísahu poslušnosti krále a národa českého a žádalo po něm stvrzení privilegií utraquistů.

Poslové čeští přišli do Říma v měsíci březnu 1462; přední členové poselstva byli kancléř Prokop z Rabšteina, který někdy v radě císařově býval druhem Eneáše Sylvia a zůstal jeho přítelem, katolík upřímný a poddaný věrný, — Zdenek Kostka z Postupic, duch vzácný, mysl ušlechtilá, jeden z důvěrníků Jiříkových, jenž své oddanosti ke

králi nezměnil nikdy,[35]) — a Václav Koranda, jeden z mladých mistrů nejhorlivějších a nejoblíbenějších na universitě pražské.[36]) Podali kardinálu Bessarionovi list králův a velmi určitě vyložili směr politický, který sleduje, a od něhož nikdy nemíní se uchýlit. Chce být všem králem nestranným a spravedlivým: v Čechách je dvojí náboženství, král musí se snášet se všemi, nenadržuje jedné z obou stran, co by mu odcizilo druhou.

Toto prosté vytknutí zjevného fakta jevilo se nicméně Římu pohoršlivým. Tlakem okolností Jiří skutečně bez pyšného prohlašování zásady představoval vůči dvoru papežskému ideu moderního státu laického lhostejného k dogmatu; hájil věci mnohem vyšší nežli byla oprava náboženská, hájil snášelivosti. Popírán Poděbradovi tento nárok na slávu, připomínána jeho přísnost proti bratřím a nálezy proti katolíkům schválené neb aspoň uznané od něho. Ale výminečná ustanovení, která stvrdil, vyplynula z vlastní jejich nesnášelivosti. Jako dnes i tehdáž oni bludu odpírali všelikou svobodu: jejich nároky byly kališníkům neustálou výhrůžkou a urážkou i neponechávaly králi práva, aby s dostatečnou pevností se protivil odvetě, která byla ospravedlněna zákonnou obranou a kterou ostatně v praxi hleděl zmírnit.[37]) Kdyby byli svolili k spravedlivému narovnání, není pochyby, že by jim byl zabezpečil úplnou rovnost v nakládání s nimi, a jeho řeči i skutky dokazují, že to právě bylo jeho ideálem. Pronásledování bratří, třeba nepátráme tu po povaze a zvláštních jeho příčinách, ukazuje toliko, že pokrok se uskutečňuje jen ponenáhlu, že ideje prvním svým zábleskem nenabývají určité své formy. Slovo snášelivost nemá hned od počátku plného svého významu;

Josef II. byl císař snášelivý, ačkoli žádal, aby jeho poddaní věřili v jsoucnost boží; v XV. století Jiří mohl představovat snášelivost, třeba nedovoloval, aby pochybovalo se o skutečné přítomnosti Kristově ve večeři Páně. Je-li i dnes idea naprosté lhostejnosti státu co do přesvědčení náboženského tak všeobecně připuštěna? Je-li spravedlivo, aby výtečné služby, které Poděbrad prokázal pravdě, byly popírány pod záminkou, že tuto pravdu nepoznal celou až do nejvzdálenějších jejích důsledků?

To neznamená nijak, že dlužno v něm vidět apoštola husitství, jak dělo se opačným nadsazením, ba ani svědomého bojovníka za svobodu myšlení. Podléhal nevyhnutelné situaci. Přinucen zachovávat učení, které v očích jeho snad již mělo důležitost toliko podružnou, sloužil budoucnosti jen tím, že nezradil svůj národ a vzdoroval rozkazům Říma. Mučedlník kostnický zajisté by byl hořce dojat podivuhodným závěrem velikého úsilí Čech o navrácení církve ku prvotnímu křesťanství. Věřící mystik umřel, aby připravil osvobození svědomí! Ze vší ironie dějinné nic není tragičtějšího nad odpor mezi vůlí lidskou a ovocem, které nese. A osud Husův byl osud všech reformátorů! Když studujeme spory náboženské, které světem zmítaly od doby vítězství moci papežské, poznáme v brzce malou cenu skutečnou těchto rozdílů dogmatických, za něž se lily proudy krve. V odbojích proti Římu jediná věc je důležita, odboj, odboj sám v sobě mimo příčiny a záminky, odboj, z něhož vzejdou svobodné badání a samostatnost osobního přesvědčení.

Tato lhostejnost dogmatická stěží zastřená a tento politický skepticism, který téže ochrany

se dožadoval pro pravdu i blud, v Římě budily velikou nevoli. Kardinálové se zpěčovali připustit opravdově, že Jiří nemůže činit se svým královstvím, co by bylo na jeho vůli. Uváděli mu za příklad Ludvíka XI., který právě s velikou slávou určitě se odříkal pragmatické sankce. Příchodem poslů husitských do Říma, jenž obě strany nesmiřitelně postavil proti sobě, náhle byla rozptýlena všecka nejistota a vzbuzena všecka nenávist; nesrovnatelná mínění v smlouvách pod skvělými formulemi řečnickými se tající narážela na sebe tak, že všeliká shoda se zdála nemožnou; prelátové uhodli s hrozným pohoršením, co vše vře ve hloubi této divoké a drsné vzpoury. Protiva propukla prudká mezi tímto papežem duchaplným a chytrým, jenž starým tradicím oddán byl nejen povinností svého povolání, ale také znalostí věcí životních nad jiné lidi větší, a mezi těmito přísnými a ponurými reformátory, u nichž při nejmenším odporu budila se zuřivost doby válečné. Dne 20. března 1462 papež dával slavné slyšení; Václav Koranda velikou řečí žádal za potvrzení kompaktát. V něm dost dobře zosobněno bylo ono pokolení kazatelů, kteří vyrostli za války, nedotknuti vlivem ciziny, pohroužení v studium malého počtu otázek, hypnotisováni rozjímáním několika textů, hlubokého přesvědčení, třeba silou ducha nevynikali zvláště.

V každém jeho slově vyznívala důvěra srostlá s věcí, které hájil, nadšení sektáře, který se upjal na jediný jen výklad a hrdost národu, jenž se honosil posláním svěřeným mu od Boha. Jako před vojsky křižáků tak i před kurií veškeren národ český hrdou odvahou hrdiny a u vytržení mučednickém vyznával svou víru i tvrdil, že při-

jímání pod obojí způsobou je založeno na slovech Kristových a potřebno k spasení. Vášnivý duch Čechem bouřící, prudká a skoro úchvatná jeho výmlunost v posluchačstvu rozmnožovaly ještě cit překvapení a pohoršení a formule uctivé a skoro ponížené, jimiž protkal svou řeč, zvýšily jen smělost jeho smýšlení.

Každý si oddechl,[38]) když papež jal se mluvit, aby proslovil jednu z oněch homelií, v kterých si liboval, ozdobenou krásnými sentencemi a vyšperkovanou vší elegancí humanistickou, zušlechtěnou milostnou a nenucenou učeností. S radostí shledány tu zásady přijaté, mínění umírněné a mluva rozumná vůči vyzývavému dogmatismu a odbojnému radikalismu.

Po dlouhém vyjednávání Pius II. unaven i přesvědčen, že od poslů českých nedosáhne ničeho a doufaje asi, že Jiří bude povolnější než jeho zástupci, vynesl konečný svůj nález (31. března 1462) u přítomnosti všech kardinálův a čtyř tisíc osob. — Pokoj v Čechách nebude zabezpečen než návratem k starým zvykům. Je to jediný prostředek, kterým by konec byl učiněn řevnivosti stran a národové vůči Čechům přivedeni opět k smýšlení méně nepřátelskému. Následkem toho a v pouhý prospěch Čechů prohlašoval kompaktáta za neplatná a nestalá a zamítal přijetí přísahy poslušenství od krále, pokud tento své země nesprostí od bludů církví odsouzených a zvlášť od přijímání pod obojí způsobou. Fantinovi de Valle, jenž až posud zastupoval Jiřího v Římě, dostalo se od kurie úkolu, aby se vydal do Prahy podrobně králi vyložit prostředky, které papež pokládal za potřebné k zjednání smíru mezi Čechy a církví.

Na zprávu o prohlášení ode dne 31. března veliké pohnutí se stalo mezi utraquisty. Jestliže vskutku dvůr římský až posud neuznal nikdy úředně kompaktát, přece nikdy jich neodsoudil veřejně, pročež Čechové mohli upřímně a bez velké pravdě nepodobnosti vyznávat, že spravují-li se jimi, neoddělují se od církve. Nyní konečně třeba bylo se rozhodnout mezi úplným vzdáním a vzpourou. Radost byla veliká v táboře fanatikův a nesmiřitelných protivníků Jiříkových, ale drahný počet katolíkův s obavou a hrůzou zvěděli o rozhodnutí Pia II.: válka nastávala nezbytná a nikoli, jak v Římě se domýšleli ještě, podrobení královo. Bychom i připustili, že Jiří za jistých okamžiků byl v svém nejhlubším svědomí zmítán některými pochybnostmi, vyzvání papežovo skutečně hnalo ho znova do odporu. Nejen nepomýšlel na ústup, nýbrž naproti provokacím papežským snažil se vzbudit vzmach nadšení dost všeobecný, aby dvůr římský poznal svou neopatrnost a vrátil se k svým úmyslům mírumilovnějším.

Sněm český se sešel v Praze u velikém počtu v měsíci srpnu roku 1462. Když poslové podali zprávu o svém poslání v Římě, král počal mluvit. Všecko jeho chování pravil, bylo prodchnuto touhou po zachování pokoje; k upuštění od kompaktát však nemůže se nijak odhodlat; nesvolí k tomu nikdy, spoléhaje v obraně jich proti každému útoku na podporu stavů. Četl potom formuli přísahy, kterouž učinil do rukou biskupů uherských. Nezapíral svých závazků, jsa hotov splnit je, ale s podmínkou, aby jim nebyl podkládán smysl, kterého nemají. Vězte, pravil ke konci, v učení o přijímání pod obojí jsme se narodili a dosedli na trůn. Slibujeme zachovávat

je a hájit, žít a zemřít v této víře. Myslíme, že není jiné naděje v spásu než zůstaneme-li věrni kompaktátům až do smrti a budeme-li přijímat večeři Páně pod obojí způsobou podle nařízení Spasitelova. A choť naše tuto na naší pravici, naše děti a všickni, kdo nám jsou oddáni, žít budou s námi podle kompaktát.[39]) Řeč králova od kališníků přijata byla s nadšením; katolíci vyslechli ji mlčky.

Druhého dne vyslanec papežův Fantin de Valle, byl uveden do shromáždění: všecko nakupené záští fanatiků svůj výraz nalezlo v pánovitém vyzývání legátově. Při výhrůžkách a prudké mluvě Fantinově myslili bychom, že se vrátila ona léta středověku, kdy vítězná theokracie své moci podřizovala hlavy nejvyšší a nelítostně drtila všeliký pokus o vzpouru; král přislíbil poslušenství, nezbývá mu než se sklonit před nálezem stolice svaté; papež odsuzuje kompaktáta, to postačí, aby bez rokování a bez odporu byla opuštěna; jediné právo zůstává Čechům: poslechnout; kněží, kteří nepřestanou podávat svátost pod obojí způsobou, budou prohlášeni za nepravé; na krále, jestli setrvá v odporu, budou uvaleny tresty církevní.[40])

Vyzývavost vyslancova vzbudila prudkou bouři: král několikrát přerušil ho vytýkaje mu výslovné nepravdy.[41]) Na zejtří dal jej uvěznit. — Prchlivost to politování hodná a přenáhlenost smutná. Není pochyby, že podle zásad moderních chování Fantinovo zajisté bylo by přísně posuzováno, a že vyslanec, který by jednal podobně, neunikl by nejtěžším trestům. Zvolen byv od Poděbrada, aby jeho věci hájil v Římě, vedl si s obratností, kterou lze mít za zradu. Zdál se spíše v službách

papežových nežli králových. Nebylo-li dále nejvyšší neslušností od něho, že přijal za úkol podání ultimata Pia II. panovníku, který poctil jej svou důvěrou? A tato neslušnost byla zvýšena ještě výhrůžkami, ke kterým se dal strhnout. — Ale vzpomeňme si, že vyslanci té doby se nechovali jako praví služebníci vůči panovníkům, kteří užívali jich; nezřídka sloužili několika pánům najednou, častěji přecházeli náhle k cizí straně. Chování Fantinovo se omluví do jisté míry neb aspoň vysvětlí přesvědčením, které projevoval, a které snad bylo upřímné, že král sklamal jej o svých skutečných úmyslech; svolil prý ku přijetí služby jeho jen v domnění, že jest odhodlán v Čechách obnovit víru katolickou. Právo Jiříkovo ku potrestání nevěrného jednatele bylo tudíž pochybno a duchům předpojatým toto uvěznění legáta papežského při immunitě diplomatické bylo porušením práva mezinárodního a urážkou zákonů božských i lidských. Ve chvíli právě, kdy bylo důležito vyhnout se i pouhému zdání křivdy, král povoluje přirozenému, ale nepolitickému rozhorlení, nastavoval zbraň proti sobě. Jeho protivníci mluvili o jeho vzteklosti, o surovosti jeho povahy,[42]) a tato obvinění přecházela ze století do století, ačkoli nelze nalézt důkazu pro tuto surovost, a ač všecken jeho život vyvracuje toto utrhačství. Jiří poznav brzo chybu učiněnou, poddal se spíše přímluvám knížat okolních nežli protestacím Pia II.; Fantin byl propuštěn na svobodu po dvouměsíční vazbě, a hluboce dojat nebezpečenstvím, v němž vězel podle svého mínění, ač nebylo ho opravdu než v rozpálené jeho hlavě, po celý ostatní život podněcoval nepřátele Poděbradovy.[43])

Vyjednávání mezi Římem a Čechy nebylo pře-

rušeno, ale od této chvíle můžeme boj pokládat za zahájený. Jiří, jenž od prvního okamžiku jaksi pochyboval, že od papeže obdrží ústupky, bez nichž mír byl nemožný, mnohem méně se stará o to, aby si naklonil jej, nežli aby upevnil své postavení a nenechal svému nepříteli žádného přístupu k sobě. Jeho politika za této doby se vyznačuje podivuhodnou činností, prozřetelností a duchaplností. Poslední události měly v zápětí veliké rozhořčení mezi utraquisty, až třeba bylo zadržovat jejich nadšení. Chvíle velikých rozhodnutí nastávala a země musila být připravena na na úsilí hrdinné, jehož asi bude od ní požadováno. Rokycana byl k tomu vzácným pomocníkem. Za této doby, o něco později (okolo roku 1464), dal vztýčit na velikém kostele pražském, na Týně, sochu památnou, která až do vítězství reakce byla jako obrazem reformy české. Představovala muže držícího v jedné ruce meč obnažený, v druhé obrovský kalich zlatý, na němž se četl nápis: „Pravda vítězí“. Administrátor podobojí projížděl zemi, svým kázaním povzbuzuje horlivost a odvahu prvních let.

Nesnadno bylo moudrým obmezením zachovat tohoto ducha odříkání a víry, probudit hrdost národní, aby nebyl opět roznícen fanatism a nenávist sekt. Jiří ve chvíli samé, kdy okolnosti vrhaly ho znova do náručí husitů, nezapomínaje na svůj program mírumilovný, dbal více než kdy jindy, aby zůstal králem všech stran. Nechtěje pobouřit katolíkův, užíval všech prostředkův, aby jejich víru ujistil svou ochranou, zakazoval hádání přispívající jen k rozněcování vášní a trestal výtržnosti té i oné strany. Naopak byl by rád za to v katolících získal oporu naprostou a bezvýmineč-

nou i žádal jich, aby v Římě zakročili v prospěch kompaktát, jež jsou zákonem zemským potřebným veřejnému pokoji: zda nezávisí jejich čest a prospěch na zachování privilegií zemských? — Důvod dotekl se jich málo: přestávali na formulích poslušenství poněkud neurčitých, a bylo nesnadno doufat více. Jak možná se domýšlet, že katolíci se vzbouří proti papežství, aby nebyly porušeny svobody, které v jejich očích byly toliko bezbožností a pohoršením? Aspoň převelikou většinou nejevili žádné chuti k dobrodružstvím. Mnohem lépe nežli papež znali skutečnou sílu Jiříkovu a nebezpečenství, v které se vydávali povstáním. Pamět pronásledování, jemuž ušli sotva, milým činila jim pokoj, jehož užívali. Byli by vůbec velmi rádi viděli nějaký modus vivendi, kterého by se jim dopřávalo, aby neprohřešujíce se na svém svědomí, pokojně žili pod vládou, jejíž mírnost a bdělost se zamlouvala jim.

Někteří páni méně se strachovali nového sporu; pokládali však za dobré uvažovat dříve než by si uškodili zavedením restaurace, jejíž první následek byl by jim přinesl ztrátu statků církevních na něž byli sáhli. Ostatně nejmocnější z panstva neb aspoň ti, kteří svou povahou neb úřadem byli přirozeně povoláni k náčelnictví hnutí katolického, radili k mírnosti, zavrhujíce všeliké rozhodnutí ukvapené a pracujíce velmi upřímně o mír. Někteří z nejvyšších hodnostářů církevních a v jich čele biskup Olomoucký *Tas z Boskovic*[46] a biskup Vratislavský *Jošt z Rosenberka* lekali se pomyslit na boj, jehož hrůzy předvídali. Pro Jiřího není svědectví průvodnějšího nad chování těchto mužů, kteří hledíce smířit své povinnost k vlasti a k církvi, po několik let nechtěli se odtrh

nout od něho. Žili v okolí královĕ, účastnili se jeho prací a snů, věděli, že si přeje přede vším velikosti země české a blaha jejích obyvatelův. Odsuzovali kacíře, ale ctili a milovali krále. Jsouce přední stráží na hranici koruny prostřed obyvatelstva kmene německého, chápali velmi jasně, co záští národního se splétá s fanatismem náboženským, hrozili se myšlenky spolupůsobit s nepřítelem dědičným a jejich český cit odolával dlouho jejich svědomí katolickému.[46])

V celé koruně jediné město slyšelo s uspokojením, ba s šílenou radostí zprávu o roztržce, kterou všemožně hledělo roznítit a rozdmýchat. Měšťané Vratislavští uznali moc Poděbradovu jen s ohrazením a na výslovné rozkazy kurie: vskutku moc králova ani podle jména nikdy nebyla vykonávána v městě. Pius II. ovšem nenaléhal, aby se podrobili Jiřímu, nýbrž zbavil je slibu, podle kterého bylo jim vykonat přísahu věrnosti. Nyní konečně jsou v plném odboji a po několik let oni jediní za všeobecného pokoje bojují zřejmě pro věc římskou. Důležitá, snad rozhodná jest tehdejší jejich úloha. Neustále povzbuzují a popuzují papeže, překážejí jaksi promlčení války, a za obecného jinak pokoje udržují tajnou bouři, jsouce králi spíše nesnází a hrozbou nežli nebezpečenstvím; tvoří přitažlivé středisko všem choutkám a záštím, ohnisko všecky živly oppoziční soustřeďující.

Vratislav válečnou svou zpupností nestačila však k svržení panovníka kacířského: diplomacie králova si vedla tak obratně, že moci papežské na dosti dlouhý čas bylo se spokojit tímto jediným spojencem. Pius II. spoléhal na Fridricha: císař byv ve Vídni ohrožen povstalci, musil žádat za pomoc Jiříka; osvobozen od něho odměnil jeho

prostřednictví smlouvou Korneuburskou (v prosinci 1462): slavně potvrdil všecka privilegia království Českého a slíbil u papeže se zasadit v prospěch králův. „O nešťastný tento náš věku!“ zvolal Pius II., „o chatrná Germanie a ubohé křesťanstvo, jehož císaři není jiné pomoci než od krále kacířského!“ (31. prosince 1462).

Roztržení Německa zmítaného sporem Hohenzollerův a Wittelsbachů budilo snad některé naděje kurie, kteráž odměnou za svou podporu byla by se od jedné strany dožadovala pomoci proti husitům; na sjezdě Pražském pokoj byl obnoven péčí krále, který vystupoval jako rozsudí mezi knížaty říšskými (v srpnu 1463).[47])

Ani s Polskem papež neměl většího štěstí: manželka krále Kazimíra, Alžběta, sestra Ladislava Pohrobka, nenáviděla Jiřího, vidouc v něm uchvatitele a snad vražedníka svého bratra. Ale válka s Čechy byla podnikem odvážným a Kazimír zaměstnán věcmi řádu německého, nepřijal nabízeného čestného úkolu, tak nebezpečného a nesnadného.[48]) Kurie přezvídala na kurfiřtu Braniborském, zda by přijal dědictví Poděbradovo; ten však potají oznámil králi záměry proti němu osnované. Pomýšlelo se i na plán, o němž bylo mluveno za Martina V., aby Čechy byly rozděleny na několik samostatných knížetství;[49]) nebylo by chybělo pretendentů, kteří by si rozdělili kořist; ale třeba bylo nejprve dobýt ji, a nikdo se nehlásil k válce.

Dvůr papežský při nezkrotitelné tvrdošíjnosti, která je podivuhodným rysem jeho politiky, nepozbýval mysli a maje největší důvěru, sliboval měšťanům Vratislavským, že brzo jim zjedná krále podle jejich přání:[50]) Jiří bude zničen a s ním

všickni jeho spojenci; jestli císař se spojí s králem, bude zvolen jiný císař právě tak jako jiný král.[51])

To vše zakrývalo špatně úzkost a osamocení papežovo. Když naléháno naň, aby od vyhrůžek přešel k činům, musil se přiznat, že nenastal okamžik vhodný. Proč zakládat pluh, když nemůže se orat?[52]) . . . Jmenujte mně jediného knížete, který by byl ochoten podniknout tuto věc, odpověděl kardinál poslům Vratislavským žádajícím za sesazení Jiřího, a zítra bude provedena.[53])

Bylo zajisté vítězstvím pro krále Českého, že takto v uzdě držel svého protivníka. Na neštěstí tyto úspěchy diplomatické nerozhodovaly ničeho, zachraňovaly přítomnost, nepojišťujíce však budoucnosti. Pokud papež neodzbrojil, Jiří byl vydán příhodě: což kdyby povstalo několik pánů ctižádostivých nebo podkoupených, kdyby panovníka sousedního sváděla jeho koruna, kdyby zažil nevděku spojencova. A jak možná zatím chopit se offensivy a válku přenést na území nepřítele, aby přinucen byl ke vzdání? Hrozná to síla, není-li přístupu k ní, a jak přistoupiti k Piu II.?

Král s počátku měl v úmyslu zabezpečit mír v Německu obnovením svých záměrů o opravu říše, od nichž upustil na chvíli, potom do své věci zaplést druhé panovníky evropské, když by přesvědčil je, že jeho prospěch jest i jejich prospěchem, že svým odporem proti theokracii hájí práva všech knížat. Jeden z oněch dobrodruhů politických a osnovatelů kombinací, kteří se tehdáž potulovali světem, pronajímajíce svůj důmysl těm, kdož ochotně poslouchali jich, Antonín Marini, Francouz narozený v Grenoblu, navrhl mu veliký plán ke konfederaci evropské.[54]) V době, kdy zmizelo staré zřízení evropské, založené na vládě papeže i cí-

saře, a kdy se nezrodil ještě system rovnováhy, jenž vyplynul z válek XVI. století, duch generalisující a smělý byl zajisté dojat potřebou, odpomoci všeobecné nejistotě a rozvratu. Šlo o to, aby na místo papežství a císařství, jichž autorita, vždy více podle jména nežli skutečná, byla tehdáž pozbyla úplně své vážnosti, nastoupila moc nová, která by přemáhala snahy ctižádostivé, zabraňovala válkám a křesťanstvo spojovala v společném úsilí proti Turkům, jichž postup byl vždy hrozivější a od nichž připravován strašný útok na Uhry. Za tím účelem vznětlivá mysl Mariniho pojala podivuhodný plán, v němž v bizarní směsi mnoho naivního a příliš fantasie nadšené spíše nežli jasné se splétalo s opravdovou velikostí myšlenek. Navrhoval spojení všech států křesťanských v konfederaci: nejvyšší rada složená z krále francouzského, krále kastilského, jednoho knížete německého a dože benátského tvořila by jakési direktorium evropské a soud spolkový rovnal by nesnáze, které by se nahodily mezi členy ligy.[55])

Jiřího bavil a zajímal smělý duch tohoto jednatele a myslitele, který znal vše, mluvil o všem, pletl se do všeho, při všem se tvářil diplomatem a v češtině obstojné předkládal mu návrhy o povznesení obchodu a bohatství. Jemu líbily se ostatně složité kombinace a neurčité naděje. Přijal záměry Mariniho a uložil mu, aby počal vyjednávání. Kdo vytýkali mu to, snad že neuvážili dosti přesně prospěchů přímých i nepřímých, které mohly vyplynout z toho. Byly na jevě. Předně sblížení Čech s Ludvíkem XI., zatím velmi rozmrzeným na papeže, který trže s ním o vděčnost myslil, že skvělou chválou dost odměnil opuštění pragmatické sankce. Nebylo lze se oddávat žádné illusi:

Ludvík XI., jehož vlastní věci byly velmi zmotané, nezakročil by velmi účinně v prospěch Poděbradův. Ale zda nebylo Jiřímu značným úspěchem diplomatickým, jestliže svou věc sloučil s věcí krále Francouzského a vyhnul se takto osamocení, které jemu samému bylo odsouzením? A jaké vítězství, kdyby se zdařilo Marinimu, co pokládáno za nemožné! Papežství pozbylo přednosti, jíž si osobovalo, a všecken jeho hněv jest nicotný proti obnoviteli jednoty evropské, kterému za jeho podnět dostane se zajisté vedení vojska spolkového proti Turkům. Velmi znamenitý byl to tudíž nástroj válečný proti papežství. Zda byl by Jiří pomýšlel na znovuzřízení Evropy, kdyby nebyl k tomu puzen osobní obranou? — Zdá se nad pochybnost, že nikoli. Když naň útok byl učiněn, bránil se, seč byl. Odtud k obvinění jeho ze sobectví jest jen jeden krok. Ale sobectví je přesnou povinností pro panovníka, jeho chybou by bylo, kdyby pod záminkou pokusů vydával v nebezpečenství blaho svého národa. Těmito povšechnými koncepcemi vždy se jen zakrývají ctižádostivé záměry osobní: politikové užívají jich, pouze pošetilci a zpozdilci pojímají je vážněji než sluší a zavedeni jejich sny klesají a padají, strhujíce svým pádem národy, kteří svěřili jim svůj osud.

Jaké byly čáky úspěchu Mariniho? — Pokud možná slabé, téměř žádné, a nic nedokazuje, že by byl Jiří v té věci si činil velké přeludy. Ale proč se odvážně pokoušel o dobrodružství? Znepokojoval papeže, zaváděl ho do pletich velmi složitých, a odvracel jeho pozornost od střediska, kde hroznou by byla nejmenší rána zasazená. Zda nebylo jinak důležito představit se světu jako obránce obecných prospěchů křesťanství? Jaká lepší odpo-

věď na žaloby Pia II.? Veřejné mínění bylo velmi obratně vyzváno ke srovnání papeže, který všecek naplněn záštím zapomínal na nebezpečenství moslemské, s králem, který nehledě k nejnespravedlivějším útokům, vyhledával prostředky ke vztýčení kříže v Cařihradě.

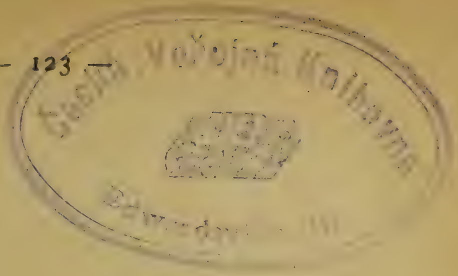
Naproti tak skvělé obraně Pius II. postupoval velice opatrně a zdlouhavě; věděl, jaké nebezpečenství se skrývá za lichým krokem, i byl pevně odhodlán neodvážit se ničeho a vystoupit toliko v okamžiku příhodném. Proti smělým útokům a výpadům Jiříkovým stavěl mírnost chladnokrevnou, pozornou a důslednou. Jejich taktika byla přikázána vzájemným jejich položením. Král musil se chápat prostředkův, aby rychlými obraty kryl svá přečetná místa slabá a aby odvahou a důmyslností nahradil řádné prostředky, kterých se nedostávalo jemu. Papež, který nebyl vážně znepokojen opětovanými útoky svého nepřítele, bděl a čekal; poněvadž jemu nebylo se bát než vlastních svých chyb, obratně a pozorně vedl svůj boj, neukvapil se ničím, všímal si každého kroku v prospěch Jiříkův, aby nepobouřil druhých panovníků, ale necouval nikdy. Spoléhal na dva mocné a nad pomíjitelné přátele Jiříkovy věrnější spojence: na čas, jenž konečně poskytne mu příležitosti získat ctižádostivce a povzbudit vzpouru a na tradici. Věděl co chce a s ním všecken svět chápal to a do jisté míry aspoň schvaloval, poněvadž představoval minulost. Jiří obracel se toliko k tužbám bázlivým a zmateným: jeho záměry znepokojovaly spíše nežli sváděly. Čas nedozrál ještě. On sám si jen temně byl svědom díla, které vykonával.

Takto znenáhla i přese všecky obraty a tůčky Poděbradovy Pius II. nabýval pevné půdy. Oprava

Říše narazila na nepřekonatelné překážky a zmařila se podruhé. Opatrná republika benátská, poděšená nesouvislou činností dobrodruha francouzského, odmítla spojenství Čech davši přednost Uhrám (v září 1463) Císař smrtí svého bratra Albrechta zbaven nejdoléhavějšího svého nepřítele a péčí legátovou konečně usmířen s Matyášem Korvinem, nebyl již Jiřímu jistým přítelem, poněvadž již nepotřeboval jeho. Smrt manželky Matyášovy, Kateřiny, dcery Poděbradovy, přervala svazky až dotud oba mocnáře vížící. Papež chvíli pokládal za příhodnou, aby se odvážil kroku nového a rozhodného.

V měsíci březnu 1463 do zvláštní ochrany stolice papežské vzal měšťany Vratislavské. V přísném a tvrdém jeho slohu se zračil postup hněvu zdržovaného a překážkami jen drážděného; od dávna nebylo již řeči o synu milovaném, mluvil již toliko o kacíři, odpadlíku od církve, o Jiřím, který se vydává za krále. Ještě však nechtěl přese všecko naléhání Vratislavských sprostit všecky katolíky české jejich přísahy věrnosti a jmenovat jiného krále českého, ale vystříhal knížata a pány, aby nepodporovali kacíře proti věřícím Zároveň pokračoval v svých přípravách ke křížové výpravě. K zahanbení bezbožníků, kteří mluvili o úpadu papežství, nebylo-li nejlepším prostředkem obnovit hrdinské činy Urbanův a Innocentův? Burgund, Benátky, knížata vlaští slíbili mu vojska a on sám zamýšlel postavit se v jejich čelo. Nemocen a hrozným utrpením vysílen, cítil, že smrt se blíží, ale připravoval si skvělý pohřeb, chtěje zmizet v apotheose církve, na venek jsa vítězem nad Turky, vnitř nad odbojníky. V měsíc dubnu 1464 menoval dva kardinály, aby zavedli při

Jiříkovu; dne 16. června v slavné konsistoři krále veřejně vyhlásil za podezřelého z kacířství a obsílal jej, aby do stoosmdesáti dnů se dostavil před jeho soud. Dne 19. téhož měsíce nehledě na slabost a pokročilou svou nemoc vypravil se do Ankony. Než uplynuly dva měsíce, zemřel (15. dubna 1464). Vyzvání legátů nebylo poslechnuto. Od některého času Pius II. žil toliko úsilím své vůle: zoufalost pojala ho, když u přítomnosti některých nezřízených houfů v Ankoně shromážděných s krutou jasností poznal malomoc theokracie. Z obou snů, kterými se těšil, žádný se neuskutečnil. Evropa jsouc zabrána do vnitřních svých sporů nepomýšlela hrubě na Turky a náčelník husitů, zacloněn císařem a chráněn svými sousedy bez trestu vzdoroval kletbám stolice papežské.

Poznámky k hlavě III.

[1]) Srovn. Voigt, Sybel's hist. Zeitschrift, V. str. 418 až 419.

[2]) Palacký sebral prameny o smrti Ladislavově ve spisku velmi zajímavém: Zeugenverhör über den Tod K. Ladislau's von Ungarn und Böhmen, Praha 1856. Voigt, který posuzuje vývody Palackého, doznává: „Z toho nenásleduje nijak, že by se Jiří utekl ke zločinu, aby se zbavil krále . . . Za přítomného stavu vědeckého otrávení jest hypothesou, které historik nesmí připustit ani jako ve snu." (Op. cit. str. 421.) Bachmann, jehož všecko vypravování je složeno tak, aby pravdě podobnou učinil vinu Poděbradovu, neodvažuje se rozhodnout proti němu.

[3]) Ladislav nikdy neustal osvědčovat odpor, jaký vzbuzovali v něm utraquisté a Češi. Eneáš Sylvius vypravuje o tom významnou anekdotu. Roku 1454 kněz podobojí se chystal sloužit mši v kapli královského hradu; král, jenž kapli tuto ustanovil k vykonávání své pobožnosti, posílá úředníka s rozkazem, aby se chopil kněze křivopřísežného a svrhl ho se skály, jestliže neodejde (Kronika česká kap. LXII.). „Nec unquam haereticorum Ecclesias, quamvis rogatus, intravit nec sacris eorum interfuit." Dívá se z okna na průvod utraquistický a nejeví žádné úcty k svátosti oltářní, aby se nezdálo, že čest činí Rokycanovi (Id.). Novými událostmi ještě byl rozhořčen. Při jeho vjezdu do Prahy (1457) Rokycana vítá jej v čele svého kněžstva; pozorováno, že král nepoděkoval jemu, až když vyzván byl od správce: uhodneme, s jakou ochotou. Čtyři dni před svou smrtí díval se na jakýs turnaj mezi Němcem a Čechem: Čech, těžce byv raněn, vzdává se na milost; Ladislav, všecek rozveselen, cenu uděluje Němci a blahopřeje mu k jeho štěstí: kdyby byl přemožen, jeho protivník nebyl by mu prý daroval život. Nevysvítá jasně, proč nenávist jeho by byla činila výminku při Jiřím. Frasí jest toliko, dí-li Eschenloer: „Ubohý Ladislav miloval Jiřího až do své smrti." Není-li však patrno, že Eschenloer hledí tím jen

větší potupu uvalit na chování Jiříkovo? A svědectví, i méně účastná, zda mohla by převahu mít nad skutky? Nedokázal-li Ladislav svým chováním v Uhřích pravého svého smýšlení k svým příliš mocným ochráncům? Když Jiří navštíví ho ve Vídni, vyžádá si průvodní list: vyjednávání je trpké: král ustoupí teprve hrozbám. V mnohých otázkách vážných, o hranici saskou, o Slezsko, různily se politika králova a správcova: králi bylo ustoupit, ale co záští v jeho srdci nakupily tyto porážky! Tvářil se, jako by odděloval svou věc od věci Poděbradovy, a bylo jakýmsi heslem pro nepřátele tohoto: Král není svoboden. Srovn. Grünhagena str. 290. a násl.

[4]) Čti dramatické vypravování o událostech uherských v spise Saint-René Taillandierově str. 65. a násl.

[5]) Zda nepopírají toho dnes ještě mnozí historikové? Voigt na příklad činí Jiříka zodpovědným za přísné podmínky, jež sněm uložil Ladislavovi před přijetím jeho. Jsem přesvědčen, že je to omyl. Zda byl též Ladislav přesvědčen?

[6]) Třeba se zmínit o vypravování, podle něhož umírající Ladislav odkázal království Jiříkovi. O tom obšírně vypravuje Sylvius v Kronice české kap. LXX.: „Georgius et ipse vocatus percunctari ex rege cur doleret, quid morbi esset, spem, bonam praebere . . . Ad quem rex: Tua mihi, Georgi, jam pridem cognita fides spectataque virtus est, per te Bohemus usque in hanc diem me regem appelavit. Speravi potiturum regno quod ipse paraveras, nunc contra Superi jubent. Mihi moriendum est, regnum in tua manu erit. Duo ex te peto. Alterum, ut provinciales juste regas, pupillis viduis imbecillisque rectum judicium patrimoniumque ne substrahes atd." Toto vyprapravování v svých hlavních rysech jest potvrzeno starými letopisy českými a jiným svědkem současným. Eschenloer zdá se, že na to naráží slovy: „Miser Ladislaus amabat Georgium ad suum interitum." Podává se nám tudíž se zcela zvláštními zárukami hodnověrnosti. Uznávám také, že většina důvodův uvedených proti němu nejsou velmi závažné. Voigt na příklad nechce připustit rozmluvu mezi Poděbradem, který neuměl německy, a Ladislavem, který neuměl česky; jak lze myslit, že Ladislav za čtyři léta nebyl by se naučil české řeči a nebyl nikdy rozmlouval se správcem? Celkem je těžko proti těmto pramenům postavit důvody rozhodné, a přece skutek jest naprosto pravdě nepodobný. Rozmluva, jak ji líčí Eneáš, není patrně nic jiného, než jedna z oněch řečnických amplifikací, v kterých

si libuje. Za okolnosti, v kterých umřel Ladislav, zda byla by mu nemoc ponechala dosti svobodného ducha, aby přemýšlel takto o blahu svých poddaných, na němž mu v skutečnosti záleželo velmi málo? V rozmluvě samé jest odpor: Ladislav děkuje Jiřímu za jeho věrnost, svěřuje mu korunu a prosí ho, aby dopustil navrátit se do Rakous osobám, jež ho provázely, bez ohrožení jejich svobody. Podivná prosba po tolikeré důvěře! Není zajisté dovoleno popírat faktum pouze proto, že jest pravdě nepodobné; v těchto případech kritika historická dopouští aspoň zkoumat svědectví a mít poněkud větší požadavky. Od koho Sylvius má tuto rozmluvu? Nebyl v Praze. Kdo ji oznámil, zda nebyl to náhodou Jiří sám anebo někdo z jeho přátel, a jaká by potom byla její cena? Nebyla-li by to prostě jedna z oněch tůček, jež ustanoveny byly k tomu, aby připravovaly veřejné mínění, a jichž Jiří, jak nikdo nepopírá, užíval velmi obratně. Eneáš Sylvius přijal anekdotu s nadšením jako vše, co lahodilo jeho obrazotvornosti. Jeho vypravování obsahuje více nesprávností, proč v této věci dávat mu víru? Ostatní svědectví dokazují jen jedno, že v Praze faktum uznáno bylo za pravé. Že nepřátelé Poděbradovi přijali je bez reptání, neznamená nic, protože jejich taktikou bylo, aby vylíčili Ladislava jakožto velmi příchylného panu správci a takto chování Jiříkovo učinili ohavnějším.

[7]) Cizí panovníci pokládají již království za volebné. Poselstvo francouzské, v jehož čele byl Lenoncourt, žádá koruny pro Karla, syna Karla VII.

[8]) Katolíci v království byli ovšem nejméně spokojeni. Neodvažujíce se zřejmého odporu jakožto velmi nebezpečného, „tupili volbu" viníce pány, od nichž byli opuštěni. Volba Jiříkova dala podnět k sporům velmi živým. Obě práce o tomto předmětu nejdůležitější jsou: Tomkovy Dějiny Prahy VI., 289—298 a Bachmannovo „Ein Jahr böhmischer Geschichte". Proti platnosti volby učiněny byly dvě vážné námitky: předně, na sněmě byly zastoupeny pouze Čechy ve vlastním slova smyslu, Morava, Slezy a Lužice neměly tu zástupců. — Stálým bylo nárokem Čechů, že si připisovali výlučné právo volit krále; tento úchvat, protivný jak právu tak spravedlnosti a zdravé politice, vzbudil prudké žaloby v zemích přivtělených. Dlužno připomenout jen, že r. 1458 předchozí případy přály nárokům českým. (Viz Kalouskovo České státní právo, str. 294. a násl.) — Po druhé, že sněm zasedající v Praze již tím byl předmětem oprávněného

podezření; podléhal neodolatelnému nátlaku veřejného mínění. — Jest nade vši pochybnost jisto, že lid Jiříkovi upřímně přál úspěchu a že jeho přání účinkovalo jaksi na stavy; ale takto veřejné mínění svým působením neruší výsledku hlasování; jinak musili bychom tvrdit, že zákony svobodně odhlasované jsou jen ty, které naprosto odporují nadějím většiny. Zda bylo užito podvodu či násilí? Dlugoš mluví o zastrašení pánů katolických, ale Eschenloer popírá to s pozoruhodnou jasností: „Všickni Čechové, prý, kteří byli přítomni, poslušenství římského nebo sekty Rokycanovy, obojí byli sjednoceni a svobodni při této volbě.“ Nelze popřít, že svědectví Eschenloera, jehož nepřátelství k Jiřímu dobře je známo, má tu větší váhu nežli Dlugošovo. Na důkaz strachu, který skličoval město, uvádí se náhlý odjezd poslů Budišínských a Zhořeleckých, jediných to představitelů zemí vedlejších, kteří se objevili na sněmě: pokládali prý za dobré se vzdálit vzhledem ke hnutí národnímu. Nic však nedokazuje, že byli opravdu ohroženi; vzdálili se asi, protože nepochybovali již nijak o výsledku volby, již svou přítomností nechtěli schválit jaksi. Rokování bylo vedeno velmi důstojně a vážně; samo váhání katolíků prokazuje jejich svobodu. — Zda byly hlasy snad zakoupeny? Co lze říci, jest pouze, že žádný pramen vážný nepotvrzuje toho. Zdeněk ze Šternberka převážnou měl účast v rokování a došel hlučné pochvaly. Jan z Rosenberka a Zbyněk z Hasenburka přáli rovněž Jiřímu; všickni tři byli katolíky. Jakými prostředky získal jejich podporu? Zdá se, že toho nezvíme nikdy. Voigt se domýšlí, že spolupůsobila otázka statků církevních, a toto mínění není pravděpodobno. Zkrátka, netřeba příliš rozbírat volby, a volba Poděbradova, tuším, byla jednou z těch, které ještě nejlépe obstojí zkoušku.

[9]) Viz o této první části kralování Poděbradova práci Bachmannovu: Ein Jahr böhmischer Geschichte a Böhmen und seine Nachbarländer unter Georg von Podiebrad (1458—1461).

[10]) Takový jest pravopis Voigtův a nikoliv Řehoř z Heimburka (Sybel's hist. Zeitschrift, V., str. 467. i. 52.), rovněž Bachmannův; Tomek píše Řehoř z Heimberka, ale neudává důvodu.

[11]) Viz zajímavý list Jiříkův k Piu II. ode dne 11. prosince 1461 ve Script. rer. Silesiac., VIII., 68—69. Není zhola žádného důvodu, abychom pochybovali o upřímnosti královĕ.

[12]) Vyjednávání stran volby Jiříkovy v říši německé zabírají skoro dvě léta, od měsíce dubna 1459 až do měsíce března 1461. Viz o této době Bachmannovy spisy: Böhmen und seine Nachbarländer a Deutsche Reichsgeschichte. Autor dochází závěrů zcela opačných, nežli jsou moje, a zdá se mi, že příliš jest ovládán antipathií svou k Jiřímu. Viz vypravování Tomkovo, VII., str. 1.—20. Plán o volbě byl obnoven v době nejzuřivějšího boje se stolicí papežskou, ale ovšem bez jakékoli naděje v úspěch.

[13]) Aeneas Sylv. Hist. Boh. Kap. LXII.: „Ecclesiasticas ceremonias sua quisque pro fide gerit. Sacrificia ea facimus quae credimus Deo grata. Neque nostri arbitii est credere quod velimus. Victa magnis rationibus mens humana nolens volens capitur . . . Mihi persuasa est sacerdotum religio." Vypravování Sylviovo v svých podstatných rysech potvrzeno jest od Eschenloera.

[14]) Ponech si tuto odpověď pro sebe, jsi-li moudrý, nebo dones ji našeptávačům, kteří tebe poslali ke mně. Patrně tudíž Jiří právem nebo neprávem myslí, že na něm vyzvídáno, i odpovídá diplomaticky.

[15]) Neque enim alta sentio et timeo ne offendam, neque mihi confido neque nostris sacerdotibus habeo fidem (Epist. 130., str. 667.).

[16]) Dlužno však připomenout, že v téže rozmluvě Jiří trval na rozhodné potřebě zachování kompaktát: „Nisi pacta serventur, neque pacis locus erit neque concordiae mentio." Obhajoval také velmi určitě přijímání podobojí: „Nam qui sub specie panis communicari jussit et sub specie vini jussit."

[17]) Tomek VII., str. 24.

[18]) A to ve chvíli, kdy papež právě vyobcoval z církve viklefisty a prohlásil za zbavené svých hodností všecky, kdo zblízka nebo zdaleka se spojují s nimi.

[19]) Tato přísaha, jejíž důležitost jest na bíle dni, byla několikrát uveřejněna. Podáváme tu místa nejvýznačnější podle textu, jaký podává Frind, „Die Kirchengeschichte Böhmens IV., 465.: „Ego Georgius . . . spondeo, polliceor atque juro . . . quod ab hinc in antea et deinceps fidelis et obediens ero sacrosanctae romanae et apostolicae Ecclesiae ac Sanctissimo Domino nostro Calixto divina providentia papae tertio ejusque successoribus canonice intrantibus et eis obedientiam et conformitatem ad morem aliorum catholicorum et christianorum Regum in unitate orthodoxae fidei, quam ipsa Romana catholica et apostó-

lica Ecclesia confitetur, praedicat et tenet, fideliter observabo ipsamque orthodoxam et catholicam fidem protegere, tueri et defendere volo toto posse populumque mihi subjectum secundum prudentiam a Deo datam ab omnibus erroribus, sectis et haeresibus et ab aliis articulis Sanctae Romanae Ecclesiae et fidei catholicae contrariis revocare et avertere, catholicae et orthodoxae fidei observantiam et obedientiam conformitatemque et unionem ac vitam cultumque Sanctae quoque Romanae Ecclesiae reducere et restituere volo et laborem quoque dabo et adhibebo omnem diligentiam, ut omnia praescripta compleantur toto meo posse et conamine ad laudem et gloriam et honorem Dei et exaltationem sanctae catholicae fidei." Za hromadou epithet se skrývá zlé příkoří, za hromadou synonym slib dvojsmyslný. Srovn. Bachmanna, který tuto přísahu pokládá za bezvýminečné odpřisáhnutí utraquismu a za opuštění kompaktat. (Deutsche Reichsgesch. I., str. 88.).

[20]) „Communionem utriusque speciei nunquam putavimus haeresim sapere" vzkázal Pius II. Jiřímu. Comment., X. —

[21]) Možná-li myslit, že Ludvík XIV. byl by váhal jediný okamžik učinit přísahu Jiříkovu, a tím by se pokládal zavázaným nezachovávat článků deklarace kněžstva z roku 1682?

[22]) Takové jest mínění Tomkovo VII. Předmluva, str. IV. Obě strany se shodly o textu, k jehož výkladu každý podle svého způsobu si osoboval právo. Nepřejíce si roztržky a nemohouce se srovnat, spokojili se dvojsmyslností.

[23]) Goll v příznivém posudku, jejž věnoval mé práci (Viz české Athenaeum VI., str. 151—154.), zdá se klonit k mínění, že Poděbrad doufal v možnost dostát své přísaze. Není to nemožné a celkem dosti se podobá pravdě, že nebyl fanatickým kališníkem. Ale to hrubě nemění věci: nechť jeho záměr byl jakýkoli, plyne z toho přece podnět k výtce, že skutečně nebo na oko učinil slib, kterého splnit nemohl.

[24]) Listy papežovy ode dne 13. října 1458 a 21. ledna roku 1459.

[25]) Srovn. Frindovu „Kirchengeschichte", IV. str. 47.

[26]) Shledal brzo, že král Český je vítěznější, než by si byl přál, i pokusil se o zastavení jeho úspěchů: celkem měl jen slova, kdežto Jiří držel sázku. Odtud proměna v jeho chování dosti patrná. Pius II. se pokoušel zaměnit výrazy, jichž byl užíval, stavěl se, jakoby nemluvil víc

o králi, ale o království českém, psal Slezanům, že udělil-li Jiřímu titul královský, učinil tak z nepozornosti. Pozdní to lítost; popud byl dán; chtěje náhle jej zastavit, dával se v nebezpečenství, že se prozradí zbytečně. Pokládal za lepší vrátit se ku prvému svému plánu, ale jeho bdělost se osvěžila ještě víc a přimísilo se k ní něco hořkosti.

[27]) Grünhagen, str. 304.

[28]) Eschenloer, vydání latinské, 74. 1459.

[29]) Dne 20. března 1461; G. Voigt, Enea Silvio de Picolomini III., str. 456. Srov. list jednatele Jiříkova v Římě, v němž oznamuje mu vážnost situace. (Fontes rer. Austriacarum, XX., č. 238, 5. dubna 1461.)

[30]) Zdá se mi skutečně nesnadno se domýšlet, že opravdu doufali v obrácení utraquistů.

[31]) Podle Frindovy Kirchengeschichte IV., str. 52. Rokycana prý kázal proti Jiřímu v chrámě Týnském, ale skutek jest více než pochybný bez jiného důkazu, nežli je vypravování Hájkovo vždy podezřelé. — Pohnutí utraquistů, zdá se, že Goll [Athenaeum VI., str. 153] nepojímá opravdu. Starý kronikář však dí (str. 176.): „Toho roku na zelený čtvrtek biskup Vratislavský kázal na hradě Pražském proti kalichu. A z toho strhla se veliká bouře v městě Pražském proti tomu tlustému biskupu." Ještě význačnějším zdá se mi náhlý návrat králův.

[32]) Bachmannova Reichsgeschichte, str. 94.

[33]) Nikdo nemohl dojít práva měšťanského, být přijat do cechu, koupit dům neb usedlost, leda když se zavázal přísahou ku přijímání pod obojí způsobou. (Bachmann id., str. 93.)

[34]) Radikálové vždy těžce snášeli mírnost Jiříkovu; tajíce v sobě hněv, stěžovali si, že příliš ústupků se činí bludu a že se zdržuje jejich propaganda. „Po tolika vítězstvích získaných nad touto nevěstkou za panování Jiřího, Jiřího našeho krále, když naši konšelové, páni a kněží vládnou, který kazatel by se odvážil jmenovat církev římskou synagogou satanovou . . . antikristem nebo zvířetem desítirohým . . . Kam poděla se naše smělost a síla naší duše? Tratíme srdce, duch statečný nás opustil; my vítězové patrně přemoženi jsme od přemožených." List Martina Lupáče; není datován, ale zdá se, že je z prvních let království Jiříkova. Manuálník Václava Korandy, str. 149.

[35]) „Cosca inter paucosregi acceptus ejus perfidiae comes," praví Pius II. v svých Pamětech, kniha VII.

[36]) Václav Koranda z Plzně (1424—1519) byl nástupcem Rokycanovým v úřadě administrátora konsistoře kališnické. S velikou horlivostí hájil učení utraquistického proti katolíkům a různověrcům. Zůstavil četné spisy polemické a vypsání poselstva roku 1462, jež uveřejněno bylo ve Výboru literatury české II., 663.—714. Srovn. Jirečkovu Rukověť literatury české. J. Truhlář roku 1888 uveřejnil nákladem kr. české společnosti nauk v Praze velmi zajímavý rukopis, jehož ostatně užil již Palacký, totiž Manuálník M. Václava Korandy; pravý nápis by byl: Sbírka písemností Korandových: obsahujeť vskutku vedle několika spisův od něho sepsaných listy jemu poslané nebo rozličné kusy od něho sebrané; je to vzácný pramen pro poučení o církvi české té doby a o stavu duševním v druhé polovici XV. století. Co se týče Korandy samého, jeví se nám jakožto poctivý pastýř duchovní, prostý a přímý, ale ducha prostředního; jeho přesvědčení jest jak obmezené tak pevné.

[37]) Celkem nářky katolíků jsou nám známy toliko z pramenů vratislavských, tudíž velmi podezřelých. Jsou dosti neurčité a nezdají se ukazovat na velmi četná fakta. Jest věru ku podivu, že katolíci čeští, jestliže měli opravdu vážné stížnosti, nepřednesli jich veřejně. Nic nedokazuje dále, že král schvaloval toto bezpráví. Města měla samosprávu dosti rozsáhlou a veřejné mínění bylo dosti jemné, aby myslil, že lépe je se zdržovat ve věci tak choulostivé. Pravý vinník tohoto pronásledování byl papež, kterýž, odmítaje všeliký ústupek, nutil krále, aby šetřil více podobojích.

[38]) Smýšlení posluchačů vyniká v Pamětech Pia II., kap. VII. Sacerdotes lingua prompta et Hussitarum insaniae audacissimi assertores . . Voce sonora atque oratione praecipiti.

[39]) O tomto sněmu Pražském viz Voigta, Enea Silvio de Piccolomini III., str. 471. a násl., Bachmanna, str. 236, Tomka, str. 48. —

[40]) Za předešlého vyjednávání Fantin předložil králi podrobný souhrn žádostí dvoru římského. Celkem šlo přímo a prostě o to, aby vyhlazeno bylo vše, co se stalo od počátku revoluce. Jiřímu nabízen úkol čestný — a lehký — aby se stal pronásledovatelem svých věrných přívrženců. Plán legátův (vydán od Markgrafa, Script. rer. Silesiac. VII., 111.) je zajímavý též proto, že nám ukazuje, čeho se týkaly v skutečnosti žaloby kato-

líků. Dvě byly pouze stížnosti jejich: universita pražská odmítá nekališníky a k úřadu konšelův a purkmistrů volí se muži nepřející katolíkům. Šťastni protestanté čeští, kdyby nebyli měli nikdy těžších příčin k nářkům!

[41]) Řeč Fantinova, jak podána je v Pamětech, kap. X., jest neobyčejně prudká: „Non feret ista Pius: habet arma, quibus rebellionem tuam coerceat, regno privaberis et tanquam perjurus et haerecus extra Ecclesiam fies et in hoc seculo infamem te reddes, in altero poenas dabis impietatis".

[42]) Vytvořila se jistá legenda o mučednictví Fantinově. „Život legátův jest v nebezpečenství, čteme v Pamětech Pia II.; král přichází do jeho vězení, a poněvadž Fantin jeví se neoblomným, Jiří stěží se zdržuje, aby ruky své nevložil na něho." Netřeba dokládat, že tyto násilné skutky jsou naprosto smyšleny.

[43]) „Pius Fantinum reversum magno in honore habuit et dignum episcopatu censuit, cui ad martyrium pro veritate tuenda sanguinis effusio non defuisset". Lehké mučedlnictví! Pamětí kniha X.

[44]) Tas neboli Protas z Boskovic, biskup Olomoucký od r. 1457 do 1482, náležel slavnému rodu moravskému. Vynikal jak vlastnostmi duševními tak upřímností svého vlastenectví. Studoval ve Vídni a v Italii a byl jedním z předních představitelů humanismu v Čechách. Založil roku 1466 v Olomouci první tiskárnu moravskou. Záliba ve vědách a uměnách dále trvala v jeho rodě.

[45]) Jošt z Rosenberka (1428—1467) byl druhý syn pověstného protivníka Jiříkova Oldřicha z Rosenberka. Byl tudíž bratrancem Jiřího, k němuž choval opravdovou úctu, a jenž osvědčoval mu velikou důvěru a lásku. Jakožto muž vzdělaný, přítel věd a um, řečník, osvědčený vlastenec, nepřítel přísných prostředků, představoval kněžstvo národní, samostatné, daleko vzdálené od učení ultramontánského, jež tehdáž hlásáno bylo od Hilaria Litoměřického.

[46]) Jošt neuměl dosti německy, aby kázal tímto jazykem. Pro svou náklonnost k Jiřímu a pro své vlastenectví slovanské byl velmi neoblíben v své dioecesi.

[47]) Bachmann, který zajisté nezveličuje moc a úspěchy Jiříkovy, mluví nicméně o převládajícím jeho postavení v Německu za této doby. (I., 419.)

[48]) Spolek českopolský byl jedním ze základů politiky české a názor o vzájemnosti slovanské byl velice rozšířen. Jiří největší váhu kladl vždy na zachování dobrých styků

s Polskem, a daří se mu v tom, ačkoli situace byla nesnadna. Je to jedna z hlavních příčin jeho moci.

[49]) Bachmann, str. 497.

[50]) List Fantinův ode dne 13. března 1463.

[51]) Prokurátor vratislavský píše 15. března: Kardinál (Mikuláš z Kusy) řekl mně, že kdyby císař učinil to (totiž zakročil ještě v prospěch Jiříkův), v zápětí by sledovalo, že za krátko zvolen by byl nový císař jakož i nový král."

[52]) Script. rer. Siles. IX., 58.

[53]) Ib. IX., 70.

[54]) Palacký připisuje samému králi první myšlenku; ostatně zdá se mi, že této episodě přikládá důležitost poněkud přílišnou a zvláště příliš vznešenou váhu mravní. Srovn. o této otázce Markgrafa, Über Georg's von Podiebrad Plan eines christlichen Fürstenbundes v Syblově Hist. Zeitschrift XXI.

[55]) Podrobnosti plánu bývaly často měněny a nikdy nebyly přesně stanoveny. Marini náležel k oné třídě opravců, kteří stanoví přeměnu společnosti — v celku — a neredigují ani jednoho zákona.

HLAVA ČTVRTÁ.

Jednota panská a Matyáš Korvin.

(Pavel II.; nové kroky stolice papežské proti Poděbradovi. — Stav země české: vědy a umění; vítězství národnosti slovanské; obnova moci královské. — Stav panský: Zdeněk ze Šternberka a jednota Zelenohorská. — Vyobcování z církve (1466). — Matyáš Korvin a zápas s Uhry. — Smrt Poděbradova (1471); výsledky jeho panování.)

Poslední slova Pia II. obsahovala žádost, aby se pokračovalo v jeho podniknutí. Na výpravu křižovou, pro niž mysli nikdy mnoho se nezajímaly, brzo bylo zapomenuto, a péče o obranu křesťanství odkázána těm, kdo přímo byli ohro-žováni od Turků. Za to nový papež Pavel II. (1464 až 1471) potlačení kacířství učinil hlavním cílem svého pontifikátu.

Nejpřednější vlastností nástupce Pia II. byla jeho krása: zakládal si na ní, a stěží bylo mu vynluveno, aby nepřijal jméno Formosa (Krásného). Jsa ducha obmezeného a prudkého, po svém předchůdci nezdědil ani jemnost mysli, ani hlubokou znalost politiky evropské. Jednohlasná jeho volba byla jedním z oněch rozmarů sboru kardinálského, jež tak často překvapovaly svět; náhlým svým povýšením byl opojen, však jeho ctižádost nebyla oprávněna aniž podepřena velkými záměry, a jeho svéhlavost, kterou měl za pevnost, nebyla schopna výpočtu. Po snech theo-

kratických, jež v zásadě lze popírat a jichž v skutečnosti nelze upotřebit, ale jež jsou vznešené a velebné, následovala malicherná pýcha, libující si v přísné etiketě a ve vynášení křiklavého přepychu. Pavel II. jest první z oněch prostředních nebo převrácených papežů, kteří na konci XV. a na počátku XVI. století učinili z papežství moc toliko světskou a pohrdajíce jeho pravým úkolem připravují mu svými výstřednými nebo neobratnými skutky nezastavitelný úpadek: zatím nejnebezpečnější nepřítel, s jakým mohl se střetnout Poděbrad. Proti takovému člověku co znamenaly důmyslné obraty a důvtipné prostředky? Byltě horší než sektář, duch neprozíravý a neschopný, jenž vrhal by se vždy vpřed, neznepokojuje se v nejmenším možnými výsledky svých činů. Této prostotě duševní bylo celkem dojít k týmž koncům jako nejhorlivějšímu fanatismu, a při protivách v historii tak obyčejných tento nedostatek obratnosti byl nejvyšší obratností. Papež bez rozmyslu a míry zasypávaje Jiřího odsudky a klatbami, zavazoval se před křesťanstvem, že nesvolí k žádnému narovnání a že neustane, dokud nepotlačí kacířství; jeho rozhodnutí takto pyšně vyslovené mělo strhnout vlažné, zabezpečit bázlivé, předráždit choutky a do boje hnát všecky, kdo měli příčinu nebo záminku hněvat se na krále Českého.

Bulla, kterou Pius II. poháněl Jiřího před svůj soud, nebyla prohlášena. Prostřednictvím císaře a biskupa vratislavského usilováno o novou lhůtu; Pavel II. k ní svolil, nechtěje zahájit svou vládu projevem neúprosným. Ale byl to jen odklad a nikoli předehra změny politické. Nepřátelé krále českého, poslové vratislavští a někteří z nejváženějších kardinálů, Karvayal a Bessarion, naléhali

na přísné prostředky. Ostatně se zdá, že Jiří nezachoval mnoho přeludův o možnosti přímého smíru s církví. Úřední styky, jichž hledí dojít s Římem, nemají asi jiného cíle než dokázat jeho dobrou vůli a uspokojit spojence. Za to rozvíjí velikou činnost s jedné strany, aby získal prostřednictví jednotlivých knížat, jejichž hlas mohl být slyšán v Římě, a s druhé strany, aby rozepři Čech se stolicí papežskou změnil v otázku evropskou, když by druhým panovníkům vysvětlil význam zápasu, v němž šlo mnohem méně o dogma nežli o důstojnost a samostatnost moci světské. Tím úmyslem chce, aby jeho spory s papežem byly souzeny ne od soudu papežského, ale od konference mezinárodní, která rozhodne mezi oběma stranami.

Této chvíle nastalo v Evropě jakési ztišení po předešlém lomozu a pohnutí. Války, které zpustošily Prusko, Polsko, Německo a Italii, skončily nebo se končily právě. Řekl bys: sbírání se před krisí, jež předvídána a jejíž hrůzy tušeny. V tomto okamžiku postavení krále Jiřího je značně lepší nežli za roztržky s Piem II.: velmi obratně přemístil spory, novým obratem, jejž dal rokování, dovedl vyjít z postavení osamoceného, ke kterému byl odsouzen svou věrností ke kalichu. Ačkoliv následkem posledních ran předsudky náboženské poněkud byly otřeseny a ač legátové papežští příště velmi těžce sebrali několik tisíc křižáků proti husitům, obvinění z kacířství bylo vždy velmi nebezpečné: Jiří konečně uvedl skoro v zapomenutí, že jest náčelníkem sekty, která v některých kusech podstatných se odděluje od církve; povolal k sobě Řehoře Heimburského, jehož všecken život byl toliko odporem proti nárokům papežským a jenž od vévody saského byl mu doporučen

jakožto muž nejschopnější k obraně jeho práva královského.[1]) Takto se stavěl na půdu ústavního práva evropského. Otázka kalicha ustupovala jiné, mnohem důležitější: zda mocnáři přiznají papeži právo, aby volně nakládal s korunami a sesazoval krále?

Manifesty Heimburkovy a podniky Poděbradovy se neminuly s účinkem. Několikrát císař, vévoda bavorský, knížata saská zakročovali doléhajíce na papeže, aby svolil ke schůzi této konference mezinárodní, jejímuž vyšetřování král zavazoval se podrobit své chování. Na sněmě Norimberském (v listopadu 1466) přese všechen odpor legáta Fantina de Valle, osobního nepřítele Jiříkova, knížata německá se usnesla vypravit poselství k Pavlu II., aby mu byly vyloženy nesnáze zřejmé roztržky a povinnost nerozptylovat sil křesťanských vůči nebezpečenství tureckému. Opětované domluvy kurie se rozbily o liknavost Kazimíra Polského, který zamítal korunu českou. Ludvík XI. slavně přijímal posly české a projevoval nejlepší smýšlení o Jiřím na velikou nevoli svých rádců církevních.[2]) Těmito úspěchy velmi skutečnými vysvětluje se důvěra krále, jenž byl v pravdě dost optimistický. „Děkujíc pánu bohu šťastně se nám vede," psal synu svému Viktorinovi.[3]) Jeho nepřátelům nezbývalo než spoléhat na zázrak. „Proč," volal Karvayal, „měřit vše rozumem lidským? Nemáme-li Bohu ponechat nějakou účast ve věcech důležitých? Nepodporuje-li nás ani císař, ani Uhersko, ani Polsko, nuže, ručím za to, Pán pomůže nám a potře hlavu bezbožnou. Čiňme svou povinnost, on učiní ostatní."[4])

A přece Pavel zachovával hroznou přednost před Jiřím, a všecek svět to znal, papež, král i

moci neutrální. — Jaké prostředky měl Poděbrad, aby udržel panovníky okolní v svém spojenství nebo v neutralitě? — Theorii, slova, vzájemnost krále vůči úchvatům theokratickým; zda zvítězí vždy tato mravní úvaha nad bohatou odměnou, již nabízela kurie, podávajíc Čechy tomu, kdo s trůnu svrhne kacíře? Nastane nevyhnutelně okamžik, kdy o nebezpečný podnik se bude pokoušet některý ctižádostivec. Není podivno, že vyskytl se pretendent k vykonání velikého díla dvoru papežského, ale s podivením jest, že bylo třeba pretendenta toho hledat tak dlouho. Strach jdoucí z moci Jiříkovy zajisté byl velmi veliký, jeho bdělost a obratnost diplomatická velmi znamenitá, ježto po několik let nikdo se neodvážil sáhnout po skvělém dědictví, jež prohlášeno bylo za uprázdněné. Zatím Jiří byl klidný se strany zahraničné, však duševní stav v Čechách počal ho poněkud znepokojovat.

Pokojem a pořádkem od krále uhájeným rozmohl se velice blahobyl země. Z pamětníku Mariniho se dovídáme, že Jiří si vyžádal od něho plán, kterak zlepšit minci, zvětšit výnos bání zlatých a stříbrných, rozmnožit finanční zdroje panovníkovy a zvelebit obchod.[5]) Prostředky navrhované Marinim nejsou celkem ani zcela nové ani velmi šťastné, ale z otázek králových poznáváme, jak rozuměl svému úřadu panovnickému a jak živý zájem měl pro všecky potřeby svého národa. Ostatně více nežli zvláštními nařízeními vrátily se opět práce a bohatství obnovou soudů, bezpečností cest a upokojením myslí. Stopy válek občanských byly vyhlazovány rychle. Universita, v úplném úpadu od doby revoluce, nabyla opět trochu čilosti a živosti, ačkoli nesnášelivost kališníků brzo odvrátila od ní znova katolíky.[6])

rádi viděni; duševní styky s druhými zeměmi bývaly nesnadné a řídké; přestávajíce na plachém osamocení, pohrouzeli se v hádky theologické, a jejich činnost se vysilovala boji dogmatickými, mnohdy nudnými. Přese všecky tyto překážky a ač doba neoplývala zajisté výtečnými spisy, vliv vlády Jiříkovy jevil se i v písemnictví. Theologie pozbývala půdy: jisté úsilí se zračilo o vybavení se z prací příliš výlučných, v nichž tak dlouho vyčerpávala se všecka duševní síla Čechů. Někteří katolíci ze svých cest nebo ze svého pobytu v Italii přinášeli zálibu pro starožitnost a šířili ji v svém okolí. Eneáš Sylvius, jenž byl předchůdcem humanismu v Čechách až do své smrti zůstával v korrespondenci s několika nejpřednějšími učenci českými, mezi jinými s *Prokopem z Rabšteina.* Na universitě mistr *Řehoř Pražský* vykládal a vysvětloval Vergilia, a mezi jeho posluchači byli dva mužové, povolaní k slávě velmi nestejné, ale oba velikostí svých myšlenek a rozsahem svých vědomostí pozoruhodní, *Viktorin Kornel* a *Jan Šlechta ze Všehrd.* Hnutí to bylo ještě velmi obmezené a širšímu obecenstvu skoro lhostejné; krásná umění, literatura ve vlastním slova smyslu byla dokonce bědná: ale z toho nesmíme usuzovat oslabení tvůrčí síly české za této doby a duševní úpadek národa.

Každý čas není příhodný k rozvoji velikých děl slovesných. Plody prvního řádu, okouzlující příští pokolení svou vznešenou a čistou krásou, potřebují k vzniku svému klidu a míru; aby

nauky shrnuly se v některou z oněch theorií konečných, jež budí a poutají pozornost, musí být jisty zítřejšku a nesmí zápasit o jsoucnost; historie jest možná teprve, když boj skončil a vášně potuchly. Význačnou vlastností doby Jiříkovy jest, že byla dobou bojovnou. Nemá ani básníkův ani dějepiscův: má řečníky, pamfletáře a satiriky.

Století XV. vůbec není dobou konečného tvoření, nýbrž přípravy. Všudy boj o vybavení se ze zastaralých tradicí a potřeba nových forem i myšlenek. Kdežto humanisté se dávali do školy antické, hledajíce u Řekův a Římanův tajemství krásy esthetické, Čechové se oddávali zkoumání některých problémů filosofických a politických, které pod tou neb onou formou nepřestaly vtírat se duchům. Nechť jdou za praporem jakýmkoliv, utraquisté jako Rokycana a Václav Koranda, mystikové jako Chelčický, ultramontáni jako Pavel Židek a Hilarius, politikové jako Jan z Rabšteina a Vilém z Rábí, vždy hledají pravdy s upřímnou láskou a smělým rozumem. Ať píší latinsky nebo česky — co stává se vždy častějším zvykem — se zvláštní smělostí a zajímavou přesností předkládají různá řešení, jež možná přijmout v těchto pochybných a vážných otázkách o poměru církve k státu, o svobodném badání, o právech svědomí.

A nejvýš důležita je tato doba tím, že se rokování neúčastní jen několik učenců. Předním výsledkem reformy náboženské bylo, že přiměla filosofii sestoupit s kathedry: bylo třeba obrátit se k rokování veřejnému a ku přesvědčení osobnímu. Zajisté tyto polemiky náboženské dnes zdají se nám hodně plané a nudné. Ale nezapomínejme, že to jest první veřejné probuzení ducha zkumného, první příklad národa, který bádá a myslí!

Až posud se věřilo a poslouchalo; nyní se přemítá a volí. Toto odvolávání se k lidu ve věci víry bylo jednou z hlavních stížností katolíkův, a biskup Jošt z Rosenberka[7]) odsuzoval ostře ty, ,,kto ze všech obecních lidí chtie doktory zdělati, lépe by učinili, by je vhod naučili, než přeučili; jakož činí cierkev svatá obecná, že učí lidi ty věci, kteréž jsú potřebné" a nevidí, že ,,přeučení zuostanú s těmi, ktož sú neuvěřili". Marné námitky a zbytečné nářky! Jisté zásady jednou prohlášené jsou nepřemožitelné a jejich důsledky se vyvinují s neodolatelnou mocí síly přírodní. Jedním z nejnebezpečnějších zavedení svobody jest, že ti, kdo jí odpírají, musí jí používat. Katolíci, aby zachovali své přívržence, se své strany dovolávali se jejich soudu a následujíce svých protivníků na jejich půdu polemickou, bezděky stávali se takto silou působící k osvobození všeobecnému.

Proto velmi rychlý rozvoj knihtiskařství v Čechách, tak rychlý, že někteří vlastenci čeští své vlasti přisvojovali čest vynálezu jeho a v Gutenbergovi viděli Jana Kutenského. Roku 1468 vytištěni byli v Plzni Letopisové Trojanští a to tak dokonale, že to jistě nebyl první pokus dělníků českých. Knihtiskáren přibývalo velmi rychle, ale taková byla potřeba poznání a poučení, jež se zmocnila duchů, že nestačily k vydávání potřebného počtu knih a že mnoho spisů českých musilo být vydáno v Německu nebo v Italii. Za této doby snad žádný druhý národ v Evropě nebyl pojat takovou touhou po čtení a vědění; nikde život duševní a mravní není tak silný, školy tak četné a tak dobře zřízené. Záliba pro badání a zkoumání proniká různé vrstvy národa, šlechtu i lid obecný; počet čtenářů je znamenitý, a v nej-

přednějších rodech pěstování písemnictví a zvyk hloubání náboženského udržují pokolení od pokolení obyčeje vážné, ušlechtilé a důstojné. Celá země česká tím nabývá znenáhla zvláštní tvářnosti; národ povahou, jakož i chováním odlišuje se určitějšími rysy od okolních národů; vyznačuje se rázem husitským tak velice rozdílným, že všeliké pokusy o splynutí s druhými národy zmaří se bídně.

Čechové uráženi a pronásledováni v cizině, tou měrou, jak jejich mravní osobnost se sesiluje takto, sbírají se a vřelejší láskou přivíjejí k ohrožené vlasti. V této době právě Slované čeští pokoušeli se s nejvážnějším úsilím, aby cizincům odňali opět území někdy ztracené a zajistili si výlučné politické panství; v této době také převaha domácího živlu byla nejjasnčji na jevě. Jednou z hlavních stížností proti Sigmundovi a Albrechtovi byl jejich původ německý: každý instiktivně cítil nebezpečenství, jemuž boji náboženskými vydána byla země česká, a potřebu stále čilé bdělosti. Několik spisů bylo vydáno, aby oživeno bylo záští proti Německu, — starý Dalimil,[8]) jehož kronika je tendenční spis národnostní, domnělé privilegium Alexandra, jenž byl „království řeckého původ počátek, velikého boha Jupitera syn a pán měst, kteráž pod sluncem a mčsícem leží; pošlapatel Peršanův a království medského obyvatelů, pán světa od východu slunce až na západ a od poledne až do půlnoci". — Protože Slované vždy věrně sloužili Alexandrovi a chrabře bojovali, dává jim v svobodné a věčné držení všecky země od půlnoci až do končin vlaské země na poledni; nikdo jiný nesmí tu sídlit, leda přijme-li panství slovanské. Spis vypadá docela jako úřední listina s datem a jmény svědkův a byla zajisté za pravdivou poklá-

dána od veliké části čtenářů. — Za vlivu takové propagandy vlastenectví se rozohňuje a jest věru vřelejší tehdáž v Čechách nežli v Německu nebo v Uhřích. Po smrti Ladislavově Pražané volají, že nechtí jiného krále než Čecha, a když Jiří je zvolen, mnozí se dávají do pláče, děkujíce Bohu, že zbavil je panovníků cizích.

Jedním z nejvýznačnějších rysů a zároveň slabostí kmene slovanského jest, že lehce zapomíná a nedovede mít dlouhého záští; několik let pokojných postačilo k ztišení těchto hněvů, a Čechové neměli již odporu k Německu, jakmile jich již neohrožovalo. Však nemínili ztratit území zvolna nabyté, nebo spíše hnutí slovanské bylo tak hluboké, že trvá, i když bouře se ztišila a proráží znenáhla poslední hráze a láme poslední překážky bez tlaku násilného, téměř bez úsilí. Nejen že zákony potvrzují politické a administrativní vítězství Čechů, ale zvláště rozhodné jsou jejich pokroky sociální: jistý počet pánů nezná již než jazyk slovanský; Jošt z Rosenberka německy mluví jen velmi nedokonale; hejtman moravský a výtečný právník Ctibor z Cimburka neumí latinsky; Jiří z Poděbrad nezná ani latinského ani německého jazyka. Čeština v písemnostech úředních, v listinách kanceláře královské, v řízení soudním nabývá čím dále tím větší převahy. Na pečetech městských a šlechtických, na zvonech nápisy české nahrazují nápisy latinské. Čeština překročuje i hranice koruny, šíří se na venek a stává se diplomatickou řečí části východní Evropy. Vítězství jazyka českého jest uznáno tak dokonale, že i ti, kdo jím jsou znepokojeni, protestují proti němu se všemožnou opatrností. — „Jedním jazykem se nevzdělá království," praví Židek, „ale rozličností jazyků, zvykův a národů."

A připojuje hned: „Který měl-li by v ohyzdu českou řeč, že by se jí učiti nechtěl, aniž svým dětem chtěl by dopustiti, aby se učily česky, nemá se mu věčně dopouštěti domu koupiti, zvláště v Praze.“

Osvobození jeví se též v produkci umělecké, jež svědčí o bohatství znovu vzrůstajícím a o jisté původní vynalézavosti. Praha se zdobí velkolepými pomníky; v Plzni v Brně, v Litoměřicích, v Klatovech a zvláště v Kutné Hoře, jíž dáno jméno českého Norimberka, četné a pěkné stavby, budovy veřejné nebo soukromé, v svém provedení ukazují vynálezy školy stavitelské důmyslné a zajímavé, ač jejímu slohu poněkud se nedostává čistoty a správnosti. Sochařství a zvláště řezbářství jsou v rozkvětu. Hudba se vybavuje z tradicí italských a čerpá své nadšení z písní národních. Mezi písněmi doby husitské některé jsou rozkošné a uchovaly si veškeru elegickou lahodu nápěvů prostonárodních; jiné svým vášnivým a divokým rytmem vyjadřují vztek rozpoutaných vášní nebo vznět víry; mnohé z těchto nápěvů přešly do církve německé.[9])

Jaký rozdíl mezi stavem země české kolem roku 1465 a mezi dobou po smrti Albrechtově! Tenkrát krutá bída, všudy hlad, mor a zkáza, strany ve zbrani, nepřítel hrozící, jednota porušená, hrůza a zoufalství; a nyní království šťastné, pokojné, strany umírněné, nenávist se rozplývá v společné oddanosti k vlasti, samostatnost národní zajištěna tak dokonale, že mizí záští kmenové, nemajíc podnětu; roztržky dogmatické, na místě kvasu k různicím, stávají se blahodárným povzbuzením; za anarchii smrt připravující nastupuje tichá práce plodného klíčení! Pomyslíme-li na to,

že těchto neobyčejných výsledků dosaženo bylo za neustálých obtíží diplomatických, na půdě podryté pletichami při hrozivých znameních strašné bouře, pochopíme vděčný podiv, jaký k Jiřímu pojal všecken národ, lásku, vížící ke králi všecky, kdo s ním přáli si slávy a štěstí Čech, i když se lišili od něho náboženským svým přesvědčením, a úzkost, již pocítili dřív, než se rozhodli proti němu.

A přece právě mezi svými poddanými Jiří se potkal se svými prvními a nejnebezpečnějšími nepřáteli! Vykonanými opravami byl poškozen mnohý prospěch. Z pánů, kteří za válek předešlých zvykli žít po svém způsobu a neposlouchat jiné vůle než svých rozmarů, mnozí neradi snášeli moc královskou, pokládajíce za urážku, aby záviseli na zákonu tak, jako jejich manové nebo poddaní. Za bezvládí bylo hojně odúmrtí: nové zmatky poskytly by jim příležitosti rozšířit své výsady a statky. U některých cit národní zvítězil nad sobectvím kastovním, ale k tomu bývalo třeba jistého hrdinství, a hrdinové bývají vždy výjimkou. Duše všední a prostřední především viděly svůj přímý a patrný prospěch: vybavit se z poslušenství obtížného a na troskách moci královské založit vlastní své panství. Zápas králův s papežem choutkám jejich dával čáku úspěchu, již nechtěli pustit.

Vyšší šlechta, tvořící stav panský naproti drobné šlechtě, vladykům nebo rytířům, mohla být velice spokojena výsledky revoluce husitské. Zmohla se jak vlastními svými vymoženostmi, tak oslabením druhých tříd.

Zatím co moc královská, skutkem ne-li právem volebná, neslavně pozbývala svého jmění a vlivu, co města přetržením stykův obchodních a vypuzením katolíkův a Němců přišla na mizinu, stav

panský více méně zákonně zmocnil se skoro všech statků církevních nebo korunních. Za válek velice krvavých zaniklo mnoho rodů: zbylé rodiny zdědily jejich jmění, založivše ohromná panství, pročež v radách a na sněmích provozovaly vliv neodolatelný. Páni svým počtem nečetní — byloť na nejvýše padesát rodů, mezi nimiž asi dvanácte nejmocnějších — tvořili oligarchii velmi nepokojnou, v níž nebylo pořídku mužů znamenitých, ale která na neštěstí starala se příliš o vlastní své prospěchy, aby mohla bedlivě všímat si prospěchů vlasti. Na chvíli byvše ohroženi demokratickým hnutím táborským, přemohli sice protivníky, ale zachovali záští k náboženské opravě, která málem by byla způsobila revoluci sociální, a velikou většinou byli katolíky. Nejznámější rodové této vysoké aristokracie byli Rosenberkové, Švamberkové, Hasenburkové, Gutšteinové, Ilburgové, Riesenburkové a j., kteří vůbec jádrem byli strany Oldřicha z Rosenberka, protože nechtěla dopustit, aby „nižší vládli nad nimi". Jiří z Poděbrad, jehož předkové nenáleželi k rodům v zemi nejmocnějším a nejbohatším, byl s většinou velikých domů spojen velmi těsnými svazky příbuzenskými, a toto přátelství nebylo mu neprospěšno k dosažení moci. Po smrti Ladislavově se nepotkal se žádným odporem se strany pánů. Zda získal je zvláštními sliby? Snad. Ale v zásadě, proč by se byli protivili, aby jeden z nich povýšen byl na trůn? Jaký lepší prostředek, aby si pojistili své úchvaty? Bylo to poslední slovo a vrch revoluce feudální.

Počet ten byl bez hospodáře. Jiří měl velmi bystrý smysl pro své povinnosti královské, aby v svých rukou nechal poškodit moc, jež mu byla

svěřena. Opíraje se o stav rytířský a městský víc a více se vzdaloval pánů. Aby moci královské zjednal opět nějakou vážnost, utekl se ku prostředkům tehdáž jediné možným, právě k týmž, jichž v následujícím století užil obnovitel moci panovnické, bratr Karla V. Ferdinand I. Své rádce, domácí nebo cizí, volil celkem z drobné šlechty, pravomoc rady a soudu dvorského, jež výlučně závisely na králi, rozšiřoval na ujmu rady a soudu zemského, jež záležely toliko na sněmě a kde páni byli u většině; zvláště pak snažil se obnovit jmění korunní. Kdežto pro vybírání berní obecných nebo pro svolání hotovosti zemské skutečně bylo třeba svolení stavů, král sám byl pánem důchodů vycházejících ze statků korunních, jež spravoval podle svého způsobu. V společnosti ovládané ještě ideami a obyčeji středověkými bylo posloucháno rozkazů panovníkových jen potud, pokud byl od počátku nejmocnějším pánem, to jest, nejbohatším majetníkem v zemi. Ježto jmění korunní za posledního půl století bylo rozmrháno, úkol znovazřízení jeho nebyl snadný; Jiří ujímal se ho velmi čile, snad se spěchem poněkud netrpělivým. Několikrát užil svého práva až do krajnosti: ponechal si statky, ke kterým jeho nároky starými zvyky byly málo oprávněny; nehledě ke tradici nedovoloval pánům poručnictví nad bohatými sirotky, jich příbuznými; bylo to důležité pro ně, neboť podle obyčeje českého, když poručenec umřel, dědictví se dostalo poručníkovi. Tímto způsobem dosti přísně užívaným a velmi vytrvale provozovaným[10]) Jiřímu podařilo se v několika letech získat znamenité statky. Jeho moc vzrostla právě tak jako jeho jmění i myslil již, že dosti pevně sedí na trůně, aby založil dynastii a ucházel

se o korunu pro svého syna. K tomu byl puzen vnitřním sdružením okolností i nutkán svým vlastenectvím. Dějiny poučují nás, jakým osudům propadly republiky oligarchické, a upomínky na poslední mezivládí byly příliš svěží, aby se většina národa neobávala návratu osudné doby sporův občanských a shonův o trůn.

Tím spíše páni byli velmi znepokojeni a měli proč. Svolivše k volbě Jiříkově, nemínili zajisté ustanovit si pána. Čím byl tento muž, jenž chtěl jednat s nimi jako s poddanými, ne-li jeden z nich? Od koho obdržel moc, jíž zneužíval, ne-li jejich volbou? Byli by ho rádi pokárali jakožto odpadlíka od panstva, a jeho nároky zdály se jim ohavnými a směšnými. Záhy se pokusili o opposici; s počátku bázlivě, s větší odvahou, když styky s mocí papežskou se napjaly. Roku 1461 několik pánův odepřelo jít s králem na výpravu, kterou nařídil, a pověst šla Německem, že odboj propuká v Čechách.[11]) Úmysly takové se nezdařily: Jiří byl velmi oblíbený a velmi rázný, tak že se nikdo neosmělil proti němu. Zprávami z Říma svítaly brzo jakési naděje nepřátelům královým. Po úředním zrušení kompaktát král pokusil se získat všecky strany k společnému úsilí vlasteneckému; katolíci neodpověděli na jeho výzev, přestávajíce na hrozivé zdrželivosti. Jakmile nepřinášeli mu pomoci upřímné, bylo se obávat nejtěžších zápletek a nejjednodušší opatrnost velela, aby předvídal odboj a připravoval se naň. Bez hluku, ale s obvyklou svou rozhodností Jiří si opatřil prostředky, ne-li k zamezení, aspoň ku potlačení jeho. Hrady královské byly vyzbrojeny a jejich posádky rozmnoženy; na místa podezřelých hejtmanů postaveni vůdcové spolehliví; přední úřady svěřeny osvědčeným utraquistům neb osobním přátelům královým.

Ze všech zemí korunních Slezy byly nejnepokojnější a nejpochybnější. Šťastná výprava proti Vratislavi byla by měla důležitý výsledek a úspěch byl možný. Město velmi lidnaté a bohaté, ač za svými hradbami vzdorovalo mnohým návalům, snad nebylo by přece odolalo vážnému útoku. Správa jeho se dostala do rukou demokracie spíše bouřlivé nežli vytrvalé a méně hrdinné nežli lomozné. Jestliže by zahrozilo nejmenší nebezpečenství, po chvastavosti následovalo zděšení. Jiří váhal s vykonáním trestu, jsa jat útrpností při myšlence na zkázu druhého hlavního města své říše.[12]) Nad to věděl, že papež chopí se krajních prostředkův, aby zachránil Vratislav, a že vytažení jeho vojska do pole bude znamením všeobecné války. Zdaž i tu otálení nebylo neopatrností? Zda nebylo lépe se dát do boje v chvíli, kdy všecky podmínky zevnější byly příznivé, a dříve, než jeho nepřátelé se připravili? Lze tak soudit. Však buď jak buď, Jiří před násilným dobytím země přednost dal opanování nenáhlému a uvázání se v zemi zvolnému, rozšířil své statky, zabral skoro celé Slezsko horní a západní, svíral hlavní město sítí pevných hradů, doufaje, že tím přivede je k rozvaze a k znechucení si svých úmyslů válečných. Zároveň v Čechách všeliký pokus o vzpouru byl nelítostně potlačen. V této věci král byl neoblomný, jsa pevně odhodlán zachovat svá práva a zlomit všeliký odpor. Papež chytře se chápal všeho, co by oslabilo kacířského krále, povzbuzoval vzpoury a buřiče bral v svou ochranu, nehledě k mravní jejich ceně nebo k spravedlnosti jejich pře. Ale král byl tu na půdě pevné a vzdoroval hrdě všem hrozbám.

Hrozný mor, kterým Čechy spustošeny v letech 1463—1464, byl novým zdrojem sporů krále s panstvem. Četná úmrtí vzbudila mnoho choutek; páni

domáhali se jistých statků: král si je přisvojil; dožadovali se poručnictví nad bohatými dědici: král si je ponechal. Nejlačnějším ze všech těchto pánů byl *Zděnek ze Šternberka,* jenž odporem krále byl podrážděn tím více, že ho pokládal za svého vinníka a dlužníka. Jejich přátelství bylo dlouho důvěrné: roku 1458 Zdeněk první poklekl před Jiřím, podávaje mu korunu královskou, a svým příkladem uchvátil sněm. Po dlouhý čas stačilo, aby Jiří řekl, že něco je bílé, a bylo to jako sníh, že něco je černé, a bylo to jako havran. Bylo lze tušit, že tato důvěrnost nepotrvá na věky. Velikou žárlivostí na svá privilegia, držením ohromných statkův a neustálou horlivostí o jejich zaokrouhlení Zdeněk skutečně naproti idei národní představoval ideu feudální. Byl katolík, ale spíše ctižádostivec nežli fanatik, a náboženství bylo mu spíše prostředkem a záminkou. Svým vlivem, svou smělostí a svým bohatstvím stal se přirozeným vůdcem nespokojenců.

Na jaře roku 1465 jisté hnutí se zjevilo v zemi. Někteří pánové katoličtí konali sjezdy, rokujíce o ohrožených svých právech a o porušených svobodách zemských. S počátku nečetní — bylo jich jenom pět, když poprvé své stížnosti předložili sněmu (v Praze r. 1465) — ke konci roku počet jejich se rozmnožil na šestnáct. Ačkoli nezískali všech pánů, ba ani všech rodů katolických, však se pokládali za dosti silné k utvoření jednoty, jež úkolem si vytkla bránit svobod zemských proti úchvatům královským (28. listopadu): toť byla jednota Zelenohorská.[13])

Zjev vážný a zápletka hrozná! Oporu, jíž papež marně hledal v státech sousedních, nyní nalézal v samých Čechách. Jednotníci ovšem hleděli pečlivě

oddělit svou věc od věci Pavla II. i napsali na svůj prapor heslo: svobody veřejné. Takto zachovávali naději, že získají pány kališnické, nad to vystříhali se — a toho se báli nejvíce — odpadu a snad odboje svých vlastních poddaných utraquistických; při tom zachovávajíce postavení na Římu nezávislé, doufali, že lépe využitkují svého spolku. Celkem tento rozdíl nebyl důležit. Osudno bylo, že v době více méně blízké shoda se stala mezi všemi nepřáteli Poděbradovými; nespokojenci političtí splynou s velikým vojem katolickým.

Zjevným prospěchem krále bylo, aby vyjednával se svými protivníky. Žádná obět neměla mu se zdát příliš velikou, aby v zárodku potlačil vzpouru, která nevyhubí-li se od kořene, rychle se rozšíří a ohrozí samu jsoucnost říše. Jenom že nestačí, aby shoda byla žádoucí, třeba též, aby byla možná.[14]) Bylo-li tomu tak zde? Jaké byly záměry Zdeňkovy a za jakou cenu bylo dlužno vykoupit jeho podrobení? Jest velmi těžko odpovědět přesně a správně na tuto otázku; zdá se, že nechtěl míru a byl odhodlán jít až do krajnosti, totiž až do pádu Jiříkova. Ježto stížnosti, s kterými se vytasil, vůbec byly jen záminkou, nabídnutá zadostučinění byla vždy nedostatečná. Jestliže nekvapil s nepřátelstvím, bylo to jenom proto, že okamžik nepokládal za příhodný; chtěl sesílit svou stranu, očekávaje, až by vlastní jeho tůčky a vybídky i hrozby papežovy měly plný svůj účin. Svobody a práva zemská, jichž obranu vydával za účel svého zbrojení, jemu byly docela lhostejny. Jasně to dokázal, když na poslední návrhy Jiříkovy odpověděl žádostí, aby privilegia království byla stvrzena od císaře, poněvadž prý král Český jest man císaře Římského.[15]) Unesen záštím a lakotou dopouštěl se nejpodlejší zrady na své vlasti, jejíž

samostatnost obětoval uznáním vrchnosti císařské, proti které Čechové nikdy neustávali protestovati. Jedinou omluvou, jíž lze dovolávat sě v jeho prospěch, jest jakási nesvědomost, ale tato nesvědomost dosvědčuje, jak velice sobectví v tomto muži potlačilo všecken cit národní, a jak bylo nemožno nalézt v něm nějakou stránku šlechetnou a poctivou. Jakými ústupky byl by býval mohl být odzbrojen!

Všichni páni nebyli zajisté tak nesvědomití a zatvrzelí. Z účastníků jednoty Zelenohorské někteří jen velmi pomalu se spřátelili s myšlenkou zřejmého odboje, a jejich váháním dosti dlouho zdržena netrpělivost druhých. Hlavními náčelníky strany, která houževnatě trvala na vyjednávání, byli biskupové Olomoucký a Vratislavský. Jošt z Rosenberka dlouho věřiv, že přivede konečně Jiřího k víře katolické, nechtěl se vzdát svých přeludův a vroucí jeho srdce vlastenecké se svíralo při myšlence na záhubu a zkázu, jež způsobeny budou roztržkou. „Nestane-li to královstvie v jednotě obecné cierkve svaté a římské," psal královně Johanně v listě velmi zajímavém, „tehda strach, že sě na něm naplní čtenie, kteréžto die, že každé královstvie v sobě rozdělené zahyne, Tomu by sě cizozemci nasmieli, a rádi by nás dorazili a zemi roztrhli, jehož toho buoh uchovej!" Až do poslední chvíle zůstal nerozhodnut, jeho srdce pukalo, a několikrát svou vlažností a svými rozpaky uvalil na sebe trpké výčitky měšťanů Vratislavských a legátův, od nichž byl obviňován, že raději má Čechy nežli církev.[16]) Mnoho katolíků českých měli stejný zármutek; ostatně většina jich protestovala proti ultramontánským theoriím a proti míchání se papeže do vnitřních věcí království. „Jsem věrný katolík," — psal legátovi Vratislavskému protonotář a referendář apoštolský, Jan z Rabšteina — „poslušen jsa,

jak sluší, svaté církve a stolice apoštolské. Ale nemíním, aby se věci světské a duchovní splétaly, a chci, aby každá z obou mocí zůstávala v svém panství, nepřekročujíc svých mezí, aniž škodíc druhé."[17]) Biskup Tas z Boskovic vyjadřoval tytéž myšlenky;[18]) zůstal v poslušenství královĕ, pokud mohl, aby se nedal ve zřejmý boj s papežem; a se srdcem zkormouceným byl svědkem ukrutností válečných.[19])

Dějiny, přísné ku piklům Zdeňkovým, pociťují soucit a soustrast hlubokou k těmto mužům, kteří znajíce muka hrozné krise mravní, od krále se oddálili teprve, když se přesvědčili, že povinnost vyžaduje toho. Ale jaký vliv na ně měl Poděbrad? Všem jeho pokusům smířlivým stavěla se vstříc jejich úzkostlivost, jež byla právě tak nepřekročitelnou hradbou jako ctižádost druhých. Čím šlechetnější byla jejich mysl, tím nezlomnější bylo jejich pravověří.[20]) — Nechť takto pohnutky jednotníků byly jakékoli, shody nebylo možné žádné. Jakož jisté situace bývají nerozřešitelné, tak jednota Zelenohorská musila vést k brannému odboji.

Za takových okolností nejednal-li Jiří neopatrně, protahuje jednání? — Celkem jednotníkům prospívalo velice, jestli získali čas. R. 1465 bylo jich jen hrstka; lépe než kázaní a kletby prelátské nebo chvastavost Vratislavských, slouží jim okliky královy: znenáhla sbírají nové přívržence a zaujímají důležité postavení. Plzeň, jež vždy bývala stolicí katolíků českých, prohlašuje se proti Poděbradovi (1466);[21]) katolický administrátor s kapitulou utíká se tam, a takto v samých Čechách tvoří se středisko odporu, jehož zničení by nebylo snadné. Jednotlivé strany opposiční s počátku oddělené, politická a náboženská, česká a slezská, se sbližují a jejich sjednocení rozmnožuje jejich sílu a požadavky. Když Jiří ko-

nečně vyhlásí nepřátelství (1467), vzpoura vládne značnými silami a může směle podstoupit boj. Chybou bylo, že král podobně jako v svých vyjednáváních s kurií projevil příliš dobrou vůli a shovívavost; příliš daleko se dal zavést smířlivou svou myslí a svou zálibou pro prostředky diplomatické. Dlugoš i při své nepřízni k Jiřímu chválí jej, že „ku prolévání krve lidské nebýval kvapný". Toť vskutku jest jeden z podstatných rysů jeho povahy. Nezvrhla-li se tu shovívavost v slabost? Zda nebylo by nejlepším prostředkem, ne-li k zamezení, aspoň k obmezení války, jednat s větší rozhodností? V jistých případech jedinou čákou k vyváznutí z nebezpečenství jest vyjít mu v ústrety.

Ale kolika okolností polehčujících mohl se dovolávat Poděbrad a jak je pochopitelno, že vším úsilím pokoušel se zamezit nebo zdržet válku nesmiřitelnou, jíž se hrozil. Ačkoli jeho prostředky byly veliké, přece ne takové, aby mohl předvídat rychlý úspěch. Neměltě téměř pravidelného vojska: jeho vojskem byla hotovost feudální nebo městská, a s těmito houfy špatně zřízenými, které těžce se sbíraly a rychle rozptylovaly, bude třeba obléhat četné hrady a města lidná a dobře ohrazená. Všecka moc husitů se někdy rozbila o Plzeň. I kdyby štěstí mu přálo, šlo o zápas několikaletý, nikoliv o velikou válku rychlou a slavnou, ale o nekonečnou řadu šarvátek, loupežných výprav, bojův o každou ves a o každé panství, z nichž Čechy by vyšly oslabeny a ochuzeny. A co nesnází bylo se obávat! Prohlášení války mělo v zápětí, že všickni ještě nerozhodní musili se hned vyslovit a že voj papežský byl rozmnožen všemi bázlivými a vlažnými. Události to dosvědčily: jakmile zahájeno bylo nepřátelství, Slezsko téměř celé, obojí Lužice, větší města na

Moravě přešly k odbojníkům. Zda nebylo lépe prodlužovat pokud možná ‚dvojsmyslnost,' aby katolíci nebyli přinuceni k nevyhnutelné volbě mezi svým králem a svou vírou. Ostatně Jiří nebyl již týmž, jakým byl v době přepadu Prahy. Velmi sestárl i zloustl a trpěl prvními záchvaty vodnatelnosti, na kterou umřel o několik let později. Konečně neměl ruce docela volné, i chováním svých přívrženců byl nucen k opatrnosti. Dlouhá léta pokoje zmírnila mysli, a podobojí neradi se odhodlávali k nové válce občanské. Nářky pánů na úchvaty královy nezůstaly bez ozvěny ani v šlechtě věrné; její kastovní duch byl mocný, domáhala se ústupků, dožadovala se vyjednávání, důvěřovala v kompromissy: ráznost panovníkova brzo byla by budila podezření, snadno byl by obviněn, že svému záští obětuje obecné prospěchy národa. Veliký úkol byl by se tu naskytoval: povzbudit vášně revoluční, popudit lid proti šlechtě a na zříceninách strany aristokratické a katolické založit samostatné království národní. Taková myšlenka ani nepřipadla Poděbradovi. Jak by rozpoutal bouři selskou král, jenž se hrozil násilí, nepořádku a bezvládí! A ostatně zda trvala ještě strana revoluční? Byla hrozně prořídlá a její poklesnutí mravní bylo ještě větší nežli její malomoc hmotná.[22])

Celkem hledíme-li ke všem základním myšlenkám problemu, i když uznáme, že váhavost králova do jisté míry přispěla jednotě panské, přece se tážeme, zda všeliké jiné chování bylo možné či nebylo ještě nebezpečnější, a zda rozhodnutí, ke kterému puzen byl svým stářím, svými silami mravními a tělesnými, nebylo posléze nejlepší: odročovat co možná, vést ji nepřátelství, však když by válka počala nejdéle důrazně. Takto neušetřil sice země

české od útrap a běd, jichž řád byl by jí uvaroval; ale kolem sebe zachoval aspoň většinu národa, zachránil zásadu národní jednoty i náboženské opravy a Čechům v útěchu za hmotné jejich ztráty a v záruku budoucnosti zůstavil slávu nehynoucí.

Události kvapily a obzor se zachmuřoval víc a více. Legát vypravený r. 1464 od Pavla II. do Vratislavě, opatřen byl instrukcemi nejméně mírumilovnými. Papež popuzen byv malým účinem svého zakročení ve prospěch Hynka Bítovského, odbojného pána českého, jejž vzal pod svou ochranu, a jehož hrad Cornštein byl rozvalen od krále (1465), ve veřejné konsistoři obnovil své půhony proti Poděbradovi a uložil vedení soudu nad ním třem kardinálům (28. června 1465). Soudcové nestranní! Dva z těchto kardinálů, Bessarion a Karvayal, byli známi svým nepřátelstvím proti husitům. Papež nečekaje ani na jejich rozhodnutí, uchopil se celé řady prostředků, jež nezůstavovaly žádné pochybnosti o vlastních jeho záměrech. Prohlásiv přísahy kacíři učiněné za neplatné, zakázal poslouchat krále a poskytovat mu pomoci i slíbil svou podporu všem, kdo svrhnou jeho moc. Dne 2. srpna po formálním řízení soudním kardinálové obnovili půhon vydaný již od Pia II. proti Jiřímu z Poděbrad, „jenž se činí králem Českým“. Propůjčena mu lhůta 180 dní, aby se ospravedlnil. Půhon ten měl být přibit na dvéře chrámů v dioecesích Salzburské, Řezenské, Bamberské a Míšenské. Čtvrtý den potom Pavel II. dal svému legátu Rudolfovi plnou moc, aby nejpřísnějšími tresty stíhal všechny spojence Poděbradovy a rušil všecky smlouvy s ním učiněné. Vášnivost řeči v těchto bullách, kde král nazýván byl synem zatracení, příšerou hroznou, ovcí prašivou, zostřovala ještě jejich přísnost, zároveň

osvětlujíc dosti nepříznivě povahu papežovu. Dne 8. prosince 1465, to jest dříve než vypršela lhůta k dostavení se Jiříkovu od kardinálův ustanovená, papež poddané jeho prohlašoval za zproštěné jich přísahy věrnosti. Dne 6. února 1466 bez rokování zavrhl návrhy vévody Bavorského v prospěch panovníka českého. Ke konci téhož roku, právě když král doufal v zakročení knížat německých, papež, aby konec učinil všelikým pokusům prostředkovacím, slavně vyslovil těžší kletbu proti náčelníku husitů.

Dne 23. prosince 1466 sešlo se množství několika tisíc osob, aby vyslechlo nález papežský. Konsistoriální advokát de Barencellis připomenul nebezpečenství, v která husitství přivádělo náboženství a káral krále, jenž je ochraňoval. Prokurátor víry de Gubbio počal potom mluvit: Církev, pravil, od dávna popuzovaná nezanedbala ničeho k zlepšení stavu věcí, jehož nesnáze chápala; od dávna král byl volán před její soud: pře byla zkoumána pečlivě, kommisse, jíž uloženo bylo rozhodnutí, skončila své práce, zbývá toliko prohlásit nález. — Obžalovaný se nedostavil a nikdo nepodal jeho obranu; uznána vina Poděbradova a postoupeno dále. Arcibiskup se třemi biskupy vyšel před dveře sálu a obnovil půhon: nikdo neodpověděl. Pavel II. povstav potom, dlouhou řečí hájil chování stolice papežské, trpce káral jednání krále českého a kázal číst nález. Jiří z Kunstatu a z Poděbrad, který se nazývá králem Českým, kacíř, znovuodpadlík, obránce kacířství, potlačovatel a pronásledovatel pravých křesťanů, křivopřísežník a svatokrádce upadl v pokuty, které za všech časů vyměřeny byly na podobná provinění. Jest odsouzen a zbaven svého důstojenství královského, markrabského, knížecího neb jiného jakého-

koliv a prohlášen i se svými nástupci pro vždy za nezpůsobilého k svým úřadům. Všichni křesťané jsou osvobozeni ode všech slibů, kterýmikoli jemu byli zavázáni.[23])

Účinek vyobcování z církve nebyl ani tak rychlý ani tak obecný, jako doufal Pavel II. V Německu na universitách Lipské a Erfurtské popírána platnost nálezu papežského; v Čechách dosti veliký počet katolíků zůstával jako dřív i potom věren Jiřímu: jiní pak hleděli aspoň zachovat neutralitu. Ale to se stávalo čím dále tím obtížnějším: co válka počala, doba polovičatosti minula. Již nepřátelství bylo zahájeno. Dne 20. března 1467 papež potvrdil Zdeňka ze Šternberka za náčelníka jednoty panské a odbojníci čeští, moravští, slezští a lužičtí upouštějíce od svých až posud zachovávaných zřetelů zvláštních, spojili se svým záštím a tvořili již jen jednu velikou jednotu katolickou (1467).

Tehdáž Jiří dokázal tolikéž rozhodnosti a ráznosti, kolik projevil mírnosti a shovívavosti. Dne 14. dubna 1467 sezval do shromáždění slavného přední členy obou stran v Praze přítomné a četl jim prohlášení složené od Řehoře Heimburského: stěžoval si do nezákonného a libovolného jednání papežova a protestoval proti nesprávnému nálezu, jímž byl postižen: jest prý proniknut úctou k stolici svaté, ale stačí-li, aby kdo jsa zvolen za papeže, povyšoval se nad omyly a křehkosti lidské? Na neštěstí příklad Pavlův dokazoval opak, a svévolná jeho přísnost přiměla Jiříka k výroku, že nemůže s důvěrou skládat naň péči o rozhodnutí svého osudu. Odvolával se tudíž od Pavla II. k samé stolici papežské, jestliže by Bůh dal, aby se papež vrátil k lepšímu smýšlení a postupoval vůči němu, jak sluší postupovat vůči

králi. Biskup vskutku nemůže být souzen než od svých spolubiskupův a král, který v svém království vládne biskupům a arcibiskupu, byl by zodpověden soudu jakémukoli! Pakli by papež neupustil od svého hněvu, tedy že se odvolává ku prvnímu z oněch obecných koncilií, která podle uzavření církevního sněmu Kostnického mají se scházet každý desátý rok. — Proti tomu se ozval děkan Hilarius připomínaje, že papež Pius II. na sjezdě Mantovském zakázal všeliké takové odvolání. Král odpověděl jemu chladně, že na ten čas nemá jiného prostředku k obhájení své cti, a že činí tak podle rady přátel věrných a mužů v právu znalých. Odvolání bylo zasláno papeži a většině cizích knížat.

Válka vypukla skoro zároveň v nejrůznějších stranách koruny. Všudy stály v skutku proti sobě obě strany, královští a jednotníci. Nebylo žádných velikých konů válečných a bojů hlučných, ale nekonečný počet půtek, oblehání, přepadů a všecky následky rozbrojův občanských a záští náboženských, vraždění, loupežení, žhářství, sveřepost podlé surovosti lidské, která se nespokojuje protivníka učinit k válce neschopným, ale opájí se proudy slz, jež vyvolává, a mukami, jež vynalézá, pudy nejdivočejší a náruživosti nejnešlechetnější, zostřované záštím sousedským a předrážděné i ospravedlněné náboženstvím. Některé houfy křižáků, jaté touto příležitostí příznivou dojít věčného spasení a šťastnější ještě, že mohly loupit v zemi dlouhým pokojem zbohatlé, ozbrojily se na výzev legátův a překročily hranice: jednotníkům nepřinášely sice žádné podpory vážné, ale válce daly ráz ještě ukrutnější. Pálily vsi, vraždily obyvatelstvo a przněly ženy. Tyto výstřednosti tím horší, že neměly žádného vlivu na výsledek války, vzbuzovaly krvavou odvetu.

S počátku se zdálo, že štěstí sedá odbojníkům. Nicméně jejich položení bylo kritické: síly královy byly nepopěrně větší; velmi rychle napraviv první své nehody, všudy nabyl opět vrchu. Proti katolíkům českým stála veliká většina národa; znepokojováni byli zvláště svými poddanými: tito z veliké části jsouce kališníky, nechtěli pomáhat svým pánům a raději opouštěli jejich statky, nežli by se chopili zbraně proti své víře. Prostředky odbojníků vyčerpávaly se rychle; byli ztraceni, jestliže by se nedostalo jim pomoci zahraničné.

Papež, v slibech velmi štědrý, neposílal jim ani vojákův ani peněz; za to vedl velmi čilou výpravu diplomatickou, jejíž výsledky však jevily se ještě dost neurčitými, tak obratně Jiří odrážel rány. Císař v jednom z oblíbených svých obratů náhlých přál na chvíli věci papežské, ale lety nepřibývalo mu činnosti, měltě dosti práce ve vlastních svých zemích, aby se neodvážil nebezpečné války, i bylo známo, že jedním šťastným podnikem krále Českého může být opět získán spolku českému. Zatím odvrátil od Jiřího dávného jeho spojence Ludvíka Bavorského, ale mínění veřejné v Německu zůstávalo celkem velmi nakloněno Poděbradovi: zvláště Hohenzollerové udržovali je, a sněm Norimberský roku 1467 zamítl všelikou podporu nároků papežských. S této strany vůbec nesvítalo žádné naděje Ani s Polskem nedařilo se lépe kurii: těžké sklamání pro ni, ježto nemohla nikdy pomyslit, že Kazimír tvrdošijně bude odmítat korunu Českou, již mu téměř vnucovala. Kazimír se nevzdával svých nároků na dědictví Ladislavovo, obrazoval se svou oddaností k víře katolické, ale jevil největší odpor hned po válce s řádem německým nastoupit na novou výpravu. V této nesnázi dvůr římský odhodlal se přijmout nabídku

jediného krále, jenž byl ochoten sloužit jemu nebo užít jeho služeb, Matyáše Uherského.

Matyáši Korvinovi (1458—1490) bylo teprve patnácte let, když ode sněmu byl zvolen za krále. Činy jeho otce, osvěžení popularity, jež jeho rodu zjednáno bylo ohavnou zradou Ladislavovou a popravou jeho bratra, výpočty magnátů doufajících, že král volený přát bude jejich přechvatům, přivodily rozhodnutí stavů. Jeho položení tolik se stýkalo s Jiříkovým, že se jejich spolek zdál přirozeným, skoro nevyhnutelným. Udržel se celkem, pokud žila dcera Poděbradova, krásná Kateřina, již Matyáš pojal za manželku. Však i za této první doby zkalen byl některými mráčky. Až do poslední chvíle Jiří nechtěl přece věřit v zlé úmysly Matyášovy proti sobě: doufal, že si král Uherský připomene vždy svazků, jimiž byli spojeni, a podpory, již měl z Čech za doby svého zvolení; zapomínal rád, že sám několikrát nešetřil dosti pečlivě tohoto vzácného přátelství. Matyáš byl příliš ctižádostiv, aby nebyl sváděn příležitostí, již poskytovaly mu nesnáze Poděbradovy, byl přílišný sobec, aby se dal zdržet svědomím nebo citlivými úvahami, a měl příliš dobrou paměť, aby si nevzpomněl, že několikrát chování Jiříkovo vůči němu bylo nejisté a nejasné. První léta byl velice zaměstnán potlačováním bouří a obranou svých hranic. Za všelikých nesnází, nad nimiž zvítězil, projevil a rozvinul vlastnosti prvního řádu. Málo panovníkům dopřáno bylo touž měrou oné neskrotitelné ráznosti drtící všeliký odpor i onoho čarovného kouzla matoucího strany odporné. Těžko chápeme půvab, jakým působil, pomyslíme-li na vynikající rysy jeho povahy: jsa nespravedlivý a ukrutný, lstivý a rozkošnický, nebyl nijak milý; nelíbil se, ale vábil. Přese

všecky veliké oběti, jež ukládal svému národu, vždy byl jeho modlou: stavové neodmítli nikdy pomoci, které žádal; za jeho života všeliké snahy o svržení jha předem se zdají zmařeny: proto pokusy o vzpouru jsou jaksi bázlivé a nesmělé.

Jakmile pevně usedl na svém trůně, hleděl rozšířit své panství. Byl by lépe jednal, kdyby své síly byl soustředil proti Turkům, ale výboje na straně jižní byly odvážnější a méně okázalé nežli na severu a na západě. Takto svou ctižádostí byl váben a hnán do podniků spíše smělých než moudrých, jejichž úspěch ani nevyvážil vždy nebezpečí a nákladů. Jsa šťastným vojevůdcem právě tak jako chytrým diplomatem, domohl se vítězství, dovedl i podmanit si země dobyté, ale nikoli založit velikou říši, jak bylo jeho přáním. Po jeho smrti Uhry byly schváceny a vysíleny, připojené země v plném jitření; velmožové vyčkávali toliko příležitosti, aby se domohli opět svých výsad; ba ani sláva, jíž si zasloužil, není ryzí, jsouc spíše hlučná nežli trvalá. Obdivujíce se jeho vlastnostem státnickým, želíme toho, jak jich užil, a jak pro ukojení sobeckých svých vášní vehnal Uhry do války s Čechy, do války, jež při hrozícím nebezpečenství tureckém byla téměř zločinem. Zdá se taktéž, že nesnáze, jež si takto způsobil svévolně, přispěly k zostření některých nejhorších rysů jeho povahy, neúprosné vůle, jež domnělému cíli obětuje vše, a hrubého sobectví, jehož nezdržuje strach ani svědomí. Při všem svém vzdělání, ač honosil se i učeností a bohovědou, zachoval některé vlastnosti náčelníka nájezdných houfů hunských: byl pravým představitelem národa maďarského svou prudkostí, výmluvností, živostí, chytrostí, nezkrotnou rázností, nesvědomitostí, nešetrností, svou pýchou národní

a pohrdáním vůči druhým národům. Všecken zjev jeho byl vojenský, jeho zrak lví, veliké černé oči jiskřící se a často krví podlité, nos rovný, prsa mocná a plece mohutné. Boje byly jeho živlem a válka byla mu více než zálibou, potřebou; byltě mistr všeho cviku tělesného, nevyrovnatelný jezdec, jenž beze stesku snášel všecky námahy a nedostatky, odvahy téměř šílené, neoblomný v nehodách a pyšný ve štěstí. Jeho duch bujný pohrdal obyčejným úkolem, i cítil se stísněným v jediném království, jakkoli rozsáhlém.

Ostatně jako Jiří byl i on nástrojem přeměny, jíž nebyl si jasně svědom, a loupeživými jeho pudy bylo připravováno dílo budoucnosti. Ruch soustřeďovací, který právě tehdáž v Evropě západní zračil se zřízením státu francouzského, anglického a španělského, hýbal také východní Evropou. Ano potřeba jednoty byla tu tím patrnější, že dlužno bylo čelit proti Turkům. Dnes jaksi stěží pojímáme do opravdy nebezpečenství vpádův osmanských a dosti nedbáme veliké úlohy, kterou měl strach moslemský v dějinách všech národů vydaných jejich nájezdům. Příliš rychle zapomínáme, že až do konce XVII. století polovice Uher náležela sultánu, a že roku 1683 Vídeň byla u velikém nebezpečenství. Jak by země ohrožené týmž nebezpečenstvím a v svém osamocení příliš slabé k vyváznutí z něho, nebyly bývaly nakloněny spojit své síly a osudy? Tato otázka o utvoření veliké říše východní zaměstnává více méně všecky panovníky Čech, Uher a Rakous v XV. a XVI. století. Problém byl velmi choulostivý, ač jeho řešení bylo naznačeno. Šlo o to, aby v jednu velikou říši spojeni byli národové kmenem, jazykem, náklonností, zvyky a prospěchy rozdílní, kteří za sebou měli stoleté upomínky a byli

odděleni od sebe zastaralým záštím a proudy krve. Za takových okolností jednota skoro nevyhnutelně měla se stát způsobem výbojným a bylo na jevě, že všeobecné užitečné následky, jichž bylo lze se nadít z ní, přemoženým nebudou se zdát dostatečnou náhradou za cizí panství a za ztrátu užší jejich národnosti. Takto nejsouc nikdy přijata, nýbrž uložena, zůstala nejista až do doby, kdy nezhojitelnými porážkami zlomena síla vzdoru a kdy ti, kdo štěstím byli zrazeni, chabě se odevzdali zlému osudu. Jednota se provedla později v prospěch Rakouska za času Ferdinanda I. a Ferdinanda II.; v době Ladislavově byla na chvíli uskutečněna v prospěch Čech; Matyáš chtěl ji zjednat v prospěch Uher, ale nepotkal se se zdarem.

Od roku 1464 král Uherský nesmýšlel dobře s Jiřím. Když Marini přijel, nabízeje mu ruku druhé dcery krále Českého, odmítl ji dosti suše.[24]) Veliké záměry o konfederaci evropské rozehřály ho ještě méně; tušil, že tato veliká jednota neposkytla by mu rozhodné pomoci proti Turkům, a popuzen byl vynikajícím postavením, jež si vyhrazoval Poděbrad. Jak ostatně jeho nepokojná lakota a bedlivé vyhledávání příležitostí nebyly by hned shlédly příznivé vyhlídky, kynoucí mu z možné roztržky Čech s mocí papežskou? Kdežto Jiří spoléhal na jeho prostřednictví, on nabídl již svých služeb stolici svaté. ,,Nejsvětější otče," psal dne 2. října 1465, ,,jednou pro vždy a bez výminky obětoval jsem se já i se svým královstvím svaté církvi Římské a Vaší Svatosti. Nic mi tak těžkého, nic tak nebezpečného, čeho bych předsevzít nebyl ochoten, zvláště když jde o obranu víry katolické a o potření nevěry lidí nešlechetných. Nezdrží mne žádné úmluvy, z potřeby časův uzavřené,

o nichž vím, že mocí apoštolskou mohou právně zrušeny být, aniž ovšem zděsím se moci číkoli na světě. Takto nechť jde o Čechy neb o Turky, Matyáš se svými Uhry jest připraven i všecky síly mé i mého království jsou a na věky zůstanou oddány především Vaší Svatosti.“ [25])

K stížnostem bylo dosti záminek. Severní a západní hranice Uher byly znepokojovány houfy loupežníků, kteří majíce svůj původ z válečných rot husitských, nazývali se českým jménem „Žebráci“. Jen jejich jméno bylo české, neboť skládali se z dobrodruhů všech zemí, přivábených čákou kořisti a kouzlem života dobrodružného. Matyáš zarputile Jiřího činil zodpovědným za jejich vpády, ačkoli tomuto v skutečnosti nepříslušela ani moc ani právo nad těmito válečníky. Roku 1466 zostřily se žaloby maďarské, až obáváno se války bezprostřední: vpád Turků do Sibinska odvolal Matyáše na jih a přiměl ho k mírnosti. Dvůr římský dosti chladně odpovídal k těmto nabídkám. Byla-li to péče o obecné prospěchy křesťanské a žal, že se v soukromé válce vyčerpávají síly jinde tak potřebné? — Snad. — Pravdě však se spíše podobá, že stolice papežská jaksi nedůvěřovala tomuto panovníku, jehož nepokojnou a hrdou mysl znala. Ale více ještě nežli papež váhali pánové čeští: znalit věci uherské i nebyl po jich mysli nový pán jim se nabízející. Události zajisté ospravedlnily jejich nerozhodnost a země, jež se konečně staly kořistí krále Matyáše, Morava, Slezy a Lužice, brzo litovaly chyby spáchané tím, že přednost daly jemu před Jiřím. Staral se sic o veřejný pořádek a o prospěch svých poddaných, ale za to vyžadoval mnoho peněz a bezvýminečnou poslušnost. „Vy jste tanec objednali,“ odpovídal jednou přední z jeho

milců, Jiří ze Steinu, oněm chlapům Vratislavským, kteří mu přednášeli své stížnosti, „potřebí jest, abyste platili pištcům a šumařům. Sluší vás připravit tak, abyste napotom nebrali té drzosti do sebe s králi válčit, králův neposlouchat a krále kaceřovat.“ [26])

Jednotníci dříve než se chopili ruky králem Uherským podávané, hledali pomoci na všech stranách. Nadarmo: nikdo se neozýval na jejich volání. Však nemohli čekat do nekonečna. Úspěchy Poděbradovy se vzmáhaly tak, že další váhání bylo by zavinilo jejich zkázu. Než by se podrobili, raději se spokojili nabídkou jediného spojence. I potom jejich chování ukazuje malé nadšení k Matyášovi: nepodávajíce se mu úplně, propůjčili mu toliko název ochrance. On opět velikou jevě povolnost, ničím se neurážel a tvářil se plně nezištným: spoléhal na úchvatnou moc času; až první krok bude učiněn, dovede ovládnout je podle své vůle. Na počátku roku 1468 shoda byla zjednána mezi protivníky krále Jiřího a Matyáš vypověděl jemu válku.

Mysli katolíků velmi pokleslé byly povzneseny přistoupením Uher k jednotě. Strašné bylo vojsko uherské, zřízené podle řádův od husitů nově zavedených, otužené četnými výpravami, sesílené zkušenými rotami žoldnéřskými, plné nadšení pro svého vůdce: zvláště jízda byla opravdu hrozná. Papež vida příhodný okamžik, zdvojnásobil své odsudky a metal poslední své kletby. Některé houfy křižáků zfanatisované jeho sliby přešly hranice; byly, ne-li nebezpečenstvím, aspoň nesnází. Zjev závažnější: katolíci, zůstávající až posud v poslušenství královĕ, svým svědomím byli víc a více znepokojováni a nejsmělejší rozhodli se toliko nebojovat proti němu, ale nikoliv pomáhat jemu. Touto bázlivostí

pojati byli také ostatní knížata a jestliže nejochotnější se odvážili některých přímluv v Římě, král nemohl spoléhat na nijakou pomoc skutečnou.

I za těchto okolností tak nerovných Jiří bez škody vzdoroval útoku koalice katolické a vidíme-li, jak vrátké bylo takto jeho štěstí, lítost nás jímá, že nepokládal za nutné dát se dříve do boje, a že svou váhavostí popřál času svým protivníkům, aby se zřídili a sesílili. Ale s druhé strany jeho okliky se zdají přirozené, a omluvíme je, pomyslíme-li na vášně rozpoutané a na hrozné útrapy země. Nebylo mu již možná zabránit nepřátelskému vpádu do Čech, a voje uherské s obnovenou zuřivostí křižáckou hubily zemi za to, že nemohly jí dobýt. Ostatně i v této době, přese všecken spravedlivý hněv tolikerými krutými pleny vzbuzený, Jiří pomýšlel na kompromis, přál si ho a doufal veň. Nevěřil zvláště ve válku opravdovou s Matyášem, vida v jeho vyzvání pošetilost toliko mladickou. Svým srdcem lnul ještě k tomuto králi, jejž tak dlouho nazýval svým synem. Za zimy roku 1469 Matyáš neopatrně se odvážil do Čech: v postavení nepříhodném byl překvapen u Vilémova a obklíčen od mnohem četnějšího vojska husitského. Uhři nedostatkem a mrazem seslabení byl ztraceni: Čechové netrpělivostí hořeli pomstít svých útrap na „nepříteli vlasti"; odevšad se sbíhali sedláci ozbrojení kosami, cepy, sudlicemi a kyji. Veliké bylo zklamání a zarmoucení, když se zvědělo, že král zjednal příměří s Uhry, kterým dovolil jim svobodný odchod, nevyžádav si ani smlouvy ani záruky, pouze na neurčitý slib: „Neviděl jsem nikdy muže, jenž by mír více miloval," psal za příležitosti této Řehoř Heimburský, a touto šlechetností prostoduchou a velikomyslností téměř vinnou vysvětluje se mnohý skutek v jeho životě.

Vyjednávání následující se nepotkala ovšem se žádným výsledkem, ale znepokojila odbojníky české. Z úzkosti jejich těžil Matyáš, aby si za své spojenství vymohl vyšší odměnu; i svolili k zvolení jeho za krále Českého v (květnu 1469).[27])

Jiří nemohl nepoznat, že dlužno odložit všelikou čáku míru, i pomýšlel již toliko, jak by dokázal převahu zbraní českých. Čechám, jež snad svým králem stěží byly zdržovány, aby se nepustily do války, vrácena opět všecka moc vzdorná a všecko nadšení vlastenecké a náboženské. Průběhem příštích dvou let štěstí, jež dříve již se zdálo přátPoděbradovi, klonilo se víc a více na jeho stranu. Nový vpád uherský málem by byl skončil nešťastně. Matyáš utrpěv velkých ztrát, potupné porážce unikl toliko spěšným couvnutím. Několikrát vítězné voje české pálíce a pleníce probíhají Slezsko. Zastrašení katolíci vidí vracet se smutné časy, kdy Prokopovy voje táborské šířily zkázu a kalich ve všech pomezních krajinách Čech. Jejich odvaha a trpělivost není již oživena vroucím fanatismem; přese všecko úsilí církve čas vykonal své dílo, takže znenáhla zvykli sousedství kacířskému; jejich víra ochablá by se spokojila platonickým odsouzením a za výstřední pokládala námahy, jež jim ukládala jejich oddanost ku papeži; nad to neměli nikdy opravdových stížností do Jiřího. Po všem Slezsku ozýval se toliko křik proti demagogům Vratislavským, na něž padala nejtěžší zodpovědnost. Legát papežský Rudolf Lavantský, jenž nastoupil po Joštovi z Rosenberka na biskupský stolec Vratislavský, osobně zastižen zkázou svých statků, zřejmě litoval svých rad válečných: nebyl by nikdy měl papeže k roztržce, kdyby byl znal skutečnou sílu kacířů. Strach vnukal mu nenadálou mírumilov-

nost: evangelium prý nežádá smrti hříšníkovy.[28]) V samé Vratislavi zaražením obchodu, přerušením stykův a neustálým poplachem ku podivu ochlazeno první nadšení.[29])

V Čechách horlivost administrátora katolického byla ochromena všeobecnou lhostejností, ba jeho hrozby mnohdy popuzovaly ke zřejmému odporu: šlechta podobojí ze svých statků vyháněla kněží, kteří neústupně trvali při rozkazech Hilariových. Odbojní pánové, velmi zmalátnělí, rádi přenechávali Matyášovi péči o dobré skončení podniku, v hloubi duše litujíce již krále, jehož zradili. V cizině veřejné mínění, na chvíli otřesené, klonilo se opět ku Poděbradovi: jeho ráznost a úspěchy obklopily jej jakousi aureolou. Zda nekázala obezřelá politika, aby byl podporován proti odpůrci, jehož násilnost byla známa, a jehož vítězství připojením Čech k Uhrám bylo by porušilo rovnováhu východní Evropy? Někteří knížata říšští, zachovávajíce s Jiřím styky velmi přátelské, pokládali chvíli za vhodnou, aby se ujali opět svých záměrů prostředkovacích. Knížata Saští vypravili ku papeži poselstvo, a smýšlení kurie se zdálo mnohem méně nepřátelským. Ano jeden z kardinálův odvážil se ujmout věci proklatcovy a Pavel II. prostředkovatelům nedával odpověď zhola odmítavou; byltť patrně překvapen obranou Jiříkovou. Ačkoli jeho rozum byl příliš obmezen, aby přesně pochopil nedůvěru, do které církev upadala zápasem příliš dlouho nerozhodným, v němž lepší stránka připadla zajisté kacířům, byl přece zmítán nevýslovným nepokojem. Jaké byly by jeho nesnáze, kdyby se úspěchy krále Českého staly ještě rozhodnějšími nebo kdyby se jen jeho odpor protáhl! Zda nebylo by lépe pokusit se o jednání dříve, než by se ústup podobal porážce? K tomu

nutkaly jej zprávy docházející ho odevšad. Fridrich III. znova se znepřátelil s Matyášem, obviňuje ho, že byl jím mrzce oklamán; i z Uher přicházely zlé noviny: někteří nejmocnější velmoži, podráždění despotismem královým, hotovili se k odboji. Konečně Poděbrad geniálním činem diplomatickým připravil právě jednotu o všecku vážnou čáku úspěchu.

K odvrácení nebezpečenství, jímž spojená moc uherská a katolická ohrožovala Čechy, Jiří upustil ode vší naděje založit dynastii a naklonil stavy české, že za jeho nástupce zvolili Vladislava, syna Kazimíra Polského (1469).[30] Byl to jeden z oněch nenadálých obratů, v nichž se jevila velikost jeho ducha a srdce. Končil svou dráhu, jak byl ji zahájil, neobyčejným činem, pravým překvapením, zrovna tak neočekávaným a rozhodným, jako bylo někdy dobytí Prahy. Blahu svého národa obětoval, co nejdražší je srdci každého člověka, své naděje, budoucnost svého rodu, a to nikoliv z naléhavé potřeby a k vyhnutí se nevyhnutelné porážce, než svobodným konem své vůle, zcela dobrovolně, nemaje jiného cíle, než aby usnadnil vítězství a ušetřil krve. Jak události dokázaly, nepotřeboval nijak spojenství polského: až do své smrti neobdržel žádné pomoci od Kazimíra a přece vítězně zahnal všecky útoky. Dojat pouze utrpením Čech, ve volbě Vladislavově shlédl prostředek, kterým by zjednal jim trochu oddechu a chopil se ho bez váhání, nelituje nijak osobních svých záměrů. Matyáš znepokojen obratem, jakým události se braly, taktéž se pokusil o přízeň krále Polského, sám nabízeje mu korunu Českou. Vladislav sám nepřijal ihned volby stavů, nýbrž jednal o jistých výminkách. Přese všeliké nesnáze bylo všeobecně známo, že spo-

jenství Čech s Polskem na příště je zajištěno, a že nevyhnutelným zmarem skončí všecky útoky proti utraquismu.

Ne že by dlužno bylo vítězství husitů pokládat za lehké nebo blízké. Bojů mnoholetých bylo by zajisté potřebí, aby papež svolil ku potvrzení kompaktát. Nebylo by třeba zveličovat význam některých zjevů osamělých: jaké bylo ještě nejhlubší smýšlení dvoru římského, právě dokázali kardinálové, zamítnuvše návrhy knížat Saských, ač žádosti ty byly tak mírné a nesmělé, že Jiří byl by asi ani nechtěl ani nemohl jich přijmout (1471).[31]) Jednotníci čeští, byť i skľíčeni svými nezdary, nemínili přec ustoupit a povstání mohlo se vléci dosti dlouho, než by bylo konečně potlačeno. Utraquisté náboženským a národním svým nadšením více než početnou svou převahou měli nepopěrnou přednost před koalicí kolísavou a za svůj úkol se hanbící; ale útrapami velikými byli vysíleni tak, že bylo skoro nemožno žádat po nich úsilí rozhodného.

Konečně okolnosti politiky zahraničné, zatím příznivé, nevylučovaly všelikou možnost obratu a zklamání, Kdo by směl tvrdit, že se Fridrich nesmíří opět s Matyášem, a že se nespokojení velmoži uherští strachující se svého pána odváží zřejmého odboje? „Jsme té dobré naděje," psal Jiří Albrechtu Braniborskému, „když Matyáš přišel napít se k nám piva českého, že tím jistěji my přijdeme k němu napít se vína uherského" (v březnu 1471). V skutečnosti, nehledíme-li ani k optimismu královu, ačkoli situace zajisté byla mnohem lepší nežli před nějakým časem, přec ani Matyáš ani stolice papežská nebyli by ustoupili ve lhůtě určité a blízké. Z obou protivníků nikdo nebyl dosti silný, aby pře-

mohl a pokořil druhého. Doba nebyla jaksi nepodobna oné chvíli, když počalo jednání s konciliem Basilejským, kdy katolíci a husité stáli proti sobě stejně unaveni, první poraženi, druzí neschopni užít svých vítězství, oni uznávajíce za nemožné potlačit kacířství, tito nedocházejíce ani zákonného uznání svých požadavků ani vítězství nad vnitřní opposicí.

Z hrozného útoku Jiří vycházel bez úrazu: zmařil záměr kurie, jež chtěla potlačit utraquism, a plán Matyáše, jehož úmysly výbojné se nezdařily patrně. Jeho úkol byl u konce. Kdyby jeho vítězství od dvora římského bylo jaksi prohlášeno a uznáno potvrzením kompaktát, kdyby povstalci žádali za milost, a kdyby v pokoji skončil své panování král podobojí a zákonní, přijatý ode všech zemí, podporovaný od kališníků, požehnaný od papeže, to bylo by apotheosou, o jaké jen možno snít, a spravedlivou odměnou za jeho boje a služby. Ale historie není pohádkou; k zavedení konečného pokoje nepostačoval mohutný rozum a srdce vlastenectvím vroucí, především třeba bylo působení času a snad smrti Jiříkovy. Ve věcech politických mají velikou účast osobní záští, tvrdošijnost a čestná citlivost: zda stolice papežská byla by kdy svolila k jednání s panovníkem, jejž slavně odsoudila?

Právě zemřel stařičký Rokycana, klidně hledě v budoucnost, a předvídaje dobu, kdy po hrozných zkouškách nový vzejde den pro celou církev. — „Báli se ho,“ praví starý letopisec, „domácí i okolní, král, králová i paní, neb on se bál milého Boha a byl pilen modliteb ve dne i v noci ihned z mladosti.“ Zdá se, jako by byl chtěl bdít nad utraquismem, pokud hrozila nějaká nejistota; jakmile vítězství bylo zabezpečeno, odešel pro od-

měnu nebo odpočinek. — Pravda-li, že král navštívil jej na smrtelné jeho posteli, byla to jedna z posledních jeho chůzí. Politický náčelník utraquismu přežil jen několik neděl duchovního jeho vůdce. Zdraví Jiříkovo, dávno již dosti chatrné, nebudilo však vážných obav: při svatbě svého syna s Kateřinou Saskou byl velmi veselý a živý; neuplynul ani měsíc a odebral se na věčnost (22. března 1471). Tlouštka, kterou trpěl od dávna, přeměnila se ve vodnatelnost: když otevřeli jeho tělo, nalezena játra do polou zkažená a v žluči kamének zvíci holubího vejce.

* * *

Veliká byla bolest v zemi: kališníci oplakávali vůdce, jenž byl odpíral všemu pokušení a proti neslýchaným nebezpečenstvím chránil jich s tolikéž štěstím jako odvahou: nad jeho rakví i katolíci zapomněli na své záští, vzpomínajíce toliko na jeho spravedlnost ke všem jednostejnou, na jeho mírnost a dobrotu. „Pyšným protivník," praví nám Ctibor z Cimburka, jeden z pánů, kteří mu sloužili nejvěrněji, „poddaným obhájce, neposlušných zkrotitel, pochlebníků nepřijímatel, věrných ochranitel, služebníkův štědrý dárce, mysli ustavičné, v práci neustálý." Všecken jeho život možná shrnout v jedno slovo: oddanost k vlasti; téměř osamělý zjev v zemi ovládané skoro vždy od cizinců. Tím se vysvětluje, proč Jiří zůstal po přednosti králem Českým, panovníkem národním více než Karel IV., jehož láska k Čechám, snad taktéž upřímná, jest méně bezděčná, spíše rozumná. Sláva velikého císaře jest, ne-li více německá, aspoň ne tak výlučně národní. Poděbrad je představitel a téměř vtělení toho, co velikým jest nárokem Čech v dě-

jinách, opravy náboženské, odboje proti Římu v době, kdy nikdo nepomýšlel ještě na svržení jha. Marné byly námitky dějepiscův o tom, kolikerým neštěstím zkalen konec jeho panování, že zemřel nepřemožen sic, ale ne jako vítěz; lid přestává na prostém svém obdivu, a jak se stává často, instinktivní jeho soudy jsou snad pravdě bližší nežli dlouze odůvodněné úsudky učenců.

Jiří dospívaje ke konci revoluce, neměl ani prosté víry, ani nerozumné důvěry prvních dnů: nebyl ani filosofem, ani apoštolem. Byv povolán k vládě nad zemí plně rozdvojenou, nepřál si vítězství jedné strany, ale jednoty všech pod mocí panovníka poskytujícího všem stejné své ochrany a spravedlnosti. Takto představoval, ne zajisté v zásadě — nebylť nikdo tak málo tvůrcem soustav — ale v skutku, snášelivost a stát v té podobě, jak pojímáme jej dnes, kde každý se stará o svou spásu, podle svého způsobu. Není nijak mučedlníkem, rozumíme-li, že slovo to značí něco nepodmíněného a bezděčného, podstatně protivného jeho povaze opatrné a rozvážné; jestiť předchůdcem.

Nepatrná zásluha, namítne se: vždyť jedinou jeho slávou jest, že konal úkol, jaký mu uložily události. Nikdy není malou zásluhou být the right man in the right place (pravým mužem na pravém místě), ani malou ctí porozumět tomu, co velí situace, a konat to. Nad to nezapomínejme, že v tomto případě bylo třeba přervat tradice nepamětné a duševní návyky nikdy nepopírané. Poděbrad jest první panovník, který, jestliže neprohlásil, aspoň použil neutrálnosti státu ve věci náboženské, a o této nevšednosti koncepce svědčí, že dlužno sestoupit až k Jindřichu IV., aby nalezen byl druhý příklad oné snášelivosti. Jiří chtěje vy-

hnout se roztržce s církví, poddával se ústupkům co možná nejkrajnějším. Jeho mírumilovnost, kterou byl sváděn až k neopatrnosti,[32]) — a to snad bylo nejvážnější jeho chybou — nikdy však nepřiměla ho, aby ustoupil v něčem, co se týkalo jádra samostatnosti církve české, a aby povolil v jednání o podstatném článku, o kalichu, to jest o svědomí osobním, o svobodě výkladu evangelia. V této věci jeho oddanost byla nezlomná a jeho ochota přestala, kde by se byla stala odpadlictvím.

V počatém zápase Jiří celkem a vůbec opanoval pole: to jest hlavní čin, jehož žádná chytrost nedovede oslabit. Oč vlastně šlo v tom sporu? S hlediska náboženského o neobmezenou autoritu moci papežské a o neobmezenou a neohraničenou poslušnost jejích rozkazů. — Ačkoli Pius II. a jeho nástupce nepotvrdili kompaktát, nedovedli uložit svou vůli, vzdali se boje; kališníci zachovali zvláštní své zvyky: jako po prvním pokuse středověká theokracie ustupovala před vzpourou. S hlediska politického běželo o jsoucnost národnosti české. — Jiří zachránil ji od cizího výboje a od záhuby bezvládím. Osudové jsou proměnliví a hranice nestálé: národ, jenž předsevezme úkol všeobecně prospěšný, stráví při tom své síly a obyčejně vychází oslaben a vysílen podnikem, o nějž se pokusil. Čechy velmi draze pykaly za své odtržení od Říma, a ač ztráta Slez, Lužic a Moravy byla velikým neštěstím, však byla to nehoda napravitelná. Podstata díla nebyla dotčena, idea národní trvala, jsouc vyvinuta a posílena boji slavnými a útrapami mužně snášenými. Zásluhou Poděbradovou národ byl sjednocen a jsa vědom své síly, chtěl se vyvinovat v směru zvoleném. Byť nehody byly jakkoli těžké a škody jakkoli kruté, vždy se naskytovala příležitost k nápravě jich, jestliže přemožení

v svém srdci zachovají lásku k vlasti a čáku k odvetě. Země od koruny odtržené, aspoň ty, které geografií, historií neb ethnografií byly spojeny s královstvím Českým, vrátily se mu brzo, již proto, že bylo silným střediskem přitažlivým. Jediné skutečné nebezpečenství hrozilo zánikem utraquismu nebo porobou země panství cizímu. Vnitřní cena kacířství byla tu důležitosti jen podřízené, uvažujeme-li je, nikoli s hlediska vlastních jeho osudů, ale s hlediska existence národnosti české. Budiž rozvoje schopno čili nic, veliký čin trval, jsoucnost církve národní, odsouzené, ale věřícím tím dražší, čím těžšími obětmi byla vykoupena, takže zůstavila vzpomínky tak mocné, že nebyly vyhlazeny potlačením dvěstěletým. Jiří, zabrániv rozkladu strany kališnické a jejímu úpadu, zachránil takto budoucnost. Svou činností místo úspěchů bezprostředních — a to je známkou mužů výtečných — prokázal službu jak lidstvu velmi podstatnou, tak užší své vlasti důležitou. Prospěšně přispěl ku pokroku obecnému a vytrhl národnost českou z největšího nebezpečenství, jaké jí hrozilo kdy.

[library stamp]

Poznámky k hlavě IV.

[1]) Řehoř Heimburský je zajisté osoba zajímavá, a bylo by zhola nespravedlivo splétat jej s dobrodružnými diplomaty této doby, ale nadsazuje se poněkud jeho důležitost, líčí-li se jeho obraz příliš skvěle. Tvrzením, že Jiří volá ho, poněvadž v Čechách nebylo nikoho, kdo by se mu vyrovnal, překrucují se fakta. Však Čechové byli by bývali podezřelí z kacířství, kdežto Řehoř představoval odpor v mezích víry.

[2]) Roku 1464 přibylo do Francie veliké poselství české, v jehož čele byli Marini a Albrecht Kostka z Postupic. Tajemník poselstva Jaroslav zůstavil nám zajímavý denník o tomto poslání. Došlo se jím smlouvy o spolek jinak dosti neurčité, která však byla vším, čeho mohl se nadít Jiří. Roku 1467, když zanáší se shromážděním koncilia, posílá k Ludvíkovi posla, aby bylo utuženo a upraveno spojenství: tento posel přijat byl od krále 20. dubna 1467 a Ludvík XI. přijímá jej laskavě. Kalousek uveřejnil denník Jaroslavův v VII. díle Archivu českého str. 427—445.

[3]) Dne 3. května 1466; Palacký II., 2. 340.

[4]) Bachmann, str. 592.

[5]) Pamětník Mariniho byl uveřejněn ve Výboru literatury staročeské II., 772.—792. z knih, obsahujících odpovědi na sedm význačných otázek králových, zachoval se jen spis k sedmé a poslední otázce, o zlepšení kupectví, z jehož obsahu lze poněkud soudit o ceně ztracených. Spis ten pod nápisem: „Rada králi Jiřímu o zlepšení kupectví v Čechách" s potřebným úvodem a s listem téhož spisovatele ke králi (z Viterbie 8. srp. 1460) byl otištěn již od Palackého v Čas. Čes. Musea 1828. Sv. III., str. 3.—24. Srovn. Palackého Děj. čes. IV., č. 2, str. 117.]

[6]) V letech 1420—1430, průběhem desíti let není ani jediné promoce bakalářské; v l. 1430—1435 celkem sedm bakalářů bylo povýšeno. Skoro všecky statky universitní byly zachváceny nebo zastaveny. Fakulty právnická, theologická a lékařská zanikly skoro úplně. Za vlády Poděbra-

dovy jest jakési zlepšení, bohužel brzo přerušené spory náboženskými. Katolíci na universitě strádali nejedním bezprávím; i tu Jiří, zdá se, že snažil se udržet rovnováhu mezi oběma stranami a že protivil se nesnášelivým opatřením, ač nebylo mu to vždy možno. (Tomek, Geschichte der Prager Universität, str. 124. a násl.)

[7]) List ke královně Johanně r. 1467. — Výbor II., strana 726.

[8]) [Rozumět třeba četné rukopisy různých recensí z 2. polovice XV. století, v nichž se zachovala nejstarší kronika česká, sepsaná národním jazykem a ozdobená veršem a rýmem. Byvši složena od neznámého zemana na počátku XIV. století, zachovala se v přehojných rukopisech, jež svědectvím jsou oblíbenosti její v XIV. a zvláště v XV. století. Tiskem byla vydána teprve r. 1619. Mimo tendenci vlasteneckou, jíž podléhá často pravda historická, kronika tak řečeného Dalimila je vzácným pramenem pro kulturní dějiny české na konci XIII. a na počátku XIV. století. Posledně vydána od J. Jirečka v Pramenech dějin čes., sv. III.]

[9]) Goll nevěří v původnost hudby české za této doby. Přiznávám se, že nejsem dosti znalým hudebníkem, abych měl o tom zcela pevný soud. Avšak v kronikách a listinách velmi často nalézáme svědectví o příchylnosti Čechů k starým nápěvům národním. Tyto prameny byly sebrány ve velmi zajímavé práci Tadrově o sborech literátských (sodalitates litteratae) [v Památníku Pražského Hlaholu], Praha 1886; viz zvláště str. 4., 18. a 20.

[10]) Takto se vysvětluje, proč obviňován bývá z lačnosti a lakoty.

[11]) Bachmann, Reichsgeschichte str. 95 a 98.

[12]) Tuto lítost královu dosvědčuje list Heimburkův: „Sed qui Slesia principatus est regni Bohemiae et Vratislavia secunda sedes regni nuncupatur, maluit rex pietate notari quam crudelitatis insimulari.“ (Palacký, Urkundenbuch, 368.) Nicméně netřeba zapomínat, že Heimburk snad zveličil poněkud úzkostlivost královu.

[13]) Archiv Český IV. str. 110.

[14]) V tomto podstatném kuse se rozcházím s Markgraffem, kterýž uveřejnil pozoruhodnou práci o jednotě Zelenohorské. (Sybel's histor. Zeitschrift XXXVIII.) Myslí, že Jiří mohl odzbrojit jednotníky a že svou ctižádostí zkazil vše, nechtě povolit v ničem. Chování pánův a zvláště Zdeň-

kovo zdá se mi dosvědčovat, že bylo nemožno nalézt půdu pro shodu.

[15]) Tomek VII., str. 141.

[16]) Ve Vratislavi mezi legátem — arcibiskupem Kretským — a Joštem strhl se výstup velmi prudký. Knížata slezští se vrhli mezi ně, aby zabránili rvačce, zatím co konšelé spěšně zavírali dveře, aby křik hádky nepronikl na venek, neboť „při smýšlení lidu bylo se všeho bát pro biskupa“. I když nepřátelství bylo zahájeno, biskup zůstal v podezření svých věřících, a jeho smrt (13. prosince 1467) byla přijata od nich s uspokojením.

[17]) Pojednání Jana z Rabšteina, probošta Vyšehradského, jest jedním z nejznamenitějších svědectví o utišení vášní náboženských. S tklivou bolestí protestuje proti ukvapené přísnosti papežův a želí neštěstí, jež rozpoutala válka. Pronikavá výmluvnost sesílena jest jeho vlastenectvím; je to jeden z nejvzácnějších pramenů pro poznání stavu duševního za této doby a velmi čestný pro Jiříka. Vydáno bylo od Bachmanna, Dialogus Johannis Rabensteinensis, Archiv für österr. Geschichte sv. LIV., str. 353 a násl. Vídeň 1876. [Slavná tato památka učence a vlastence českého duchem klassickým odkojeného vydána jest v klassickém překladu českém, ale zkrácena od Palackého v IV. díle sv. 2 jakožto příloha ku knize XV.]

[18]) Viz jeho list ke Zdeňkovi ze Šternberka. Archiv Český, IV., 121.

[19]) Viz jeho list ke Ctiborovi z Cimburka, ibid. str. 142. Odpadnutí Tasovo způsobilo Jiřímu a jeho přívržencům prudký hněv, hlavně poněvadž myslili, že mohou neobmezeně spoléhati naň.

[20]) Byla též strana ultramontánská, nečetná, ale velmi horlivá. Hlavními jejími zástupci byli Pavel Žídek a zvláště administrator katolický Hilarius Litoměřický, onen nedouk Hilarius, jak nazývá jej Jan z Rabšteina. Kacíř, praví Hilarius, ve společnosti křesťanské nemá a nemůže mít žádného práva, a papež jakožto nejvyšší soudce má povinnost a právo zbavit ho vší moci a všeho důstojenství. Nejvyšší autorita přísluší moci duchovní, jejíž rozkazy musí vykonávat moc světská. Odepře li to král, přísluší pánům, aby ho přinutili k tomu, třebas odbojem, neboť „dnes jest král a zítra druhý, ale rody na věky“. Páni volí krále Českého, ale arcibiskup jej korunuje a potvrzuje: podobně Jiří, kdyby stokrát byl zvo-

len, a kdyby svatý otec nebo na jeho místě arcibiskup z důvodů hodných a zákonných nechtěl ho uznat, nemá žádného práva na zemi českou.

[21]) Většina měst naopak žádala dovolení papežova, aby nemusila postavit se proti Jiřímu, jako Budějovice, Most, Cheb.

[22]) V hanopise proti měšťanům plzeňským a proti pánům vyzývá se král, aby pomocí rytířů, měšťanův a sedláků vyhnal pány ze země. Tu a tam nalézáme narážku na jisté hnutí národní. K tomuto místu mohli bychom konečně připojit hanopisy, satiry a písně proti biskupům nebo papeži. Eschenloer vypravuje, že v Praze spatřoval se obraz představující strom, na němž zrály krásné nahé ženy a padaly s něho; pod stromem papež, kardinálové, biskupové mniši a kněží rozestírali své pláště chytajíce ženy. Přese všecky tyto osamocené známky se nezdá, že hnutí bylo velmi prudké, a Jiří snažil se spíše mírnit je a zdržovat nežli rozdmychovat.

[23]) Nález byl uveřejněn naposledy v Scriptores rer. Siles. IX. 211—214. Co se týče vypravování o těchto událostech, srovn. Bachmanna I. str. 591.

[24]) Bachmann, I. str. 488—490.

[25]) Palacký, IV. č. 2., str. 361.

[26]) Srovn. Grünhagenovu Gesch. Schlesiens, I. str. 338 a 352.

[27]) Tomek, VII. str. 238.

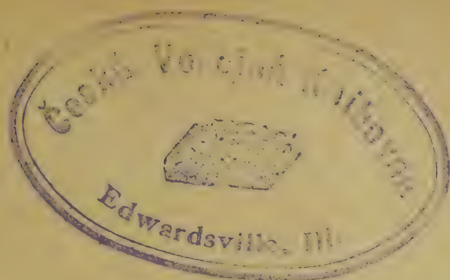
[28]) Eschenloer, vydání latinské, 217. Srovn. Grünhagena str. 325. Na sjezdu Třebenickém (v lednu 1471) hořekováno a jeden z konšelů prohlásil, že dlužno podrobit se vůli bohův a planetám, jež vládnou nad osudy lidí. „Dejte mi jen pokoj se svými planetami," odpověděl kníže Olešnický, „kdyby nebylo jenom oněch zlořečených dvou planet ve Vratislavi, probošta (Jana Düstera) i kantora (Mikuláše Tempelfelda)! Tyto ďáblovy planety přivedly vlast na mizinu." Byli to oba demagogové, hlavní podněcovatelé války občanské.

[29]) Obecná malomyslnost počala zachvacovat i nejzarputilejší nepřátele Poděbradovy. „Ach Bože!" zvolal Tempelfeld, „kdo by se byl nadál takové moci do kacířů!" Kazatelé, kteří jindy štvali ke krajným prostředkům, na příště doporučují umírněnost a pokoj.

[30]) Tomek, VII. str. 223 a 252.

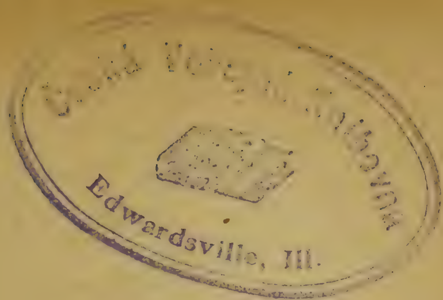
[31]) Tomek, VII., str. 294.

[32]) Srovnej jeho slova k Sylviovi v rozpravě Benešovské. „Nos cupidi pacis sumus neque bellamus ut bellemus, sed ut pacem habeamus. Coacti gerimus arma, coacti versamur in proeliis." Aen., Epistolae, 130.

KNIHA DRUHÁ.

JAGIELOVCI.

HLAVA PRVNÍ.

Konec válek husitských.

Volba Vladislava Polského (1471); nový král. Konec války s Matyášem; smlouva Olomoucká (1479). — Obecný ráz dějin českých v XVI. století; otázky náboženské, ústavní a mezinárodní; základní příčiny úpadu Čech. Úkol moci královské. — Pokus o obnovu katolictví: znovuzřízení strany utraquistické; sněm podobojích roku 1478; biskup Sankturienský; bouře Pražská (1483). — Náboženský smír Kutnohorský a konec doby husitské.

Přese všecko nebezpečné položení a oslabení Čech dosti bylo uchazečův o dědictví Poděbradovo: Matyáš Korvin, Fridrich Rakouský, vévoda Albrecht Saský a j. Bez rokování utraquisté vyloučili císaře, jenž, jak se zdá, sám do opravdy nepojímal své kandidatury, a krále Uherského, jehož nároky zdály jim se urážkou. Několik hlasů získáno pro vévodu Albrechta Saského; ostatní velikou většinou připadly Vladislavovi, synu krále Polského Kazimíra. Synové Jiřího nepokusili se zachovat korunu v svém rodě, a sněm myslil, že jest nejlepším prostředkem dokázat vděčnost velikému náčelníku husitskému, nadchne-li se jeho duchem a uskuteční záměr, jenž byl jako jeho závětí politickou.[1])

Svou matkou Alžbětou Vladislav byl spřízněn s rodem Luxemburským, ale práva, jež mu přináležela rodem, neměla žádného vlivu na rozhodnutí stavů. Uměl česky a byl dosti mlád — nebyloť mu

plných patnácte let — aby mohlo se doufat, že se Čechy stanou skutečnou jeho druhou vlastí. Těsné spojenství s Polskem bylo od půl století jedním z hlavních článků národního programu. Pouhá vyhlídka na jednotu obou velikých států západoslovanských vzbudila jisté pohnutí v Německu. Roku 1467 sněm Norimberský protestoval proti povolání Kazimíra na trůn český, jenž mu tenkrát byl nabízen od papeže; roku 1471 sněm Řezenský u velikém počtu sebraný prohlašoval, že „nestrpí za krále Českého ani Uhra ani Poláka; neboť král Český je přední světský kurfiřt říšský a tudíž smí jím být toliko Němec". Tento nepokoj by postačil, abychom poznali city, jimiž projati byli Čechové: od Vladislava očekávali konečného vítězství revoluce; od něho požadovali zároveň, aby zachovával jejich privilegia náboženská a aby zabezpečil „slávu jazyka slovanského".

Veliké poselstvo se vypravilo do Krakova, aby nabídlo korunu mladému králevici. Podmínky ode sněmu uložené byly dosti tuhé. Vladislav přijal vše, slíbil pod svou ochranu stejnou a spravedlivou vzít obě strany, hájit kompaktát a přičinit se o jmenování arcibiskupa utraquistického v Praze; zavazoval se, že potvrdí privilegia a výsady jednotlivých stavů, neodcizí žádného statku korunního, neudělí žádného úřadu cizincům a vynasnaží se, aby odvolána byla kletba, kterou stižen byl Poděbrad.[2]) Vydal se pak na cestu se stkvělým průvodem, učinil přísahu na zřízení zemské, byl slavně přijat od stavův a korunován v Praze (v srpnu 1471). Při jeho vjezdu do města mistři vysokého učení podali mu skvostnou bibli, napomínajíce ho ku pilnému jejímu čtení, aby naučil se z ní spravovat sebe i svůj lid podle zákona božího.

Nové panování počínalo za okolností dosti příznivých. Známe naděje, jež pojal Poděbrad za posledních měsíců svého života: tyto naděje nebyly zcela klamné a dobrá čáka smrtí Jiříkovou spíše vzrostla nežli ochabla. Páni katoličtí, kteří se přidrželi Matyáše, hledali v něm především ochránce proti panovníku, jenž s přílišným štěstím a dovedností pracoval o povznesení moci královské; dlouhým zápasem utuchla jejich horlivost bojovná, odstoupením jejich protivníka utišen jejich nepokoj, a když zabezpečeny byly jejich prospěchy, popřáli sluchu úzkostlivosti svého vlastenectví. Katolictví Vladislavovo upokojovalo jejich rozpaky náboženské a jejich obratu dávalo čestnou záminku.

Ze zemí přivtělených Morava, kde husité byli u většině a kde národní cit slovanský byl velmi mocný, žádala již jen zaujmout opět své místo v koruně. Ve Slezsku smýšlení bylo méně smířlivé: Němci, jsouce vraženi mezi Čechy a Poláky, cítili všecku vážnost nebezpečenství hrozícího jim zvolením Jagielovce na trůn český; ale předešlé boje vyčerpaly jejich sílu, a vláda Matyášova finančními svými požadavky a svou libovůlí valně rozptýlila jejich přeludy. I v zemích uherských stačila příležitost, aby ve zřejmou vzpouru propukl odpor zdržovaný potud pověrečnou skoro hrůzou, jakou budil panovník.

Jací spojenci nabízeli se kurii ku podpoře Matyášově nebo k nahrazení jeho? — Knížata němečtí hrubě nemínili vyvolávat odvetu Čechů; Fridrich nedůvěřoval ctižádostivému a nepokojnému svému sousedu, obávaje se jeho vítězství. Sám dvůr římský se nabažil tohoto věčného zápasu. Pavel II. právě zemřel a jeho nástupce Sixt IV. (1471—1484) nebyl již zdržován dávným záštím a čestnou citlivostí,

jež odsuzovaly jeho předchůdce k politice nelítostné. V jeho okolí bylo zajisté dosti fanatických prelátův, a on sám se nevzdal hned tradicí Pia II. a Pavla II.: dal do klatby Kazimíra a Vladislava i biskupy, kteří ho pomazali; ale to byla již jen poslední ozvěna vzdalující se bouře; věci italské mnohem více zabavovaly Sixta nežli prospěchy křesťanství, myslil méně na církev než na své příbuzné, a na příště stolice papežská potlačení kacířství věnovala hněv již vysílený a pozornost jen občasnou.

Takto svítala ze všeho naděje, že vlasteneckým odřeknutím Jiříkovým vyznačen bude počátek nové a slavné doby v dějinách slovanských. Osudy světa byly by se změnily, kdyby jednota českopolská byla se utvrdila vítězstvím. Bohužel v této rozhodné krisi štěstěně nedostalo se mužův, a jejich nezkušeností ztracena jediná příležitost k zajištění samostatnosti Slovanů západních proti všelikému přepadu. Jiří neměl nástupce sobě rovného, a dynastií Jagielovců počíná úpad Čech.

Nemůžeme popřít, že přese všecky dobré vyhlídky situace zůstávala velmi nesnadnou; vítězství by bylo mělo podivuhodné výsledky, ale předpokládalo u panovníka, ne-li výtečného ducha, aspoň mnoho činnosti a oddanosti a nějaké nadání. Nejtěžší nesnáze nastávaly, ne již zvenčí, nýbrž uvnitř. Válka překvapila zemi českou dříve, než její zálohy byly úplně obnoveny, a v plné práci reorganisační; odrazila sice všecky útoky, ale utrpěla krutých ran. Nejen blahobyt hmotný byl zničen, ale i všecky pružiny moci byly uvolněny; statky korunní skoro všecky zastaveny, a král neměl více než důchody z baní Kutnohorských, které již upadaly; osobne snahy ctižádostivé byly rozpoutány a zištné chtíči potlačovaly vlastenectví. Mravní úpad způsobený

napětím zájmů byl tím nebezpečnější, že nebyl vyvážen nadšením prvních dní. Vznět revoluční ochabl, byv vyčerpán příliš dlouhým úsilím anebo zmírněn obezřelostí Poděbradovou. Jakási zemdlenost, jíž tehdáž podlehl cit náboženský, neušetřila ani husitův ani katolíků. Stará hádání neustále opakovaná nebudila již nadšení, ba ani zvědavosti. Církev opravná byla již jen církví úřední, k níž poutala se úcta spojená s lhostejností a poslušnost plná vlažnosti. Více než kdy jindy národ potřeboval náčelníka, který by mu dal pevnou správu a uložil oběti ještě potřebné. — Nebezpečnou náhodou události daly mu za vůdce cizince a děcko.

Vladislav dobře byv vychován, byl laskavý a spravedlivý; za pokojných dob byl by na trůně pevně utvrzeném řádně vyplňoval vladařské své povinnosti; byl by výborným panovníkem ústavním, milujícím a podporujícím umění, málo náchylným k dobrodružstvím, ani strannickým ani neustupným. Nedovedl odporovat žádné žádosti ani radě; „dobře", „velmi dobře" odpovídal každému, kdo s ním mluvil, až konečně nazván králem D o b ř e. Jeho duch byl prostřední, ale chyběla mu spíše vůle, nežli rozum: „zobal jako holub vše, co mu předhazováno", byl přístupen vlivům nejvíce si odporujícím, neschopen i rozhodnout něco sám od sebe i zachovat rozhodnutí, jež mu bylo našeptáno. Jeho slabost často se zvrhovala v obojakost a kazila nejupřímnější jeho záměry: „vystříhaje se jedné nespravedlivosti, aby totiž nikomu neublížil, z bázlivosti padá do jiné, an bezpráví jiným činěné nezastavuje."[3]) Nebyl bojácný, ale hrůza boje vedla u něho k týmž výsledkům jako zbabělost: „Jest obyčejem Jeho Milosti", píše vrstevník jeden, „že se přidržuje strany, která zdá mu se nejsilnější". Nebyl líný, ale

jeho činnost byla neplodná, proto že byla bázlivá a nestálá. Jeho otec, Kazimír, neprojevil ani mnoho rozhodnosti ani velké podnikavosti: tyto chyby zveličené zdědil jeho syn. V každodenní své modlitbě Vladislav prosil Boha, aby mu dopřál klidu a míru: ale poněvadž vážnost se prokazuje jen udatným, jeho slabost vzbudila odboj a jeho panování bylo jedním z nejbouřlivějších ve vší historii české.

Jeho bázlivost přirozená byla ještě zvyšována citem, že není ve shodě se svým národem; nemiloval nikdy Čech a byl vždy cizincem mezi svými poddanými. Neodpouštěl jim zatvrzelosti v jejich kacířství. Příliš málo jsa vznětliv, aby vážně podnikal a zvlášť aby na dlouho udržoval zřejmý boj s utraquismem, po několika nešťastných pokusech o reakci spokojil se nevrlým záštím. Ostatně zůstávaje lhostejným k vlastním svým věcem i k zemským, jako svědek nečinný se díval na pád své moci. Jakožto pán dvou velikých království často musil svůj oběd brát na dluh, a jeho hofmistr byl přinucen občas dožadovat se na kancléři uherském vína pro tabuli královskou.[4]) Zdálo se, že křivdy nedostihují ho, i nesnažil se zastavit revoluci, kteráž uchvacovala znenáhla poslední výsady moci královské.[5]) Na neštěstí král netrpěl tím sám, a vyhlazení předního činitele ústavního mělo v zápětí nesnesné bezvládí, zlehčení povah a zkázu politického vlivu Čech.[6])

Nad takovým protivníkem Matyáš rychle nabyl opět převahy. Používaje váhavosti Kazimírovy, v zárodku potlačil vzpouru uherskou. Roku 1474 veliká výprava českopolská, jež za dobrého vedení byla by přivodila výsledky rozhodné, skončila ponižujícím jen nezdarem: velmi četnému vojsku slovanskému nedostávalo se spojitosti a kázně; Kazimír byl vůdce méně než prostřední. Smlouva

Vratislavská ukončila výpravu a zastavila nepřátelství: podmínky jasně ohlašovaly již nešťastný výsledek, jaký válka bude asi mít pro Čechy. Ale ještě vše bylo lze napravit; doufalo se, že Vladislav s věkem nabude větší zmužilosti a podnikavosti, štěstí se neodvrátilo ještě úplně od Čechů: páni čeští, kteří podporovali Matyáše, co den snášeli jeho jho s větší trpkostí a zlostí; jednotlivé výpravy za hranice dokazovaly, jak snadno mohlo by zjednáno být podrobení odbojných zemí vysílených a vládou maďarskou velmi málo spokojených. Na neštěstí Vladislav byl prašpatný vládce, bez moci a vždy bez peněz. Kletby církevní znepokojovaly jeho zbožnost a péče o válku znavovaly jeho netečnost. Přijal předběžnou smlouvu Brněnskou (1478), jež následujícího roku (1479) byla potvrzena a zostřena mírem Olomouckým.

Smlouva Olomoucká znamená konec zřejmého zápasu počatého od stolice papežské proti revoluci husitské. V této válce nebylo vítězů, ježto obě strany vyšly z ní vysílené ranami skoro smrtelnými. Úsilí papežův o potlačení vzpoury bylo marné, a Čechové přese všecky útoky uhájili svou samostatnost náboženskou, ale za jakou cenu! Nejenom Matyáš na čas svého života zachoval si titul krále Českého, ale dostal i Moravu, Slezy a obě Lužice; smlouva obsahovala sice článek o výkupu, ale jeho podmínky byly tak těžké, že se zdály toliko prázdnou útěchou pro sebelásku přemožených. Čechy ztrácely všecky své země vedlejší: z veliké od Karla IV. založené říše zůstávalo již jen jméno. Náhoda, kterou po několika letech Vladislav učiněn byl nástupcem Matyášovým, nevyhladila hrozných účinků míru r. 1479. Svazky, které poutaly mezi sebou jednotlivé údy koruny, byvše příliš dlouho uvolněny, neutužily se již;

království nenabylo zase svého vlivu mezinárodního, a jeho slabost dráždila všeliké snahy ctižádostivé. Odtud počíná se zdlouhavá práce výbojná, kterou tato slavná říše se přemění v prostou zemi rakouskou. Osud chtěl, aby panovník, jenž za několik let tak těžce poškodil dílo Poděbradovo, zachoval korunu skoro po půl století, a to v době, kdy šlo o otázky nejchoulostivější a nejspletitější.

* * *

Trojí kladl se problém: náboženský, ústavní a národní, a na jeho rozřešení záviselo nejen blaho, ale i život Čech.

Církev trpěla kacířství, ale neuznávala ho i nevzdávala se svých záměrů odvetných; zatím nepřemohla-li Čechů, osamotila je. Odbojem svým jsouce odděleni od ostatního světa, obklopeni neproniknutelnou ohradou záští a nedůvěry, Čechové teprve velmi pozdě a velmi neúplně účastnili se velikého hnutí renaissančního. Jsouce odkázáni na své hranice, mohli spoléhat jenom na vlastní své prostředky: naleznou-li v husitství živel dostatečný pro pokrok a činnost rozumovou a mravní? Nebylo dost, aby nové učení trvalo, bylo třeba, aby se rozvíjelo; co bylo na tom, že utraquism vzdoroval útokům kurie, jestliže se mu nepodařilo se zorganisovat? Prvním skutkem revolucí a první jejich povinností jest bořit, ale když zničily všecko, poznávají, že jejich dílo jest připraveno, nikoliv dovršeno. Za středověku společnost se zakládala na společné víře a na poslušenství stolice papežské; když hierarchie byla vyvrácena a jednota katolická zlomena, šlo o to, aby na místo starých dogmat a staletých tradicí nastoupily zásady a řády nové. Úkol byl tak těžký,

že všudy vyžadoval věkův a proudů krve: Čechy, vybavivše se nejprve, první poznaly nesnáze a nebezpečí svobody. V zemi, o kterou se dělila vyznání řevnivá, především třeba bylo zařídit řád snášelivosti, vytvořit stát laický, kde řevnivé sekty pokojně by žily pod stejnou ochranou zákonův a kde záští splynula by v společné oddanosti k vlasti. Zda bylo to možno té chvíle? Kde s nezdarem se potkal Poděbrad, komu mohlo se podařit? A mír veřejný nebyl by neustále ohrožován náhlými záchvaty?

Dále bylo třeba, aby se církvi národní dostalo ústrojí i dosti pružného, kterým by jí bylo dopřáno všelikého pokroku, i dosti pevného, aby chráněna byla od rozdrobení a rozkladu. Husitství, jakmile přestalo být stranou opposiční, aby se stalo stranou vládnoucí, bylo zase povinno podat lidu vyznání víry a v jeho čelo postavit kněžstvo spořádané a vážené. Trvala doba inkubační příliš dlouho: kdyby zůstalo v své nesouvislosti a nevytrhlo se ze ztrnulosti, jejíž následky byly již patrny, jeho malomoc by se jevila odpadlictvím, nepokojem mravním, skepticismem, zkázou kněží, tvořením nových sekt, zmatky náboženskými, a živíc naděje moci papežské, povzbuzovalo by ji k novým podnikům. Národ, zmaten odpory učení bázlivého a špatně utvrzeného, zmítán strachem reakce násilné, konečně z reformy neznal by více než zmatky, z pokroku než nepokoj. Vydán všemu pokušení, zbaven všeho nadšení, nemaje ani správy, ani učení, ani naděje, než jen choutky, pachtění po pokoji a nerozumnou lásku k novotám, podlehl by odrazu okolních hnutí, nepocítiv jejich dobrodiní, a stal by se jakýmsi revolučním vrakem, daným na pospas všem náhodám.

Otázka ústavní byla neméně důležitá a neméně choulostivá. Čechy, obydlené od kmene slovanského, k Evropě západní připoutány jsou svou polohou zeměpisnou a svými osudy dějinnými; od několika staletí prvotní řády patriarchální a demokratické byly podryty příchodem cizích osadníků, nápodobou zvyků německých a výsadami poněkud neopatrně duchovenstvu a městům propůjčenými. Odpor vzbuzený v nižších třídách uvedením řádů feudálních byl jednou z vedlejších příčin revoluce husitské a nemálo přispěl k rychlému rozšíření a k prudkosti odboje. I po porážce Lipanské radikální nauky zachovávaly drahně přívrženců, poněvadž nejen obracely se k věčným pudům, ale i buzeny byly upomínkami vždy svěžími. Města, ačkoliv často se oddělovala od Táborův, a ač Praha bojovala proti nim, celkem přála ideám vyrovnávacím; na neštěstí byla rozjitřena vnitřními spory, zhubena válkou a té chvíle oslabena vypuzením rodin patricijských a náhlým zabráním moci od třídy, které bylo teprv učit se politice. Naproti straně pokročilé, váhající a svými výstřednostmi pověstné, panstvo, jež se obohatilo zabráním statků duchovenských, a jehož přechvaty usnadněny byly prozatímností moci pravidelné, doufalo své úchvaty proměnit v řádný majetek a dovršit své vítězství na úkor moci královské a národa. Za takového shonu narovnání šetřící všech nároků zákonných bylo by jediné zemi popřálo klidu a míru, jichž potřebovala pro nápravu svých ztrát. Nikdo nepopíral pánům převážného vlivu, ke kterému oprávněni byli svým majetkem ohromným, svou znalostí státnickou a svým vzděláním vyšším; ale nejvyšší správa nestačila jim, i pokládali za urážku svých zásad všecka práva, jež zachovaly si druhé třídy. Zda sedláci nebyli přec

oprávněni dovolávat se, ne-li nějaké činnosti politické, aspoň svobody občanské a spravedlnosti řádné i nestranné, a zda města, jež se právem pyšnila svým účastenstvím v událostech posledních, činila přílišné požadavky, když se domáhala, aby šetřeno bylo privilegií hospodářských a samosprávy obecní, podmínek to jejich blahobytu, a aby nebyla úplně odstrčena od vlády?

Kdyby se nepodařilo nalézt půdu pro shodu mezi nároky sobě odporujícími, kdyby předsudky a pýcha umlčely hlas rozumu a vlastenectví, vyhlídka na zmatky a války občanské otevírala by se zemi, odsouzené ke kolísání mezi anarchií a despotismem až do té chvíle, kdy nesvědomití a nezřízení odbojníci dobrodružnými podniky uvedli by ji v nebezpečenství, jež skončilo by jejím zoufalstvím a otroctvím.

A nešlo pouze o svobodu politickou, ale i o samostatnost národní. Země česká podporována šťastným svým útvarem zeměpisným velmi záhy dospěla k jednotě territoriální. Svou pokročilostí nad okolními zeměmi odrazila bez velkých nesnází útoky císařů německých, ačkoli početně byla mnohem menší. Neopatrná šlechetnost nebo fiskální potřeby panovníkův otevřely její hranice, ale cizí immigrace vážně se nedotkla široké massy lidu, aniž oslabila obrannou její sílu. Přese všecky pokroky měšťanstva německého a přes náruživé opičení se jedné části šlechty stále zůstávala tu mohutná skupina několika millionů Slovanů, kteří svým jazykem a svými zvyky zachovali velmi živý cit pro svou národnost; postačil jediný otřes, aby prolomena byla velmi tenká kůra němectví, kterouž oklamáni byli někteří stranničtí nebo špatně zpravení pozorovatelé.

Čechové opírajíce se o Moravu, kdež obýval národ téže krve, se své strany dali se na výboj a zřídili na čas panství slovanské na březích horního Labe. I po ztrátě Branibor přístup k nim kryt byl obojí Lužicí a Slezskem, jež zabezpečovaly jejich spojení s Polskem. Ačkoli germanisace pokročila v obou těchto zemích, převaha kmene německého nebyla tu ani dosti stará ani dost obecně uznaná, aby reakce nebyla nemožná, a zuřivá opposice města Vratislavě proti Jiříkovi dosti jasně ukazovala živý nepokoj, způsobený úspěchem Slovanů. Zatím císařové zanedbávali svých nároků po svrchovanosti a jejich nadvláda v Praze hrubě nebyla lépe založena ani lépe uznána nežli svrchovanost, kterou si osobovali nad královstvím Arelatským anebo nad Švýcary. Poslední události prokázaly ohromné prostředky, za něž Čechy povinny byly svým tradicím národním, své půdě bohaté, svým obyvatelům statečným, a jakmile v čele svém měly panovníka rázného a obratného, nabyly opět ve střední a východní Evropě vlivu nepopěrného a občas jakési hegemonie.

Smlouva Olomoucká připojením Moravy, Slez a Lužic k Uhrám náhle proměnila situaci. Zda mohly postačit sobě samým Čechy takto zmenšené a vedlejších svých zemí zbavené? Taková otázka nevyhnutelně musila se učinit dříve nebo později. Po Evropě feudální následovala Evropa monarchická, po rozdrobení jednota; malé státy se sdružovaly nebo mizely; království Anglické, Francouzské a Španělské se ustavovalo; v samém Německu za obecného ještě bezvládí počala se rozeznávat místa, kolem nichž se vyvinou nové organismy. Při hranici Moravy a Čech zmáhaly se Rakousy; ačkoli ještě málo pevné a málo nebez-

pečné za vlády Fridricha III., těšily se přece nadějí velikých výbojů, jejich pak poloha, stejnost jejich obyvatelstva a veliké styky jejich panovníků ospravedlňovaly jejich ctižádost.

Za všeobecného ruchu sbližovacího a soustřeďovacího mohly-li Čechy přestat na svém osamocení? Zda skoro samy v Evropě mohly se protivit tomuto zákonu, který státy podružné pudil ke spojení a sjednocení?

Přímé a bezprostřední nebezpečenství činilo potřebu mužných rozhodnutí patrnější. Vpád muhamedánský na chvíli zastavený hrdinstvím Jana Hunyada a vítězstvími Matyáše Korvina záhy postupoval opět ku předu. Turci vynikajíce nad své protivníky fanatismem, kázní a zřízením vojenským i politickým, vedeni náčelníky, kteří tehda skoro všickni hodni byli svých vojínů, a z nichž někteří vynikali jako vůdcové nebo státníci prvního řádu, v Uhřích se sráželi s národem, jenž byl zralý toliko ku porážce, bojovný, ale nekázaný, ochuzený a vnitřními spory rozervaný. A Uhry byly poslední hradbou, která proti vpádům osmanským chránila Čech i Rakous! — Jak by se nebyla namanula myšlenka všem, kdož ohroženi byli týmž nebezpečenstvím, spojit své síly? Ze států podunajských[7]) každý, pokud byl odkázán na vlastní své síly, byl příliš sláb, aby vydržel na dlouho zápas, i bylo na jevě, že Německo zabavené staletými svými spory poskytne jim pomoci toliko opozdilé a nedostatečné. Zda mohli spáchat tutéž chybu, jako národové na poloostrově Balkánském? Tito, nepochopivše dosti brzy společných svých prospěchů, jeden po druhém podlehli bez slávy a téměř bez obrany[8]). — Až posud se zmařily všeliké pokusy

o sblížení Maďarů, Rakušanův a Čechů pod jedním panstvím; nechuť národů byla mocnější nežli potřeby politické a každé takové úsilí neplodné mělo v zápětí nové záští. Ale okamžik se blížil, kdy tlak událostí bude mocnější nežli odpor partikularistů. Jednota byla potřebna, ba nevyhnutelna. Jakým způsobem toliko se zjedná a za jakých podmínek? Výbojem? Zda jedna ze tří skupin, maďarská, německá nebo slovanská, podrobí si obě druhé za many a poddané? A v tom případě komu dostane se vítězství? Kdo druhým uloží své zákony, své tradice a svůj jazyk, neponechávaje jim jiného práva, než aby společné dílo opatřovaly mužstvem a penězi, a za své oběti aby neměli ani užitku ani cti? — Či spíše splynutí bude svobodně zjednáno a dobrovolně přijato a vyskytne se system konfederační, který sloučením prospěchův a šetřením práv pojistí moc a bezpečnost všech a nesáhne na samostatnost žádné?

Tyto rozličné otázky náboženské, ústavní a politické v různých formách se naskytovaly všem národům evropským: dějiny nového věku jsou jen vypravováním o jich úsilí, aby byly rozřešeny a přizpůsobeny k novým podmínkám, kteréž utvořeny byly zmizením společnosti středověké. Založit svobodu náboženskou, aby nebyla porušena jednota mravní, nahradit řády feudální tak, aby se přihlédalo jak ku právům jednotlivcovým tak i ku potřebám státním, pojistit a uhájit samostatnost národní, bylo dílo neobyčejně pracné a dosud není hotovo. Který národ by se odvážil chlubit, že vyšel z doby tápání? Nanejvýš Anglie, které prospěly zvláštní podmínky zeměpisné. Většina národů, jsouce obětí své neopatrnosti nebo události, zanedbali některý díl problému a takto ublížili těžce své budoucnosti.

Někteří docela se minuli s účelem a za svou chybu pykali staletým utrpením a potlačením.

Nikde, leda v Polsku, nezdar nebyl tak zjevný a následky nezdaru tohoto tak nešťastné jako v Čechách. Sny o samostatnosti náboženské vedou k vítězství církve a k vládě Jesuitů, bouře politické připravují vítězství neobmezené monarchie, Čechy vcházejí do velikého mocnářství, však nikoli jako království samosprávné a samostatné, než jako země dobytá; málem byly by ztratily i svůj jazyk a upomínku na národní svou existenci. Bitva na Bílé hoře (8. listopadu 1620) odsoudí je na pospasy nelítostné reakci po několik staletí a vydá je bezbranné cizímu útisku. Ale tato bitva sama jest jenom posledním článkem dlouhého úpadu a nevyhnutelným následkem dřívějších událostí. Sto padesát let předchozích vyplněno je toliko stálým nezdarem a žalostnou agonií. Průběhem půldruha století prudkost stran a zpozdilost slepých předsudků, liknavost národa a nezkušenost náčelníků činí rozhodnutí nevyhnutelným; s rychlostí větší a větší se spěje ke katastrofě. Chvílemi se arci obzor jeví méně zachmuřen, zdá se, že se podaří několika znamenitým mužům zažehnat bouři, a jak by jinak bylo u národa, který si zachoval tak neobyčejnou sílu životní? Ale toto vyjasnění trvá na krátko. Ukrutný osud nejlepši úmysly stíhá neplodností nebo lépe, oddanost a osvícenost několika vůdců nevyváží omylův a zločinů jejich krajanův; oni nezdrží ani osudné chvíle, kdy národ, unaven a utrmácen, padne skoro bez boje a bez jiného hrdinství leda mučedlnictví.

Příčiny tohoto pádu jsou četné a dosti jasně vysvitnou později. Dvě však řádu obecnějšího působí po celou tuto dobu. Nejprve zamotaná

spletitost otázek, které byly dány zároveň a nikoli po sobě. Při takové zauzlenosti problémů náboženských, mravních, ústavních, politických diplomatických, zmatených a zamotaných, potýkajících se navzájem, duchové pojati byli jakousi zděšenou malomyslností: žádné rozřešení nejevilo se zjevně žádoucím, aniž domáháno se ho jednomyslně, Z libůstek osobních nevzešel žádný proud povšechný. Někteří páni, zvláště na Moravě, kde spor byl poněkud méně prudký, tušili ke konci cíl, jehož bylo by třeba dojít: ale nejen že bylo již velice pozdě, aby jejich zakročením citelně se proměnil výsledek tehda skoro jistý, ale i jejich hlas nenalezl žádné ozvěny. Podivno věru, že v této zemi, stranami tak zmítané, nikdy se nevytvořilo opravdových stran ve vyšším slova smyslu, s náčelníky, jichž by posloucháno, s ideami určitými a se směry stálými. Nic podobného tomu, co se na příklad děje ve Francii: zde ve velikých krisích historických za Františka I., Jindřicha IV. a Ludvíka XIV. důležitá strana se povýší nad pomíjející ohledy a nadchnouc se stálými tradicemi vlasti, navrhuje program umírněný a srozumitelný, kterým hned se sjednocuje opět ohromná většina národa. Nejjasnější příklad těchto triumfů veřejného mínění a těchto důtklivých projevů svědomí národního jest vítězství strany politiků za doby Jindřicha IV., ale vedle něho co jiných uvést bylo by snadno. V Čechách z nárazu jednotlivých libůstek nikdy se nevytvořilo veřejné mínění, způsobilé k podmanění každého přesvědčení a ku přemožení každého odporu.

Nuže, a to bylo druhou příčinou neštěstí Čech; z této nejasnosti a nejistoty musilo vyplývat a skutečně vyplynulo předráždění osobních snah cti-

žádostivých. V této věci spatřován důkaz nenapravitelné pokaženosti mravní a dědičného osudu, kterým prý Slované jsou odsouzeni k vnitřním rozbrojům: pouhá zpozdilost! Za všech dob sobecké pudy byly předním činitelem v dějinách a řevnivost mezi stavy nenáleží zvlášť jednomu kmenu. Apoštolům lze snít o společnosti cele se vzdávající a odříkající, a v této právě době církev bratří českých uskutečnuje tento vzor dokonalosti evangelické: ale jest na jevě, že všecken národ nemůže se povznést k tomuto ideálu asketickému. Sluší-li toho litovati? Zda potlačením vášní nepotlačil by se zároveň ruch, pokrok a život? Ctnosti křesťanské neodpovídají vždy ctnostem občanským, a není zcela jisto, zda kázaní bratří do jisté míry nepřispěla k rozšíření politické lhostejnosti a k odvrácení nejušlechtilejších synů vlasti od jich povinností společenských. — Ale prospěchy soukromé, aspoň v pravidelné společnosti, jsou podřízeny prospěchům obecným, a sobectví jimi podmíněné zdržováno jest souborem zásad obecně přijatých a veřejné mínění choutkám ukládá poměrnou umírněnost. Občané v právech svých sousedů poznávají záruku vlastních svých výsad, a jejich úchvaty mírněny jsou duchem nerozlučné vzájemnosti. Zákon mravní působí toliko tehdáž, když jest úplně jasný, a nikdo nehledí konat svou povinnost, když těžko jest vědět, v čem záleží. Jakmile prospěch obecný jest pochybný, osobní prospěchy se stávají dotěrnějšími a jestliže se nepoznává, čeho vyžaduje dobro vlasti, každý myslí již jen na sebe, na své výsady, na své jmění, až do chvíle, kdy útoku chtíčů podléhá stát, drtě svými troskami ty, kdo doufali se obohatit jeho obráním.

To se právě stalo v Čechách. Zmatek programův a nejasnost idejí měly v zápětí zlehčení povah, výlučnou péči o prospěchy hmotné, zápasy prudké i malicherné, oslabení citu národního. Proto nesnáze zakouší každý, kdo chce hrubými rysy vyznačit historii, jež se zdá již toliko divou směsí nejpotupnějších vášní. Vnitřní otázky ústavní ovšem vystupují v popředí, protože se bezprostředněji dotýkají jednotlivců. Jeden z mužů, kteří nejpečlivěji a nejlépe prostudovali a pochopili minulost Čech, řekl, ne bez jistého zveličení, že v XVI. století není již boje náboženského nebo národního: běží pouze o poznání, zda šlechta dovede založit své panství. — Slova pozbývají svého smyslu, zásady své platnosti; otázky životní jsou posunuty do pozadí nebo zapomenuty docela; za hlučnými deklamacemi se skrývají bídné výpočty všedních pletichářů; za takového shonu lid, bezvládím znuzený, k svým vůdcům nemá již ani úcty ani důvěry, do věcí veřejných se vplétá toliko některými vzpourami, k nimž přináší jak nezkušenou prchlivost, tak i malomyslnost hotovou ke všelikému narovnání; nejčastěji, zachvácen jsa všeobecnou nákazou, v rozkošech hmotných hledá útěchy a zapomenutí.

Události byly by se nejspíše vyvinuly zcela jinak, kdyby králové byli pochopili povinnosti, které jim vyplývaly z jejich úřadu. Karel IV. a později Poděbrad ukázali, jakou moc má říše, když se panovník povznáší nad stranami, a s jistou osvíceností a rázností spojuje upřímnou oddanost k obecnému dobru. Všem nástupcům Poděbradovým nechybělo rázností neb osvícenosti, ba ani dobré vůle jim se nenedostávalo vždy: ale oni nikdy nepochopili přirozené své úlohy jakožto prostřed-

níkův a rozsudí; také nedovedli zříditi kolem sebe velikou stranu národní. Oni necítili ani pudův ani potřeb národa, jenž své osudy vložil do jejich rukou. Veliké bylo neštěstí, že nemilovali země české. Slabí ponechávali ji jejím záchvatům, schopní a silní užili proti ní zbraní, kterých jim svěřila. — S tohoto hlediska zápasy náboženské byly zvlášť osudné. Panovníci jakožto katolíci nepřestali se snažit o podrobení kacířův, a nepřeklenutelná propast se rozevřela mezi mocí královskou a lidem: protože stejně byli ohroženi úchvaty panskými, zdálo se, že spolek mezi nimi musí se utvořit sám od sebe; nesnášelivost oné a nedůvěra tohoto znemožnila jej na velikou škodu všech a na veliký prospěch bezvládí. Nepřátelství králů přispělo zároveň ku překažení organisace církve utraquistické; podpora, které poskytovali katolíkům, udržovala jejich nenávist, živíc jejich naděje, a zmařila zavedení konečného řádu snášelivosti; zápasy ústavní se zostřovaly, poněvadž se neustále splétaly s vášněmi náboženskými. Takto veliká část zodpovědnosti za utrpení země české padá na její panovníky.

* * *

Řada se počínala špatně. Vladislav ve správě království jevil se tak neschopným, jakým právě byl v obraně jeho. Přísahal, že zabezpečí slávu Boha všemohoucího a pokroky víry křesťanské, ale způsob, jak rozuměl své přísaze, skoro bezprostředně přiváděl ho do sporu s těmi, jimž ji vykonal.

Jakožto katolík z přesvědčení Vladislav pokládal zároveň za dobrou politiku, aby ústupky odzbrojil přísnost stolice papežské; hleděl získat Sixta IV., zahrnuje ho zřejmými projevy své dobré vůle, a přimět jej takto, aby uznal jeho volbu.

Dějiny strany utraquistické záleží toliko z řady mdlob a krisí mravních, k nimž odsouzena byla svým nedostatkem logiky a svými odpory. Protože zachovávala potřebu svěcení kanonického, trpěla chronickým nedostatkem kněží a přílišná prostřednost jejího kněžstva, nahodile sbíraného, byla tím nepříjemnější, čím správa církevní byla nejistější a méně vážená. Po dlouhý čas zlo bylo částečně napraveno jakousi diktaturou mravní, kterou Rokycana provozoval za svého života. Po jeho smrti v čelo konsistoře, která představovala nejvyšší autoritu náboženskou strany podobojí, byl postaven *Václav Koranda*, jeden z nejváženějších mistrů na universitě. Koranda velmi činně účastnil se posledních událostí. Od roku 1460 pevnost jeho přesvědčení byla tak známa, že jeho zvolení za děkana university vzbudilo trpké stížnosti katolíků; známe jeho úlohu ve velikém poselství, vypraveném od Poděbrada r. 1462 do Říma. Byl poctivý a neohrožený, spisovatel plodný, polemista učený a neúnavný, neměl však vyšších vlastností, jimiž se ukládá poslušnost a mate opposice. Spisy tohoto pravověrce v kacířství a theologa zkušeného, ale mělkého a nepůvodního, skoro stejně se dělí na traktáty proti katolíkům a na pojednání proti sektám pokročilejším, zvláště proti bratřím Chelčickým, jimž byl nejurputnějším nepřítelem.

Zda bylo však možná udržet se věčně v této rovnováze nejisté, stejně vzdálené od poslušenství jakož i od odboje? Mnozí se horšili pro tyto přílišné vytáčky a jsouce přesvědčeni o potřebě zřízení řádu pravidelného a vidouce ostatně, že všeliké opatrné jednání činí dvůr římský jen nepovolnější, navrhovali, aby, nehledě ke schválení kurie, zvolen byl biskup národní. Touto netrpělivostí

velice oprávněnou bylo pohoršeno mnoho duchů bázlivých, kteří se rovněž děsili pokroku nauk radikálních; usilovně volali po smíru s církví římskou, napřed přijímajíce všeliké ústupky, jimiž by byl usnadněn.

Tato situace skoro občasně se opakující velice připomínala, jak patrno, situaci, jež způsobila zjednání kompaktát; jako r. 1436 tak i nyní katolíci hleděli těžit z ní. Tehdáž jejich úmysly byly zmařeny zakročením Rokycany, Ptáčka a Poděbrada, kteří znova spojili a povznesli stranu opravnou: nyní byli jisti spojenstvím královým a Koranda neměl ani rozhodnosti ani moci svého předchůdce. Ostatně vášně náboženské značně pozbyly již své prudkoti: lhostejníci zajisté neodporovali by příliš vážně reakci, a jejich souhlasem, více méně dobrovolným, vrácena by byla většina kalolíkům a oprávněno jejich podniknutí.

Za posledního sporu přívrženci moci papežské proti všelikému pronásledování chráněni byli zmírněním mravův a přízní královou jak přirozenou tak i vypočítavou. Takto, ač kurie podlehla, neutrpěli skutečných škod. Jakmile mír byl obnoven, jejich počet, sesílený již příchodem Poláků, kteří byli v průvodě Vladislavově, vzrostl dosti rychle: obnovením stykův obchodních přivedeni do měst cizinci, zvláště Němci; obecnou únavou nebo touhou získat přízeň královu způsobeny některé přestupy: sami synové Poděbradovi upustili od kalicha a prosili církev za odpuštění. Po vší zemi jevilo se pravé obrození katolictví. Kláštery opuštěné a pobořené byly opravovány a osazovány, a několik nových založení svědčilo o probuzené nábožnosti. Páni katoličtí, přísně užívajíce svého práva podacího nad farami, vyháněli z kostelů na svých

statcích kněze schismatické. Papež svolil ke zdvižení interdiktu, jenž tížil Prahu od mnoha let, ale s podmínkou, že kazatelé budou mít právo potírat kacířství, a s kazatelen se ozývaly řeči zuřivé: pravověrní kazatelé, rozhořčení útrapami vyhnanství, svým ovečkám odcizení dlouhou nepřítomností a nespokojení úpadem hmotným, do něhož se dostali zabavením statků duchovních, dotírali na kališníky, viníce je, že křtí ve jménu lucipera a s krví kalichu zacházejí jako s kalem. Od dávných let opět poprvé obřady církve katolické volně a slavně se konaly po ulicích. Již rovnost nepostačovala více katolíkům. V Praze o hodu božího těla setkaly se processí obou stran, a málem by byla vypukla bouře, když kněz utraquistický byl spoličkován od pána katolického před lidem rozhořčeným. Kališníkům ukládány řády zapomenuté, a když nechtěli poslechnout, roty zfanatisované přepadaly a pustošily chrámy, týraly faráře utraquistické a na jejich místa dosazovaly kněze katolické. V Boleslavi, na panství Jana z Cimburka, jednoho z nejvážnějších pánů v království a jednoho z nejosvědčenějších přívrženců̈v opravy, kněz husitský, jenž chtěl sloužit mši, byl potupen a odehnán od oltáře svým druhem katolickým.

Na sněmě pánové katoličtí tvářice se, jakoby popírali platnost kompaktát, nechtěli zjednat trvalého míru s husity, svolujíce jen ku příměří několikaletému. Doufali, že znenáhla přivedou stavy ku přijetí svých záměrů restauračních. Od počátku vyšší šlechta odpírala kacířství více, než druhé třídy, a někteří nejslavnější rodové zachovali nezlomnou věrnost církvi; z těch, kdo se prohlásili pro opravu, mnozí se poddali spíše výpočtům politickým, nežli důtklivému přesvědčení. Takto od-

adlictví u nich byla hojná a rychlá. Roku 1448 ánové z Hradce, z Kolovrat, z Hasenburka a j. rátili se ke katolictví, přinášejíce straně papežské šecken vliv, který měli svým bohatstvím, duchem podáním. Jakožto spojenci Matyášovi se neobjeili na sněmích zemských, pokud válka trvala: ale, akmile mír byl zjednán, Rosenberkové, Šternberové, Švamberkové, Gutšteinové, Hradečtí, Hasenurkové a j. zaujímali hned místa v svém stavu, němž snad měli nabýt většiny. Tento případ možný elice znepokojoval utraquisty, kteří nepopěrnou vou převahou v druhých stavích, v rytířském městském, zabezpečeni byli jen neúplně, protože skutku stav panský měl převážný hlas mezi stavy, že zakročením královským mohla být ochromena působnost měst.

Strannost Vladislavova byla vždy patrnější. Zapomněl úplně, že na trůn byl povolán od nepřátel Říma: ba jeho horlivost náboženská drahný čas vítězila nad obvyklou jeho liknavostí tak, že v službách dvoru římského jevil pevnost a vytrvalost, jichž by se do něho nikdo nenadál. Kdežto kazatelé katoličtí volně se oddávali vášnivým útokům, různověrci byli odbýváni velmi zkrátka. Z Kutné Hory byl vyhnán kněz kališnický, a bouře, jež se strhla následkem tohoto vypovězení, byla krutě potrestána. V týž asi čas chování Jana, biskupa Varadínského, vyslance Matyášova, a krajanů jeho vyvolalo v Praze bouři: král dal uvěznit kališníky, jež měl v podezření, že roznítili vášně.[10]) Když se jisté pohnutí jevilo v městě, Vladislav chtěl postrašit utraquisty novými kroky přísnými. Obeslav před sebe několik nejoblíbenějších kněží, vytýkal jim, že kázali proti pravdě, a že ohrožují pořádek; když po několik hodin vydáni byli po-

směchu a urážkám dvořanů, jsou zavezeni na hrad Karlštein a uvrženi do žaláře těsného, nečistého, temného a dusného; zde drženi byli několik měsíců a někteří snad i mučeni. Mezi nimi byl jeden z kněží, zvlášť od lidu ctěný, Michal, farář u sv. Jiljí; pocházeje ze šlechtického rodu polského, do Čech přiveden byl svým přesvědčením náboženským a od třiceti let žil v Praze, kde požíval úcty a lásky všeobecné. Bez úzkosti a bez bázně povzbuzoval své druhy svými slovy a svým příkladem a když zemřel, ihned se pověst rozšířila, že strážní nechali ho umřít hlady. Lid ctil jej jakožto nového mučedlníka vedle Husa a Jeronyma Pražského. Takové-li vděčnosti zasluhovali utraquisté? Takovou-li odměnu vzal Michal za horlivost, kterou se snažil postavit korunu na hlavu Vladislavovu? Hněv králův nebyl ani touto smrtí zlomen: odepřel sněmu podobojích propustit druhy Michalovy[11]) na svobodu a svolil k tomu nerad a neúplně na zakročení teprve cizího biskupa.

Oblíbenost Vladislavova u lidu, chováním jeho za války velice poškozená, těmito příhodami vzala za své. Na sněmích se ozývaly trpké stížnosti, nejmírnější pozbývali trpělivosti a nejvytrvalejší přívrženci se odvraceli od krále. Tu i tam v městech propukaly bouře, a města, kdež utraquisté byli ve většině, hleděla se sblížit na obranu ohroženého kalicha. Tohoto hnutí bouřlivého nelekali se katolíci: viděli v něm toliko poslední záchvaty agonie. Jaké obrany byla schopna strana nemající ani vůdce ani pevného ústrojí? Utraquisté, poznavše příčiny své slabosti, naproti hrozícímu nebezpečenství se odhodlali všemožně se zbavit této rozptýlenosti, jež vydávala je za oběť všelikému překvapení.

Roku 1478 páni kališní žádali Vladislava, aby jim dovolil svolat obecný sněm stavů podobojích; král se neodvážil odepřít. Tehdáž se poznalo, jak hluboce kacířství jest ještě zakořeněno v zemi: se všech stran království sešlo se takové množství osob světských a duchovních, že Vladislav prý se podivil řka, že nikdy neshromáždil sněmu podobného, když šlo o nejvážnější otázky politické. Žádná síň universitní nestačila takovému návalu, i sněmováno na dvoře pod širým nebem. Mistři a kněží vyložili, proč sněm svolán, připomenuli sliby stále obnovované a stále porušované, kompaktáta popíraná, jmenování arcibiskupa věčně odkládané, svěcení čekancům utraquistickým odpírané a fary opuštěné; naproti přísahám Vladislavovým vytkli, jak katolíci štědře jsou povzbuzováni, chrámy podobojích zneuctívány, obhájci pravdy vrháni do vězení a mučeni. Žaloba se ozývala za žalobou a každá se bolestně dotýkala srdce přítomných, budíc hněv ještě nevyhaslý. Za všeobecného pohnutí kdosi zanotoval píseň zakázanou „Věrní křesťané", jež byla jako zpěvem sjednocení utraquistů. Těmito zvuky, na tolik dní slavných a krvavých upomínajícími, rozněcují se mysli: někteří propukají v pláč, jiní se chtí chopit zbraně; rokování se obracelo ve výtržnost a hrozilo nebezpečenství, že sněm skončí bouří. Páni, kteří ručili za pořádek, obnovili pokoj a způsobili, že zvláštnímu výboru uloženo uvažovat o opatřeních potřebných. Ale všickni přítomní dříve, než se rozjeli, přísahali, že v obraně zákona božího chtí obětovati svá hrdla a své statky, i dostavili se před krále, aby mu podali své stížnosti. Vladislavovi skytal se tu zajisté pohled na pravé Čechy, kacířské a odbojné, který mu tajen byl od jeho dvořanů, a tušil snad nebezpečenství díla, jež tak

lehkomyslně podnikl o obnovu víry katolické v Čechách.

Sněm utraquistický před svým rozchodem znova zřídil konsistoř. Složena byla ze dvanácti členů volených od stavův, a v jejím čele zůstaven Koranda. Jejím úkolem je představovat tradici, potírat sekty a k čistému učení utraquistickému přinavracet ty, kdo se uchýlili od něho: pod její nejvyšší autoritou děkanové budou dohlížet nad prostými kněžími a v kněžstvu zachovávat kázeň a jednotu. Vedle konsistoře výbor šesti pánů světských, zvolených také od stavů utraquistických, zabezpečí vážnost jejích nálezův a bude dohlížet, aby byly řádně zachovávány zákony a výsady na ochranu kališníků.

Veliký krok byl právě učiněn: na příště katolíci nestáli více naproti osobám neb osadám, jichž síla vzdorná ochromena byla osamocením, nýbrž naproti straně pevně ustrojené, jejíž osudy byly chráněny od správců řádně ustanovených. Nicméně účinky sněmu z roku 1478 nebyly bezprostřední, ježto i za let následujících katolíci a král pokračovali v čilé své propagandě. Reklamací konsistoře a protestací správců s úspěchem bylo by vyslyšáno toliko, kdyby se opíraly o mocnou sílu hmotnou: — kde bylo vojsko kališníků? Trapný nedostatek kněží se rozmáhal neustále: papež obnovil zákaz světit kněží utraquistické, far uprázdněných přibývalo víc a víc, i zdálo se, že za dosti krátký čas nevyhnutelně se dostanou nazpět straně protivící se opravě. Naděje katolíku zmařeny byly příhodou nenadálou a skoro romantickou.

V měsíci srpnu 1482 náhle se roznesla pověst, že do Písku přibyl biskup, pravý biskup, opatřený vší mocí biskupskou, jenž ochotně světí čekance utraquistické. Tábor a různá jiná města zvala jej, a s ve-

likou slávou byl přijat v Hradci Králové — Kdokoli zná stav duchovenstva vlašského za této doby, nijak se nepřekvapí, že různí potřební a lehkomyslní biskupové bez velikých nesnází přijímali mladíky české, žádající jich za posvěcení kanonické: nanejvýš se spokojovali některými, pouze formálními ústupky, jimiž by se uchránili od pronásledování soudu papežského. Tato ochota zcela přirozeně se vysvětlí užitkem, který plynul z ní, byla to nová forma simonie tehdáž obecné; není však nemožno, že někdy spolupůsobily pohnutky ušlechtilejší: snad někteří prelátové, přízniví opravě církevní, jinak nedosti dobře zpraveni, želeli jaksi neoblomnosti kurie a cítili soustrast s nešťastným národem, odsouzeným k věčné záhubě. — Tehdá žil v Mirandole biskup Santorinský *Augustin Lucian*; několikrát mladíci z Čech přišlí žádali ho za posvěcení: neodmítl jich a v své ochotě setrval, i když za posledních let druzí prelátové italští nejpřísnějšími zákazy byli odvráceni od podobných skutků; stižen byl za to zprvu přísnými důtkami, pak rozličnými tresty kázeňskými. Odebral se do Čech.[12])

Jaké byly pravé příčiny rozhodnutí Lucianova? Prameny naše jsou příliš neúplné, abychom mohli je vypátrat. Nezdá se, že měl povahu mučedlníka ani podstatu velikého ctižádostivce. Události následující ukazují nám muže prostředního a nerozhodného, malomocného, klesajícího pod nesnázemi, jichž netušil. Však, byť neopatrně povolil pokušení nepokojné fantasie nebo vnuknutí duše něžné a zbožnosti upřímné, nechť byl dobrodruh nebo muž duchem apoštolským nadchnutý, příchod preláta opatřeného nevyhladitelnou mocí biskupskou byl šťastnou událostí pro utraquisty. Katolíci, nanejvýš překvapeni, dali se do obviňování; Vladislav hleděl

postrašit Luciana,[13]) a dvůr římský kapitule pražské zaslal rozkaz, aby byl jat (v červenci 1482). To nebylo tak lehko. Radost utraquistů rovnala se rozhořčenosti jejich protivníků. V Lucianovi viděli jakéhos posla božího a v jeho příchodu zázračný projev vůle boží: v městech, kde se objevil, byl přijat s nadšením pověrčivým. Náčelníci strany podobojí pokládali okamžik za příhodný k dokonání svého díla z r. 1478. Od této doby některá města se sbližovala, jednáno bylo o zřízení jednoty, ale bez úspěchu: vyjednávání bylo opět zahájeno a čile v něm pokračováno. Popud vyšel ze dvou měst, která se vždy vyznamenávala zápalem válečným a svou oddaností k novým naukám, ze Žatce a z Hradce Králové. Malou poměrně lidnatostí svou, snad také jakousi neobezřelostí a známou náklonností k sektám radikálním tato města byla zatlačena do pozadí v druhém období válek husitských: ve chvíli nebezpečenství zaujala opět své místo. Dne 15. června 1482 Žatec vešel v jednotu s okolními městy, dva dni potom jeho příkladu následoval Hradec Králové, a obě města zvala pány a rytíře, aby se k nim připojili. Členové jednoty se zavazovali chránit biskupa Santorinského a hájit svých privilegií náboženských proti všelikému útoku; někteří nejmocnější páni a nejvyšší úředníci zemští přistoupili k jednotě. Než chopili se prostředků krajních, ještě jednou nabídli katolíkům mír, žádajíce, aby se vzdali politiky vyzývavé, která vydávala je nejhorší odvetě. Katolíci se tvářili nanejvýš překvapenými: jak lze podzírat je ze zlých úmyslů? Čeho žádají? — svornosti, jednoty. Když naléháno na ně, aby dali zjevný důkaz své dobré vůle přistoupením ke kompaktátům, vyhnuli se: poddanými prý jsou stolice papežské, ve všech věcech víry jest jim zakázáno předcházet

nebo pomíjet jejích nařízení. Utraquistům zjevny byly jejich úmysly: představitelé církve římské nevzdávali se žádného svého nároku; další jednání bylo by bývalo vinno a nebezpečno. Za několik let Vladislav neobezřelým nadšením spíše nežli přesvědčením takto neobratně poškodil výsledky vlády Poděbradovy jak uvnitř tak na venek: utlumené záští bylo znova rozníceno; obě strany stály ve zbrani, hotovy jsouce pustit se do sebe; moc královská zničena stranami rozhořčenými, z nichž žádná neměla úplné důvěry v panovníka, a jejichž náčelníci se přeli o nejvyšší správu věcí veřejných. Síly, jichž král nedovedl užít k zachování celistvosti území, měly se vyčerpat novými rozbroji vnitřními.

Jako r. 1448 osud války byl rozhodnut náhlým překvapením již dříve, než počala. Přehnáno je jaksi tvrzení, že té chvíle Praha ještě jednou zachránila husitství: přese všecky pokroky a naděje reakce utraquism nebyl ještě tak seslaben, aby jeho spása závisela na jednom městě; pravda jest potud, že revoluce, která straně kališnické vrátila stolici království, pojistila jí převahu tak zjevnou, že katolíci hned upustili od svých plánů, pomýšlejíce již jen, jak by za podmínek co možná nejlepších vyšli ze zápasu špatně zahájeného.

Města královská v Čechách svými počátky sahají do druhé polovice XIII. století, do doby posledních Přemyslovců; jejich první obyvatelé vesměs byli Němci, které králové povolali na své statky, aby rozmnožili své důchody a získali spojence proti šlechtě. Od té doby města užívají samosprávy dosti rozsáhlé, závisíce pouze na králi, aniž mohou být odcizena nebo zastavena, co ve středověku je význačným znamením svobody. — Karel IV. chránil jich, přál jejich rozvoji, potvrdil nebo rozšířil

jejich svobody, zaslouživ si jména nového jejich zakladatele. Ale jeho šlechetnost byla vždy prozíravá, i neobětoval nejvyšších prospěchů koruny a země pomíjivé popularnosti. Zda tato města, vzešlá z vůle královské, v nichž panovníci měli vůbec ochotné spojence, nemohla se někdy nabažit své poslušnosti? Byvše podporou, nemohla-li zahrozit nebezpečenstvím? Zalíbivše si v samostatnosti, nemohla-li upírat králům posledních skrovných práv, jež si vyhradili? — Užívaje důvěry k své osobě a vlivu, jímž vždy působí jasný rozum a pevná vůle, výměnou za svobody jim uštědřené Karel bez násilných skutků přiměl města, aby se vzdala výsad takových, jimiž by oslabena byla jednota království nebo zákonná autorita moci královské. Přeměnil obce samosprávné v poslušná města, opatřená v pravdě nejširšími immunitami.

Pořádek věcí, zavedený Karlem IV. jako všecky řády spravedlivé a rozumné, záležel na rovnováze stavů a moci, a jako téměř vždy, i tato dosti nejistá rovnováha byla udržována především bdělostí a moudrostí jediného člověka. Po smrti Karla IV. různé snahy, jím mírněné, povstaly s požadavky doléhavými a výlučnými, a řevniví stavové myslili již jen, jak by získali podíl co možná nejbohatší z pozůstalosti abdikací koruny osiřelé. Města se nestarala více než šlechta o obecné potřeby vlády a o společné prospěchy království. Nejprve se zdálo, že revoluce náboženská, jež v stejný čas spadla s velmi živou reakcí proti živlu cizímu, uvede asi v nebezpečenství jejich vliv; v skutečnosti dotkla se toliko jejich vrstev vládnoucích, patriciátu, vznešeného měšťanstva německého, jež v svých výsadách bylo od některé doby ohroženo obyvatelstvem českým. Ježto ve většině měst staré rody se vyslovily proti opravě,

byly vypuzeny za prvních let války, a jejich jmění zabaveno; panství se dostalo obecnému lidu slovanskému a utraquistickému, a města se střemhlav vrhla do hnutí.[14])

Svou starobylostí, svým bohatstvím, svým obyvatelstvem i svými rozsáhlými privilegiemi Praha bez odporu vynikala nad ostatní města česká. Od XIII. století listiny mluví o jejím blahobytu s jakousi vznešeností, a prameny čím dále tím více svědčí o neustálém rozvoji a o rychlém jejím pokroku: Praha jest „první úd těla národního, čest a blaho království, stkvělá královna, zdroj, odkud právo se šíří do druhých měst".[15]) Založení a lesk university, pověst kázaní betlemských, pobyt Husův a nejznamenitějších jeho pomocníků ještě více rozmnožily její slávu. Za mezivládí po smrti Václavově, ana šlechta byla podezřelá, rozdvojená a malomyslná, Praha především byla ustanovena k tomu, aby se chopila vedení strany národní. Dostála své úloze: první výprava křižová dvakrát poražena byla před jejími hradbami, a od té doby počala vykonávat pravou nadvládu nad ostatní zemí.

Znenáhla druhá města královská uznala jakési její vrchní panství a její obecní zřízení, rozšířené na veliký počet měst a krajů přetvořováno na zřízení zemské. Její voje rozhodovaly o vítězství, její zástupci na sněmích o většině, a nebylo marnou chloubou, jestliže Pražané první se zapisovali na veřejných listinách před pány a zemany. Chvíli nezdálo se nemožným, že Praha bude v čele opravdové, demokratické reorganisace státní, a že vláda feudální v Čechách ustoupí zřízení, více se shodujícímu jak s tradicemi národními tak se směry společností moderních. Kdyby svým přáním nepřestala na pouhém pojištění své samosprávy, ale podala se citu vzá-

jemnosti národní, spojením věci své s věcí svobod zemských a rozšířením svých privilegií po ostatní zemi mohla připravit radikální převrat, jehož účinky byly právě tak důležité a snad šťastnější než následky obnovy náboženské.[16])

Tyto naděje se neuskutečnily. Bylť ještě plný středověk; náčelníci lidu pražského právě jako vůdcové měst flanderských nebo spolku švábského, právě jako Štěpán Marcel se nevybavili z ideí své doby: odvaha a násilí se snášejí s jakousi bázlivostí duševní. Zůstali otroky svých upomínek a neměli celkem jiného cíle než rozšířit zvláštní svá privilegia a postavit svou moc na místo šlechty. Strana demokratická, oslabená svými nedůslednostmi, postoupila brzo správu věcí státních straně mírnější, a vítězství starého řádu bylo vyznačeno spolkem Prahy s pány a zpečetěno společným vítězstvím nad Tábory.

Přese všecken tento obrat Praha, ač svou chybou ztratila jedinou příležitost uchránit ode všelikého útoku politické a náboženské svobody zemské, z války vyšla slavně a čestně. Statků jí přibylo, výsad jejích rozmnoženo. Nejen že měla plnou moc nad soudnictvím, policií a správou obecní, ale Sigmund přiznal jí jakousi nadvládu nad ostatními městy královskými. V jejích zdech měla se konat volba králův, a panovník před svým vjezdem do města byl povinen přísahat, že bude šetřit jejích privilegií. Její soud rozhodoval v poslední instanci o nálezech četných soudů městských, a velmi řídké byly případy, v kterých bylo lze od jeho rozsudků se odvolávat k soudu královskému. Na sněmích a v poselstvech její kancléř představoval celý stav městský a mluvil v jeho jménu. Z jejích měšťanů volen býval podkomoří, pravý to ministr věcí městských a du-

chovních, jenž zasedal v radě královské a zastupoval v ní stav městský vedle pánův a zemanů.[17]) Zásluhou těchto podkomoří a zvláště Václava Valečovského z Kněžmosta (1452—1467) a Samuele z Hrádku a z Valečova (1467—1485) Praha opět nabyla dosti rychle blahobytu hmotného a dovedla připoutat k sobě všecka menší města.

Převážna většina obyvatelstva pražského byla oddána utraquismu: když z rozličných známek počalo se jevit jakési kolísání Jiříkovo, Praha protestovala hlasně proti všeliké obnově katolictví, a na sklonku jeho vlády její víra se nelekala ani oddanosti ani obětí. Zvolení Vladislavovo přijala s radostí hlučnou, vidouc v něm záruku blízkého a plného vítězství opravy: nesmírné bylo rozhořčení, když se král obrátil proti těm, od nichž byl zvolen, a bylo tím větší, že katolíci, chápajíce se znovu politiky Sigmundovy, chtěli přinutit kališníky, aby vlastní rukou pracovali o zkáze husitství.

Středověku nechybělo svobody, ale pokojné držení této svobody. Protože právo veřejné bylo jen svodem privilegií různých a často si odporujících, žádné postavení nebylo pojištěno, ani žádná vymoženost konečná; nepřetržitý zápas byl velmi příznivý rozvoji ctností občanských a vzácnějšími činil svobody vždy popírané, ale působil stav neustálé kolísavosti; za takových řádů zvolna se vytvářejících a za posloupného úsilí všecky strany nalézaly zbraň potřebnou k vykonání svých záměrů. Praha měla již příležitost poznat, že její privilegia nechrání ji ode všeliké nehody.

Před válkami husitskými svobody obecní prospívaly toliko některým bohatým rodinám měšťanským, od nichž v úplné skoro závislosti udržováno bylo ostatní obyvatelstvo. V době revoluční většina

česká se vytrhla z panství této cizí oligarchie, která všecky úřady držela svými právy dědičnými a utlačovala nebo, lépe, potlačovala ostatní obyvatelstvo. Nebyla to pouhá změna osob. Konšelé pozbyli své všemohoucnosti a byli již jen odpovědnými zástupci obce; jejich moc byla přesně vymezena: ve věcech správních přihlíželi a dohlíželi starší a veliké věci důležité musily být předkládány veliké obci. V Praze znova se ukázalo, co se stalo v republikách starověkých: lid přenášeje svou moc, neodříkal se jí, ale vykonával ji přímo sám.

Naprostá rovnost jest ideál stále sledovaný a stále prchající. Sotva zmizela stará oligarchie, již vzcházela nová. Všecky staré rody nebyly vypuzeny a nevzdaly se ani svých upomínek ani svých nadějí. Někteří povýšenci se obohatili za zmatků; jiní volbám lidu se odporučovali svou výmluvností, nadáním nebo prudkostí. Nespokojivše se na dlouho náčelnictvím strany, znenáhla hleděli se povýšit nad své spoluobčany a na újmu velkých obcí rozmnožit moc, které nabyli jejich zvolením.

Když Praha se poddala Sigmundovi, musila uznat jistá jeho práva, aspoň v zásadě. Král se vzdal skoro vší působnosti na soudnictví a správu obecní; zachoval povšechný dozor a podržel jmenování konšelů. Taková byla tradice, a nikdo se neznepokojoval tímto vkročováním královským, vždyť bylo obmezeno tolikerými ohradami a výhradami: král své právo vykonával, jen když byl přítomen v zemi; konšelé byli voleni podle seznamu, sestaveného od konšelů odstupujících, bráni výhradně z utraquistův a obnovováni rok co rok. Jejich pravomoc byla přesně vyznačena, a v každém případě dozor starších a velkých obcí zamezil by každou choutku úchvatnou. Ale co zmohou opatření proti

tlaku okolností? Sigmund, neklamaje se nijak o náklonnosti Pražanů, hleděl na uzdě držet jejich nevůli tím, že ustanovil jim úřady městské, jimiž byl si jist, a rozšířil pravomoc svých zástupců na úkor moci demokratické. Katolíci a ctižádostivci podporovali jej, závazky přijaté byly zvráceny, a v l. 1438 až 1448 hlavní město husitství pod purkmistrem katolickým stalo se bezděčným a trnoucím spoluvinníkem reakce až do doby, kdy bylo osvobozeno od Poděbrada.

Vladislav, ujav se opět politiky krále Sigmunda, přejal také jeho chyby, a nástrojem byli mu taktéž muži, kteří doufali svou moc založit na zkáze svobod obecných. Aby se předešlo všeliké oprávněné pohnutce k stížnostem, konšelové byli vybíráni z utraquistův, ale z takových, kteří byli hotovi k odpadnutí; jejich chování ochromovalo všecko snažení husitů v městě, odsuzujíc je k úloze nečinných svědkův událostí, pokud by se nestali jejich obětmi.

Podobně bylo v Kutné Hoře, v druhém městě království. Rychlý rozvoj Kutné Hory, ležící prostřed pánve rudné, od dávna nejbohatší v Čechách, způsoben byl bohatými ložisky stříbra, v nichž se těžilo před samými jejími branami, a jež za posledních století byla nejhojnějším pramenem důchodů komory královské. Za válek husitských měšťanstvo německé nelítostně a nemilosrdně potíralo tu husity a jeho ukrutnosti přispěly nemálo, že válka záhy vzala ráz násilný a ukrutný. Město, od husitů opětovně dobyté a ztracené, konečně zůstalo v jejich rukou; po vypuzení starých měšťanů stalo se jednou z tvrzí kacířstva až do doby, kdy král odpadlíky zvolil do správy obecní na velikou nevoli omámené a bezbranné většiny.

Jakmile menšina jme se ukládat svou moc, nevyhnutelně musí se utíkat ke krokům libovolným a k opatřením týravým. Tím spíše, že tento nevděčný úkol vládnout proti většině protiví se duchům ušlechtilým, a že dlužno přijímat služby přívrženců podezřelých, kteří překročují záhy nařízení svých pánů. Prvními nezákonnými skutky vinníci často proti své vůli bývají posloupně sváděni až k výstředním násilnostem. Je to zákon zla, jenž se osvědčuje ve všech dobách bouřlivých, a jemuž neunikl ani Vladislav se svými rádci. Konšelé, jmenovaní od krále v Kutné Hoře a v Praze, těžkým tyranstvím brzo dolehli na města jim vydaná; při jejich zvolení žádáno po nich více rozhodnosti nežli úzkostlivosti nebo poctivosti: hleděli plnou náhradu vzít za záští, které vzbuzovali, a za odvetu, které se strachovali. Zajisté nemožno uznat bez sporu všecky žaloby, jež proti nim vznášeli později vítězní odbojníci, ale skutky, na jich úřadu lpícími, dosti se vysvětluje rozhořčenost jejich spoluobčanů.[18]) Jeden z jejich sluhů, jenž nebyl svědomí citlivého, se přiznal, že kdyby „takovú nepravost páni jinde činili, kázali by je zvěšeti". Kupčili se spravedlností, brali oběma rukama, vypovídali v prospěch těch, kdo se ukázali nejštědřejšími. Chtěl-li kdo být prohlášen plnoletým, musil platit. Peněz bylo třeba, aby platnost závěti byla uznána. Když se odebrali do domu, aby vyslechli poslední vůli umírajícího, zabavili kde co bylo, pobrali klenoty, měnili odkazy a pohledávky obraceli v svůj prospěch. Panství udavačství a hrůzy zabraňovalo všelikému odporu. „Sused s sausedem nesměli volně mluviti; a chtěl-li jest kto s druhým na rynku mluviti, ohlédal se jako vlk, zdali by tu třetí byl, aby jich nevyzradil. Pak nad to více konšelé též měli své šibaly a zrádce; ti po

víních a po šenkovních domích chodíce počínali sami najprv leccos mluviti proti konšeluom a přimísil-li by se kto k tomu a pověděl co takového, ježtoby nebylo libo konšeluom, i zrazovali je, a oni je sázeli, a druhé i mučili, a tak své šibalstvo konali.“[19])

Úřadům městským nebylo se bát trestů, protože zřejmě podporovaly reakci katolickou. S jejich svolením fanatičtí kazatelé, neznajíce jinak smýšlení obyvatelstva, podnikli zuřivý útok proti kacířství. Nejhorlivějšími hlasateli této výpravy křížové byli Bosáci, od Vladislava, jak se zdá, z Němec povolaní, kteří zášti náboženské spojovali s vášněmi národními: oni vyzývali čas odvety, kterou by Říše byla pomštěna za své pokoření. Valentin Vlk a mistr Puška, úplně zapomínajíce na naučení sv. Augustina, jenž dí, že „klame-li se lid, třeba jednat mírně a nikoli násilně“, prosluli přílišnou svou horlivostí mezi těmito zuřivci. V spodních vrstvách každého velikého města hemží se obyvatelstva hladového a surového, číhajícího na všeliké zmatky. Řeči mnichů, hlásané této nevědomé a nepokojné chátře, připravovaly ji k nejohavnějším rozhodnutím. Již kněží utraquističtí byli tupeni a jejich chrámy zneuctívány. Všecka tato luza byla povzbuzována spoluvinností konšelů, kteří se k husitům chovali se vší přísností. Běda každému z nich, koho přešla trpělivost vůči této vyzývavosti: každé slovo prudší, každé porušení rozkazů trestáno s největší přísností.

Zda konšelé obmýšleli rozsáhlejší a záhubnější záměry? Temné pověsti se šířily, mluvilo se o velikém spiknutí, od pánů katolických a od úřadů městských připravovaném: všichni utraquisté budou prý pobiti nebo z města vyhnáni; již den byl ustanoven, spiklenec jeden přinesl svolení královské, spoluvinníkům dána zpráva i svěřeno heslo;[20]) admini-

strátor katolický Hanuš z Kolovrat, v těžké své nemoci prozradil spiknutí, byv trápen příliš hrozným tajemstvím, jež bránilo mu umřít. — Co podstatného bylo v těchto smyšlenkách lidových a v těchto pověstech, bezpochyby od nepřátel konšelů pověřovaných? Jakéhokoliv opovržení hodni jsou muži, tehdáž Prahou vládnoucí, není přece na jevě, že by byli zamýšleli všeobecnou řež, ba připustíme-li též, že kališníci, tvořící velikou většinu obyvatelstva, byli by ochotně nechali se i zardousit od několika set zuřivcův, ani král, ani jeho rada, jejíž někteří nejmocnější členové byli známi svou oddaností k utraquistům, nebyli by svolili k podobnému vraždění.

S větší pravděpodobností lze předpokládat, že vůdcové měli v úmyslu vzbouřit lid, aby tím potřeli nejnebezpečnější své protivníky. Jakmile obyvatelstvo zbaveno bude svých vůdců a postrašeno, jsou pány situace, a porobení Prahy způsobí podmanění království. I v těchto užších rozměrech lze ještě pochybovat o spiknutí,[21]) není-li jiného důkazu než přiznání vynucená mučením nebo výpovědi svědků podezřelých, že hleděli vlastní své násilnosti omluvit nebezpečenstvím, jež jim hrozilo. Katoličtí konšelé pražští, jako vůbec všichni původci reakce za této doby, nelekali se zločinův osamělých, ale jejich záměry byly bázlivé, protože ducha byli obmezeného. Buď jak buď, ještě jednou byli varováni. Město se jitřilo tajným vřením. Nejvnitřnější city většiny, nejušlechtilejší její vášně a nejoprávněnější citlivost byly uráženy zároveň. Rozhořčovalo ji chování poslů pražských na sněmích: jejich vinou vymkla se Praze nejvyšší správa, již vykonávala ve věcech veřejných: kdežto její zástupci věrně poslouchali rozkazů dvoru, druhá města, Žatec, Louny,

stavěla se v čelo strany národní; onomu biskupu vlašskému, jenž vzdoruje kletbám papežským, přišel na pomoc Čechům, a jejž u vítězoslávě přijaly Tábor a Hradec Králové, zavřeny byly brány města Husova; v jednotách na obranu kalicha zřízených Praha nesměla zapsat své jméno. Pýcha městská, víra i prospěch, vše se sdružovalo, aby připraven byl výbuch. Není pochyby, že náčelníci jednot utraquistických dávno byli v dohodě s městem. Události nepřekvapily je náhle: byli připraveni na všeliké příhody, vůdcové ustanoveni a úlohy rozděleny. Podivná jest nevole, kterou za této příležitosti líčí někteří dějepisci: utraquisté byli v zákonité obraně. Jsouce utiskováni zpupnou menšinou, měli povinnost, aby nesnášeli déle nezákonného jha, jež je tížilo: v jistých případech resignace je zradou.

Praha se skládala ze tří měst zcela různých: ze Starého města na pravém břehu Vltavy, z Nového města, založeného od Karla IV. a prostírajícího se vedle tohoto, a z Menšího města na úpatí vrchu, na němž trůní královské Hradčany na levém břehu řeky; každé město mělo své zřízení, svá privilegia a též svůj ráz i své obyvatelstvo dosti rozmanité. — Bouře vypukla všudy najednou. Dne 24. září 1483 v osm hodin ráno velikým zvonem chrámu Týnského naproti radnici Staroměstské dáno znamení na poplach: ze všech čtvrtí se sběhl lid ozbrojený. Konšelé, konající právě schůzi, uleknuti poslali jednoho ze sebe na náměstí, aby vyzvěděl, co se děje: byl ubit. Purkmistr sešed, chtěl zavřít vrata: lid zabránil mu v tom, za ním se vrhl do radnice, křiče: zabij, zabij! Konšelé podobojí se vzdálili bez úhony, druzí byli uvězněni; purkmistr vyhozen oknem a jeden z jeho přátel raněn. Množství lidu vzrůstalo stále; někteří Němci se pokusili vyprostit konšely,

ale bylo již pozdě: několik jich zjímáno, druzí se rozprchli.

Krvavější byla bouře na Novém městě, kde strana demokratická byla četnější a obyvatelstvo bouřlivější. Sedm konšelů bylo zabito na radnici a jejich mrtvoly vyházeny oknem: jiní dva se zabili při pokuse o útěk. Vzbouřený lid zuřil zvláště proti primasovi Páralovi, jednomu z nejlakotnějších; krutě pykal za své vyděračství. Povstalci se pak rozptýlili po všech ulicích: kdežto jedni plenili čtvrt židovskou, odnášejíce látky a klenoty a drancujíce domy tak, že nezůstalo hřebíku ve zdi, druzí se vrhli na kláštery. Několik duchovních bylo mučeno a usmrceno: lid se spil vražděním, ženy zuřily vztekleji a divěji nežli muži. Dominikáni utekli řeži jen tím, že se skryli, byli by zahynuli hlady, kdyby někteří katolíci s nebezpečenstvím vlastního života nebyli je opatřovali potravou. Bosáci byli vypuzeni: až k branám města provázel je průvod divný, pokřikuje po nich posměšně a prose boha, aby nepřiváděl jich zpět z Němec.

Hněv lidu je nelítostný a divoký: luza je všude táž: běda zemi, jejíž osudy rozhoduje, a stranám, které rozpoutávají její vztek! — Však kdo byli tu vinníky, ne-li konšelové, jejichž zpupná politika a zločiny dohnaly utraquisty k nejhoršímu, nezůstavujíce jim jiné volby, než odpad neb odboj? Kdokoli se staví nad zákon, ztrácí všeliké právo na jeho ochranu: katolíci, vládnouce proti většině, dali podnět ku povstání: jejich neštěstí a zločiny jejich nepřátel padají jen na jejich hlavy.

Náčelníci utraquističtí byli by stěží udrželi první výbuchy zuřícího lidu; nepochybně také bylo jim vděk, že hrůzou zastrašen byl všeliký pokus o odpor: ale jejich vítězství bylo by záhy poškozeno, kdyby

výtržnosti byly se protáhly. Rychlost a přesnost opatření, jež následovaly, dokazují, že plán byl napřed umluven. Obecní starší se chopili hned správy města: zatím co silné stráže se procházely ulicemi, bráníce všelikému novému pokusu loupežnému, Pražané vyzvali hejtmana hradu pražského ke vzdání jeho: obsadili hrad o několik dní později.

Přísnou odvetou uspokojeno bylo veřejné mínění a husité na dlouho zabezpečeni proti všeliké reakci. Uvězněno bylo asi 250 Němců: v prvním zmatku byli velmi špatně krmeni chlebem a vodou, tak nedostatečně, že někteří prý zemřeli hladem: kdo svolili ku přijímání pod obojí způsobou, byli propuštěni na svobodu; druzí vyhnáni z města a jejich statky zabaveny. Uvěznění konšelové byli mučeni: přiznavše se ke všemu, čeho žádáno, byli odsouzeni na smrt; deset jich popraveno. Jejich těla nechána celou noc na veřejném náměstí „jako kdyby to byli psi“, na zejtří hozena na vůz a pohřbena v společném hrobu.[22])

Zástupcové města na spěch psali Vladislavovi, aby osvětlili a ospravedlnili své chování, slibujíce mu, že uhradí škodu bouří způsobenou; ale zároveň se dožadovali pomoci nejmocnějších pánů, povolali biskupa Augustina Luciana do svého města i vešli ve styk s jednotami utraquistickými.

Bouře roku 1483 měla následky neméně důležité nežli smělý útok Poděbradův r. 1448; jako tenkrát i nyní katolíci byli zděšeni nenadálým odporem: za několik hodin přišli o ovoce všech svých dlouhých a umělých pletich. Opětně stáli proti celému národu, jenž na obranu své víry byl hotov k nejkrajnějším obětem. Překvapení se nezdařilo: jestliže by setrvali na svých záměrech, třeba bylo se odhodlat k otevřené

válce; posledními svými pokusy nebyli k tomu hrubě povzbuzováni. — Kdo by jim byl pomáhal? Němci si nepřáli nikterak obnovit nepřátelství: na zprávu o bouři pražské opravdový strach panický padl na země okolní; již viděly v duchu opět hrozné voje táborské. — Však těžko bylo bez boje se odříci nadějí tak dlouze a draze chovaných. Všickni se hned neodhodlali k tomu. Vladislav, rozhořčen urážkou své moci, sbíral vojsko a žádal pomoci Polska, Bavor, ba i Matyáše. Sixt IV. pochvaloval ho, posílal do Němec bullu za bullou. Marně plýtváno výmluvností! Každý panovník měl své snahy a své nepřátele; Vladislav nedostal z ciziny ani muže, ani groše.

Jeho vojsko bylo dosti četné, ale jakého vůdce mělo a jaké bylo samo! Většina jeho vojáků schvalovala chování Pražanův; opravdová výprava proti odbojnému městu byla by způsobila obecné povstání. Král se brzo přesvědčil o tom. Chtěl vstoupit do Hor Kuten, kde se obával bouře: měšťané zavřeli před ním své brány. Povolil, neodváživ se obléhat město. Po dlouhém vyjednávání svolil k odpuštění Pražanům, potvrdil jejich privilegia, dovolil biskupu Santorinskému svobodné vykonávání jeho úřadu, slíbil, že bez svolení obce nepovolá zpět mnichův, a že volit bude konšely jak obyčejně podle seznamu sestaveného obvyklým řádem. Utraquisté se opět zavázali, že židům a mnichům vrátí věci uloupené, a že dají náhradu vypovězencům.[23])

Pozdní ústupky bývají škodlivé a pokořující. Král vrátiv se do Prahy, byl několikrát předmětem nepřátelských projevů; ba ani svým životem nebyl bezpečen. Opustil † dvůr královský u Prašné brány na Starém městě Pražském a vrátil se na starý hrad Pražský, opravený a přestavěný stavitelem Benešem Lounským. Odchod tento byl abdikací, a až do

nastoupení Ferdinanda I. Praha užívá samostatnosti téměř úplné.

Odpadnutím králový m katolíci čeští pozbyli poslední své naděje v úspěch: v skutečnosti nepřáli si roztržky, a v své snaze ctižádostivé domáhali se nových prospěchů. Posledními událostmi kněžím jejich vnuknuty byly zdravé úvahy: kanovníci museli znova se ukrýti a utéci; administrátor arcibiskupství Hanuš z Kolovrat zemřel strachy. Na jeho místo dosazen politik velmi mírný † Pavel Štěpán Pouček z Talmberka; věrně slouživ Poděbradovi až do posledního jeho dechu, ani po jeho smrti nechtěl uznat chráněnce papežova Matyáše Korvina a velmi zmužile se vyslovil pro Vladislava. Jeho zbožnost nevylučovala opatrnosti; miloval svou vlast a mír, znal dobře své krajany a věci veřejné, jichž se účastnil od dávné doby, naháněly mu strachu z dobrodružství a hrůzy z dobrodruhů. Soudil, že nejlepším prostředkem, jímž by kacíři přivedeni byli ku poslušenství, není dohánět je k nejhoršímu. Zkušeností byl o tom poučen, a po osmdesátiletém nezdaru shledával, že marné jest pokoušet se znova o prostředky násilné. Laikové snadno byli přístupni těmto důvodům. Neméně vřele přáli si utraquisté, aby se navrátil řád a mír: spory stavů směřovaly ku potlačení vášní náboženských, a šlechta obojí víry počala se obávat, aby její roztržky nepřispěly k oslabení její moci na veliký prospěch měst. Za takového obecného smýšlení nebylo nesnadno zjednat mír. Byl učiněn v Kutné Hoře r. 1485.

Právě přede dvěma lety Luther se narodil, Evropa byla na prahu nových válek konfessijních; ve chvíli, kdy počínala doba záchvatů náboženských, strany v Čechách tlakem okolností přinuceny byly

ku prohlášení řádu snášelivosti a svobody svědomí. Podle smlouvy Kutnohorské utraquisté a katolíci užívají týchž práv a svobod: obě strany zůstávají v držení far jim příslušných, ale všem obyvatelům království jest na vůli vyznávat víru podle své vůle. Kazatelé se zdrží všelikého hanění a kaceřování; kompaktáta jsou uznána za zákon zemský, a uzdá-li se kališníkům vypravit poselstvo k papeži o jich potvrzení, žádosti jejich budou podporovány od krále a katolíků. Mír zjednán byl na jedenatřicet let, ale r. 1512 prohlášen za věčný.[24])

Této smlouvě byly vytýkány mezery a nejasnosti: právo poddaného lidu selského nebylo ani dosti přesně vysloveno ani dosti pevně zaručeno. Jako dříve ani potom někteří páni neodolali pokušení zabezpečit spásu svých poddaných přikázáním jim vlastní své víry, města nepřestávala odpírat práva občanského těm, kdo se nepřiznávali k víře většiny. Nicméně mír Kutnohorský znamenal ohromný pokrok a jest k opravdové cti a zásluze mužům, kteří jej připravili a provedli, ačkoli jinak celkem nepřijímali, ani nepozorovali pravých jeho následků. Události skvěle potvrdily politiku Poděbradovu: na troskách theokracie zřizoval se stát moderní, zákon nestrannou svou ochranu rozšiřoval nad kacíři jako nad pravověrci. Po hrozných zkouškách země česká tlakem okolností spíše nežli svědomou vůlí lidí uznávala skutečně nepříslušnost moci ve věcech náboženských. V Čechách, o dvě nebo tři století dříve než v jiných zemích, zápasy náboženské vlastními svými výstřednostmi vyčerpaly fanatism; strany se odhodlaly ke snášelivosti, když se nepovedlo jedné vyhubit druhou. Oprava nedostihla svého cíle, aby potlačila zlořády církevní; překročila jej potlačením církve samé, pokud byla

mocí světskou a svrchovanou. Málo událostí v dějinách má hlubší význam a znamená pokrok tak opravdový, málo které zároveň jsou tak poučné a tak ponižující pro pýchu lidskou a tak mnohoslibné pro budoucnost lidstva jak ona smluva nejasně složená, jež únavou byla uložena oběma stranám. Odtržení jedné části národa od Říma způsobilo nové potřeby, a z těchto potřeb vyplynulo nové zřízení politické. Pozoruhodný příklad o přitažlivosti orgánů ke středu: z malomoci řevnivých sekt vznikal jeden z nejušlechtilejších citů svědomí novodobého, úcta ke druhému, snášelivost.

Smlouvy celkem bylo dosti svědomitě šetřeno. Vladislav poučen byv posledními událostmi, upustil od svých ctižádostivých plánů o obnovu katolictví; jeho liknavostí získáni byli poslední přívrženci kurie. Obě strany zachovaly své postavení, a zdálo se, že se vzdávají všeliké snahy výbojné. Papežové zapomněli na Čechy: po více než půlstoletém neplodném úsilí nezabývali se více kacířstvím českým; doba válek husitských byla skončena.

Příměří se prodloužilo až do chvíle, kdy pokroky reformace německé vzbudily opět ráznost církve, a kdy tato jsouc ohrožena již nejen ve věci vedlejší a vzdálené, ale ve vší své moci, ba v samé své jsoucnosti, sebrala své síly k poslednímu úsilí o znovuzřízení své autority. Dílo opuštěné Vladislavem přejal opět Ferdinand, jenž projevil však vlastnosti zcela jiné, vytrvalost, sílu a opatrnost.

Poznámky k hlavě I.

[1]) Doba Jagielovců je jednou z nejtěžších a nejzmatenějších v dějinách českých. Současných letopisů je po skrovnu a ceny prostřední. — Staří letopisové čeští (vydání Palackého v III. sv. Script. rerum bohem.); Dlugosz (1415—1480), poslední knihy kroniky polské sepsané latinsky. — Dlugosz, jakožto horlivý katolík je přísný ke kacířům českým, ale svědek dobře zpravený; — Dubravius († 1553) Historia regni Bohemiae, libri XXXIII. — Převeliký počet listin uveřejněn byl v Archivu českém, mezi jinými dopisy Viléma z Pernšteina od roku 1520 sv. I. str. 70—137 a II., 136—173; listy čerpané z archivů bavorských od r. 1440—1512, I., str. 320—337; zápisy veřejné od r. 1453—1490, IV., 413—517; veliký svod zákonů, známý pode jménem Zřízení zemské krále Vladislava II., text český a latinský ve sv. V. a j. — Důležité listiny nalezneme ještě v Časopise Čes. Musea, ve Sborníku Historickém, v Mittheil. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen a j. — Přes to vše mnoho je mezer a míst temných. Kalousek nedávno ujal se opět vydávání Archivu českého. Svazek VII. (1887) obsahuje pramen prvního řádu pro tuto dobu: Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitálu, vydané od Fr. Dvorského s obvyklou jeho svědomitostí. Palacký znal tyto dopisy, jež obsahují nekonečné množství vzácných zpráv, a zvláště zajímavě osvětlují stav duševní té doby.

Hlavní prací zůstávají stále Palackého Dějiny české (V. díl, 1. a 2. sv.). Vypravování jest tu velice podrobné a veliký historik český jím podává jednu z mistrovských částí svého díla. V některých částech pozměněno nebo doplněno jest od Bachmanna a Burdy, — o nepokojích Pražských roku 1483; — od Rezka v řadě článkův o Ludvíku Dítěti; od Tomka v různých článcích Časopisu Čes. Musea a j. O obecných dějinách možná užít Tomka, Děje království Českého 5. vydání 1885; Hubra, Gesch. Oesterreichs, sv. III., Gotha 1888; Grünhagena

Gesch. Schlesiens, sv. I.; Cara, Gesch. Polens, sv. V., a j.

[2]) Tyto velmi důležité podmínky volební uveřejněny byly v Archivu českém, IV., 451—455.

[3]) Listy Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic, vydané od Vinařického, str. 57.

[4]) Dubravius I. XXXII.

[5]) Viz překrásný list pana Viléma z Pernšteina v Archivu čes. I. 76.

[6]) Vladislav, píše vyslanec benátský, je vysoké postavy, uctivý a pobožný; mravů čistých, není hněvivý, neobmýšlí zlé, modlí se mnoho, bývá na třech mších denně; nikdy nedal nikoho popravit, ale poslouchá ho málo kdo. Mluví málo, a řekl bys, že to socha. — Denník Marina Sanuta III. 858. a násl.

[7]) Koruna česká přísluší kotlině dunajské Moravou. Ostatně historikové i geografové zpozorovali velmi správně, že Čechy přes to, že leží nad Labem, více lnou k jihu než na sever. Krušné hory a Sudety ponechávají řece toliko úzkou prorvu, i s dolejším Německem styky jsou nesnadné, kdežto na jihovýchodě vypnulina Moravská mezi oběma zeměmi tvoří hranici toliko podle jména.

[8]) V odporu Slovanů jižních proti Turkům zajisté jest hojně episod hrdinských, nicméně povšechný dojem je smutný a úspěch nevěřících nad očekávání snadnější.

[9]) Jiří v listě k měšťanům Chebským se chlubí, že nejen trpí, ale i chrání a ujímá se Němců pražských, kteří „jsouce velmi četni, vydržují mnoho kostelův a klášterů". (Fontes rerum austriacarum II. odd., svaz. 46, 411.) Všickni byli katolíky.

[10]) O reakci katolické a o odporu husitů srovn. mimo Palackého V., 1. [162, 163, 192—193, 200—204, 209] i Frinda, Die Kirchengesch. Böhmens, sv. IV., str. 80 až 82; Bachmanna, Zur Gesch. des Aufstandes der Prager im Sept. 1483 (v Mitth. des Vereines für Gesch. der Deutschen in Böhmen IX. roč., Praha 1881); Burdu, Bouře Pražská roku 1483, ve Sborníku Historickém, Praha 1883, str. 119 a násl. — Bachmann uveřejnil vypravování nějakého Němce, Passio Pragensium, jež důležito je pro srovnání se Starými letopisy, které dříve bývaly jediným pramenem.

[11]) Zachovalo se nám vypravování o věznění Michalově ve spise Václava Slánského, jednoho ze čtyř jeho druhů.

Vydáno bylo v Starých letopisech českých str. 503 a ve Výboru literatury české, II., 879—890.

[12]) Zda přivábena byl sliby? — O tom není žádného důkazu. Koranda tvrdí, že z Čech nedošlo ho žádného pozvání; v listu ke králi Lucian sám dí, že k rozhodnutí byl přiveden přesvědčením, že se s Čechy nakládá nespravedlivě, a příjemným dojmem, jejž v něm vzbudili jejich čekanci. S druhé strany není pochyby, že na sněmě r. 1478 mluveno o tom, že by mohl být získán některý biskup italský. Augustin Lucian neopomenul přinést s sebou listiny, dokazující jeho důstojenství. O této důležité příhodě viz Palackého, sv. V., č. 1., str. 214 a násl. a Frinda str. 80.

[13]) Jeho skutek, odpovídal na protestace biskupovy, zdá se mi neobyčejný a s tradicemi málo se srovnávající, Chce-li, jak tvrdí, obnovit mír mezi oběma stranami, proč se tak zřejmě prohlásil pro jednu z nich?

[14]) Dějiny měst českých byly velmi pečlivě prozkoumány od spisovatelů naší doby. Rössler (Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren), Erben (Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae) [pokračování jich (1253—1310] od Emlera) a H. Jireček v překrásné sbírce: Codex juris bohemici vydali prameny nejdůležitější. Tomkovy Dějiny města Prahy jsou podivuhodným památníkem učenosti a kritiky (sedm svazků vydaných sahá až do doby Vladislava II. (1478). Z prací zvláštních dlužno uvést především studie J. Čelakovského a na předním místě Úřad podkomořský v Čechách. Praha 1881.

[15]) Srovn. velmi krásnou sbírku: Prameny práva městského v Čechách, jejíž 1. svazek, obsahující privilegia měst Pražských (1886) k stejné cti jest jak Jaromíru Čelakovskému, jakožto vydavateli, tak radě městské, jakožto nakladateli. „Bez ní všecka druhá města království byla by jako zbavena svého vůdce; je vzorem života, příkladem a zrcadlem mravnosti“ (privilegium Janovo 1316, str. 21). — In commodis (civitatis pragensis) et profectibus sicut in oculorum nostrorum viridario nostra plurimum delectatur serenitas (privilegium Karla IV. 1348, str. 85) atd., atd.

[16]) Čelakovský, Úřad podkomořský, str. 27.

[17]) Viz listiny dané Pražanům od Sigmunda (1435 a 1436), od Ladislava (1454), od Jiřího (1458 a 1460), od Vlad-

slava (1472): privilegia měst Pražských, str. 216 a násl., 236, 243, 253, 265 atd.

[18]) Viz v Starých letopisech českých, str. 510—515, výpovědi vězňů po bouři.

[19]) Ib. str. 233.

[20]) Heslo prý bylo: Pán Bůh s námi, světlo mezi námi, naši věrní bez hac (nohavic), Bartoš [z neznámého dosud rukopisu Strahovského, jenž o bouři r. 1483 má zvláštní hlavu] uvedený od Burdy: O bouři pražské r. 1483. Str. 123.

[21]) Bachmann nevěří v spiknutí, a jeho důvody jsou pravdě podobné, však nikoli patrné. Nesmíme zapomínat, že Bachmann v svém nepřátelství k Čechům všecku vinu svaluje vždy na jejich bedra.

[22]) O událostech 23. září viz Staré letopisy české str. 234—237; Passio Pragensium; několik pramenův uveřejněno od Golla ve Zprávách zasedacích král. české společnosti nauk 1878, str. 1—7. — Srovnej líčení Burdovo [ve Sborníku historickém, vydaném na oslavu 10letého trvání Klubu historického v Praze 1883] str. 123 a násl.

[23]) Smlouva uveřejněna byla od Golla ve Zprávách zasedacích král. čes. společnosti nauk 1878 str. 9 a násl.

[24]) Zápis sněmu Kutnohorského uveřejněn byl v Archivu českém IV., 512—516 a V., 418—427.

Česká Veřejná Knihovna
Edwardsville, Ill.

HLAVA DRUHÁ.

Boje ústavní v Čechách za vlády Jagielovcův.

Utišení sporů náboženských a převaha otázek politických. — I. Vítězství šlechty a zřízení řádův oligarchických. — Oslabení moci královské: pacta conventa, volba králů, všemocnost sněmův. Zřízení zemské z roku 1500. — II. Páni a rytíři. — Šlechta a měšťané; smlouva Svatováclavská; úpad měst. — III. Utiskování sedláků: poroba; postavení poddaných; jejich výsady a útrapy. — Nebezpečí situace způsobené vítězstvím šlechty.

Smlouvou Kutnohorskou (1485) nebyl obnoven pokoj v Čechách, proměněna pouze povaha a předmět bojů vnitřních. Po bouřích náboženských následují spory politické, dávné skupiny ustupují novému roztřídění stran; neběží víc o utraquisty a katolíky, ale o šlechtu, měšťany a poddané; nerokuje se víc o kalichu a o rozdávání svátosti oltářní dítkám, ale o právech sněmu, o složení a pravomoci rad, o stycích jednotlivých stavův a o poměrech sedláků k jejich pánům.

Jako bychom byli přeneseni do jiné země, tak úplná jest změna: právníci nastupují na místo theologů, výmluvnost opouští chrámy a utíká se do sněmu. Jakási nechuť k hádkám náboženským zmocnila se všech. Odkladu, jehož stolice papežská ponechává utraquismu, se neužívá; církev národní nebudí účasti od chvíle, co nehrozí jí nebezpečenství.

Přílišnými útrapami dobyto svobody, nedostává se již odvahy použít jí. Otázky vzbuzené schismatem zůstávají nerozhodnuty; čas od času se ozvou některé bázlivé protestace: duchovenstvo husitské zůstává bez vedení, fary jsou uprázdněné, věřící nepodajní; nebude-li pokus učiněn o odstranění takovéto anarchie mravní? — Universita jest v úpadu, bez žáků; jak vrácen jí bude dávný rozkvět? — Hnutí humanistické znenáhla proniká do všech zemí okolních; zda nebylo by radno převzít z něho jisté ideje, kterými by bylo obnoveno náboženství národní a dána jemu větší moc a vliv? — Mínění veřejné se odvrací lhostejně: děj je skončen; kdo se zabývá ještě věroukou, správou církevní, pokrokem mravním! Některá prohlášení neurčitá, několik hesel, a každý jde dále za jinými prospěchy.

Tato lhostejnost, srovnávající se velice s povahou ducha lidského, jež, hledíme-li k podstatě věci, jest jen poslední výraz a jako karikatura theorií Jiříka z Poděbrad o neutrálnosti státu ve věcech víry, skrývala velké nebezpečenství: brzo to zpozorováno. Zlo však nebylo by nenapravitelné, kdyby se bylo zdařilo rozřešit otázku ústavní, jež na příště zabírala všecku pozornost. Na neštěstí zápasy politické byly spíše prudké než plodné a vedly jen k jistému zmatku, v němž všecka moc byla popírána a všecko právo ohroženo. Pro příští rozvoj dějin českých jest to doba rozhodná, obsahujíc v zárodku všecky chyby a pohromy následujících století.

I.

Z událostí vyplývají zvláště dva veliké skutky: poroba lidu a vyhlazení moci královské; vinou Vladislavovou bylo, že nedovedl chránit massy

národa proti úchvatům šlechty, a že nezachoval vážnost moci ústřední; rozšíření řádů feudálních, odnímajíc všecken vliv těm, kdo nenáleželi stavu privilegovanému, vydalo několika stům lidí osudy země, zhubilo ducha národního, překazilo zavedení řádu trvalého — protože základy moci byly příliš úzké — a uvedlo v nebezpečenství samu jsoucnost vlasti.

S druhé strany moc královská svou závislostí odsouzena byla ke dráze revoluční, protože nebylo možno, aby se nadále spokojila postavením, jaké jí bylo vykázáno; jsouc nepotřebna, stala se právě tím nebezpečnou a svými obraty výbojnými ohrožovala vždy oligarchii, od níž byla zničena. Liknavostí a neprozíravostí Vladislavovou království bylo takto odsouzeno k celé řadě násilných krisí: zápas stavův a pravomocí stal se neduhem endemickým, strany neznaly jiného postupu vlády než smělé útoky, a vskutku situace jednou daná nepřipouštěla hrubě druhých.

Omluvou Vladislavovi jest toliko, že přijal korunu za okolností velmi těžkých. „Když Tys vlády se ujal," praví Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic, „vše bylo u nás viklavé a nejisté; dověrného a bezpečného nic. Vně hrozila Tobě válka, doma úklady; mnozí opouštěli Tebe, nebyla-li služba jejich každodenními dary uplacena."[1]) Jednota Zelenohorská neobnovila katolictví, ale za to jí bylo útěchou, že provedla druhou část svého programu, na níž jí záleželo neméně. Poděbrad náhle byl zaražen v svém úsilí o povznesení moci panovnické z podřízenosti, do níž se dostala revolucí husitskou: nejen válka s Matyášem zaujala všecku jeho pozornost a odbojem jednotníků panství jeho odňata část koruny, ale nejobyčejnější opatrnost mu velela, aby upustil od

záměrů, jimiž by si byl odcizil šlechtu dosud věrnou. Aby opatřil potřeby obrany, musil opět zastavit nebo prodat všecky statky, jež byl nově získal koruně, a byl by musil později zavadit vlastní své jmění. Jeho dlouholeté služby a svazky, jež utvrdil mezi panovníkem a národem, dlouhé nepřátelství, jež vyžadovalo přísnější kázně, za jeho života zakrývaly nevyhnutelné následky této situace. Ale od té doby vážnost trůnu závisela jen na muži, jenž seděl na něm. Nástupce Poděbradův obdržel toliko autoritu úchvaty podrytou; dříve než by mohl vykonávat moc, byl by musil si jí dobýt.

Zda bude s to? Ano bude-li mít vůli takou? Šlechta nedoufala v to, a toto přesvědčení neméně než předsudky náboženské a národní rozhodlo o jejím hlasování. Jakého náčelníka podajnějšího a méně nebezpečnějšího mohli si přát, než toto dítě patnáctileté, takto bez přípravy a bez podpory vržené do země, jíž neznalo, a kde nakupeno bylo překážek nepřekročitelných? — Péče o politiku zahraničnou na dlouho vzdálí ho od starostí o správu zemskou; vděčnost a obava, aby nepobouřil svých přívrženců, odvrátí ho od přechvatů, jež tak se proplatily jeho předchůdci. Vychování jeho bylo již zárukou: vyrostl v Polsku mezi úchvaty nepokojné šlechty a ve vzpomínkách netanula mu jiná forma vládní, než bezvládí oligarchické.

Aby zamezeno bylo všeliké překvapení, šlechta zavázala jej tuhými podmínkami. Články smlouvy z r. 1471, vzor to všech kapitulací, jež králům byly ukládány až do r. 1621, povšechným způsobem potvrzovaly práva, privilegia a obyčeje zemské, ustanovujíce, že žádná změna ústavní ani žádná novota správní, jakkoli důležitá, nesmí být zavedena, než se svolením sněmu: jinými slovy, panovník nemůže

nabýt nových práv než se svolením těch, jichž samostatnost byla by jimi obmezena, a bez jichž schválení měly by povahu revoluční a tudíž vždy nejistou. V době, kdy ve všech skoro státech západních neobmezená monarchie se zvedala na troskách feudálních, v Čechách panovník byl odsouzen oddat se nečinnosti, nechtěl-li se stavět nad zákon a odvážit se jaksi odboje proti smlouvě, jež byla základem všech jeho práv.

Kapitulace byly pravou smlouvou bilaterální. Trojí přísahou král zavazuje se zachovávat tato pacta conventa, jednou, když přechází hranice království, druhou před svým vstupem do Prahy a třetí před svým korunováním: potom teprve přijímá slib věrnosti od svých poddaných.[2]) Časté byly úchylky od těchto přílišných opatření,[3]) ale nedostatkem té neb oné formality nijak se nemění povaha svazku, vížícího krále s many jeho, a přísaha, kterou činí na zřízení zemské, jest podmínkou předchozí a potřebnou jeho moci. Popis slavností korunovačních, jaký nám podává kniha Tovačovská,[4]) v této věci nezůstavuje žádné pochybnosti. — Když panovník poprvé přibude do Brna nebo do Olomouce, nejvyšší hejtman jménem země prohlašuje se ochotným uznat jeho moc, ale nejdříve markrabí musí odevzdat mu list pod svým majestátem, jímž potvrzuje svobody a práva obvyklá. Kancléř čte jej přede všemi, i hledá se, jest-li vedle starých listův a v táž slova vyjádřen. Po skončeném obřadu markrabí přísahá na zřízení zemské,[5]) stavové pak slibují mu věrnost a poslušnost a potom teprve král koná první svuj vladařský skutek.

Podobně v Čechách přes rozdíly pouze formální tóliko svobodná volba víže poddané s panovníkem, a jejich obapolným stykům, závazky vzájemnými

ustanoveným, není takto zhola nic společného se závazky, jaké poddaní mají k svým pánům. „Páni," praví Všehrd, „sobě lidi platné, i služebníky a pacholky za své peníze kupují a mají nad lidmi též jako i nad svými služebníky plnú i života moc i smrti, jakož práva ukazují. Ale země sobě krále sama volí a jej dobrovolně podniká, od něho žádnými penězi kúpena nejsúci, než dobrovolně jenom poddána; král každý zemi přísahu činí."[6])

Jestliže král ruší své sliby, poddaní nejsou více vázáni poslušenstvím. Prameny i skutky dokazují stejně jasně, že Čechové dobře znali poslední důsledky volebních kapitulací. Když na Moravě šlechta se zavazuje obětovat své statky a hrdla na pokoření všech, kdo by ohrožovali její práva, nevylučuje z nich ani krále, a tento bez váhání potvrzuje její nález (1516).[7]) Roku 1511 některými ustanoveními krále Vladislava v pochybnost byla uváděna celistvost koruny; správcové čeští se zvláštní určitostí připomínají mu obapolnost povinností vížící panovníka a jeho poddané: „Vaše Milost může dobře znáti, který pán a král křesťanský chce, aby jeho poddaní k němu poddanost zachovali, že jest předkem povinen podle své přísahy také k nim se zachovati . . . Nejsmeť žádnému člověku smrtelnému zavázáni, bychme měli opustiti práva tohoto království, a nepovstali, i s proléváním krve své, proti lidem, kteří chtějí ujmě a škodě jeho."[8]) Výstraha zdála se vážnou Vladislavovi a než by vzdoroval nespokojeným Čechům, raději nepřijal od Slezanů slibu věrnosti, jehož se domáhal pro svého syna.

V XV. a XVI. století takto se připravuje a uskutečňuje v části východní Evropy přeměna zcela opačná nežli v západní Evropě, jež spěje ke zřízení

monarchií neobmezených. Okolnosti podobné, jaké za středověku překazily v Německu založení říše dědičné, vedou v Čechách, v Uhřích a v Polsku k výsledkům totožným: vinou událostí a lidí nevytváří se tu mezi panovníky a národy ono těsné spojení vyplývající z vědomí stejných prospěchův a ona nerozlučná vzájemnost vytvořená pracemi společnými a zkouškami spolu podniknutými. První panovníci, kteří od doby národní dynastie Přemyslovců velmi zvolna a působením času spíše než svými službami a prozíravostí své politiky dovedli v národu vzbudit cit dynastický, jsou Habsburkové[9]. Za okolností takových zásada dědičnosti neměla již významu, a protože byla ve zřejmém odporu s převládajícími názory politickými, usilováno o přeměnu moci královské v doživotní předsednictví. To by bylo bývalo poslední slovo revoluce feudální a nejjistější prostředek zabránit všelikým obratům štěstí.

Mimo vnitřní logiku, jež pudí strany, aby do posledních důsledků dovedly své theorie, úvahy rázu méně obecného učinily z volby králů jeden z předních článků programu oligarchického. Každá volba byla v skutku výtečnou událostí — pro volitele. Kandidátů bylo vždy dost, a na zatlačení svých spoluuchazečů nešetřili ani přízně ani peněz. Lakota, takovým lehkým ziskem jednou vzbuzená, potlačila snadno obavu a úzkostlivost, jež měl vyvolat řád, který za základ kladl nejistotu a porušenost, znemravňoval národ a otvíral bránu vlivu cizímu.

V této věci páni čeští nedovedli dosáhnout zákonného uznání svých přání. Kdežto v Polsku sněmy ústavně si osvojily právo svobodně nakládat s trůnem, v Čechách stavové volili krále toliko náhodou a jako úchvatem, ale doufali, že odstraní pře-

kážky se naskytující, a několikrát by se jim to bylo málem podařilo. Zdálo se na příklad, že došli cíle, když Vladislav, chtěje zabezpečit trůn svému synu, uznal právo sněmu k volbě krále (21. března 1509). O něco později, aby dosáhl slibu, že koruna, kdyby Ludvík zemřel bez potomků, dostane se jeho dceři Anně, zavázal se, že provdá ji jen se svolením stavů: jest na jevě, že v tomto případě schválení sněmu bylo vlastně volbou krále-manžela. Nároky šlechty shodovaly se tolik s logikou situace a s pravdou skutkův, i byly tak staré, že průběhem celého prvního století vlády Habsburků přese všecko úsilí králův a patrné pokroky moci ústřední, sněmy nikdy neupustily výslovně od svých požadavků.

Hlavní příčinou poměrného nezdaru šlechty v této věci byla jistá nerozhodnost, podivně slučující se s nejsmělejší odvážlivostí, a její účinky jsou velmi patrny průběhem celé této doby dějinné. Tato nerozhodnost sama jest jistým stálým rysem povahy české, a byla tu utvrzena zvláštními podmínkami boje počatého proti moci královské.

Aristokracie nebývá méně ctižádostivá ani bázlivější než demokracie; méně se liší od sebe cílem vytčeným než postupováním užívaným; kdežto demokracie, vycházejíc obyčejně od zásad obecných, dovolává se pravdy nepodmíněné a ráda zavádí bezohledný pořádek, aristokracie, opírajíc se o tradice a historii, jest tudíž šetrna k událostem předchozím; překrucuje je, aby dosáhla z nich, čeho si přeje, ale překrucujíc je, váží si jich; i v svých odbojích nemůže upustit od své konservativnosti, a její revindikace, nejsou-li založeny na historii, ve vlastních jejích očích pozbývají své síly. Jako v Uhřích tak i v Čechách povstání vždy propuká toliko pro porušení ústavy.

Ona střídavá úzkostlivost loyální, splétající se s nejostřejšími snahami ctižádostivými a ona bázlivost, nezdržující se přechvatů, ale neodvažující se hnát je do krajnosti, nebyly k velkému štěstí zemi: překážely, že se nemohla určitě a konečně upevnit vláda, kteráž buď jakou buď, byla by přece lepší nežli stálý zápas pravomocí. Co zvláště se týkalo volebnosti trůnu, nebylo pochyby, že v dobách před válkou husitskou syn pravidelně korunu dědil po otci, a zlatá bulla Karla IV., r. 1348, vyhrazujíc jinak svrchovanost národu, zachovala a přesně vyslovila obyčej dědičnosti. Stavové, jimž překážely tyto upomínky, neodvažovali se revolučně prohlásit své právo, ale nepochybovali, že ve chvíli únavy nebo slabosti vymohou odřeknutí se panovníkovo.

Nic však nebylo způsobilejšího k oslabení moci královské nad nejistotu, jež se takto vznášela nad povahou a původem její autority, a šlechta kořistila z toho, hledíc ji přivést toliko na stín bez těla a bez života.

V době příchodu Vladislavova do Čech, ač se šlechta zmohla, a okolnosti dále přály velmožům, věc králova nebyla ztracena. Města, byvše přechvaty šlechty velice popuzena, byla hotova vejít opět s panovníkem ve spolek, na čas přerušený; ačkoli posledními událostmi zasažena byla jejich zámožnost, vládla ještě velmi značnými prostředky: i když odkázána byla na vlastní své síly, přece po dlouhá leta držela na uzdě aristokracii: ve spojení s nimi královská moc lehce byla by zdržela pokroky svých protivníků, a zachránila si, čeho třeba bylo pro upevnění řádu veřejného. Nemluvě ani o sedlácích, jichž neproměnná oddanost byla by zabezpečena, kdyby jen chráněni byli od poroby, i mezi šlechtou samou král nalezl by dosti spojenců: všickni ne-

kořistili stejně z bezvládí, mnozí za nestálá a pochybná jeho dobrodiní raději by byli měli mír a bezpečnost; někteří byli ducha dosti vznešeného, aby se hrozili výstředností, jejichž závěrkem a koncem nevyhnutelným byla by zkáza země a reakce despotická.

Jak se děje často, většinu poctivou a umírněnou potlačila menšina, jejíž choutky byly prudké a nátlak neustálý, ale výsledek byl by býval zcela jiný, kdyby Vladislav byl dovedl většinu zřídit a vést. Na neštěstí neporozuměl ani v nejmenším své úloze, a okolnostmi pozornost jeho byla brzo odvrácena od věcí českých. Po smrti Matyášově r. 1490 Uhři nabídli mu korunu; neočekávaná odveta pro Čechy! Země přivtělené mohly znova být připojeny ke koruně, a skutečně stalo se tak, přes některé protestace Uhrů, jež stíženy byly kolísavým a odporujícím si panovníkem. Smlouva Olomoucká byla vyhlazena, ačkoli, jak uvidíme později, všecky její zlé následky nezanikly s ní. Ale s jiných hledisk spojení Uher a Čech pod žezlem Vladislavovým bylo osudno této zemi.

Položení Uher vyžadovalo nutně přítomnosti královy: hnutí bylo tu ještě hlubší nežli v Čechách, zápasy stavův urputnější, mravy politické horší; na straně jižní Turci neustále ohrožovali hranici. Vladislav, jemuž se nikdy nelíbilo v Praze, potom se usídlil v Pešti a do Čech zavítal již jen zřídka a na krátko: staral se málo o blaho tohoto kacířského národa; nezajímal se o vlastní svůj prospěch a štěstí ještě, když svou nezkušeností nebyl zaváděn, aby vystupoval proti těm, kdo bojovali zaň.

Královská moc abdikovala; pánům nebylo ani třeba dobývat jí, zaujali jen místo uprázdněné. Hojně bylo mezi nimi mužů výtečných. Nikdy snad

šlechta česká nehonosila se tolika vynikajícími politiky: z drsné školy válek občanských vyšlo pokolení silně otužené. Se zkušeností ve věcech státních a se zálibou ke vládě spojovala samostatného ducha a pevnou povahu, jež se tvoří v době nejistých situací, kdy třeba spoléhat jen na sebe; pevným vedením krále, hodného své koruny, byla by dala zemi slavné služebníky. Nejsouc však vedena ani zdržována, stala se zemi nebezpečím a pohromou. — Vzpomeňme si, co se dálo ve Francii kolem téže doby: jak znamenité pomocníky Ludvík XII. nalezl v šlechtě poslušné, a přece ne otrocké! Jaká byla by však bývala budoucnost království, kdyby smělí vůdcové výprav italských byli necháni bez pána, bez cíle, vydáni popudům lakoty a ctižádosti a téměř odsouzeni, v bezbožných bojích vyčerpávati horečnou svou činnost a bouřlivou svou chrabrost? — V Čechách za nepřítomnosti královy každý vůdce myslil již jen, jak by rozšířil svůj vliv, strany se tvořily a potíraly; osobní prospěchy převyšovaly všecky druhé úvahy; za zuřivého toho shonu po moci, nehledíc již ku povinnostem, jež tato ukládá, ale ke hmotným prospěchům, jež slibuje, nejšlechetnější povahy znenáhla klesaly, prostřední se zhoršily a špatné zlotřily. Nejhorším snad účinkem zkázy moci panovnické byl mravní úpadek šlechty, která k ní přispěla nejvíce.

Hádky v šlechtě propukly teprve, když společný nepřítel, král, byl jaksi odzbrojen. Útok proti moci královské veden byl se stejnou silou jako přesností a obratností.

* *
*

V zemích, kde se stát vyvinul za vlivu římského a církevního, od počátku jeví se nám jak feudálním,

tak nad feudálnost povýšeným. Král je první pán v zemi a tímto právem má many, nad nimiž vykonává moc obmezenou, jakou přiznávají mu obyčeje té doby; ale zároveň připravuje a přivádí jiný pořádek sociální; jeho práva panovnická nejsou vyčerpána jeho svrchovanou mocí; jest něčím vyšším než první v šlechtě, jest náčelníkem státu.

V Čechách moc královská takto pojatá představována byla velmi slavně od Karla Lucemburského, ale nepřečkala válek husitských. Moc vykonávaná Poděbradem a Jagielovci byla skoro výlučně feudální. Od té doby autorita panovnická právě tak, jako moc šlechty nad poddanými pohybuje se v dosti úzkých mezích, jež ustanoveny byly zřízením zemským.

Však i v této nové době moc královská, zcela feudální, zachovává dvojí ráz a vykonává se za okolností a nároků rozličných. Král není jen náčelník pánů, on sám jest pán; spolu s many má i on poddané a tito poddaní — to jest nejen sedláci korunní, ale vůbec všickni, kdo nejsou pojati do řádu feudálního — nemají ochrany nijaké ve smlouvách zavazujících krále vůči sněmu: zakročování stavů v tomto oboru protiví se úplně tradicím a panujícím ideám právním. Tato dvojitost jasně vyslovena jest oddělením správy královské, jejíž členové závisí výlučně na králi, od správy zemské, nad kterou sněmy vykonávají velmi rozsáhlé právo dozorčí.

V praxi však některé nesnáze vyplývaly z těchto rozdílů: není pochyby, že vliv panovníkův nad many je tím větší, čím rozsáhlejší jest jeho moc nad vlastními poddanými. — Šlechta pochopila velmi důvtipně, že nejlepším prostředkem, kterým by uchránila výsady od útoků krále, jest zasáhnout

jeho moc v samém jejím zdroji, zmenšením jeho statkův a osobních důchodův a zabráněním mu, aby nemohl s nimi volně nakládat. Zbaven takto vší samostatnosti měl upadat víc a více pod panství sněmu nebo, lépe, šlechty v něm rozhodující. Od té doby bylo jí snadno uchvátit výlučné právo zákonodárné, pak sáhnout na soudnictví a na finance a konečně osobovat si moc výkonnou. Král byl již toliko málo váženým předsedou oligarchické republiky. „Jeho moc," dí velmi správně historik doby Žerotínovy, „byla konečně menší nežli moc dože benátského."[10])

Za necelých deset let po zvolení Vladislavově za krále uherského úpadek moci královské byl tak úplný, že se zdálo, jako by upouštěla ode vší naděje v odvetu, když potvrzením zřízení zemského r. 1500 schvalovala téměř vítězství oligarchie. V této době skoro všecky statky korunní jsou odcizeny a šlechta vymohla na králi, že se vzdal práva k odúmrtem.[11]) Panovník nemá ani stálých a řádných důchodův, ani moci veřejné, ani správy. Nemá jiných příjmů než berně svolované ode sněmu, a protože daň nebyla ještě obvyklá, stavové ji svolují toliko občas, za jistých okolností a s nejpřesnějšími výhradami; komise sněmovní ji rozvrhují a vybírají. Záhy berně neplynou ani do komory královské. Ve svých nesnázích panovník žádal předních pánů za zálohy a půjčky: věřitelé koruny, zneuživše toho, přinutili Vladislava, že jim vydal úplně do rukou komoru královskou, to jest, správu financí.[12]) Král se ocitl ve stavu liquidace soudní. Správa dluhu veřejného, financí královských a soukromého jmění nejvyšších úředníků korunních se splétá; zmatek jest nad zmatek a zpronevěřování nestoudná. Berněmi se obohacují jen výdělkáři, i nestačí ani

na zaplacení propadlých úroků. Královská moc svou slabostí schází tak, že nemůže dostát svým závazkům a ztrácí všecku oblíbenost u lidu, vyžadujíc od země těžkých a marných obětí.

V době, kdy všude stálá vojska nastoupila na místo hotovostí feudálních, král český nemá jiných vojů, nežli všeobecnou hotovost zemskou, kterou smí nařídit toliko se svolením sněmu nebo když země jest napadena. Skutkem, ne-li právem, správa politiky zahraničné se dostává stavům, kteří sami rozhodují o vojsku a penězích. — Ve většině druhých zemí zřizuje se správa státní, jež znenáhla nejvyššímu svému dozoru podrobuje osobní prospěchy a zvětšuje svou moc rozmnožováním svých služeb: v Čechách se ještě ani nepočíná tvořit; hejtmanové krajští, kteří sami po krajích představují činnost panovnickou, nejsou úřadem stálým; pokud se užívá jich, bývají často voleni od šlechty a vždy z ní vybíráni; někdy úřady jejich jsou dědičné: uhodneme, pokud král může spoléhat na jejich poslušnost a oddanost.

Správa ústřední se skoro úplně vymyká z rukou panovníkových. Rada královská jest již toliko výborem sněmu; zřízením zemským ustanoveno jest rozdělení předních úřadů mezi jednotlivé stavy, to jest král musí své rádce vybírat výlučně z přirozených svých protivníků. Přesný pořad byl zaveden mezi nejvyššími úředníky, a kdo neprošel nižší stupně, nemůže se povznést k vyššímu úřadu. Nejvyšší úředníci jsou ustanovováni k návrhu sněmu nebo rady, a stavové upírají králi právo sesazovat je. Jakož ukazuje i jejich jméno, jsou představiteli země, a nikoli služebníky královými, přísahají na zřízení zemské: jejich úkolem je bdít

nad činností panovníkovou i obmezovat ji a nikoliv provádět.

Vedle této správy zemské správa královská, zvlášť ustanovená k řízení statků bezprostředně korunních, byla by mohla, jako na příklad ve Francii, rozšířit svá práva a stát se nástrojem, jímž by moc panovnická byla znovuzřízena v zemi: sněmy však rozšiřují znenáhla nad ní svůj dozor a svou moc, proměňujíce hodnostáře dvorské v úředníky zemské; podléhají týmž povinnostem a jejich jmenování závisí částečně na stavích.[13]) Převzetí moci je tak úplné, že když trůn královský za Ferdinanda I. nabyl opět jakési samostatnosti, předně se stará o vytvoření zcela nové správy.

Jako moc výkonná i moc soudní přísluší sněmu. Nejvyšší soud se skládá z určitého počtu pánův a rytířů, jeho členové jsou nesesaditelní a vybírají se jakousi svobodnou kooptací, nebo volí se k návrhu rady zemské. Právo vykládat zákony ve všech případech nepředvídaných přísluší jemu měrou největší; jeho nálezy jsou svrchované a jeho rozsudky se stávají jedním z předních zdrojů soukromého práva. Král nesmí pohánět nikoho před jiný soud, a jeho právo k udílení milosti je téměř odstraněno. Nejvyšší soud se svými povinnostmi soudními spojuje nejvyšší pravomoc politickou i vykonává povšechný dohled nad činností panovníkovou. Představuje stálý výbor sněmu; jsa zasvěcen do nejtajnějších podrobností státních, zamezuje všeliký pokus odporu a v svém středu sdružuje nejmocnější členy šlechty, jejím snahám dává ráz jednotného vedení a nepřetržité vůle, jimiž působí neodolatelně.

Sněmy se scházejí často, jejich bdělost je tak čilá, že kdyby i členům nejvyššího soudu a nejvyšším

úředníkům osobním jejich prospěchem nebyla zakázána všeliká shoda s korunou, každé odpadnutí bylo by nemožné. Každý krok důležitý se vykonává toliko se schválením stavů, každý zákon dochází platnosti toliko jejich přijetím. Nálezy neplatí, pokud nejsou zapsány do desk zemských, jež se otvírají jen u přítomnosti poslův ode sněmu zvolených. Ano šlechta s obejitím schválení královského chce sama dávat zákony; žádá, aby nálezy sněmu byly zapisovány do desk zemských beze všeho stvrzení královského; v Čechách jsouc však méně šťastna nežli na Moravě, v této věci nedovede svou vůli uložit panovníkovi nebo raději netrvá na tom urputně: nač? Nemá-li dosti prostředků, kterými by vynutila svolení královské? Nepodařilo se jí ani, aby obdržela právo svolávat sněm bez povolení královského; ale vskutku zákaz panovníkův nepřekáží jí hrubě a trpělivě vyčkává příležitost, aby si dala zákonem potvrdit poslední své požadavky.

Nesluší dále zapomínat, že pánové jsou svrchovanými vladaři na svých statcích, že nikdo nemá práva zakročovat mezi nimi a jejich poddanými,[14]) že nařízení královská pozbývají platnosti na jejich statcích. Ale protože kolem první čtvrti XVI. století, totiž v době, kdy královská moc se ujala opět jedné části svých statků, majetek šlechty jest alespoň desetkrát rozsáhlejší nežli jmění královské, moc panovnická ve větší části země trvá jen podle jména, ježto se vykonává toliko prostřednictvím šlechty. Zákonodárství, soudnictví, finance i vojsko vymkly jí se téměř cele; ani církev ani škola, ani prospěchy hmotné, ba ani správa sama nezávisí na ní; jeví se již jen jako neužitečný zbytek věku minulého. Vladislavovo zřízení zemské se ani nezmiňuje o jméně královĕ.[15])

Proč se šlechta zastavila na této vábné cestě a proč neodstranila královskou moc vůbec, když ji zničila?[16]) Lépe by tak věru bývalo pro Čechy. Známe republiky aristokratické, jež velice prosluly v dějinách světových, a oligarchie česká za této doby měla zajisté všecky živly k dobré vládě potřebné.

Většině se nedostávalo rozhodnosti a důslednosti: jako ve věci náboženské strachovala se posledního slova, a její nedostatečná smělost zavalila budoucnost hrozným nebezpečenstvím. Duch šlechty byl obmezenější nežli její zmužilost, a naprosto chyběla jí prozíravost politická. Nedovedla ani přiznat panovníku nejmenší míru práv, bez níž jeho moc nemohla obstát, ani zavést jinou vládu. Ostatně kdyby byli zrušili moc královskou, byli by dlužni pokořit se autoritě několika mužů ze svého stavu, ale jejich pýcha nikdy se nepoddala k tomu. Starajíce se mnohem víc o svou samostatnost nežli o zabezpečení osudů své vlasti, nesnažili se na zříceninách starého systému zavést řád nový, který by šetřením všech práv zasluhoval důvěry národa, ale k svému prospěchu hodlali kořistit ze slabosti panovníkovy. Bezvládí bylo nejvyšším jejich cílem, i libovali si ve zmatku, za kterého mohli ukájet své záští a svou lakotu.

Zmrhali svůj čas hádajíce se o kořist, a nepozorovali, že nepřítel hrozí obratem výbojným. Taková byla jejich nedbalost, že jsouce spokojeni držením moci, nepomýšleli na její uzákonění: o většině kusů pochybných nechali průchod všelikým sporům, a jejich netečností lehce v pokušení byli uvedeni ctižádostiví králové.

Sněmy, kterými stavové vykonávali svou moc, byly příhodny ke všelikému překvapení, protože

složení jejich bylo nestálé a vrátké. Všickni páni a rytíři měli na nich místo a hlas, ale obtížným cestováním, častým sněmováním, nákladným delším pobytem v Praze se vysvětluje, proč počet sněmovníků nebýval obyčejně nad dvě nebo tři sta a často mnohem menší: za těchto okolností králi nebo náčelníkům stran nic nebylo snadnějšího než přemístit většinu přivoláním do sněmu hrstky svých přívrženců, nehledíc k tomu, že tato hlučná shromáždění dala se všelijak porušit a snadno unést. Nejen sněmy po sobě následující často bývaly oživeny duchem nejvíce si odporujícím, ale i v témže zasedání osoby se měnily neustále; velmi málo členův účastnilo se rokování od počátku až do konce a za stálého odjíždění a přijíždění úmysly a snahy měnily se každým dnem. Moc sněmů byla by bývala neodolatelná, ale neměly ani vůle ani vytrvalosti. Podobaly se mnohem více sněmům polským než parlamentům moderním.

Nedostatky podobného systému byly na jevě: z veliké části mohly být napraveny rozvojem sjezdů krajských, které za této doby, více silou okolností než podle plánu napřed promyšleného scházely se častěji a rozšiřovaly svou pravomoc. Za prozatímního stavu přejímaly některé povinnosti zanedbávané od moci královské a pokoušely se o znovuzřízení správy. V téže době se rozšířil obyčej, že na sněmy vypravováni byli od nich poslové, a stavové se nepokládali vždy za způsobilé jednat o otázkách důležitých, pokud všecky kraje nevypravily svých zástupců. Posledním článkem tohoto rozvoje bylo by bývalo nahrazení sněmu feudálního moderním způsobem parlamentárním. Dům Obecných v Anglii vzešel z podobné přeměny. Sjezdy krajské byly by také

měly nejšťastnější vliv na pokrok života veřejného a jako sjezdy stolic uherských byly by se staly pevným základem ústavy a jako tvrzí samostatnosti.

Králové jevili celkem dosti nepřízně k těmto sjezdům a to proto, že pohyblivost sněmů, podporující všeliké překvapení, ponechávala jim aspoň naději k povznesení jejich moci. Ale šlechta, která vynutila tolik ústupků na Vladislavovi, lehce byla by přemohla jeho odpor v této věci; na neštěstí nepozorovala dosti jasně potřebu toho a nedovedla největším úsilím uchránit ode všelikého popírání své právo ke svolání sjezdů.[17])

Řád repraesentativní byl by vyžadoval od ní, aby částečně upustila od svých práv a na čas odevzdala je do rukou svých volených poslanců, ale neprozíravá její pýcha raději než bezpečnost měla rozervanost a nebezpečenství neobmezené svobody. Nad to byli by musili na těchto sjezdech krajských dopřát účastenství měšťanům, a jejich sobectví chtělo zachovat si výlučné užívání moci králi odňaté. Spokojujíce se skutečným držením, nepomýšleli na malou pevnost ústavy, která vyhlášením bezvládí budila všeliké snahy ctižádostivé a vyvolávala převraty státní.

Vyhlídka na reakci panovnickou byla však tím jistější, že šlechta moci královské ponechala příležitost k zakročování a jejímu vlivu hrozné prostředky. Moc konečně se překoná teprve, je-li za ni náhrada, a vláda oligarchická by byla měla pevné základy toliko, kdyby ji byly ospravedlňovaly její služby a porozumění novým potřebám národa.

Šlechta si libovala v starých řádech, ježto její ideál nevynikal nad středověk; nepochopila požadavků společností moderních, a její bezstarostnost ponechávala moci panovnické péči o zabezpečení

žádoucího pořádku a blahobytu v zemi, z čeho vyplývá vždy právo ovládat ji. — Za několik let Ferdinand I. odejme šlechtě skoro všechen prospěch vymožeností za Vladislava získaných. Ona bude se bránit, ale spíš otřesy a odboji než úsilím zdlouhavým a trvalým; takto ukáže se posléze, že od ní nebyl založen řád svobody, ale způsoben konflikt, a ježto bude též neschopna mírnit své nároky právě tak jako pevně založit svou moc, reakcemi a revolucemi povede národ ke katastrofě r. 1618.[18])

II.

V dlouhém svém boji s králi šlechta nebyla opravdu podporována od massy národa a nijak se nepřičinila, aby si zasloužila této pomoci. Aristokracie na dlouho zachovala svou moc pouze tam, kde její vláda nebyla docela výlučná a nesnášelivá a kde aspoň do jisté míry připoutala ostatní obyvatelstvo k svým úspěchům. Páni čeští však pomýšleli jen, jak by co možná nejvíc obmezili počet těch, s nimiž jim bylo se sdílet o prospěch moci. Tvořili stav vždy uzavřenější, méně přístupný, a týmž úsilím, kterým své výsady rozšiřovali na ujmu moci královské, olupovali druhé třídy o jich svobody.

Tvrdilo se, že v Čechách nebylo šlechty před válkami husitskými: takové tvrzení je upřílišené, ale není pochyby, že živoucí posud demokratické tradice slovanské poměrně velmi značně oslabovaly rozdíl stavů. Králové podle své vůle volívali si rádce, radívali se se šlechtou: každému, kdo měl statek svobodný a ve dskách zemských zapsaný, příslušel hlas na sněmě; jmění samo a nikoliv urozenost bylo základem privilegia, a rody, jež pozbyly svých

statků, neměly místa na sněmích. Všickni obyvatelé náleželi týmž soudům, podléhali týmž zákonům, všecka šlechta na sněmě zasedala v jedné kurii a její práva byla stejná. Tituly neměly ani významu přesného ani hodnoty určité. Konečně značný počet drobných svobodníků závisel toliko na králi a zůstával stále památkou po řádech rovnosti.

Války husitské velice změnily společenský řád a uspíšily revoluci od dávna jistými známkami ohlašovanou, jež však bez této krise ještě dlouho byla by snad zadržena bývala tuhým odporem lidu. Poskytly úředního schválení změnám již vykonaným a vytvořily pravou šlechtu, vyznačující se svými právy dědičnými, svým mnohonásobným a přísným rozrůzněním, svými zákony osobními, svými soudy.[19])

Stav drobných svobodníků mizí: mnozí zahynuli ve válce, větší počet jich byl přiveden na mizinu; občanské různice přály přechvatům bohatých jejich sousedů: nemajíce ochrany, musili prodávat své statky a dávat se pod ochranu mocných pánů. — Někdy, praví Všehrd, než nové formy právní byly zavedeny, země byla dobře osedlá z e m a n y; tehdáž „nebylo ještě skupování zeman ani siedel zemanských bořenie a tvrzí i zámkóv zemanských kaženie a s zemí srovnávánie, ani rybníky zemanóv i vsí a dědin najlepších i luk vytopovánie". Počet zemanů byl téměř nesčíslný; ale potom ohněm, morem nebo válkou tato sídla byla rozbořena neb opuštěna.[20]) — Z tohoto téměř nesčetného množství zachovává se sotva několik set a ubývá jich stále: znuzeni břemeny příliš těžkými a vší silou na ně doléhajícími, nebo znaveni bojem nerovným dávají se v poddanství, aby dosáhli pokoje. Trvání těchto dědinníků napříště má

důležitost jen historickou, a po zkáze tohoto stavu středního stojí proti sobě toliko šlechta a lid obecný.

Význačným znakem šlechty jest převládající dědičnost: první péčí nové aristokracie bylo chránit se proti vetřelcům. Žádný sedlák nemůže být povýšen do stavu vladyckého dříve, než byl osvobozen od svého pána. Právo chodit na sněm a tudíž zaujímat místo mezi stavy privilegovanými podmíněno bylo držením statku svobodného, ve dskách zemských zapsaného; šlechta sama vyhrazuje si právo vkládat své trhy do desk zemských; po dvacet let marny zůstávají protestace měšťanů, a když šlechta konečně povolí, novými zárukami se chrání ode všelikého přechvatu. Napříště nikdo není přijat do stavu panského nebo rytířského než svobodným hlasováním starších členů kurie; podmínek se žádá vždy přísnějších, počtu hlasujících vždy většího, vyšetřování zevrubnějšího a delšího.

Etiketa se ustaluje, tituly, až posud dosti kolísavé, nabývají přesného významu, a přísně jest trestán, kdo by se odvážil neprávem jich užívat. Pořad důstojenství se zavádí a dlouho neurčité rozrůznění mezi pány a rytíři nabývá úředního potvrzení rozdělením šlechty na dva sbory. Z obou stavů šlechtických každý má svá zvláštní práva a svá čestná privilégia; zavádění nových titulů přísně je zakázáno, poněvadž váha starých snadno by byla tím zlehčena. Páni a rytíři se dělí na starožitné a nové rody a mladší šlechta zabírá místo mezi starší teprve po třetím pokolení. Tradice nedovolují ještě, aby zchudlý šlechtic zachoval svůj hlas na sněmě, ale chudoba nezbavuje ho šlechtictví, takže dále zůstává povznesen nad ostatním obyvatelstvem. Jazyk sám se mění: na místo názvu s t a t e č n é h o r y t í ř e, jenž upomínal na osobní udatenství, nastu-

puje urozený vladyka. Soud maršálka českého rovná všecky pře týkající se držení řádu šlechtického a zamítá každého, jehož právo časem není prokázáno. V rodině úplnější podrobení ženy, výsady poskytnuté bratřím na ujmu sester [21]) vyznačují pokrok řádů feudálních a zánik obyčejů prvotních, v kterých zákonem byla rovnost naprostá.[22]) —

Šlechta sama chce tvořit národ legální a skutečně celá historie Čech za XVI. století obsahuje toliko dějiny jejích snah ctižádostivých, soupeřství, bojů proti těm, kdo se vzpírají její vládě, a konečného jejího pádu. Páni ve vyšších stavích rozhodující byli pravými vůdci této strany; nehojní sice počtem — nebylo jich více než dvě stě padesát rodů — ale vládnouce ohromným jměním, doufali, že si zabezpečí jednou převážný vliv výlučným držením nejvyšších úřadův a nejvyššího soudu. Stav rytířský protestoval hlasně: stálo tu několik tisíc zemanů [23]) namnoze nuzných, nepokojných, na svá práva velice žárlivých: jsouce ohroženi od pánů, tvářili se, jakoby se chtěli sblížit se stavem městským; z podobného spojení drobné šlechty s městy vznikla v Anglii sněmovna dolejší, a jednota stavu městského s rytířským byla by bývala prospěšnou protiváhou rozpínavosti stavu panského i dosti přesně by byla představovala průměrnou míru veřejného mínění. Páni se ulekli této koalice a získali opět vladyky, rozdělivše se s nimi o správu a soudnictví.

To bylo neštěstím. Stav rytířský dal zemi české několik nejstatečnějších hejtmanů, několik nejosvícenějších politiků, několik nejšlechetnějších vlastenců: však celkem jeho působnost nebyla šťastna; jako v Polsku i zde padá naň velká část zodpovědnosti za neštěstí veřejné. Vzdělání zemanů nebylo

dosti jasné, aby rozeznali vyšší prospěchy vlasti, jejich jmění bylo příliš prostřední, aby byli opravdu neodvislí. Jsouce nepokojní a nejistí, hotoví k odboji a sklonní k malomyslnosti, necitelní k svým poddaným, smělí a plaší vůči králi, byli přední překážkou, že se nemohla vytvořit správa pravidelná, a spolu se stavem panským měli něco obmezeného sobectví a nevázanosti prudké a dětinné.

Od té chvíle nastalo plné rozdělení mezi šlechtou a ostatním obyvatelstvem. Šlechta, vystupujíc samostatně a výlučně, mínila, že její svoboda není plná, pokud neporobila docela svého okolí. Útok učiněn nejprve na města. Katolíci, v stavu panském velmi četní, nezapomenuli na bouři r. 1483 a s radostí chopili se zajisté příležitosti, aby se vymstili na měšťanech za jejich oddanost k utraquismu; ale toto záští náboženské mělo úkol jen podružný: snahami politickými dostatečně se vysvětlí úloha šlechty, v níž utraquisté s nemenší urputností i s nemenší horlivostí dychtili po kořisti. Věc podivuhodnější, stav panský strhl s sebou i krále, popudiv jej proti jeho spojencům přirozeným. Městům nedostávalo se poslušnosti a jejich chování pokornosti: Vladislav sám pokořil rád města královská, nepozoruje, že sám ubližuje sobě. Po dlouhých letech, na sklonku života těžká zkušenost a námitky některých rádců lépe poučených otevřely mu oči, ale jeho pozdní a neúplná lítost nenapravila chybu jeho nemoudrého a zbabělého odpadlictví.

První věc, které se dotýkal spor, bylo právo stavu městského mít své zástupce na sněmě. Na obranu svého názoru šlechta v zemanu *Rendlovi z Oušavy* nalezla šťastně theoretika velmi důmyslného, který s ostrou logikou spojoval hluboké vědění a s přesvědčením upřímným, třeba nestálým, velikou obratnost.

Vynikaje velikou výmluvností a znalostí v otázkách právnických, byl jedním z hlavních skladatelů zřízení zemského z roku 1500. Způsobil si hněv nesmiřitelný: samo jeho jméno se stalo přezdívkou: rendlovat značilo tolik, co falšovat prameny. Historie nepotvrdila všech těchto žalob: naproti neúplným pramenům a náhlým i četným obratům Rendlovým se pozastavuje rozpačitě, nepojímá ho dosti dobře, aby se odvážila odsoudit ho. Jsa velice ctižádostiv, avšak zachovávaje v srdci opravdovou péči o velikost své vlasti, nadán nejlepšími vlastnostmi ducha, zrádce všech stran, i v svých obratech dovedl zachovat si svou vlastní cenu a jistou důstojnost, takže se zdá, jako by byl především obětí časů pohnutých, v kterých žil a kterými byl odsouzen, aby v pletichách podezřelých vyčerpával prostředky znamenitého nadání. O jedné věci nezůstává aspoň pochybnosti, o znamenité činnosti, jakou rozvinul: po více než dvacet let jeho jméno lpělo na všech rtech; jen Macchiavelli, praví Palacký, okolo téže doby byl předmětem sporů tak živých.[24])

Názor Albrechta Rendla a šlechty velmi logicky vyplýval z právních idejí tehdáž obecně rozšířených. Města, soudili, byvše založena od krále panskou jeho mocí a na jeho statcích, nemají žádného nároku zákonného ke vměšování se do věcí veřejných; snášelivost uvedla je na sněm, a pro zmatky zachovala se tu; ale držením se neodůvodňuje zákonnost jejich zakročování. Na vůli je stavu městskému se scházet, aby s králem porokoval o zvláštních svých zájmech: ale naproti druhým stavům může toliko krále mít za tlumočníka a zástupce. Jeho styky s panovníkem podobají se poměru poddaných k vrchnostem, a jeho přítomnost na sněmích je tak nezákonná, jako by byla přítomnost poslů z panských měst nebo vsí.

Šlechta zahájila výpravu téhož roku, kdy se král smířil s katolíky (1479), a nedbajíc rozhořčených protestací stavu městského, přešla od theorie ke skutkům. Neoznamovala víc usnesení svých kurií třetímu stavu i tvrdila, že shoda stavu panského a rytířského s králem stačí ke zjednání zákonu. Ve Vladislavově zřízení zemském nejen se domáhala práva, pouhou svou mocí měnit obyčeje a zákony jí se týkající, ale stavu městskému nepředložila ani článkův o městech jednajících. Města pevně trvala na svém právu: jsouce stavem svobodným podrobí se toliko nálezům, jež schváleny budou hlasy jejich zástupců. Stejně byla překvapena i rozhořčena, když zvěděla, že král jménem jejich přijal zřízení zemské. Připojoval se takto k theorii Rendlově, připouštěl splynutí měst s poddaným lidem selským, nepozoruje, že ponížení jim způsobené zastihuje i jeho a že tím poklesá za prostého pána. Marny byly všecky žádosti, a několikrát král šlechtě samé přiznal právo zasedat na sněmě.[25])

Stavu městskému hrozilo nebezpečenství, že nejen pozbude všeho vlivu politického, ale že se dostane, aspoň nepřímo, pod panství svých protivníků. Právě toho času šlechta uchvacovala vskutku všecky úřady královské i hleděla získat všecku moc správní, finanční a soudní, kterou král měl nad stavem městským. Nejprve sáhla na úřad královského podkomoří, prohlásivši, že jest nejvyšším úředníkem, a tudíž že musí být volen ze šlechty a podroben týmž povinnostem jako druzí úředníci zemští a s nimi sněmu být zodpovědný. Privilegia měst byla tak výslovná a jejich právo tak nepopěrné, že Vladislav učinil některé námitky; váhal v prospěch šlechty vzdát se nejvyššího řízení správy městské. Nemeškal však připojit, že bude dbát přání vyšších

stavův, a roku následujícího (1486) na úřad podkomořský dosadil zemana. Toto rozhodnutí bylo schváleno nařízením sněmovním z roku 1497 i 1500, a až do XIX. století úřad podkomořský zastáván byl od šlechty; protože jmenování konšelů městských celkem záviselo na něm, nejvyšší správa věcí městských vymykala se stavu městskému i přecházela do rukou šlechty.

Až do Vladislava důchody královské a tudíž i roční platy z měst se nesplétaly s obecnými berněmi ode sněmu povolovanými, a jejich správa byla svěřena komoře královské, jež závisela toliko na králi. Stavové nejprve si osobili právo dozoru nad těmito důchody, potom vyhradili si přímou jejich správu. Roku 1508 zvolili správce nebo hejtmany, jejichž moc vzrůstala neustále, až se brzo stali všeobecnými řediteli financí královských: přijímali přísahy ode všech úředníků komorních, vybírali peníze, platili dluhy, dosazovali a sesazovali úředníky; takto až do nastoupení Habsburků sněmy, vlastně šlechta volně nakládala se všemi důchody království.

Roku 1513 Vladislav v naléhavé nesnázi peněžité žádal podkomořího Buriana Trčku z Lípy za vydání summy přijaté od měst. Trčka odmítl, připomínaje nařízení stavů, podle kterého všichni úředníci finanční byli zavázáni odevzdávat peníze vybrané do rukou správcův. Ačkoli král prosil důtklivě, Burian nepovolil. Vladislav ho sesadil, ale Burian protestoval proti tomuto nezákonnému svržení, šlechta podporovala jej, a po několika letech spor se skončil vítězstvím podkomořího. — „Již jsme toho prvé dobře zkusili,“ psal smutně král v listu soukromém, „jakú škodu, lehkost i posměch z toho jsme měli, že jsme sami svými věcmi nevládli.“ [26]) Svým neštěstím král aspoň byl vinen sám: ale co hněvu se nakupilo

v srdcích měšťanů, kteří musili své peníze vydávat svým protivníkům, nechat se olupovat od nich, aniž svými obětmi prospěli nějak zemi!

Jiný podnik byl jim ještě více proti mysli. Kromě několika dosti řídkých případů stav městský příslušel toliko soudům městským; bylo to jedno z nejstarších a nejvzácnějších jeho privilegií.[27]) — Sněmy chtěly přinutit jej, aby se dostavoval před soud zemský pokaždé, když šlechtic zapleten byl u věc. Starý letopisec, od něhož nám zůstaveno několik zpráv o této době pohnuté a málo známé, smělost šlechty osvětluje příkladem. Zemánek, vypravuje, přijda do města v kraji potká se s měštěnínem a tu ze žertu nebo z kratochvíle dá mu políček. Jestliže ten mu dal zase, a nebyl-li by tu kdo, dívaje se jím, útočník pohání ho před nejvyšší soud pražský.[28]) — Sluší připomenout, že měšťané sami jsou povinni osobně stát k soudu. Před soudem podrobeni jsou ponižujícím formalitám: kdežto šlechtic podržuje meč a přísahu činí stoje, měšťanům jest poklekat. Soudcové skoro vždy jsou přáteli nebo příbuznými strany protivné, a byť i chtěli být nestrannými, zcela jinak oceňují čest a důstojnost šlechtice neb obecného člověka. V nejpříznivějších případech vleče se pře, hromadí se výlohy, a jak strádá statek opuštěný a rodina bez vůdce! Jaký zisk pro šlechtice, jenž by chtěl dosáhnout půjčky od některého bohatého měšťana nebo poshovy od některého věřitele! Hrozba soudem oblomí i nejnepovolnějšího. „Ó milá města," volá letopisec, „nač jest vám již přišlo! — Veliká hanba i také potupa králům, ježto s velkou prací a úsilím o to se starali, kterak by toto království v svém řádu, správě a spravedlnosti státi mohlo, se všemi svými stavy, každý v svém povolání mohl spravedlnosti užíti. Pak aby Rendlova práva a nálezové důstojnější

býti měli nežli těch králův a císařů? . . . Nebyla by žádná škoda, aby se odvážily na ten rendlík asi čtyry vozy suchých drev a ty všecky nálezy i s ním spálily, aby se žádný o takovou věc nikdy více nepokoušel. Ale že J. M. pán náš král Vladislav více miluje stav panský a rytířský nežli města, ježto páni vždycky spíše vezmou J. M. než dadí.“ [29])

Tentokrát však města se vzepřela, nechtěla uznat rozhodnutí královské a zavázala se vyobcovat všecky své obyvatele, kteří by se podrobili půhonu nezákonnému. Na výhrůžky odpověděla ozbrojením se a na násilí popravami. Šlechta v žádném případě nechtěla uznat pravomoc soudů městských i tvrdila, že pouze nejvyšší soud jest oprávněn vyšetřovat žaloby vznesené proti některému jejímu členu: několikrát měšťané jali vinníky a předvedše je před soud městský hned popravili. Přátelé popravených se mstili pustošením okolí městského, tu i tam strhly se půtky; ale za svými hradbami měšťané vzdorovali svým nepřátelům, a protože se věc tentokrát týkala příliš úzce nejsvětějších jejich prospěchů, raději volili odboj nežli nečestné podrobení se.

Šlechta věci přišla na kloub: protože stav městský nechtěl připustit pravomoc jejích soudů, hleděla pojistit si převážný vliv na soudní správu městskou. Vyhýbajíc se všeliké myšlence na úchvat, vracela se jenom ke tradicím: nebyl-li na počátku rychtář městský jmenován od krále? Ovšem práva královského rychtáře ode dávna přešla již na konšely volené z měšťanstva; jestliže měšťané na počátku přijali moc úředníka královského, bylo nespravedlivo, i podle idejí tehdejších časů, aby se jim ukládala moc soudce ustanovovaného od šlechty. Proč ne, odpovídala tato, svolí-li jen k tomu král? Král předal šlechtě svou moc, stavu městskému nezbývalo než se poko-

řit. — Podkomoří chtěl vymáhat na konšelích, aby mu činili přísahy věrnosti a aby poslouchali jeho naučení ve věcech soudních. Ale stav městský se měl na pozoru, a šlechta vůči zoufalému odporu, jaký se připravoval, raději odročila své záměry.

Za to se odemstila na poli hospodářském. Bohatství měst bylo základem jejich moci: na mizinu připravená nebyla více nebezpečna; země byla sice takto ochuzována, ale šlechta se nezabývala takovými úvahami. Obchodní výsady měst a jejich výhradní práva byly zaručeny listinami královskými. — Propadly, tvrdili vyšší stavové: nejsou-li sami pány svrchovanými na svých statcích; jakým právem panovníci byli by obmezili jejich svobody? — Podle práva mílového města měla výlučnou výsadu prodávat pivo v jistém obvodu zdí městských: byl to jeden z hlavních zdrojů jejich důchodů. Zápověď královská, tvrdili páni, netýká se jich, než jenom jejich poddaných; a na všech stranách zakládali pivovary a vinopalny, otvírali krčmy, nutíce sedláky, aby tu brali své potřeby. Zároveň rozmnožili trhy, zřídili nová mýta i bránili svým poddaným dovážet své plodiny do měst okolních. Obchod byl téměř úplně zastaven, kupci vydáni všelikým nástrahám. Nové krčmy bývaly často brlohy zlodějů, kteří docházeli ochrany a přízně šlechty. Mnohdy města, jimž z velké části náleželo právo popravy v jejich okolí, podnikala výpravu proti těmto rušitelům pořádku veřejného: hned zvedalo se množství žalob. Nezřídka některý ze zločinců jatých dovolával se šlechtického svého původu: mohl být souzen toliko v Praze; na cestě jeho přátelé se obořovali na průvod; když s nejtěžšími obětmi přiveden byl před soud, býval osvobozen. Vinníci byvše zpraveni o příchodu hotovosti zemské, vždy nalézali útulek na hradech

okolních; jestliže by tam byli pronásledováni, všecka šlechta byla hotova povstat proti obhájcům zákona.

Obě strany stály nepřemoženě proti sobě; každý den každý okamžik stavu městskému přinášel nové stížnosti. I doma, v městech, se setkával se svými nepřáteli, kteří, majíce tu domy, nechtěli se podrobit řádům obecným, odpírali pravomoci městské, dovolávali se nesnesných privilegií a sami chtěli vykonávat úřady, jimiž pohrdali na oko. A to trvalo třicet let! Po třicet let boj byl nepřetržitý a v srdcích obou stran zůstavil nevyhladitelné upomínky! Po třicet let nebylo žádné správy, všecka práva popírána, všecky sněmy nezákonné. Lepší byly ještě dávné války náboženské: tenkrát zmatek nebyl větší ani bída hroznější, a vznešenost věci a hrdinné poměry zápasu udržovaly aspoň zmužilost a povznášely mysli k obětem potřebným. Nyní bojováno náhodou, ve tmách, bez programu, téměř bez myšlenky: všudy hluk zbraní beze vší velikosti války; lomoz, obléhání, území zpustošená, drobný obraz předešlých bouří; řekl bys, že jsou to bezděčné pohyby mrtvoly, kterých neřídí více žádná vůle.

Šlechta poznala konečně, že se jí snad podaří zničit města, ale nikoli podrobit. Zakoušela sama škod, jež působila stavu městskému. Ačkoli hospodářský rozvoj země ještě nepokročil dosti, vzájemnost poutající všecky členy jednoho národa jejímu hněvu stavěla osobní prospěch za nejmocnější hráz: potřebovala měst pro odbyt svých plodin; přepych se rozmáhal: jak mohlo jí se dostat ovoce a koření jižního, suken flanderských, hedvábí a sametu italského? — Pánům utraquistickým se namítala také otázka, není-li jaksi neopatrno a zároveň bezbožno, v městech královských bořit nejpevnější tvrz náboženství národního. Umírnění kárali nesmiřitelnost svých

druhů, opatrnější a moudřejší předvídali nebezpečenství politiky sobecké a rozvratné. Nápadné obrácení se událo ve vyšších stavech: Rendl, poděšen snad výsledky svých theorií, činil pokání a přešel k straně stavu městského. Někteří nejvyšší úředníci vystříhali Vladislava od jeho neopatrnosti, a novými neúspěchy ochladla jeho přízeň k šlechtě. Ostatně byl on vždy vrtkavý a poddával se tomu, kdo s ním mluvil naposledy. „Mám s králem J. Mtí. dosti činiti," psal té doby pan Šternberk, jejž šlechta vyslala k němu, aby získala ho znovu, „nebo což dnes zjednám při J. Mti, hned oni přijdouc všecko to zruší a J. M. také hned k tomu svolí; a já opět přijda, zase J. M. navedu, a oni také opět to zkazí." [30]) Třeba bylo opět a opět počínat. Naproti tomuto dvoru zadluženému stav městský měl však důvody neodolatelné: otevřel-li své měšce, obdržel za to aspoň některé sliby a občasnou podporu.

Věci se protahovaly, obě strany stály pevně na svých požadavcích; země byla rozdělena na dvě jednoty, jež byly hotovy dát se do sebe. Teprve po nekonečném vyjednávání (1517) byla sjednána smlouva Svatováclavská.

Města svolila k důležitým ústupkům: vskutku se vzdala výhradního práva vařit pivo, uznala, že všecky pře týkající se statků svobodných přísluší soudu zemskému, nenaléhala, aby úřad podkomořský byl odevzdán měšťanu, co znamenalo jistou vládu šlechty nad městy [31]). Za to došla zadostučinění v několika jiných kusech. Za posledních let města byla postavena mimo zákon: napříště zaujímala opět své místo v společnosti. Vypovídat jim válku bylo zakázáno pod trestem vyobcování z království; kdokoli by odpověděl městu některému, bude poháněn jako nepřítel veřejný; obdrží-li glejt od krále

neb od zemského soudu, smí dostat jídla a pití, ale kdo by se spojili s ním, propadnou čest, a jejich statky budou zabaveny. Tyto výminky, jež by se zdály čistě slohového rázu, vyznačovaly tehdáž velmi vážný pokrok; neboť nepředstavíme si již ani stav politický, v kterém jedna třída národa zřízením zemským vydána jest útokům druhých; ale v jakém zmatku se ocitla země, kde jich bylo potřebí! — Svoboda trhů po městech byla znovu zaručena a opatření překážející obchodu odstraněna. Pravomoc soudů městských pro všecky otázky týkající se statků městských byla jasně uznána [32]) a celkem připuštěna znova zásada, aby vyšší stavové a stav městský poháněni byli toliko před soudy svého stavu. Měšťané předvolaní k svědectví před nejvyšší soud nemusili se dostavovat osobně leda v případech nejvážnějších; přísahu činili stojíce jako šlechtici. Vyšší stavové vskutku uznali finanční a administrativní samosprávu měst a přestali vylučovat je ze sněmu.[33])

Přese všecku neúplnost smlouvy a jakkoli těžké byly ústupky stavu městskému vnucené, královská města v Čechách unikla osudu, jaký stihl města polská a uherská. Jejich vliv na sněmích byl arci dosti slabý, však zaujala aspoň určité místo mezi stavy svobodnými, závisela toliko na králi, a jejich privilegia byla zaručena zřízením zemským. Vyšší stavové odpovídali králi, když si stěžoval, že se netázali ho ve věci tak důležité, že na mysli měli vzrůst obecného i králova dobra. Jejich řeč byla pravdivější, než sami myslili: byloť zemi ke štěstí vše, co překáželo vítězství ducha vylučovacího a co k správě věcí státních připoutávalo větší část národa: poměrná porážka šlechty prospívala jí, a shoda se stavem městským byla by bývala počátkem pokojné

a plodné doby, kdyby byla upřímně uznána a věrně zachovávána.

Na neštěstí mír sotva sjednaný byl hned rušen od šlechty. Na sněmích následujících nářky měst stále se ozývají jako jednotvárný a smutný refrain. „Nevíme již komu věřiti,“ volají zoufanlivě, „ano páni zastávají a fedrují ty lotry a škůdce, . . . někteří zemané činí nám veliké škody a veliká bezpráví; přepadají nás, osekávají a vraždí nás i berou naše zboží, a nemůžeme dovolati se spravedlnosti ani ochrany proti nim. Bůh jest vysoko, král dítě a daleko, správcové zemští vždy přehlídají a odkládají, tak že není práva ni spravedlnosti v zemi; a ti, co by měli tomu brániti, ještě zlodějům pomáhají.“ [34])

Všudy propukaly opět spory: nebylo pokojného koutku v království. Nejmocnější nepřítel stavu městského pan Lev z Rožmitálu v soukromých svých listech sám uznával zlo, co však nebránilo mu, aby na stížnosti měst dával pyšnou a suchou odpověď odmítavou. Neuplynula ani tři léta, co slavně byly vyměněny přísahy smírčí, a již dvě vojska stojí proti sobě: stav městský obléhá hrady svých nepřátel, a šlechta chystá se potrestat jeho smělost. Nad zkázu hmotnou, ze zmatků těchto vyplývající, horší jest úpad mravní, záští napříště již nevyhladitelné, nedůvěra nezhojitelná, jež zůstavena je sliby porušenými, skepticism, kultus síly, obyčej smělých útoků, jež provázejí vždy malomoc zákona.

Zakročením královým zastavena byla tehdáž válka, a od té doby záští nerozňítilo se již tolik, ale doutnalo pod popelem. Když za Ferdinanda I. královská moc poněkud nabyla opět vážnosti, šlechta na místo, aby se spojila s městy na jejich podporu, schvalovala všecky tresty uložené jim od

krále a opustivši stav městský, když jej byla uvedla v nebezpečenství, ráda byla jeho neštěstí a kořistila z něho. Nikdy nebylo trvalého a upřímného spojenství mezi šlechtou a městy, a to bylo zajisté jednou z hlavních příčin, že zkázu vzaly svobody zemské.

I města sama podlehla nákaze idejí za té doby vládnoucích. Jejich správa znenáhla pozbyla rázu demokratického, jaký měla za doby husitské; ochuzena finančním úpadkem země, příliš těžkými berněmi, hospodářskou revolucí, která v XVI. století změnila tak pronikavě obyčeje obchodní, dotčena úpadem mravním, jenž znenáhla zasahoval všecken národ, čím dále tím více byla uchvacována názory oligarchickými a zaujala hodné místo vedle šlechty feudální, jejíhož nepokoje ani řevnivosti nevzbuzovala více. Zradou idejí demokratických pozbyla své síly, poněvadž ztratila svou podstatu.

III.

Městům byla by kynula spása, kdyby se byla těsně spojila se stavem selským: k tomu vybízely je nedávné upomínky, a chvíli se zdálo, že svévole šlechty způsobí takové rozhodnutí. Roku 1487 jejich zástupcům nebylo předloženo pověstné nařízení sněmovní, jímž ku poddanství odsouzeno obyvatelstvo venkovské, a jehož platnost města po nějaký čas nechtěla uznat. Jednou ze stížností šlechty proti stavu městskému bylo, že poskytuje útočiště zběhlým poddaným. — Roku 1514 divá bouře selská vypukla v Uhrách, kde postavení poddaných bylo zvláště hrozné: Kuruci, křižáci, v počtu více než šedesáti tisíc pustošili hrady, šíříce

postrach po všem království. Byla chvíle, kdy obáváno se, aby vzpoura se nerozšířila až do Čech: o hnutí svědčily předcházející obavy, sedláci se neskrývali se svými sympathiemi ke kurucům povstalým „pro křivdy a bezpráví, kteráž jim činili" (t. páni, zemané a biskupové). „Též i v Čechách přijde na ně," praví starý letopisec, „pro jich velikou nepravost."[35])

Za tohoto pohnutí výzev ku povstání mohl rozpoutat bouři v zemi. Roku 1516 města ohlásila, že chtí se navrátit ku pořádku věcí, jaký byl za Karla IV., a nedbajíce nových nařízení, že budou hájit sedláků, kteří se utekou k nim. Moc šlechty byla ještě příliš nová a sporná: občas propukaly částečné odboje. V okolí Křivoklátu a jižně od Kolína branné houfy se sbíraly a rychle zmáhaly; loupežníci zemi pustošící, jimiž namnoze byli jen zběhlí sedláci, shlukovali se odevšad, takže povstalců brzo bylo několik set; ráznost a rychlost, s jakou šlechta konala opatření, svědčí s dostatek o živém jejím znepokojení.[36]) Ačkoli povstalci nedovedli nikdež odporovat mnohem silnějším vojskům proti nim vyslaným, upomínka na tuto výpravu byla zajisté jedním z předních důvodů, jež přiměly šlechtu učinit stavu městskému některé ústupky a vejít s ním ve smlouvu Svatováclavskou. Když šlechta obnovovala nepřátelství, města znova se chopila taktiky tak dobře osvědčené; pilně oddělujíce věc pánův od věci jich poddaných, prohlásila, že neválčí se sedláky, a vojsku svému rozkázala šetřit jich.

Na venkově vojenská kázeň hotovosti městské se setkala s nejlepším výsledkem: všudy lid dožadoval se ochrany měst; množství sedláků přidávajících se k jejich vojsku bylo tak veliké, že se stávali

překážkou. Kdybychom přijali všecky, kdo nám se nabízejí proti šlechtě, píší, tato za krátko neměla by žádných poddaných. Ještě mohlo být podniknuto dílo osvobozovací, o něž se někdy pokoušeli Táboři: trochu smělosti a mohla počít hrozná válka sociální, v níž vláda oligarchie byla by snad bývala utonula na veliké štěstí země.

Ale jestliže města chtěla opravdu užít stavu selského proti šlechtě, nezamýšlela hrubě ujmout se jeho věci. Koketovala sice s demokracií selskou, ale byla by se zhrozila skutečného spojení s ní. Jako za válek husitských stav městský nepochopil ani vážnosti prospěchův, o něž šlo, ani důležitosti okamžiku. Byl sám příliš zabrán do vlády feudální, aby rozhodně pracoval k jejímu pádu, necítil s lidem a snažil se toliko, zjednat si jakkoli skrovné místo vedle šlechty. Zda města neměla též poddaných, jež by třeba bylo osvobodit? Mohou-li se vzdát výsad a výhradních svých práv obchodních a průmyslových? Zda ze hnutí by netěžili podruzi měštští a nepokusili se o nabytí vlivu v obci? — Mínili oligarchové měštští, že zpozdilá je zlost, pracuje-li vlastní zkázou o záhubu svých protivníků; stavu selskému poskytli vždy jen podpory pochybné a občasné, tak že tento byv odkázán pouze na své síly, musil konečně svou šíji sklonit pode jho.

Velice je nesnadno, v kterékoli době středověku vytknout všeobecný stav některé třídy společnosti. Protože postavení osob a věcí není spravováno zákony všeobecně uznanými, než jen privilegiemi, jež se různí ves ode vsi, ano dům od domu a mění se neustále, obraz líčený jest vždy toliko abstrakcí a má cenu jen přibližnou. Nesnáze vzrůstají tím více, že studia předchozí nejsou ještě úplná, a že prameny byly z veliké části zničeny a zachovaných

nevelký počet tiskem vydán.[37]) Neznáme ani přesně, jaké bylo obyvatelstvo Čech v XVI. století; jak vyložit tudíž osud každé skupiny tohoto obyvatelstva? Za takých okolností nelze se divit, že velice se rozcházejí dějepisci, kteří se zabývali těmito otázkami. Kdežto jedni líčí obraz do černa, druzí malují situaci barvami téměř idyllickými: oni porobu pokládají za velmi těžkou, tito ani ji neznají, a obojí na podporu svých thesí přinášejí přesná fakta, svědectví současná, prameny hodnověrné.

Pravdu zajisté dlužno hledat mezi těmito oběma protivami. Za středověku vítězství šlechty v Čechách nebylo nikdy tak úplné jako v Polsku a v Uhřích, a postavení lidu poddaného nebylo tu nikdy tak kruté. Také nelze popírat, že pravá doba utrpení sedlákům českým nastala teprve po bitvě na Bílé hoře; za doby Jagielovců jejich osud byl nepoměrně lepší nežli v XVII. a XVIII. století; za této doby jejich útrapy se stávají nesnesnými, a přirovnáváním k tehdejší hrozné bídě jejich zdá se lehkou mírná poddanost, k níž dříve byli odsouzeni. — V XVI. století stav selský skutečně do jisté míry jest chráněn zvyky a zákony; roboty nepříliš těžké nejsou zcela libovolné; sedláci se těší z jisté samosprávy, a soudy vesnické, třeba jsou jmenovány od vrchností, zachovávají jistou samostatnost. Zkrátka poddaní nejsou němou tváří, nýbrž lidmi, jichž důstojnost lidská se ctí;[38]) šlechta často se chová k nim mírně i laskavě, a nezřídka mezi pány a lidem jejich se vytvořuje poměr dosti srdečný.

Ačkoli nezlehčujeme nijak váhu těchto fakt bezpečných, přece nesmíme z nich vyvozovat úsudky příliš optimistické. — Není na příklad pochyby, že celé XVI. století zmítáno jest málo nám známými

pokusy o vzpouru selskou a úklady agrárními, jež nevedou sice nikdy k bouři všeobecné, ale svědčí přec o tajné nespokojenosti a o veliké nouzi. Nad to zámožnosti obecné od té doby nepřibývá vůbec nebo nanejvýše zdlouhavě: více než sto let po válkách husitských nejsou ještě napraveny hojné škody od nich způsobené. Toto zaražení hospodářského rozvoje země, tím význačnější, že za této doby Čechy přímo se neúčastnily žádné války, neznamená zajisté, že se zlepšil osud nejčetnější třídy obyvatelstva.[39]) Konečně největší netečnost a lhostejnost, jakou sedláci projevují za všech těžkých krisí politických, svědčí o úplné jejich skleslosti. Přese všecka tudíž svědectví osamělá lze asi tvrdit, že vývoj, který se vykonává od doby válek husitských, mění postavení lidu selského na veliký jeho neprospěch; poroba není vždy stejná a především nedostoupila maxima své síly, ale svoboda jest již jen výminkou a napříště nikde není ani úplná ani opravdu zaručená.

Původně sedláci čeští měli nejen osobní svobodu, ale i nepopěrné právo vlastnické; veliká většina národu, zemané, svobodníci a j. záviseli toliko na zákonu, jsouce podrobeni jen králi; půdu drží týmž právem, jako nejvyšší páni. V době, kdy z různých příčin se změnilo staré zřízení, náčelníci rodův a úředníci královští uchvátili ohromné statky; později dary králů dostalo se hojných nadání kostelům, klášterům nebo některým jejich milcům. Tyto statky neměly ceny, dokud nebyly vzdělány; k zalidnění jich všemi prostředky vábeni byli osadníci cizí i domácí. Za tím účelem byla jim propůjčena v dědičný majetek půda, kterou vyklučili, a měli i právo prodat ji. Ale obyčejně právo to bylo obmezeno jistými podmínkami a vykonáváno toliko

v případech určitých; nad to byli povinni k jistým robotám nebo platům ročním, a co bylo důležitějšího, vymykli se pravomoci úřadův a soudů řádných, uznávajíce nejvyšší autoritu pána, jenž obyčejně svou moc svěřoval dědičným rychtářům.[40]) Tato nová správa statků, jež jest jenom odrůdou držby emfyteutické, šířila se víc a víc a za XVI. století v největší části země nastoupila na místo starých řádů národních. Bývala nazývána právem německým ne proto, že přišla z Němec, kde hrubě nebyla obvyklá, ale proto, že noví osadníci, při nichž nejdříve jí užíváno, bývali Němci.

Naproti prvotnímu zřízení slovanskému právo emfyteutické zajisté nebylo pokrokem[41]): třebas i připustíme, co jest pochybno, že sedláku prospělo, dostal-li v dědičné vlastnictví pole, jež držel někdy ve spolku se všemi druhými členy obce, přece nebezpečenství hrozilo mu oslabením zákonů hlásajících rovnost všech obyvatelův a zavedením privilegií, jež vytrhujíce část obyvatelstva z moci řádův obecních, připravovaly tvoření se stavův a zavádění vlády feudální. Výhodou však nového systému bylo, že všem, kdož obdrželi p r á v o n ě m e c k é, pojištěny byly vzácné záruky a řádné nároky. Osadníci emfyteutičtí zachovávali plnou svou osobní svobodu i nebyli připoutáni ke hroudě; za ochranu, již přiznávali pánu, byli osvobozeni od velmi těžkých robot veřejných. Těmito výhodami přivábeno bylo mnoho sedláků, tím více, že půda jim nabízená byla nejlepší v království.

Sedláci čeští, kteří se nedomohli nebo nedostali práva emfyteutického, nicméně zachovali si plné vlastnictví svých statků: v této věci zákony a listiny nedopouštějí žádné pochybnosti.[42]) Však odpor mezi starými a novými řády byl příliš nápadný, aby se

na dlouho zachovaly vedle sebe; theorie feudální, všeobecnými snahami tehdejší doby podporované, rychle nabývaly půdy, tak že brzo byla ohrožena svoboda oněch sedláků, jež nebyla chráněna žádnou listinou psanou. Od konce XIII. století dějí se na Moravě pokusy o zavedení poddanství, a listina z roku 1381 dokazuje, že té doby potvrzeno bylo již zákonem.

V Čechách pokrok cizích zásad byl mnohem zdlouhavější; na počátku XV. století zřízení zemské chránilo ještě obyvatelstva selského proti úchvatům, uznávajíc jeho svobodu osobní a zaručujíc jeho majetek. — Však napříště nastávají mu jisté nesnáze; šlechta hledí všemožně nabýt nad svými poddanými větších práv a často se potkává s úspěchem: žaloby sedláků jsou vždy četnější a trpčejší, postavení drobných dědinníků nesnadnější. Po dlouhý čas potlačení nalézali pomoc a ochranu v moci královské, ale této opory byly zbaveni, když za Václava IV. slabý, malomocný panovník nedovedl chránit ani sám sebe. Abdikace moci ústřední prospívala úchvatům šlechty; páni zakládali rozsáhlá panství, svým poddaným jali se upírat právo nakládat volně se svými statky, rozmnožili roboty a rozličnými podmínkami stížili vystěhování. Sedláci měli zákon na své straně, ale zákon byl malomocný; život byl skoupější než listiny. Podráždění vzbuzené tímto týráním a těmito přechvaty připravilo mysli k odboji, a z obyvatelstva selského vyšli nejstatečnější a nejnadšenější bojovníci sektářům, kteří hlásali svobodu v církvi i v světě.

Krásný program! brzo zapomenuto ho jako všech programů. Voje táborské nešetřily vždy prostých sedláků více než pánů, a válka, která měla potlačit nerovnost a nespravedlnost, naopak uspíšila

vítězství strany aristokratické. Přispěla na příklad k soustředění velmi rozsáhlého území národního v rukou několika pánů: sedláci jakž takž odolávali různým choutkám zemánků; proti bohatému a mocnému pánu, jehož snahy ctižádostivé sdíleny byly ode vší šlechty, boj byl nerovnější. Dříve ves, městečko skoro vždy náležívaly několika držitelům, kteří si nepřejíce bděli nad sebou; když poddaní stáli vůči jedinému protivníku, zašla nejlepší záruka jejich svobody. — Za posledních let statky často přecházely do jiných rukou; z toho vyplynula jakási nejistota v právech majetkových: dávní páni, jsouce vychováni na panství, jakožto dědicové starých tradicí byli by pokládali za bezbožnost potlačit immunity obyčejem posvěcené, i když nebyly stanoveny písemnými smlouvami; nové vrchnosti nebyly tak úzkostlivé, a jejich přechvaty usnadněny byly tím, že zkázu vzal veliký počet listin. Často obyvatelstvo samo, skoro úplně změněné, nezachovalo již dosti jasné upomínky na svá práva. Více než kdy jindy bylo by třeba bývalo zakročení moci ústřední. Bylo by nespravedlivo zveličovat nedbalost panovníků; vždyť skoro ve všech postupech pozemkův od králův udělovaných obsažena jest výminka, že sedláci nebudou obtěžováni novými a nespravedlivými platy. Ale tyto ohrady neměly praktického účinku, svědčíce spíš o dobrých záměrech králů, jejichž láska platonická byla marna naproti tlaku zájmů.

Nejen že sedláci bez obrany byli vydáni všelikému týrání, ale i bezvládím byli nuceni, aby sami pracovali k vlastní své porobě. Nebylo policie; po dvacet let soudy byly zastaveny, dsky zemské zavřeny, zákony malomocny. Ke komu se obrátit? — K sousednímu pánu. Selský lid si zvykl vidět v něm

zdroj všeho práva a vší moci. Od jeho rozsudku nebylo odvolání. Spletení majetku s mocí, co jest samou podstatou vlády feudální, jako všudy, tak i v Čechách bylo způsobeno pádem řádné vlády.

Když pořádek poněkud byl obnoven, vývoj se provedl již v životě; okolnosti poskytly pánům potřebných záminek, aby zjednali mu potvrzení zákonem.

Země byla znepokojována dobrodruhy; sestárnuvše v táboře vojenském a neznajíce jiné živnosti než řemeslo válečné, toulali se po venkově, šířice postrach, ježto byli schopni každého zločinu. Vydány přísné rozkazy, které by je přivedly ku práci a připoutaly k půdě. Nařízení, jímž za Jiřího z Poděbrad[43]) byla obmezena svoboda stěhování, a pozdější ještě usnesení z roku 1479 mají zjevný ráz předních opatření policejních a bezpečnostních. Však lid byl znepokojen těmito ustanoveními: přál si sice pokoje a míru, ale tušil nastávající účinek této přísnosti proti loupežníkům. Postavil se na stranu lupičů proti obhajcům pořádku; zákon z roku 1475 trestá sedláky, kteří přezdí chrtů katových lidem honícím poběhlíky, nebo řeknou-li, že na kata honí.[44])

Obavy lidu selského jen příliš rychle potvrzeny byly skutečností, a nařízení, která původně čelila proti houfům psanců, brzo byla rozšířena na massu národa. Dosti hojně bylo půdy neosazené, aby sedláci, kdyby opustili svůj statek, mohli nalézt jiný; takto šlechtě hrozilo veliké nebezpečenství, že spustnou její statky, jestliže nezmírní svých požadavků: jak vyplnit mezery? — Immigrace cizí přestala skoro úplně, a nikdo nevolal již Němců, kteří sami nebyli toho žádostivi; ostatně noví osadníci by by činili své podmínky: pohodlnější bylo zachova

staré osadníky, a rozličnými zákony bylo postaráno o to. Za této doby zavedena byla do práva českého zásada, že každý člověk musí mít pána, není-li jím sám: z toho vyplývá, že poddaný pozbývá osobní svobody, a že se nemůže stěhovat, neobdržel-li svolení k tomu. Nařízeními z roku 1472, 1478 a 1479[40]) počalo se zavádět poddanství; zákon ode dne 14. března 1487 je doplňuje a stanoví konečně nový pořádek společenský.[46]) Usnesení z roku 1495, 1497, a 1498 potvrdila jen a stížila předpisy nařízení z roku 1487, celkem vyvádějíce toliko jeho důsledky, a právě na tomto zákoně založeno bylo postavení sedláků českých až do revolučního roku 1848.[47])

Za tato čtyři století více než tři čtvrtiny obyvatelstva českého jsou obráceny v poddanství: sedláci, sluhové, nádenníci, pastýři, rybáři nesmí opustit svých pánů, neobdrží-li od nich listu výhostného; kdokoli přijme některého z těchto poddaných, nepřesvědčiv se, že jest řádně propuštěn, podléhá pokutě; kdo zhotoví nepravý list výhostný, propadne hrdlo i statek.

Nařízení týkající se stěhování stávají se vždy přesnějšími a přísnějšími. — V případech pochybných se nepředpokládá již svoboda, nýbrž poddanství. Ke konci XVI. století každý, kdo se vydává za svobodného, musí si opatřit listinu úřední, kterou se stvrzuje jeho osvobození.[48]) — Obyčejem přiznáváno dělníkům polním právo, v jistých dobách ročních dávat se do služby bez svolení svých pánů, tato občasná svoboda jest čím dále tím řidší a kratší.[49]) S poddanými, kteří postiženi jsou bez řádného propuštění, nakládá se jako s povaleči.[50])

Poddanství nepřestává ani smrtí: žena ovdovělá na pozemku panském nesmí se vdát na jiný statek bez vůle pána.[51]) Poddaný si musí vyžádat svolení

svého pána, chce-li se stěhovat do města, učit se řemeslu, provozovat živnost. Rozkazu královského bude třeba, aby uznáno bylo sedlákům právo vstupovat do stavu duchovního bez předchozího povolení vrchnosti.[52])

Následky poddanství konečně se vyrovnávají skoro krutostem otroctví v pravém slova toho smyslu. — „Kdož by," čteme ve zřízení zemském z r. 1549, „kázal člověku svému prodati a on jemu člověkem hodným osadil: má jej propustiti, a naň se více táhnouti nemá, ani z něho poháněti, aby jeho člověk byl. A měl-li by ten člověk jaké děti: tehdy ty děti obojího pohlaví, kteréž by let devíti nedošly a neměly, a při otci svém bytně byly, ty mají i s otcem svým po takovém vyprodání a gruntu osazení svobodny od toho pána býti. Než kteréž by již tehdáž v devíti letech byly, tolikéž i ty, kteréž by léta majíce, se pod pánem svým zvosazovaly, ty při svém pánu za dědičné lidi předse zuostati mají. A pakli by pán z těch dětí, které od jich otce dříve nežli by těch devíti let došly, k jakéžkoli své potřebě pobral, aneb je na služby a řemesla rozdal, neb jinam k vychování dal: ty tolikéž té svobody podlé otce jich vyprodání užíti nemají, než při pánu dědičně zuostati mají."[53]) — Co zbylo od té doby z práv nejpřirozenějších a zdaž upřílišeno je tvrzení, že sedlák již jest jenom prostým nástrojem jmění vrchnosti?

Ostatně tyto požadavky výstřední byly tolikо nevyhnutelným následkem zákona z roku 1487: v utlačování se pokračuje již bez přetržky. Aristokracie přivedením lidu selského v postavení porobcí spáchala zločin, jímž uraženy byly lidskost i národ. Nic neplatí omluva, že se tato přeměna připravovala od staletí: všecka naděje v nápravu ještě nezmizela

a návrat ke tradicím svobodným byl možný, pokud rozhodnutím slavnostním úchvaty šlechty nebyly schváleny zákonně. Zákon z roku 1487 potlačoval i tuto naději; trhnutím péra převážná většina obyvatelův jest odloučena od národa. Za celé této doby smutné žádné opatření tou měrou nezasluhuje pokárání od historie; žádné nemělo účinků nešťastnějších. Jak mohli tito poddaní v svých srdcích zachovat nějaký cit lásky k vlasti, která jich neznala, a k šlechtě, která je potlačovala? Páni, kteří zahynuli po bitvě Bělohorské, uvažovali asi, za jaký zločin pykají: — za zločin svůj, za zločin svých předků, za tento zákon nespravedlivý a bezbožný.

Však připomeňme hned, že předpisy zákona skutečně byly velice zmírněny v praxi. V XIV. století život byl přísnější než zákony; opak dál se nyní. Tradice staleté se nevyhladí za chvíli: staré listiny nebyly vždy porušovány; sedláci dosti často obdrželi i nové, jimiž pojišťována jim jistá bezpečnost; mnozí užívali poměrné neodvislosti. Přesnějším a úplnějším badáním bude snad možná jednou poznat, že tehdáž mezi nimi byly rozličné třídy, jež nebyly podrobeny týmž závazkům, a z nichž aspoň některé zachovávaly dosti veliké svobody.

Takto ze zavedení poddanství nevyplývalo, jak se myslilo často, právo pánu, aby libovolně mohl nakládat s půdou svých sedláků. V době, kdy pořídku bylo svobodných dělníků, jaký prospěch byl by mu kynul z přímého vzrůstu jeho jmění, a jak by byl nahradil osadníky vypuzené? Nanejvýš učiněn byl někdy pokus, rozšířit případy odúmrtí, a ani tu není vidět snahu všeobecnou. Vskutku správa jmění zůstala patrně tím, čím bývala dřív, a sedlák pravidelně odvádějící své

platy byl skoro jist, že zachová svůj statek a bez vážné nesnáze odevzdá jej svým dětem.

Sedláci zachovali také jistou samosprávu: soudy ovšem jsou celkem osazovány od pána,[54]) jenž přímo zakročuje v jistých případech, vydává nařízení, hledí, aby se jich zachovávalo, a vykonává nejvyšší dozor. Ale při všem tyto hromady selské, jež se svou pravomocí soudní spojují některé úkoly správní, zachovávají jakýsi stálý obyčej, odporují novým potřebám a přáním i požadavkům vsí dodávají váhy, jaké by neměly hlasy osamocené. Jejich zásluhou jest, že břemena jsou téměř ustálená a obyčejně dosti mírná. — To byly záruky vážné i jsou dostatečným příkladem, aby vynikl rozdíl mezi postavením nevolníků polských a uherských a sedláků českých za této doby; tím se vysvětluje také zámožnost, jíž nabývají mnozí z nich, a o níž svědectví nalézáme v inventářích. Nechybí než svoboda stěhování, jež byvši potlačena zákonem, nebyla obnovena určitými smlouvami soukromými.

A přece poddanství od té doby zůstává zákonem obecným a všeliké drobné prostředky palliativní nemohou vyléčit jeho účinků zhoubných. Spáchána byla veliká nespravedlnost, které šlechta nehodlá napravit, a které sedláci nemohou odpustit,[55]) a která v zárodku maří záměry nejšlechetnější. Poddaní jsou mimo zákon a přece podléhají mu. Svá privilegia mají jen svobodnou šlechetností svých pánův a jestliže tito zruší je nebo poruší, kdo zakročí, aby přikázal jim plnit je? — Páni chytří šetří svých lidí, nábožní zacházejí s nimi mírně a laskavě: ale buď pohnutka, jíž se řídí pán, jakákoli, náboženství, lidskost nebo výpočet, nikdy se nepokládají za zavázané než vůči sobě samým;

ejich poddaní nejsou jim na rovni, nenáleží téže ídě, nejsou částí národa právního a nesmí se ovolávat žádného práva.

Takové smýšlení zcela zřejmě se jeví ve všech ramenech, právě tak jasně v listinách nejpřízni-ějších jako v osvědčeních nejpyšnějších. „Nyní ádný," píše Veleslavín, „není u větší potupě a nenší vážnosti, jako nebozí sedláci, poněvadž je nnozí ne za lidi, ale za služebníky a chlapy aneb aději hovada věčné práci podrobená mají a drží, nejedni více sobě váží chrta nežli sedláka."[56]) Veleslavín není deklamátor, a moralisté, právnící, etopisci jednohlasně oznamují opovržení, v jakém ocitli se sedláci. — „Bůh stvořil šlechtu", píše Ctibor z Cimburka, „aby spravovala a hájila krá-ovství, stav kněžský, aby druhé stavy uváděl známosti o Bohu a ku poctě jeho, stav robot-níkův, aby vzdělávali půdu. Tento v podruží jest pánů, kteří po vůli ho upotřebiti mohou; správa náleží šlechtě a sedláci jí musí činiti poplatky. Nezasluhovali by žíti na zemi kdyby poslušno-stí svou nezasloužili toho, aby trpěni byli na světě."[57]) — Ctibor nebyl pán krutý; stejně s ním smýšleli též jeho vrstevníci. Čtěme pozorně „naučení", jichž mírnost a laskavost se chválí, v každé jejich řádce shledáme pýchu člena vyšší kasty, který soustrastně ráčí shlédnout na parie.

Jeden z těchto mandátů, jež historikové rádi uvádějí na důkaz, že postavení sedláků za této doby nebylo zlé, vydal pan Smil Osovský z Doubra-vice. Smil byl duch vynikající a duše ušlechtilá: sa proniknut upřímnou horlivostí o dobro veřejné, zamýšlel zlepšit osud svých poddaných. Může být vzat za vzor osvíceného velmože, a jeho na-učení svědčí o nejušlechtilejších úmyslech. Ale

je-li toto ke cti pánu, odsuzuje celou instituci: jaká samostatnost zůstává poddaným? Jaká část svobodné působnosti a tudíž důstojnosti? Laskavá a titěrná ochrana jistých pánů jest neméně urážlivá a nebyla asi méně těžká než opovržení a týrání ostatních.

Konšelé a rychtářové vesničtí, píše Smil, nechť pamatují na Pána Boha všemohoucího a nedopouštějí zjevných neřádů. Poslouchat budou správce a cokoli poručí a rozkáže, v tom se zachovají, přidrží nepilných hospodářů k tomu, aby grunty opravovali, a kteříž by se nepolepšili, o tom oznámí úředníku. Nedopustí posvícení, přástek, her, tancův a jiné nešlechetnosti, dohlídat budou k šenkýřům, jak piva lidem dávají, aby za jich peníze jim dávali míru spravedlivou. Když přijde čas sv. Jiří nebo sv. Václava, vyberou úroky nebo platy a odvedou na zámek; kolikkoli dní po svatých již jmenovaných se opozdí, tolik dní věží trestáni budou. Též podle poručení na lov lidi vypraví a nedopustí vysílat malých, kteří by tomu zadost učinit nemohli; také dohlédnou, aby jeden každý při gruntu svém měl sošky k velikým i malým tenatům. Na robotu se s nimi postaví a k tomu, aby pilně a dobře dělali, rozkážíc přidrží, neb nevždy úředníci panští při tom být mohou. Nedovolí v dědinách svých žádných handlů; po chlívích nebo do stodoly s třískami nebo loučí chodit nedopustí. Všeliké neposlušenství a všeliká nedbalost stíhá se dvojnásob těžším trestem nežli by pokutován byl prostý sedlák, a pán vyhrazuje si právo stížit ještě trest. — Zdá se, že za těchto okolností úřady obecní nebyly asi nijak závidění hodné.

Vy pak poddaní, dále zní naučení, svěťte samým Pánem Bohem přikázaný den totiž svatou

neděli, choďte do kostela k náboženství i se svými dětmi a čeládkami a tak na sobě ukazujte, že jste křesťané, v ten den pod trestáním vystříhejte se všelikých toulek po polích a po lesích. Poslušni buďte úředníka a jiných služebníků mých, ano i konšelův a rychtářů svých, plňte rozkázání jejich bez průtahů, nepomlouvejte jich a nepřesuzujte po krčmách postranních aneb jinde, ani o nich nic zlého jim na posměch a potupu nemluvte. — Následuje dlouhá řada zápovědí: zákaz sekat dříví v lese bez svolení panského: vinník trestán bude na hrdle i na statku svém. Zákaz chovat psy, kdo je pro stráž mít chce, aby je ve dne uvázal a v noci pouštěl: také pastevci, berouce je s sebou na pole, aby svázané měli; tanec trestán jest vězením; zákaz chodit do krčem se zbrojí; kdokoli prodá svůj grunt bez vůle pána neb odcizí nebo zastaví své rolí, koně a náčiní, trestán bude věží dvě neděle, a ten, kdož na to půjčuje, přijde o své peníze; zákaz šenkýřům, aby žádných piv nebrali kromě panského; zákaz přijímat podruhy do dědin leč s povolením úředníka; zákaz přechovávat ve vsi krejčí nebo jiné řemeslníky a dávat jim co dělat, neb od toho jsou města, městečka a řemeslníci v nich, aby se sedláci k nim utíkali o své potřeby, a tak jedni od druhých živi byli; zákaz prodávat obilí, husy, kuřata a rozličné plodiny hospodářské jinam než do sousedního města nebo městečka panského; kdokoli chce mluvit s úředníkem, může se odebrat na zámek, ale ne v jiný den než v pondělí; přísné tresty proti cizoložství, neřádnému louzení, prostopášnosti atd. atd.[58])

Projděme všecky prameny této doby, ze všech vynikne týž dojem: poddaný není pánem ani svých činů, ani své řeči, ani své víry; musí příjmout vy-

znání svého pána, kněží, jež tento ustanovuje, a obřady, jež předpisuje. Jestliže pán šetří svých lidí, činí tak jen z úcty k sobě samému. „Nakládej pěkně s poddanými lidmi a nečiň jim křivdy", radí Jan z Lobkovic a z Hasištejna svému synu, „ať tě rádi chválí, než by tě před jinými hyzdili a tudy tě jim ostydili, že někdo maje úmysl se za tě stěhovati, to slyše, obávaje se i nechal by."

Prospěch panský je jediné pravidlo rozhodné, jež zatlačuje všecky druhé úvahy. Vlastnické právo sedlákovo pomíjí, jakmile šlechtici se to zdá prospěšným: jestliže robotník řádně nevzdělává svou půdu, nejprve jest napomenut, potom potrestán vězením, a nenapraví-li se, musí prodat grunt. Povolení k vystěhování dostává se mu teprve, když nalezne někoho, kdo přejme všecka břemena a příjemný jest pánu.[59]) Dopuštěno-li, aby závětí odkázal svůj statek, děje se to s podmínkou, že pán neztratí při tom ničeho, a že žádný odkaz nebude učiněn nikomu, kdo by nebydlil na jeho panství.[60]) Umře-li poddaný, vdovu jeho, chtějž ona nebo nechtěj, provdávají na spěch: běžíť o to, aby země nezůstala úhorem, a aby platy nevzaly újmy. Jeho děti se berou do služby na zámek, kde zůstávají několik let, a poměrné svobody nabývají teprve, když dospěly, aby se ujaly hospodářství na svém dílci a odváděly platy o svatém Havle a o svatém Jiří.[61])

Čím dále postupujeme, tím silnější zdá nám se předsudek aristokratický, v opovržení větším shledáváme sedláky a jejich postavení horší. Ke konci XV. století některé formule pamatovaly ještě na původní rovnost: právníci zaznamenávají je pro zajímavost, ale již nechápou vždy jejich smyslu. — O vkládání věn ve dsky zemské, praví Všehrd

na místě zajímavém: „ačkoli žádný z pánóv ani z vladyk nikdež se po dskách pánem nepíše aniž se vedlé práva zemského má psáti než toliko jménem křestným pravým, a chce-li k tomu i přijmiem, kromě krále pána našeho a všie země: však manželky všech pánóv, vladyk a jiných chudých lidí, kterýmž se koli dskami věna kladú, samy mimo jiné lidi všecky té zvláštnosti užívají, že paními se ve dskách zřetedlně a zejmena píší. A jakú jest to příčinú přišlo, aby všecky manželky beze všeho rozdielu té zvláštnosti užívaly, domýšleti se raděje jednomu každému dám, než o tom co sám vypisovati budu; kteréžto zvláštnosti ve dskách všecky manželky všech mužóv beze všie výminky napořád a jednostajně užívají. Aniž manželky pánóv zemských toho co před manželkami vládyk, měščan, dědinníkóv nebo sedlákóv mají; než každého pána manželka ne dvakrát než jednú toliko paní ve dsky se píše, jako manželka vládyky, měščenína nebo sedláka."[62]) Jiné místo jest ještě zajímavější: „Když člověk urozený ženu chudého řádu pojme (jakož se to často přiházie) buď městskú nebo sedlskú, by pak kmetičnú svú pojal (jako Vratislav král český [sic], kterýžto byl sedlku — ale ne škaredú — přijal — a z sedlky ji královnu českú učinil), té každý móže její muž věno dskami klásti beze všeho povolenie královského i panského; neb jest již řádu svého povýšila skrze muže, a řád sedlský v řád vladycký nebo panský proměnila".[63]) — Odloučení stavů není tudíž ještě úplné. — O necelých sto let později, když se oznamuje jedenáctiletému Petru Vokovi z Rosenberka, že jeden z jeho poddaných bude mu dán za učitele, hošík proto teskliv být a plakat počal, jakoby nějaká hanba mu tudy učiněna být měla; upokojen jest jen stěží od své matky.[64])

Právě za tohoto století nepřeklenutelná propast se rozevřela mezi šlechtou a poddaným lidem. Ve všech zákonech jeví se nerovnost stavů. Zletilost věku ustanovena jest na šestnáct a patnácte let pro stav panský, na sedmnáct a šestnácte pro stav rytířský, na osmnáct a sedmnácte pro stav selský. Život sedlákův necení se tolik jako život pána; odklad hlavy za pána nemůže být menší než „pět set grošů dobrých pražských, pět set liber vosku a padesáte postavuov sukna lanttuchu a pět set kněží ke mšem . . .“; desetkrát méně, je-li obětí zeman a toliko pět hřiven, pět liber vosku, pět mší, postav sukna . . . jde-li o sedláka.[65]) Však brzo se nedopouští více smluvení o hlavu a zákonem se nepřipouští již odklad její za šlechtice: jestliže soud městský vyřkne pokutu peněžitou jakožto trest za vraždu, tento trest postačí jen tehdy, je-li obětí nešlechtic.[66]) — Násilná rána, políček daný druhem druhu trestá se lehkou pokutou; robotník, jenž uhodil pána, ztrácí ruku nebo může být trestán i na hrdle. Jestliže by pán, zeman nebo měšťan z ručnice směřil aneb stiskl k osobě stavů svobodných, by pak nezapálil a nevystřelil, propadá pokuty jedno sto kop; pakli člověk obecný a selský tak byl ohrožen, pokuta obnáší padesát kop; jestliže by kdo z lidí obecných a selských směřil ke které osobě ze stavů vyšších, ten každý hrdlo ztrácí.[67]) — Povalečí jsou pobíráni a pokutováni; nemohou-li platit, zůstávají rok ve službě toho, kdo je jal, i nedostávají žádné mzdy; jestliže by po roce pohrůžky činili pánu neb lidem jeho, tolikéž i škody, mají trestáni být na hrdle.[68]) Naprosto zakázáno je sedlákům nosit ručnice.[69]) Ničeho nesmí činit bez povolení a prostřednictví pána[70]) Nesmí stát k soudu. Dopustí-li se zločinu, jejich pán odpovídá za to; bez-

právi, kterého se dopustí, podléhá zákonu toliko proto, že se nepřímo dotýká vlastníka.[71]) Kdokoli svévolně a bez příčiny uvězní poddaného sousedního pána, podléhá pokutě, ale třetina pokuty této připadá pánu; i samy podrobnosti tohoto zákona, jehož úmysl lidumilný jest na jevě, ukazují, s jakou krutou lehkostí šlechta může věznit nebo týrat sedláky, aby v nich napadala nenáviděného souseda. Na příklad, jestliže by kdo člověka u vazbě drže, nepostavil ho na žádost hejtmana krajského a uškodil by mu na zdraví, má tomu člověku dát padesát kop náhrady. Pán béře část náhrady, jež přisouzena jest rodině zavražděného jeho robotníka; pakli by u sebe tu summu zdržoval, rodina zemřelého může sobě vzít za pána koho chce; ale je-li jí to vždy možná a je-li chráněna vždy nařízeními proti hněvu a pronásledování dřívějšího pána?[72])

Není svobody než když práva každého chráněna jsou zákonem a kde moc ode všech stran vážená zakročuje na obranu slabého a na odstranění násilí: takové ochrany právě se nedostává sedlákům. Ne že by zákon jim ji odnímal úplně: i tehdy nadsazeno jest poněkud tvrzení, že pán pouze tím, že je držitelem, bez dozoru vykonává právo vyššího i nižšího soudnictví. Až do XVII. století nalézáme takto příklady pří zdvižených od sedláků proti jejich pánům; zřízení zemské z roku 1564 připouští, že jsou oprávněni prokazovat své právo vlastnické: jestliže by lidé poddaní držíce jaké grunty neměli žádných jistot na ně, není předpisu na jejich prospěch proti pánu; jestli dodatečně však prokáží, že tyto grunty dostali s volí pána buď pod plat buď jakýmkoli jiným právem, ti toho užít mají.[73]) Jakmile královská moc nabude opět nějakého

vlivu ujímá se zase přirozené své úlohy a hledí poddaných chránit od útisků. Ferdinand I. káže hejtmanům krajským, aby zakročovali v prospěch těch, kdo jsou týráni od svých pánů; přesně ustanovuje právo komory královské,[74]) aby rozhodovala o všech přech jí předložených, a v skutku hojný počet jest odvolání ke králi a často bývají příznivě vyřizována.

Na Moravě stížnosti sedláků rozsuzoval hejtman zemský s radou několika přísedících; přibylo jich tolik, čteme v nálezu sněmovním z roku 1612, že dva dni jim věnované nestačí na jejich vyřízení. Důkaz zajisté nepochybný, že postavení poddaných nebylo nejlepší, ale důkaz také nepopěrný, že doufali dosáhnout spravedlnosti proti svým pánům.

Slabé záruky při všem! Před kým se postaví tito utištění? Před šlechtici, vychovanými v týchž ideách jako vlastní jejich páni. Hejtmani krajští, jichž úkolem jest jejich obrana, jsou taktéž šlechtici, plni všelikých předsudkův aristokratických; jakými zlořády se vyruší ze své netečnosti! A jestliže soud náhodou rozhodne v prospěch žalujícího, jakou mocí bude podporován jeho nález? „Bylo by to těžké, aby pán poddaných svých trestati neměl", ozval se Zdeněk Zručský z Chřenovic (1544); všichni jeho přátelé smýšlejí podobně a zakročováním moci jakkékoli na svých statcích bouří se jako pro bezpráví a tyranství.[75])

Také hledí svým poddaným odnít toto jakkoliv zdánlivé odvolávání se k cizímu soudu. Podařilo jim se to lehce: srovnání obou textů díla Všehrdova ukazuje nám vítězství theorií feudálních za vlády Vladislavovy. — „Při póhoniech však," píše právník tento v sepsání z r. 1499, „jest otázka, a nevelmi k odpovědi snadná, móž-li člověk pána

svého pohnati, když se jemu od něho křivda děje a zvlášť znamenitá, jakož si to nynie lidem dosti a zhusta přiházie? . . . K té otázce odpoviedajte jiní, ktož tomu lépe rozumějí, já toliko co se jest při tom dálo, napíše, dalšie odpovědi k tomu jiným nechám. Mnozí páni pohnáni byvše od lidí chudých, odpoviedati jim nechtiece, za své lidi jsú je pokládali a tím se súdu obrániti chtěli, ale to jest jim platno býti nemohlo, než musili jsú jim, ač jsú je koli za lidi své kladli, na súdu odpoviedati.“[76]) — O deset let později, v sepsání z roku 1508, odpověď zní docela jinak: „Mnohým a téměř všem se zdá, že (člověk nebo služebník pána svého pohnati) nemóž; neb aby se který pán s svým člověkem měl súditi, zdá se to nepodobné. Některým pak se nazpátek zdá, že móž člověk pána svého pohnati; poněvadž krále a pána svého dědičného páni a jiní obyvatelé země pohnati mohú, proč by člověk nebo služebník pána svého pohnati nemohl a téhož práva proti svému pánu neužil, kteréhožto pán jeho proti pánu svému, králi, používá?“ K této otázce, pokračuje Všehrd, není těžká odpověď, vykládá, jaký rozdíl jest mezi poměrem pánů ke králi a poddaných ku pánům[77]) a dodává: „Než aby člověk, nebo pacholek, nebo služebník měl svého pána poháněti, všem se neslušné i nepodobné zdá a naprosto nespravedlivé“.[78]) — Od té doby zákony se stávají čím dále tím určitější: nepřipouštějí se již žaloby sedláka poddaného proti pánu jeho; jeho stížnost nemůže být přijata ani tehdy, když propuštěn byl z jeho poddanství. Odvolání, ač nepřestávají docela, dějí se jen nepravidelně, nepřímo a předem již jsou marna pro odpor, který vzbuzují u šlechty. Tato rozšiřuje své soudnictví vrchnostenské, v svých rukou soustřeďujíc víc a více výkony soudnictví

veřejného[79]): mezi sebou a svým lidem uznávají již jen jednoho soudce, své svědomí.[80])

V žádném případě nebylo dostatečné jistoty; v mnohých páchány nejhorší zlořády. Privilegia měla cenu toliko poměrnou; páni, jestliže se nerozhodli potlačit je, vysvětlovali je a vykládali podle svého. Že by byli jimi vázáni, nepřipadlo nikomu na mysl. „Měli-li by v městečku aneb v které vesnici" praví Jan Brtvín z Ploskovic, „nač jaké výsady aneb obdarování na jakých listech od předkův téhož pána, nechť by to ukázali: a žádali-li by při tom zachováni býti, nemá se jim toho rušiti, neb raději k tomu přičiniti, aby se jim to od toho pána potvrdilo. A tak ti i jiní lidé budou mít lepší chuť, aby se pod týmž pánem osazovali a živnosti hleděli, nežli jinde, kdež toho není."[81]) — Plný prospěch pánů se shodoval zde zajisté se žádostmi poddaných, ale všickni nepozorujíce toho vedli si podle své vůle.

Z některých událostí můžeme si představit, jaké výstřednosti byly možny. Ve † Vršovicích zemře sedlák: vdova zdědí jeho pole, pravidelně odvádí platy; nicméně pán, buď že se znepokojil o svůj příjem, buď že nabyl vhodné příležitosti k zaokrouhlení svého statku, vyžene ji z domu jejího, vezme jí dvůr i dědiny oseté, obilí sklizené i chmelnici dobře rozdělanou; soud rozhodne, aby vráceny jí byly věci pobrané, ale vdově poručeno, aby se do hromnic vyprodala (1548). † V Michli umře poddaný university, zanechav vdovu a něco peněz, jež v potu tváři „vyrobotovali za čtyřicet let"; mistr Sigmund z Helfenberku se tam vydá hned, — aby se nerozptýlilo co zbylo po nebožtíku, co kde bylo poběře, a odveze svým kollegům pražským: byliť velmi chudobni, tak se vymlouvali. Vdova se vzpouzí; jest uvržena u vězení, „až snad žalostí se světa skrze

to sešla". Měšťané pražští žalují na universitu, žádajíce navrácení jmění pobraného, kteréž vdova jim odkázala; Sigmund dokazuje, že běží o kmetičnu a poplatnici mistrův učení Pražského, a „kmetičny bez vůle pánů svých ani kšaftovati ani se vdávati nemohou": soud dal mu za právo.[82])

Kdo se odváží tvrdit, že takových příhod bylo pořídku? Ne že by slušelo vyvádět z toho úsudky příliš temné, ale třeba si vzpomenout na ně právě tak, jako na zločiny agrární, na časté požáry, na pokusy o vzpouru, abychom si učinili správné ponětí o postavení sedláků, snad ještě méně nešťastných, třebas byli vydáni všem vrtochům pánů podivínských a všem náhodám osudu.

I dobré úmysly jejich pánů bývaly jim nebezpečné! Koupí nebo dědictvím statek se dostával střídavě katolíkům, kališníkům, bratřím českým; šťastní robotníci, jestliže se páni nestarali příliš o jejich spasení, šťastni rovněž, jestliže nebyli příliš choulostivými obhájci ctnosti. Jejich spravedlnost stručná často upomínala na spravedlnost tureckých pašat; † Zdeněk Zručský z Chřenovic na příklad potkav se s poddanou, jež se chovala nepoctivě a zplodila dítě, než měla manžela, vytrhl tesák, bil ji tak velmi, až se v síni válela a musili ji odnést. Z toho bití upadla v nemoc a dlouho nebyla dotatečně zdráva.

Takých puritánů bývalo pořídku, ale za to více těch, kdo potřebovali peněz. Všehrd kárá několikrát útisky šlechty „Již o spravedlnosti", píše v doslovu obraceje se ku pánům z Postupic, „kterúž jste ke všem s svobodú zachovávati přivykli, i k svým lidem, beze všech bezprávných a znova vymyšlených robot, zádav, nátiskóv a nových obtěžování, i bez jiných obchodóv městských a kupeckých vedení —

o té spravedlnosti a miernosti V. Msti. lépe jest mlčeti nežli co málo pověděti. Málo se od lidí cizích i domácích slyší, aby na V. Mst. žalovali pro zádavy bezprávné anebo nátisky vymyšlené. Poněvadž i viny spravedlivě propadené milostivě všem všecky odpúštíte, ne z škod lidí a poddaných svých sobě užitky přivodiece.“[83]) — Ctnosti pánů z Postupic zasluhovaly vskutku pochvaly, ale nebudily hrubě následovatelů. „Tato se zádava děje druhdy“, praví Všehrd na místě proslulém, „že prodávajíce jedni druhým vsi, robot ze jména ve dsky nekladú, a zvláště když jich od starodávna na lidech nenie . . .; avšak proto ti, ktož kúpie, robot žádných nekúpivše, ani jich ve dskách majíce, na lidech robot žádají, a lidé chudí těžké a bezpravné roboty dělati a robotovati jim musie, proti všie i božské i lidské, křesťanské i světské spravedlnosti, ježto takového bezpravie ani Turci ani jiní pohané nečinie. Z kteréhožto bezpravie prve v zemi neslýchaného mnoho zlého přicházie, tak že lidé takového obtiežení nového a nemilostivého snášeti nemohúce, někdy z gruntów svých, statky své opustiece utiekají a utekúce v zlodějstvie, v mordy, v žhářstvie a v jiná zločinstva se dávají a země tudy pustne, a drahota skrze to a hlad v zemi přicházie, zlodějstva a mordové se rozmáhají. Jiní tímž obtieženiem při nuceni jsúce proti svým pánóm se zdvíhají a hory vojensky osazují, dvory, dědiny, statky, ženy i děti své opustiece. Jakož se nadávno na Moravě stalo, že Zábřežští pro obtiženie a roboty nezvyklé a nepovinné proti pánu svému jsú se pozdvihli . . . A nynie v Čechách, jakož se slyší, v kraji Prachenském při svaté Margretě lidé zápisní nebo královští některých vesnic, robot nezvyklých prvé a obtiežení znovu vymyšlených snést nemohúce, všicknì jsú

zdvihli, vrch vojensky osadili, a co z toho vyjde a k jakému to konci bude přivedeno, kto věděti móž?"[84])

Proti vzpouře šlechta chrání se ustanovením nejpřísnějších trestů. Na hrdle trestán jest, kdo povstane a pobouří lid.[85]) — Ostatně tyto bouře selské samy o sobě nejsou příliš nebezpečné. Jako spravedlnost i moc výkonná jest v rukou oligarchie: takto změny, které se dějí od dob Všehrdových, zajisté nejsou v prospěch robotníků.

Když šlechtě postačí nařízení, aby rozmnožila své důchody, třeba jest hrdinství, aby odolala pokušení. — Možná-li to vždy? Výdajů přibývá neustále, peníze pozbývají své ceny, sněmy častější vyžadují delšího vzdálení; pobyt v Praze je nákladný: třeba žít podle svého stavu; obyčeje přepychu se šíří, oděvy sametové a hedvábné jsou velmi drahé, hostiny vybranější a hojnější: kde nalézt důchody? Zvyk a zákon zakazují šlechticům zabývat se obchodem nebo průmyslem i obracejí se tudíž k svým poddaným.

Obyvatelé měst panských musí svolovat k půjčkám více méně dobrovolným nebo poskytovat svého rukojemství k lehčímu dlužení se na jiném místě; ob čas připomíná se jim, že sluší přinášet dary z dobré vůle. Vůči nim šlechta však zachovává ještě jistou míru, jejich privilegia jsou starší a přesnější, a měšťané v svém odporu pevnější, smělejší a opravdovější.

Břímě spadá na sedláky. Proti robotníkům každý prostředek jest dobrý.

Šlechta uvaluje na ně všecku tíhu břemen veřejných, vybírá více než země žádá,[86]) rozmnožuje nařízení, aby rozmnožila výnos pokut, vymáhá placení poplatků dávno zapomenutých, ukládá

roboty nebo platy nové. Aby si za laciný peníz pojistila dělníky, ustanovuje maximum mzdy, a kdo platí nad sazbu, podléhá pokutě.[87]) Tato zřízení se z veliké části vysvětlují ovšem vědeckými theoriemi tehdáž obecně uznanými,[88]) ale postavení stavu selského není tím méně stíženo.

Robotníci podléhají bídným poměrům žalostné správy hospodářské, jež venkoncem záleží na privilegiích a monopolech: doháněni kupovat v městě předměty potřebné, prodávat své plodiny toliko na trzích, jež pán ustanoví, pít pivo, jež on uvaří a jehož cenu ustanoví,[89]) mlít obilí v jeho mlýně, vytrhováni ze svých prací honbami a robotami,[90]) přinuceni snášet škody, jež zvěř činí na jejich polích, živoří v polovičné bídě; mandáty zdají se mít za účel zabránit sedlákům, aby se nepovznesli ku příliš veliké zámožnosti: příliš bohati byli by méně poslušni.[91])

Šlechta až příliš dobře dostihuje cíle, jejž si vytkla. Postačí pohlednout do register soudu dvorského, praví Jaromír Čelakovský, abychom se přesvědčili, že povšechná situace jest velmi málo příznivá.

Bez pomoci, bez naděje sedláci pozbývají i důvěry v budoucnost i chuti ku práci a k šetrnosti, a myslí jejich se zmocňuje melancholická malátnost.

„Všelikú práci s slušností spojenú,“ připomíná Všehrd,[92]) „pro užitek a odplatu lidé podstupují . . . Všickni žádámy užitku a k němu taženi bývámy, aniž jinak činiti žádným obyčejem móžmy; neb kto jest, ježto by se užitečného varoval? Anebo raděje kto jest, ježto by po užitečném najpilněje nestál? Bychmy jedné dobře znáti uměli, co jest užitečné!“ — Vážná a hluboká slova, jimž šlechta nerozuměla; jsouc oslepena touhou po zisku, bezprostřednímu

svému prospěchu obětovala budoucnost a moc království. Za nové doby zkoušení šlechta hleděla vzbudit ono nadšení, jež zemi českou učinilo nepřemožitelnou za doby Sigmundovy; ale poddaný lid selský, nemaje vlasti, nepovstal na obranu svých potlačovatelů. Na neštěstí vinníci sami nebyli potrestáni. Toto království, psal smutně Všehrd, o něž se rozbilo všecko úsilí nepřátel, proti němuž nezvítězil ani meč ani oheň, zkaženo bude nespravedlností.[93])

* * *

Potlačení stavu selského bylo posledním slovem vítězství oligarchie a závěrem revoluce za vlády Vladislavovy vykonané. V těchto letech zmatených a pohnutých udála se pronikavá změna, a s tohoto hlediska vláda prvního Jagielovce v dějinách českých jest jednou z nejdůležitějších, ale též nejnešťastnějších. Co zbývalo na příště ze starých Čech, z království Karla IV. nebo z demokracie táborské? Královská moc byla malomocna a pokořena, města oslabena, sedlák ujařmen. Jediná šlechta neklesla, ale za své vítězství podstupovala již trest, jsouc porušena svými úchvaty, rozervána na strany, oddána všemu pokušení lakoty a pýchy. Vzhledem ke zmatku hmotnému a k rozvratu mravnímu, všickni, jichžto duch nepozbyl ještě předvídavosti, a kdo v svém srdci zachovali něco šlechetnosti a oddanosti k vlasti, byli jati temnou předtuchou, že budoucnost má ještě minout.

Ačkoli byly spáchány chyby nenapravitelné a byť všecko bylo ohroženo, ani tehdáž nebylo nic naprosto ztraceno. Známe vlády oligarchické, jež přes to, že založeny byly na útisku nižších tříd, přece na dlouho zabezpečily své vlasti pořádek

uvnitř a vážnost na venek. Ostatně města, zachovavše svůj hlas na sněmě, představovala do jisté míry živel demokratický a mohla se pokoušet, aby zmírněno bylo postavení lidu selského. Moc s krále přešla na národ, a jakkoli počtem obmezený byl tento národ právní, zásady svobody jsou tak plodné a působení na mysli lidské tak blahodárné, že bylo možno ještě doufat ve zřízení vlády řádné a opravné. Projevovaly se některé šťastné známky: známost věcí státních a zodpovědnost za ně znova zdály se působit příznivě na mravní stav některých pánů: mnozí se již děsili bezvládí, hněvali se na mrhání a tvořili jako jádro strany národní, která by všem uložila úctu k vyšším prospěchům vlasti; zdálo se, že sjezdy krajské, dávajíce se zastupovat na sněmích posly volenými, rozmnoží asi moc stavův upevněním a zmírněním jejich politiky. Zda šlechta nezištností, ne-li aspoň prozíravostí, bude poučena, že nenakloní národ k své vládě, než když své zásady nepožene do krajnosti a když na uchránění vlastních svých privilegií ode všeliké reakce se postará na předním místě, aby šetřila těch, které si ještě zachovaly druhé třídy. Pochopí-li, že se vláda uzákoňuje toliko službami prokazovanými? Pozná-li aspoň, jaké jsou pravé základy a záruky svobod zemských, a kterých řádů třeba jí přede vším hájit a rozvíjet? Své štěstí měla v svých rukou.

Nicméně upomínkami na nedávnou minulost oprávněny byly nejvážnější obavy, jež událostmi byly jen příliš ospravedlněny. Neobezřelí páni bez boje opustili nejdůležitější svá postavení a svou nesnášelivostí obětovali všecky své spojence; takto nastala brzo chvíle, kdy naproti královské moci, opřené o hrozné síly zevnější, zůstala toliko hrstka pánů nedobré pověsti, a kdy zemské zřízení téměř

ezbranné bylo vydáno smělému útoku. V bojích, jimiž vyplněna jest vláda Ludvíka Jagielovce a prvních Habsburků, vítězství střídavě se dostává moci královské a oligarchii; ale buď zdánlivý jejich výsledek jaký buď, každá episoda nevyhnutelnějšími iní zkázu ústavy a úpad samostatnosti národní.

Poznámky k hlavě II.

¹) Spisy [v překl. Vinařického] str. 40.

²) Viz zápis Vladislavův v Archivu česk. IV., str. 451 až 456, zvláště str. 456.

³) Vladislav sám před Prahou nepřísahal na ústavu; Pražané se spokojili slibem jeho, že šetřit bude jejich privilegií. Srovnej Kalouskovo České státní právo, dílo, jehož se často budeme dovolávat, Praha 1871, str. 262.

⁴) Ctibor z Cimburka a na Tovačově (1437—1494) v posledních letech svého života byl všemocným správcem Moravy. Požíval takové vážnosti, že se sjezdy panské konaly na jeho hradě, a že se za jeho nepřítomnosti odročovaly důležité pře, aby slyšeno bylo jeho rady. Do doby jeho sahá zřízení správy, jež se v obecných rysech zachovala na Moravě až do války třicetileté; roku 1481 žádali ho páni moravští, aby sebral obyčeje, zákony a správní zvyky zemské. Tyto paměti soudní, známé pode jménem knihy Tovačovské, měly vážnost a téměř moc zákona. V letech 1486—1489 složil druhou část obsahující vzácné podrobnosti o postavení stavů. Knihu Tovačovskou vydal velmi pečlivě V. Brandl, připojiv k ní velmi dobrý úvod, Brno 1868.

⁵) „Král list ten vezma, odevzdá jej hejtmanu, řka: Teď již potvrzení naše máte, učiňtež nám svou povinnost."

⁶) Všehrd str. 150. O úkolu a významu Všehrdově zmíníme se později. Jeho dílo „O právích země české knihy devatery" jest jedním z nejznamenitějších plodů právnických té doby. Nejlepší vydání opatřil H. Jireček, Praha 1874. Svědectví Všehrdovo je tím význačnější, že káral úchvaty šlechty.

⁷) D'Elvert, Zur österr. Verwaltungs-Geschichte str. 51. v XXIV. sv. sbírky Schriften der hist.-statistischen Sektion der mähr.-schles. Gesellschaft, Brno 1880.

⁸) Palacký V. sv. 2. str. 189. Bylo by lehko nakupit dokladů. V skutečnosti předchozí případy jsou tak určité,

formule tak přísné, že není možná žádného dvojsmyslu: i panovníci, svých práv nejžárlivěji střehoucí, uznávají, že moc, jíž nabyli svobodnou volbou země, závisí na vlastní jejich věrnosti, s kterou vykonávají své závazky.

[9]) Nesmí se splétat cit dynastický s oddaností k jednotlivému panovníku: Karel IV. byl král u lidu oblíbený, ale rod Luxemburků nezapustil nikdy v národu hlubokých kořenů.

[10]) Chlumecký, Karl von Zierotyn und seine Zeit, Brno 1862, str. 65. „Když se Ferdinand I. ujal vlády, zřízení markrabství Moravského podobalo se téměř ústavě republiky aristokratické, král-markrabí nebyl mocnější nežli dože Benátský, stavové byli mocnější nežli proslulí stavové generální." — S některými úchylkami situace v Čechách byla táž jako na Moravě.

[11]) Právo k odúmrtem bylo vskutku jedním z prostředků k obnově jmění královského a tudíž k vrácení vážnosti moci královské; zprva týkalo se toliko lén, ale znenáhla se rozšířilo na různá allodia. Šlechta zprva se domohla práva pro vlastníka, aby svobodně mohl nakládat se statky svými, jestliže za svého života dal zapsat poslední vůli do desk zemských. Tímto opatřením obmezeno odúmrtí tak, že Vladislav snadno svolil vzdát se samé zásady. Ostatně zákon Vladislavův týkal se toliko allodův a nikoli lén. Srovnej Vocela, O staročeském dědickém právu v Pojednáních král. učené společnosti české V. řada, sv. XI., str. 490.

[12]) Srovnej Rezka, Oprava komory české za Ferdinanda I. v rozpravách král. učené společnosti, v Praze 1882, sv. XXII.

[13]) Líčíme, co se událo za vlády Vladislavovy, ale šlechta spokojujíc se často, jak ukážeme později, skutečným držením, nedala si vždy zákonem potvrdit své úchvaty. Otázka, zda jmenování nejvyšších úředníků náleželo koruně čili sněmu, zůstala vždy spornou a byla rozhodována ve smyslu opačném podle ráznosti nebo slabosti panovníkovy. Jediná věc byla jistá, že nejvyšší úředníci směli být voleni toliko ze sněmovníkův a že přísahali na zřízení zemské. Srovnej Kalouskovo České státní právo, str. 361 a násl.

[14]) Takové jest pravidlo všeobecné a čím dál tím přesnější; jsou však jisté výjimky, jak uvidíme později, a poddaný není úplně vydán na milost a nemilost svých pánů.

[15]) Jako většina ústav aristokratických a svobodných ani ústava česká není ustanovena zákonem povšechným, nýbrž řadou nálezův a předchozích případů. Jest tudíž velmi proměnlivá, a můžeme o ní podat obraz toliko přibližný. Podobnou nesnáz zakoušejí historikové angličtí. Pro každý kus bylo by třeba uvést řadu pramenův a vyznačit množství výminek. Tím by ovšem překročen byl velice cíl, jaký jsem si vytkl; nepíši dějiny veřejného práva českého, ale snažím se vytknout jenom vliv, který boje ústavní měly na osudy země.

[16]) O stavu moci královské a o řádech českých za Vladislava II. viz Vladislavovo Zřízení zemské, knihu Tovačovskou, Všehrda, zápisy uveřejněné v Archivu českém, Stránského Respublica Bojema, atd. Srovnej Palackého, Kalouska — České státní právo — a velmi jasný a zajímavý výtah německý: Einige Grundlagen des böhm. Staatsrechtes (1871); Brandl, Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes (Brno 1879; je to pravý slovník řádů domácích); Rezkovy články různé o Vladislavovi, Ludvíkovi a Ferdinandovi I.; Chlumecký, Karl von Zierotyn; d'Elvert, Zur österr. Verwaltungs-Geschichte, atd.

[17]) O sjezdech krajských viz velmi pozoruhodnou monografii Bohuslava Riegra: Zřízení krajské v Čechách. Část první. Praha 1889. Bohuslav Rieger, syn proslulého řečníka českého, vnuk Palackého, jest hodným potomkem slavné rodiny, jejíž jméno jest nerozlučně spojeno s obrozením slovanským v Rakousku.

[18]) Morava byla jí však příkladem blahodárným; její dějiny za této doby jsou mnohem méně bouřlivé, protože šlechta, méně četná, má i vyšší smysl politický; jsouc vytrvalejší dovede pevněji zřídit svou moc, a když i podlehne, je to více vinou Čechů nežli vlastní její chybou.

[19]) Zajisté jde tu toliko o obecný směr: v mnohých věcech jednotlivé obyčeje dlouho upomínají ještě na starý pořádek věcí. Jeden z nejzajímavějších zbytků prvotních řádů slovanských, podle nichž statky jsou společným jměním rodiny a nikoliv jednotlivce, je drahný počet svobodných statků, jenž ještě v XVI. století byl v nedílném držení rodů šlechtických. Srovnej Vocela, O staročeském dědickém právu str. 487—488.

[20]) Všehrd str. 434. Význam slova zeman není vždy zcela přesný, ale tu není pochyby, že třeba jím rozumět svobodníky, drobné držitele svobodných statků. Srovnej také Stránského, str. 241.

[21]) Žena jest úplně závislá na svém muži. Bez jeho povolení nemůže ani odkazovat ani zastavovat část svého jmění soukromého. Zemře-li manžel a děti nejsou dospělé, poručnictví dostává se osobě, kterouž ustanovil muž za své živnosti, pakli nejmenoval nikoho, poručnictví opatří nejvyšší hejtman zemský. Po smrti otcově sestry zůstávají při bratřích, a nesmí se provdávat bez jejich vůle. Významno jest, že často shledáváme odírání panen daných do kláštera. Mnohdy, aby unikly takovému tyranství, dávaly se unášet často s vůlí matčinou: v tomto případě ztrácely všecko právo k statku otcovskému. Kniha Tovačovská (vyd. Brandlovo) kap. 165. str. 90.

[22]) O zřízení šlechty za této doby viz mimo práce výš uvedené Brandla, Stav panský a rytířský v Časopise Matice Moravské 1869 str. 145—184 a Gindelyho „Die Entwickelung des böhm. Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem XVI. Jahrhundert" v Rozpravách král. učené společnosti české r. VII. sv. 1. str. 886. Dlužno vystříhat se všelikého přeháněni; vítězství řádů feudálních bude úplné a konečné teprve po roce 1620: do té doby mnohé rysy upomínají na staré právo slovanské, jež neznajíc ani majetku osobního ani závěti, nepřipouštělo tudíž ani práva prvorozenství ani ustanovení dědice (Srovnej Vocela str. 496).

[23]) Počítá se asi 1200 rodů rytířských.

[24]) Úvod ke zřízení zemskému z roku 1500 v Archivě českém V. str. 6. Hněv, jímž stíhán byl za svého života, pronásledoval jej i po smrti. — Mortuus est andem, sipedum tu pessime Rindel, praví jeden básník současný. Staré letopisy české nejsou shovívavější: „zhoubcům, šibalům, zlodějům a škůdcům zemským byl přítel proti městům; a jakás divná práva vymýšleje skoro o každém sněmu vždy jináč a jináč . . . A ten Rendlík nějakou směostí všetečnou mluvil k králi jako k sobě rovnému . . . A ledacos mluvil i činil, jako by byl králem, an sám král nedělal sobě jako on, anobrž jakékoli nevole vznikly v zemi, on toho příčina byl i počátek." Staré letopisy české, str. 322. — „Zle jsi se všem stavům zachoval a nade všemi's zradil," starý letopisec dává do úst protivníku Rendlovu [Paškovi z Vratu], „protož znej, nevíš-li, že před žádným právem ty mluviti nemáš, ani žádného práva užíti." — Rendl ovšem pyšně odpovídá, že „jest lepší než všecka města jsou" ibid. 448.) — Snad přehnána jest poněkud laskavá shovívavost, s jakou se k Rendlovi chovají nejnovější dějepisci

Není docela nemožné, že jeho záměry byly čisté, ale k cíli bral se cestami ukrytými a nerovnými. Rendl zemřel roku 1522.

[25]) Srovnej J. Čelakovského, Úřad podkomořský v Čechách, str. 27. —Viz téhož spisovatele O postavení stavu městského na sněmích českých. Praha 1869, str. 5.

[26]) Palacký, V., 2., str. 255.

[27]) O soudech městských viz J. Čelakovského ‚Privilegia měst Pražských' a zvlášť úvod str. XXV. a násl. Srovnej Tomkovy Dějiny města Prahy, passim.

[28]) Staré letopisy české str. 258

[29]) Ibid. str. 258.

[30]) 1514. Palacký, V. sv. 2. str. 281.

[31]) Srovn. J. Čelakovského Úřad podkomořský v Čechách, str. 41.

[32]) [Ze statků městských, ,,šosovných" na rozdíl od svobodných odváděny jisté poplatky roční (šosy) jak k obcím tak i do komory král.; pozemnosti ty městům královským přiděleny hned při zakládání jich. Srov. Palackého V., č. 2., str. 332.]

[33]) Smlouva Svatováclavská byla uveřejněna ve Výboru II. str. 1217—1245. Neobsahuje žádného článku o sněmích, ale od té doby právo stavu městského zasedat na sněmě nebylo mu vážně popíráno. Nenalézáme v ní ani žádného ustanovení o správě obecní; v té věci doplnit ji třeba privilegiemi městům poskytnutými. — Privilegia měst Pražských str. 355 a násl. — Smlouva Svatováclavská byla zapsána do desk zemských, to jest nabyla moci zákonní, aniž král byl dotázán o tom. Ludvík protestoval proti takovému postupu, ale stavové důtklivě kárali ,,tuto velikou nesvobodu proti svým právům starodávným".

[34]) Palacký, V., 2., str. 377.

[35]) Staré letopisy české, str. 360.

[36]) Ibid. str. 409.

[37]) O postavení sedláků mimo prameny a práce již uvedené sluší na předním místě jmenovat Tomkovu monografii města Police, Praha 1881, a urbář kláštera Strahovského v Památkách archaeologických II. str. 72; Palackého Formelbücher; Erbenova Regesta, Codex juris bohemici vydaný od H. Jirečka, a j. Schulz uveřejnil v Osvě-

t ě roč. I. řadu článků velmi zajímavých, ač poněkud krasomluvných o poddanství v Čechách až do válek husitských.

[38]) Viz J. Čelakovského článek v „Právníku" o Brandlově Glossaři 1876, str. 211.

[39]) Zdá se mi tudíž, že Gindely příliš zveličuje obecný blahobyt. Jeden z jeho důkazů, užívání teplých lázní, (Gesch. des dreissigjährigen Krieges I. str. 147), nijak nemá váhy, jakou mu připisuje. Dnes teplých lázní užívá se mnohem více na Rusi nežli ve Francii; nicméně s pravdou by se nesrovnávala domněnka, že mužíci ruští jsou zámožnější nežli sedláci francouzští.

[40]) Sedláci nepřísluší však bez odvolání soudní moc panské; nejen mohou být poháněni před soud králův neb i před soud zemský, ale cítí-li se poškozeni rozsudkem, mohou se odvolat z něho jakožto z přechvatu.

[41]) Historikové němečtí tvrdí ovšem opak, ale jenom proto, že svou thesí chtí dokázat, že svoboda je vynález německý a že Slované právě tak jako Románi byli by bývali neschopni povznést se k této myšlence, kdyby nebyla jim přinesena od národa kulturního.

[42]) Srovnej Kalouskovu odpověď Brandlovi v „Pokroku" ze dne 17. února 1876, Kalousek od mnoha let připravuje dílo o dějinách stavu selského v Čechách, jež se velice netrpělivě očekává ode všech, kdo se zabývají těmito otázkami.

[43]) Viz str. 34—35.

[44]) Srovnej Brandlův článek O dskách zemských atd. v Časopise Matice Moravské 1870, str. 112.

[45]) Archiv český, I., str. 458, 477, 496 a násl.

[46]) Zákon z roku 1487 a nařízení k němu se pojící zakazují sedlákům stěhovat se beze svolení pánů a vyslovují přísné tresty proti uprchlíkům; zároveň dávají šlechtě právo, aby mohla svým lidem dát rozkaz ku prodeji statku, jejž drží. Srovnej Vladislavovo zřízení zemské čl. 253, 259—260, 282, 291—293. — Co do otázky velice nesnadné o původu poddanství v Čechách viz Palackého, V., 1, str. 265 a násl. a Zur Gesch. der Unterthänigkeit und Leibeigenschaft in B. v Gedenkblätter str. 93.

[47]) „Tenkrát panští rodové," praví Tomek, jehož nelze obviňovat z přehánění, „nemajíce žádného strachu před zákonem, poněvadž nebylo mocného nad ním strážce, osobovali sobě podle příkladu Němců a Uhrů vždy neobmezenější moc nad lidem svým poddaným, ukládali naň

pod všelikými záminkami větší platy, roboty a jiné povinnosti, obmezovali i osobní svobodu poddaných, zapovídajíce jim stěhovati se z jednoho panství na druhé nebo do města bez panského povolení: konečně za zákon povýšili, aby žádný poddaný nesměl před soudem zemským jako žalobník státi proti pánu svému". Děje království Českého. II. vyd. 356.

48) Sněm z roku 1585.

49) Roku 1575 byla zmenšena na čtyři neděle do roka.

50) Zatím co zákon vždy těsněji obmezuje svobodu osobní, mandáty [t. j. naučení a zřízení od vrchnosti vydávaná] propůjčují jednotlivým poddaným dosti rozsáhlá privilegia a do jisté míry obnovují právo stěhování. Ale těchto nařízení se užívá toliko při malém poměrně počtu sedláků a jimi se nemění povšechné postavení obyvatelstva selského. Zákony sněmovní mají patrně význam obecnější nežli zřízení jednotlivá.

51) Práva a zřízení zemská z r. 1549, Codex juris bohemici IV., I., str. 265.

52) Nařízení sněmovní ze dne 5. ledna 1531 (sic).

53) Práva a zřízení zemská z roku 1549, Codex IV., I., str. 270.

54) Konšelé vesničtí bývají voleni z obce a mnohdy od ní, a předsedá jim sudí vzatý ze vsi. Podrobné zprávy o těchto soudech najdeme v „Hospodáři" Veleslavínově r. 1587: dvanácte sedláků soudí podle starého obyčeje, a od jejich rozsudku není odvolání; úředník panský a písař jsou přítomni, ale nevkročují, leda když konšelé toho žádají po nich. Pravomoc těchto soudů je dosti rozsáhlá. Titul pánů, jehož se dostává sedlákům přísedícím, svědčí o jejich vážnosti.

55) Jedním z důkazů, že sedláci nejsou spokojeni svým osudem, jsou častá odpuštění nabízená uprchlíkům, kteří se nevrátí do doby ustanovené.

56) Politia historica. [Liter. rozbor prof. A. Truhláře.] Čas. česk. Musea 1885, str. 356.

57) Hádání Pravdy a Lži uvedené od Sabiny v Dějepise literatury československé. Praha 1866, str. 839.

58) Naučení Smilovo z roku 1573 uveřejněno bylo v Časopise Matice Moravské 1876, str. 18—25. Srovnej v témže časopise: O robotách lidu selského sedícího na statcích pánů z Pernšteina v 16. století na Moravě, 1869, str. 74

až 78 a Zřízení selské v Loučanech z r. 1525. (1878, str. 162—168). — V Časopise Česk. Musea uveřejněna zřízení pana Vojtěcha z Pernšteina z roku 1525 (1835), řád selský pana Floriana Griespeka z Griespachu 1519—1589 (1835), naučení pana Jana Dobřenského z roku 1550 (1843), mandát hraběnky Berkové mezi l. 1621—1626 (1843) a j. O postavení sedláků srovnej ještě: Hospodáře Jana Brtvína z Ploskovic z r. 1530, Zprávu a naučení synu Jaroslavovi, spis Jana Hasišteinského z Lobkovic z r. 1504, vydaný od Květa 1851 atd. Z prac naší doby vedle četných článků časopiseckých zvláště třeba vytknout Zoubka, Utužování poddanství na statcích zápisných v 16. století v Památkách arch. 1865, str. 95; Ortha, Jindřichův Hradec od konce XV. století; Slavíka, Panství Táborské; Wintra, Rakovník století šestnáctého v Čas. Česk. Musea 1883 až 1884.

59) Kniha Tovačovská str. 107—110. Srovnej článek „Odpuštění" v Brandlově Glossáři. Sedláci nemohou vkládat svých statků do desk zemských — co pouze vlastnictví dodávalo zákonné záruky.

60) Roku 1512 stalo se pravidlem, že sedlák nemůže nic darovat ani odkázat bez povolení svého pána.

61) Vladislavovo zřízení zemské, článek 257.

62) Všehrd str. 217.

63) Ibid. str. 223.

64) V. Březan, Život Petra Voka z Rosenberka str. 9.

65) Kniha Tovačovská kap. 210—212.

66) Zřízení zemská 1530, čl. 188. Codex IV. 1. str 14—15.

67) Práva a zřízení zemská 1564; codex IV. 1. str. 682

68) Práva a zřízení zemská 1549; ibid. str. 397.

69) Nařízení sněmovní z r. 1541; ibid. str. 426.

70) Práva a zřízení zemská 1564, str. 550. 631—633. — Jako vždy vystříhejme se všelikého nadsazování. Zákony celkem nejsou přísné. Ani předpisy o myslivosti nejsou příliš kruté a tresty jsou mírné (Cod. IV. 1. str. 420—421). Některé články jsou zároveň i výhrůžkou i ochranou. Poddaní jsou klienty; pánovou povinností jest, zastupovat je před soudy a pomáhat jim, aby došli svého práva. Nepomáhá-li jim, pozbývá své moci, a poddaní mohou obrátit se k jinému pánu, který se ujme jejich pře.

[71]) Práva a zřízení zemská 1549, str. 351—353.

[72]) Zřízení zemská 1530, čl. 184 a 189. Abychom s učinili správnou představu o situaci, třeba neustále mít na zřeteli přísnost zákona a mírnost zřízení. „Sluší také pánu, aby nebyl k svým služebníkům a k svým lidem příliš tvrdý . . . Má odpovědi dávati jednomu každému, chudému i bohatému, a což komu přiřkne aneb slíbí, již toho aby neměnil pro nižádnou věc, by mu pak to i protimyslné bylo spolu, aby nebyl podezřelý v slibu nalezen . . . A jakoužkoli věc má pán před sebou, hleď ji prve bedlivě s radou svou uvážiti . . . A protož má o to s pilností jednati, aby sobě upřímné, dobré, zachovalé lidi k radě zřídil . . . Maje již pán dobré, rozumné a zachovalé úředníky, poruč jednomu každému podle povahy jeho, co, pokud a jak spravovati má . . . Též s jedním každým úředníkem aby se častý počet dělal a vyšší k nižším aby dohlédali.“ Mikuláše Černobýla (1495—1556) Zpráva jednomu každému pánu užitečná. Ale jakou záruku mají poddaní? Zdá se také, že Černobýl velmi přesně vytýká pravou situaci: „Má také každý pán býti milosrdný a jako pastýř a správce stáda lidí svých s pilností opatrovati, nedati jim zaháleti, k robotnému životu vésti a ke vší poddanosti.“ — Černobýlova Zpráva byla tiskem vydána od Veleslavína roku 1587. (Viz str. 191—193.) Všemocnost pánů byla připravena sociálním tradicemi starých obcí slovanských a těmito tradicemi bylo usnadněno její přijetí, jen že práv, jichž se vzdávají jednotlivci, nemá obec, pospolnost obyvatelův, ale majetník. V radách Jana Hasišteinského z Lobkovic jeví se táž snaha: „Buď milostivý svým poddaným, chceš-li, aby Pán Bůh milostiv byl tobě, neb neodpustíš-li ty jim jich viny, také tobě Pán Bůh tvých vin neodpustí . . . Slyš rád každého, též chudého i bohatého, v jeho potřebě, a jemu k spravedlnosti dopomoz, anebo dopomoci kaž těm, jimž to učiniti přísluší, a skrze to lásku od lidí a prosbu ku Pánu Bohu míti budeš za tvé dlouhé zdraví a ve všem štěstí. Proviní-li chudý člověk tvůj co nepříliš velikého proti tobě, odpusť mu jednou i druhé, učiní-li po třetí, i tu buď milostiv; neb lehčejší počet vedle písma jest učiniti z přílišného milosrdenství, než z přílišné spravedlnosti, leč by veliká věc byla, a že by hrdlu spravedlivě propadl — tehdy měj se k němu, jako naň sluší . . . Ale však proto měj je (lidi poddané) v hrůzi, ať se tebe bojí jako pána svého, tebe poslušní jsouce, a žádné lehkosti tobě nečiníce. Zlé lidi neposlušné, hráče, ožralé, svárlivé, marnotratné kar vazbou

a jim toho nedopouštěj . . . Nebuď příliš poddaným svým v kvasích obyčejen . . ." (Vydání Květovo str. 25 až 26.)

V mandátech pánů nejvlídnějších ustanovení nejšlechetnější zkaluje tajné opovrhování důstojností lidskou; sedlák vždy jest toliko nástrojem statku panského. Srovnej Naučení rytíře Jana Dobřenského, 1550 (Čas. Českého Musea 1843 str. 426—433). „A maje hejtman ty všecky sirotky před sebou, tu opět toho s pilností šetřiti má, jestli by se kteří sirotci ostřejšího vtipu mezi sebou našli, vezmouce od jejich přátel zprávu, aby ti mimo jiné fedrováni, na díle k liternímu umění, aneb na řemesla, pro rozličné potřeby panství, oddáni byli. Jiné pak sirotky, mužského i ženského pohlaví, k hmotným pracem mají obrátiti, a je tak chovati, aby raději při dvořích, nežli někomu jinému sloužili. Kterýchž by se pak nepotřebovalo, ti se mají lidem poddaným a bohabojným hospodářům v službu projednávati, a jim jisté mzdy, co by který zasloužiti mohl, nařídití . . . Má se také šetřiti, a na to pilný pozor míti, aby čeládka při stavení do dvorů poplužních, poněvadž z poddaných a sirotkův na panství se k službě berou, dáleji tří, čtyř let, jak se toho potřeba ukazuje, při službě mimo vůli svou držáni nebyli, a žádnému pacholku k ženění, ani děvečce k vdávání povoleno nebylo, leč by taková uložená léta každý z nich v kterémkoli dvoře, kdež by potřeba byla, proti nařízené záplatě se vysloužil . . . Co se pak dotýče zlých a nedbanlivých hospodářů, kteříž by více v krčmách ležeti nežli v poli opravovati . . . chtěli, k těm hejtman a purkrabě pilně a často dohlížeti . . ., aby gruntův svých nespouštěli . . . přísnými slovy napomenouti má. A jestliže by kdo po takovém napomenutí ještě vždy toho obmeškával, tomu hejtman dále vězením i na rukojmě bráním při týchž lidech časně přetrhnouti má. Pakli by i to při kom žádné platnosti míti nechtělo, tedy hejtman již dáleji má míti moc, toho každého, by i dobrovolně prodati nechtěl, z gruntu vybýti a takové grunty lepším hospodářem osaditi". — V mandátu pana Floriana Griespeka z Griespachu (Čas. Čes. Musea 1835, str. 43—78): „Jestli by který z poddaných nějaké dítky měli, kteří by se k liternímu neb jinému učení hodili, ti mimo jiné v tom tak fedrováni býti mají, aby někdy potom k potřebám a službám mým též obrátiti se mohli. Avšak bez vědomí a povolení mého žádní sirotci do školy ani jinam rozšikováni býti nemají."

Jedním z nejvlídnějších mandátů je zřízení paní Polyxeny z Lobkovic z roku 1608 (Čas. Čes. Musea 1844), ale celkem provanuto je týmž duchem.

Ostatně však i při všelikých ohradách, jaké mohou být učiněny o těchto naučeních, ku poznání, jak tehdejší postavení sedláků bylo lepší, nežli za století XVII., postačí, srovnáme-li je s mandáty vydanými po roce 1620. Tyto instrukce zní drsně, tvrdě, často ukrutně. Sedlák jest podezřelý jako kacíř a jako Slovan; téměř povinností jest utiskovat ho. Nejen že břemen přibývá poměrem ohromným, ale výhrůžky opakují se žalostným refrainem.

[73]) Codex IV., 1. str. 555.

[74]) Komoře královské složené z pánů vším právem nedůvěřovali sedláci i odvolávali se z rozsudků jejích ke kanceláři české a jejich stížnosti často bývaly vyslyšány.

[75]) Sněm sám nemá moci dostatečné, aby chránil sedláků. Přesvědčíme se o tom z událostí o „čechelném“ na Moravě: bylo velmi neoblíbeno a sněm několikrát nařídil jeho zrušení. Nicméně šlechta dále je vybírala: na nejvýše že se změnilo jméno.

[76]) Všehrd, str. 148.

[77]) [O rozdílu tom čti význačná slova Všehrdova, uvedená již na str. 156.]

[78]) Všehrd, str. 150.

[79]) Průběhem celého XVI. století šlechta víc a více se snaží obmezit zakročování soudů veřejných ve věcech selských a věc se jí daří. Sněm z r. 1545 žádá, aby „poddaní nepotahovali pánů svých k žádným soudům ani k jiným se utíkali, jakž zřízení zemské ukazuje, a J. M. K. poddaným proti pánům jich glejtův aby vydávati neráčil.“ — Někteří šlechtici si stěžují do sedláků, že vznášejí žaloby proti svým pánům a „týrají je soudy a rozličnými způsoby“, navrhují, aby stížnosti uznané za nedůvodné byly trestány: stížnosti ať jsou podepsány od těch, kdo je vznášejí, a od těch, kdo je spisují.

[80]) V XVI. století, praví Jaromír Čelakovský, soudní moc panovníka a soudů jeho následkem odporu šlechtického je celkem dost obmezená a prázdná, také lidu vede se špatně. (Právník 1878, str. 775.)

[81]) Z roku 1530. Časopis Čes. Musea. 1835.

[82]) Zoubek v Památkách archaeologických 1865, str. 95.

[83]) Všehrd, str. 455.

[84]) Všehrd, str. 168—169.

[85]) Vladislavovo zřízení zemské čl. 415; Práva a zřízení zemská 1549 a 1564.

[86]) Právník 1878, str. 737.

[87]) Rieger, Zřízení krajské v Čechách, str. 186. — Povšimněme si však, že zákon chrání čeledína proti pánu, jenž zdržuje mu mzdu.

[88]) Podobná nařízení bývají často v městech.

[89]) Ve vesnicích jiní řemeslníci nemají být než kováři, tkalci a vetešníci k upravování šatův a obuvi: a byla-li by která jiná řemesla, cechy městské mohou si stěžovat. Zakázáno konat po vsech trhy a jarmarky. Zapovědíno vařit pivo bez vysazení řádného. Ve vsi, která nemá hor vinných, pouze pán může prodávat víno. Kniha Tovačovská str. 107; Archiv český IV., str. 436, 499 a j.

[90]) Roboty zůstávají poměrně mírné. Zdá se, že nepřevyšovaly hrubě čtrnácte dní do roka a často bývají mnohem menší. — V XVIII. století přesahují mnohdy stopadesáte dní. — Některé vsi v okolí Tábora mimo platy byly povinny robotami čtyř až šestatřiceti dní (Slavík, Panství Táborské); ale to jest maximum. Gindely myslí, že roboty tehdáž nepřevyšovaly čtyř nebo pěti dní do roka: „sedláci čeští před válkou třicetiletou platí penězi nebo plodinami, nikoli prací“; Die böhmischen Finanzverhältnisse ve zprávách akademie Vídeňské sv. 59 str. 337; srovn. Geschichte des dreissigjährigen Krieges I. str. 145. Obraz, jaký Gindely podává o postavení stavu selského vůbec, zdá se mi příliš příznivý. Nejsou-li také nepřímou robotou práce, jež pán může svým poddaným ukládat za mzdu chatrnou?

[91]) Sedlákům zakázáno jest vůbec držet více statků; zřízeními ustanovena jest cena dobytka a pánovi na prvním místě vyhrazeno právo ke koupi za cenu, jakou sám určí.

[92]) Všehrd str. 589.

[93]) [Srovnej krásné, tónem řečnickým prodchnuté místo v závěrku titule IX. 10 str. 438.]

HLAVA TŘETÍ.

Bratří čeští.

Hnutí náboženské ke konci XV. století. — I. Utraquism; hluboký jeho úpadek; nedostatek kněží a zkaženost duchovenstva. Konsistoř; její malomoc. — II. Jednota bratří českých. Vzrušení náboženské. Chiliasté a Táboři. Rokycana, jeho kázaní. Posluchači Rokycanovi. Řehoř. — III. Chelčický; jeho život a učení. — IV. Bratří Kunvaldští. Jiří z Poděbrad a bratří. První pronásledování. Ústrojí církve bratrské; Matěj, první její biskup. Její vzrůst. — V. Přeměna Jednoty. Amos a Menší strana. — Lukáš Pražský. Učení bratří, jejich věrouka a mravouka. — Nařízení Svatojakubské (1508). — Pokroky bratří a příčiny konečného jejich nezdaru.

Průběhem celé vlády Vladislavovy i v následující době spory náboženské hnutím politickým jsou sice zatlačeny do pozadí, ale nikoliv potlačeny; nejen vášně a řevnivosti náboženské propukují čas od času i zavdávají, ne-li příčinu, aspoň příležitost a záminku k většině krisí, zkrátka tvoří osnovu historie. Přesvědčením neb upomínkami náboženskými se vysvětlují mnohé zdánlivé odpory v chování stran nebo náčelníků jejich, podivná rozhodnutí, překvapující spojení.

I.

Vše se spojuje v životě národa: náboženský rozvoj národa českého za této doby se vyznačuje týmiž rysy povšechnými jako politické jeho dějiny,

a pohled není hrubě utěšenější. Týž zmatek, táž malomoc povznést se k rozhodnutím mužným, táž pokleslost myslí a týž nedostatek prozíravosti a oddanosti. Utraquism, chráněný slavnými privilegiemi a zachovávaný převelikou většinou národa, neužívá příležitosti, aby vyšel ze situace nejisté, v níž zůstaven byl svými vítězstvími, přestává na bázlivé obraně, sám se naopak stává výlučným a nesnášelivým, překážeje již jen všelikému pokroku. Patrný jeho úpadek přivádí katolíky v pokušení: ale nové jejich útoky, slabé a brzo zastavené, předem odsouzeny jsou k nezdaru a nemají jiného účinu, než že udržují neustálý nepokoj a zavdávají novou příčinu ke zmatkům posavadním, jimiž se ruší pokoj země. Jako v politice tak i náboženství, ale tu patrněji, jeví se nicméně některé známky příznivé, a vůči utraquismu vzrůstá nová strana, která jest hotova chopit se úkolu, jehož se leká úřední husitství — Jednota bratří českých.

Zatím co nový směr mravní kyne zemi, utraquism pokračuje na jednotvárné dráze, kde tytéž příhody se opakují s pravidelností unavující. Na venek jednání s dvorem římským nikdy nepřestalo úplně; čas od času posílána nějaká žádost, sněm chystal program a ustanovoval posly, legát rokoval s vyslanci kališníků; rozhovor byl napřed znám: poslové mumlali žádosti koktané po více než celé století, prosíce za potvrzení kompaktát, za jmenování arcibiskupa utraquistického, za schválení některých drobných obyčejů zavedených v jejich obřadech; legát dával známé napomenutí a obyčejnou zhola odmítavou odpověď, a strany se rozcházely podrážděné a popuzené: po několika měsících nebo po několika letech, nehledíc ke zkušenostem tak mnohým, ve vyjednávání se počínalo znova.

Uvnitř obyčejné půtky a tajný zápas s katolíky. Mírem kutnohorským všickni páni nebyli přivedeni ke snášelivosti: ale několik přestupů více méně dobrovolných, jimiž tu a tam tři nebo čtyři vsi byly přinavráceny k víře katolické, neměly velikého významu a celkem jich skoro ani nepozorováno: těmito proměnami neustálými nebyla hrubě změněna vzájemná síla stran. Více pobouřilo utraquisty roku 1507 jmenování nejvyššího kancléře Albrechta z Kolovrat správcem království. Albrecht jakožto syn bývalého administrátora strany katolické[1]) slynul svou horlivostí bigotní a pokládal se za představitele prospěchů kněžstva. Na svých statcích vypudil faráře utraquistické a na jejich místa dosadil kněze římské: jeho horlivostí zahanbeni byli páni katoličtí tak, že někteří následovali jeho příkladu. Král podporoval toto hnutí; bylo jako novým záchvatem horečky, která zuřila v království roku 1482: několik klášterů bylo znova otevřeno, mniši vypuzení se vrátili do Prahy, sněmy se ozývaly žalobami husitův. Ale útoky ochably: tehdáž k ukojení této vší pravověrné horlivosti postačily protestace bez bouře. Nic nejeví lépe malátnost strany katolické za této doby než její nečinnost naproti utraquismu, sektě to tak sešlé, že neměla již ani síly ku propagandě ani energie životní. Bylo na čase, aby reformace probudila ji z tohoto spánku lethargického. Zatím náboženství slabostí kurie pozbývalo důvěry, a katolíkům českým odnímána až i touha po odvetě. „Ach, kdyby se Pius II. vrátil," vzdychal jeden z jejich náčelníků, „Pius II., poslední dobrý papež!" Dlouhá leta bylo jim ještě čekat na takového vůdce, který by je vedl k útoku.

Vnitřní nesnáze utraquismu byly vážnější než obtíže zevnější. Čas nepřinášel žádné změny pří-

znivé — naopak: nebylo ani kázně ani pravidelné správy, zvláště se nedostávalo kněží. Jak vyplnit mezery nastalé, opatřit osady faráři kanonicky zřízenými? Čas od času pomohla Čechům náhoda: známe radost, s jakou uvítali příchod biskupa Santorinského (1482); o dvacet let později stařičký světicí biskup Sidonský *Filip de Novavilla*, jsa dojat nářky a prosbami Čechův, ochotně se dal do jejich služeb; v Praze byl přijat s radostným nadšením, které však trvalo jen na krátko. Nahodilí biskupové sotva že byli uvedeni v úřad, znepokojovali se úchylkami v obyčejích a v obřadech a pojímajíce vážně svůj úřad, pokoušeli se pravidelnému řádu podřídit kněžstvo od dávna všeliké kázni odvyklé. Z toho vycházely půtky, výtržnosti, vzájemná nevole. Augustin Lucian nebyl v Čechách ani rok a již litoval přenáhleného svého skutku, mnohými prosbami u kurie domáhaje se odpuštění. Toliko stěží, téměř násilně udrželi ho Čechové, a navždy zviklána byla důvěra mezi pastýřem a jeho ovečkami.[2])

Filip de Novavilla byl ještě nešťastnější: v prvním vznětu vděčnosti byla mu svěřena nejvyšší správa církve národní, a Vladislav sám uznal ho za biskupa českého a předsedu konsistoře utraquistické. Dobrá shoda netrvala dlouho: husité chtěli mu přiznat úlohu toliko automatického „světitele“,[3]) protestovali proti všelikému jeho vměšování do věcí kázně a bohoslužby, přeli se, namísto aby poslouchali. Kletby a interdikty rozhořčovaly je: nechť trestají takto Němce a Vlachy, budiž; ale žáky Husovy, představitele pravdy! Mistři, kteří konsistoř spravovali před příchodem Filipovým, netrpělivě snášeli ponížení, k němuž přivolili, kdežto obmezené jejich pravověří se děsilo některých změn, jež biskup

hleděl zavést: opposiční strana se utvořila kolem Korandy, Pavla Žateckého a několika druhých členův university; obyvatelstvo pražské se vyslovilo pro ně. Roku 1505 konsistoř nabyla opět vší své neodvislosti: Filip přestal světit na kněžství. Protivníci se mu mstili na jeho přívržencích. Střídník na faře Týnské byl poslušen biskupa: rychtář pražský kázal ho jít s ženou podezřelou, spolu s ní celým městem vést a vrhnout do šatlavy. Filip de Novavilla zastavil služby boží: po tři dni se nezvonilo ani jedním zvonem; avšak tímto rázným krokem byli rozhořčeni nanejvýš jeho protivníci: Nemáte žádné moci nad námi, křičeli na kněze, dostáváte plat za svou práci a nemáte práva, abyste se jí vyhýbali. Mistři vysokého učení a páni na radnici Staroměstské nařídili, aby interdiktu nijak nebylo šetřeno.[4]) Filip prohlásil, že opustí království: bylo mu v tom zabráněno. „Trpíť i s námi potupu a zlost lidskou," píše jeden z jeho přívrženců, „pláče a sobě na každý den stýská, takže teskno na starce pohledět."[5]) Podařilo se mu konečně vyjít z Prahy, ale pocta, s jakou přijat byl na Táboře, nevyhladila vzpomínku na urážky zažité. Pobyt v Čechách se mu zhnusil napříště; za noci uprchl přestrojen; byl však lapen. Smrt vysvobodila ho konečně (1507). Prospěšné to naučení, a od té doby žádný biskup cizí nepodlehl pokušení, aby kacířstvu nabídl svých služeb.

Čekanci podobojí podnikali opět žalostnou svou odysseu pro posvěcení, podvádějíce důvěřivé biskupy a dovolávajíce se jejich soucitu nebo kupujíce sobě jejich ochotu. Rok co rok přibývalo obtíží, zákazy dvoru papežského byly přísnější a lépe jich posloucháno. Preláti, kteří jednou byli oklamáni, byvše zpraveni o pravé situaci, měli se na pozoru; svato-

kupci zvyšovali své ceny a jejich požadavky přesahovaly často chudé prostředky konsistoře; čekancům ukládali nejpotupnější podmínky, nutíce je, aby falešnou přísahou zakoupili své posvěcení. Tito musili jim přislíbit, že nebudou podávat kalicha, potom žádali konsistoř, aby jim odpustila jejich vinu.[6]) Smutná to předehra ke vstupu do služby boží dvojím odpadlictvím!

Jací byli takto lidé, kteří se poddávali tomuto ponížení! I nejlepší z nich neměli žádného vzdělání, neznali ani obřadů bohoslužebných, přáli pověře a z nevědomosti, netušíce ani toho, šířili nauky nejspornější. Mnozí byli poběhlíky, mnohdy zločinci trestu uprchlými; zanedbávali všecky své povinnosti a svým osadníkům dávali příklad nejžalostnější. Ačkoli na zdař bůh byli přijímáni všickni, kdo se nabídli, přece veliký počet far zůstával neosazen; skoro všickni kněží spravovali dvě nebo tři osady, mnozí pět i šest.

Svou rozumovou a mravní prostředností kněžstvo pozbylo vší důstojnosti a vší neodvislosti. Právo opravy se přeměňovalo, a farář byl již toliko kaplanem pánovým. Na počátku majetník, od něhož založena byla ves, vystavěl a nadal kostel; za to si vyhradil právo navrhovat faráře a vykonával nejvyšší dohled nad věcmi církevními, ale z toho nevyplynula závislost kněze na jeho moci. Za oné doby duchovenstvo tvořilo korporaci velmi bohatou, mocnou, na své výsady žárlivou, a její svobody byly u vážnosti.

Ježto od doby rozkolu všecky statky církevní byly zabaveny a obce velice ochuzené nemohly ničím přispívat k výživě svých kněží, tito žili již jen z almužen pánových. Proti jeho rozmarům a vrtochům správce fary nemohl spoléhat na žádnou pod-

poru zevnější: učení husitské, jehož dvěma hlavními články byly svoboda slova božího a kažení hříchů veřejných, do jisté míry ospravedlňovalo vměšování se laiků v obor věcí náboženských. Vše přispívalo takto zároveň ku ponížení faráře, aby se stal pokorným sluhou svého oprávce: tento zachovav si několik drobtů z písma sv., často se právem pokládal za učenějšího a zacházel s ním jako se sluhou. Farář byl najímán na dobu určitou, někdy na půl neb i na čtvrt léta; nelíbil-li se, beze všeho byl propuštěn. Ubožák nemaje ani prostředkův ani pomoci ani výživy, hleděl jen úslužností se zalíbit svému pánu, poddával se všemu ponížení, přijímal všecky podmínky, často v hrubších rozkošech vyhledával raději zapomenutí na svou bídu.[7])

Utraquisté se snažili přítrž učinit zlu reorganisováním konsistoře roku 1478. Dobré bylo pojetí plánu od stavů přijatého, ač jinak byl pouhou obnovou starého zřízení katolického: nad prostými faráři děkanové, v čele duchovenstva nejvyšší rada [8]) jakožto vůdce a ochránce všeho kněžstva měla udržovat v něm jednotu učení a čistotu mravův a zabezpečit mu zákonnou neodvislost. Předsedou této rady jest administrátor, vedle něhož zasedá deset až dvanáct konsistoriánův. — Administrátoři a konsistoriáni bývali obyčejně prodchnuti nejlepšími záměry; často — aspoň na počátku — vynikali ctností i nadáním: čeho však dosáhli? Není čtení jednotvárnějšího a žalostnějšího nad akta tohoto nešťastného sboru; nikde nevyniká s truchlivější jasností všecka bída, kterou strádá církev česká, zkaženost a nevědomost duchovenstva, chatrnost kázně, různost učení, lhostejnost věřících, požadavky pánů. Každým rokem se zhoršuje zlo, a všecka nařízení konsistoře jen je potvrzují, ale neodstraňují.

Co představuje konsistoř a jakou váhu mají její nařízení? Sněmy s onou netečností a vrtkavostí, jež zneplodňují nejlepší jejich usnesení, nezaměstnávají se více konsistoří, často péči o jmenování jejích členů ponechávají konšelům pražským; po dlouhá léta se na ni zapomíná tak, že se nepomýšlí na vyplnění mezer v prořídlých jejích řadách; již se skládá jen z několika chorých a sešlých starců. Podle jakých zásad konsistoř může se dožadovat poslušenství; když sama jest v odboji proti moci papežské, jejíž autority nepopírá v theorii? Nedávají-li její náčelníci příklad neposlušnosti, když opojeni zbytkem své moci, stále jsou ve sporu s biskupy více nebo méně kanonickými, kteří se dostali na stolec pražský? Přidržují se omylu tehdáž všem Čechům společného, že svobodným jest již každý, kdo neposlouchá nikoho. Pokládají se za věrné dědice učení opraveného, poněvadž nechtí upustit od kalicha, od podávání svátosti oltářní dětem a od čtení epištoly českým jazykem. Ale děsí se svobodného výkladu, osobní svědomí podrobují tradici a autoritě, zachovávají dogmata a řády katolické, sedm svátostí, klanění tělu Páně, coelibát kněžstva. Úpadek husitství nemůže lépe být představen než tímto sborem starců zaleknutých a zatvrzelých, duchů hrob ostříhajících.

Takto všickni, kdo se nespokojili slovy a prázdnými formulemi, hledali jinde podstatnějšího učení; naproti zmírajícímu utraquismu nová sekta vábila k sobě srdce smělejší a duchy po pravdě žíznící; pravých nástupců Husových třeba hledat v Jednotě bratří českých.

Bázlivostí utraquismu vysvětlují se o něco později rychlé pokroky lutheránství v Čechách. Všickni, kdo trápeni byli silnější vášní náboženskou, znenáhla

opouštěli program napříště neplodný; hleděli rozkolu zjednat nějaký význam a jaksi oduševnit revoluci: byli zcela připraveni stát se žáky reformátora německého. — Hnutí husitské bylo však příliš původní a příliš národní, aby se takto ztratilo bez stopy. Kdežto úřední náčelníci kacířství se zdržovali pokořujícím vyjednáváním, několik mužů rozhodných a pobožných položili základy k nové společnosti náboženské a vytvořili sektu, jež podlehla sice vlivu protestantství, ale nesmísila se s ním a vedle Valdenských jediná od doby střední do nové zachovala podstatu samostatnou a tvářnost zcela zvláštní.[9]) Jednota bratří českých[10]) až do bitvy bělohorské zůstala jedním z předních živlů národního života českého, Čechům dala několik nejznamenitějších politikův a nejvýtečnějších spisovatelův, vyznačivši celou tuto dobu historickou zvláštním svým rázem, konečnou katastrofu povznesla hrdinstvím svých mučedlníkův a vyhnanství zúrodnila pracemi svých věřících. Zda nenáleží jí také nějaká část zodpovědnosti za neštěstí XVII. století? Zda příliš svéhlavou věrností k svým naukám zvláštním nepřispěla k tomu, že v se Čechách nemohla utvořit veliká církev lutheránská, která by byla reakci katolické kladla nepřekonatelný odpor? — Možná! Však buď jak buď, velikostí úkolu, jejž podnikla, neméně i vysokým významem mužů, jež vychovala, zasluhuje zvláštní pozornosti.[11]) Žádná sekta křesťanská nerozebrala s větší smělostí a nerozřešila s větší přísností velikých problémů politické a hospodářské organisace společností lidských; v žádné také se nejeví zřejměji vliv skutečnosti nad theorií, která s počátku byla radikální a naprostá, ale brzo zmoudřela stykem s životem.

II.

V letech po smrti Husově jakási horečka náboženská se zmocnila Čech. Tisíce lidu venkovského se scházelo na horách, aby slyšeli slova pravdy a života a vzdali Bohu poctu čistou. V těchto houfech, jež kalich opojoval mystickým nadšením, nauky nejdivnější a sny nejsmělejší byly přijímány beze sporu; blouznění chiliastické zvláště zaměstnávalo duchy. Před posledním soudem Kristus prý sestoupí na zem a založí království, které potrvá tisíc let; bezbožní zahynou v strašné potopě; pod bezprostřední správou Pána vyvolení věřící žijící ještě anebo ti, kdo zemřeli pro pravdu, z mrtvých vstanou se Spasitelem a budou se těšit z dokonalé blaženosti. V této říši svatých zrušeny budou všecky zákony lidské a zmizejí rozdíly stavův a statkův. Země zbavená bezbožníků bude dosti prostranná pro ty, kdo vedou život libý a šťastný; lidé přímo osvícení duchem svatým nebudou potřebovat víc ani vůdce ani řádu; kněží pozbudou své moci a bible své vážnosti.[12])

Avšak div očekávaný nenastával. Křižáci hrozili potlačením pravdy. Nebylo těžko přesvědčit s v a t é, že jim samým přísluší vyplnit osud a vykonat odsudek nebeský. Táboři, ač ostatně byli záhy smíšeni s živly velmi nečistými, jsouce vedeni vůdci, kteří zorganisovavše je a v kázni držíce, užívali jejich fanatismu, třebas ho nesdíleli plně, přece vzpomínali často na první své sny, jejich mystické naděje spíše se změnily nežli zmizely, a až do svého konce se nespustily myšlenky zřídit království boží na vší zemi. Bitvou u Lipan náhle byli vytrženi ze svých přeludů (1434). Od té doby nemajíce budoucnosti ani vůdců ani důvěry, stali se již jen jedním z četných

živlů nepořádku, které zůstaveny byly válkou až do chvíle, kdy Poděbrad přinutil je přistoupit k úřednímu utraquismu a podřídit se arcibiskupu sněmem zvolenému (1452).

Těžký pád po takovém vzmachu! Tolik bojů, tolik úsilí, tolik vítězství a takový výsledek! Co krve prolité, co útrap, co zřícenin! Hle, kam vedla vítězství bezpříkladná: šlechta mocnější nežli kdy jindy, zlořády obnoveny, pravda ponížena a zrazena, Ježíš poličkován od Antikrista! Obnovit boj? Ale jak? S jakými prostředky? I kdyby únava nebyla naprostá, chyběla věc nejdůležitější, nadšení doufanlivé. Naopak uznat porážku bez obmyslu, upustit od oněch vyšších statkův, od pravého náboženství, od evangelia! Pro mnohé z těchto lidí ještě krisí otřesených a vášní nepřemožitelnou ovládaných bylo to téměř nemožností psychologickou.

Nařízením se nepotlačí víra; ani správce tak obratný a tak vážený, jako Poděbrad, v několika letech neupokojí vzrušení lidu, je-li tak hluboké, tak zakořenělé a tak všeobecné. Konec velikých hnutí politických a náboženských často jako jejich počátek se vyznačuje smělostí obrazivosti osobní, která se zdá být projata šílenstvím. Proti vůli utraquismu zákonitého kazatelé více méně oprávnění doráželi na nejváženější dogmata o sv. Trojici, o božství Kristové; ve Chbu Františkán Jan z Wirsberka ohlašoval příchod nového vykupitele;[13]) nevzdělaný sedlák Mikuláš z Vlásenice[14]) měl vidění a zjevení, založil sektu Mikulášenců, jichž stopu sledujeme až do konce XVI. století. Mnozí tito blouznivci zanikli nezůstavivše žákův, ale ze zapomenutí, v něž brzo upadá jejich jméno, nelze soudit, že neměli vlivu; abychom se přesvědčili o tom, připomeňme jen, co se děje ještě v některých kruzích protestantských.

neustálou tu práci tvorby náboženské, která hýbe věřícími. Nejkrajnější strana Táborův, označená jménem Adamitů neboli Pikartů, krutě pronásledovaná od Žižky, nikdy nezmizela úplně; konečně vítězství mírného utraquismu přispělo ještě k utvoření nových stran:[15]) přetrhavši svazky, jež k společnému středu poutaly všecky ty, kdo nebyli spokojeni kompaktáty, bylo příčinou, že povstaly ne snad sekty ve vlastním slova smyslu, ale volné jednoty, společnosti náboženské, útočiště nespokojených, fanatikův a všech duší, jež uprostřed zármutku a ošklivosti doby tehdejší hledali útěchy ve víře vřelejší.[16])

Je-li nějaká podoba, nějaký svazek přímý mezi Jednotou a většinou těchto volných jednot náboženských, které povstaly v Čechách z rozkladu husitství? Žádným faktem nelze toho potvrdit. Zvláště bylo by vážným omylem vidět v bratřích následovníky Táborů:[17]) liší se od sebe jak učením tak životem. Naopak není pochyby, že všeobecné vření duchů za této doby působilo značným, ač nepřímým vlivem na základ a pokrok Jednoty; poskytovalo jí jaksi potřebného ovzduší mravního. Věci zřejmé a bezprostřední nepřispívají vždy a nedostačují nikdy k úplnému vysvětlení. Ve společnosti náboženské pevněji ustavené a novými ideami méně zmítané učení Chelčického nebylo by vzniklo nebo bylo by zajisté zůstalo bez ozvěny. Sny chiliastické, tužby demokratické, zvyky svobodného badání, potřeby svědomí předrážděného dlouhou dobou hádek a zápasů, rovněž jako malomyslnost, výsledek to dřívějších porážek, byly, ne-li příčinou, aspoň podmínkou vzniku a rychlého pokroku J e d n o t y.

Takto byvši připravena okolnostmi všeobecnými zrodila se ze setkání několika žákův arcibiskupa

utraquistického *Rokycany* s mužem málo výmluvným, vzdělání prostředního, jenž neměl jiné autority, než jaká vyplývá z přesvědčení a z hodnosti mravní, *Petrem Chelčickým.*

Rokycana, jak víme, nebyl ani velkým logikem ani vynikajícím theologem, ale zachoval čistou tradici husitskou. Kacířství původně vyšlo z myšlenky o obrození mravním. Jako kazatelé betlemští tak i Rokycana myslil, že dlužno především očistit duše a přivést věřící opět k opravdovému plnění přikázání Spasitelových. Když znova vystoupil na svou kazatelnu v Týně, jsa povýšen nesmiřitelným záštím naň se sápajícím, ctěn pro čistotu svých mravů, téměř mučedlník od doby zkoušky mužně přestálé, lid se tlačil kolem něho a v kázaních jeho nalézal opět trochu bývalého svého nadšení. Měl některé vlastnosti velikého kazatele prostonárodního, vroucí přesvědčení přecházející na posluchače, sílu přemáhající pochybování, často drsnou svobodu myšlenky a výrazu. Obracel se k lidu, ku prostým, vyhýbal se polemikám a otázkám dogmatickým, které působí nesvornost a zmatek; chtěl odvrátit duše od hříchu a zatracení.[18])

Ačkoliv utraquisté nepřijali všech puritánských přepiatostí táborských, přece za let válečných zachovali v Čechách řád dosti přísný. Sotvaže kompaktáta byla zjednána, vzrušení ochablo, a jakási reakce povstala proti zákonitému asketismu. Lehkostí svých mravů dávali Praze pohoršení cizinci a páni z průvodu nejprve Sigmundova,[19]) později Ladislavova; drahně Čechů následovalo jejich příkladu. Obyčejná to odveta povahy lidské, jestliže na čas podrobena byla kázni příliš tuhé. Mimo to splétalo se tehdáž s tím ještě trochu vzdoru: pokaženost byla

pravověrná a rozpustilost protestovala proti kacířství.

Rokycana dorážel prudce na drzou bezbožnost, na lhostejnost, na neřesti roztahující se porušením přikázání. Provázela ho při tom ona důvěřivá smělost kazatele, jenž zastupuje Boha na zemi, volá před svůj soud pány i poddané, chudé i bohaté. „Nu, vy, páni, panoše, rytíři," táže se, „nečiníte-li křivdy žádnému, neutískáte-li žádného, neučiníte-li násilí žádnému, neodřete-li, neobloupíte-li chudinky své ani žádného? Nevezmete-li křivě, bezprávně jednoho haléře s chudiny, aby mohli nežalovati na vás, v pravdě tak-li jest?" [20]) — Chvílemi se zdá, že v rozhořčených jeho protestacích proti potlačování a utrpení lidu slyšíš ozvěnu hněvů demokratických, jimiž byli rozníceni Táboři. „Sedláci, nebožátka, vše musí nésti. On, nebožátko, pojí chleba suchého a napí se vody a pánu daj, ať hoduje. I aby toho buoh nechal bez pomsty? Aha, nikoli." [21]) Však jsou-li tito utlačení nevinni? Není-li jejich bída spravedlivým trestem za jejich hříchy? A kazatel tepe i je nelítostně s onou nespravedlivostí svrchovanou, jež horlí proti marnůstkám prominutí nejhodnějším jakžto proti hříchům nejtěžším, s onou nemilosrdnou prudkostí kněze, jemuž vše světské jest poskvrněním.[22]) Čteme bez přílišného údivu kletby vyslovené proti oděvu, kostkářství, tanci, klenotům, náramkům, střevícům červeným, rukávům do země; jiná místa se nám zdají docela podivná a téměř odporná, když na příklad svolává hněv boží na „tyto matky a otce, ježto z té hovadné milosti děti připravují, fiflují, ono třevíčky červené, oboječky. Ježto kdyby máti po křtu, vezmúci meč, i sraubila dítěti hlavu, méně by mu uškodila, nežli ihned z mládí vedouce je k pýše světa, nébrž prospěla by jemu, pomohúc

jemu do nebes. Co jest Erodes zlého těm dětem učinil, zmordovav je, an prospěl, že mučedlničí korunu vzali?“ [23])

Jest na jevě, že kazatel již není úplně mocen sama sebe, že jest ovládán a unášen svou věrou; v tomto náčelníku strany jako by byl tribun, jenž se marně snaží se zdržovat. Chce být mírným a hledí nespouštět se učení pravověrného: jestliže odporučuje čítání evangelia, zavrhuje výlučnou pýchu těch, kteří kromě písma svatého odmítají jakéhokoliv vůdce, i prohlašuje autoritu otců sv., doktorův a tradice; kárá špatné kněze, ale vzpírá se každé snaze popírat užitečnost stavu kněžského; co do pocty svatých, zákonitosti války nebo trestu smrti zamítá rovněž výstřední učení.[24]) „Dejž nám, milý Bože, říkával, v prostředek uhoditi.“ Této milosti nebylo mu popřáno: každé chvíle letora vítězí nad rozvahou a proklouzají mu slova dále sahající, nežli kam myslí a chce. Praví, že církev pozbyla své moci, protože se odchýlila od zákona Kristova, že dlužno oživit opět evangelium, na něž svět zapomíná znenáhla, ač v něm jediná jest pravda a spasení: „Milí křesťané, nedajte se zklamati, pravátť jest pravda, nemajíť proti tomu žádného písma stálého. Pakli mají, nechť okáží, chcem opraviti . . . A pro Buoh nehleďte na to množství, na ty zástupy. Nebo vždycky od počátku v množství bylo pohanění a v malém počtu požehnání . . . Pomníte-li, jaká vojska bývala z Míšně i odjinud, chtíce zákon boží zahladiti, a vždy milý Buoh pomáhal, že málo bylo Čechuov a velmi veliká vojska přemáhali.“ [25]) Podivuhodná slova, z nichž přirozeně nevyplývá hrubě vážnost řádné autority. — Obřady a svátosti nejsou prý k ničemu bez vnitřní přeměny, kněží mají povinnost obracet hříšníky k dobrému nejen napomínáním, ale

vyobcováním, jejich slabost a hříchy jsou hlavní říčinou zkaženosti obecné, a spíše uvidíš jelena na iostě pražském než dobrého kněze.[26]) Zda takto ıtěl úctu k stavu kněžskému více zobecnit a proioubit? — O povinnostech křesťana kreslí obraz ıamenitý: ,,Spravedlnost židovská byla hlava za lavu, oko za oko, zub za zub. Křesťanská spravedlost dokonalejší, ne zlé za zlé, ani lání za lání . . . uoh ráčil říci: Mně pomstu poruč! . . . Hle nemáš : mstíti, jako vy mnozí mstíte se až k smrti, někoho áží oběsiti, jiného stíti, upáliti, odříti, na kuol strčiti. Z těchto řečí vy můžete porozuměti, kto st pravý křesťan: že ten, který n iluje netoliko řátely, ale také nepřátely a své protivníky, hánce, osměvače. Také ktož almužnu dává ne na chlúbu dí, kto se modlí v skrytosti tam někde v pokojíku súkromí, kto se postí s ochotností bez tesknosti. yto povahy kto má do sebe, ten jest křesťan pravý, to nesoudí a nepotupuje bližního svého, kto má mysl umříti pro pána Krista, pro jeho pravdu vebnú. To jest pravý rytíř a křesťan věrný. Někdeť ou v tišině, ježto o nich svět neví.“ [27]) Jakým práɜm osmělí se později zavrhovat ty, kteří žili tišině a nežádali na světě, než aby jich ɜznal?

O několik let později první členové Jednoty yli poněkud pohoršeni, když se Rokycana nechtěl ɔstavit v jejich čelo a utéci s nimi daleko od zmatıv a hříchů světa; pocítili hněv a lítost, když ɔatřili ho pojednou mezi svými pronásledovateli; ɔviňovali ho, že se řídí okolnostmi, že dotíral na rkev, pokud myslil, že jej ohrožuje, a že nyní pora svá slova, nemaje se čeho obávat od Říma. espravedlivé to obžaloby. Nic se nesrovnává méně povahou arcibiskupa utraquistického než taková

dlouhá přetvářka, z které byl obviňován: jestliže však někteří z jeho posluchačů vyvodili z jeho slov závěry, jichž on se lekal, byla-li to jen jejich chyba? Jestliže v upřílišených obrazech nespatřili vždy učení umírněné a v prudkém nadšení víru ustálenou, nebyla-li příčinou toho jakási neopatrnost kazatelova?[28]) Aby ukázal žalostné následky roztržek náboženských, přirovnával rád církev k vozu, do něhož zapřažen jest kůň napřed i v zadu: oba táhnou vší silou, ale vůž nejde ku předu. Později obraz obrácen vtipně proti němu. Povznášel se každé chvíle k názorům nejradikálnějším, ale byl to vždy jen lichý rozběh; bylo pevné pouto vížící ho k církvi katolické, ale na neštěstí nebylo to vždy pozorováno. Jak často i jinde bylo poznáno, co jedná, jest mnohem spíše člověk sám nežli mínění jeho. Toto posluchačstvo tolika spory a boji připravené a rozpálené lačně přijímalo prudkost a odhodlanost. Důsledkům, jež z kázaní jeho byla vyvozována, Rokycana spíše se divil nežli se horšil pro ně i hleděl konejšit pohnutí způsobené, ale slovo puštěné nelze více chytit. Tento bázlivý utraquista, jenž se po všecken svůj život bál myšlenky, upadnout v kacířství, poznal, že vychoval sektu nejsmělejší a vší minulé pověry nejvzdálenější ze všech, které vůbec kdy vznikly v křesťanstvu.

„Nuže, milí křesťané, hnou-li vámi tyto řeči? Rci: Nic. Právě se má tento lid jako osel. Huď oslu na lautnu, osel slyší teď, ale žádného kochání z toho nemá. Tak tento lid slyší slovo boží a nic jím nemuož hnúti." Však všickni nezůstali lhostejni k jeho výkladům, a brzo se utvořila pod jeho kazatelnou skupina posluchačů pozorných, vytrvalých, svým spasením zaujatých a odhodlaných, zasloužit si ho svou dobrou vůlí a svým úsilím. Z těchto posluchačů nejnábožnější a nejznamenitější byl synovec

Rokycanův *Řehoř*, pravý zakladatel Jednoty bratří českých.

Řehoř [29]) pocházeje z rodu šlechtického, ale chudého a jsa vzdělání dosti značného, nebyl nikdy sváděn radostmi a žádostmi toho světa. Ne že by se mu bylo nedostávalo odhodlanosti nebo že by byl neobratný v obcování s lidmi, projeviltě to jasně za let pronásledování. Nedbaje namahání a nebezpečí stačil tehdáž ke všem úkolům: v obraně a ve správě vyniká horlivostí a věrou apoštola, jest živou páskou vížící v jedno houfce věřících po celých Čechách rozptýlených. Zachrání Jednotu, ne aby se stal náčelníkem strany, ale z povinnosti, nedomáhaje se jiné přednosti než obětavosti a oddanosti. Doby náboženského vzrušení plodívají takové duchy zmužilé i zdrželivé, neděsící se neštěstí, ale úspěchu, projaté jediné čistotou a spravedlností. Málo se staral o věrouku, nedůvěřoval mudrctví a mudrcům, ale lačněl a žíznil po Ježíši Kristu. Když před několika lety Příbram chtěl utraquismu dát řeholní kněžstvo, Řehoř s zápalem uposlechl jeho vyzvání a spěchal do kláštera Slovanského, od něho založeného, jenž se mu otvíral jako kýžené útočiště. Kolem něho, snad v témž klášteře Slovanském, shromáždila se hrstka věřících, kteří jsouce znepokojeni až do hloubi svých srdcí pomyšlením na svou bídu, chtěli se pokusit o uskutečnění ideálu, jaký jim líčil arcibiskup.

Styky Rokycanovy s jeho posluchači brzo se staly dosti důvěrnými; mezi mistrem a žáky vyvinulo se přátelství něžné a věrné (1453). Žádali po něm rady přesnější a vedení bezprostřednějšího. Nade vše trápeni byli bázní, zda zlý kněz svými hříchy nepozbývá moci udělené jemu posvěcením? Střezte se kněží nepravých a nevěrných, kázával arcibiskup, ale hledejte těch, kteří jsou věrni, a od

nich učte se slovu božímu. Jestliže náboženské výkony kněží nehodných nemají žádné ceny před Bohem, zůstávajíce při nich, nedáváme-li se v nebezpečí, že se postavíme jaksi mimo církev? Rokycana celkem kloně se úplně k učení katolickému o nevyhladitelnosti posvěcení kněžského, smiloval se nad jejich úzkostmi: povzbudil je, aby si vyhledali vůdce, jehož život by se jim zdál dostatečnou zárukou. Za tím účelem prošli celou zemí, jich „zmocnil se jakýsi nepokoj od místa k místu je pudící, který často na počátcích hnutí náboženského spatřujeme",[30]) váběni střídavě ke kněžím svou pobožností a ctnostmi nejproslulejším brzo jati opět nejistotou a pochybnostmi, dotčeni v své víře nebo v svědomí mravním, nenalézajíce nikde klidu ani míru.[31]) Nicméně jejich nadšení ještě bylo zdvojnásobeno jakous opatrností, mírností a zdravým rozumem; nemálo byli rozhořčeni výstřednostmi pobožnosti málo osvícené; rovněž kruté bylo jejich zklamání, když poznali jednu z oněch jednot nábožných za této doby nejznámější „b r a t r y V i l é m o v s k é".[32]) Upadli mezi fanatiky skoro až k šílenství zacházející v úctě svátosti oltářní, která po celé skoro století ovládala celou zem, a věřící, že se přijímáním svátosti oltářní vyhlazují hříchy i bez pokání a uzdravují neduhy tělesné i duševní.

Rokycana, jsa dojat jejich malomyslností, předsevzal si seznámit je s mužem, k němuž, ač událostmi byl vzdálen od něho, a třebas ve vážných věcech se lišil od něho, přece zachoval velikou úctu, s Petrem Chelčickým. *Rokycana* jest bezděčný a kající otec Jednoty, *Řehoř* její ústrojce a *Chelčický* její učitel.[33]) Posluchačům Rokycanovým až posud se dostávalo toliko povzbuzení, v Chelčicích měli nalézt učení, to jest nevyhnutelnou podmínku rozvoje a života každé

společnosti náboženské. Tak se zakládá ústřední jádro, k němuž později více méně rychle se přidávají nespokojenci, mystikové, lidé zklamaní v síle a v rozumu, zkrátka všickni, kteří nebyli spokojeni úřední církví a státem, a kteří v nové sektě budou hledat klidu, útěchy a naděje.

III.

Málo lidí zavdalo podnět k tolika pracím a kontroversím jako *Chelčický*. Zkouškou nebezpečnou bývají taková badání a takové polemiky. Petr vyšel z nich vždy větší. Čím lépe ho poznáváme, tím tklivější úctu pociťujeme k němu. U něho vše mluví k srdci, protože vše plyne ze srdce, učení i výmluvnost. Prostý dědinník beze lsti, bez nároků vědeckých, bez lichých slov vzdělává církev, jež, zdá se na chvíli, že podmaní celou zemi českou, i přetrvá staletí pronásledování a nezahyne v něm. A jakou to mocí tajemnou? — Silou čisté duše. Nejvíce jej povznáší jeho úplná sprostnost, zapomenutí všelikých ohledů zevnějších, nedostatek rozvahy a sebelásky. U nikoho nenávist světa není úplnější a upřímnější. Roku 1521 vytištěno bylo [34]) nejznámější dílo Chelčického S í ť v í r y. „Kniha tato“, praví vydavatelé v své předmluvě, „složena a sepsána jest od muže ctného a šlechetného a v naději i svatého, k tomu dary Páně osvíceného a moudrostí ducha svatého bohatě naplněného . . . Mnoho rozličných knih . . . sepsal a protož kdožkoli v těchto knihách... čísti budeš, poznáš, žeť pán Bůh nad našimi milými předky neráčil se jest zapomenouti, ale že jest ráčil v ně ducha svatého složiti“. Právě tak se nám jeví Chelčický: n a p l n ě n B o h e m ; všecko původu lidského, řády politické i církevní, staleté tradice,

nauky mudrcké zavrhuje bez lítosti; jen jediný má cíl: naplnit zákon Kristův. Své oči maje upřeny k Pánu, dožije se událostí nejtragičtějších, nejsa jimi zasáhnut, soustav nejvelkolepějších, nejsa jimi oslněn. V době, kdy záští různých škol jest prudké, bojuje proti všem stranám, neztráceje jejich přízně a úcty; [35]) ony v něm tuší něco vyššího nad malicherné své hádky, cítí vanutí ducha božího a sklánějí se. V době, kdy se rojí tolik učení, dovede být původním bez vynalézavosti: béře své myšlenky téměř všudy, ale poměrná důležitost, již jim přičítá, důsledky, jež z nich vyvozuje, a výraz, jímž je vyjádřuje, dávají jim cenu a smysl téměř nový. Jeho názory se zdají někdy tak moderní, řešení, jaké navrhuje, někdy se shoduje s nynějšími poměry tak znamenitě, že jsme sváděni spatřovat v něm revolucionáře. Proč ne? — S podmínkou toliko, že jeho nadšení a povaha mají své kořeny v středověku. Konec konců otázky se hrubě nemění, pouze formule se různí; pod rozmanitým rouchem podstata lidská zůstává touž, jsouc zmítána týmiž potřebami, zaujata týmiž sny. Koho dnes nazýváme revolucionářem, v středověku zván byl světcem.

Naše vědomosti o životě Chelčického jsou velmi kusé: neznáme ani, kdy a kde se narodil a umřel.[36]) Nejspíše se narodil v posledních letech XIV. století v Chelčicích, vísce u Vodňan. Odebrav se do Prahy, účastnil se hnutí náboženského, které zachvátilo tenkrát Čechy, a byl laskavě přijat od mistrův i kazatelův; ti odpovídali na jeho otázky pomáhali mu při jeho badání, ba dávali mu výpisky české ze spisů, kterých pro svou neznalost latiny nemohl číst v původním jazyce. Šťastná nevědomost! Jí jest děkovat, že nepoznal hrozného

jha scholastiky, tíhy oné subtilní a složité filosofie, kterou se po všechen svůj věk vlekli všickni, kdo prošli školami. Jeho spisy zajisté mají někdy ráz své doby: skladatel rád rozumuje prostředkem citátů, kupí roztřiďování a rozdělování[37]): ale nákaza byla toliko nepřímá a nedotkla se vnitřního jádra; pravidla, jež si uložil, unavují ho záhy, poddává se svému nadšení, ruší plán vytčený, neřídí více svých myšlenek, nýbrž stržen jest jimi, ztráceje se v odchylkách, ale podporován svým vznětem brzo prostým, brzo obrazným, hned drsným, hned něžným, vždy však upřímným a dojímavým. Většina theologů českých, zvyklých myslit po latinsku, nesnadno psali česky, a jejich sloh rozvláčný, přeplněný, těžký a temný pro živly cizí prozrazoval nucenost a násilí. Řeč Chelčického jest beze vší přísady; je to řeč lidu, mezi nímž žil stále; někdy jest poněkud rozvláčná, perioda se zaplétá a dlouží, spisovatel zápasí s nástrojem ještě nedokonalým, ale myšlenka vytryskuje proudem, a dojem je tím mocnější, čím méně byl předvídán a očekáván.

Chelčický, kdyby byl studoval na vysokém učení, těžko by byl odolal převážnému vlivu některého učitele nebo systému. Byv jen hostem, a nikoliv žákem, zachoval si neporušenu svou svobodu: vedle Husa dokládá se jeho protivníka Štěpána Pálče a Stanislava ze Znojma. Po všecken svůj život zůstává osamocen uprostřed jednotlivých stran, odtržen od strany mírné pro pověrečnou úctu, jakou chovala k církvi katolické, vzdálen od Táborů pro jejich výklad tajemství eucharistie a ještě více pro jejich fanatism válečný. Nic mu nebylo více proti mysli; již roku 1419 vyslovil se proti zákonitosti války podle příkazu slova Ježíšova: Nezabiješ! Když mistři pražští prohlašovali, že dovoleno jest

mocí obhajovat pravdu ohroženou, tepal je jménem zabíječů. Jeho hlas zanikl ve vřavě válečné, a on uchýlil se v ústraní a v rozjímání. Po patnácti letech, když kompaktáta měla být zjednána, v době, kdy nejpevnější přesvědčení se viklá, kdy nejtužší odvaha se láme a poddává všelikým ústupkům, přerušuje své mlčení, aby se vzepřel zbabělému vzdávání se a bezbožnému zříkání. Jako dříve kázal pokoj tomuto národu po násilnosti žíznícímu, tak volá nyní tomuto lidu po pokoji prahnoucímu: Nic není hotovo, vše třeba teprve počít. Není vlastností všední duše, takto se stavět proti všeobecnému hnutí. — Veliká chyba byla spáchána tím, že mečem chtěli zákonu božímu pomáhat k vítězství. „A trvala válka ukrutná na patnáct let se záhubami přílišnými, s velikými strachy a davy.“ Co obětí! Co vsí lehlo popelem! A ještě tyto hmotné škody nejsou ničím proti úpadu mravnímu, proti zkáze duší v temnotu a zmatek sektářský zbloudilých. „Falešní proroci roztrhali jsou ten lid rozličnými naučeními v roty, a lid postaven jeden proti druhému, a tím jest nejvíce láska umrtvena, a zlost veliká povstala mezi lidem. A z toho veliké zatočení u víře i v svědomí jest ostalo mnohým a tak pochybování a lekání skrze to veliké zamúcení, ježto jsú pro nižádné škody tělesné a trápení nebyli tak obtíženi zámutky jako pro ta zapletení u víře, nevědúce co držeti za pravé, ano onen kněz jinak a onen jinak učí.“[38]) Antikrist pozvedá své hlavy a pastýři lidu zapomínají na svůj úkol, ale pravý žák Kristův necítí ani únavy ani zoufalství a nespouští se své povinnosti. Aby všem prospěl dobrým slovem a pomohl každému, kdo zanedbáván jest od přirozených svých učitelů, Chelčický napsal P o s t i l l u, jež jako v zárodku obsahuje již celou

jeho soustavu, jak vyličuje ji později v nejznamenitějším svém díle, v „Síti pravé víry.“[39])

Bůh, aby vykoupil svůj lid, poslal mu svého syna, a zraky křesťana mají stále být obráceny k tomuto vzoru a pánu. Ježíš jest nevyhnutelný prostředník mezi Bohem a člověkem. S větší prostotou a odvahou nežli přesností Chelčický dotýká se tu nebezpečného problému znovuzrození člověka milostí boží, zásluhy osobní a zakročení božího. O tomto kuse se svádí v jeho nitru boj bolestný. Slovo Kristovo jest tak výslovné, podobenství o vinici a dělnících tak jasné: vrací se k němu častěji a koří se milosti boží. Ale pokorné jeho poslušenství nepotlačuje v něm tajnou nespokojenost a jakýs odpor jeho praktického rozumu a jeho horečné ctnosti. — S jakým účinem lze kázat o snaze po dobrém, počíná-li se prohlášením marnosti všelikého skutku lidského? — Chelčický však zamítá všeliké smlouvání a zatajování: Ježíš přinesl nám pravdu úplnou a naprostou a tuto pravdu uložil v svém evangeliu: v něm a v něm pouze je světlo a život. Kdokoli se vzdaluje od něho jakkoliv, upadá v blud a hřích. Jest směšno mluvit o vývoji a pokroku v církvi; našimi jedinými vůdci, našimi jedinými učiteli jsou bezprostřední žáci Ukřižovaného, kteříž obdrželi učení z úst jeho nebo z úst apoštolů jeho.[40]) Marně náš ubohý rozum se znepokojuje: skloňme se před sliby toho, jenž zemřel za nás. Byli bychom bývali ztraceni, jeho obětí jsme vykoupeni, jeho krev prolitá vysvobodila nás od věčného zatracení; vlastní svou silou nemůžeme vybavit se z hříchu a zavržení. „Ani dlouhou ani prací krátkou nemohl by nižádný zaslúžiti království nebeského, když by jeho Buoh z milosti každému nedal.“

Sotva že však Chelčický přiznal bídu lidskou naproti milosrdenství božímu, rychle dává již také vůli a skutkům pokud možná velkou účast. Církev katolická, jež měrou tak vynikající rozumí potřebám praktickým, byla rovněž přinucena víc a více v polostín vzdalovat tajemství ospravedlnění věrou: uznávala je, ale platonicky. Chelčický se přidržuje potřeby věřit pevně v spasení milostí Boží, protestuje proti nevázanosti mravní, fatalistické lenivosti a zříkajícímu se očekávání; předurčení se zmírňuje a oslabuje, až téměř mizí. — Velmi poskrovnu jest těch, kdo spaseni jsou věrou bez skutků; naše dílo není ničím bez víry, ale nezapovídá se nám pracovat přímo k zasloužení vyvolení božího. Jsme-li naplněni věrou živou a láskou k Bohu a jestliže v této víře a v této lásce bojujeme proti ďáblu a zvítězíme nad tělem, Bůh splatí nám to. Běda těm, kteří reptají, to jest těm, kteří všecku svou důvěru skládají ve vlastní svou spravedlnost: jejich pýcha bude potrestána, ale jestliže pravou a pevnou zárukou našeho vykoupení jest pouhá láska Páně, který tvoří jednoho bez hříchu a druhého očisťuje svou milostí, dlužno nám pracovat, abychom zasloužili jeho volby svým úsilím a svou lítostí.[41])

Avšak tohoto prostředníka, který trpěl a zemřel za nás, zapomněla a zavrhla církev, která se nazývá jeho nevěstou. A koho postavila na jeho místo? Pannu Marii a svaté, jichž úkol a počet se množí každým dnem. Pro každého z nich nalezen zvláštní obor: nikdo nad svatou Apolenu nepomůže od hrozného bolení zubů; svatá Barbora uzdravuje bolest očí a sv. Valentin padoucí nemoc. Trpíte-li, nic nevadí; pro každou příhodu máte svatého, který pomáhá vám a zvláště zprostí Vás mrzuté práce obracet své zraky k Spasiteli.[42]) K nim posílají vás

také pro vaše spasení. O, kněží Antikristovi! není-li psáno: Pánu Bohu svému modliti se budeš a jemu sloužiti budeš? Synu božímu dána byla všecka moc oddělovati dobré od zlých. Kdo hledá spasení mimo něj, nenajde ho. „Však by matka boží se všemi apoštoly a se vší říší nebeskou stala modléci se za ty hříšníky svedené od zákona božího, neuslyšíť všech Buoh.“[43])

A všudy toto slovo boží jest nahrazováno výmysly lidskými. Zdaž evangelium mluví o očistci, o mšech za mrtvé? Víra tvá tě uzdraví, pravil Ježíš, víra tvá, ne cizí.[44]) Všecky tyto nálezky nejsou samy sebou zlé, ale pozornost věřících odvracejí od toho, co je v pravdě užitečné, od pokroku mravního a víry činné. I ony svátosti, které Ježíš ustanovil, nemají takto působení naprostého, tajemného, na všeliké vůli nezávislého: „Rozmnožují sice milost boží, ale předpokládají, že byla již v tom, kdo je přijímá: bez vyvolení božího, bez znovuzrození milostí boží způsobeného nedávají užitku.“[45]) Marně jíst budete a pít tělo a krev Spasitele s chlebem hostie a vínem kalicha; nemáte-li víry, naděje a lásky, nebudete mít života věčného.[46])

Chelčický má názory velmi přesné a velmi pevné: opíraje se o evangelium, nepřipouští ani smlouvání ani ústupků v otázkách podružných, ale kárá nesnášelivost, která plýtvá kletbami a smrtí, nepřipouští utíkat se k násilí, aby pravdě zabezpečeno bylo vítězství: „Nechtějte odsuzovati všetečně k zatracení ani živého ani mrtvého, nebo ten soud na samého Boha sluší. Neb nevíte, co jest Bůh s mrtvými učinil a co ještě se živým hříšníkem učiní. O nižádném není zoufati.“[47] Jestiť větším křesťanem nežli theologem, a předsudky dogmatické u něho

ustupují v pozadí: čtěme písmo sv. se vší prostotou duše a odevzdejme se do rukou Toho, který zemřel za nás, chtěje abychom zasloužili jeho milosrdenství svou věrou činnou a doufanlivou. Jen srdce zbožné a život čistý se líbí Hospodinu a nikoliv učená kasuistika. Tím Chelčický jest opravdu pokračovatelem Milíčovým, Janovského, Štítného[48]) a Husovým: při všech odchylkách, jimiž se liší od českých mistrů XIV. a XV. století, zaujímá mezi nimi místo význačné; jak oni tak i Petr naplněn jest touhou přivést hříšníky k dobru; jenom bouřící ráznost a třpytné přeludy počínajících revolucí, jimiž oživeni byli dělníci první doby, neovládají ho více; ustoupily únavě a zošklivení.

Všickni, kdo se pokusili o obrácení světa, byli jím přemoženi; jejich záměr byl nemožný: jaká shoda jest možná mezi světem a Ježíšem? Pro křesťana není spasení, leda vybaví-li se z jeho osidel a daleko se vzdálí od něho. — Tato slova často se ozývala již za středověku: co kazatelův opakovalo, že služebník boží musí svět mít v opovržení a v hrůze, že odříkání se a chudoba jsou nevyhnutelnými podmínkami k spasení, a že nesnadněji jest mocným a bohatým vjít do království nebeského než-li velbloudu projít dírkou jehelnou! Tyto nauky jsou tak přímo založeny na evangeliu a odpovídají tak plně jistým tajemným stránkám duše lidské, že se církev katolická neodvážila čelit jim, než hleděla jen upravit je a obrátit v svůj prospěch, ač se jí nepodařilo vždy potlačit, co bylo v nich pro ni a pro společnost nebezpečného. Však nikdy před Chelčickým theorie naprostého, radikálního a nesmiřitelného oddělení světa od křesťanství nebyla snad rozvinuta s takou silou a dovedena k nejkrajnějším svým důsledkům.

Co žádá křesťanství po člověku? dobrou vůli. Co se rozumí ctností, zásluhou? svobodné snažení naší duše oživené pouze láskou boží. Kdo činí dobré z přinucení, poslouchaje zákonů nebo boje se trestu, není ctnostný a nemá práva k žádné odměně. Na čem však založen je stát? Na moci připuzovací, na násilí, to jest na principu zcela opáčném zásadě křesťanské. Církev úřední, jež jest pouhou formou státní, zahrnuje v sobě samou negaci představy ctnosti. V den, kdy na zemi budou jenom praví křesťané, oživení k sobě vespolek duchem spravedlnosti a lásky, církev a stát přestanou existovat: ale pokud panují zlo a hřích, budou také ony vládnout,[49]) stát nemůže být potlačen; jestiť nutným zlem. Vzniknuv z potřeby držet na uzdě chtíče a vášně, zabraňuje neustálým válkám a zločinům, které by rychle vedly k úplnému vyhubení pokolení lidského. Ještě jinak prospívá: jho, jímž tíží na křesťanech, každým okamžikem připomíná jim, že jejich osud se nevyplňuje zde na zemi; pronásledování je spasitelnou výstrahou a očištěním.[50])

Věřícím nesluší více požadovat od státu nežli tuto nepřímou a vždy hrozivou ochranu; nechť jim vzorem jsou ony obce křesťanské, jež žily v říši římské, aniž splynuly s pohany. Křesťané jsouce poslušni úřadů, někdy trpěni, nejčastěji pronásledováni, neměli žádného úkolu veřejného, nedrželi ani zbla moci, bez reptání snášeli břemena na ně uvalovaná, trpěli a umírali bez hněvu a vzpoury. Vše bylo pokaženo, když za Konstantina stát se stal aspoň podle jména křesťanským: v skutečnosti církev se vzdala světu. Na trůně sedí šelma jsouc zbožňována na místě božského mistra. „První církev chloupá bez ornátů sloužila a bez oltářů i bez kostelů, jediné páteř při sloužení říkajíce; ale poslední, ježto

umí Boha ctíti, kamení veliké a nákladné kostely a oltáře zjednala jest a ornáty krásné a všecko zsvětila, modlitby i zpívání na mšech rozmnožila jest a to vše stkvostně ozdobila, aby poctivost boží hojná byla . . . To vše opatřila ta církev Bohu, nebo on velmi žádá, tak ctěn býti, a túžeben jest, když málo vosku hoří a stěny se nestkví pěkně". Nenedostává se služebníků božích, mají krásné pláště, vysoké čepice a tučná břicha; chválí Pána všemi hlasy, ale toliko jejich ústa chválí ho, jejich srdce je daleko od něho.[51]) Dovolávají se Nového zákona, ale jediný jejich zákon jest ten, jejž si utvoří sami. Zda se neosmělilo koncilium Basilejské prohlásit, že kdyby přijímání pod obojí způsobou bylo i od Ježíše ustanoveno, církev nebyla by tím vázána?[52]) Antikrist zakládaje si na svých kardinálech, biskupech, knížatech, pánech, rytířích, neskrývá již ani svých záměrů: Bůh jest zavržen, jeho zákony porušeny, jeho vyznavači uvězněni, vyobcováni a vysíleni.

Kdo však jsou ti lidé, kteří takto vlastní svou vůli kladou nad vůli Spasitelovu? Všudy pohoršení a hanba. „Počnúc od papeže až do zvoníka pýcha všechny tráví".[53]) Svatokupectví se rozmáhá. Kněží nemají jiné starosti než se obohatit a veselit. ‚Vy nemůžete pro svá díla Bohu sloužiti', káží lidu. My za vás ve dne i v noci Bohu sloužíme, my vás účastny činíme našich svatých mší, hodin, žaltářů, vigilií, jedno vy naplňte naše pytle! A nyní příliš mnoho jest takových, kteří pro svou neumělost a peský život nejsou hodni, aby jim kdo svině pásti poručil, neřku duše.[54]) — A mniši! V pravdě čistí svatí, kteří neuznávají za hodné spokojit se zákonem, který Kristus dal všem lidem a kteří svou lačnost a rozpustilost schovávají pod plášť sebeobětování a

chudoby. Mistři se honosí svou vědou, ale věda, která se odvrací od pravdy, jest jen nástrojem smrti a zatracení. Co říci o hlavě těchto bezbožníků, o papeži, který v smělé své domýšlivosti si osobuje moc k rozvázání a svázání! Hrozný hněv boží padne na všecky, kdo povstali proti pravdě. „Ale bojte se nynější hlavatí papeži, biskupi, arcibiskupi, ježto proti Kristu pod pokrytstvím stojíte, chtíce jeho pravdu potlačiti, sami panovati v pokoji a rozkošech. Bojte se všickni hlavatí nepřátelé kříže jeho, ježto se posmíváte jeho chudému a potupnému životu a nevěříte jeho pravdě.“[55])

Společnost světská porušením není méně dotčena nežli církev. Stránky, na kterých Chelčický líčí útrapy chudých a poddaných, nespravedlnost pánů, náleží k nejvýmluvnějším jeho místům. Narodil se v stavu selském a v něm žil po dlouhý čas: jeho přímá a něžná duše se bouří hněvem při vzpomínce na to, co viděl všudy kolem sebe. Jeho svědectví, příliš pohnuté, aby bylo krasomluvné, dojímá nás, protože cítíme jeho upřímnost, že za větou biblickou shledáváme opravdový fakt, přechvaty šlechty a těžší porobu sedláka potrestaného za svou vzpouru. Smluvilo se dříví s dřívím, vypravuje Chelčický, aby ustavilo nad sebou krále; koruna nabídnuta nejdřív olivě, pak fíku a révě, od nichž však byla zamítnuta. Obrátili se tedy k bodláku, jenž ji přijal. „Poněvadž jste mě za pána zvolili,“ řekl jim potom, „zvíte, žeť jsem já pán váš, a žeť nad vámi tak panovati budu, žeť na některých kůže celá neostane.“ Ubohé dříví, ubozí sedláci, jež odrou jako lípu. Deř, deř, praví tento, sedlák „se otaví brzo jako vrba u vody stojící“. — A proč pak ne? připomíná druhý, člověk rozkošný, širokého břicha a tukem porostlého. Vždyť jsou naši lidé; otcové naši koupili

je k dědictví věčnému nám, máme je ve dskách a zápisy pevné na ně. Proč bychom nepožívali své moci a panování nad nimi? — Otcové vaši ostavili vám nároky řádné, nepochybuji o tom, ale zanechali vám také jiné dědictví, smrt a peklo. Koupili a odkázali vám dědiny s lidmi![56]) ale to cizí a na cizím koupili. Však ti lidé měli již pána v Bohu, který je sobě k libosti stvořil, a váží sobě více jednoho člověka než zboží, což jeho celá země má. Kristus koupil je sobě ne stříbrem, ani zlatem, ale svou drahou krví a bolestmi těžkými. A nad tímto od Spasitele vykoupeným lidem osobujete si moc neobmezenou: chcete, aby pojistili vám život nečinný a rozkošnický. Robotníci jsou v opovržení, zachází se s nimi hůře nežli se psy; páni se pasou rozkošně na jejich bolestech a radují se jejich slzami, robí je a trápí jako dobytek k zabití připravený. V den soudu tyto slzy a tyto bolesti tvrdě souzeny budou zlému pánu. Má-li křesťan panovat obyčejem pohanským? Nejsme-li všickni synové Adamovi, poskvrnění týmž hříchem a očištění touž milostí? Milujte se vespolek, pravil apoštol, a kdo miluje bližního svého, plní zákon.[57]) — Tyto požadavky rovnosti a důstojnosti lidské často se vyskytují u kazatelů křesťanských: však zda nelze připustit, že revoluce oligarchická tenkrát se dovršující a bída lidu přispěly k tomu, že Chelčický lépe porozuměl slovům evangelia, protože své protestace, jež samy v sobě jsou toliko obecné fráse, zostřil pronikavěji a pohnutlivěji?

Však vystříhejme se při tom omylu: Chelčický je snad revolucionář, ale zajisté ne buřič. — Bohatec a šlechtic zneužívající své moci budou potrestáni, ale jen Bůh má moc soudit je. Křesťan poslouchejž svého pána, byť jeho požadavky byly i nespravedlivé;

jeho pokora a bolesti poslouží mu před soudem nejvyšším. Věřící žije mimo stát, ale nevzpírá se proti němu. Uznává toliko zákon boží, ale tento káže mu sklonit se před mocí ustanovenou: dejte císaři, co jest císařovo. Veliký pokus o vzpouru je zločin; každá válka, i nejspravedlivější, je bezbožná a špatná;[58]) veliké užívání síly je hřích. Křesťan, jehož prospěch jest poškozen, poddá se a podrobí; žádá-li se po něm skutek, jejž mu zapovídá jeho svědomí, nutí-li se ku příkladu, aby se chopil zbraně nebo zradil pravdu, odepře poslušenství, ale beze vzpoury a s oddaností snáší trest za svůj odpor. Nepřijímá žádného úřadu veřejného, protože by jinak ohrozil spásu své duše;[59]) nezasedá v soudech, protože potrestání vinníků jest jakási pomsta, a žák Kristův se nemstí; evangelium ostatně zavrhuje trest smrti a přísahu. Věřící jsouce prodchnuti zákonem Kristovým nehledí se vypínat nad své bližní: není mezi nimi ani šlechty, ani prostého lidu, ani vrchností, ani poddaných, ani pánův, ani robotníků; všickni jsou si rovni, zušlechtěni obětí syna božího. Pozorně se vyhýbajíce osidlům ďáblovým, nevyhledávají bohatství, zdržují se obchodu, který dráždí lakotu a nedaří se téměř bez podvodu: nejsou-liž míry a váhy důkazem nedůvěry a urážkou bližního? Život v městech jest nebezpečný pro spasení; Kain vynalezl je právě tak jako hrady a vraždy a lupičství, jež z nich povstaly: kdo zavírají se zdmi, chtějí skutečně činit násilí jiným nebo vzpírat se proti útokům svých protivníků. Ale tato myšlenka odporu jest již sama v sobě vzpoura proti zákonu božímu.[60]) Málokteré řemeslo jest bez pokušení a nebezpečí; nejbezpečnější jest rolnictví, kde člověk žije v přemýšlení, pokoře, práci a v poslušenství.

Že evangelické učení Chelčického působilo na mysl některých nadšenců nepřekonatelným kouzlem, že Petr shromáždil kolem sebe několik duchů znavených ruchem světským a schlazených vítězstvím nespravedlivosti, nikdo zajisté se nepodiví. Ale překvapí vás nemálo, že z učení toho vzešla církev znamenitá, a že tak rychle a stkvěle se ujala soustava potlačující všeliké řády společenské, kněžské a politické.

Ve skutečnosti učení Chelčického podivuhodně se shodovalo s únavou duchů schvácených a zklamaných. Každý se nabažil hádek a sporů. Po tolikerém hádání a badání byla-li pravda zřejmější? Proč tvrdošíjně trvat na hádkách filosofických, které působí toliko zmatek a záští? Jediná věc jest spasitelná: milovat Boha a sloužit jemu. — Pro ni chápáno se zbraně, potoky krve prolévány. Antikrist, tak často přemožený, jest hroznější než kdy jindy; jho, o jehož střesení byl pokus učiněn, dopadlo opět a tíže. Co zbývá věřícím? — Sklonit se před vůlí Boha, který je zkouší. Po době odporu následuje doba odříkání. Žáci Chelčického, bratří, jeví nám se takto jako pokračovatelé Táborů, právě tím, že tolik se liší od nich: taková jest poslední a nevyhnutelná fase choroby revoluční: po hrdinech mučedlníci.

Otázka živé uvažovaná, z jakých živlů různých Chelčický utvořil svou soustavu, zdá se mi sice zajímavou, ale podružnou. Mnoho převzal z Husa a bohoslovců českých, kteří více méně pronikavě působili na ruch idejí v XV. století, podlehl více snad, než který jiný spisovatel této doby, vlivu Wiklefa, od něhož přejímá větší část konklusí.[61]) Konečně není pochybv, že na počátku XV. století byli v Čechách Valdenští, zvláště v jižních Čechách, to jest v krajině,

kde se nejrychleji šířily ideje radikální, a zdá se, že Chelčický sebral aspoň tradice jejich kázaní.[62]) Ale i kdyby se podařilo větu za větou dokázat, že prostě reprodukoval myšlenky v jeho okolí rozšířené, přece pravdou by zůstalo, že toliko povšechnými příčinami se vysvětluje jeho původnost a vliv.

Novost nezáleží hrubě v tom, aby někdo vyslovil, co nikdo neřekl před tím: zvláště ve věci náboženské všickni novotáři čerpají ze společného pramene, který se nezměnil od počátku křesťanství: protivníci nejvzdálenější se liší od sebe méně souhrnem víry, jejíž obsah skoro vždy je týž, než poměrnou důležitostí, jakou přičítají jednotlivým dogmatům. Ať jsou tedy prameny Chelčického jakékoliv, on je především pravý a vlastní syn hnutí husitského. Zakončuje je a dovršuje: mohutnou výmluvností a neúprosnou důsledností vyjadřuje tužby jedné části lidu v této chvíli revoluční — přirozenou lásku k Bohu a obnovu mravní mimo všeliké zakročování úřední. Tím si vysvětlíme, že bez propagandy zůstavil po sobě více žáků, nežli se nadál, a snad i více, nežli si přál. Jeho smrt (v letech 1455—1457) přešla nepovšimnuta právě tak, jako skryt byl jeho život, ale símě vržené do větru nalezlo půdu dobře připravenou, a o čtvrt století později v nejvzdálenějších končinách Čech tisícové věřících slovy jeho vyučených a učením jeho obrácených pracovali o zřízení ideální církve, jaká tanula na mysli jeho.[63])

IV.

Za života Chelčického někteří věřící se shromáždili kolem něho, byvše přivábeni jeho pobožností,

přívětivostí a kouzlem jeho řečí. „Bratří Chelčičtí", tak jmenoval se tento kroužek malý, nebyli žádnou opravdovou sektou. Vyhýbajíce se pokud možná hádkám dogmatickým, mnohem větší váhu kladli na čistotu mravův a upřímnost víry nežli na zevnější obřady a určité symboly. Hřích urážel je nejvíc u kněží; byť se i neoddělili od úředního utraquismu, s jakýmsi odporem přijímali z rukou nehodných svátosti a zvláště svátost oltářní.

Tato otázka o nevyhladitelné hodnosti kněžské udělené posvěcením, tak důležitá svými následky, ježto záporné její rozhodnutí vedlo k úplné roztržce s katolictvím a k utvoření nové církve samostatné, dlouho trápila Chelčického. Vrací se k ní několikrát, váhaje sám a obávaje se přetrhnout nějak hmotnou i tajemnou pásku, jež k apoštolům víže pokolení následující. Snažil se věřit, že hříšný kněz, udržel-li jen pravou svou víru, i při svých hříších zachovává moc udělovat svátosti a posvěcovat; ale toto přesvědčení hlavní nerozptylovalo všech jeho pochybností, jež se prozrazují několikrát: přirovnává kněže nehodné k mrakům bezdeštným, k studnici bezvodé a radí, aby se věřící vystříhali jich, proto že jejich příklad jest škodlivý a že jejich napomínání nevychází ze srdce a nejde k srdci. Jeho žáci pociťovali tutéž nedůvěru, tentýž odpor a raději se odříkali svátostí, než by je byli přijali oslabené a zneuctěné prostopášností a svatokupectvím. Podobný nepokoj okolo téže doby rozptýlil po zemi české posluchače Rokycanovy; až posud marným zůstávalo všecko jejich pátrání: v Chelčicích teprve měli nalézt, co hledali úzkostlivě, pokoj duševní a jistou záruku spasení.

Rokycana zajisté znal již Chelčického, když událostmi byl uveden v přímý styk s ním, nejspíše

v letech vyhnanství 1437—1448. Nevole a hněv, jež v něm budily zrada a pokrok katolictví, jeho bolest při vzpomínce na nebezpečenství hrozící reformě, jeho nenávist proti šlechtě, jež ho opouštěla, jaksi zpříjemňovaly mu odvahu, jejíž následků všech hned neprohlížel: vyhnanec rozumí všemu jinak než arcibiskup, třebas od papeže neuznaný. Jeho obrazotvornost, vždy k nadšení náchylná, byla dojata přísností, vznešeností a skutečnou zbožností tohoto apoštola, který na hříchy veřejné i soukromé dotíral s takou prudkostí. Chelčický opět porozuměl opravdové přednosti tohoto náčelníka, který lépe jsa způsobilý k odporu nežli k velení, větší byl jako pronásledovaný nežli jako vítěz. Oba tito mužové představující nauky tak protivné, oddělivše se brzo od sebe spíše životem nežli rozdíly dogmatickými, s pohnutím se rozpomínali na své styky nedlouhé.[64]) Při mravním rozruchu svých posluchačů, zmalomyslnělých marnými svými pokusy, Rokycana neváhal doporučit jim ke čtení spisy Chelčického a uvést je ve styky s ním. Bylť znamenitě připraveni ku přijetí slova hodného, a od té doby měli již jen jednu myšlenku: oddělit se od církve, která se vzdálila od Ježíše, a založit společnost, která daleko od násilí a hříchu žila by ve zbožnosti a lásce.

Pobyt v Praze zprotivil se jim: „Nemohli zachovati svého dobrého svědomí a poškozovali své spasení obcováním s lidmi, kteří činili vše zlé.“ Zdá se, že hleděli přimět Rokycanu, aby se postavil v čelo jejich a odřekl se světa.[65]) Arcibiskup náležel mnohem více církvi bojující nežli k církvi zvítězilé; boj byl mu potřebou, a jeho ústup v této chvíli byl by býval zbabělostí. Odmítl tudíž opustit své místo, ale pomohl aspoň svým žákům u vykonání

jejich záměru. Při severovýchodní hranici Čech v krajině válkou vyhubené Jiří z Poděbrad měl panství Litické; po dobytí Tábora někteří kněží podezřelí byli uvězněni na hradě Litickém. Ku prosbě Rokycanově Jiří ochotně dovolil všem, kdo žádali toho, aby se usadili ve vsi Kunvaldě[66]) za Žamberkem, která náležela ku panství Litickému. Vystěhovalci vyšli z Prahy vedením Řehoře, kterýž od té doby zůstal pravým jejich vůdcem. Farář Žamberský *Michal* přesídlil se k nim; svými ctnostmi a svou vírou získal si neobmezenou důvěru svých osadníkův, i on rád poddal se vedení Řehořovu. [67])

Nová společnost záležela jen z hrstky lidí, ale svými cestami po Čechách posluchači Rokycanovi dostali se do styku s mnohými osobami, které byly zmítány toutéž horečkou náboženskou. Přívrženců přibývalo dosti rychle a z velmi různých stran: někteří přátelé Chelčického, ač v malém toliko počtu, někteří pikarti. (Jménem tím zahrnováni členové různých krajních stran, zvláště kdož popírali skutečnou přítomnost těla a krve Páně v svátosti oltářní.) Nemajíce právního bytu, ani vůdcův, ani vyznání, hledali útočiště u bratří kunvaldských: Řehoř nemohl jich odmítnout, a uložil jim toliko zkušební čas. Valdenští s živým účastenstvím sledovali náboženské hnutí české: chtějíce lépe poznat husity, vypravili do Čech vyslance, kteří se vrátili odtud posilněni a utuženi v své víře: někteří rozhodnější, odhodlavše se vystoupit z postavení nerozhodného a lichého, připojili se k nové společnosti. Na Moravě kněz Kroměřížský Štěpán shromáždil kolem sebe hlouček věřících, dosti podobný kroužku posluchačů Rokycanových. Jejich útoky proti církvi úřední dráždily duchovenstvo: dva z nich odsouzeni byli na smrt. Ostatní vedením

Štěpána vydali se na bolestnou pout po Moravě a po Čechách.[68]) Oslabeni roztržkami, hnáni z města do města, udáváni, vězněni, vždy podezřelí, ač výslechem byli očištěni ode všeho kacířství, setkali se s Řehořem v Klatovech roku 1460 a připojili se k němu. Počet bratří se zmáhal znenáhla, ač ještě byl dosti malý. Jiný žák Rokycanův kněz *Martin* přidal se k nim: usadil se v městečku K r č í n ě, nedaleko Kunvaldu, nejspíše se svolením pánů z Ryzmburka, jimž náleželo. Přivedl s sebou několik osob, a Krčín stal se druhým střediskem Jednoty. Byli-li Michal a Martin řádnými správci, Řehoř zůstával opravdovým náčelníkem, apoštolem: probíhal zemi, získával přívržence a kladl základy nových sborův, a jeho propagandou byl připravován rychlý rozvoj nové církve.

Jeho horlivost byla někdy až neopatrná: jak se srovnají spolu živlové z tak vzdálených stran světa křesťanského sebraní? Předejde-li se roztržkám a rozkolu? Hned v prvních letech zahrozilo nebezpečenství. Pikarti navrátivše se k svým bludům, popírali skutečnou přítomnost na veliké pohoršení těch, kdo zachovávali učení pravověrné. Vzrušení duchů bylo největší, a společnost vznikající zdála se ohroženou nebezpečím, že podlehne endemické nemoci české, to jest hádkám náboženským. Zachráněna byla Řehořem. Neliboval si v odvážném hloubání, a jeho poslední rada bratřím na smrtelném loži byla, aby se vystříhali učencův,[69]) ale nebyl ovšem lhostejný ku pravdě a k učení víry. Jeho oddanost, činnost, jasnost jeho myšlenek, služby prokázané zajišťovaly jemu vliv, proti němuž nikdo neodvážil se povstat. Na shromáždění v Kunvaldě (roku 1459 nebo 1460) způsobil, že slavně bylo zavrženo učení pikartské i táborské o svátosti

oltářní: věřícím nesluší číst žádného spisu, jehož by neokázali dříve starším. Toho slavnostního prohlášení bylo zapotřebí; nelze si představit církev nějakou, jejíž členové by se nesrovnávali v podstatných kusech. Již od půl století hlavní úsilí hádek náboženských týkalo se svátosti oltářní, a rozdíl jednotlivých sekt záležel hlavně ve formuli, již přijímaly o tomto kuse: Jednota mohla obstát jen, když zaujala přesné stanovisko. Nejobyčenější opatrnost zase velela bratřím, aby se vyhnuli nemilému splétání s těmi, kdož upírali skutečnou přítomnost: všecka taktika nepřátel bratří záležela skutečně v tom, aby dokázána byla úplná shodnost mezi nimi a pikarty; bylo tudíž důležito vyznačit jasně rozdíl, který dělil Jednotu od strany míněním veřejným odsouzené a na sněmích vícekrát zavržené.[70]) Ostatně bratří nedali se strhnout na kluzkou stráň abstrakcí dogmatických: necítili potřebu složit podrobné vyznání víry. Kromě snesení o svátosti oltářní, jež se jediné dotýká dogmatu za první doby Jednoty, ze všech ostatních vysvítá odpor k čisté theologii; Jednota vyzývá věřící, „aby všech traktátů zanechajíce dosti měli na zákonu božím a jemu sprostně věřili".[71])

Přirozeně tudíž otázky kázně všeobecné i zvláštní vstupují do popředí, a bratří mají ústrojí a kázeň mravní mnohem dříve nežli vyznání víry. Jednota nezavrhuje majetku osobního, ale v dobrovolné chudobě vidí znamení dokonalosti křesťanské. Věřící, kteří rozdají své jmění chudým, vdovám, sirotkům, a zvláště ti, kdo nechtěli zachránit své bohatství zrazením pravdy, budou za to odměněni stonásobně. Bratří mají právo odkazovat svůj **statek** závětí, však není-li lépe, dříve než kdo stane před tváří Nejvyššího soudce, zprostit se těchto starostí po-

zemských? Kněží, jichž povinností jest být vzorem a příkladem vyšší ctnosti jiným, žijí v evangelické chudobě, prací ruční si vydělávají svůj chléb vezdejší a rozdávají chudým, čeho nepotřebují nevyhnutelně. Jejich úřad jest čistě duchovní; všecky „věci časné a pohodlné k životu“ spadají v obor hospodářův a hospodyň, kteří připomínají úřad jahnů v církvi prvotní. Hospodáři ošetřují nemocné, udělují podpory, rozdělují jmění odkázané Jednotě od členů zemřelých bez závěti. Hlavní správa Jednoty přísluší užší radě, složené ze starších.[72])

Každý bratr bdí nad mravním pokrokem druhých, povzbuzuje netečné, posiluje slabé, kárá hříšníky, sám jsa vždy ochoten vděčně a zkroušeně přijmout rady a napomenutí. V těžších případech vinníci jsou vyloučeni od přijímání svátosti, a nepolepší-li se, vyobcováni, to jest vyhnáni z Jednoty.

Bratří netvrdili, že nikdo nemůže být spasen mimo Jednotu, i uznávali, že vyvolení jsou všudy, i mezi služebníky papežovými. Však instinktivně snažili se zřídit církev od ostatních úplně oddělenou. Znenáhla upouštěli od obřadův obvyklých, neužívali ornátů, zjednodušovali mši a zavrhovali vystavování těla božího a klanění se jemu. Avšak neodhodlávali se ještě oddělit přímo od utraquismu, a jejich nerozhodnost byla by potrvala nějaký čas, kdyby události nebyly uspíšily krisi.

Moc řádná, církevní a politická, jest jen prostředně sympathická reformátorům, kteří chtějí změnit všecky její obyčeje. Kněží z farností kolem Kunvaldu, bezmocní, pokud rozkolníci kázali toliko opravu mravní, proměn v bohoslužbě od nich zavedených užili k tomu, aby žalovali na ně a dovo-

lávali se proti nim ramene světského. Postavení krále Jiřího z Poděbrad bylo tenkrát velmi těžké: vstoupil právě na trůn a ještě neměl řádně v svých rukou moc královskou, četní páni netrpělivě snášeli jeho panství a čekali na vhodnou příležitost ke vzpouře; kromě toho nepodporovala ho ani moc tradice a urození, ani jednomyslná pomoc národa. Jeho vlastní prospěch i vlastenectví velely mu, aby nevydával země české svízelům nové války náboženské; bál se kurie i šetřil jí. Nechť osobní přesvědčení měl jakékoliv, jeho věc byla sloučena s věcí kališníků: povýšili ho na trůn a byli jedinými jeho pravými spojenci. Jakmile jeho pozornost obrácena byla k bratřím, svědomí i politika kázaly mu, aby zakročil přísně. Nepociťoval zajisté náklonnosti k těmto rozkolníkům, jichž neznal dobře, a v nichž s počátku viděl toliko pokračovatele Táborů. Setkával se ustavičně s těmito fanatiky, kterých žádná porážka nezničila, kterých nevázal žádný závazek, a které všickni jeho protivníci, i katolíci, mohli jistě mít za spojence. Nejsou-li tato stěhování, toto probíhání celou zemí kříž na kříž, tato kázaní a tato shromáždění předehrou n o v é h o povstání?[73]) Když pořádek opět se obnovoval, mohli-liž zločinci nebo šílenci porušovat jej vzbuzováním nepokoje papežova a zmařit snad všeliké vyjednávání? Konečně kdyby král byl poznal lépe učení Jednoty, jeho předsudky nebyly by se mnoho mírnily; jaký stát, jaká společnost mohla by obstát při podobných theoriích? Jako někdy úřadové císařského Říma, tak představitelé právního pořádku v XV. století v učedlnících Kristových viděli nepřátele pokolení lidského.

Pronásledování Jednoty počalo asi kolem roku 1460. Bohoslužebná shromáždění v Kunvaldě byla

zakázána, ale bratří i nadále se scházeli na panství Rychnovském,[74]) které se tehda stalo jejich nejdůležitějším střediskem. Něco členů, jež Jednota získala v Praze † na Novém městě,[75]) byli nejvíc ohroženi a ani nebyli vždy dost opatrni. Řehoř vydal se k nim, a ač tajná kázaní byla zapovězena, shromážděni byli dosti četně k bohoslužbě, když došla jich výstraha, že budou zjímáni. Řehoř vyzval je, aby se rozešli: někteří nechtěli se vzdálit, jsouce jati onou touhou po utrpení a onou šíleností mučedlnickou, tak častou v počátcích náboženství, pravíce, že „skřipec na snídaní a hranice na oběd jim bude". Odvedeni byvše do vězení, nevyšli z něho všickni, aby byli obstáli ve zkoušce, již vyvolali: „posnídavše, někteří nechtěli již obědvati".[76]) Ve vazbě držáni byli několik měsíců, pak propuštěni na svobodu;[77]) odpřisáhli své bludy, ale formule odvolávací, pojatá slovy zcela všeobecnými a téměř úmyslně nejasná, zdá se složena býti tak, aby se ušetřilo svědomí bratří.[78]) Pravdou jest, že arcibiskup utraquistický Rokycana ani se nedomáhal, aniž schvaloval pronásledování a snažil se oslabit jeho přísnost. Ačkoliv cítil, že se mu bratří vymykají znenáhla, choval ještě příliš přátelství k jejich vůdci a příliš živou upomínku na jejich sprostnou víru a na jejich dobrou vůli, aby upustil od jejich ochrany. Nad to chování královo tehdáž vzbuzovalo u něho jakousi nedůvěru; jen se střídmou horlivostí jal se vykonávati rozkazy, jejichž původcem mravním byl biskup katolický.[79]) Řehoř zvláště zůstal ušetřen, nebyl mučen[80]) a puštěn na svobodu po krátké a velmi lehké vazbě; žádáno po něm toliko, by schválil jaksi opatření, učiněná proti bratřím.[81]) Rovněž faráři Michalovi a knězi Martinovi, kteří byli také uvězněni, za nedlouho vrácena svoboda,

Řehoř sotva byl propuštěn, znova se chopil svého díla propagačního: byl po druhé jat v severozápadních Čechách; ze svého žaláře v Teplici poslal podkomořímu královskému list, kterýž odkrývá nám, co vášně se krylo v této duši, jež se tak plně věnovala oddanosti a obětavosti. I jinak zajímavým jest pramenem pro osvětlení duševního stavu této doby.

Někteří státníci, opravujíce se svého hlediska rozumování Chelčického, od delší doby poznávali, že snad bylo by lépe, nespojovat tak úzce otázku náboženskou s politickou; nešťastná doba učinila z kněží opravdové vůdce národa; zda neslušelo přimět je k poslušnosti? Jeden z nejvýznačnějších představitelů této skupiny politické, která na neštěstí nestala se nikdy stranou, byl *Vaněk Valečovský z Kněžmosta.* Jakožto utraquista podal důkazy své oddanosti reformě, ale více než o kalich staral se o pořádek veřejný. Tento měštěnín pražský, velmi bohatý a vážený, účastný všech věcí zemských a znalý snah a piklů panských, pracoval o těsné spojení moci královské se stavem městským. Zda neměly zájmy totožné proti svým nepřátelům? Jeho úsilí o obnovení moci královské v městech naráželo na odpor kněžstva utraquistického, velice žárlivého na převážný vliv, jehož se domohlo v obcích. Vaněk, rozmrzelý na Rokycanu, vinil ho z nesnází, s nimiž se potkával, a ze všeobecného bezvládí: v svém spise o „P a n o v á n í k n ě ž s t v a" arcibiskupa zahrnuje žalobami nedůvodnými a vytýká kněžstvu, že nemá jiného zákona než svou ctižádost, ani jiného cíle než moc.[82])

Zda bratří zpozorovali podobnost svého programu s programem Vaňkovým? Možná pochybovat o tom: fakta nevynikají tak jasně zrakům vrstevníků.

Přirozeným pudem byli hnáni, ucházet se o přízeň muže, který tak drsně jednal s jejich protivníky. V svém listu Řehoř připomíná bídu a zkázu, jež nakupily války náboženské: co by bylo na knězích utraquistických, způsobili by brzo tytéž svízele; Bůh to ví, že proň obětoval svou svobodu i život; obrací se k Vaňkovi jen „pro výstrahu budoucího zlého, aby nepřišlo na toto království, a pro svobodu stádce božího maličkého", aby pod jeho mocí a správou sloužit mohlo bez strachu pánu Bohu nebeskému. „Pro víru lidí netrapte," praví dále, „neb na moc vaši to nesluší ani vedle práva pohanského. A ještě může to lépe seznáno býti na římském císařství, kterak jsou vším světem vládli moudrostí a trpělivostí aneb shovíváním, že jsou nebránili každé vlasti, aby sloužili svým bohům, jakž kdo chtí, než toliko o to stáli, aby všickni jim daně dávali a pod jich moc slušeli." A Turci? Čeho žádají po křesťanech? Aby odstoupili od křesťanství? Nikoliv, toliko aby byli pod jejich mocí. Co různých věr jest ve Lvově! Pokoj však trvá tam, protože nikdo nepomýšlí pudit druhé k vlastní své víře. V Čechách a na Moravě král s pomocí boží obnovil pokoj, protože šetřil jednotlivých věr, nechav jedněch měst při kalichu a druhých nenutiv k němu. Jaká však obžaloba těžká proti tomuto králi, že pod jeho mocí ptáci nebeští a prelátové pyšní a protivní svá místa mají a lišky chytré a kališné pod ním svá doupata nalézají; ale syn člověka nemá, kde by svou hlavu sklonil. „Na moc světa nesluší lidi tisknouti k víře právem pohanským . . . ta moc světa ničímž se nemá spravovati než spravedlností světskou, aby právě činila každému člověku." — Ale namítne se, stát vezme ujmu roztržkami. Tisíc věr pokojných a poslušných, které se nedožadují

ani ochrany ani opory, neohrozí nijak bezpečnost veřejnou.[83]) — Bylo by jakýmsi anachronismem mluvit v XV. století o oddělení se církve od státu; tolik však jisto, že věc církve svobodné v státě svobodném zřídka kdy hájena byla důvodem pevnějším.

Bratří nebyli podrobeni těžké zkoušce o vykonávání moci; zda byli by věrni zůstali svým zásadám, kdyby se byli domohli většiny? Bylo by odvážno tvrdit něco: nicméně je-li úkolem a předností menšin hájit svobody svědomí, porozuměli své povinnosti s pozoruhodným důvtipem a vykonali ji se vzácnou povznešeností: budoucnost nemůže toho zapomenout bez nespravedlivosti.

Zda zakročil Vaněk v prospěch rozkolníků? Zdaž účinkovala nějak slova Řehořova? Prameny mlčí o tom docela. Takové obrany nepřemlouvají těch, ke kterým jsou obráceny; přecházejí přes jejich hlavy, a jim porozumějí teprve pokolení pozdější. Buď jak buď, pronásledování, s počátku hrozivé, brzo se zmírnilo. Králi postačilo, že prokázal svou horlivost pravověrnou; příliš mnoho věcí zaměstnávalo jej ostatně, aby pozorně přihlížel k vykonávání svých rozkazů. Arcibiskup hleděl toliko jevit se laskavým; vedle něho Lupáč, který po Rokycanovi byl nejvyšší autoritou církve podobojí, a jejž vždy vábily nauky radikální, přál bratřím a zachoval jim své přátelství až do smrti (1468). Tito opět měli se více na pozoru: s jakousi opatrností odzbrojili, aspoň na nějaký čas, hněv králův. Jejich pokroky nebyly ani vážně přerušeny. Nebyli ještě příliš četní, ale roztroušeni jsouce po celých Čechách, rozšiřovali svou činnost; skupiny velmi hojné, tvoříce jakási přitažlivá střediska, sesilovaly se znenáhla a přeměnovaly ve sbory. Častá shromáždění spojovala

k životu společnému rozptýlené sbory, zdokonalovala ústrojí a upevňovala učení. — Jako Kristus umřel a z mrtvých vstal, tak pravý křesťan má odumřít světu a zmlazen znovuzrodit se v Kristu. Toto znovuzrození jest pramenem života křesťanského a původem spasení: jeví se sebezapíráním a láskou. Pouze pravý křesťan činí dobrého kněze, a špatný kněz vykonává svůj úřad k vlastní své zkáze a bez prospěchu pro druhé. Spravedliví dlužni jsou oddělit se od církve porušené; přistoupením k Jednotě dostane jim se druhého křtu.

Nemají-li kněží zřízení od církve římské přijmout nového posvěcení, dříve než budou uznáni od bratří? Nejhorlivější tvrdili to. Mimo to kněží, kteří přistoupili k nim, byli nečetní a dosti letití; kdyby zemřeli nebo stali se obětí pronásledování, co by se stalo s Jednotou bez vůdců, bez pastýřů? Jak zabezpečit budoucnost? Mnozí se stále báli řešení radikálního, pociťujíce nevýslovnou hořkost při myšlence, že by vlastní rukou měli strhat pásky vížící je ještě k staré jejich církvi a zvláště k jejímu náčelníku Rokycanovi. Zda ztratili již všecku naději, že přivedou jej opět k sobě? Zda jeho smutek a mírnost neprojevovaly duši milosti boží ještě otevřenou? Hledali střední cesty, dříve než by se odtrhli od světa katolického, chtěli užít všech prostředků. Zamýšleli připojit se k některé jiné církvi zřízené; však přesvědčili se brzo, že ani u Rusův, ani u Řekův, Indův, Arménů nebo Valachů nenaleznou, čeho hledali, věrného vzdělávání evangelia, následování Spasitelova. Téměř od počátku udržovali dosti důvěrné styky s Valdenskými; obmýšleli spojit se s nimi. Ale Valdenští nechtěli celkem oddělit se zevně od církve římské, účastníce se jejích obřadův a přijímajíce svátosti z rukou

jejích kněží. Naopak se zdálo, že událostmi posledními vzbuzeno bylo u bratří jisté zanícení mystické, které se zračilo přáním vždy vroucnějším odtrhnout se od Antikrista. Důležité shromáždění konáno ve L h o t c e na panství Rychnovském (1467): účastnilo se ho šedesáte nejvážnějších bratří. Strana radikální mezi Valdenskými, kteráž od dávna protestovala proti bázlivosti strany mírnější, připojila se k bratřím. Shromáždění jsouc povzbuzeno rozličnými znameními, v nichž vidělo projev vůle boží, rozhodlo se pro samostatný řád kněžský: vybráno mezi bratřími devět osob pověsti bezúhonné; jakýmsi soudem božím ustanoveni pak z nich tři k úřadu kněžskému.[84])

Aby zamezeno bylo všeliké pohoršení, starý kněz valdenský jaksi úředně posvětil osoby zvolené od Boha a od shromáždění. Bázlivcům však ani to nezdálo se dostatečným, ježto podle jejich názoru toliko biskupové měli právo udělovat moc kněžskou. K upokojení jejich úzkosti, nepochybně také ze strachu, aby osud Jednoty nebyl poškozen chybou základní, bratří s obvyklým duchem mírnosti a opatrnosti dožádali se prostřednictví biskupa valdenského Štěpána. Jeho svěcení *Michal Žamberský* přenesl na jednoho z vyvolených, na *Matěje z Kunvaldu*, p r v n í h o b i s k u p a J e d n o t y.[85])

Zvolením kněží bylo dokonáno dílo ustavení nové církve. Pozoruhodná to odvaha, kterou dlužno bylo pokládat za vyhlášení války utraquismu. Odpověď byla tu hned; Rokycana vydal proti pikartům list velmi prudký. Jestliže protestoval důrazně proti smyslu, jaký někdejší jeho posluchači nedůvodně dávali jeho slovům, nebyl zproštěn docela své zodpovědnosti. Cítil to i hněval se proto v duchu. Jeho polemika tudíž jest poněkud příliš

ostrá. Obviňuje bratří, že se neklanějí tělu božímu v svátosti oltářní „an Buoh otec dal čest tomu pánu Ježíšovi, aby ve jméno jeho každé koleno klekalo, nebeské, zemské i pekelné".[86]) Ale hlavní jeho žaloba proti nim, jak lehko pochopíme, týká se volby kněží, tohoto úchvatu moci duchovní, jímž nepřímo byl dotčen v své snaze o smír s Římem a přímo v svém důstojenství arcibiskupském. Jestliže by laikové nakládali takto s řádem kněžským, jaká záruka zůstává proti vrtochům jednotlivců? Kde přestala by roztržka? Jediný zákon zůstal by, vůle jednoho každého, jediný řád, bezvládí.[87]) — Také král byl stále nepřízniv kacířům; byv zapleten do těžké války s mocí papežskou, hleděl především, aby svým nepřátelům neposkytl žádné záminky k žalobám; na sněmě Benešovském žádal přísných opatření proti bratřím. Někteří páni hleděli bránit jich; ale Jednota měla také nepřátele, zvláště královnu Johannu, jejíž svědomí plaché bylo trápeno upomínkou na přísahy církvi učiněné. V pronásledování, které nebylo nikdy utuchlo úplně, opět pokračováno s větší silou. Mnoho bratří bylo vrženo do vězení, sbory pozavírány; věřící se shromažďovali toliko času nočního v stodolách, jeskyních a lesích. Aby oklamali pronásledovatele, do jedněch a týchž šlepějí všickni stoupali a poslední táhl za sebou větev jedlovou: slídiči spatřili toliko sněhem zasypanou stopu sedláka, který si vyšel na dříví. Přese všecku opatrnost tyto schůzky tajné budily pozornost a dávaly podnět ke všelikým řečem potupným o prostopášnostech a mrzkostech. V krajích, kde pronásledování bylo nejtužší, bratří utíkali se do hor. Obávajíce se prozrazení dýmem, dělali oheň toliko v noci a ve dne za oné tuhé zimy severních Čech hleděli ohřát mrazem

zkřehlé své údy u řeřavícího, napolo vyhaslého uhlí.[88]) Padlo i několik obětí.[89]) Čtení listu Rokycanova v kostelích vzbudilo rozličné pohoršení: mladí lidé se ozvali proti němu; byli jati, mučeni a někteří popraveni. Zdeněk Kostka z Postupic umořit kázal čtyři obyvatele skutečské.[90]) Týž osud chtěl připravit i jiným, ale „Bůh nepopřál mu chvíle".

V této krisi Řehoř zachoval se podivuhodně.[91]) Měl nejvznešenější vlastnosti kazatele pouště,[92]) odvahu pokojnou, jež se zdála pohrdat nebezpečenstvím, víru nezlomnou a úchvatnou, činnost neúnavnou. V nebezpečenstvích jej obkličujících nejen uměl plnit svou povinnost apoštolskou, ale dovedl i psát ještě traktáty za traktáty — prosby ke králi, odpovědi Rokycanovi, odvolání k mínění veřejnému, osvědčení víry. Protestuje proti pomluvám: bratři se odsuzují jako pikarti, ačkoli s nimi nemají nic společného.[93]) Čím jsou, ne-li částkou církve utraquistické, a proč kališníci nemají trochu slitování s těmi, kteří taktéž přijímají pod obojí způsobou! Jaká jest vina jejich? Neposlušnost. Ale jakým právem žádá se jejich poslušenství? Kdo byl jim příkladem vzpoury, ne-li ti, kdož neustále lají papeži a biskupům? Slyšíce neustále opakovat, že církev je zkažena a zavedena, dali se do práce i pokusili se o uskutečnění toho, co jim navrhováno. A nyní dává se jim vina, že se oddělují od církve; nikoliv, oddělují se toliko od moci a chyb jejích náčelníkův a přestávají na evangeliu.[94])

Toto úsilí nebylo marné: připravilo znenáhla obrat v mínění veřejném, z něhož brzo těžili bratří, a jehož si třeba všimnout pozorněji. Kdybychom vskutku soudili podle mandátů proti bratřím, tak často vydávaným, domnívali bychom se, že jejich dějiny byly velmi krvavé; v pravdě však

kromě velmi krátkých údobí bratří zůstávali sice mimo zákon, jsouce ohroženi vyhnanstvím nebo tresty nejtěžšími, ale nejčastěji odsouzení bývalo čistě platonické; rozkazy vykonávány jen občas, velice váhavě a nedostatečně. Bratří namnoze byli chráněni veřejným míněním, jež dosti mělo násilí a pociťovalo také tajnou náklonnost k těmto křesťanům pracovitým, pokojným a poctivým; zvláště nalézali záštitu v bezvládí, v uvolnění všech svazků společenských, v slabosti moci královské, jež se nedotýkala samostatnosti pánů na jejich statcích. Za takých okolností stát dobře plnil úkol, jaký mu vykázal Chelčický: pronásledování, které není ani dosti krvavé a zvláště ani dosti vytrvalé ke zničení sekty, jest jí jako pobídkou, zkouškou posilující a ochranou od úpadku mravního, jenž obyčejně v zápětí jde za prvním nadšením, takto získává jí mnoho duchů romantickým kouzlem domnělého nebezpečenství přivábených nebo nákazou obětavosti zachvácených. „A divným božím řízením to se dálo, že čím více oni tu jiskřičku zadusiti chtěli, tím větší plamen z ní se vyskytoval . . . A tuť se vyplnilo proroctví Matěje Pařížského, že povstane lid nepatrný, kterémuž nepřátelé pravdy odolati moci nebudou; nemohli zajisté".[95])

Nebezpečenství bylo by snad vzrostlo, kdyby bratří smrtí, jež téhož roku zachvátila Jiřího z Poděbrad i Rokycanu, nebyli zproštěni svých pronásledovatelů nejnebezpečnějších. Novému králi Vladislavu II. (1471—1516) nedostávalo se ani času ani síly, ba snad ani vůle, aby bděl nad přísným vykonáváním zákonů vydaných proti pikartům. Po celé čtvrtstoletí bratří skoro bez překážky pokračovali v své čilé a šťastné propagandě, jsouce podporováni rozpaky a rychlým mravním úpadem utraquismu.

Zvláště ženy přicházely k nim a byly jim až do posledu spojenci oddanými a vzácnými. Řády bratrské vyžadovaly, aby se šlechtic odřekl svého statku, chtěl-li být přijat do Jednoty; proto za této doby neznáme příkladu, že by do ní vstoupily osoby vyššího stavu; však bratří měli již i v nejvyšší společnosti přátele a ochránce velmi mocné.[96]) Na Moravě přáli jim slavní rodové *Žerotínů, Pernšteinů, Šternberků, Boskoviců*; v Čechách prvními ochránci jejich byli *Kostka z Postupic* a kancléř *Ctibor z Cimburka*,[97]) jenž s nejskvělejšími ctnostmi a osvědčeným vlastenectvím spojoval nejvzácnější nadání politické, podporoval je svým vlivem mocným.

Takto se připravovalo ono spojení dosti nenadálé jedné části šlechty s Jednotou,[98]) jímž si vysvětlíme velikou úlohu, jakou tato měla ve všem ruchu politickém XVI. století. Všickni, jimž náboženství bylo více než prázdným symbolem nebo neurčitou pověrou, vzdalovali se zvrhlého utraquismu. Po žácích Chelčického žádali nauky plnější a víry živější. Od nich se naučili důstojnému životu, přísné opravdovosti, úctě k věcem svědomí, vážné oddanosti k vlasti, tiché a odhodlané statečnosti, zkrátka všem ctnostem, které jakýmsi jasem hrdinství ozařují poslední dny svobody české. **Na neštěstí všecka šlechta nevstoupila do školy jejich.** — Zda na Jednotu nepadá také část zodpovědnosti za revoluci, jež se strhla tehdáž v Čechách? Zda kázaním poslušnosti a sebeobětování stavu selskému neochromila jeho sílu vzdornou a neusnadnila všeobecné zavedení poroby? A naopak zda šířením obyčeje svobodného přemýšlení nepodporovala u pánů ducha nevázanosti a odboje? Však buď jak buď, tyto nedostatky docela bezděčné a dosti záhadné Jednota hojně nahradila tím, že vlasti

dala muže takové, jako *Karla staršího z Žerotína* a *Václava Budovce z Budova.*

Zatím co Jednota pronikala takto do tříd bohatých, hojně přívrženců nabývala v stavu selském a městském. Pokroky její ovšem byly zvláště rychlé v krajině, kde se zakořenila nejdříve. Majíc své těžiště zvláště na Hradecku a Pardubsku, kde až do XVII. století mají sídlo nejdůležitější osady, působila po celých severovýchodních Čechách, jež pokryty byly jejími sbory, Mladá Boleslav a Litomyšl byly jaksi oběma hlavními městy tohoto střediska severovýchodního, které vždy zůstalo předním ohniskem Jednoty. Ke konci XV. století bratří měli hojně přívrženců ve dvou druhých krajinách, na jihu v kraji Píseckém a na severozápadě v kraji Žateckém,[99]) ale na Písecku nepronikli dosti v massu obyvatelstva celkem katolického,[100]) kdežto na severozápadě roztržky vnitřní a rozkol Amosenců záhy zarazily jejich úspěch. V prvních letech XVI. století měli tři až čtyři sta sborů. Bohužel ze žádného údaje nelze soudit ani přibližně o počtu členů Jednoty; domníváme se toliko, že na Moravě bylo jich tehdáž okolo šedesáti až jednoho sta tisíc, a zajisté ještě hojnější byl počet jejich v Čechách.

V.

Než bratr Řehoř umřel, několik let po Rokycanovi (1474), vším právem mohl s důvěrou hledět v budoucnost. Netušil asi, že za dvacet let jeho nástupci opustí jeho učení, zavrhnou jeho spisy a Jednotu zavedou na dráhu zcela odchylnou od cesty, po kteréž on kráčel. Bratří na chvíli byvše zproštěni starostí vnějších, brzo poznali bolestně,

že úspěch pro sektu jest nebezpečnější nežli pronásledování. Život je zkouška, a žádná soustava nečelí mu vítězně; běda však těm, kdo se nedovedou s ním srovnat!

Tuhé řády první doby vyhovovaly několika stům věřících; nyní, když se jich čítalo na tisíce, stávaly se těsnými a těžkými. Zda se zachová táž neodvislost nepřátelská naproti pánům, jichž ochrany dožadováno, a naproti státu, jehož snášelivosti se dovoláváno? V mnohých případech doslovné šetření zákona vedlo k porušení vyšších přikázaní evangelia. Je-li oprávněna úzkostlivost svědomí odmítat přísahu, kterou by se zabránilo nespravedlivému odsouzení? Zakazovat bratřím, aby nepřijímali úřadů veřejných, neznamená-li vzdalovat od moci lidi nejhodnější a vydávat chudé a nuzné nejkrutějšímu útisku? — Záhy se utvořily dvě strany; jedna se skládala ze starých druhů Řehořových, z těch, kteří byli účastníky protivenství a nadšení za let zármutku a hrůzy; druhá záležela ponejvíce z nových členů Jednoty, kteří přinášeli ducha svobodnějšího a upomínkami na minulé zápasy méně upoutaného, spravedlivější porozumění potřebám života i více vzdělání a méně nedůvěry k vědě.[101]) Náčelníkem prvních byl Moravan *Amos*, fanatický, odvážný, prudký, jinak ne bez vážnosti;[102]) druzí zastoupeni byli hlavně bývalými žáky vysokého učení Pražského; téměř všickni prosluli v dějinách Jednoty, *Jan Táborský*,[103]) *Vavřinec z Krasonic*,[104]) *Jan Klenovský* a zvláště *Prokop z Jindřichova Hradce* a *Lukáš Pražský*.

Lukáš narodil se v Praze kolem roku 1460, svá studia konal na universitě utraquistické. Pro horlivost svého kališnického přesvědčení musil jednou opustit město (1480). Věnoval se stavu kněžskému,

ale trápen byl úzkostmi a pochybnostmi, jichž svým rozjímáním a čtením nemohl nikdy rozptýlit.[105]) Jeden z jeho druhů dodal mu traktáty bratří: prostota jejich víry a přísnost jejich mravouky okouzlily tohoto ducha náruživého a nepokojného; tento bohoslov spíše důsledný nežli ustálený, nepoddajný v odchylkách svého učení, stvořený k velení a bojování, podlehl kouzlu snášelivé umírněnosti a odříkavé lahodě prvních učitelů Jednoty. S ním zároveň obrátili se k bratřím starší jeho bratr *Jan Černý*, později proslulý lékař, a mladý bakalář *Vavřinec z Krasonic.* Jeho zvyku vědeckému a přirozené zálibě v logice stala se však brzo nesnesitelnou bázlivost bratří. „Jsa mužem mocným v slovu i v skutku, věrným, pilným, učeným a nedadoucím se přemoci" (Blahoslav), ohlašoval příští nového pokolení; po nadšencích první doby následovali organisátoři, po prorocích theologové. Jednota obdržela od něho své ústrojí pravidelné a vyznání víry. Proto miloval ji jako své dílo a s žárlivou péčí bděl, aby se nevymkla jeho vlivu a neztratila v některé církvi cizí; jestliže odolala přitažlivé síle Lutherově a nestala se jednou ze sekt protestantismu německého, odpovědnost za to padá jen na něho samého. Blahoslav přirovnává ho k „meči vybroušenému od Boha do Jednoty přivedenému". Má opravdu v sobě něco podmanitelského a pánovitého; připomíná ony uchvatitele, kteří jsou tím žárlivější na vládu a samostatnost své vlasti, čím více tato, jsouc zbavena všech svých svobod, splétá se s nimi.[106]) Co by si byl Řehoř pomyslil o svém nástupci? Zda byl by ještě poznal své dílo v Jednotě od něho změněné? Nebylo-li by naopak zemi české lépe prospělo, kdyby se všickni rozkolníci byli přidali k reformaci německé? Aspoň na počátku Lukáš zápasem svým se stránkou přís-

nější představoval budoucnost a hájil věci rozumné a zdravé.[107])

Svým mládím tento neofyta, nadšený spíše nežli opatrný, na některý čas byl zatlačen do pozadí. V zápase, který počal mezi novotáři a stranou Amosovou, přední úkol přísluší *Klenovskému* a *Prokopovi*. Duchaplný Klenovský, jehož příjmí Palček, jest posud populární v Čechách,[108]) oblíben byv při dvoře Jiřího z Poděbrad, který rád měl jeho dobrou a veselou mysl, mohl bratřím prokazovat nejlepších služeb. Jsa muž učený, ač stupně žádného nedošel na vysokých školách a zůstával laikem, a znaje umění ovládat lidi, třeba se nestavěl v popředí, připravoval hlasování. Rozhodl je *Prokop*, jenž té doby byl opravdovým náčelníkem strany mírnější. Jsa bakalářem vysokého učení Pražského, pilným čtenářem mistrův a otců církevních, z nichž Jeronym a Cyprian byli jeho zalíbenými mistry, Prokop byl řečník znamenitý a spisovatel přesvědčivý. „Cokoli psal,“ praví Blahoslav, „vše čísti se hodí i pro češtinu i pro něco většího.“ [109]) Jeho spisy vynikají umírněností a lahodou (s c r i p t a d u l c i s s i m a), čím se vysvětluje osobní jeho vliv. Lukáš sám neodolal tomuto rozumu milostnému a přidal se k názorům méně výstředním.[110]) Jeho syllogismům málokdo by byl uvěřil. Prokop shromáždil kolem sebe všecky lidi dobré vůle, všecky, kdož u vší prostotě srdce hledali pravdy a prospěchu své církve.

Jako vždy i tentokrát se boj soustředil kolem otázky dogmatické, o milosti boží a zásluze člověka. Známe nepokoj, jakým zmítán byl o tom Chelčický; od té doby Jednota nedospěla nikdy k učení jasnému a určitému: kolísala mezi přesným učením evangelia a mezi předsudky mravními, jež nedovolovaly jí zříci se zásady lidské svobody a užitečnosti skutků.

a synodu roku 1464, jenž stanovil učení a boho-
.užbu bratří, prohlášeno bylo ospravedlnění z víry,
le zdá se, že od té doby bylo, ne-li opuštěno —
spoň povážlivě seslabeno: při slyšení roku 1473
nistři utraquističtí vytýkali Michalovi a Řehořovi,
e „nejvíc spasení zakládají ve ctnostném životě“.
)osti jest pohanů ctnostných, ale co jim to prospěje,
dyž nemají víry pravé? — Připustíme-li i sebe větší
řeháňky nebo zlou vůli protivníkům obyčejnou,
řece není hrubě pochyby, že Michal a Řehoř asi dali
odnět k těmto obžalobám; nepopírali sice zvláštní
ůležitost víry, ale myslili, že se musí jevit skutky,
že každý, kdo by příliš spoléhal na zásluhy Kristovy,
nebezpečenství by uváděl své spasení. Po věřících
ádali především přemáhání sebe, poslušenství a
dříkání, život přísný a zbožný.

Takto si vysvětlíme, proč se Amos a jeho přátelé
nohli se vší upřímností vydávat za pravé chovatele
radice, když skutkům přičítali převážnou důleži-
ost. — Člověk, odpovídali jejich odpůrci, musí oče-
ávat svého spasení nikoliv od své zásluhy vlastní,
ýbrž od zásluhy Spasitelovy. V tomto kuse byli jistě
ěrni myšlence zakladatele Jednoty, ale odchylo-
ali se od ní důsledky, jež vyvozovali ze své zásady,
lostejnou resignací a mravní netečností: čistému
šecky věci jsou čisté.

Ke kterému z těchto dvou názorů se přidá vět-
na? Na tom závisely úkol a budoucnost Jednoty.
říVrženci Amosovi nechtěli připustit mezi sebe
ány a boháče, zcela zavrhovali obchod, válku, pří-
ahu, všeliké zastávání moci světské; jestliže by zví-
ězili, obmezeným jejich asketstvím Jednota odsou-
ena byla k jalovosti a osamocení. Prokop v svém
aktátu „o dobré vůli“ a ve Výkladu
. kapitoly sv. Matouše[111]) (kázaní na

hoře bylo oblíbeným textem stránky přísnější) hleděl dojít řešení méně radikálního a zaujav postavení prostřed obou krajních názorů, navrhl učení smiřující zakročení božské se svobodou člověka. Milost boží jest potřebna, a bez ní všecko naše úsilí bylo by marno, ale nám jest se přičinit, abychom zasloužili milosti boží svým pokáním a svými ctnostmi. Ve všech kusech není nám lze vyplnit přikázaní boží, ale mějme dobrou vůli a Spasitel nás neopustí. Urození a mocní obklíčeni jsou nebezpečným pokušením, ale ostříhají-li se hříchů smrtelných, pro něž i chudí půjdou do pekla, není možné, aby nedošli spasení; vedou-li život křesťanský a panují-li podle evangelia, jakou nesnášelivostí zavřen by jim byl přístup do Jednoty? [112]) Moc světská stvořena byla od Boha pro dobro obecné: bratří neporušují přikázaní Spasitelova, domáhají-li se obrany moci světské a vykonávají-li ji sami v konšelství nebo ve všelikých jiných správách.

Umírněností Prokopovou a prostřednictvím Klenovského [113]) získán byl synod Brandýský (1490), ale staroprostí, sotva se vrátili do svých osad, hleděli roznítit mysli proti ústupkům straně mírnější učiněným; tyto byly sice velmi bázlivé a plny ohrad, ale bylo snadno předvídat, že se ona nespokojí jimi. Fanatičtí kazatelé žalovali na Antikrista, který se vplížil do ležení služebníků božích: jako za doby Silvestrovy ďáblu podařilo se poškodit dílo Páně. Neznáme bohužel jednotlivých příhod zápasu; vypravování Lukášovo jest apologií, složenou proto, aby všecka vina byla svalena na stranu staroprostých. Obě strany zápasily o biskupa Matěje z Kunvaldu, jenž ovládán byl sice nejlepším smýšlením, ale jsa sláb a vrtkav potácel se mezi svou náklonností ke straně novotářův a mezi svými upomínkami, obá-

aje se zradit odkaz Řehořův. Po různých obratech ovotáři konečně zvítězili na synodu Rychnovském 1494); jejich náčelníci povoláni byli ku předním řadům, a následujícího roku na shromáždění v Rychově byly zavrženy spisy Chelčického a Řehořovy, ež nevyhovovaly již požadavkům doby: Jednota euznávala jiného učitele než Krista, ani jiného přiázaní než zákon jeho.[114])

Toto rozhodnutí bylo revolucí. Bratří se zprotovali své tradice a své minulosti. Co v učení helčického bylo výstředního a s životem sociálním eslučitelného, zostřilo se ještě v letech pronásledoání; jakmile situace se vyjasnila, samou potřebou loženy byly ústupky. Snesení z roku 1494 a 1495 namenají počátek nové doby.[115]) *Prokop* a *Lukáš* řijímají dědictví Chelčického a Řehořovo jen s podnínkou dodatečného zkoumání. Obavy Amosovy ebyly bezdůvodné, a ďábel vnikl do města svatého. ikdy snad nevynikla s větší patrností nepřekonaelná síla událostí a poměrů, jejich všemocné půobení na soustavy a lidi. Svět se otvírá jen těm, do přijímají jeho podmínky; společnost, než ustouila bratřím, žádala po nich, aby nejprve uznali ji.

Provedené změny brzo se projevovaly na venek ůležitými novotami. Bratří upouštěli znenáhla od něch svých obřadů, jimiž se až posud odlišovali ápadněji od druhých společností křesťanských, neopírali více platnost svátostí udělených od kněží ímských, již nevyžadovali tak přísně druhého křtu ři nových přívržencích. Duch smířlivý a snášelivý ronikl Jednotu; ostatně noví správcové dokázali olikéž moudrosti, kolik projevili rozhodnosti a proíravosti. Nevyužitkovali svého vítězství až do ejkrajnějších důsledků, nespustili s mysli pravý íl, jejž si vytkli, obnovu duší uctěním Kristovým.

Zásady Chelčického, zbavené přílišné své přísnosti a zkušeností téměř oslabené, osvědčily se plodnými, a Jednota zůstala vysokou školou mravního pokroku a snášelivé i silné víry.

Amos se nepoddal své porážce i nabyl oddaného pomocníka v nepokojném mlynáři Kubíkovi Štěkenském. Jsouce podporováni Řehořem Votickým, kterýž opravoval jejich spisy, prudce dotírali na pokrokáře, obviňujíce je, že jdou za osudným příkladem Táborských a že chtí žižkovati.[116]) Všeliké pokusy o smíření nevedly k cíli, a přívrženci Amosovi konečně byli slavně vyloučeni z Jednoty. Na svou stranu přivedli jistý počet věřících, zvláště v jihozápadních Čechách a jmenovitě v kraji Klatovském a Prácheňském; nazývali se Menší stranou neboli Amosenci. Amos měl mnohé vlastnosti náčelníku sekty potřebné i dovedl udržet své věřící; ale jisté věci jsou již předem ztracené. Menší strana, majíc své členy skoro výlučně v třídách nižších, záležela toliko z fanatiků bez vzdělání a bez idejí; dobrovolně odsoudila se k ztrnutí a k smrti. Odmítnuvši všelikou obměnu, stala se kořistí roztržky, rozdrobila se na četné sekty, až konečně zmizela beze stopy v době necelého půlstoletí po rozkolu.[117])

V dějinách bratří vzhledem jak k rozvoji organisace tak ku pokroku zevnějšímu není doby pozoruhodnější nad léta, kteráž uplynula od synodu Rychnovského až do chvíle, kdy reformace lutheránská se počíná ujímat v Čechách. Prokop a Lukáš utvrdili téměř úplně ne vyznání víry, jež se od té doby měnilo ještě častěji, ale ústrojí a kázeň.

Matěj Kunvaldský, poněkud vzav újmu své nerozhodností a svými náhlými obraty, přece však jsa vážen pro zřejmou přísnost svých úmyslův a mírnou oddanost, moudrostí vítězu zachoval si svou

hodnost biskupskou; ale jeho úkol nebyl větší, než že světil čekance k úřadu kněžskému. Po jeho smrti (1500) zvoleno bylo čtvero biskupů, kteříž obyčejně označují se jmenem s t a r š í c h. Jedním z nich byl *Lukáš*, kterýž od té doby měl největší vliv: jeho zásluhou různé sbory bratrské podřízeny byly společnému řádu, a spojení, až posud málo ustálené, přeměněno bylo od něho v opravdovou jednotu. Rozdíly místní byly zavrženy a všudy bohoslužba byla slavena podle obřadu jednotného.

Chladné a suché obřady prvních bratří nemohly dojímat obrazotvornost; Lukáš proměnil je pronikavě: svíce, obřadné nádoby, ubrusy, zpěvy dodávaly jim poněkud pompy katolické. Mnozí se horšili pro tento návrat k modloslužbě; ale Lukáš připomenul nespokojencům, že dlužni jsou poslouchat biskupův, a celkem zvítězil snadně nade všemi choutkami vzdornými.[118]) Jeho autorita byla s úctou vždy větší uznávána: z Mladé Boleslavě, obyčejného svého sídla, učinil hlavní město bratří; kališníci i katolíci viděli v něm nejen biskupa nejváženějšího, ale i neobmezeného náčelníka Jednoty; jeden z jeho odpůrců nazývá jej antipapežem.[119])

Této moci Lukáš nenabyl svým úřadem, nýbrž především osobními svými vlastnostmi. Veliká proměna se zatím udála ve zřízení kněžském u bratří: na počátku skoro všecka moc náležela biskupu, potom dostává se u ž š í r a d ě.[120]) V zásadě moc přísluší vší církvi zastoupené synodem, jenž vedle kněží a biskupů zahrnuje také oprávce kostelův.[121]) Ale vskutku všecka činnost víc a více se soustřeďuje v rukou kněží[122]) a v užší radě, která se znenáhla stává skutečným vůdcem jednoty. Členů jejích obyčejně nebývá nad čtrnáct, čtyři starší a několik kněží od synodu ustanovených, jichž zvolení však

musí být schváleno od rady[123]); tato může se doplňovat i kooptací. Jejím předsedou jest nejstarší biskup, jenž má název sudího, ale ani sudí ani biskupové pospolu „nesmí nic velikého a zvláštního činiti“ bez slyšení rady; pouze ona svolává synod, vyřizuje věci běžné, udržuje kázeň a má největší vliv na volbu biskupův a kněží.[124])

Biskupové se volí z kněží, navštěvují chrámy, spravují kněžstvo, potlačují zlořády neb odchylky, zřizují čekance na kněžství. Tito k úřadu svému se připravují několikaletou prací, za kteréž doby žijí při správcích sborových, podporujíce je jakožto akolytové. Posléze podrobují se přísné zkoušce před radou; tento „řád svědomí“, při kterém se přihlíželo více k stavu mravnímu nežli k vědomostem, byl veden s takovou opravdovostí a vážností, že často žadatelé odstupovali, pojati byvše pochybností o svém povolání a bázní, aby nepoškodili vlastního svého spasení neopatrným převzetím péče o spásu druhých. Kněz podává svátosti, přijímá zpověď — veřejnou pro hříchy veřejné, tajnou pro hříchy tajné; — nad svými osadníky vykonává nejvyšší správu mravní. Jemu pomáhá jáhen, jehož povinností jest jaksi dohlížet nad ním, a výbor starších, jenž spravuje věci hmotné a soudí nahodilé pře mezi bratřími.[125]) Kněžím i nadál doporučuje se práce ruční, ale s podmínkou, aby tím nebyli odvracováni od svého úkolu; chudoba apoštolská se nevyžaduje s takou přísností jako dříve, ba již ochráncové Jednoty ji obohacují svými dary. Její chrámy nejsou jen ke konání bohoslužby, ale jsou též příbytkem kněží.[126]) Kněží, jáhnové, akolytové, někdy také starší žijí společně v domu nebo sboru jsouce podřízeni řádům téměř mnišským; někdy takový sbor bývá útulkem starých kněží, a bratří

na cestách nalézají v něm pohostinství. Jestiť středem všeho života obce; sem věřící přicházejí o radu, tu předkládají úzkosti svého svědomí, hledajíce útěchy nebo poučení.

Zásluhou Lukášovou Jednotě dostalo se učení theologického, v němž se tato hledí co možná nejvíce přiblížit k slovu Spasitelovu a v němž se na přečetných místech již ohlašuje učení protestantské.[127])

Ale v této věci studium rozvoje Jednoty není zajímavo; ani nejhorlivější její obráncové nemohou zajisté neuznat, že reformátoři „mají theologii vědečtější a že s hlubším názorem věcným dospívají ku přesnějším a bezpečnějším distinkcím dogmatickým".[128])

Jako před přeměnou tak i po ní pokrok mravní zůstává hlavní péčí Jednoty, a dekrety synodální konečně tvoří úplný zákonník kázně veřejné i soukromé; zasluhujíce obecné pozornosti pro svou moudrost praktickou, zenenáhla se obracejí ke všem třídám i podávají věřícím pravidla chování pro všecky poměry života.

Boháči jsou zvyklí jistému blahobytu; jim se neuloží přílišná přísnost. Jen vystříhat se jim třeba prázdné marnotratnosti, šatů příliš nádherných, pýchání přepychem neskromným; nechť se rozpomenou, že v svém zboží jsou šafáři božími a že pán požádá počtu, a on jej z každého šartu vydá.[129]) Bůh ustavil pány a zemany nad jejich poddanými, aby od nich měli čest a platy zákonité, ale za to aby jim byli k správě bdělé a k ochraně. Běda těm, kdo se svými poddanými nakládají jako s otroky, utiskují své robotníky nespravedlivými robotami a libovolnými platy! Otec všeho lidstva se odvrátí od nich. Tyto lidi chudé, tyto poddané Ježíš nazval svými bratřími a dítkami; pro jejich spasení trpěl

potupu, muka a ukrutnou smrt; on svou ruku vždy drží nad jejich hlavami; páni, jsouce pamětlivi toho, musí být spravedliví, milostiví, štědří k nuzným i shovívaví k vinníkům. I při šetrné správě svého jmění nechť netrestají příliš přísně těch, kdo nemohou odvádět svých platů, a nechť svých příjmů užijí k nákladům na věci poddaným potřebné. Stkvělá roucha, hody, kvasy a přepych nejsou ozdobou šlechty, ale dobré mravy, pracovitost a péče o dobré obecné. Mnozí vyhledávají úřadů veřejných pro jejich lichý lesk, pochlebnictví, slávu pomíjející a mrzký zisk; k dosažení jich neostýchají se ani úplatkův ani úskokův; pravý křesťan přijímá je s nepokojem a zármutkem; zná jejich povinnosti, pro něž učiněn jest služebníkem služebníků božích.[130]) Soudce, pravý učedlník Kristův, má dbát toliko spravedlivé věci sobě odevzdané a nebýt přístupen žádnému zřeteli zevnějšímu nebo podružnému; trestání se učiní toliko po zralé úvaze bez hněvu, nenávisti, s žádným jiným úmyslem, než „přivésti skrze to k opravení té osoby nebo jiných, a k odvedení od zlého té osoby nebo jiných". Tresty, jež uloží, budou mírné, na smrt odsoudí toliko, má-li zcela zjevný důkaz, že taková jest vůle boží, a jisté přesvědčení, že nelze jinak zabránit vinníku, aby znova nespáchal zločin, i třeba ho takto učinit neškodným.[131])

Za žádnou záminkou nesmí se užívat moci ve věcech náboženských podle zákazů starého i nového zákona. Řád světa v nynější své podobě a pořad společenský založeny byly od Boha, ne ke zlu, ale k dobru obecnému. Proto poddaní a robotníci, kteří proklínají a zlořečí, poplatky a daně neplatí, svých pánů neposlouchají, hledíce svrhnout jejich moc, vzpírají se Bohu samému.[132]) Chudí lidé ať netouží

po jmění boháčů, nechť přijímají vděčně dary od nich obdržené, ale nedomáhají se jich jako práva; nechť neodplácejí nikdy zlo zlem, ani nespravedlnost nenávistí. „Mně pomsta, jáť odplatím,“ praví Hospodin, jenž chce, aby potlačení klidně snášeli své útrapy a aby poslušenství poddaných záleželo ne na strachu, ale na svědomí.

Takové nauky nezůstaly mrtvou literou. Století XVI. v Čechách má, jak již jsme podotkli, tvářnost zcela zvláštní. Mezi velikým hnutím XV. a XVII. století je dobou poměrného klidu; zvlášť uvnitř je to čas, ne-li plného pokoje, aspoň příměří a utišení. Způsob patriarchální, jaký se ustavil na mnohých statcích, svědčí jak o lidskosti pánů, tak o odevzdanosti poddaných. Bylo by velice naivní a nemálo přehnáno, kdybychom Jednotě přičítali všecku zásluhu o toto utišení vášní a o toto usmíření zájmů; příčiny toho jsou mnohé: všeobecný rozvoj vzdělanosti, pokrok mravů, tradice, měkkost a mírnost národům slovanským přirozená, především společný původ, jazyk a náboženství, jež přese všecku řevnivost stavů z pánů a poddaných činily týž národ. Však popřít nelze, že toto učení, které poddaným hlásalo poslušenství a naději oddálenou v život budoucí, boháčům milost a spravedlnost k bližnímu, všem pak lásku a svornost, přispělo do jisté míry k utišení nenávisti u jedněch a ke zkrocení chtíčův u druhých. Na důkaz toho postačí připomenutí, že většina pánů, kteří prosluli laskavostí a lidskostí, byli ochránci nebo přívrženci Jednoty.

Proč tato čistá a moudrá mravouka neuspokojuje nás úplně, zůstavujíc v nás cit zármutku a pochyby? Je prý příliš dokonalá, — řeklo se. — Spíše snad proto, že se povznáší nad povahu lidskou, nikoliv ideálem, jejž vytýká, ale smýšlením, ke kte-

rému se obrací. Bratří činí dobré z povinnosti: nevidíme, že by cítili z toho nějaké potěšení. Vždycky se radujte, pravil apoštol. Mezi všemi svými ctnostmi bratří ztratili tuto. Jako všecky sekty ryze křesťanské neznají lásky k životu a nemají citu pro jeho rozkoše; snášejí jej jakožto úkol, jsouce stále trápeni bázní, aby nezapomenuli na jedinou věc skutečnou, na spasení. Jim umění je toliko prostředkem ke zvýšení lesku bohoslužby; písemnictví toliko zbraní válečnou nebo nástrojem vzdělávacím;[133]) renaissance je znepokojuje a pohoršuje; Italie XV. století bratra Lukáše naplnila jen úžasem a ošklivostí.[134])

Ani myšlenky hrdinské a vlastenecké neznepokojují jich: v nich přespříliš účasten je svět. Jestliže neodsuzují již tak přísně jako Chelčický službu vojenskou, v této věci však rozmnožují počet výhrad a ohrad; bratří válčí toliko pro věc spravedlivou, nevytáhnou do pole, leda když se jim nepodařilo nalézt zástupce, vyžádají si služeb v posádkách nebo při pracích pomocných, nijak nebudou dobývat slávy a vyhnou se stkvělým činům válečným, majíce stále na mysli, že na vojně jsou proti své vůli, a prosíce Pána, aby zprostil je postavení, v němž jejich duše vydána jest největšímu nebezpečenství. — Statečnost není marnivostí, které se člověk odříká nejsnadněji, a mnohému mladému pánu bratrskému pro chrabrost dostalo se asi zbožných výčitek od jeho kněze. Nejslavnější náčelníci Jednoty o těchto řádech uvažují poněkud příliš vážně: dovedou umírat hrdinsky, ale příliš dlouho se k tomu předem rozhodovali.[135]) Myslí příliš na obětování se, ale ne dosti na vítězství, vyzývají téměř neštěstí, nemajíce oné důvěry a oné bujaré veselosti, jimiž se dobývá úspěchu. Stkvějí se ctnostmi menšin, jimž není souzeno, stát se větši-

nami. Vskutku nesmíme se klamat o činnosti bratří a o jejich úkolu; i v době největšího rozvoje Jednoty vymyká se jí devět desítin národa. Svět náleží mocným: všeliké obracování na víru jest výbojem; náboženství vítězí jen tehdáž, má-li v sobě nebo v svých náčelnících něco bojovného, slavného a rytířského. Velicí zakladatelé církví jsou velikými bojovníky, svatý Pavel nebo Luther; bratří jsou toliko mučedlníky, jejich porážka byla nevyhnutelna. Toť trest, snad odměna těch, kteří svůj ideál staví mimo svět: neváží si života, poněvadž nemají důvěry veň. Jen kdyby aspoň nepoškozovali než vlastní svou věc! Na neštěstí jsouce příliš přesvědčeni, aby se poddali potřebným kompromissům, i při vší vůli pokorné a duši obětavé zůstávají příčinou nesnází a rozbrojů. Kdyby byli bývali méně lhostejní k utrpení, několika ústupky byli by vykoupili práva, jichž se domáhali; neukojitelné požadavky jejich víry ohrožují netoliko svobodu jejich, nýbrž i svobodu druhých. Jsou vlasti ctí, ale i nebezpečenstvím.

Mravní naučení bratří, týkající se života soukromého, možná uznat bez výhrady. Z těchto rad, často poněkud prostoduchých, ale zdravých a přímých, poznáváme jasně onu společnost pobožnou, trochu ponurou, a poctivou, která budila by jistě více sympathie, kdyby vzbuzovala poněkud méně úcty. Vztahují se k podrobnostem nejurčitějším. Některé živnosti jsou zakázány, protože ohrožují duši člověka, který je provozuje, nebo že svádějí k hříchu bližního, jako: kostkářství, maléřství, zvláště maléřství karet, kejklířství, čarování, všeliké kupectví, které je toliko příležitostí ku podvodu a zlodějství atd.[136])

Podobnými pravidly stanoví se chování bratří k pánům a k sluhům, k rodičům a dětem, k man-

želům a ženám. „Muž manželku svou má v poctivosti míti, před čeledí s ní se nesvářiti, nehaněti ani potupovati, péči o ni vlastenskou míti, o živnost její, o roucho i o jiné potřeby, aby nouze netrpěla. V těhotnosti pracemi násilnými neobtěžovati; potřebami opatřiti v šestinedělích.“ Nechť váží si jí jako těla svého vlastního. „Zaviní-li z hlouposti, z nepaměti, aby se k ní měl tak jako sám k sobě, neb z bližních jest nejbližnější.“ Žena má býti cudná, poslušná, ne zlostná ani reptavá. Jí dohlížet jest nad čeledí a péči mít o dům a času nemařit zbytečným povídáním. Bez vědomí hospodáře aby nekupovala a neprodávala a byla šetrna, aby mohla být dobročinna. Ať pravidelně obcuje službám božím a v sobotu ať si připraví, čeho potřebí na neděli, aby Pánu obětovala tento den celý. Pokud děti jsou malé, nechť otec svolí se s mateří, aby jeden nechválil toho, co druhý pokáral. Dětem svým ať skrývají přirozenou svou milost a vychovávají je v kázni, v bázni boží a ve ctnostech křesťanských. „A nejpilněji toto: aby rodičové vedli dítě ke skutečnému poslušenství; když jemu dějí: Učiň to! aby učinilo, aneb: Nech toho! aby nechalo.“ Se všemi dětmi třeba nakládat týmž způsobem, ostříhat jich, opatřovat vším potřebným, ale nezvykat jich mlsnotě a nádheře. Rodičové nechť vzdělávají je svým příkladem a učí je poznávat Boha a sloužit mu.

S touže péčí přesnou a jasnou dekrety přihlížejí všudy ke každému postavení a ke každé potřebě životní. Vysvítá tu patrně záměr pojmout člověka celého, předepsat mu, jak se má chovat nejen v okolnostech slavnostních, ale v každé době a v každé chvíli. V této věci vytýkána jim přílišná prostota, ba i dětinství; není-li to spíše důkaz

hluboké znalosti duše lidské a nesvědomé, ale znamenité dovednosti? Toliko za neustálé dohlídky se poddává a vzdělává vůle; obecné a příliš neurčité zásady tu nestačí. Bratr není křesťanem podle jména a náhodou; evangelická mravouka jest mu jako ovzduší, mimo něž nedovede žít, jest mu více než zákonem, jest mu obyčejem. Zajisté jednotlivé chyby byly též mezi bratřími; celkem však oni uskutečnili svůj program. Jsouce poměrně vždy nečetní, bedliví vůči žárlivým zrakům svých protivníků, pronásledováním zbavení vší škodlivé přítěže slabochův a skeptikův úspěchem přivábených, uskutečnili to, co většině druhých sekt křesťanských bylo toliko upomínkou neb ideálem. Není již malou zvláštností jednat podle svých zásad a žít podle své víry.

Nový směr Jednotě daný skoro bezprostředně získal jí přehojných přívrženců z nejrůznějších stavů; mnozí čekali tak říkajíc u brány, byvše odpuzováni až posud požadavky příliš přísnými; jakmile se pootevřela, hrnuli se dovnitř kupci, měšťané, rytíři, páni; sekta až posud slabá a tupená stávala se stranou, s níž bude třeba počítat. O pokrocích svědčí pozornost, jakou počali jim věnovat katolíci. Až posud se chovali dosti lhostejně, ba spíše se těšili z roztržky oslabující kališníky; nyní jsou vyburcováni, jejich polemisté vstupují do boje, papež Alexander VI. vysílá inquisitora Henrika Institoris do Čech a na Moravu,[137]) aby obracel kacíře valdenské a pálil jejich knihy. Katolíci jsouce nespokojeni výsledkem své výpravy literární,[138]) utekli se ke králi a slabý panovník lehce byl přemluven. Nemaje žádné zbraně proti utraquistům, příliš mocným a smlouvami chráněným, ochoten byl podat církvi důkaz své oddanosti. První nařízení

krále Vladislava (1503) čelila toliko proti pikartům bydlícím na statcích korunních nebo v městech královských; jeho moc nezasahovala dále, ježto šlechtu vázaly toliko nálezy sněmovní. Jestliže však kněžstvo utraquistické v své horlivosti závodilo s kněžími katolickými, laikové neradi se pouštěli do pronásledování; ba i ti, kteří nepřáli bratřím, byli vlažni, podhlídavi a málo ochotni stát se služebníky pravověrného záští. Konečně však dosaženo bylo přece většiny. Nařízení Vladislavovo, známé také pode jménem dekretu Svatojakubského (1508), jest velmi důležito v náboženských dějinách českých XVI. století. Byvši přijato od stavův a zapsáno do desk zemských, mělo všecky vlastnosti zákona, a nikdo se nemohl vyhýbat jeho předpisům. Bratřím bylo stálou hrozbou a jako nevyhladitelným odsudkem, jímž odpovídáno na jejich prosby a žaloby. Jeho znění bylo velmi přísné, s úmyslem velmi chytrým, aby Jednota byla rozrušena a rozptýlena, aniž by třeba bylo utíkat se k houfným popravám, jimiž by pobouřeno bylo mínění veřejné. Všeliké schůzky pikartů jsou zakázány, jejich spisy mají být pobrány a spáleny, jejich kněží zjímáni; ke všem farám ustanoveni budou kněží kališničtí nebo katoličtí, jichž povinností bude vyučovat své osadníky pravé víře a dohlížet, aby pravidelně obcovali službám božím; přísné tresty vyhlášeny proti každému, kdo by kacíři poskytl útulku.[139])

Nikdy Jednota netonula ve větším nebezpečenství, a mocně útokem na ni hnáno po několik let; nebylo sice mnoho obětí,[140]) ale všelikého soužení, sbory pozavírány, kněží na útěku, shromáždění po lesích, všady hrůza a rozvrat. Netřeba zdržovat se při těchto událostech. V dějinách Jednoty musili

bychom dvacetkrát líčit týž obraz. Za tohoto těžkého a krušného času bratr Lukáš dokázal, že zdědil, ne-li učení Řehořovo, přece jeho statečnost a oddanost. Jeho činnost, vytrvalost, horlivost, úžasný počet spisů jeho dosvědčují, že dobře ho znali ti, kdo důvěřovali veň; svými službami ospravedlnil hrdou poněkud neústupnost své autority. Slavně obstál ve zkoušce, a kdo viděli ho v nebezpečenství, neodvážili se více reptat proti jeho nařízením. Pronásledování ochablo teprve roku 1514, a Lukáš by se byl málem stal jednou z posledních jeho obětí.

Utiskování mělo účinky horší a horší: mdlí opouštěli Jednotu, svazky jednotlivých sborů se uvolňovaly; prvního vyjasnění biskup chtěl užít k obchůzce pastýřské. S oběma svými průvodčími byl zrádně jat od Petra Sudy z Řenec, pána na Janovicích. Tento Petr „mistr a kníže zlodějův", jehož život jest jen nepřetržitou řadou násilí a zločinů, dokud města, zoufalstvím jsouce dohnána, neztrestala ho pořádně, doufal asi, že na bratřích vydře něco peněz. Se svými vězni nakládal velmi tvrdě; Lukáš, který trpěl kamenem, rozstonal se, až se obáváno o jeho život. Zůstal klidný vůči smrti: jeho neoblomnost hnula Sudou, u něhož zakročili zároveň přátelé vězňovi, i svolil ku propuštění jeho na svobodu s podmínkou, aby se dostavil před konsistoř utraquistickou a jí se zodpovídal z bludů jemu vytýkaných. Dříve než vypršela lhůta ustanovená, umřel Vladislav (v březnu 1516).

Smrtí Vladislavovou počíná bratřím opět doba pokoje a pokroku. Novému králi Ludvíkovi bylo teprve devět let. Moc ústřední, vysílená již za slabého krále Vladislava, za jeho zástupce zmizela

téměř a při obecném a plném bezvládí nic se nestaví v cestu propagandě bratří.

Byla to doba luzných nadějí. Jednotě přibývalo neustále sborů, její vliv se rozmáhal; města byla již vážně nakažena, nejosvícenější, nejlepší a nejmocnější strana v šlechtě přestoupila k ní nebo přála jí. Kde se zastaví tyto vymoženosti? Zdaž úspěchy minulé nebyly zárukou budoucnosti? Jak rychlý to postup za půl století od chvíle, kdy několik zbožných poutníků s bratrem Řehořem opustilo Prahu! Bratří byli ještě v plné síle a v plném nadšení mladistvém; dvojnásob čile pracovali, vydávajíce hojně obranných spisův a vyznání víry.[141]) Od roku 1500 měli knihtiskárnu v Mladé Boleslavi, druhou založili v Litomyšli a třetí v Bělé. V neurčitém tušení, že doba nastala rozhodná, nechtěli propást vhodné chvíle. Odkud mohly se vyskytnout nesnáze? Od moci světské? Jestiť zničena nebo získána. Od katolictví? Jestiť v plném úpadu; kněžstvo bez správy pozbývá mysli, obyvatelstvo se odvrací od církve, která jeví se jako žalostná zřícenina zašlé veliké minulosti. Dědictví osiřelo: nechť se přihlásí jen někdo, kdo by si směle je vymohl a mocně se ho ujal. — Kdo bude tímto nástupcem žádoucím? Zajisté nebude jím utraquism nehybný, zastaralý, více již sešlý, nežli katolictví, udržovaný toliko zbylou pověrou neb ochranou zákonův. A právě tyto přízraky zastihují Jednotu plnou života a víry, zřejmě Ježíšem chráněnou, pronásledováním utvrzenou, zkušeností poučenou a schválenou! Jí přísluší provést to, oč se marně pokoušelo husitství; ona písmem svatým usmíří opět jednotlivé stavy české, zabezpečí vítězství evangelia a pokoj národa vybaveného konečně z příliš dlouhých zmatkův a vnitřních válek.[142])

Tyto sny byly náhle přerušeny dvěma nenadálými událostmi. Po smrti krále Ludvíka (1526) Čechové za jeho nástupce zvolili bratra císaře Karla V. Ferdinanda Rakouského; v téže době Lutherem počala již reformace německá.

Nový král šel pevně za cílem jasně vytčeným. Jakožto katolík nenáviděl bratří, v nichž bystrým svým rozumem poznával pravé nepřátele církve římské; jakožto opatrný politik doufal přivést utraquisty ku poslušenství Říma, od něhož obdržel ústupky odpírané všem jeho předchůdcům, proto v zášti měl tyto rozkolníky, kteří překáželi jeho záměrům. Jsa velice žárliv na svá práva, bál se těchto sektářů zrozených za bezvládí a vzrostlých za zmatků, jejichž pouhé trvání bylo negací samého principu sociálního: jejich spojení se šlechtou bylo mu podezřelé a jejich vliv v městech nepříjemný. Nepřátelství tím nebezpečnější, že bratří nebyli chráněni žádným zákonem, naopak vydáni byli v nebezpečenství velmi přísnými nařízeními, jichž každé chvíle mohlo být užito proti nim!

Jakkoli obvyklé bývají všeliké frase o malomoci síly proti ideám, není přece příkladu, že by se byl národ obrátil k novému vyznání proti vytrvalé vůli svých náčelníků. Všickni nástupci krále Ferdinanda I. nezdědili jeho oddanosti ke katolictví, nerozuměli také jasně situaci, aniž měli vůli tak pevnou; celkem však zachovali věrnost Římu a udrželi aspoň větší díl moci znovu získané od zakladatele své dynastie; v Čechách již se neopakovalo podobné bezvládí, jaké bylo na počátku XVI. století. Habsburkové nesvolili nikdy, aby Jednota postavena byla pod ochranu zákona, a taková byla jejich moc, že se o pevně vyslovenou vůli jejich rozrazilo všeliké úsilí důrazné. Tímto chováním moci královské

pokroky bratří byly, ne-li úplně zastaveny, aspoň velice zvolněny a znesnadněny. Jejich propaganda dála se již jen po jednotlivcích, způsobem jaksi sporadickým. V cestu však stavělo se jim více překážek: náboženství vzešlá na půdě domácí mají sílu přitažlivou, jež se vyčerpává brzo. Jednotě v Čechách bylo určeno stát se něčím podobným, čím jest protestantství ve Francii, společností váženou, vládnoucí vlivem velmi opravdovým, vábící k sobě občas muže výtečné, ale nedoufající hrubě aniž přející si valně, přivinout k sobě massu národa.

Tím spíše, že napříště jednat jí bylo ne již s utraquisty, nýbrž s lutherány. — Nemůžeme se tu dávat do přesného srovnání učení bratrského s Lutherovým: zdá se ovšem, že učení Lutherovo nebylo bližší písmu svatému; ale i to zabezpečovalo mu vážnou přednost. Reforma lutheránská nevynikala oním tak jasně význačným rázem demokratickým, jenž u žáků Chelčického poděšoval nebo pohoršoval mnoho lidí. Jestliže přesvědčení náboženské více nebo méně se vysvětluje předsudky hmotnými, zajisté je to politování hodné, ale tak všeobecné jako přirozené. Elita stavu panského přistoupila k Jednotě, většina přijala protestantství, a protože téměř vždy šlechta strhla s sebou své poddané a robotníky, a že ostatně měla převážný vliv na sněmu, jejich obrácení vydalo církvi lutheránské celé království, aspoň celou jeho část nekatolickou. Pokroky nové víry byly by mohly být zastaveny záštím národním, ale oslabená říše německá již nebudila příliš živého nepokoje; napříště Čechové, jsouce pány doma, chráněni zákony určitými, zcela ochotně zapomínali na své stížnosti proti sousedům, jichžto útoky měli za zastavené. Jakmile německý původ reformace nebyl příčinou k vylu-

čování, byl jí velikým doporučením. Přese všecky pokroky Slovanů bylo v Čechách mnoho Němců, zvláště v městech, a ti přivábeni byli k církvi německé temným pudem kmenovým. Kromě těchto Němců celý národ podléhal tlaku tajnému, vysvětlitelnému, ale neodolatelnému, jakým vždy na malý národ působí veliká říše sousední.

Nehledíme-li ani ke všelikým úvahám zevnějším, v reformaci německé, ve vznešeném a humanním duchu jejího původce, v jejím úspěchu skoro ohromujícím byla neodolatelná přitažlivost: bratří málem by byli sami bývali zachváceni: bratru Lukásovi se podařilo zabránit, aby Jednota nezanikla v protestantství; jeho zásluhou zůstala sektou samostatnou, zachovala život osobitý. Postavíme-li se na stanovisko čistě lidské a historické, právem se tážeme: k čemu tento odpor? Za jakým účelem? — Utraquism podlehl nemoci, jež hubila jej tak dlouho, jeho dědictví bylo již osazeno; osud se vyslovil, nález byl konečný: nejlépe bylo by bývalo poddati se. Bratří, kteří až posud byli nadějí, nechtíce toho učinit, stali se nebezpečenstvím. Zdálo se, že jsou povoláni k obnově jednoty mravní v Čechách, když by pojali v sebe znenáhla všecky strany; napříště byli již jen překážkou jednotě a novým činitelem nesváru. K četným již stranám přistoupila nová: mravní hodnota jejích členů a jejich služby osobní jsou jen nedokonalou náhradou za osudné následky zmatku, jejž udržuje a rozmnožuje.

Poznámky k hlavě III.

[1]) Administrátor, jak známo, byl ustanovován od kapituly; pokud arcibiskupská stolice Pražská byla uprázdněna, byl nejvyšším hodnostářem duchovním a přirozeným obráncem ideí katolických v Čechách. [Hanuš z Kolovrat teprve po smrti manželky své (1467) vstoupil do stavu duchovního a brzo učiněn kanovníkem a později proboštem kapituly Pražské; r. 1477 stal se administrátorem konsistoře katolické a v úřadě tom zemřel za krvavé bouře pražské 23. září 1483. Srov. str. 220. a 225.]

[2]) Puritány české urážel volný život kněží vlašských. Augustin Lucian umřel roku 1493.

[3]) Jediným přáním utraquistů bylo pojistit si řád kanonický tak, aby udržen byl svazek mystický, vížící kněží s apoštoly. Poznáme, jaký úkol tento předsudek o jednotě a souvislosti církve má ještě u bratří českých, svým duchem přece tak svobodných.

[4]) Staré letopisy, str. 274.

[5]) Palacký, V. sv. 2, str. 97.

[6]) Odvolání kněží před konsistoří podobojí (1500): „Dáváme se vinni Pánu Bohu všemohoucímu, že jsme hřešili proti Pánu Bohu i jednotě této pod obojí způsobou církve svaté, činíce nenáležité závazky proti slovu božímu ve Vlaších biskupu, od něhož jsme potvrzení na úřad kněžský přijali. Na kterýžto závazek jsme pod jednou způsobou přijímali proti nařízení Pána Ježíše Krista, a proto my toho hříchu svého srdečně litujíce, vinni se dáváme Pánu Bohu i církvi jeho a vás všech na místě církve prosíme, abyste se za nás předkem modlili, až nám Pán Bůh ráčí ten hřích odpustiti a nás za své služebníky přijmouti." — Borový, Die Utraquisten in Böhmen. (Archiv für österr. Gesch. XXXII., str. 264. [Srovnej též Akta konsistoře podobojí str. 189 č. 326.]

[7]) Však i za této doby měla obec účast ve správě církevní. Každého roku pán jmenuje sbor kostelníků, složený ze dvanácti členů: jejich moc jest i finanční i morální: bdí

nad důchody a výdaji a dohlížejí, aby se věřící nevyhýbali kostelu. Proti oprávci nezmohou však ničeho a farář nemá v nich žádné opory pevné.

[8]) Slula konsistoří dolejší, poněvadž zasedala na Starém městě pražském na rozdíl od konsistoře katolické, které příslušela správa dioecese za doby uprázdněného arcibiskupství, i sídlila na Hradčanech a nazývala se proto konsistoří hořejší. — Viz Tomkovu rozpravu „O církevní správě strany podobojí v Čechách od r. 1415 až 1622." Čas. Česk. Musea 1848 str. 365—383, 441—468.

[9]) Lechler, Johann von Wicliff und die Vorgeschichte der Reformation, II. str. 514.

[10]) Kolem roku 1720 hrabě Zinzendorf na svém panství přijal několik potomků dávných bratří českých, kteří více než celé století po konečném vítězství víry katolické přese všecko pronásledování zůstali kacíři. Od nich založena byla osada od té doby proslulá, *Herrnhut* v Horní Lužici. Dosti šťastna byla jejich propaganda, podporovaná náboženským obrozením XVIII. století. Dnes počítá se jich několik set tisíc v Evropě a v Americe [v již. Africe, Australii a v Tibetě]. S hlediska dogmatického Herrnhutští neboli Bratrská církev (Brüdergemeine) nestýkají se více se starými bratřími nežli jakákoli jiná sekta protestantská, ale zachovali jejich kázeň mravní. Osadníci od hraběte Zinzendorfa na jeho statky povolaní přišli z okolí Fulneka na Moravě. Odtud vešlo v obyčej mluvit o bratřích moravských, k čemuž neopravňují ani prameny ani události. Bratří sami se nazývali Jednotou bratrskou a její členové, třebas bydlili na Moravě, náleželi přece k jednotě bratří českých (unitas Fratrum Bohemorum). [Srovn. rozpravu J. Müllera „O souvislosti obnovené církve bratrské se starou Jednotou bratří českých" v Čas. Čes. Musea 1885, str. 193—210, 441—455.]

[11]) Bibliografie dost úplná o dějinách Jednoty jest obsažena ve spise Schweinitzově The history of the Church known as the Unitas Fratrum or the Unity of the Brethren, Betlehem, Moravian publication office 1885. — Edmund de Schweinitz byl biskup bratří, a jeho práce má ráz apologetický, ale jest svědomitá a zajímavá. [Srovnej Athenaeum r. 1887 str. 98—99.] — Otázky o počátcích Jednoty prozkoumal vědecky i důvtipně J. Goll, professor university české v Praze, ve Francii svými zprávami [o historiografii

české] v Revue historique dobře známý: Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder; I. der Verkehr der Brüder mit den Waldensern: Wahl und Weihe der ersten Priester, Praha, 1878. II. Peter Chelčický und seine Lehre, Praha 1882; články [O Jednotě bratrské v 15. století] v Čas. Čes. Musea (1883—1886). Vedlé Golla zná dnes nejlépe dějiny bratrské Jos. Müller: viz Die deutschen Katechismen der böhmischen Brüder, Berlin 1887. [Srovn. Athenaeum 1888 str. 219—222.] Srovnej ještě studie Lenzovy Učení Petra Chelčického o eucharistii, Praha 1884, o očistci, Praha 1885. [O křtu a zvláště o křtu nemluvňat v Č. Čes. Musea r. 1885. Srovn. Athenaeum 1885 str. 152—154, 222 až 223, 1886, str. 131.]

[12]) Goll poznamenává zcela správně, že Chelčický, pravý otec Jednoty, není chiliastou, a zajisté Petr ve skutečnosti nevěří, že kdy zde na zemi se uskuteční jeho ideál ctnosti a štěstí; avšak zda tento ideál sám tolik se různí od ideálu chiliastů? Jeden z kazatelů nejpokročilejších učil, že křesťanům nebude více potřebí knih: není-liž ozvěna tohoto mínění v odporu Chelčického proti scholastice a proti hádkám dogmatickým a v jeho zálibě pro duše prosté, jež pravdu spatřují intuicí božskou?

[13]) Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens, Praha, 1878, IV. str. 54.

[14]) O Mikuláši z Vlásenice viz Gindelyho Gesch. der böhm. Brüder str. 17 a 49. Srovnej Jos. Jirečka Rukověť k dějinám literatury české, Praha 1875 a článek v Čas. Čes. Musea 1876 str. 47 až 82 téhož spisovatele. Jest to velmi zajímavá studie psychologická, jež jasné světlo vrhá na stav duševní v Čechách za XV. století. Počet Mikulášenců byl dosti veliký; nejvíce jich bylo v stavu selském, ale nalézáme mezi nimi také dosti šlechticů. Šlo jim hlavně o zdokonalení mravní, a kdo prožili mezi nimi, byli docela připraveni ku přijetí nauky Chelčického.

[15]) Srovnej Locustarium fr. Johannis Aquensis de sectis et diversitate atque multiplicatione Begardorum in terra Bohemiae [spis věnovaný panu Zdeňkovi Lvu z Rožmitála a v rukopise chovaný v Ottobonianské knihovně v Římě. Srovnej rozpravu Jos. Truhláře O životě a spisech bosáka Jana Vodňanského v Čas. Čes. Musea 1884, str. 540]. Ve spise tom, jehož se dovolává Jireček v Čas. Čes. Musea 1876,

str. 60. mluví se o Saduceích, pozůstatcích prý mrskáčů neboli flagellantů, o Valdenských a jiných.

[16]) Tak dokazuje Goll v Čas. Čes. Musea 1884, str. 37. Gindely a Palacký zacházejí příliš daleko, mluvíce o vlastních sektách, co znamená ponětí přesného učení a pevného ústrojí. Jisto však jest, že země byla plna vření, že autorita náboženská byla velmi nejistá a že takový stav věcí přirozeně v zápětí měl tvoření se neodvislých skupin.

[17]) „Za pokračování Táborských bratří i Jednotu bratří pokládat jest omyl, ačkoliv o tom pochybovat nelze, že i z této strany Jednotě členů přibylo" (Goll, Čas. Čes. Musea 1884, str. 159). — Bratří vždy protestovali hlasně proti směšování jich s Tábory, jako snažili se dovozovat jejich nepřátelé a jejich protestace byly zcela oprávněné; vhodno však připomenout, že Táboři úřadně odsouzení a mínění veřejnému nepříjemní byli spojenci velmi pohoršlivými, a nejobyčejnější opatrnost radila bratřím, ne-li zveličovat, aspoň velmi přesně vyznačovat rozdíly obou stran.

[18]) Kázaní Rokycanova nezachovala se nám, ale máme postillu jeho (výklady a kázaní na neděle a svátky přes celý rok), z níž poznáváme dosti jasně jeho umění; jsou to opravdová kázaní určená ke čtení. Složena byvše za vlády Poděbradovy, to jest v době, kdy časem způsobeno bylo utišení, mohou uznána být za soubor spíš umírněný díla kazatelova. Některé úryvky z nich uveřejněny byly ve Výboru literatury české II., str. 737—745; nejvýznačnější výňatky podány jsou od Golla v Čas. Čes. Musea 1879, str. 64—70. [Otisk ve Výboru lit. č. není ukázkou z postilly Rokycanovy, nýbrž z díla cizího, Hankou zcela libovolně Rokycanovi připsaného. Srovnej důkaz prof. Golla v Čas. Čes. Musea 1879, str. 62—63, kdež obhájen též literární význam pravé postilly Rokycanovy.] Někteří věřící činili si také zápisky nebo výtahy z kázaní Rokycanových; Goll uveřejnil některé z těchto záznamů (Čas. Čes. Musea 1884, str. 45 a násl.). Vzácných pramenů těchto lze však užívat jen s jistou opatrností: není skutečně ničím prokázáno, že by myšlenka kazatelova nebyla více méně pozměněna.

[19]) Sigmund vešel do Prahy v měsíci srpnu a již v září Rokycana káže velmi prudce proti kostkářství, smilství a jiným hříchům, jež se množily vinou lehkého dvoru císařského. Tomek, Dějiny Prahy VI., str. 8.

[20]) Čas. Čes. Musea 1879, str. 201.

[21]) Ibid. str. 203.

22) Ku př. jeho rady o manželství (str. 200). Jest tu množství podrobností určitých, jež mohly by být podány jen v překladě latinském. — Jinde naivnosti: po celé řadě prudkých útoků proti Pikartům spisovatel udává znamení, podle kterého poznáme, že jsou špatnou stránkou, jejich nesnášelivost, ale nepozoruje, že se důvod obrací proti němu (str. 210)

23) Čas. Čes. Musea 1879, str. 209.

24) Viz Golla Čas. Čes. Musea 1884, str. 39 a str. 46—47.

25) Čas. Čes. Musea 1879, str. 208.

26) Loc. cit. Srovn. ještě výslech kněze Martina Rokycanou v Čas. Čes. Musea 1884, Goll, str. 455—456.

27) Čas. Čes. Musea 1879, str. 209—210.

28) Z příkladu o sobě dosti nepatrného zdá se mi, že si lze učinit úsudek dosti správný o malé střízlivosti řeči arcibiskupovy a o nedorozuměních, jež z toho vyplynula mezi ním a jeho posluchači. — Za prvního pronásledování bratří vytýkáno jednomu z jejich kněží, Martinovi, že se neklaní svátosti oltářní a že neuctívá svatých podstat. „I mistr to oznamoval — a muož býti, že ještě — že zvláštní a největší čest tělu pána Ježíše jest hodné přijímání" odpovídá Martin, obraceje se k Rokycanovi, a připomíná jiný jeho výrok, že „klanění Bohu nejlepší jest poslušenství". — Arcibiskup nepopírá těchto slov a jenom vysvětluje, že nemají významu, jaký Martin jim připisuje, nikdy prý nemínil odporovat klanění se svátosti oltářní; nemá sice té ceny před Bohem jako svátost hodně přijatá, ale proto nesmí být opomíjena. „Tehdy já, kdybych v měšci měl haléře a peníze stříbrné a zlatý také, ježto jest nejdražší věc, protož bych měl zavrci halíře, protože mám zlatý, jenž jest nejdražší věc?" Martina však nepřesvědčil. — Kdo jest vinníkem? Zda ten, kdo ve věcech tak choulostivých užívá nebezpečného přirovnání, čili ten, kdo přijímá je v zřetelném a naprostém jeho smyslu? Bratři se přidrželi kázaní Rokycanových doslovně, ale zda nemohl on předvídat, že se tak stane?

29) O Řehoři viz Palackého Dějiny národa Českého IV., č. 1., str. 424—427; Gindelyho Gesch. der böhm. Brüder I., str. 21; Jirečkovu Rukověť II., str. 164; a Gollovu monografii o Jednotě bratrské v 15. století v Čas. Čes. Musea 1884, str. 156—159 a str. 167—169. [O rodu Řehořově první se zmiňuje br. Vavřinec Krasonický, že totiž byl „zemanský člověk";

že byl synem sestry Rokycanovy, uvádí teprve Blahoslav v své Summě z r. 1556: „Gregorius, sororis Rochezanae filius, homo nobilis, licet pauper.“ Palacký svědectví Blahoslavovo zavrhuje, protože v nejstarších pramenech a zvláště ve spisech a listech Řehoře samého nic není, co by se dalo vykládat na Rokycanovo ujcovství.]

[30]) Goll v Čas. Čes. Musea 1884, str. 40.

[31]) Velice zajímavý obraz tohoto těkání, pátrání a úzkosti duševní shledáváme v nejdůležitějším polemickém traktatu proti bratřím složeném v XV. století, v Obraně víry proti Pikartům (Čas. Čes. Musea 1884, str. 53).

[32]) Asi v roce 1454 nebo 1455. [Vilímovští nazýváni byli ne bratřími, nýbrž, jak se zdá, „nábožnými“ Vilémovskými. Snad stáli v nějakém spojení se zpustlým klášterem Vilémovským, kde roku 1521 vytištěna byla Chelčického Síť víry. Goll v Čas. Čes. Musea 1884, str. 49.]

[33]) Müller v kritice práce mé poznamenává, že to jest pravdou toliko pro první dobu Jednoty. — Od doby Lukášovy odděluje se ona zajisté úplně od prvních svých zakladatelů v příčině dogmatické, ale duch Chelčického trvá v ní přese všecky přeměny.

[34]) [Na klášteře Vilémovském péčí Chvala Dubánka. Srovnej výše pozn. 32.]

[35]) Tato úcta jasně vysvítá z úsilí jednotlivých stran o získání jeho; přátelství, zdá se, že přežilo i konečnou roztržku. Podivno, jediným zlozvukem vyznívá obžaloba, vznesená proti němu od bratra českého (1524). Ale Lukáš, svědek vždy dosti podezřelý, skládá tu dílo polemické, a jeho vypravování, ostatně s ohradami podané, nemá žádné autority.

[36]) Nezdá se mně potřebou pouštět se do přetřesu sporných míst v životě Chelčického. Dlouho se tvrdilo, že byl ševcem; je to legenda zakládající se na nejapném omylu inquisitora Henrika Institoris. Pravdě velice se podobá, že nedošel posvěcení na kněžství. O životě a učení Chelčického uvedli jsme již mistrnou studii Gollovu „Quellen und Untersuchungen II. díl“; k ní se druží rozprava téhož autora Petr Chelčický a spisy jeho v Čas. Česk. Musea 1881 str. 337, velmi důležitá pro biografii a bibliografii. Srovnej ještě Jirečkovu Rukověť a Šafaříka v Čas. Čes. Musea 1874 str. 98. F. Schulz uveřejnil o zakladateli Jednoty — v Osvětě (1876) — práci výmluvnou a duchaplnou, jež prospěla mně znamenitě četnými

výtahy ze spisů Chelčického k ní připojenými. [Otisk práce té vydán v Matici lidu r. 1882 ročník XVI. č. 2.]

[37]) Naučil se snad trochu jazyku latinskému, ale znalost jeho nebyla nikdy úplná.

[38]) Chelčického Postilla. Doklad uvádí Schulz v Osvětě 1875, str. 150.

[39]) Postilla složena byla v letech 1435—1443; Síť víry za mezivládí, které nastalo po smrti Albrechta Rakouského (1439). Lidé ztrácejí se v temnotě nevědomosti a hříchu jako ryby v moři; sítí víry vracejí se světlu. Na neštěstí dvě velryby vnikly do sítě této, papež a císař, potrhaly ji, a od té doby zlo panuje na zemi. Hlavní díla Chelčického jsou dále: Výklad na pašiji sv. Jana (velmi důležitý pro poznání jeho učení o milosti); O šelmě a obraze jejím podle domnění prof. Golla (Čas. Čes. Musea 1881, str. 19) titulem tím nazvána celá řada traktatů, zvlášť o těle božím, o Antikristu, o základu zákonů lidských a j. Vydání Comenia 1891.]; Roty české a j. Srovn. Čas. Česk. Musea 1886, str. 276.

[40]) „Všecky věci dány jsou od otce Kristovi, to jest všeliká moc k učinění spasení plného všem v něho věřícím, tak aby neměli potřebí hledati jeho jinde v které věci nebo v kterém člověku kromě něho. Nebo kdož jeho jinde hledá, ten jeho nenalezne, protož ani v papeži, ani v moci jeho, ani v jeho ustaveních, ani v biskupích, ani v jich koních spasení jest, nebo falešná jich moc, falešná jich ustavení' falešné jich množství koní k spasení, falešné zdi vysoké kostelů a klášterů k spasení. Jediný Kristus jest pravda k spasení všem věřícím v něho.“ (Osvěta 1875 str. 299.) „Neroď se báti nižádný pro mnohé veliké hřiechy, ktož má vóli dobrú a ktož věří, že jest tato studnice otevřiena tak štědře, aby se v nie mohl umyti vešken svět ode všech nečistot, což jich móž mieti, jako jeden člověk, a jeden člověk jako vešken svět.“ (Výbor II. str. 613).

[41]) O této části viz Golla Quellen und Untersuchungen II. str 29—31. Výtahy podané Schulzem zdají se dosti přesně vyjadřovat mínění Chelčického: „Spasí-li nás Bůh, ne pro naše skutky a spravedlnosti toučiní, ale podle svého milosrdenství nesmírného. Ani dlouhou prací ani krátkou nemohl by nižádný zasloužiti království nebeského, když by jeho Bůh z milosti každému nedal. Ale něco stránkou můžeme zasluhovati tak, když my víru živou majíce k němu a milost, i z té víry a milosti usilujeme, boj vedouce proti tělu, světu a ďáblu a vůli boží plníme . . .

Úplně zasloužiti nemůž nikdo, protož musí vždy z milosti a ne ze zaslouženi přijíti královstvi boží." (Osvěta 1875 str. 302.)

[42]) Osvěta 1875 str. 378.

[43]) Ibid. str. 379.

[44]) Ibid. str. 376—377.

[45]) Goll, Quellen II. str. 32.

[46]) Chelčický uznává vlastně jen dvě svátosti. Ostatní jsou zvyky, které, kdyby byly zbaveny přílišného zapletení, jímž jsou obtíženy, mohly by být užitečny. Zpověď není nutna a může být i laikem slyšána. Bylo by lépe křtít jen dorostlé (Goll, Quellen II. str. 32). Učení Chelčického o svátosti oltářní zavdalo podnět k četným sporům. Dlouhý čas Chelčický a bratří byli viněni, že popírají skutečnou přítomnost těla a krve Páně v svátosti oltářní. Goll dokázal způsobem na příště nepopěrným, že je to naprostý omyl; nejtěžší výčitku činil Chelčický Táborům, že nevěří v skutečnou přítomnost; právo posvěcovat popírá kněžím, kteří se v této příčině odchylují od církve. Omyl vznikl tím, že zavrhuje transsubstanciaci; apoštol pravil: chléb, který lámeme; proč nevěřit apoštolu více než Tomáši nebo Skotovi? — To jest učení Wiklefovo (remanentia panis). Viz prameny uveřejněné od Golla (Quellen II. str. 69—71), O svátostech str. 75—82.

[47]) Osvěta 1875 str. 383.

[48]) O těchto předchůdcích reformace české viz mé dílo Histoire de Hus et de la guerre des Hussites Dějiny Husovy a válek husitských] str. 21. a násl. (Paříž 1878.)

[49]) Chelčický nemíní, že by dobro a ctnost zavládly někdy na zemi: na nejvýš počet věrných učedlníků Kristových se rozmnoží poněkud.

[50]) Goll, Čas. Čes. Musea 1881 str. 32; Chelčického replika proti Rokycanovi, Quellen II. str. 93.

[51]) Postilla ve Výboru II. str. 624.

[52]) Replika proti Rokycanovi, Goll, Quellen, II., 87.

[53]) Osvěta 1875, str. 374.

[54]) Ibid. str. 376.

[55]) Osvěta str. 304.

[56]) Odsuzuje-li Chelčický majetek čili jenom špatné užívání tohoto majetku? Jeho mínění zdá se poněkud kolísavé: „Jestliže otcové vaši koupili vám lidí s dědictvím, s dědinami, to cizí a na cizím koupili jsou vám. Nebo toto

jest pravá řeč boží: Páně jest země a plnost její, hory, doly, země, krajiny, neb on jest pán všeho, vládne zemí i nebem nejprávěji, jako stvořitel jich. Co pak otcové vaši dali za jeho zemi, aby vás dědicky nám nepřátely jeho usadili? Však když sám není boží, nic božího nemuož právě požívati ani držeti, než jako násilník cizí bezprávně drží a požívá." (Osvěta 1878 str. 444.). Těmito slovy, zdá se, že Chelčický za zákonitý majetek pokládá toliko jmění spravedlivých: ale poněkud dále, kde pokračuje v odůvodňování, mluví jen o špatném nakládání s poddanými, o bezpráví učiněném Spasiteli, když na lidi, které vykoupil krví svou, hledí se jako na dobytek; zdá se takto, že první část pozbývá svého naprostého smyslu a týká se toliko panování člověka nad člověkem. Bratří nekázali nikdy kommunismu.

[57]) Osvěta 1875 str. 443—450.

[58]) O důležité rozmluvě [Chelčického s mistrem Jakoubkem] co do oprávněnosti boje na počátku válek husitských viz Golla v Čas. Čes. M. 1881 str. 10 a Quellen II. str. 12—14 a 47—57.

[59]) Goll, Quellen II. str. 93.

[60]) Osvěta 1875 str. 448.

[61]) Chelčický velmi jasně vyjádřil smýšlení své o Wiklefovi v své replice Rokycanovi (uveř. od Golla v Quellen II. str. 83): „Zdá se, mistře, že Wiklefem potvrzuješ takých věcí a ne jiným doktorem, že jeho nad jiné vážíš anebo snad pro někoho postavil's na svědectví těch věcí maje za to, že já na něm stojím, tupě ustanovení lidská a nedbaje na jiné doktory. Věziž, že všecky doktory svaté i nynější tak přijímám, jakož oni skrze své umění mohli sú mi ukázati cestu nebo rozum pravý v těch věcech, kteréž mi Bóh přikazuje v zákoně svém a v čem mě zavazuje k věření, kdež oni v těch věcech rozum neb naučení pravé dávají nebo kterú pravdu skrytú v zákoně božím mi věrně oznamují, to vděčně držím a za pravé povoluji. Než pak Wiklefa nad to více vážím slyše o něm, že nižádný z prvních doktoruov ani z nynějších tak věrně nemluvil a nepsal proti jedu vlitému v cierkev svatú, z něhož se jest narodil ten největší Antikrist se všemi odpornostmi, kterýmiž jest potlačil Jesu Krista s jeho zákonem a z kořen jest pohnul Wiklef rotami Antikristovými i těmi doktory, jenž sú zákony šibalské uvedli proti zákonu Kristovu, v tomť mi se líbí nad jiné." Ale tato úcta hluboká nepůsobí, aby se Chelčický vzdával přemítání, i naproti němu jako naproti každému jinému vyhrazuje si plnou svou neodvislost. Goll skutečně

vyznačuje (str. 36) velmi důležitý rozdíl mezi Chelčickým a Wiklefem: podle tohoto soulad má být mezi církví a státem, podle onoho nemá být žádného styku mezi nimi.

[62]) Dnes je dokázáno, že učení Valdenských působilo značně na rozvoj husitství a zvláště sekt prostonárodních. Srovn. Pregera, Über das Verhältniss der Taboriten zu den Waldensern, Mnichov 1887. Ale rádo se to nyní přehání. Müller zachází příliš daleko, tvrdí-li, že bratří jsou „Valdenští husité". Viz Goll, Die Waldenser im Mittelalter und ihre Literatur v Sicklových Forschungen 1888, str. 345. [Srovnej v českém Athenaeum r. 1888 str. 25, a násl., podrobný referát Gollův o nových spisech, týkajících se Valdenských.]

[63]) Protivníci bratří zcela dobře si povšimli antisociálních důsledků těchto nauk. Vizme na příklad co praví jesuita Václav Šturm ve Srovnání víry (1852): „O tom Petru Chelčickém já jsem nemnoho slejchal a skoro nikdá, a protož jsem toho velmi žádostiv byl věděti, jaký by to člověk byl, a co jest dobrého učil, že ho tak velmi bratří vaši chválí. I staral jsem se o to, abych nějaké jeho knihy míti mohl a je přečísti, a v tom přišla mi do rukou jedna kniha, jejíž titul jest tento: Síť víry, dosti veliká a obšírná . . . ale ta kniha tak velikým rauháním proti Bohu i svatým jeho naplněna jest, takovým haněním vrchnosti světské i duchovní, tak hroznými a velikými bludy, že jsem se toho i sám uleknauti musel; obzvláštně pak ta knížka proti vrchnosti světské i duchovní a proti právu městskému, císařskému i též duchovnímu sepsána jest, kteréžto knihy i učení jeho kdyby lidé následovati měli, tehdy žádné město, žádná obec, žádné království, žádné císařství, žádné panstvo, žádní stavové, žádné právo a zřízení zemská by státi nemohla, ale všecky ty věci musily by zahynauti a vykořeněny býti. Což všecko netoliko jest proti písmu svatému, ale také i proti rozumu a zákonu přirozenému." (Srovnej Sabinův Dějepis literatury československé, str. 742.) Toto místo zdá se mi zvláštně zajímavé tím, že velmi jasně staví proti sobě křesťanství úřední, k užívání světa vytříbené, a křesťanství prvotní a skutečné.

[64]) Viz o těchto stycích Rokycanových s Chelčickým Schulze v Osvětě 1875, str. 211—215.

[65]) Gindely I. str. 38.

[66]) Neznáme přesně datum, kdy založena byla tato osada, Goll myslí, že to bylo roku 1457 nebo 1458 [v době snad, kteráž uplynula mezi smrtí Ladislavovou v listopadu 1457 a volbou Jiřího v březnu 1458]. Čas. Čes. Mus. 1884, str. 44.

[67]) Goll v Čas. Čes. M. 1884 str. 457—460.

[68]) Goll v Čas. Čes. M. 1884 str. 160—161.

[69]) Jirečkova Rukověť II. str. 167.

[70]) Není horšího hluchého, než ten, kdo slyší a nechce slyšet, takto i na dále bratří byli splétáni s pikarty. Jedna z nejčastějších žalob proti nim, že popírají skutečnou přítomnost, je zhola nedůvodná. Vizme na příklad, co píše Řehoř v době pronásledování (uvedeno od Gindelyho I. str. 497). — „Martin Lupáč" — tak nazýval se volený biskup utraquistický — „když jsme jemu vyznávali, kterak věříme, nepohyzdil toho Také Petr Chelčický mnoho o tom psav, to za nejlepší položil tak věřiti, jakž Kristus řekl." Učení bratří za této doby zakládá se opravdu na slovech Písma: Toto jest tělo mé (skutečná přítomnost) a chleb, který lámeme, to jest popření transsubstanciace. Více méně bezděčný omyl nepřátel Jednoty částečně vysvětlit lze důležitostí, jakou kladli na zachování podstaty chleba a vína. — S počátku přijímali svátost oltářní stojíce, aby protestovali proti klanění se hostii. Tento zvyk budil takové pohoršení a způsobil tolik potupy bratřím, že se rozhodli upustit od něho. (Schweinitz str. 221.)

[71]) Tato snášelivost theologická zůstává jedním z nej podstatnějších rysů Jednoty. Tím vysvětlují se také četné proměny, kterým podlehla.

[72]) O tomto prvotním zřízení Jednoty viz Golla v Čas. Čes. Musea 1884, str. 166—167. Mnohdy se myslilo, že bratří byli opravdovými mnichy žijícími společně podle jednoho řádu. Zcela nesprávně. Naopak život klášterní a řády mnišské vždy byly od nich zavrhovány. Jmeno jejich „bratří" mělo jen význam mystický, a každý zachovával oddělený svůj dům a domácnost samostatnou.

[73]) Goll připouští nerad, že by král byl špatně zpraven, aby přijal do slova obvinění nepřátel bratří; nepokládal prý je za následovníky Táborských, ale z potřeby, aby papeži dokázal svou dobrou vůli, a z politiky pronásledoval bratří. (Č. Čes. Mus. 1884, str. 450.) — Proč by však Jiří byl tak dobře zpraven? Netázal se o radu Rokycany, který byl v nemilosti a který jediné by byl mohl říci pravdu. Bratří byli posud jen hrstkou lidí, a nelze se divit, že učení

jejich málo bylo známo. S hlediska věroučného rozdíl oddělující je od Táborů byl hluboký, ale dosti temný, a důkazem toho jest, že před Gollem většina historikův ani ho nepozorovala; protivníci obviňující je, že popírají skutečnou přítomnost, nebyli všickni zlomyslní; zda se nemohl tu mýlit Jiří, který se nechlubil velkou znalostí ve věcech víry? Zmatek byl tím spíše možný, že v Jednotě byl zajisté jistý počet starých Táborů. S počátku revoluce jevila se týmiž úkazy. Podoba je tak přirozená, že se jeví několikrát s různých stran. — Původně se také Táboři vydali na cestu s holemi a trpěli mučedlnictví, „ale později vytrhli do boje s vozy, cepy, puškami, děly, a kde jich nepřijali, bili se, dobývali se, loupili, pálili" (Valečovský). Podivno, že se bratří sami zdají zkormouceni strachem, aby Jednota nepodlehla jednou podobné změně, a činí opatření, „aby se u nich nestala věc podobná jako za času Žižky" (Lukáš, Jirečkova Rukověť).

[74]) [Za této doby Jan Rychnovský z Rychnova svou přízní k bratřím zahajuje dlouhou v dějinách Jednoty řadu přátel a ochranců jejích v panstvu českém. Goll v Čas. Čes. Mus. 1884, str. 449.]

[75]) Některé přívržence měla také mezi studujícími university pražské.

[76]) Vypravování Lukášovo; uveř. od Golla v Č. Čes. Musea 1884 str. 461.

[77]) Ne však všickni; jeden z nich zůstal u vězení až do smrti Poděbradovy [br. Matěj Dolanský, jenž „seděl u vězení pořád za deset let". Zpráva Krasonického.]

[78]) Formule odvolávací uveřejněny byly od Golla v Čas. Čes. Mus. 1884, str. 466—469.

[79]) [Jošt z Rosenberka biskup Vratislavský, o jehož poměru ku králi viz str. 103—104, 114, 151.]

[80]) Takové jest mínění Gollovo, jehož důvody zdají mi se pravdě velmi podobnými. Viz o sporné věci této Čas. Čes. M. 1884 str. 465.

[81]) Musil uznat, že moc státní má právo zakročovat ve věcech víry. To celkem se neprotivilo jeho učení: zda nebylo podle Chelčického úkolem státu, aby pronásledováním budil horlivost věřících?

[82]) Traktát Vaňkův proti panování kněžstva uveřejněn byl s předmluvou velmi zajímavou od Jaromíra Čelakovského ve zprávách o zasedání král. čes. společnosti nauk, Praha 1881.

[83]) Ve vydání Čelakovského na str. 11—12.

[84]) [Podle tradice hodnověrné na tomto synodu r. 1467 ponejprve zpívána píseň „Radujme se všickni vespolek“. Tuto nejstarší, pokud známo, píseň složil bratr Gabriel Komarovský, Goll v Č. Č. M. 1885 str. 51.]

[85]) Tato otázka o volbě prvních kněží jest jedna z nejtemnějších. Prameny si odporují, co se vysvětluje tím, že většina jejich jsou spisy polemické neb apolegotické. Přijal jsem mínění Gollovo, jež odůvodněno jest velice hodnověrně. (Quellen I. na různých místech a zvláště na str. 34.) [Srovn. též Čas. Čes. Musea 1885, str. 50—51, 57—60.]

[86]) Za této doby bratří zdržují se všelikého výkladu dogmatického o svátosti oltářní. Jejich učení jest jaksi čistě negativní, s jedné strany zavrhují transsubstanciaci, s druhé učení pikartské, které popírá skutečnou přítomnost. S tohoto hlediska nemohl vzniknout skutečný rozkol mezi nimi a Rokycanou, protože tento schvaloval tuto opatrnost a káral ty, kdo chtějí všecko vysvětlit; ostatně se zdá, že jako většina mistrův utraquistických nepřipouštěl transsubstanciaci, ale za své přijal učení Wiklefovo. Spor týkal se obřadu, nikoli víry. — Možná ovšem, že již tehda v Jednotě povstaly některé úchylky neb různosti. „Věřící,“ čteme v pramenu z roku 1470 „věrou pojídají tělo Spasitelovo“, co se zdá blížit k učení pikartskému.

[87]) List Rokycanův proti pikartům otištěn jest ve Výboru II. str. 734—738.

[88]) Jirečkova Rukověť II. str. 166.

[89]) Sedm, v Čechách i na Moravě.

[90]) Tyto popravy kladeny bývaly do doby prvního pronásledování; prameny uveřejněné od Golla dokazují, že se dálo tak omylně: páté psaní bratří Rokycanovi (Čas. Čes. M. 1883 str. 561); list bratra Tomáše Přeloučského (Ibid. str. 521.) Není zcela jisto, zda pan Kostka je plně vinen jejich smrtí. Pátý přestáv útrapy, propuštěn byl na svobodu.

[91]) Ke cti Rokycany budiž podotčeno, že se činně neúčastnil pronásledování. List bratří [Mýtským] sepsaný hned po jeho smrti vydává mu svědectví, „ že i králi mluvil, aby jim milostiv byl“. Goll v Čas. Čes. Mus. 1885 str. 55.

[92]) [Hugenotští kazatelé v době od zrušení ediktu Nantského do revoluce.]

[93]) „Všecky spisy a traktáty“, odpovídá Řehoř, „opovrhli jsme více než od osmi let a vystříháme se od nich.“

(Sabinův Dějepis literatury československé str. 759.)

[94]) Listy Jiřímu a Rokycanovi: Gindely I. str. 45. Pronásledování dotklo se také Valdenských, snad pro jejich styky s bratřími. Jejich biskup Štěpán byl upálen ve Vídni (1467).

[95]) Historie o těžkých protivenstvích církve české. Vydání spolku Komenského z r. 1870 str. 47. [Čím „Catalogus testium veritatis" jest všemu křesťanstvu, tím „Historia Persecutionum" starší církvi české. Přední zásluhu o dílo to měl bratr Adam Hartmann, kazatel někdy kaple Betlemské (1618). Spis dokončený již r. 1632, vydán tiskem roku 1648. Český překlad pořízený od samého Hartmanna, vydán v Lešně r. 1655 a potom častokrát. Zvláště pečlivé jest poslední vydání r. 1888 nákladem spolku Komenského opatřené.]

[96]) Všecko nebezpečenství však neminulo. Na sněmě Benešovském (1473) jednáno o pikartech; neznáme podrobněji snesení učiněných, ale čelila asi proti správcům Jednoty, kteří měli být zjímáni. Sněm přijal tato nařízení, ač bez velkého nadšení z povolnosti ke královně Johanně, jež naléhala na zachování zásady svého manžela.

[97]) Viz krásný list, jejž psal biskupu Olomouckému Tasovi z Boskovic (Archiv český IV., str. 141). Zda nezní tu jako ozvěnou učení bratří? — Takové-li jest, píše Tasovi, chování kněží křesťanských? „Viece následujete ustanovenie Mahometových, nežli přikázaní božských; nebo Mahomet přikázal jest, ktož komu die nevěříciemu, jako jest Mahomet věřil, co o vieru, aby hned zamordoval, a mečem viery hájil: ale pán Ježíš Kristus přikázal jest s pokorú nepřátelóm strpěti všeliké bezpravie, a proti nepřieteli odpustiti vinu sedmdesátkrát a sedmkrát; a kdyžby ve jméno jeho poslaných nepřijieli, většie pomsty nekázal jest učiniti, než na svědectvie z obuví svých prach na praziech jich vybiti, a dal-li kto poliček v líce jeho, aby nasadil druhého."

[98]) „Bylo nesnadno vymýtit z Čech tento druh lidí a to z dvojího důvodu: pro pokrytectví, to jest pro jistou lahodu řeči a obratnost, s jakou pod rouškou této lahody šířili svůj jed, a posléze proto, že přála jim skoro všecka šlechta česká a zvláště šlechtičny." (Balbín, Miscellanea kniha VII., str. 229.)

[99]) Gindely I., str. 92—94.

[100]) [O počátcích Jednoty v jihozápadních Čechách viz úvodní část historického pojednání: O pronásledování Jednoty br. v jihozápad. Čechách králem Ferdinandem I., jež překladatel tohoto díla podal ve Sborníku historickém býv. žáků prof. Tomka 1888, str. 110—124.

[101]) „Příčinou toho (pronásledování r. 1503) byli nejen zjevní nepřátelé, podle obyčeje svého maličkému stádci škodní, než i někteří falešní bratři. Nebo byla otázka mezi bratřími o moci světské vznikla, zdali by člověk křesťan s dobrým svědomím vrchností býti, meče užívati, přísahu činiti neb ji od jiných vyhledávati mohl? Odpírali tomu někteří, jako i za našich časů novokřtěnci; ale větší částka stavu vrchnosti zastávala." (Historie o těžkých protivenstvích církve české kap. 23.) Srovnej článek Jos. Jirečka o Jafetovi v Čas. Čes. M. 1861 str. 138.

[102]) *Amos*, zdá se, že náležel k těm, které Řehoř z Adamitů získal Jednotě; živil se obchodem kupuje a prodávaje vosk [obyčejný byt jeho byl ve Vodňanech]. Jeho hlavním pomocníkem byl Jakub neboli ***mlynář Kubík*** ve Štěkni u Strakonic].

[103]) [*Jan Táborský*, prvotně Jan Vilímek, byl knězem svěcení římského a farářem v Táboře; k Jednotě přidružil se hned v počátcích. Blahoslav slaví jej jako člověka moudrého, v mluvení zvláště svobodného i v Jednotě na věky slovutného a vzácného.]

[104]) *Vavřinec* stal se bakalářem roku 1479. Zažil tytéž krise jako Lukáš a podlehl týmž vlivům. Jeho pohoršení vzbudily odpory utraquistů, kteříž oddělujíce se od církve římské, žádali přec, aby jim světila jejich kněží. [Krasonický byl průvodcem do Jednoty mistru Havlovi, potomnímu zakladateli školství bratrského.] Viz o této době pojednání Gollovo Spory v Jednotě. — Menší strana bratří Čas. Česk. Mus. 1886, str. 297 až 331).

[105]) Podle vypravování samého bratra Lukáše mravní rozvoj jeho upomíná na vznik Jednoty. Zakusil vnitřních bojův a úzkostí jako přátelé Řehořovi. Naráží na ně asi v traktátu o Antikristu, jehož zlomky uveřejnil Goll (Čas. Čes. M. 1883, str. 367, a kde mluví o těch, kterým Bůh dává hledat a nalézat pravdu, třeba v strachu a pochybování. Tyto úzkosti a rozpaky jsou ovšem zcela přirozené při názorech, ke kterým se znal tehdáž. „Než ty's napsal," odpovídá mu jednou Prokop, „kterak mníš, že nedostane-li

se jedné pravdy jakožto dsky v korábu, že všecken zahyne." (Ibid. str. 363). Tehdejší stav duševní bratra Lukáše velice se podobá smýšlení Lutherovu za mládí, i jinak jest mnoho podoby mezi nimi. Podlehl vlivu horlivého kazatele kališnického, jenž se jemu stal tím, čím Rokycana byl přátelům Řehořovým; nepochybně byl to asi kněz Michal Polák. [O osudu jeho viz str. 206.] Jeden z jeho přátel dodal mu spisy bratří, i vstoupil do Jednoty po roce 1481.

[106]) Mikuláš, upálený v Praze roku 1526 byv tázán na Lukáše, odvětil, že jest člověk dobrý, jemuž také pán Bůh známosti zákona jeho dáti ráčil, ,,však v tom se mně nelíbí, že o jiných lidech dobře nesmýšlí. Já ho nesoudím, Bůh ho suď!" Rezek v Pojednáních kr. čes. společnosti nauk. Praha 1881.

[107]) Lukáš jest jediný pravý theolog Jednoty: po něm ona podléhá cizím vlivům. Augusta úmyslně se blíží k Lutherovi, a jestliže Blahoslav hledí zastavit toto hnutí, jeho smýšlení není ani dosti jasné ani dosti pevné, aby stanovil učení opravdu samostatné.

[108]) Všickni dějepisci nepřipouštějí totožnost Klenovského a Palčka. [Mínění Dobrovského o totožnosti obou nepopěrnými důvody vyvráceno jest od J. Herbena ve Sborníku historickém I. 50.]

[109]) Jirečkova Rukověť II. str. 152.

[110]) Jeho způsob polemiky naproti tomu se nemění hrubě.

[111]) Prokopův Výklad páté kapitoly sv. Matouše podle Jirečkovy Rukověti II., str. 151. Ani víra ani vlastní naše zásluhy nestačí k spasení; dobrá vůle toliko může doplnit naše nedostatky i bude přijata od Boha na místě našich skutků. (Goll v Čas. Čes. M. 1886, str. 307.)

[112]) Synod nezavrhl učení Řehořova, prohlásil i výbornost starých obyčejův, ale neukládal již zachovávání jich za podmínku k spasení nevyhnutelnou.

[113]) Podle mínění obecně rozšířeného strana mírných k návodu Klenovského prý dobrovolně upustila od snesení přijatých v Brandýse a zanechala staroprostým správu Jednoty, aby se sami přesvědčili o potřebě přeměn. Události prý daly jí za pravdu, a po několika letech veliká většina se vyslovila v prospěch jejich. Bylo by potřebí důkazů pevnějších, abychom přijali vypravování pravdě tak nepodobné, i svědectví Lukášovo nezdá mi se dostatečným.

[114]) Dekrety Jednoty bratrské, vydané od Gindelyho (1865) str. 2.

[115]) Müller dokázal, že mezi prvotní Jednotou a mezi Jednotou od Lukáše znovuzřízenou není skoro nic společného nežli jméno. Lukáš téměř nikdy neuvádí učení Chelčického, leda aby je potíral; zvláště v učení o svátosti oltářní přibližuje se velmi patrně k učení táborskému, jež první bratří rozhodně zamítali.

[116]) Historie o těžkých protivenstvích církve české kap. XXIII. O těchto událostech srovnej v Jirečkově Rukověti články *Amos*, *Kubík* a *Kalenec*, a zvláště Gollovo pojednání v Čas. Česk. M. 1886, str. 310 a násl.

[117]) Amos umřel asi roku 1522. Na jeho místě ujal se „hajtmanství" v Menší straně nožíř pražský Jan Kalenec, který (r. 1520) byl postaven na pranýř a vyhnán z města. Od té doby Menší strana je v plném rozkladu.

[118]) Schweinitz, str. 182.

[119]) Jirečkova Rukověť, str. 469.

[120]) Dosti značná podoba jest mezi organisací bratří za doby Lukášovy a mezi zřízením církve Ženevské za správy Kalvínovy.

[121]) Počítá se často několik set členů rozdělených na dvě shromáždění.

[122]) Světští členové synodu mají hlas jen poradní, neúčastní se volby biskupů nebo jmenování kněží, velmi záhy přestává jejich účastenství v užší radě. Na místo všeobecných synodů nastupují nejčastěji synody užší, v kterých zasedají toliko členové rady a správcové nejdůležitějších sborů.

[123]) S počátku členové její bývali voleni doživotně.

[124]) Gindely, Dekrety Jednoty bratrské, Praha 1865, str. 25, 33 a násl.

[125]) Zajímavým zřízením bylo tovaryšství vdov nebo starých žen, jejichž úkolem mezi jiným bylo zabraňovat nemravnosti neb ohlašovat ji.

[126]) Goll, Čas. Čes. Mus. 1886 str. 328. Vcházelo také v obyčej, že k úřadu kněžskému připouštěli se mužové ženatí.

[127]) Kristus jest hlavou církve a kněžství pochází od něho a nikoliv od papeže: Tří věcí je třeba ke zřízení na úřad kněžský; svatého života, modlitby a vzkládání rukou. Sluší ctít Pannu Marii a svaté, ale nikoliv je vzývat a očekávat od nich spasení. Bratří zachovávají sedm svátostí, ale nesmí se jim dávat smysl pověrečný; bez víry nepřispívají ničím k spasení. Zavrhují očistec a i na dále křtí po druhé

ty, kdo vstupují do Jednoty. Vroucí víra jest obecný základ vykoupení; jest udělena darem ducha svatého a zásluhou milosti Kristovy, jeví se čistým životem a dobrými skutky; věci potřebné jsou víra, láska a naděje. Co do svátosti oltářní Lukáš blíží se patrně k učení táborskému, ale tím, že musí přihlížet k prvotní nauce Jednoty, vysvětluje se, že v jeho slovech, ne-li v jeho myšlení, jest jakási nejasnost, a dogma bratří v této věci podléhá mnohým proměnám, jež se v praxi zračí chováním poněkud obojetným vůči druhým sektám protestantským.

[128]) Schweinitz, str. 206.

[129]) Většina rad zde uvedených vzata jest z nálezů synodu Brandýského r. 1512. Otištěny jsou ve Výboru II. str. 1395—1429.

[130]) Výbor II. str. 1411, 1397.

[131]) Výbor II., str. 1394—1400.

[132]) Jest to jedno z themat, jež se nejčastěji opakují v dekretech synodálních. Srovn. Gindelyho Dekrety Jednoty bratrské I. 8, 98.

[133]) Tvrzením tímto nepopíráme nijak neobyčejnou plodnost literární, jakou rozvinuli bratří, a ohromné služby, jaké vykonali jazyku českému; ale jejich literatura jest skoro výlučně didaktická a theologická. Bylo by směšné vyčítat jim to, bylť to nutný důsledek jejich soustavy. Zda by se časem nebyla stala proměna? Beze vší pochyby: po skladatelích písní duchovních byli by následovali básníci, i umění výtvarné by se bylo vybavilo ze jha náboženství. V době před bitvou Bělohorskou můžeme již pozorovat jako počátek tohoto vývoje. To nevyvracuje nijak našeho tvrzení, nýbrž dokazuje toliko, že se Jednota znenáhla otvírala světu: kdyby byla déle vytrvala, byla by podlehla osudu společnému různým sektám křesťanským, jež jimi jsou toliko podle jména: byla by ztratila svou tvářnost a přestala být tím, čím byla.

[134]) Mezi řemesly bratřím zakázanými nalézáme za prvních časů vedle alchymie lichvu, kostkářství, divadlo, malířství a hudbu. Zákazy tyto pozbyly záhy své přísnosti.

[135]) List z r. 1503, i jinak velmi krásný, dosti jasně vyznačuje tuto náladu duševní; jsou tak velice obětaví, že úspěch jest pro ně téměř zklamáním. Když bratří byli povoláni do Prahy k slyšení, lid byl velice popuzen proti nim, a zástupci Jednoty vypraveni jsou „jako ovce k zabití". Vizme, co píše jednomu z těchto poslů [Vavřinci Krasonickému] pan Bohuš Kostka z Postupic. „Přirozené jest

milovati život. Ale ty, bratře milý, jinak osvícen jsa, pamatuj, že život tvůj s Kristem pohřben jest v Bohu, jehož požívání abys došel, umříti musíš s Kristem. Víš, komus uvěřil, a kterak on mocen jest dochovati tobě to, cožs jemu svěřil, až k onomu dni. Posilň se tedy v Pánu a v moci síly jeho, abys dobrý boj bojoval a vzal korunu života . . . My sice co se lidskou opatrností učiniti mohlo, učinili jsme a vám bezpečnost opatřili, aniž napotom na to pozoru míti přestaneme; jestliže by však vzteklost nepřátel uhamovati se nedala, a Bohu by se líbilo smrtí vaší oslaviti jméno Syna svého, vy hotovi buďte s Jobem říci: Pán život tento dal, Pán nechť jej také odejme; jak se Pánu líbilo, tak se stalo.“ (Historie o těžkých protivenstvích církve české str. 51). Nemíním, že pan Kostka neučinil všech opatření potřebných, ale kdyby byl opominul něčeho, byl by se těšil myšlenkou, že Krasonickému dostalo se důstojné smrti a že jeho mučedlnictví církvi více prospělo nežli jeho život“.

[136]) Výbor II. str. 1430—1432.

[137]) Jungmannova Historie literatury české, str. 50.

[138]) Vůbec byli velice nešťastni u volbě svých zástupců. Bratří vynikají velice nad své protivníky.

[139]) Palacký, Dějiny národa čes. V, 2 str. 140.

[140]) [Historia Persecutionum z této doby (1503) uvozuje mučedlníky Borské: „Nějaký pán z Švamberka (Kryštof, jenž v zástavě měl purkrabství Domažlické a s ním Chody) uchytiv šest z posluchačů bratrských ze vsi Oujezda nedaleko Domažlic, dal je v městečku Boru upáliti.“ R. 1511 upálen od podobojích měšťan kutnohorský Ondřej Polívka. Vydání spolku Komenského 1888 str. 71—72 a 74—76.]

[141]) V této době právě vydává se první katechism a první kancionál bratrský. Ze šedesáti známých spisů, jež uveřejněny byly v Čechách v letech 1500—1510, padesáte bylo vydáno od Jednoty.

[142]) Úspěchy bratří byly zvláště rychlé ve východních Čechách, kde měli 150 důležitých sborů. Mladá Boleslav, Litomyšl a Pardubice byla tři místa, kde přívrženci Jednoty byli nejčetnější. V Mladé Boleslavi pan *Kunrát Krajíř z Krajku* daroval jim starý klášter minoritů, kde potom měli svůj chrám, školu a tu též obývali přední členové rady; toť byla hora Karmel; v Litomyšl sbor nazýval se horou Olivetskou.

HLAVA ČTVRTÁ.

Konec dynastie Jagielovců.

Poslední léta Vladislavova. Bezvládí. — Vítězství oligarchie. Lev z Rožmitála. — Šlechta a města. Bartoloměj z Minsterberka. Jan Hlavsa a Pašek z Vratu. — Mravní a duševní stav země. Humanism. Zkáza university; úpad literatury. Právníci: Ctibor z Cimburka a Viktorin Kornel ze Všehrd. — Jazyk český; nebezpečenství ohrožující samostatnost národní; ochabnutí vlastenecké, poklesnutí politické. — Ludvík Jagielovec (1516). Převrat státní roku 1523 a reakce roku 1524. — Bitva u Moháče a smrt Ludvíkova roku 1526. — Konec dynastie Jagielovců; nešťastné jejich působení a nebezpečenství situace.

Poslední léta vlády Vladislava Jagielovce a desítileté panování Ludvíka Jagielovce náleží zajisté k nejžalostnějším dobám, jimiž dějiny české tolik oplývají. Touto dobou jaksi se osvětlují chyby spáchané a vysvětlují nešťastné a osudné jejich následky. Zápasy stavů se zvrhují ve spory osobní; již neběží ani o poznání, zda oligarchie založí svou vládu nad ostatním obyvatelstvem, ale zda ten či onen pán beztrestně bude pokračovat v svých loupežích; po náčelnících stran následují dobrodruzi; snahy ctižádostivé se stávají tím prudší, čím méně jsou vznešené. Svými výstřednostmi a svým sobectvím šlechta podkopává důvěru ve vládu stavův a předem omlouvá všecky převraty státní, jichž nedovede předvídat ani překazit. Země kolísajíc

nepokojně mezi mocí královskou, jež se může odvážit všeho a nedovede si uhájit ničeho, a mezi vrtkavou mocí feudálnou, stejně zpupnou jako malomyslnou, nezná již svobody, než nepořádek, nezná autority, než libovůli právě tak, jako nemá samostatnosti náboženské, než rozvrat mravní, nemá osvobození od Říma, než zkaženost a porobu kněžstva. V městech bezprostřední vláda vede k bouřlivé diktatuře některých tribunů. Cit národní přestává na platonických projevech, mysli poklesají a srdce se zarmucují; lhostejnost nebo pessimism se zmocňují duší, a srdce nejšlechetnější dávají výhost světu, nemajíce jiné naděje než v život věčný.

Od svého zvolení na trůn uherský Vladislav do Prahy zavítal jen na krátko; když se vrátil znova roku 1509, všickni, kdo neviděli ho delší dobu, překvapeni byli, jak se změnil. Byltě zádumčivý, zamyšlený a „spíše sklíčený nežli vážný", jako by klesal pod tíží dvou korun, Štěstěnou mu uštědřených. Kamkoliv se obrátil, v Uhrách i v Čechách, spatřoval jen zříceniny. „Kromě pahrbků, hájův a dědin, kde jsem narozen a vychován", píše Bohuslav z Lobkovic, „co by mne těšilo ve vlasti, nenalezám. Loupeže se den ke dni rozmáhají; různice nesčíslné vypukují; stavové na se vrčí, a nepopustí-li páni něco od práva svého, města chopí se zbraně . . . Nejvyšší úředníci naši, ku poroučení hotovi, k upokojení rozepří domácích jsou liknavi, a co nejhoršího, jednak zastaralé záští proti sobě chovajíce jen potud se snášejí, pokud jejich osobní užitek žádá, jednak rozkošem a lakotě oddáni, svými dosti častými schůzkami a sjezdy žádné pomoci obecenstvu nezjednávají."[1]) List z roku 1507 jest ještě melancholičtější, a upomínky klassické, jež se derou z péra humanisty, nejsou s to, aby v pochybnost uvedly

pravdivost obrazu dosvědčeného tolika prameny současnými. „Nám také hrozí rozbroje obecné a následky jejich zpousta, zkáza a vyhubení, neb cokoli mocné vyvracuje říše, útokem se na nás přivalilo . . . K víře nepodobná mezi všemi stavy panuje nesvornost. Časté míváme sněmy a neustanovujeme přece ničeho, co by vlasti prospívalo . . . Mír a svornost nám v ústech stále zní, a nerušíme-li jich v každém okamžení, alespoň nevelmi o ně dbáme . . . Duchovní, jíž by život svůj měli ustanoviti za spasení duší, stulují ústa, bojíce se více těch, kdo život vezdejší odníti mohou, než Boha, ač do záhuby věčné uvrhuje, a rozpalují se mnohem více na osobitele statků svých, než na původy bludův a pověr. Tito by však ještě omluvy zasluhovali, jelikož u nás nejsou u vážnosti. Světští pak lidé, v zahálce a rozkošech tlíce, jsou buď spokojeni stavem nynějším, aneb se po zboží a hodnostech tak dychtivě shánějí, že opovrhujíce všemi k Bohu a lidstvu povinnostmi, ničehož takového k srdci sobě nepřipouštějí. Král sám, jehožto bohabojnost oslavují a zvelebují všickni národové křesťanští, buď věkem chladnější učiněn k takovému podniknutí, aneb omrzelý mravů našich, takový život vede v Uhřích, jako by mrtvice jej byla zasáhla. Z čehož snadno Tobě poznati, jaktě mi k mysli, mezi takovým lidem živoucímu. Druhdy, když pod Ottony, Jindřichy a Fridrichy Germanie kvetla, a moci ode všad přibývalo, Čechy platily za nejznamenitější částku říše vaší: nyní, když země vaše klesají, my spolu klesáme a hyneme, za Assyrskými, Medy, Peršany, Macedonskými a Římany nový potomstvu podávajíce důkaz, jak pomíjejí říše lidské; ačkoli že osud náš o to je horší, že netoliko zboží a statky, ale i duše naše v největším vězí nebezpečenství."[2])

Předtuchy, jež básníku vnuknuty byly jeho nenávistí ke kacířství, byly příliš pravdivé, šlo opravdu o život a ducha země české.

Žalostný zmar tolika radostných nadějí! Hle, kam vedlo toto spojenství českopolské, předmět tolika snův o štěstí a slávě. — Dějiny vyhledávají a připomínají polehčující okolnosti, jimiž se zmenšuje zodpovědnost králova, vzpomínají bědného jeho života, ale ani lítost ani shovívavost neuchrání jeho památky od přísného odsouzení. „Nebožtík král,“ psal mladému králi Ludvíku † Vilém z Pernšteina, pán, jenž s hlubokým citem pro práva šlechty spojoval vyšší důmysl politický, upřímné srdce a pravou oddanost k vlasti, „pro svou dobrotu mnoho zlého sobě činil v tomto království.“[3]) Potomstvo nemůže Vladislava zprostit tohoto odsudku.

Od té doby neočekáváno již ničeho od něho a na příště zraky se obracely toliko k jeho synu mladičkému. Bylť budoucností a nadějí: „toho bych VMti nepřál,“ psal mu pan Vilém z Pernšteina, „abyste sebou jinak v svém království neměli vládnouti a tím pánem býti a mocně (křivdy lidem nečiníce) královati a rozkazovati, aby to lidé znali, že pána mají!“[4]) — Ale jaký to úkol, zřídit znova moc v zemi tak dávno sobě samé odkázané a k podniknutí jeho — dítě!

Roku 1502 Vladislav u věku 46 let pojal za manželku Annu z Candale, po své matce vnučku Marie Orleanské, sestry Ludvíka XII.[5]) V dějinách Čech a Polska dosti hojně je příkladů takových svazků s královským rodem francouzským, v kterých možná by bylo spatřovat téměř instinktivní sbližování kmenů slovanského a romanského, stejně ohrožených od kmene germanského. — Volba Vladislava byla šťastna: Anna nebyla sice velikou

kráskou, ale jsouc rozumná a rázná, na svého manžela měla vliv prospěšný; bohužel žila příliš krátce, aby byla působila vážně na věci státní. Svému manželu povila nejprve dceru Annu, která později byla zasnoubena Ferdinandu Rakouskému, následujícího pak roku syna Ludvíka (1506). Všecko úsilí Vladislavovo směřovalo na příště k tomu, aby tomuto dítěti zabezpečil nástupnictví v svých korunách. Živě byl znepokojen o korunu Uherskou, kde se velmi četná strana národní kupila kolem Jana Zápolského, chtějíc na trůn povýšit magnata maďarského. V Čechách, ačkoli zřízením zemským v zásadě byla prohlášena dědičnost koruny, Vladislav byl poután závazky učiněnými v době svého dosednutí na trůn; tehdáž slíbil stavům, že za svého života nedá korunovat svého syna. Však šlechta, jejíž ctižádost byla dosti prohlídavá, svolila k narovnání a nesetrvávajíc ani na zásadě volby, spíše se spokojila vyhlídkami, jež jí kynuly z nezletilosti, než aby pečovala o utvrzení svých práv; Ludvík uznán byl za krále s podmínkou, že potvrdí všecka její privilegia. Mladičký králevic byl korunován roku 1509: za obřadu dítě se dalo do pláče, co se zdálo nedobrým znamením; slavnosti vůbec měly ráz nejisté situace, byly nuzné a smutné.

Po tomto velikém úsilí Vladislav upadl opět v svou malátnost, a moc královská nenabyla větší vážnosti, když dva králové byli na místě jednoho. Od doby, co král obyčejně sídlil v Uhřích, jeho úřad v Čechách záležel již jen v tom, že ustanovoval jistý počet pánů, v jejichž prospěch se vzdával své moci; ani v své volbě nebyl svoboden a velmi často schvaloval jen osoby ode sněmu zvolené. Roku 1508 na sněmě Svatojakubském žádal správců zemských, aby ručili za ohromné dluhy, jež na korunu uvaleny

byly lakotnými dvořany a obecným mrháním, a za to vydal jim správu všech svých důchodů. Nyní konečně abdikace byla úplná. Věřitelé královi tvořili jakýsi syndikát, jenž vykořisťoval zemi nestydatě a nesmírně; až do nastoupení Ferdinanda I. království vydáno jest rotě výdělkářů, kteří znásilňují všecky zákony, nedbají potřeb nebo přání národa, jejichž násilí a útisky urážejí zájmy veřejné, drážďí svědomí a vzbuzují odpor, jímž se dovršuje bezvládí.

Muž, jehož jméno sloučeno je s touto dobou vykořisťování, jest pan Lev z Rožmitála. *Zdeněk Lev z Rožmitála* byl bratrovec královny Johanny, manželky Jiřího z Poděbrad; jeho otec, jsa povahy velice živé, hrál úlohu dosti znamenitou za posledních událostí a založil moc svého rodu. Na počátku Zdeněk se přidržoval strany umírněné a pana Viléma z Pernšteina, ale buď že to byla jen chytrost politická, skrývající svou ctižádost a hledící přede vším zjednat si spojenců, buď že stržen byl událostmi a podlehl nákaze mravní, která za této doby pohltila tolik obětí, záhy přemýšlel již jen, jak by využitkoval úpadu moci královské k nasycení svých choutek po vládě a kořisti. Dostalo se mu chvály, že celkem šetřil forem zákonných, a obdivu pro jakousi snahu o znovuzřízení pořádku veřejného: — kterýž uchvatitel, dobude-li úspěchu prostředky nejhoršími, nesnaží se potom, aby pokořením stran upevnil své jmění? A není-li odbojníkem a nade všecky nejhorším muž, jehož pokrytectví převrací samého ducha zákona doslovným šetřením nařízení? Jakým právem chtěl se potom dožadovat od druhých poslušenství zákona a jaké důvěry zasluhovaly jeho nálezy, když nikdy nebyl veden spravedlností než svým prospěchem osobním? — Nemaje vysokého vzdělání, ale toliko podružné vlastnosti spiklence

nevynikal ani velikými záměry ani povznešeným smýšlením ani širokým a jasným rozhledem duševním, jimiž se jediné vyznačují praví vůdcové národa. Skromnou jeho zásluhou bylo, že od první chvíle porozuměl prospěchům liquidace, kterou Vladislav chtěl uvalit na pány. V době, kdy svolil takto stát se rukojmím královým, jeho jmění bylo prostřední; za několik let, i při všech ohromných summách, jež vydával na opatření svého přepychu nebo na rozmnožení svých přívrženců̊v, úroky báječnými, jež bral a jež rozmnoženy byly ještě všelikými užitky nedovolenými, stal se jedním z nejbohatších pánů v Čechách. A tento král, jejž okrádal nestydatě, byl mu vděčen za zdánlivou jeho šlechetnost! Vladislav jsa popuzen opatrností pana Viléma z Pernšteina a nejpoctivějších šlechticů, podal se plně vlivu pana Lva až do chvíle, kdy tento zabrav skoro všecky statky královské a opíraje se o legie důvěrníkův a stranníkův, ovládaje správu, již vyplnil svými stvůrami, byl dosti silen, aby na uzdě držel všecken národ a vzdoroval samé moci královské.[6])

Jsouce povzbuzeny příkladem s hůry, všecky vášně sobecké se rozpoutaly; protože práva nebylo více, ohrožené prospěchy spoléhaly toliko na sílu. Lev z Rožmitála podněcoval všecky úchvaty šlechty proti stavu městskému: města vešla v jednoty a chopila se zbraně. Tyranství Zdeňkovo se opíralo o katolíky: utraquisté, jejichž privilegia byla popírána, sestoupili se k obraně. Ze šlechty všickni, jichž pýchu on urazil neb žádosti odmítl, povstali proti tyranství, jež jeden z jejich druhů chtěl jim uložit; pýchou uraženou byla vzbuzena v nich úzkostlivost vlastenecká, tak že se připojili k těm poctivcům, kteří se upřímně děsili následků této

pro Čechy žalostné správy. Prudkost stran byla zdvojnásobena a zmatkem prospěchův osobních a zápasů stavovských utvořena situace téměř nerozřešitelná.

Ke konci doby Jagielovců se zdá, že společnost opravdu upadá opět v barbarství; není již ani stran, žádná skupina nemá programu skutečného ani pevných povah, neustálé jsou převraty politického smýšlení, věčné změny, a v této nepřetržité řadě smluv, válek, jednot, roztržek, v této nespořádané směsi ideje vlastenectví a povinnosti každým dnem víc a víc ustupují prvotnímu pudu boje o život. „Čechy," píše tehdáž spisovatel polský, jenž nám zanechal zajímavé paměti o této době, „jsou plny odbojův a zmatků, stavové stojí jedni proti druhým, všudy jednoty a strany: jedni hájí moci soudů, druzí nechtí poslouchat zákonův a nálezů, jiní konečně raději loupí, než by se podčinili spravedlnosti: takto země česká plna jest úkladův a všecka se ozývá lomozem zbraní."

Však ke konci vlády Vladislavovy spojili se různí nepřátelé páně Lvovi. Stav městský nalezl právě, čeho se mu nedostávalo až posud, vůdce schopného k ustrojení jeho sil a k utvoření pravé strany politické z toho, co tak dlouho bylo toliko vratkou massou hněvu a záští. Kníže *Bartoloměj z Minsterberka*, vnuk Jiříka z Poděbrad, náhodou vržený do táboru stavu městského, záhy projevil pravé vlastnosti vladařské. Nejsa svědomí příliš úzkostlivého, obklopen podezřelými dobrodruhy, na místě veliké důstojnosti mravní měl rozum osvícený a jasný; poznal, že síla páně Zdeňkova záleží toliko v nedostatku svornosti jeho nepřátel, a že neodolá koalici prospěchů, jež urazil. Vynikaje výmluvností, živostí demagoga a obratností dvořenína, okouzlil

Pražany, vzbudil žárlivost stavu rytířského, který s jakousi nedůvěrou sledoval politické a náboženské záměry Rožmitálovy, a shromáždil kolem sebe četné pány, kteří byli znepokojeni snahami náčelníka panstva.

Bartoloměj z Minsterberka nezmohl nic bez podpory krále; snažil se poučit ho o pravých jeho zájmech, ukazoval na velikou úlohu, jaká jest mu vyhrazena, a na sílu, jakou moc panovnická nalezne ve spojení se živly umírněnými a pokojnými. Vladislav byl již přemluven; snadno bylo přivábit ho, ale těžko přimět jej k trvalému, účinnému spolupůsobení. Dříve než se to podařilo, kníže Bartoloměj utonul † rozkotáním lodi, na níž se plavil po Dunaji (1515). Od velikých jeho záměrů bylo upuštěno; jeho zakročení však nebylo docela bez užitku, a od té doby panu Lvovi a jeho straně v panstvu bylo počítat s opposicí pevnější a smělejší.

Následujícího roku (1516) zemřel Vladislav prve, než se odhodlal k činu. Svou nerozhodnost projevil i v své poslední vůli. Za poručníka svému synu ustanovil bratrance Bartolomějova, knížete *Karla z Minsterberka*, rovněž vnuka Poděbradova. — Kníže Karel toužil po nástupnictví Bartolomějově, ale na neštěstí neměl ani smělosti ani prozíravosti a k stavu městskému poután byl smlouvou o spolek a podpory peněžité. — Ale Vladislav, jak obyčejně si odporoval v svých skutcích, dal mu za spoluvladaře na dobu nezletilosti Ludvíkovy Břetislava Švihovského z Risenberka, horlivého katolíka a oligarchu, a samého nejvyššího purkrabího Zdeňka Lva z Rožmitála, hlavního původce zmatku, neusmiřitelného protivníka stavu městského a potupníka moci královské. Právě tak jako mezi stranami vnitřními Vladislav neodvážil se zvolit jeden ze

spolků cizích, svěřiv vrchní poručenství a jaksi odporučiv svého syna Sigmundovi Polskému a Maximilianovi Rakouskému.

Jako by na schvál hleděl způsobit zmatek nad zmatek. Bylo nejen skoro jisto, že král Polský i císař se vynasnaží v svůj prospěch využitkovat moci jim svěřené, ale jejich žárlivostí byla ochromována jejich činnost: různé strany politické nebo náboženské usilovně závodily získat je pro svou věc, přijímajíce jejich rozhodnutí, když byla přízniva, a nedbajíce jich, když se jim nelíbila. Maximilian i Sigmund byli příliš zaměstnáni, aby se mnoho zabývali zemí českou; bezvládí se jim líbilo, můžeť vydati jim jednou korunu, po níž dychtili stejně; Lev přál katolíkům, a proto neměli žádného důvodu vážného, aby mařili jeho záměry: spokojujíce se platonickým uznáním svých práv, zakročovali toliko za řídkých příležitostí, a v skutečnosti všecken vliv náležel panu Zdeňkovi.

Pan Lev kupil prohlášení vlastenecká dost obratně, aby svými slovy získal mnoho lidí poctivých, a řevnivostí císařovou a krále Sigmunda cítě se bezpečným, rozdmychoval nepořádek k rozmnožení svého bohatství. Marně několik pánů prozíravějších, prohledajíce jeho pletichy, naléhali na potřebu úplné proměny politické: „Milí pánové,“ psal starý pan Vilém z Pernšteina, „račte mysliti na toto království: nebudeme-li ve svornosti všickni tři stavové, a práva nebudou-li míti svého průchodu, všecka jednání nemohou státi na základu stálém ani na bezpečném, krále majíce vedle let nebudem ho míti, a zřízení v zemi žádné nebude dostatečné, ani na hejtmanech v krajích co zavazovat bude bezpečno. Jest boží dopuštění: od pohanův ani od křesťanův z milosti boží nejsme kaženi v tomto království: máme-li

sami sebou je kaziti a při tom i krále pána svého mladého o ně připraviti? Jaká naše hanba i také po našich smrtech jaké bude o nás připomínání v jiných královstvích a zemích!“[7]) — Většina poslouchala domluvy starcovy krčíc rameny. Nejpoctivější vyslechli je zarmouceni; co znamenala slova? Jaké důvěry zasluhoval konečně Pernštein? Zda nebyl sám nakažen všemi předsudky svého stavu a zda nepodporoval větší část požadavků panských proti městům?

Sjezdy však poslouchaly mnohdy hlasů varovných, a většina jich často se prohlašovala proti panu Lvovi; ale tak pevně byla založena jeho moc, že vzdorovala všem útokům. Když sněmy byly mu nepřátelské, prodlužoval rokování, unavoval trpělivost svých protivníků, až opanoval pole. Nepodařilo-li mu se překazit usnesení protivné, nevšímal si ho prostě. Teprve po několika letech stavové obdrželi od správců seznam dluhů královských. Roku 1517 konečně odstraněno bylo regentství a správa svěřena nejvyšším úředníkům: skromná výhoda, Lev nevládl již jako poručník, ale jako nejvyšší purkrabí. Dále trvalo nehospodářství. Rožmitál na svou stranu získal pana Petra z Rosenberka, jenž ohromným svým bohatstvím, svým jménem, slávou svého rodu v šlechtě požíval velikého vlivu; maje více než kdy jindy svou moc zabezpečenou, nevázaně se oddával všem vrtochům svého sobectví a svévole.

Stav městský nemoha se dočkat kýžené podpory od moci královské, chápal se zoufalých prostředků. Od bouře roku 1483 Praha prostřed království tvořila malou republiku demokratickou. Vladislav nejen se zavázal sázet konšely podle seznamu čekanců jemu od obce navržených, ale ve

chvíli, kdy vlivem Bartoloměje z Minsterberka se sblížil se stavem městským, propůjčil Pražanům samým právo volit si své konšely. Podivným způsobem obnovována moc královská. Vladislav nerozuměje nijak potřebám vlády, chtěl napravit zlo, způsobené přílišnými jeho ústupky šlechtě, jinými ústupky, jež nebyly méně nebezpečné; pokus o restauraci byl zahájen novou abdikací.[8])

Konšelé jakožto přímí představitelé města shodujíce se v svých ideách se spoluobčany, vešli od té doby v trvalé styky s nimi. Ve chvíli, kdy šlo o samu jsoucnost obce, kdy všecka snesení mohla vést k vyhlášení války, bylo přirozeno, že se každého měšťana dotazováno o rozhodnutí, jehož bude mu snad hájit zbraní. Od té doby moc z veliké části byla vykonávána od velikých obcí, jež ovládány byly od vůdců, jichž zásluhy i nedostatky odpovídaly choutkám i duchu obecného lidu; tribunové tržiště ani prudkostí ani nadáním ani vlivem nestáli v ničem za řečníky sněmovními. Z těchto náčelníků demokracie městské zvláště dva svou ohnivostí a obratností se povznesli na přední místo, a jejich jest zásluhou, že straně, kteráž odporovala rotě vykořisťující a vyssávající zemi, dala smělost a jednotu, jichž se jí nedostávalo dosud.

„Oba," praví písař Bartoš, jenž o těchto událostech zůstavil nám paměti vzácné jak listinami vloženými tak pozoruhodné uměním užitým, „netoliko v Praze, ale i ve všem stavu městském jako dvě světla vzešli, jsouce od Boha obdařeni osvíceným rozumem a výmluvností nad jiné lidi."[9])

Tito dva muži, kteří se na chvíli měřili s mocí pánů nejnebezpečnějších, a jejichž řevnivost naplnila Prahu hrůzou, byli *Jan Hlavsa z Liboslavě* a *Ján Pašek z Vratu.*

Jan Hlavsa narodil se ve Stříbře z rodičů poctivých, ale chudých. Každému, kdo byl snaživý a poněkud nadaný, nejjistější prostředek dosáhnout vyššího postavení kynul vstoupením na universitu a počtím dráhy učitelské; mládí Hlavsovo bylo těžké a trudné: dokončiv svá studia, býval kantorem po školách, to jest učitelem pomocným, až učinil ono štěstí, tehdáž tak časté, že bývalo asi předvídáno v úmyslech těch, kdo se věnovali učitelství. Nezřídka mladí mužové, došedše gradu na vysokém učení, dostávali se k správě škol i vloudili se do srdce některé vdovy ne sice mladé, ale bohaté; jejich duch osvícenější, jejich mrav uhlazenější, naděje dosáhnout takto vyššího postavení společenského a zvláště jejich mládí zdály se dostatečně nahrazovat jejich chudobu. Takto učitelé, obohativše se takovými sňatky, ocitli se v stavu městském a touto cestou, poněkud podivnou, která však tehda nikoho neurážela, zmlazována byla oligarchie městská. Staří měšťané po některém reptání proti vetřelcům a nemilé jejich soutěži promíjeli jim to, užívajíce rádi jejich schopností a volíce je často na úřady obecní. Hlavsa zbaviv se sňatkem nejistého svého postavení, zastával takto důležité úřady a volen byv na konšelství v Praze (1502) brzo v něm držel první místo. Nabyv vzdělání velmi rozsáhlého, byl, pokud lze soudit ze zpráv dosti chudých o něm, ducha vznešeného a mysli osvícené: někteří z jeho učitelů na universitě byli vychováni v škole humanistův italských a jejich čtení byla mu velice užitečna: nauky nebyly mu cizí; usiloval o vydání krásné bible v jazyku českém, velikým nákladem zjednal smlouvu s tiskařem benátským, poslal dva korrektory do Italie, aby řídili práce; bible vydaná roku 1506 jest jedním z klenotů písemnictví českého.

Svou štědrostí povzbuzoval učence a studia. Byl ducha dosti prohlédavého, že poznal nedostatky utraquismu, dosti smělého, že si přál jeho opravy, a v Čechách byl jedním z prvních stoupencův učení lutheránského. V politice, jsa vřele oddán svobodám obecným a rozhodný nepřítel šlechty, zavrhoval bezvládí, pracoval o úzké spojení stavu městského s mocí královskou a potřebám vlády ochotně obětoval některé články programu demokratického. Pro nepochybnou jeho oddanost k svobodě náboženské, pro jeho výmluvnost, bohatství, odvahu svěřovány mu úkoly vážné, jimž on plně vyhovoval; měl četné přátele, kteří zůstali mu oddáni až do konce jeho života. Ale právě tyto příliš povznešené jeho vlastnosti vzdalovaly jej od lidu, jenž po svém náčelníku žádal řeči hlučnější, méně úzkostlivosti a více smělosti. Lidu zamlouval se lépe Pašek z Vratu, a tento, ačkoli dlouho byl stoupencem Hlavsovým, snažil se o jeho zatlačení. Jako mezi stavy tak i v městech otázky všeobecné se záhy splétaly se spory osobními a prostřed záští a řevnivosti ustoupily do pozadí vyšší a trvalé prospěchy, tak že na ochranu svého postavení šlechta i představitel stavu městského, Lev z Rožmitála a Pašek z Vratu, vešli konečně v spolek pohoršlivý.

Jan Pašek pocházel z rodiny velice nuzné: jeho matka bývala hokyně, a jako dítě prý žebrával po ulicích. Snad zkouškami za těchto prvních let třeba vysvětlovat jeho úspěchy; vyrostl mezi lidem, dovedl k němu mluvit jeho řečí, jeho duch se utužil bojem a utrpením, ale velmi často citlivost, ne-li poctivost, porušuje se v těchto krutých zápasech s bídou. Jisté zámožnosti a velké pověsti nabyl si řečňováním při soudech zemských. Jakožto mistr vysokého učení a „nejvyšší písař radní" pokládán

byl za výborného řečníka a za vynikajícího obhájce; vskutku sami jeho protivníci svědčí o jeho výmluvnosti a bystrém duchu. Byl prudký a vášnivý, povahy násilné a někdy surové: tím zrovna se líbil lidu právě tak jako svou výmluvností a čilostí; ostatně si při své drsnosti zachoval onu chytrost a obratnost, jimiž se dobývají srdce a udržují strany. Opíraje se o řezníka *Zigu Vaníčkovic,* zůstal po několik let pánem hlavního města, pohrdaje hrozbami správců zemských a vzdoruje rozkazům královým. Jeho služby po dlouhý čas ospravedlněny byly jeho oblíbeností v lidu; hlavně jeho zásluhou v samé Praze zdržováni byli zrádcové nebo zbabělci, kteří by jinak byli šlechtě obětovali prospěchy stavu městského; zvítěziv nad řevnivostí, jež oslabovala Staré a Nové město rozdělením jich, pod toužesprávou spojil obě města v jedinou obec. Jsa jist oddaností veliké obce, opíraje se o radu, v níž měl toliko své pomocníky nebo důvěrníky, provedl to, čeho se neodvážili králové, a proti šlechtě postavil nepřekročitelnou ohradu; potomstvu sluší nezapomínat toho. Zatím odpor stavu městského neměl jiného výsledku, než že rozmnožen byl zmatek; ale města příliš důtklivě potřebovala pořádku i bezpečnosti a musila se brzo vzdát oněch svých požadavků, jimiž byla poškozována jednota národní, a Pašek ochranou jich zachoval pro budoucnost vzácné prostředky a moci královské silné spojence pro dobu, až by si uvědomila poněkud své povinnosti.

Ovšem ve chvíli, kdy se král chtěl ujmout věcí veřejných, Pašek byl jedním z předních protivníků, jež mu třeba bylo odstranit. Takový následek nevyhnutelný vyplýval ze zmatku ideí a z pokroku nauk feudálních; protivníci šlechty přijímají její program, právě tak, jak ona, necítí svých povinností

k vlasti a v prospěch řádu veřejného nechtí obětovat ani část své samostatnosti. Jestliže se v zápase měst se šlechtou historie kloní na stranu stavu městského, neděje se to proto, čím on jest a co chce, ale proto, že samými svými podmínkami životními byl by brzo přinucen změnit své chování. — Jen bylo by mu třeba bývalo jiných náčelníků než Paška. Ten mimo vůli neměl nic opravdu velikého, co stačí jen pro agitátora; ale nebyl ani ušlechtilé mysli ani povzneseného ducha, jichž potřebuje reformátor. Chtěl dobro, ale splétal je s vlastním svým panováním; touže po nejvyšší moci, nepohrdal bezvládím, jen když připadl mu přední úkol; neznaje žádné potřeby mravní, užíval utraquismu, aby upevnil své panství nad lidem, ale nelnul k němu přes příliš svědomitě a neváhal se ho odříci, jakmile zpozoroval jakousi výhodu ve sblížení se s Římem: zkrátka nedostačoval své úloze a dílu, jež konal.

Zatím znovuzřízení strany stavu městského za vlivu Hlavsova a Paškova i pokrok opposice proti správě páně Lvově byly stejně příčinami bezvládí. Nebylo žádné vlády: strany jsou ozbrojené, soukromé jednoty válčí proti sobě; hrad Pražský s děly obrácenými proti městu mají v rukou spoluvinníci Rožmitálovi; pouhé oznámení o bouři městské budí nepokoj a hrůzu ve vší zemi; cesty znepokojují lupiči, sněmy neužitečné matou se pohoršlivými výjevy, daně buď se nescházejí neb obohacují toliko nejvyšší úředníky, sjezdy krajskými nahrazována moc ústřední. Nahoře meč v rukou zlodějů, na dole sedláci úpějící pod tíhou všeobecné bídy.

* * *

Jak by podobné podmínky politické nebyly měly zhoubný vliv na mravní a duševní stav země?

Dlouhým a vítězným bojem s církví katolickou vzbuzena byla u Čechů, jak již připomenuli jsme za vlády Poděbradovy, vedle živého citu pýchy národní jakási divoká plachost; v době, kdy moc dvoru římského, třeba cit náboženský valně byl oslaben, ještě byla nepopěrna, Čechové svým kacířstvím postaveni byli jaksi mimo zákon; na tento ostracism odpovídali pyšnou zdrželivostí, vyhýbajíce se cizím universitám, kde by se byli potkali jen s nedůvěrou neb urážkami. Ani pokrokem reformace německé styky Čech s ostatní Evropou nebyly hned obnoveny, a stalo se tak až v druhé polovici XVI. století zásluhou hlavně Jednoty bratrské, že se účastnily opět čileji všeobecného ruchu vzdělanosti. Tím si vysvětlíme, proč tak pomalu pociťovaly účinky renaissance a proč po dlouhou dobu z ní čerpaly tak malý užitek.

Zatím humanism uveden byl do Čech okolo polovice XV. století jedním z nejstkvělejších, ne-li nejznamenitějších představitelů nových ideí, *Eneášem Sylviem*; on založil v Čechách školu a měl tu pravé žáky v *Janu z Rabšteina, Václavu z Buchova* a ve výborném mathematiku *Janu Šindelovi.*[10]) Dopisoval si dále s nimi, a ani roztržka jeho s Poděbradem nepotlačila zcela těchto svazků. Naopak přední humanisté, jsouce méně snášeliví nežli papež, se špatně tajeným opovržením se odvraceli od těchto sektářů, kteříž opovrhujíce titěrnostmi literárními, se zálibou se zabírali zastaralým vzděláváním theologie. Jejich opovržením jen ještě víc oddalováni byli Čechové, jejichž náboženskému vznětu pěstování starověkých nauk páchlo jaksi pohanstvím. Ochrana Eneáše Sylvia neoslabila zajisté jejich předsudků, i zachovávali vrozený odpor proti všemu, co přicházelo z Italie a bylo v bližším nebo vzdálenějším styku s mocí papežskou. Takto po dobu dosti dlouhou

humanisté čeští vycházeli skoro jen z katolíků, kteří nebyli zdržováni týmiž ohledy a kteří byvše vyloučeni více nebo méně přímo z vysokého učení Pražského, musili dokončovat svá studia v cizině. Z Německa a z Italie přinášeli si zálibu k starým jazykům, znalost latiny a nadšení pro vědy; mnohým nechybělo ani vědomostí ani nadání: jeden z nich, *Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic*, získal velkou pověst a zaujal čestné místo ve společnosti humanistů.[11])

Bohuslav z Lobkovic svými přednostmi i svými nedostatky představuje dosti přesně snahy školy italské v Čechách za této doby. Nejlepší a nejupřímnější byla náruživá jeho záliba pro věci duševní; s tohoto hlediska zasluhuje být přirovnán k nejproslulejším žákům renaissance: „Doslécham," píše příteli svému Adelmannovi, „že jsi z náchylnosti k umění do Gallie odešel: i chválím vysoce úmysl tvůj; nemůžemeť zajisté těch málo dob nám zde na světě popřáných lépe užíti. Neb jestli se kupci z pouhé naděje zisku do nejzazších končin země ubírají a dobrovolně-li všecky nesnáze a nebezpečenství podnikají: proč bychom my se mnedle odstrašiti dávali od pohledávání pokladů nade všecky pozemské nejskvostnějších?" [12]) Svým příkladem předcházeje prošel Egypt, Menší Asii, Peloponnés, Sicilii, pronikl až do Karthaginy pátraje všude po rukopisech. Jeho dům byl malou akademií, jeho knihovna byla tak bohata, že žádná z německých se s ní nemohla měřit; po všem světě měl jednatele, jimž uloženo opatřovat mu knihy, a tisíc dukátů zaplatil za rukopis Platonův; před svou smrtí odkázal znamenitou summu peněz na udržování svých sbírek.

Ušlechtilé zabývky šlechetného člověka; ale záliba pro vědy nevylučuje vždy některou prostřed-

nost duševní. Bohuslav byl dilettant střídmé ceny a nic více. Jeho odloučenost od světa byla téměř úzkostliva; v ničem se nepotkal se zdarem, protože jeho snahy byly příliš mnohé. Po několika letech při dvoře Vladislavově ztrávených, když nedocházel kýženého úřadu, rozmrzen vrátil se na své statky. Honose se svým pravověřím, uveřejnil různé traktáty proti kališníkům a proti bratřím, jichž ostatně neznal ani. Jeho věrnost dvoru římskému špatně byla odměněna: byl zvolen za biskupa Olomuckého, ale papež Alexander VI. dal přednost jednomu ze svých milcův italských. Ani Musy nepřály mu více než politika nebo církev: někteří kritikové chválí jeho satiru na mravy Čechů; [13]) je to spleť všední a matná, aniž stálé její reminiscence jsou vyznačeny některými rysy pozorování vzatého ze života. Jeho epigramy mají větší cenu, jsou kratší. Miloval zemi českou a želel jejího úpadu, ale jeho abstraktní a literární vlastenectví nemělo síly a ráznosti: „Vydávám se zcela snadno za Němce," píše, „a jsem tím hrd"; svou prostoduchostí pobuřuje svého přítele, od něhož dostává se mu důtky. Pracoval velmi horlivě o povznesení katolictví v Čechách a rozhněval se s jedním ze starých svých přátel, s Viktorinem ze Všehrd, pro satiru na Alexandra VI., jež jemu byla připisována, ale byla to u něho věc spíše slušnosti nežli přesvědčení; nicméně vánek snášelivosti, kterýž oživuje díla starověká, nezměnil sic, ale zmírnil aspoň jeho víru: „V svobodné zemi, svobodní musí býti jazykové," píše panu Petru z Rosenberka, ustanovenému od Vladislava za správce království Českého. Jak srovnat tuto svobodu s poslušností dvoru římského? Jeho duše prostá nečinila si nikdy této otázky a nepozorovala nikdy odporu. V skutečnosti byl spíše

latinista nežli humanista a ze starověku znal spíše literu nežli ducha; jakožto pracovitý a skromný žák Ciceronianů měl sice přátele, ale neměl vlivu; sám si stěžuje do posměšků, jimiž zahrnováni jsou lidé, „kteří mluví jako z kněh“ a „mudrují po latinsku“.

Často staletí uplynula dříve, než renaissance nesla své ovoce chutné a než duch národů moderních, školou starověkosti povznesený a očištěný, závodit mohl s veledíly Římanův a Řekův; Čechy, byvše zachváceny strašnou bouří, z řady národů zmizely příliš rychle, aby dokázaly, co zmohou; ale při vší své dobré vůli Bohuslav a jeho přátelé byli prostředními počátečníky, a humanism, z části jejich vinou, byl jen zábavou několika umělůstkářův a nestal se vysokou školou vychování a pokroku obecného.

Za této doby lhostejnost, málem řekl bys odpor k těmto studiím marným a podezřelým, je takový, že většina překladů děl starověkých zachována jest jen v rukopisech. Mezi prvními tištěnými knihami českými zaznamenat lze ze skutečně starověkých jen bajky Aesopovy. Ani později žádná knihtiskárna neopatřuje důležitějšího vydání klassiků v původním znění nebo v překladu. Když se Sigmund Hrubý z Jelení chce věnovat studiím řeckým, opouští Čechy a usadí se v Basileji, kde se sdruží s proslulým tiskařem Frobeniem. Učenci hořekují trpce nad nevzdělaností svých krajanů: ale zatím sebe samy měli by vinit ze svého nezdaru; jejich věda z větší části jest titěrná a povrchní, skoro nikdo z nich neumí řecky, jejich překlady spisovatelů hellenských jsou pořízeny z překladů latinských, jejich vkus je všední; ze spisovatelů latinských nejvíce si váží těch, kdo jsou nejméně

původní, Seneky a především autorů středověkých, Petrarky, Vally, Pontana atd. Ideami se nenadchnou, baví je toliko rhetorika a elegance školská, latinismy přeplňují své spisy české nebo tvaříce se, jako by opovrhovali jazykem českým, píší jen latině. Výstřednosti málo nebezpečné a málo trvalé: z tohoto dlouhého styku se starověkem prosa česká zachová si obšírnost a souměr period a jistou vznešenou mnohomluvnost, jimiž se označuje zlatý věk literatury české; ale zatím záliba pro starověk nemá jiného výsledku, než že někteří velmi nadaní spisovatelé jalovými hříčkami slovesnými vyčerpávají a oslabují život duševní.

Za této doby pravé představitele renaissance, jichž činnost byla by plodnou a vliv šťastným, nesluší hledat mezi učenci z povolání, ale mezi státníky a politiky. Vladislav předcházel příkladem; rád volal k sobě spisovatele, i byl milovník umění; v jeho okolí páni a rytíři, často dosti málo vzdělaní, chápali užitečnost studií a přáli jim. Bohatství a moc, dělí-li se pokolení od pokolení, zjemňují ducha a vzbuzují cit pro krásu: když synové jsou určeni k slavnému povolání, jak by se nehledělo, aby byli připraveni k svým úkolům a k svému štěstí? A jaké lepší školy nad školu starých spisovatelů? Ctibor z Cimburka, neznající jazyka latinského, dal si přeložit spis Platonův o státu; Vilém z Pernšteina svému synu dal za vychovatele proslulého latiníka Jana Češku, který na jeho rozkaz překládal do češtiny výňatky z filosofův a moralistů starověkých. Tento dosti volný překlad, psaný mluvou jadrnou aráznou, získal velikou pověst, došel trojího vydání a stal se jakousi příručnou knihou sloužící k vychování několika pokolení; výňatky byly voleny s velikou důmyslností,

a mládež měla v nich mnohem chutnější stravu, než jaké by jí byla poskytla kuchyně scholastická.

Někteří chtějíce hlouběji proniknout v známost starověku, zakládali sbírky a velikým nákladem shromažďovali knihy. Z rodů, které se proslavily svou zálibou pro vědy, žádný nezískal si větších zásluh o Čechy nežli rod pánů z Boskovic; Ladislav z Boskovic na svém zámku v Moravské Třebové založil knihovnu a důležité sbírky; oba jeho bratři Beneš a Dobeš dali do češtiny přeložit dějiny Čech od Eneáše Sylvia; i ženy z toho rodu byly zachváceny touto horečkou osvětnou a Marta z Boskovic pobouřila katolíky, uveřejnivši v době pronásledování Jednoty roku 1507 svou Obranu bratří českých, plnou učenosti a důvtipu.

Snadno bylo by možná uvést více jmen, i vysvětlíme si, jak jeden z mužů, kteří nejlépe poznali minulost českou, při pohledu na toto hnutí byv zachvácen jakýmsi nadšením, prohlásil, že v žádném věku království České nemělo tolik mužů učených a vzdělaných studiem starověku. — Není pochyby, že vlivem vzdělanosti antické ideje lidskosti, šlechetnosti a dobrotivosti získaly tenkrát dosti hojných stoupencův. Čím bylo některým pánům učení Jednoty bratrské, druhým se staly vědy starověké. Ideál spravedlnosti a laskavosti, jež doporučují svým dětem v svých naučeních, nalezli u spisovatelů řeckých; od nich se naučili snášelivosti, úctě k důstojnosti lidské, šlechetnosti srdce a povznešenosti mysli.[14])

Pokušení jest veliké, z těchto jednotlivých a dosti četných případů vyvodit povšechný úsudek, a vlastenectví spisovatelů slovanských tomu neodolalo vždy. A přece, pozorujeme-li ne již některé osamocené případy, ale celý národ, jaký pokrok

můžeme vytknout? Zda mravy jsou jemnější? city ušlechtilejší? neb aspoň, jelikož pokrok mravnosti veřejné neodpovídá vždy rozvoji osvěty, zda myšlenky jsou smělejší, vzdělání svobodnější a rozšířenější? — Běda! není možná žádné illuse, žádné pochybnosti: páni jakožto ochránci věd nemají více vlivu na celkové smýšlení veřejné nežli humanisté katoličtí. Jsme v plném středověku, staré methody převládají, dávné ideje se neustále omílají, opotřebované formule opakují. Za vlády Poděbradovy, při vší prostřednosti spisů, bylo aspoň jakési vření myšlenek, bylo lze doufat v úsvit: od té doby únavou, nepořádky a osamocením myšlení české klesá samo sebou a ovládá jen všednost a nízkost.

Skoro všecka činnost duševní i nadále přestává na bojích scholastických, ale nástupci reformátorů nechápou více smyslu problémů přetřásaných. Rokování se zmenšuje jak předměty, jichž se týče, tak hodnotou lidí, kteří je vedou: díla polemická jsou již jen rozvláčným opakováním starých traktátů, ale bez zápalu a přesvědčení, jimiž poutala ještě tato stará díla. Strany sbírají staré obžaloby, činí sobě tytéž výčitky. Jací to nástupcové Rokycanovi, Jakoubka ze Stříbra a Pavla z Žatce, kteří zůstávají tehdáž světly utraquismu, a jejichž pověst a dlouhá autorita smutně objasňují nedostatek strany! I menšiny, u nichž se z potřeby životní udržuje obyčejně více neodvislosti a čilosti, usínají, jsouce zachváceny všeobecnou ztrnulostí. Katolíci k obnovení své moci spoléhají jen na šťastný výsledek pletich nebo převratu státního, administrátoři arcibiskupství Pražského nemají jiné starosti, než jak by zachovali klidné držení skrovných statků, jež nepropadly konfiskacím. Náčelníci

církve se smířili se svou porážkou: k upokojení svého svědomí Alexandr VI. roku 1499 posílá na Moravu velkého inquisitora německého Henrika Institoris: ten však nepřináší v svůj úřad ani horlivost ani přesvědčení, nezná situace, nestuduje učení svých nepřátel. Jeho knihy plané a nicotné nejsou s to, aby někoho přivedly k přestupu, tím méně, aby zabránily odpadání; po dvou nebo třech letech polemiky neslavné upouští od práce, o jejímž výsledku se neklamal, a opouští Moravu. Biskupové v okolí Vladislavově „častěji o pozemských než o nebeských pokladech mluvívají, krásotinek častěji než jména svatých z úst vypouštějí"; nejlepší jsou ti, kdo v pěstování věd pohanských zapomínajíce na úkol svého povolání, „s Plautem a Vergiliem se více než s evangelisty obírají, bedlivěji se doptávají po spisech Epikurových než po papežských zákonech".[15]) Uplyne téměř století než katolíci vážně obnoví boj proti kacířství, a bude třeba, aby církev byla otřesena reformací, a aby v jesuitech nalezla nové obhájce. Též u bratří, ač jejich produkce jest čilejší a svědomí náboženské živější, patrný jest úpad. Která jména u nich zasluhují být vyznačena za té doby vedle Chelčického nebo vedle spisovatelů pozdějších jako vedle Augusty, Blahoslava a Komenského, kteří jazyk český povznesou na tak vysoký stupeň dokonalosti? Lukáš je zajisté spisovatel plodný a učený a theolog mocný, ale řeč jeho spisů nejčastěji bývá neurčitá a temná a nesvědčí o vzácném nadání spisovatelském. Ačkoliv u č e n c i vnikli již do Jednoty a přeměnili ji, bratří nicméně vycházejí ještě a budou z větší části vždy vycházet z lidu, ze sedláků a robotníků; po dlouhou dobu zachovávají jakýsi neurčitý strach vyššího vzdělání duševního; úsilí

skoro staleté a příklad reformátorů cizích zmírní tuto plachost, ale nikdy nezničí ji úplně. Zůstanou sektou „prostých srdcem", vždy se budou vyhýbat nejvyšším a nejtěžším otázkám, neporozumějí nikdy, že učení nemůže dosíci trvalého úspěchu, jestliže nečelí velikým problémům osudu lidského.

Ostatně tím nedostatkem za této doby trpí Čechy celé: zvláštní to neshoda, že v zemi, kde hádky náboženské trvaly neustále, nedospělo se k vyššímu zkoumání. Výstřelky scholastiky odvracejí od filosofie, pozornost se ztrácí v podružných podrobnostech, tvůrčí síla se rozptyluje v plodech nepatrných; je tu jen vnější ráz filosofie. Na universitě pražské není již ani pravidelných přednášek theologických.

Co si zachovalo toto proslulé učiliště z minulé své slávy, a co se stalo se záměrem Karla IV.? Doufal zřídit tu veliké ohnisko osvěty, jež by ozařovalo jak Německo tak země slovanské a bylo místem, kde by se stýkala vzdělanost západní s východní: na chvíli se tyto tužby uskutečnily; z nejvzdálenějších zemí přicházeli žáci, tisíce studujících se tísnilo v lavicích universitních, a vysoké učení Pražské závodilo s universitou Oxfordskou a Pařížskou. A nyní? — Jeho žalostným úpadkem téměř se představuje duševní pokleslost země české. Jediná fakulta artistická žije ještě, neboli, lépe řečeno, ona jediná nebyla potlačena. Jakási renaissance, jež se ukazovala za doby Poděbradovy, nezachovala se dlouho; od smrti Řehoře Pražského, který zavedl nová studia na vysoké učení, brány tohoto starostlivě se uzavírají vlivům humanistickým, a dále se s chloubou užívá starých method. Několik málo žáků dřímajících asi při desíti prostředních professorech; učitelé a žáci závodí v nedbalosti;

po největší část roku není zkoušek; většina professorů jsou starci, kteří nekonají svých čtení; představují pravověří utraquistické v podobě nejnuznější a nejobmezenější, úzkostlivé a svéhlavé, nejisté a podhlídavé. Jsou velmi chudí, protože většina jejich důchodů byla zabavena, dávají se v žaloby, svými nářky zahrnují sněmy, kteréž odpovídají sliby, na něž se však vždy zapomíná; správa a obrana jejich skrovných příjmů zabírá všecku jejich horlivost; zastaralá pravidla, jimiž jsou vázáni, a žárlivost jejich kollegů překáží úsilí těch, kdo se odváží rušit tento hluboký spánek.[16]) Proto lidé nadaní, kteří zabloudili do této nekropole, Pašek z Vratu, Kornel ze Všehrd, později Brikcí z Licka, rychle ji opouštějí, aby v jiných úřadech upotřebili lépe svých schopností.

V zemi neustále zmítané válkou občanskou, spoutané těsnými dogmaty náboženství formalistického a nepokojného, kde studia nemají ani bezpečnosti ani střediska řídícího, kde síly tvůrčí ostatně jsou oslabeny převahou hádek náboženských a odpadlictvím dosti hojného počtu spisovatelů, jichž největší ctižádostí jest napodobit ciceronskou uhlazenost humanistův italských, chybí všeliké podmínky potřebné ku pokroku vědeckému nebo literárnímu a skutečně — v dosti velikém počtu spisů z tohoto století nám zachovaných většina se vyznačuje jen všedními myšlenkami a nízkou formou; nejlepší mimo některé řídké výminky nevynikají nad slušnou prostřednost.

Častější a snadnější cesty mohly vzbuzovat zvědavost: skutečně v knihovnách chová se dosti hojně rukopisů vztahujících se k botanice a lékařství; hvězdářství, jež bylo vždy velice oblíbeno na universitě Pražské, zachovalo si ještě několik

znamenitých představitelův: od zavedení knihtiskařství každý professor vydával pranostiku. Tyto pranostiky neb almanachy byly oblíbeným čtením lidu: jejich obsah byl dosti různý, a často nalézáme v nich zprávy historické. Zajímavý byl také pokus Mikuláše Klaudiana, který roku 1518 vydal první mapu Čech. Zároveň přeloženy byly do češtiny některé z předních vědeckých prací cizích. — Plodnost spíše zdánlivá nežli skutečná. Ve většině těchto knih marně hledáme přesného pozorování nebo duchaplných hypothes; nejčastěji jsou to jen kompilace bezcenné; díla lékařská jsou sbírky směšných předpisů lékařských, a obliba spisův astronomických vysvětluje se spoustou pověry a pokrokem astrologie.

Krásná literatura jest ještě bídnější. Dávná poesie národní, která vycházela přímo z duše a čerpala z hlubokých zdrojů nadšení národního, jest vysílena a opovržena;[17]) na její místo nastoupila díla školská, jednotvárné a chladné nápodoby ciziny. Hynek z Poděbrad, nejznámější básník této doby, z německého písemnictví přejímá látku svého „S n u m á j o v é h o“; několik roztomilých veršův a některé malebné podrobnosti velmi nedostatečně zakrývají nedbalost formy, všednost a nesprávnost slohu, prázdnost a nudu líčení, abstrakce a allegorie a obzvláště délku. Žvatlavost, tato zlá stránka literatur v úpadu, je také velikým nedostatkem většiny spisů za této doby. Díla se prodlužují do nekonečna, za verši následují opět verše nevkusné a prázdné, aniž jediná určitá podrobnost, jediný rys básnický upoutá matnou pozornost. Nákazou zachváceni jsou duchové nejráznější a nejpevnější, jakmile se odváží tvorby umělecké. V „H á d á n í P r a v d y a L ž i“ od

Ctibora Tovačovského z Cimburka rozmluva jde za rozmluvou se zoufanlivou všedností a osoby beztvárné a neskutečné zaplavují nás množstvím výkladů zmatených a ztuhlých: literatura didaktická a scholastická nemá snad památky odpornější, a bezděky se namítá otázka, jak všechny tyto tlachy machy mohly vyjít z téhož péra, jež psalo biskupu Olomouckému list tak prostý a svou přesností tak rázný.[18]) Poesie lyrická není ani osobitější ani méně unavující. Staré mysterium zmizelo a nové drama ještě se nezrodilo, i jediný pokus toho druhu, jejž lze uvést, je překlad z jazyka německého. Historie nemá jména, které by mohlo, i jen z daleka, být přirovnáno ke jménu polského Dlugoše neb uherského Thúrócze; za předešlé doby Pavel Židek, ač práce jeho jest malé ceny, aspoň podnikl dílo všeobecné: po něm již jen letopisci smutně vypočítávají rok za rokem smělé kousky, půtky, zázraky a mory. Knihy nejrozšířenější jsou stále staré romány, jež každým novým spracováním se prodlužují a jsou nudnější a tesknější, román o Alexandru Velikém, kronika trojanská, Belial, život Adamův. Seznam se rozmnožuje legendami nově podle vzoru německého složenými, a v této literatuře chatrné mizejí víc a víc upomínky národní.[19])

Doba Jagielovců neměla by skutečně ani jediného spisovatele, ani jediného díla bez velikých prací právnických, které vším právem zůstávají chloubou této doby. Ve chvíli, kdy se nový stav politický a společenský zřizoval na zříceninách řádů prvotních, každý v starých zvycích hledal záruku pro své výsady nebo záminku pro své úchvaty; duchové zbystření spory politickými porozuměli lépe jejich smyslu a vroucí vlastenectví

vnukalo jakous úctu pro tyto svědky moudrosti předků: tím si vysvětlíme onu velikou práci u vydávání pramenův a výkladů, která trvá po celé XVI. století a vzbuzuje po dnes obdiv potomstva. Zřízením zemským krále Vladislava II.[20]) se zahajují veliké svody zákonů; vyložili jsme, jaký duch oživoval jeho původce i osudné toho následky; chybí mu ovšem jasnost, důslednost a přesnost, jakých obyčejně požadujeme po zákonníku; je to první pokus, velmi neúplný a dosti nejasný, jehož složení neovládá žádná myšlenka filosofická; ale v tomto úsilí se tají zajímavá snaha, z nálezů soudních a ze starých nařízení stanovit některé všeobecné formule řádu soudního a práva.

Hlavní skladatel zřízení zemského byl *Albrecht Rendl z Oušavy*, jehož obojetnou úlohu jsme poznali. Dva druzí právníci, vyrovnávajíce se mu zkušeností, vynikají nad něho hlavně poctivostí snahy a šlechetností mysli, Ctibor Tovačovský z Cimburka a zvláště Viktorin Kornel ze Všehrd, jeden z největších duchův a nejlepších srdcí, jaké kdy zrodily Čechy.

Ctibor byl jedním z nejslavnějších představitelův oligarchie moravské: šlechtic v nejlepším slova smyslu, mající nejvřelejší cit pro práva šlechty, svědomitý v svých povinnostech, nepřítel bezvládí právě tak jako přívrženec přísného pořadu stavů, svým vlivem zachovává mír na Moravě a zřizuje na přesných a pevných základech vládu panských rodů. Jestliže osudy markrabství v XVI. století jsou mnohem méně bouřlivé nežli v Čechách samých, zásluha toho náleží částečně panu Ctiborovi z Cimburka, jeho radám a tradicím, jež založil. Kniha Tovačovská, již napsal na žádost druhých

pánů, jest pravou knihou pamětí právnických: máme tu obraz společenského života na Moravě vykreslený mužem, který jej znal výtečně, a který líčí jen to, co byl spatřil na své oči. Proto také při jednotvárnosti některých podrobností, při nesnázích jazyka ještě docela ne ustáleného, při několika pokléscích slohových a při některých rysech poněkud silně přehnaných, jest pravým osvěžením a okouzlením, když se po zmatené všednosti literátů z povolání potkáme s tímto mužem činu, který mluví toliko o tom, co zná, a jehož sloh prostý a pevný, zdobený příslovími a obraty lidovými, proudí z opravdového smýšlení národního.

Ctibor je šlechtic, *Všehrd* naopak se znepokojuje a zarmucuje z úchvatů šlechty. O něm se řeklo, že jest demokrat, ale tím se přesnost obětuje oblíbené antithesi: neupírá šlechticům ani jejich privilegií ani převážného vlivu na věci veřejné; ale jeho vlastenectví vzdělané se leká zavedení zákonů cizích a feudálních, kterými se všude nahrazují staré obyčeje slovanské, a má rozum příliš bystrý, aby nepozoroval nebezpečí vlády, založené na ponížení moci královské a na utiskování veliké massy lidu. Není ani fanatikem ani hrdinou, vždyť na pouhou výhrůžku umírňuje svou opposici proti oligarchii, ale mužem počestným, neschopným porušovat prameny, aby získal přízeň vítězů nebo zradil to, co pokládá za pravdu. Nezastával nikdy jako Ctibor nejvyšších úřadův, ale v svém úřadě podřízeném užíval také starých pramenův, a nikdo nad něho neznal jich lépe. Nad Ctibora vyniká Všehrd svým vyšším vzděláním a hlubokým poznáním spisovatelů starověkých. Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic, s kterým zápasil o prvé místo mezi humanisty českými, pomstil se mu epigramy

a vytýkal mu chybnou jeho quantitu; jestliže skutečně Všehrd méně lehce skládá verše latinské, jest opravdověji prodchnut duchem renaissance, a od právníků římských přejal něco jejich vznešeného, zdravého a hlubokého rozumu. Jenom že u něho studium starobylosti jest osvíceno a prohřáto vlastenectvím: nikdo neporozuměl lépe obyčejům českým, protože nikdo v svém srdci nechoval vřelejší lásku k svému národu a jazyku. — „Bych sto jazykóv měl a tolikéž úst, železný hlas a měděné peřie, nemohl bych ani vymluviti ani vypsati, jaké jsú chvály hodni Čechové staří, zemi českou spravujíce, kteříž jsú tak spravedlivá, tak dostatečná a tak potřebná sobě i dědicóm svým práva vymyslili.“ [21]) — Neustává v chvále jejich moudrosti, jež jest nad rozum lidský, a jejich díla, jež nazývá vnuknutím ducha svatého. Na některých místech jeho knihy vyznívá chlouba časů hrdinských a vítězství zázračných, jimiž Čechy byly povzneseny na takový stupeň slávy. „Země česká,“ praví k Vladislavovi, jenž tak neobratně mrhal toto bohaté dědictví moci a slávy, „od založenie svého až do tohoto času jak položeniem okolnie země převyšuje, tak mužností lidí z ní pošlých, kdyby mužnosti té proti nepřátelóm svým, ne sami proti sobě užívali, i spravedlností práv, kdyby je v své pevnosti nepohnutě držeti chtěli, daleko a velmi přesahá.“ Kolikrát dokázali svou mužnost! Země křesťanské i pohanské zakusily to daleko široko, i ženy české se proslavily svou statečností; kdykoliv se Němci odvážili vpadnout do země, byli s hanbou vyhnáni; nejen kronikáři čeští velebí jejich hrdinství, ale i nepřátelé a cizinci, a jaká jest větší sláva nežli chvála z úst přemoženého? Je-li třeba uvádět jiných svědectví: zda téměř všecka knížectví okolní

i království některá nebyla v manství a službu uvedena? Ačkoliv skrze některé krále české z manství jsou propuštěna, však rozumem a mužností i zkušeným uměním ve válkách a zvláštní šťastností, kterou jsou Čechové veliké krále, mocné a velké země přemáhat přivykli, zase mohou být přivedena k manství prvnímu. Dlužno tedy se vystříhat chyby někdy spáchané a přidržet zákonů nedopouštějících Němcům a jiným cizincům v zemi české se sadit, kořenit a rozmáhat: zdaž tito nepředcházejí nás příkladem? Cizinci, Němci „totéž Čechóm v svých zemích činie a žádného Čecha nikdež žádným obyčejem trpěti nechtie a z přirozenie anebo raději z úmysla Čechóm nepřejí aniž přieti chtie.“[22]) Dále třeba je také, aby všickni měli tutéž péči o blaho veřejné, malicherným snahám neobětovali velikost své vlasti, nerušili zákonův odkázaných jim od jejich předků a aby si vzpomínali, že nejpřednější a nejvyšší jejich povinností jest přispívat k dobru obecnému. „Toto však před očima vždycky uředníci mieti mají, aby pamatovali, že nejsú páni, než všie obce a všech lidí služebníci; neb za to od lidí k živnosti své penieze a úplatky berú, a to jest jich, jakož často slýchají, pluh“.[23])

Jaké ušlechtilé hnutí vyznívá z tohoto vyzvání k povinnosti a oddanosti! Chloubou země české jest, že zplodila nepřetržitou řadu velikých spisovatelů, kteříž od času Dalimila až do doby Palackého a Riegra štěpují takto lásku k vlasti, kult tradicí, aniž nehody oslabují jejich důvěru aneb odpadlictví zmenšuje jejich víru. Všehrd zasluhuje jedno z nejpřednějších míst mezi těmito vyvolenci. Ne, přese všechny chyby páchané, přese všecka soužení doby přítomné všecka naděje nebyla ztracena, protože Čechy měly ještě syny tak šlechetné;

krev ušlechtilá, jež učinila je vítězi v tolika bojích, nepozbyla svého nachu, proudíc v srdcích dítek jejich; bylo by ještě možno bývalo vytrhnout národ z jeho mdloby a nesváru; ale čas kvapil, zla přibývalo a nákaza se šířila: kniha Všehrdova zůstane nepomíjitelným pomníkem starého práva českého; však ne knihy, ale lidé předělávají národ, a země česká nenalezla jich.

Všehrd sám jest jat temnými předtuchami. Rozdíl mezi ním a Ctiborem jest nápadný a smutně poučný. Tento psal na Moravě okolo roku 1485, onen v Čechách asi o 20 let později: následky přeměny ústavní jsou již zřejmé; takto jasný klid a smavá vznešenost velmože moravského ustoupily nepokoji a zádumčivé úzkostlivosti. Všehrd cítí, že boj, jejž udržuje, již jest ztracen aneb aspoň velmi nejistý: zákony, zvyky slovanské všudy pozbývají půdy; předvádí žalostné následky tohoto rozmáhání se obyčejů cizích; v horlivém jeho vlastenectví jeví se úzkostlivá péče; upřímnou svou láskou zpraven jest o nebezpečenství budoucnosti. Takového stupně exaltace dosahují city jen ve chvílích krise.

Hned po rozhodném vítězství šlechty roku 1501 napsal takto dithyramb snad nejupřímnější a prostotou svou nejpohnutlivější, jaký kdy vyplynul z péra českého. Podával veřejnosti překlad knihy sv. Jana Zlatoústého O napravení padlého; zamýšlel tím, jak sám vyznává, duše opět přivést k Bohu; ale jiný důvod ještě přiměl ho k této práci: chtěl se přičinit, „aby se jazyk náš český i tudy šířil, šlechtil a rozmáhal. Neb nenie tak úzký ani tak nehladký, jakož se některým zdá. Hojnost a bohatstvie jeho z toho muož poznáno býti, že což koli řecky, což koli latině móž povědieno býti, to též i česky. A nenie těch knih žádných řeckých ani

latinských (leč bych se já, milostí jazyka svého pojat jsa, mýlil), aby v český obráceny býti nemohly. Co se pak hladkosti jeho dotýče, neviem, by tak výmluvně, tak ozdobně, tak lahodně všecko jazkykem českým povědieno býti nemohlo jako řeckým nebo latinským. Bychom se toliko snažili a jedni mimo druhé chvátali, abychom jej vyzdvihali: tudiež by jazyk český hojný, mnohý, vytřený a sebe světlejší vidien býti mohl i pulérovanější. Němci, jichž jazyk tak drsnatý, tak dreptavý a tak nerozumný jest, že jeden s druhým mluvě, Němec s Němcem, sobě častokrát nerozumievají, avšak jej našemu na potupu šířie a trú, takže i latinská slova veň vtrušují, aby vždy jazyk jich byl dostatečnější a hojnější, a čehož doma nemají u súseduov, ač dobře dalekých, vypójčují. A již téměř všecky knihy pohanské i křesťanské z latinských, jeden jazyk druhým vykládajíc, německé jsú učinili, kdež my snad ještě žádných nemámy. A tak skrze tu pilnost, vykládánie a snažnost, skrze takovú milost, kterúž k jazyku svému mají, stalo se jest, že což v Čechách a v jiných národiech učení toliko čtú, tomu v Němcích i laici napořád svým jazykem čtúc rozumějí. A divie se mnozí, jak říšská města, v nichž s věčšie strany Němci jsú, jak německé země v pokoji, v bohatství, bez búřek, bez zločinstva, lúpežuov, morduov, bez zemí i měst zkaženie, v spravedlnostech městských v řádu tak mnoho let trvají a den ode dne v zboží, v slávě, v pověsti a vzácnosti, v múdrosti, umění rozličném i výmluvnosti zřetedlně se rozšiřují.“ — Proč by země česká neměla téhož štěstí? Proč nečerpá také z nevysychajících pramenů krásy a moudrosti antické? „Nechť jiní knihy nové latině píšíc skládají, a římský jazyk, vody do

moře přilévajíc, šířie, ač i těch velmi málo u nás jest: já knihy a sepsánie starých a právě dobrých lidí v českú řeč překládaje, chudého chci raději obohatiti, nežli se k bohatému špatnými dárky a jemu nevděčnými lísaje, pohrdán a potupen býti.“ Zda staří Římané nečinili podobně? Zdaž opustili jazyk latinský za řecký? Jaký příklad dávají nám Vlaši? Ježíš tím jazykem mluvil, kterémuž Israel rozuměl, a ne jiným: „Ačkoli také bych mohl latině snad, tak jako jiní mně rovní psáti; ale věda, že jsem Čech, chci se latině učiti, ale česky i psáti i mluviti.“[24])

A Všehrd není osamocen. Jeho vlastenectví vzbudilo následovníky, jeho předmluva ku překladu sv. Jana Zlatoústého jest jakýsi manifest, jejž spisovatelé pozdější opakují, vysvětlují a rozvinují. Ku pobídnutí Ladislava z Vartenberka *Matěj z Mýta Vysokého* překládá „Světlo apatekářův“, „aby jazyk náš český i tudy se šířil, šlechtil a vzmáhal, neb není tak úzký ani tak ne hladký, jakž se některým zdá.“[25]) Podobná myšlénka téže doby podporuje v nevděčné práci překladatelské *Mikuláše Konáče z Hodíštkova, Oldřicha Velenského z Mnichova, Jana Češku, Řehoře Hrubého z Jelení*[26]) a ještě mnoho jiných. Za týmž účelem *Václav Písecký*, jeden z nejznamenitějších humanistů toho věku, bohužel smrtí záhy literatuře vyrvaný, překládá řeč Isokratovu k Demonikovi. „To jsem pak učinil,“ praví v pěkném svém přípise Řehoři Hrubému, „abych zkusil, zdali český jazyk tak hojný jest, aby bez žebroty buďto německého šverkánie, buďto latinského proměšovánie sám od sebe tauž věc vymluviti mohl, kterauž by i Řekové vypsali. Seznamenal jsem pak, že netoliko latinské pomoci nepotřebuje, ale poněkud

ji vyvýšiti muože: tak někde jest náchylnější k lahodnosti řecké a k lepotě, nežli latinský, že při mnohých v mluvení ozdobách, při lepém slov skládání, když jazyk latinský řeckého aneb prostě nemuože, aneb s těžkostí velmi nesnadně následuje: tu jazyk český, co by byl mu v rodu dosti blízký tauž lahodau a jednostajní téměř krátkostí všecko vysvětliti muože. Ačkoli znám, co jest již jazyk latinský v ozdobě, a co český, ani mne tajno nenie, že tento pilností lidskau již jest ušlechtilejší nežli náš český; ale mluvím o přirozenie a zpuosobu obojieho jazyka, tak o tom drže, že kdyby též pilnosti při okrašlování jazyka prvnější Čechové byli užívali, jazyk český, co se tkne světlosti, řecké lahody, lepoty, nad to i ozdoby i slov skládanie, byl by nad latinský v tom mnohem šťastnější i hojnější."

Tolikeré vlastenectví bylo odměněno; z této dlouhé práce a vytrvalého úsilí vzešel jazyk XVI. století, ohebný, zvučný, rázu tak ušlechtilého, že za renaissance naší doby, spisovatelé, kteří bojovali proti barbarství XVIII. století a Čechám vytvořili literaturu a řeč spisovnou, vzdělali se v škole spisovatelů této doby; svým slohem i srdcem jsou žáky Všehrda a jeho následovníků. — První podmínkou rozkvětu veliké doby literární jest, aby forma dostoupila jistého stupně dokonalosti, ale to jest pouhou podmínkou; ve chvíli, kdy země česká byla potlačena, sotva se jí dostalo nástroje, času k použití jeho nebylo jí dopřáno.

Nikdo nemohl ještě tušit, kolik dní života jest určité sečteno národu českému. Předtuchy Všehrdovy se nezakládaly na ničem, a péče, jíž měl o obhajování a obohacování jazyka českého, při nejmenším se zdála přehnanou: nikdy samostatnost

národní se nezdála méně ohroženou, a vítězství národnosti slovanské nebylo bezpečnější.

Od zlaté bully (1356) země česká, kde vrchní panství císařské podle práva bylo vždy pochybné a v skutku jen podle jména, tvořila království úplně svrchované. Karel IV. v její prospěch rozhodl všecky otázky sporné; král vykonává a dává vykonávat spravedlnost ze své jediné a plné moci; obyvatelé nesmějí být poháněni před žádný cizí soud; každé odvolání k soudům říšským je plným právem neplatné a kdo se odvolává, samým skutkem potrestán je ztrátou své pře. Nálezy sněmův a nařízení císařská nesmějí se vykonávat v Čechách; císař nikdy nesvolává tu sněm, nemá tu žádných statků, nemá práva vstupovat v jejich území; král uděluje všeckna léna, rozdává obroky kněžské; investitura, kterou přijímá, nevztahuje se ke koruně, ale ke kurfiřství a císař ani nepřesuzuje ani nepotvrzuje volby panovníka. — Spor, jenž trval po několik století, tedy byl konečně rozhodnut; Čechy byly úplně samosprávné a samostatné; císařové němečtí, zmírnivše znenáhla své nároky, upustili i od každé myšlenky odvetné.

Skličovalo je velmi mnoho jiných starostí, aby se ještě chtěli zaměstnávati s těmito Slovany, kteří byli obyčejně neštěstím jejich předchůdců, a velmi skromná jejich ctižádost nyní se nesnažila více rozšířit svůj vliv na druhou stranu hor, ale hleděla se bránit proti vměšování se králů českých do politiky německé. Když Maximilian zřídil soud říšský (1492) a kraje (1512), neučinil ani zmínky o Čechách: neplatily daní, neopatřovaly vojska, nemluvily stejnou řečí; jakým právem by byly připojeny k Říši? Jediným ještě svazkem mezi oběma zeměmi, zcela osobním a občasným, bylo

právo krále českého účastnit se volby císařů; několikrát již panovníci a knížata hleděli zrušit je; Čechové odpírali, což nebylo právě šťastnou myšlenkou: viděli v svém privilegii právo čestné, příležitost nabýt zisku a prostředek rozšiřovat svůj vliv do ciziny, a ostatně přednost ta byla bez odplaty, právo, z kterého nevyplývala žádná povinnost; udrželi sobě toto nepřirozené postavení, dále domáhajíce se privilegia dávat náčelníky říši, jejíž moci nepodléhali více.

Rostoucí rozvrat v Němcích, zmatky politické a náboženské, oslabení moci ústřední příliš těžce zasáhly síly Germanie, takže se na dlouho nebylo obávat pokusu odvetného s této strany; Říše se smířila s odtržením Čech jako s odloučením Švýcar nebo Polska, ba zdálo se, že ani necítí velmi silného hněvu ze své porážky; řevnivost kmenová zachovávala svou prudkost jen v krajích, kde se Slované neustále stýkali s Němci, na příklad v Slezsku, kdežto ostatní Německo nemělo ani účasti ba ani zájmu v zápase, jenž dále trval při jeho hranicích.

Bojem politickým, vedeným proti císařům, Čechové nikdy nebyli příliš vážně znepokojováni; jejich obavy byly buzeny a jejich národnost byla opravdu ohrožována klidným a stálým vnikáním tisíců cizinců, kteří se usazovali v městech, zalidňovali venkov, tisknouce před sebou starší obyvatelstvo. Zatím nebezpečenství bylo zažehnáno; od válek husitských, třeba nenávist ciziny neměla již povahy tak prudké, kmen a jazyk český neustále nabýval půdy; jakousi zrychlenou silou národnost domácí každým dnem znova dobývala počástech území, jež jí bylo oderváno. Od posledních revolucí šlechta, jež dřív ovládána byla zvláštní

zálibou napodobovat cizinu, zapomínala jazyk německý; Ferdinand I. a Maximilian II. budou se učit češtině, aby se smluvili s nejvyššími úředníky svými. Roku 1510 ze třiceti pánů českých poslaných do Žitavy ani jediný neumí německy. Za zvláštní zjev pokládají na sněmě Zdislava Berku z Dubé, kterýž umí německy, a proto volí ho, aby oznámil Ferdinandu Rakouskému zvolení jeho.[27])

Pokroky jazyka českého překvapují ještě více, pohledneme-li, ne na šlechtu, ale na stav městský. Až do XV. století města byla ještě zcela německá, ne více již obyvatelstvem, ale správou: za vlády Jagielovců živel slovanský vítězí skoro ve všech městech.[28]) Roku 1516 purkmistr Budišinský oslovuje konšely pražské německy, a v městě tomto, které se před stoletím pokládalo za hlavní město Říše, jediný konšel mu rozumí; písař radní odpovídá mu latinsky.[29]) Nejen všecka města, která se přidržela utraquismu, na příště jsou obcemi českými, ale hnutím jsou taktéž stržena města, která zůstala věrna katolictví. V Plzni, o jejíž hradby se zlomila moc vojů táborských, konšelé v slavném zasedání, kterému přítomny jsou všecky přísežné osoby, usnášejí se, aby „Němci, kteří nic česky neumějí, žádný zde za souseda přijímán, ani za člověka v kterékoli vsi městské, ani aby domu nenajímal v městě, dokud by se česky mluviti ne naučil, leč by se takový člověk dobrý nahodil, kterýž by se pánům napřed a obci líbil a hoditi mohl, avšak aby takový bez vědomí pánů starších obecních přijat nebyl".[30]) Němci jsou ohrožováni i se strany, kde se nadáli přízně a podpory: administrátor arcibiskupství Pražského nařizuje, aby se kázalo lidu jen českým jazykem; lépe prý jest, aby

se „cizinci učili česky, nežli by se tak znamenité české město zněmčiti mělo.“

V krajinách poněmčených od staletí, kde se dnes potkáváme jen se slabými menšinami slovanskými, Čechové nabývají převahy: Bílina, Litoměřice počeštily se opět. V Ústí nad Labem rada městská roku 1443 jest ještě docela německá; všecky listiny kromě listu, jímž Poděbrad roku 1459 městu potvrzuje privilegia, jsou německé nebo latinské. — Od roku 1459 všecky úřední listiny jsou české; to trvá až do roku 1628 a obyvatelstvo zapomíná německý jazyk s úžasnou rychlostí.[31]) — Obec Kutnohorská ustanovuje roku 1476, že konšelé, vzdávající se úřadu svého, za své nástupce nemají navrhovat cizince neb osoby protivné kalichu; nález tím pozoruhodnější, že Kutná Hora vždy byla pokládána za středisko vlivu německému nejvíce vysazené, a že po přijetí kompaktát Sigmund s velikým úsilím povolával sem Něnice. V kraji pod Krušnými horami Teplice zůstává českou až do konce XVI. století. Města, která dnes jsou úplně na území německém, a kdež uslyšíme jen náhodou slovo české, tenkrát byla úplně slovanská nebo vážně zasažena immigrací: tyto pokroky jsou patrny zvláště na severu a na severozápadu, kde dnes jest bašta Němců v Čechách. Cheb sám, Cheb, který přece není ani konečně připojen k Čechám, ale zachovává svou samosprávu a své zvláštní řády, a jenž polohou a stálými styky spojen je s Říší, od dávna nepřátelsky zaujatý proti kacířům, zabírá důležitou menšinu českou a jest aspoň městem smíšeným: podobně Chomútov a Karlovy Vary, kde příliv cizinců nestačí vyvážit obecný tlak, Mašťov, západně od Žatce, jest obydlen od kacířů, kteří mluví toliko česky, a mezi

nimi se ztrácejí někteří cizinci. Krajina kolem Přimdy, Tachova, Plané, Teplé, Bochova a Kadaně není ještě zabrána od osadníků německých; na jihu čára, obě národnosti rozdělující, jest mnohem vzdálenější od Prahy nežli dnes: Krumlov a Nové Hrady jsou české a výběžky Šumavy osazeny budou od Bavorův a Rakušanů teprve mnohem později.[32])

Cizinci bez rozpaků se neodvažují do země, kde mínění veřejné jest jim přímo nepřátelské; sem se vydávají jen v průvodu tlumočníkově.[33]) Jakmile překročili hranice, zdá se jim, že přišli do jiného světa. Správce archivu městského v Zhořelci vždy staví Čechy proti Německu. „Když jsem se vrátil do Němec po svém pobytu v Čechách,“ vykládá, „mé obyčeje, můj oděv, mé dlouhé bledé vlasy, které choval jsem jako Čechové, a které splývaly mně po šíji a téměř po pás, dávaly mně vzezření barbara a skoro pohana.“

Čechové nespokojujíce se skutečným držením, zákony hleděli si utvrdit svá vítězství, aby uchránili jich ode všelikého přepadení. Jazyk český na příště jest jedinou řečí úřední. Již r. 1480 sněm moravský nařizuje, aby listiny vložené ve dsky zemské psány byly jazykem českým. Roku 1494 sjezd kraje Hradeckého žádá, aby totéž nařízení bylo ustanoveno v Čechách pro zamezení zmatkův a omylův. Návrh, oznámený ostatním sjezdům krajským, přijat je s nadšením a učiněn zákonem na sněmě roku 1495.[34]) Při soudech připuštěna jest jediná řeč česká, výjimky není ani pro cizince.[35]) R. 1505 hrabata Šlikové, rozhodní nepřátelé národnosti slovanské, odvažují se odporu i chtějí užívat němčiny v jednom z četných svých sporů, ale dána jim odpověď, že se nemůže jednat o žádné

při, není-li zavedena jazykem českým. V rokování sněmovním, v jednáních diplomatických, ve stycích se zeměmi přivtělenými užívá se toliko jazyka českého; privilegia městům udělovaná jsou skládána česky, i když většina obyvatel jest německá. Roku 1516 poslové obce Vratislavské a Šestiměstí lužického žádají, aby přeložen jim byl list český; tomu se páni protiví rozhodně: není to obyčejem, odpovídají na všecky stížnosti. Jejich poněkud nesnášelivá nedůtklivost svádí je někdy k nebezpečným neobratnostem; když roku 1547 žádají pomoci Slezanů proti Ferdinandovi I., ač znají jejich city nepřátelské Slovanům, píší jim česky, čím si zajisté nezískali sympathií Vratislavských.

Jazykem českým král činí přísahu, česky musí předkládat své návrhy stavům. Jen domácím osobám dostává se obroků kněžských. Protože sněm vyhradil si právo udělovat indigenat, země česká jest bezpečna, že nebude zaplavena cizinci. „Netoliko v žádný úřad zemský, od najvyššího až do najnižšieho úřadu, žádný cizozemec nemá vsazen a přijat býti podle práva, ale také cizozemci nikdež v zemi nemají trpieni býti; než jakož jest za svaté paměti kniežat, za osvieceného a svatého Spytihněva, za Břetislava otce jeho, a za osvieceného a Svatého Soběslava bylo, i za jiných kniežat a królóv potomních cizozemci mají ven z země hnáni býti, jakož kroniky české všecky ukazují a svédčie; neb každý král český, jakož jest Kojata prvniemu králi Českému Vratislavovi ode všie země pověděl, že ‚máš od svých Čechóv a zemanóv čest, od Němcóv a od jiných cizozemcóv nemáš jedno lest'. Neb se žádný cizozemec pro dobré zemské do Čech neobrací než pro užitek svój vlastní,

kteréhož když dosáhne, o zemské dobré obecnie málo myslí!“[36])

Tento souhrn opatření doplňuje se zákony, jimiž se řídí převod majetku: král nemůže odcizit žádný ze svých statků bez svolení sněmu; všelikému obyvateli zapovědíno jest, aby cizincům žádných zboží, zámků, tvrzí, měst, neprodával bez zvláštního povolení stavů, i cizinec, který by nechtěl šetřit zákona, prostě a přímo propadne jmění, a jeho zboží spadne na krále; schválení sněmu udělí se jen tenkrát, když kupec přisáhne, že nemá jiného pána dědičného než krále Českého a slíbí ve všech povinnostech se srovnat s obyvateli v zemi české.

Dějepisci němečtí s rozhořčením protestují proti těmto nařízením, křičí o pronásledování a barbarství. „Jestliže dějiny,“ volá pohnutlivě Schlesinger, „vyžadovaly smíru za ukrutnosti, které na březích Labe a v severním Německu provázely odnárodnění Slovanů, Němci v Čechách za XV. století, krvácejíce z tisícerých ran, hojně to zaplatili.“[37]) Takové deklamace zajisté nehnou námi příliš: šťastní Poláci poznaňští, ať nemluvíme o jiných, kdyby nebyli nikdy poznali jiného tyranství! Zákonodárství české vzhledem k cizincům zajisté odporuje liberálním naukám, které byly rozšířeny revolucí francouzskou, a kteréž ostatně jsou dnes tak smutně zamítány; ale nijak se nevyznačuje rázem ukrutným a nesnášenlivým. Předně těchto zákonů se užívá toliko při osobách, jež nepocházejí z Čech, a nečelí nikterak proti Němcům, poddaným koruně české; ostatně odpovídaly ideám všeobecně rozšířeným a konečně byly přirozenou povahou správy skoro uloženy. Nařízení překážející cizincům nabývat majetku

týkala se v skutku jen svobodných statků zemských, jichž držení vůbec opravňovalo k zasedání ve sněmě: nikdo nekřičí o pronásledování, protože ústavy moderní neudělují práva hlasovacího cizincům nezdomácnělým; když několik set rodů drželo všecku moc, zda nekázala opatrnost, mít se na pozoru před vtržením živlu cizího? Že Čechové nenenáviděli ani nepronásledovali Němců, zřejmé důvody máme v mluvě mužů, kteří nejrázněji schvalovali zákonodárství posavadní, na příklad Všehrda, ale chtěli zůstat pány v své zemi a jejich opatření se zdála dosti dobře vypočtena, aby věky poddanství a úpadu, jakých zažila země česká, byly na vždy zažehnány.

Zatím Slované nejen nabývali znenáhla půdy, kterou byli dříve ztratili v království, než pokrok jejich byl patrný i v ostatních zemích korunních. Století XV. je dobou oslabení a úpadku Německa z příčin mnohonásobných ztrácí na čas svou sílu k odporu a k rozšiřování se a ustupuje na všech stranách: po veliké době výbojů XIII. a XIV. století následovala doba ochromení a porážek. Na severu moc řádu německého, jeho stráže na východ posunuté, zlomena jest od Polska sesíleného svou jednotou s Litvou. Druhá hradba kmene německého na jihovýchodě, Slezsko, jest rovněž zasaženo. Vratislav zajisté otřásala štěstím Poděbradovým a překazila utvoření veliké říše české; ale jaké odměny se jí dostalo za to? Dlužno jí bylo podrobit se tyranství uherskému, za správce uznat Štěpána Zápolského, který neuměl německy, a jho Matyáše Korvína tížilo ji tak krutě, že ještě velmi ráda přijala Vladislava za krále a znova spojila své osudy s královstvím slovanským nad Labem. Město, ochablé a vysílené svým úsilím,

dlouhým a jalovým, na dlouho bude neschopno obnovit opravdově boj. — A přece nikdy chvíle nebyla tak vážná: na všech stranách jazyk český nabývá půdy; horní Slezsko skoro úplně jest již Německu ztraceno; ve středním Slezsku hrabství Kladské se počešťuje s úchvatnou rychlostí; i v dolním Slezsku a zvláště v knížectví Hlohovském dlouholeté panství pánů původu slovanského podporuje pokrok národnosti české.[38])

Na Moravě menší města, kteráž aspoň z velké části byla německá, všecka se počeštila; déle odporovaly Brno, Jihlava, Znojmo, ale svým osamocením byly odsouzeny podat se dříve nebo později; šlechta moravská v skutku užívá téže politiky jako sněmy české, ale s větší ještě ráznosti a vytrvalostí. Již i poslední tvrze kmene německého jsou částečně ztečeny od nepřítele: v Brně Čechů přibývá nepoměrně rychle, a koncem XV. století čeština se zavádí při soudě konšelském v Jihlavě. Za hranicemi koruny v severních Uhřích obývají Slováci, větev odtržená od kmene českého; od dávna ztratili všelikou pamět svého původu a jsouce chudi, nevědomi, ztraceni prostřed kmenů pokročilejších a četnějších, zdáli se odsouzeni k brzkému zániku. Průchod vojů husitských, dlouhé panování hejtmana Jiskry z Brandýsa, jehož houfy záležely hlavně z Čechů, a osadníci od něho přivolaní, probudili u těchto horalů vědomí národní; od té doby nastávají mezi Čechy uherskými a Čechy z království styky, které šířením se bratří českých a příchodem emigrantů po bitvě Bělohorské utužují se ještě, a které se udržují až po dnes; všecko pronásledování Maďarů nezničí díla kacířů českých.[39])

Jaký pokrok vykonán, jaká dráha uražena od doby, kdy „národnost česká byla jako psancem

v skutečné vlasti své!" Odkud tedy nepokoj a smutné předtuchy? Zda nebyly k smíchu tyto obavy, které skutečnost tak skvěle vyvracovala? Vždyť bezvládí nepotrvá na věky, boje náboženské se stiší, strnulost duševní, výsledek to příliš násilného přepětí ustoupí plodné činnosti; za všech dob duchové mrzoutští věští katastrofu. Jediná věc je důležitá, samostatnost vlasti: když řeč mateřská hlaholí svobodně, když všickni synové otčiny jsou hotovi povstat proti nájezdníkům, kdeže vězí nebezpečenství? A v které době jazyk český byl u větší vážnosti, nebo kdo by se osmělil obviňovat tehdejší pány české, že nemilovali svobodu a vlast?

Potomstvo, právem přísné ku představitelům politiky nešťastné, jaká tehdáž vládla v Čechách, nesnižuje jich: ano, šlechta česká milovala svou vlast, chtěla ji mít volnou, velikou a váženou. Na neštěstí v historii právě tak jako v mravouce nestačí dobré úmysly. — Rovněž vlasteneckou byla, jak dokázala později, ona šlechta polská, která připravila porobení a rozdělení říše. Vlastenectví jest plodné toliko, když slouží mu povahy přísné a duše čisté; bez toho se rozplývá v bezvýznamných deklamacích nebo v bezcenných osvědčeních. Jestiť méně nesnadno být hrdinou — i méně užitečno — než se učit své snahy podrobovat obecnému dobru, a vášeň nejšlechetnější chabne malomocně, není-li podporována a vedena vůlí stálou a silnou. Ano možná-li, aby láska k vlasti nepodlehla některé nákaze, když všecka duše vyprahlá jest lakotou a sobectvím, a zda páni čeští byli jisti, že osvědčí hned, ne zajisté odvahu, ale ducha obětavého jakého vyžadují veliké krise a největší nebezpečenství? Bezvládí je jed smrtelný, který hubí ústrojí nejzdravější. Zda právě této chvíle je zcela jisto, že většina

opatření učiněných k zajištění vítězství jazyka českého byla vnuknuta péčí o blaho veřejné. Nepomýšlela-li šlechta zvláště vzdalováním cizinců oslabit moc královskou a odstranit nebezpečnou soutěž? Po celé století štěstí přálo Slovanům, ale zda nebylo možno předvídat reakci? Pokroky národnosti české za této doby byly více dílem náhody nežli politiky jasně prohlédavé: účinky revoluční horečky, která na počátku XV. století roznítila národ, pociťují se dále, i když horečka tato ochabla, ale nepotrvají stále: hněv, jejž budí ještě Německo, umírní se tou měrou, kterou paměť dávného utlačování bude mizet; byltě již udržován skoro jen různými názory náboženskými. Však reformace náboženská již počala; oběma zemím kynulo sblížení společnou jejich opposicí proti moci papežské. S druhé strany slabost říše německé nepotrvá na věky; na západě povstaly mocné státy; proud immigrace se povalí na východ. Mocný vpád počne znova: co se jemu postaví vstříc? — Zákony? prohlášení? — Brzo se pozná pak, že národnost, kterou představuje již jen několik set rodů, jest vydána všeliké náhodě.

Čas byl ještě příhodný, však s podmínkou, aby se co nejrychleji použilo okolností, a k tomu bylo třeba více než několika nařízení, jádra věci nedosahujících, totiž politiky širší, vyšší, vytrvalejší a pevnější. Budoucnost kmene českého bude plně zajištěna toliko, až tento dobude svých hranic přirozených a získá území prostírající se podél pohraničních hor, jež nešťastná politika posledních Přemyslovců vydala cizincům. — V XV. století bylo by nejlépe bývalo pokusit se o nápravu chyby Otakarů, a nikdy úspěch nebyl by býval bezpečnější; však o to nebylo učiněno ani pokusu. Trestu-

hodnou nedbalostí svých odpůrců Němci zachovali si důležité državy a jako předmostí, odkud brzo počali útok; všecky pokroky dosažené měly takto cenu jen okamžitou a domnělou. I v této době již vsákání německé znova počíná na různých místech, západně od Labe — pod Krušnými horami, kam odkrytí nových pánví rudných vábí cizí horníky a kde tito jsou chráněni od jednotlivých pánů. Příklad hrabat Šliků, kteří se na této straně odtrhují od království a zůstávají poddanými saskými od r. 1471 až 1505, byl by měl vzbudit pozornost Čechů: ti však odvracejí raději své zraky; odporem každodenním brzo se unavuje jejich netrpělivost; když náhodou pán český koupí statek v těchto končinách, brzo si znechutí obtíže, s nimiž se potkává, za každou cenu prodává opět své jmění, aby nežil mezi Němci a ponechává jim pole volné!

Páni čeští jsou příliš vznětliví, příliš zaujati hlukem a hádkami, příliš žádostiví odbojův a peněz, aby si zalibovali v pracích únavných, v zdlouhavých a utajených zápasech. Náruživě milují pletky zákulisní, rokování sněmů, pachtění se po úřadech a moci: v takové hře povaha bázliví a duše poklesá. Již se otupuje i svědomí; ze všech těchto šlechticů, kteří se chvějí při slovech: národ, Slované nebo Čechové, kolik jich váhá domáhat se proti svým soupeřům zakročení cizinců? Sněm r. 1497 musí zapovídat Čechům, aby se nedávali jakkoli do služeb panovníka sousedního, ale zvyk se již příliš zakořenil v životě; zákony nezvítězí nad ním. Všickni mocnáři, kteří si chtí utvořit stranu v zemi, nacházejí sluch a dlaň nastavenou. Jedni, páni z Rosenberka, z Hradce, z Pernšteina jsou v službách císařových; druzí, páni ze Šternberka, z Riesenburka, z Kolovrat berou platy od vévody Albrechta IV. Bavorského,

posílají své dítky na vychování ke dvoru jeho, zasnubují se s Němkyněmi; nejsamostatnější jsou ti, kdo berou oběma rukama a podvádějí celý svět. Všecka taková srozumění trestuhodná omlouvají páni sofismaty a lživými ohradami; však jak se zastavit na tomto srázu? Po smrti Ludvíkově některé hlasy se ozývají, aby zvolen byl kandidát národní. — Bude-li dosti bohat, aby uplatil své voliče? Ostatně jak možná uznat panství druha sobě rovného? Tyto dvě úvahy odnímají všecku čáku panu Zdeňku Lvovi z Rožmitála. Hra je tak živá, tržení tak zuřivé, chtíče tak rozpálené, že se ani nepozoruje, jak vyslanci cizí na sněmě mluví německy: je to jako první fanfára nepřátelského vpádu.[40])

Za tohoto střídání se sněmů kde lze nalézt tradici, důslednost a chladnokrevnost, bez nichž všeliká politika jest nemožná? Kdo asi z těchto nuzných zemánků rozumí poměrné důležitosti otázek a tuší možné následky hlasování? Kandidatura Karla Španělského na trůn císařský rozhořčuje stavy — proč? Pomýšlejí snad požadovat nazpět pro svého krále trůn Luxenburků? Kandidatura Ludvíkova nebyla ani navržena, nikdo nebyl by ji pojímal vážně. Zda chtí páni, podporujíce kandidaturu Františka I. zabránit utvoření nebezpečné říše při bezprostředních svých hranicích? — Nikoliv, jim běží toliko o to, aby zvěděli, komu přísluší právo zastupovat krále ještě nezletilého: zda poručníku, Sigmundovi Polskému, čili nejvyšším úředníkům zemským, kteréž ustanoví panovník, a kteří takto budou moci tržit o své hlasy.[41])

Po nejdelší dobu svého panování Maximilian pracuje o zasnoubení svých dítek s dědici Vladislavovými a připravuje takto nastolení dynastie ně-

mecké: zda se Čechy poddají tomu? Zda nenastala chvíle připomenout si napomenutí státníků, kteří tak často vystříhali Čechův od záměrů jejich sousedů? Zda Sigmund Polský, jsa podporován národní stranou maďarskou a jejím vůdcem Janem Zápolským, jehož sestru pojal za manželku, a jsa vítězem nad Rusy, nemohl by utvořit velikou říši západoslovanskou, nebezpečnou Turkům a nepřemožitelnou Německu? Jaké bylo nejlepší řešení a tradicím nejpříhodnější? — Dnes bylo by marno přít se o to; ale že páni čeští nepostřehli ani vážnosti otázky, proto zasluhuje odsouzení jejich krátkozrakost, podkupnost a lehkomyslnost, s jakou zadali na staletí osud země.

Ujali se moci, a nevykonávají ji; za slepého jejich vedení Čechy vybočují z pravé dráhy, vydány jsouce rozmarům lidí a náhodě událostí. Toto království, jehož poloha zeměpisná je výtečná, jehož lidnatost naproti sousedním státům je značná, jehož obyvatelstvo je kmen válečný, ozářený báječnou slávou hrdinných vojů táborských, vinou svých vůdců mizí z událostí světových. Nemá ani vojska, ani politiky, ani naděje. Podléhá skutkům hotovým, smlouvy se zjednávají bez jeho spolupůsobení, i ty, na nichž závisí jeho budoucnost. — Nestačí národu, aby chránil svých hranic, třeba mu bdít také nad událostmi, jež se dějí kolem něho; každým oslabením moci na venek ohrožuje se samostatnost; avšak v jistých chvílích lhostejnost a zříkání se jsou zvláště nebezpečny, a tato chvíle nastala pro Čechy.

Od zvolení Vladislavova na trůn uherský Čechy nikdy nenabyly již svého postavení zvláštního. Náhoda, drobné výpočty a bídné pletichy vedly k utvoření velkého státu, který se měl doplnit spo-

jením se zeměmi rakouskými; ale tato říše nahodilá, žila by a vyvinovala se k štěstí a bezpečnosti národů, na příště pod týmž panovníkem spojených, jen kdyby založena byla na rozumných podmínkách existenčních; vnadidlem byla jednota osobní, již pouze přijímali tehdáž Čechové, a jež by byla každému státu ponechala život úplně samostatný; ani panovníci se nemohli odhodlat k tomu, ani všeobecné okolnosti nedopouštěly toho. Čechové byli pokojni, protože smlouvy vyhrazovaly jim plnou samosprávu; ale co jsou zákony proti nevyhnutelným situacím? Zda se již za vlády Vladislavovy věci státní v poslední instanci nerozhodují při dvoru Peštském? Zda všecka opatrná opatření zabrání, aby cizí rádcové nepůsobili na krále a jím na Čechy? Vskutku Praha pozbyla své přednosti jako hlavní město. Také Chorvátsko a Slavonie byly jednou královstvím samostatným, nyní jsou jen zemí poddanou Uhrám; tentýž osud hrozí Čechům, a toho se děsí mužové nejprozíravější.

Spolkem dvou států nevyhnutelně se přivádí některá společnost výkonův a zájmů; popíráním se nepotlačuje skutečnost. Nepřijmeme-li změny potřebné, vydáváme se v nebezpečenství, že se vykonají proti nám. K zachování samosprávy království zbýval jediný prostředek: přijmout některé následky situací uložené; jedinou zárukou proti poddanství byla určitá a upřímná shoda, která dbajíc o obecné potřeby nového státu, byla by opravdu společnými a nerozdílnými učinila všecky národy nové říše. Úkol to choulostivý a složitý; za našich dnů ještě neúnavně se usiluje o upravení vzájemných práv a povinností národů, z kterých se skládá říše rakousko-uherská; tentokrát, kdy spojení bylo sotva přijato, kdy existenční podmínky státu byly

jen docela neurčitě předvídány, co překážek bylo přemáhat, a co polehčujících okolností pro ty, kdo se při tom potkali s nezdarem!

Ale ve skutečnosti se nepotkali s nezdarem, protože se ani nepokusili o to. Ostatně není jisto, že obtíže byly tenkrát větší neb aspoň tak velké, jako dnes, kdy staletým potlačováním způsobeno zarputilé záští. Kdo by se osmělil tvrdit, že Poděbrad by byl nezavedl vládu, kterou by všichni byli mohli přijmout pro její spravedlnost, a jestliže Žerotín o století později marně se snaží o to, zda padá tu všecka vina na okolnosti a ne také na lidi? Ostatně málo sejde na tom: jakkoli trudné jsou jisté problémy, jakmile jednou jsou položeny, třeba je rozřešit: život bývá neúprosný jak pro jednotlivce tak pro národy; běda těm, kdo nejsou sami dost bystrozrací, aby postřehli nutné rozhodnutí, nebo nejsou dost odvážní, aby se jim podrobili. Jedinou podmínkou úspěchu byl by jakýs duch zříkání se a smíru, a tento duch, který právě jest výsledkem řádů svobodných, vyplývajících z kompromissů a z úcty ku právům druhého, naprosto se příčil zásadám nesnášelivosti, vládnoucím tehdáž v oligarchii české.

V soustátí rakouském vliv jednotlivých skupin měl se srovnávat s jejich mocí a silou životní: také s tohoto hlediska následky šlechtovlády byly zlé. Země strádala; zákony utiskující a ohrožující stav městský ochromovaly neb aspoň zdržovaly pokrok hospodářský; nedostatkem bezpečnosti, monopoly, mnohonásobnými cly ztěžován obchod a průmysl; od veřejných prací upuštěno, silnic neudržováno; daně záhubné, protože špatně rozvržené, nedopouštěly utvoření se kapitálu, peněz ubývalo; nařízení z roku 1485 zapovídá přijímat mimo úrok zákonný

10% ještě dary a jiné úsluhy; ale zákony proti lichvě nikdy nesnížily úroku, a občasné pronásledování židů, kteří v svých rukou soustřeďovali všecken obchod peněžní, omlouvaly a zvyšovaly jejich požadavky. Zmatek, překáže je pravidelné práci a usnadňuje nedovolený zisk, kazil mravy: vyšší stavové hýřením a vynášením bezuzdného přepychu mrhali špatně nabyté důchody; měšťanstvo pozbývalo chuti ku práci a spořivosti, a v lidu šířilo se opilství.

Království se drobilo: od nerozhodného Vladislava nedosaženo ani, aby Morava, Slezy a Lužice úředně a určitě přivtěleny byly opět ke koruně, a Uhři na dále hájili příslušenství jejich k říši maďarské. Nároky samy sebou málo nebezpečné: ale v každé této zemi utvořila se strana separatistická, síly odstředivé nabývaly znepokojující převahy, nebezpečnější v Slezsku a v Lužici, kde většina náležela Němcům. Čechové neučinili ničeho, aby pospolným citem národním spojili různé části koruny, aby sjednotili je pod jednou správou: zpupné jejich nároky, výlučné právo, jímž si osobovali volení panovníka, vzbudily trpké obžaloby; jednajíce se Slezany a s Lužičany jako s poddanými a ne jako se sobě rovnými, doháněli je k odpadnutí. Sněmy generální, zřízené od Karla IV., na nichž poslové jednotlivých sněmů měli rokovat o otázkách všech zemí se týkajících, byly by se mohly stát výtečným prostředkem sjednocovacím; Čechové však se báli, aby nesahaly na jejich privilegia, proto svolávány zřídka a popírána jejich oprávněnost. Jak jiná byla by bývala situace, kdyby ve chvíli svého vstupu do jednoty rakousko-uherské Čechy byly zemí bohatou a kvetoucí, obklopenou Moravou, Slezskem a Lužicí, jakožto kruhem spojenců!

Přese všecky chyby spáchané země česká zaujímala přece čelné postavení. Bylotʼ bohatství její ještě velmi značné, obyvatelstvo velmi četné. Její upomínky slavné byly jí na prospěch, a která stolice mohla závodit s oním proslulým městem Prahou, zářícím slávou Karla IV., Žižky a Poděbrada!

Příležitost se naskytovala vhodná, ale nebylo jí ani použito. „Čechové," psal skladatel přídavku k Dalimilově kronice okolo roku 1493. „měli by se pilně varovati a ve vší snažnosti vystříhati, aby v správu cizího jazyka a zvláště německého neupadli; nebo jakož kroniky české svědčí, ten jazyk jest nejlítější ku poražení jazyka českého a slovanského. Se vší pilností vždy o to pracuje a rozličnými obyčeji a lstmi vždycky usiluje, kterak by ty jazyky shladiti mohl . . . Nikdy pokolení německé z přirození svého nemůže býti věrno jazyku českému! Nebo pánům českým Libuše řekla jest: Bude-li Němec nad vámi vlásti, nebude jazyk váš dlouho trvati[42]) . . . Jako jed v krmi vlit jsa, jedoucímu nemůže býti bez úrazu, ale neb smrt neb bláznivost neb jinou nemoc člověku uvede, též moc německá, v slovanský neb český jazyk uvedena, neb zkažení toho jazyka neb umenšení neb jinou vadu konečně přinese; jakožto vlk v stádu, myš v domu nic jiného než vadu a poškození učiní, taktéž Němec v panování českém. Měli by tehdá Čechové, nemohou-li z svého jazyka pána míti, na jiný slovanský jazyk nebo na jiný kterýkoli pod nebem křesťanský pomysliti, ač by bohatý nebyl, jej sobě za pána vzíti, aneb jich jazyk a jich svobody pod králem každého jazyka, kromě německého, lépe stanou."[43]) — Věštbě bylo se uskutečnit. Stavové čeští svou neopatrností bezděky otevřeli bránu vpádu cizímu; obětovali nejdříve blahobyt a moc svého království, potom

i jeho samostatnost. Svým opomenutím zradili bezpečnost země a vydali ji úkoji svých choutek. Jejich slova byla stkvělá, jejich provolání pyšná; v skutečnosti jediným jejich přáním bylo svobodně kořistit z moci.

Spravedlivý a ukrutný obrat věcí: řády, jichž domáháním se šlechta česká byla hypnotisována, nebyly ani pevně založeny; byly vydány v nebezpečenství převratu státního. Zpozorováno to již za vlády Ludvíka Jagielovce. Šťastná země česká, kdyby páni událostmi byli přivedeni k správnějšímu posuzování skutečnosti a kdyby jsouce poučeni křehkostí práv, na nichž si zakládali tolik, byli se vrátili k politice méně výlučné a moudřejší.

* * *

Kolem roku 1520 zmatek se rozmohl tolik, že mnoho lidí nevědělo již ani ke které straně se hlásit: v šlechtě popudlivé a pokrytecké tyranství páně Lvovo rozhořčovalo mnoho dávných jeho stoupenců; v Praze tajná řevnivost podkopávala jednotu obou měst a chování Paška z Vratu odcizovalo mu každého, kdo poněkud pečoval o jednotu národní a nevěřil, že jediný pokrok možný záleží v zavedení obecného bezvládí na místo bezvládí feudálního. Rozbroje náboženské, na chvíli utišené, znova se přiostřily od chvíle, co první apoštolé lutheránští přibyli do Čech. Za všeobecného zmatku oči všech trpících obráceny byly ke králi: od něho se očekávala spása, k němu se vznášely prosby vždy úpěnlivější a nářek národa. Král, ač zbaven byl všech svých privilegií, opuštěn znenáhla ode všech svých přívrženců, zapleten v situaci téměř nerozřešitelnou, obklopen rádci podezřelými, špatně smýšlejícími

nebo nevědomými, nicméně se zdál jako spasitelem, jenž vyžene prodavače z chrámu. K straně královské a vlastenecké přidávali se všickni, kdož úzkostlivě stopovali události připravující se na východě. Soliman právě dosedl na trůn; známa byla jeho ctižádost a tušilo se jeho nadání: mohamedáni sbírali své síly k rozhodnému útoku; jak křesťanstvo odolá tomuto nárazu? Maďaři budili tolikéž nenávisti a hněvu jako Němci, ale byli poslední hradbou Čech: zda se vyčká, až požár zachvátí dům, aby zastaveno bylo další šíření ohně? Uhři osamocení byli ztraceni, a jakými silami vládla česká země sama, pokud byla rozervána na strany? Jediný příchod králův může ji usmířit a přivést ku potřebné činnosti.

Dlouho Maďaři nechtěli svolit k odjezdu Ludvíkovu. Situace v Uhřích byla ještě horší nežli v Čechách, záští zuřivější, vlastenectví nestálejší, magnáti věznili téměř krále obávajíce se, aby se nevyprostil z jejich moci. Po několikaletém vyjednávání Ludvík se odhodlal konečně odebrat se do Čech; potřebovalť peněz a vojska, jichž nemohl dostat jinak než osobním zakročením (1522).

Král a národ byli příliš dlouho odloučeni od sebe: první setkání bylo co nejchladnější; přílišné naděje ochlazeny byly skutečností. Král se zdál sice nad svůj věk starší, vysoký, statný, otužený cvikem tělesným: však bylo mu teprve šestnácte let. Životopisci chválí jeho ducha, mírnou povahu a spravedlivost; za rozličných příležitostí projevil mysl odvážnou; jeho konec předčasný, jeho mládí opuštěné a nešťastné budí soucit; neprovedl velikého díla, vždyť zahynul u věku dvaceti let. Snažil se o dobro, po své matce zdědil jakousi ráznost, péči o důstojenství královské a jakési přirozené nadání

vladařské; ale jeho vychování bylo špatně vedeno, v svém okolí měl vždy rádce jen nevěrné nebo nedostatečné; zvláště jeho sestřenec markrabí Jiří Braniborský působil naň vlivem záhubným. Jeho manželka Marie, sestra Karla V. a Ferdinanda I., byla žena důmyslná a statečná; hrdá Španělka, o něco starší než její manžel, po Maximilianovi zdědila pevnost a pružnost, i urážela se podřízeností dvoru královského, však byla také příliš mladá a nezkušená. Prostřed neustálých pletich naučili se záhy přetvářce, domýšlejíce se, že nahradí moudrost; jejich největší záměry měly ještě něco dětského; politika byla jim toliko zábavou; podávajíce se radovánkám, užívali v Praze nové své svobody, netážíce se, zda se jejich rozpustilostí neurážejí asketické požadavky žáků Husových nebo vynášením cizích zvyků nepohoršuje národ. Jejich neobratností podařilo se panu Lvovi nabýt na chvíli obliby v lidu.

Ludvíkovi přísluší aspoň zásluha, že poznal, jakou vážnost má dosud moc královská. V měsíci lednu 1523 svolal sněm zemský a osobními listy zval k němu stav panský a rytířský; sešel se v počtu hojném: tentokrát bylo to zákonné zastupitelstvo zemské a nikoli, jako za posledních let, schůzka přívrženců páně Lvových. Poznalo se hned, jakou moc mají nařízení a ohrady nakupené od šlechty. Sném jednohlasně vrátil králi část jeho zámků a většinu jeho důchodů, zrušil nová zřízení odporující svrchovanosti královské, panovníkovi přiznal právo k rozřešení otázek jednotlivé stavy rozdělujících, jednal o napravování práv a ustanovil výbor k revisi zřízení zemského. Král přál si propuštění starých úředníků a na jejich místo dosadil náčelníky strany královské.[44])

Vůle dítěte postačila, aby vyvráceno bylo lehké dílo oligarchie. Zřízení zemské, jak založeno bylo úchvaty šlechty, bylo záminkou k bezvládí, ale nikoli zárukou svobody. Práva sněmů byla jak výstřední tak lichá; zdržovala správu všeliké vlády pravidelné, ale byla jen velmi slabou hradbou proti přepadům samovlády. Za všech krisí podobných massa národa buď tajně přeje útokům směřujícím proti hrstce privilegovaných nebo jest aspoň lhostejna. Šlechta nebude vážněji odporovat Ferdinandovi I. nebo Ferdinandovi II. nežli Ludvíkovi, jen že pak nepůjde již jen o její privilegia, a moc královská svého vítězství zneužije ku podrobení země nejtužšímu despotismu.

Ludvík neměl záměrů tak velikých; nepopíral sněmu práv jeho. Ostatně k čemu? Sněm projevoval vzornou ochotu, povoloval daně žádané, usnášel se o zákonech sobě nejméně milých. Lev a jeho přívrženci, byvše obesláni před soud zemský, cele obnovený, aby se tu zodpovídali — pokořili se a prosili Sigmunda Polského, aby zakročil v jejich prospěch. „Věc králova", psal jeden z jeho rádců „pokročila více za deset dní nežli dříve za deset měsíců". Jeho přívrženci oddávali se plnému nadšení vítěznému a radostně pozdravovali jitřenku nové doby, kdy moc královská zabezpečujíc nedotknutelnost všech práv zákonných přivede zemi na dráhu pokoje a blahobytu.

Na neštěstí převraty státní trvají na krátko. Ludvíkovi, jenž schopen byl rázného činu, naprosto se nedostávalo pevné mírnosti a vytrvalé opatrnosti, jež pouze byly by vítězství učinily plodným a trvalým. Uhři usilovali o jeho návrat a tak hrozivé bylo nebezpečenství turecké, že další nepřítomnost byla by již bývala nerozvážností. Král správu království

svěřil Karlu z Minsterberka, Janu z Vartenberka a Vojtěchu z Pernšteina, mužům počestným, ale prostředním, nesmělým, váhavým, kteří se daleko nevyrovnávali panu Lvovi. Po první chvíli strachu přemožení pozvedali hlav; tak výhodny byly úřady ztracené, že nepustili jich bez lítosti. Lev byl velmi obratný; jeho přátelé osobní a jeho důvěrníci velmi četní — ač ne dostateční ke zjednání většiny; vyhledal program, heslo, jímž by skryl své snahy ctižádostivé. Příliš nadužito bylo slov svobody, nikdo opravdu se nebál tyranství: ale v zemi tolika bouřemi zmítané stranám nikdy nechybělo záminek: Rožmitál, opustiv půdu politickou, sobě nepříznivou, chopil se vášní náboženských.

Poněvadž velice horlivě hájil vždy prospěchů katolických, bylo zcela přirozeno, že jeho nástupci byli vybráni z utraquistů, z nichž někteří pokročilejší více méně veřejně přáli ideám lutheránským; proto vyhlášeni byli za protivníky víry národní, a žalováno na veliké spiknutí proti husitství. Úřad hofrychteřský nad městy královskými byl odňat Paškovi z Vratu a dán Hlavsovi: jako pan Lev ani Pašek nemohl se smířit se svou porážkou. Mstivost sdružila oba tyto muže, jichž řevnivost tak dlouho naplňovala zemi českou nepokojem a hrůzou. Hlavsa a noví konšelé klonili se k učení lutheránskému: jejich novoty nelíbily se části obyvatelstva, spíše pověrčivé nežli zbožné. Při nových volbách podlehli, a Pašek znova zvolen za primasa městského. Používaje nezkušenosti novotářů, hleděl svou moc upevnit a utvrdit. Převrat takto se podobal velice násilnému skutku z roku 1483, ale tentokrát pokrokáři se stali obětí bouře. Nepřátelé Paškovi byli vyhnáni z města, a přísná nařízení vydána proti všem, kdo by se oddělili od utraquismu.[45])

Od té doby Pašek se objevoval u veřejnosti toliko v průvodu stráže a po pět let vládl nad Prahou v pravdě tyransky — pochmurný, neúprosný, lhostejný jak k rozkazům krále, tak ku prosbám pronásledovaných. V těsný spolek vešel s panem Lvem z Rožmitála; oba shromáždili kolem sebe katolíky a pravověrné utraquisty, kteří se protivili všelikým novotám a přáli si sblížení s Římem, jestliže by schválil toliko přijímání pod obojí způsobou. V svých prohlášeních, velmi obratně složených, zakrývali pravé své úmysly. Správce zemský Karel z Minsterberka, věčně kolísavý, co den odporoval si v svých rozhodnutích. Prozíravější Ludvík byl by rád potrestal smělce, kteří porušili jeho rozkazy a „myslí jen na záhubu moci jeho a na zničení jeho“. Ale hněv jeho byl malomocný; Sigmund Polský radil mu, aby šetřil Lva; král potřeboval podpory Klimenta VII., věděl, že v Římě vylíčen jest jakožto ochrance lutheránův, i obával se, novou zbraň dát svým protivníkům do rukou. Odročil svou pomstu a jedním z oněch náhlých obratů, jakými oplývala vláda Vladislavova, svolil ku porážce svých přátel, vrátiv panu Lvovi úřad nejvyššího purkrabí (1524). Žalostný nezdar podniku tak šťastně počatého! Královská moc se smiřovala se svým úpadem: Ludvík pozbyv důvěry, až do konce svého života pykal za svou slabost.

Brzo se dostavila lítost, a přece příliš pozdě. Když král chtěl napravit svou chybu, jeho rozkazů nebylo poslechnuto. Lev a Pašek, přesvědčivše se o své síle, bez trestu nadužili svého vítězství; jednota se utvořila proti nim. Znova dva tábory stály proti sobě, jsouce hotovy udeřit na sebe.

Zatím došly zprávy, že se Turci dali již na útok od několika let připravovaný. V čele hrozného

vojska Soliman překročil hranici uherskou. Ani vůči tomuto nebezpečenství nepřestaly spory. Jenom voje strany královské přirazily k vojsku; Lev a Pašek, jichž mstivost udusila všeliký cit pro povinnost a věrnost, hromadili nesnáz za nesnází; když konečně vypravili svá vojska, vedli si tak rychle, že pomoc došla, když již bylo po všem. Však Uhři nebyli jim lepším příkladem! V boji u Moháče Ludvík proti 300.000 Turků mohl postavit toliko 26.000 mužů špatně ozbrojených a špatně vycvičených. Dát se do boje za takových okolností bylo šílenstvím nebo zoufalstvím. Král se dal do boje. Vítězství nebylo dlouho na vahách; v půl druhé hodině dne 29. srpna 1526 podlehlo království Uherské, o něž se tolikrát rozbíjely hordy osmanské; téměř dvou století bylo třeba k odnětí jim jejich výboje. Mladý král, chtěje se spasit útěkem, utonul v močálech zátoky dunajské.

„Není slýcháno,“ smutně naříká současný letopisec, „aby takový král tak potupně sešel se světa“. Taková-li věrnost byla mu slíbena? — Sám pan Lev, jenž z velké části vinen byl katastrofou, na chvíli pocítil snad výčitky svědomí: „Toť máte, k čemu přicházíme s těmi sektami rozličných bludův. Pán Bůh náš pro hříchy naše ráčí na nás zármutky a těžkosti dopouštěti, neb z viny se vymluviti nemůžeme.“ Kdož ví? Snad byl to jen jeden z oněch projevů okázalých, jimiž udržoval své přívržence.

* * *

Smrt Ludvíkova byla počátkem hrozné krise pro Čechy. V plném rozvratu království stálo naproti problému nejnebezpečnějšímu: trůn osiřel; komu svěří země své osudy? Na jejím rozhodnutí

bude snad na věky záviset její štěstí. Přijme-li za krále — jak i učinila — manžela sestry Ludvíkovy Ferdinanda Rakouského, skutkem, ne-li právem, přestane tvořit stát osamocený a samostatný, a její osudy na příště budou nerozlučně spojeny s osudy států sousedních.

Této chvíle končí se středověké dějiny království Českého; nová doba počíná za vážných a smutných okolností. Národ podléhal trestu, jaký velmi často zdá se být údělem národů, kteří předstihli svou dobu, odtrhli se od tradice a lidstvu otevřeli dráhy nové. Revoluce husitská, počatá s nadějemi nejradostnějšími, zdála se zůstavovat po sobě toliko únavu, ssutiny a zoufalství. Národ, jenž v pravou chvíli stál v čele ruchu evropského, zaplatí slávu tu skoro vždy dlouhým utrpením. Jako Německo po reformaci, jako Francie po roce 1789 tak i Čechy vnitřními zmatky a úpadem své moci pykaly za slávu dobytou a za služby prokázané.

Jagielovci byli nástroji a spoluvinníky tohoto krutého osudu. Za půl století dovedli na kraj propasti zemi sobě svěřenou. Královská moc byla oslabena a potupena, lid poroben, města ochuzena a ohrožena, veřejný život zkažen, zřízení zemské porušeno, hospodářský pokrok zastaven, jednota národní poškozena: to byla smutná bilance právě minulých padesáti let. Dílo opravné, o němž tak šťastně pracoval Poděbrad, bylo zničeno. Z otázek daných žádná nebyla rozřešena, z nesnází žádná odstraněna.

Od těch časů země česká dožila se dob krvavějších a bolestnějších, ale žádná snad nebyla osudnější. A původ a příčinu všeho jejího neštěstí dlužno hledat právě v této době.

Nic zajisté nebylo ještě nenapravitelně ztraceno, ale na příště každá chyba mohla se stát osudnou. A situace byla tak zapletena, že chyby byly téměř nevyhnutelné. Ke spáse země české bylo by třeba bývalo mužů srdcem i rozumem vynikajících, kdežto ona měla toliko vůdce stran, vyrostlé v rozbrojích vnitřních a porušené jimi.

Poznámky k hlavě IV.

[1]) Listy [v překladu Vinařického] str. 78.

[2]) Listy str. 90. Nikdy se nesmí do slova věřit nářkům moralistů, ale Bohuslav jen stručně vyslovuje tu svědectví všech vrstevníků. — Bohuslav byl katolík a proto přál Německu; byl obviňován z nedostatku vlastenectví, což je přehnáno, — ale jeho vlastenectví bylo české, nikoli slovanské.

[3]) Listy pana Viléma z Pernšteina vynikají zdravým úsudkem, upřímností, vznešeným smýšlením; ukazují, čeho osvícení a vlastenečtí králové mohli dosáhnout od šlechty české, svědčí také o vážnosti nebezpečenství. Pan Vilém z Pernšteina cítě blížit se svou poslední chvíli, píše Ludvíkovi: „A protož nerad bych umřel, abych toho neměl oznámiti pro své svědomí, což škodného V. Mti znám: poněvadž jsem V. Mt. za pána přijal; na korunu dva prsty vložil, sceptrum při korunování V. Mti jsem držel . . . Jedné sami neračte se opouštěti a škaredě, což máte svého dědičného, toho nezanedbávati. Nebť jest již na času, a příliš velikém, ano skrze nedbanlivosti a roztržky mnohá království jsou v nic přišla. Pak jak se nyní v Čechách děje, jistě k témuž jest podobné . . . A já neznám, co se můž hůře již díti v tomto království, než se děje, a toho neubývá, než přibývá." List ode dne 10. prosince 1520. Archiv český I., str. 75. Srovnej jiný list ke králi ode dne 4. října (Ibidem str. 74.) „Ač jest toho tak veliká potřeba V. Mti i tomu království, příjezdu V. Mti, že nemůž mnoho větší býti; neb škaredě hyne." V listu ku panu Janovi Bornemissovi z Březenic (Ibid. II., 152): „Nehnelit sebou J. Mt za mládí k svému panování a k mocnému rozkazování i trestání, a v tom se J. Mt tak zastará: malou radost bude míti v těch královstvích, a ona zkažena budou, nebude-li božské milosti. Neb kdež se již roty působí, majíce pána svého, již tu není žádné čáky k dobrému, ani k lásce ku pánu svému."

[4]) „Neračte meškati příjezdou svou a neračte se dáti s toho žádnému svoditi, a království Českého a zemí k němu

příslušejících neračte sobě lehce vážiti; ač budete ráčiti mocně kralovati, a tak kralovati, abyste ráčili býti ten pán, když ráčíte říci: chci, aby tak bylo; a když ráčíte říci: nechci, také aby nebylo, spravedlnost při tom obmýšlejíce. A nevezmete-li toho V. MKá před se v své mladosti, nikdá dostatečně V. Mt kralovati nebudete; než králem V. Mt slouti budete, a jiní užívati budou, a budou činiti což chtí, a V. Mt mějte na tom dosti, že jste králem. Milý pane! račtež se toho uchovati, a toho neračte se dopouštěti; a poněvadž jste V. Mt králem, račtež kralovati, a tovaryšů ze svých poddaných sobě nedělati . . . A račtež ten obyčej zachovávati, dobrým dobrým se odplacovati, a těm, kdož by toho tak nezachovávali, také račte jim V. Mt za jejich skutky tím odplacovati, čehož by hodni byli." (Archiv český I., str. 74.)

[5]) Anna byla dcerou Gastona hraběte Kandalského a Kateřiny hraběnky z Foix; byla vychována na dvoře Ludvíka XII.

[6]) O této době viz vedle Palackého, jenž se mi nezdá dosti přísným ku panu Lvovi, četné a důležité práce Rezkovy, zvláště Příspěvky k dějinám českým za králů Vladislava a Ludvíka v Č. Čes. M. 1882. Politika páně Lvova byla velmi dvojsmyslná, jeho povaha nebyla přímá; jeho obyčejem bylo rozněcovat vášně, potom divit se jejich prudkosti: „napřed sám oheň rozdmýchal a pak si jako Pilát ruce umýval" (str. 221). Již výše vyznačil jsem za přední pramen pro tuto dobu listy pana Lva z Rožmitála, uveřejněné v Archivu Českém.

[7]) R. 1516. Uvedeno od Palackého V., 2, str. 314.

[8]) Když se konšelové vzdávali úřadu, starší a veliká obec volili jistý počet volitelů, kteří teprve jmenovali nové konšely. Ostatně král, byl-li v zemi, vyhrazoval si právo sázet konšely. 1514. Privilegia měst Pražských str. 350.

[9]) *Písař Bartoloměj* neboli Bartoloměj od sv. Jiljí, vůbec Bartoš Písař řečený, byl měštěnín Starého města pražského. Maje obchod plátenický náležel zámožnému stavu městskému i dává o něm soud velmi příznivý. Jsa ducha smělého, svobodného, živého i pronikavého, stal se jednou z obětí tyranství Paškova; o událostech let 1524 až 1530 zůstavil nám v svých pamětech líčení velice půvabné a živé. Ovšem nesmí se beze vší kritiky přijímat všecky obžaloby, které svaluje na své protivníky. Zemřel roku

1535. Jeho sloh je prostý, nenucený, poněkud rozvláčný, vyniká výrazy a úslovími prostonárodními, vylíčení povah jest velmi živé. Kroniku jeho uveřejnil Erben r. 1851. Překlad latinský vydal Höfler nákl. kr. učené společnosti 1859. „Bartolomaeus von St. Aegidius Chronik von Prag in der Reformzeit, Chronica de seditione et tumultu pragensi 1524."

[10]) Jos. Truhlář, Humanismus v Čechách v Čas. Čes. Musea 1870, str. 370. [Srovnej téhož spisovatele „Počátky humanismu v Čechách" v Rozpravách akademie české třídy II., ročník I., č. 4. Praha 1891.]

[11]) Srovnej Jos. Truhláře, O spisech Bohuslava z Lobkovic. Čas. Čes. Mus. 1878, str. 266.

[12]) Vybrané spisy pana Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic v překladu Vinařického 1836, str. XIX.

[13]) [Žaloba svatému Václavu na mravy Čechů v r. 1487. Český překlad u Vinařického str. 124—130].

[14]) Vzorem těchto pánův osvícených zdá se pan Jan Hasišteinský z Lobkovic, jehož Zprávu a naučení synu jeho Jaroslavovi jsem již uvedl. (Viz str. 282 a 304). Jsa katolíkem, ale ne fanatickým, sloužil Poděbradovi a Vladislavovi proti Matyášovi; na svých cestách navštívil Benátky, ostrovy Jonské, Svatou zemi a zůstavil půvabné líčení svého putování. [Otištěno od Čelakovského v České Včele 1834] „Zpráva a naučení synu jeho" bylo velmi často tiskem vydáno a napodobeno.

[15]) Bohuslav z Lobkovic str. 57.

[16]) [Živý obraz žalostného úpadu vysokého učení Pražského na počátku XVI. století líčí J. Truhlář v rozpravě o mistru Václavu Píseckém v Čas. Čes. Musea 1876, str. 83—96]

[17]) [Spisovatel díla našeho přidržuje se ještě staršího mínění literárních historiků českých o rozvoji a rozkvětu národní poesie české v době staré, jež však jest vyvráceno a zamítnuto novým bádáním vědeckým. Viz pojednání V. Jagiće: Gradja za slovinsku nar. poeziju v Radu jugoslav. akademie. Záhřeb 1876 Srovnej i české Athenaeum 1886, str. 346—355.]

[18]) [Srovnej str. 395.]

[19]) O literatuře české viz nejprve slavné a mistrné dílo Jos. Jungmanna Dějiny literatury české; první vydání, Praha 1825; druhé velice rozšířené, ale na

mnoze nespolehlivé, 1849; — výbornou a často již uvedenou Rukověť Jirečkovu, Praha 1875; Výbor z literatury české, Praha 1845; Anthologii literatury české od Jos. Jirečka, Praha 1881; Sabinův Dějepis literatury československé 1866 napsaný velice živě i nadšeně a přese všeliké mezery a omyly velice důvtipně; K. Tieftrunka stručné Dějiny literatury české, 2. vydání, Praha 1880; Pypina a Spasoviče Dějiny literatur slovanských, Petrohrad 1881. [Z ruštiny do jazyka francouzského přeloženo dílo to od prof. A. Denisa, Paříž 1881; do jazyka českého od A. Kotíka, Praha 1881.]

[20]) Viz str. 256.

[21]) [Všehrd, II., 30, vydání H. Jirečka str. 99.]

[22]) Ibidem str. 4 a násl.

[23]) Ibidem str. 162.

[24]) Výbor z literatury české II., str. 1044 a násl.

[25]) 1496. To jsou vlastní slova Všehrdova.

[26]) Mikuláš Konáč z Hodíštkova † 1546, přeložil Kroniku českou Eneáše Sylvia 1510 — přehlédnuta a opravena od Veleslavína 1585. — Lucinovu řeč o rozličných stavích 1507 a j. Oldřich Velenský z Mnichova † po roce 1532, vydal překlady z Laktantia Firmiana, Erasma Rotterdamského, Marsilia Ficinského a j. Jan Češka † asi 1547, Řeči hlubokých mudrců okolo r. 1500. Řehoř Hrubý z Jelení † 1514, překlady z Petrarky, Vally, Pontana, jednotlivá díla Ciceronova, sv. Basilia, Cypriana a j.

[27]) O. Kaemmel, Zur Beleuchtung der Czechisirung Böhmens im XV. Jahrh. v Mitth. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen 1877 str. 85.

[28]) Srovnej v témže sborníku Lipperta, Die Czechisirung der böhm. Städte im XV. Jahrh., 1867, str. 174. Slabý odpor, jímž se měšťanstvo bránilo vítězství živlu slovanského, vysvětlí se hlavně tím, že toto vítězství připravovalo se již dlouho; oligarchie německá tvořila od počátku XV. století jen lehkou vrstvu, pod níž se skrývala massa lidu českého. Lehce pochopíme, že vliv německý nezmizel úplně. Práva městská na dlouho jsou toliko přeložené dávné obyčeje německé. Až do doby Ferdinanda I. města, spravující se právem magdeburským v případech těžkých žádají za poučení soudů saských.

[29]) Scriptores rerum Lusatic. III., str. 482.

[30]) Zápisy Plzeňské z r 1500. Uvedeno od Sabiny str. 700.

[31]) V. Feistner, Gesch. der kg. Stadt Aussig bis zum Jahre 1547. — Liberec 1883.

[32]) Němci zabírají již krajinu souvislou mezi Chebem Kinžvartem, Ostrovem, Hroznětínem, Přísečnicí a Chomoutovem, pásmo Krušných hor až po Králův Kámen (jenž dlouho byl částkou Čech), poříčí řeky Nisy a výběžky Ještědu, důležité ostrůvky při hranici moravské, zvláště krajinu Německobrodskou. Tu je téměř jediné místo, na kterém država německá jest dnes méně rozsáhlá než v XV. století. — Srovnej Šolce, Národnost česká, Praha 1881; Bendla, Die Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien, Vídeň 1884, Schlesingera, Geschichte Böhmens str. 427 a násl., Praha 1870; Naučný slovník čl. Čechy; Lipperta, Die Czechisirung der böhm. Städte, 1867; Pelzla Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen Praha 1788; Dobrovského, Geschichte der böhm. Sprache, Praha 1792.

[33]) Butzbach, Chronica eines fahrenden Schülers, Řezno 1869.

[34]) Všehrd, str. 453.

[35]) Zřízení zemské krále Vladislava II. H. 7.

[36]) Všehrd, str. 134.

[37]) Geschichte Böhmens, str. 436.

[38]) Grünhagen, Geschichte Schlesiens I. str. 391. „V XV. století dobrá třetina Slez jest znova dobyta od kmene slovanského" (str. 396.).

[39]) Slováci řeč českou nazývají ještě jazykem biblickým; kázaní u nich koná se jazykem českým, a na farách a na některých zámcích bible vydaná od bratří českých chová se jako vzácná památka. Píčův Nástin politické a literární historie Slováků v Slovanském Sborníku, 1875.

[40]) Rezek, Geschichte der Regierung Ferdinand I. in Böhmen, Praha 1878, str. 29.

[41]) Viz Rezkovo pojednání: Spor o český hlas při volbě císaře Karla V. r. 1519 v Čas Čes. Mus. 1882, str. 364.

[42]) [Viz IV. kap. t. ř. kroniky Dalimila, kde šlechtický skladatel její v ústa kněžny Libuše vkládá krásné a jadrné zásady vlastenecké. Srovnej i kap. 106].

[43]) Uvedeno od Sabiny v Dějepise literatury československé str. 643.

[44]) O událostech za posledních let vlády Ludvíkovy viz Staré letopisy čes. str. 454 a násl.; Bartoše str. 17 a násl.; Palackého V 2.; Rezka, Ferdinand I.

[45]) Podrobněji o událostech těchto promluvíme v druhé hlavě II. dílu při uvedení reformace do Čech.

VAC. KORBELIK
EDWARDSVILLE, ILL.
Madison Co.,

OBSAH.

HLAVA ČTVRTÁ.

Jednota panská a Matyáš Korvin.

KNIHA DRUHÁ.

JAGIELOVCI.

HLAVA PRVNÍ.

Konec válek husitských.

HLAVA DRUHÁ.

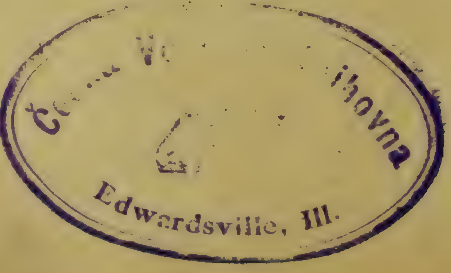
Boje ústavní v Čechách za vlády Jagielovců.

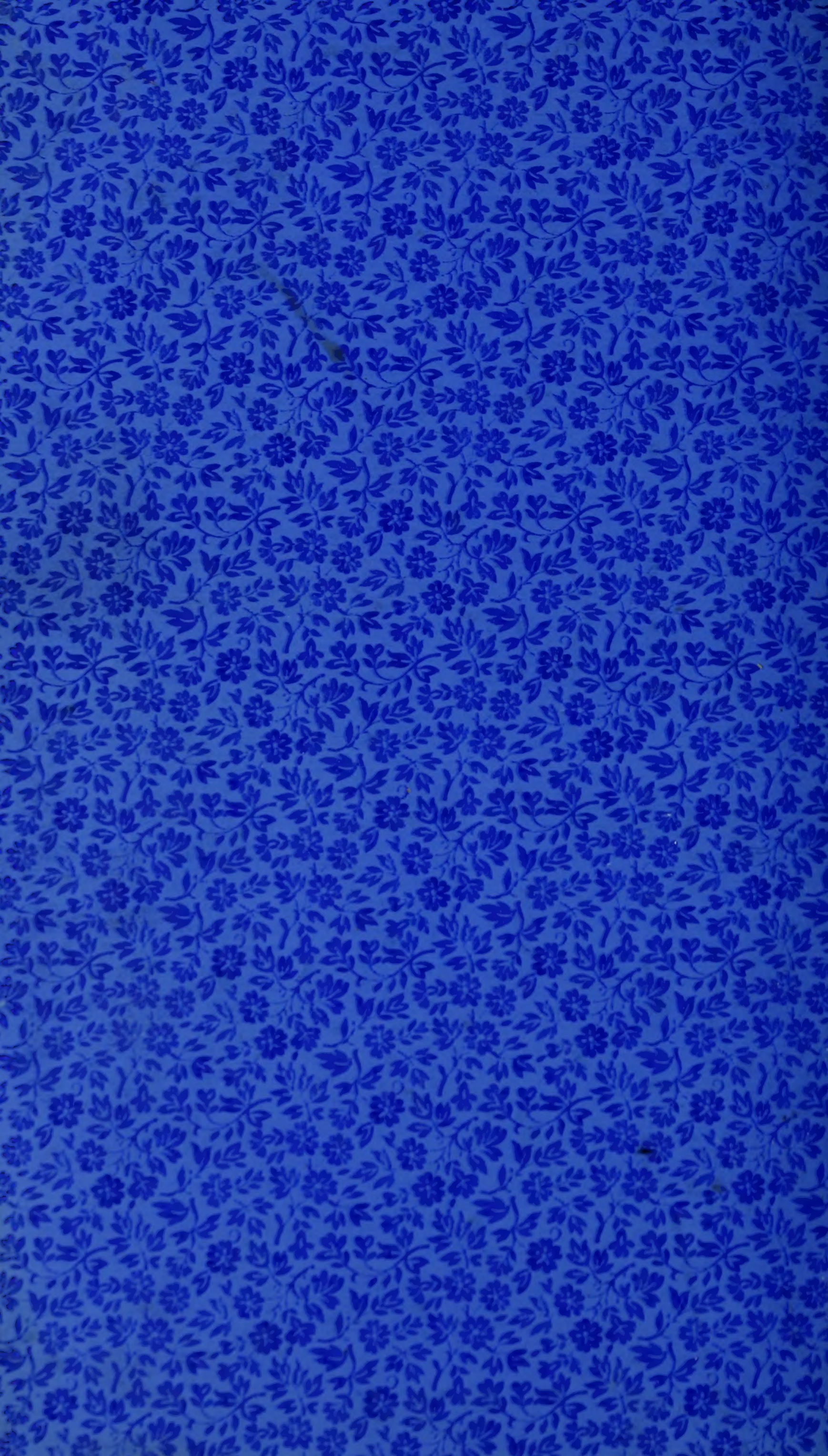
HLAVA TŘETÍ.

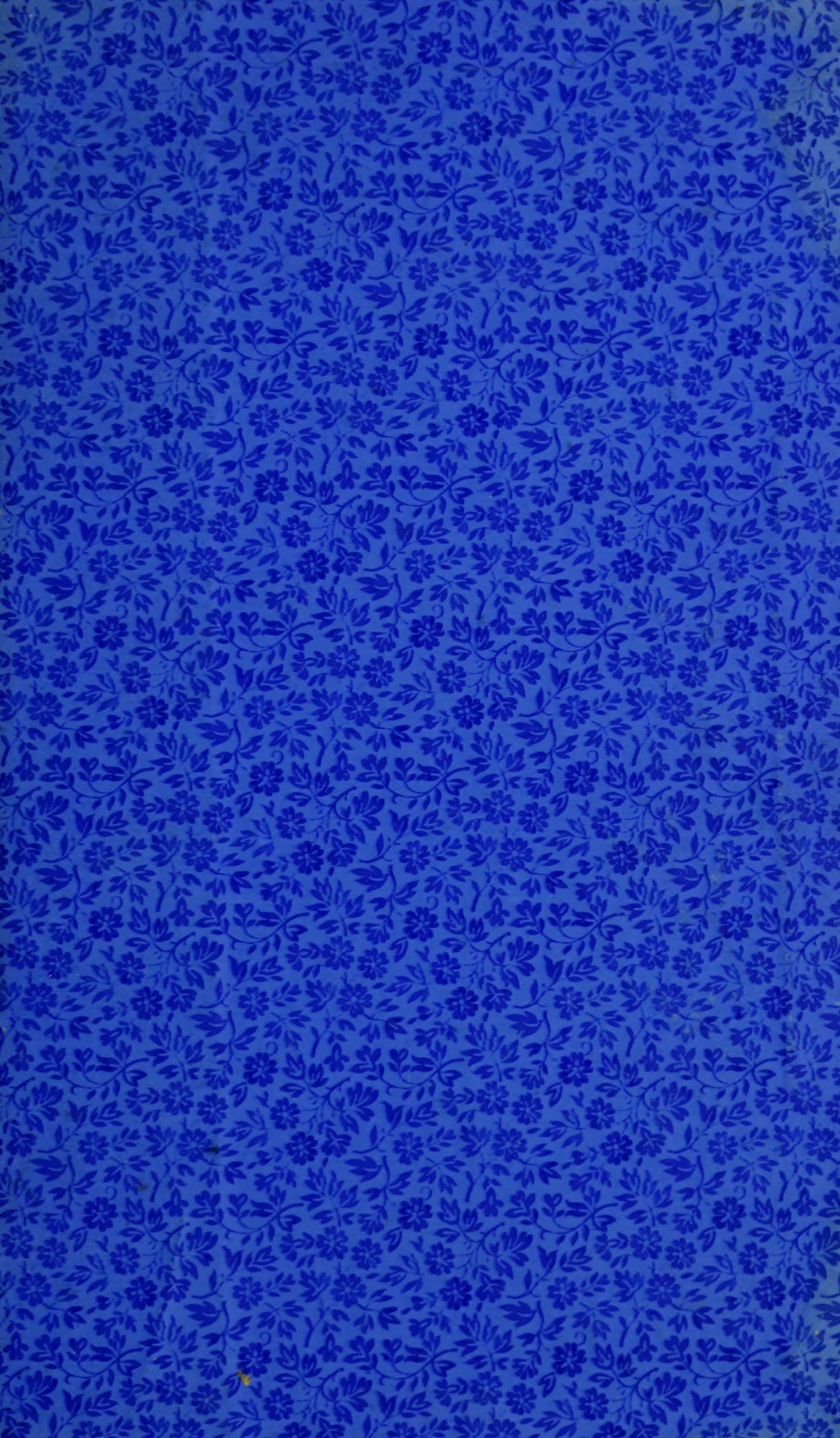
Bratří čeští.

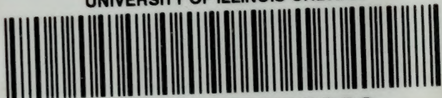
HLAVA ČTVRTÁ.

Konec dynastie Jagielovců.

Edwardsville, Ill.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 079505639